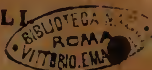

IACOBI SADOLETI, EPISCOPI CARPENTORACTI, S. R. E. CARDINALIS EPISTOLARVM LIBRI SEXDECIM.

Nunc multò quàm antehac vnquàm diligentius recogniti, atq; in lucem æditi.

EIVSDEM AD PAVLVM SADOLETUM Epistolarum liber vnus.

His insuper adiectus Commentarius Antonij Florebelli vitam autoris eleganter declarans.

COLONIAE AGRIPPINAE
Excudebat Petrus Horst.
Anno 1575.

Ex libris Joannis Clerici

ALEXANDRO FARNESIO S. R. E. CARDINALI *PAVLVS SADOLETVS EPISCOPVS CARPENTOracti, S. P. D.*

Vm Sadoleti patrui mei obitus, amplißime Farnesi, eum mihi luctum ac mœrorem attulisset, quem paterna eius in me beneficia, meaq́ perpetua erga eum pietas postulabat: nullum doloris mei expertus sum melius aptiusq́ solatium, quàm quòd extremo illius mãdato, & meo vnà officio, conor Deo infirmitatem meam adiuuante, satisfacere. Nam cũ is & sæpe aliàs, & cùm iam penè animã exhalaret, hanc mihi Carpentoractensem ecclesiam, quã ipse præsen, quoad ei licitum fuit, summa cura & diligentia rexerat, pro sua paterna in eam charitate, diligentißimè commendasset, meq́ vt ab eius custodia nulla re vnquam auellerer, vehementißimè hortatus esset: nullam moram post eius mortem interposui, quin ad parendũ tam salutaribus præceptis, & ad obeunda tã sancti & præclari muneris officia, me conferrem: cuius mei consilij maiorem indies fructũ capio. Sed cùm officij mei ratio, & illa, quam sanctißimæ patrui memoriæ debeo, pietas, hoc præterea à me postulare videretur, vt illius scripta, et lucubrationes, quæ penes me eßent, ederem: ad eas me legendas, & accuratè considerandas (socio

hac

hac in re, & adiutore vsus Antonio Florebel. (dedi: cũ is vt summè gratus, officiosusq; est, vnam ob causam hanc, quò homini de se optimè meritò, cuiq; iure & charißimus, et probatißimus fuit, mecum vna fidem suam officiumq; præstaret, accersitu meo se ad me in Galliam contulisset. Atq; eam quidem eius scriptorum partem, quibus locos ad religionem & sacras literas pertinentes tractat: quanquã multa ab eo in hoc genere egregiè ac præclarè instituta comperimus: tamen edenda minimè putauimus. Non quin eadem in illis, quæ in reliquis eius libris, qui eo viuo exierunt, & pietas extet, & sacrarum rerum scientia: quæ & nos magnopere delectarent, & cæteris item iucunda ad legendum fore non dubitaremus. Sed cum ea quæ aliquot hisce annis instituerat, propter crebras (quod tute scis) summi Pontificis interpellationes, multasq; & magnas in vrbe occupationes, absoluere atq; expolire minimè potuerit: satius esse duximus, non quæ nos de illius scriptis probaremus, sed quæ ipse probaturus fuißet attendere. Cùm verò orationes quasdam, & magnum præterea epistolarum aceruum inuenissemus, eas potius edendas esse iudicauimus: non omnes quidem, sed eas tantũ, quæ accuratius nobis scriptæ esse videbantur. Atq; orationes quidem aliàs. Hoc aũt tempore epistolas in decẽ et septem volumina digestas, emisimus: quas vtinam etiã ipsas patruus meus anteq̃ diẽ suum obijßet corrigere ipse atq; emendere potuisset. Sed etsi non dubito, quin illius correctio, et (vt ita dicã) expolitio multum illis additura fuerit venustatis atq; elegãtiæ: nõ propterea tamẽ sum

ab edendo deterritus, cùm sperare mihi videar, studiosis eloquentiæ hominibus earum lectionem, neq; iniucundam, neq; infructuosam fore. Eas autem idcirco ad te Farnesi amplißime, mittendas putaui, quòd meæ singularis in te obseruantiæ, & gratæ animi voluntatis pro tuis erga me et patruum meum meritis, quæ et multa sanè & insignia fuerunt, & abs te nuper præstanti tua erga me & fratrem meum liberalitate cumulata atq; aucta sunt, signum ac testimonium aliquod extare volui: præsertim cùm ad eas, quæ in te elucent virtutes, hanc quoq; laudem accedere intelligerem: quòd tu etsi maximis & grauißimis occupationib. & curis, quas tecum auus tuus Pontifex Maximus, idemq; princeps sapientißimus partitur, nunquam ferè non distringeris: quod tamen interdum otij tibi & vacui temporis datur, id in optimarum artium studijs libentißimè consumis. Quippe ex quibus præterquam quòd maxima cum animi voluptate recrearis, ad magnas res agendas & tractandas vehementius instrueris. Te autem cognouisse videor, huius generis scriptorum patrui mei delectari præcipuè esse solitum: quò etiam libentius feci, vt non eas modò epistolas, quæ ad te scriptæ ab eo fuissent, in tuo nomine æderem: sed vniuersas etiam, quæ ad cæteros, ad te mitterem. Equidem maiora tibi præstare pro tuis in me meritis & cupio, & debeo. Sed tamen quando maioribus officijs non possum, hoc saltem munusculo meum summum erga amplitudinem tuam studium declarandum eße existimaui. Vale. Carpent. 1549.

ANTO-

ANTONII FLOREBELLI DE VITA IACOBI SADOLETI S. R. E. PRESBYTERI CARDINALIS COMmentarius.

ACOBVS SADOLETVS Mutinæ natus est, loco honesto, & vrbe Cisalpinæ Galliæ imprimis nobili. Parens ei Ioannes Sadoletus fuit: homo ea vitæ ac morum integritate, eaq; iuris ciuilis ac Pontificij scientia, vt iudicari haud facilè posset, vtrum melior esset, an prudentior. Is cùm Ferrariæ, vbi apud Herculem, eius ciuitatis Ducem, autoritate & gratia multum valuit, ius ciuile magnis præmijs, maiore nominis sui celebritate & laude publicè doceret, filium suũ ijs disciplinis ac literis, quibus puerilis imbui ętas solet, diligenter instituendum curauit. Erãt tum in ea vrbe omnium liberalium artium magistri ac doctores egregij. In his Nicolaus Leonicenus, qui non scientia solùm medicæ artis excelluit, sed philosophiam etiã magna cũ laude professus est. Eum Iacobus penè etiam puer Aristotelis libros de moribus publicè interpretantem audijt. Tantum enim iam propter admirabilem ingenij vim profecerat, vt qua ætate cæteri laborare in linguis discendis solent, ea Gręcas ipse & Latinas literas egregiè callens, nobilissimi omnium philosophi pręcepta cognosceret. Hunc tali ingenio præditum, atq; ita institutum, pater amplecti iuris ciuilis studium voluisset (plerunq; enim hoc fit, vt parentes quibus ipsi artibus & studijs dediti fuerint, eisdem liberos suos operam dare cupiant) sed tamen naturæ eum, & studijs suis obsequi passus est. Ete-

nim egregius adolescens maioru m iam & grauioru artium studio tenebatur: eloquētiæ enim & philosophiæ amore exarserat. Itaq; Ciceronem sibi, & Aristotelem penitus cognoscendos proposuerat: quorum ex altero philosophorum omnium principe, rerum cognitionē, ex altero Latinæ eloquentiæ parente, orationis elegantiam & copiam hauriret. Nec verò non poetices etiam studiosus fuit: in qua quidē quantū excellere potuerit, si ei se studio penitus dedere voluisset, cōplura quæ ab eo adolescēte facta sunt poemata declarant: Itaq; illud in primis, quod CVRTIVS inscribitur: ex quo intelligi licet, grauē eum, & grandiloquum (vt ita dicam) poetam euasurum fuisse. Is cùm ætate iam aliquantum processisset, & ipsam ętatem virtute ac doctrina longè anteiret, patris voluntate Romam se contulit, Alexādro sexto Pontifice maximo. Amplissimi tum Romanæ ecclesię ordinis virtute atq; existimatiōe princeps & erat, & omnium iudicio habebatur, Oliuerius Carafa Neapolitanus: ab eo cupidissimè statim in fidē & contubernium receptus est: atq; hoc primum prudentiæ specimē ea in vrbe dedit, quòd ad eum se potissimū contulit, nō qui opibus & diuitijs maximè præstaret, (multi enim Romæ tum ditiores opulentioresq; eius ordinis viri erant, quorum illi omnium dom9 patuissent) sed qûi integritate, qui prudentia, qui religione cæteris antecelleret. In eius castissima domo multos annos ita vixit, vt & ad optimarum artium studia assiduè incumberet, & cùm reliquis omnibus, tū illi grauissimo viro probatissimus esset: à quo etiā honesto in vrbe Roma sacerdotio ornatus est. Erat autem in eo iuuene præter excellens ingenium, incredibilis quidam pudor, ac singularis modestia: quę nō modò in eius sermone extabat, sed in vultu etiam ipso, & oculis eminebat. Cōmendabat eū præterea omnibus ijs, qui illum nossent, grauitas quædam, maior, q̄ quæ ab illa ætate postulanda esset, eximia humanitate temperata. Referta tum ea Vrbs erat erudi-

tissi-

tissimis, & in omni doctrinæ ac literarum genere præstantissimis hominib. eos ille omnes celeriter amicitia & consuetudine cõprehenderat. ex quo celebre iã eius nomen, & principib. quoq; viris, ijs præsertim, qui eisdem studijs delectabantur, notũ erat: quorum breui tẽpore omnium gratiam sibi & beneuolentiam concilia uit: in primis autẽ Federico Fregosio Salernitano Pontifici familiaris fuit, viro cùm genere ac nobilitate, tũ virtute doctrinaq; præstanti: cuius etiam contubernio aliquandiu post Oliuerij Carafæ obitum, vnà cum Petro Bembo optimo & doctissimo viro vsus est. Horum inter se amicitia Romæ posteà maximè illustris fuit. Etenim iam inde ab eorum adolescentia instituta, per omnes ætatis atque honorum gradus, vsq; ad summam senectutem sanctissimè conseruata est: erat enim virtute, & studiorum similitudine, firmissimis animorũ vinculis, iuncta & constituta. Iam quantopere Sadoletus eo tempore virtutis & eloquentiæ gloria floreret, ex eo facilè iudicari potest, quod Leo Decimus, acerrimo ingenio, & grauissimo iudicio princeps, simul ac creatus est Pontifex maximus, cum statim, & Petrum Bembũ ex omni doctorũ hominum copia delegit, quorum in conscribendis epistolis opera & ingenio vteretur: quòd apud Romanos Pontifices munus longè honestissimum est. Is autem eo ita munere functus est, vt non ingenio modò, & scribendi facultate, qua nemo ætate nostra ad illam antiquorum scriptorum laudem propius accedere existimatus est: sed industria etiam, & fide principi illi maximè satisfaceret. Itaque apud eum autoritate & gratia multum valuit: & ea re facillimè augere honestatem & facultates suas potuit: Verùm vsque eo ab hac cupiditate remotus atque abhorrens fuit, vt (quod vix credibile visum iri puto, his præsertim temporibus & moribus) nullum sibi vnquam sacerdotium a liberalissimo, & sui amantissimo Pontifice petierit: cùm tamen amicis suis probis idoneisq; hominibus, &

alienioribus etiam, permulta & peteret & impetraret. Tanta idem abstinentia fuit, vt cùm pro loci eius quem apud principem tenebat autoritate, munera ei multa & ampla mitti solerent, ea semper repudiarit. Hac ille cõtinentia ita delectabatur, vt pleriq; pecunia, aut elegantiore veste ac suppellectile delectari solent. Sua porrò commoda negligentem, aliorum vtilitati inseruire, eũ autoritatis & gratiæ fructum esse putabat maximum. Cùm profectus esset, voti & religionis causa, ad Lauretanæ virginis templum, Carpentoractensis ecclesiæ Pontificatus in Gallia vacauit: eum delatum vltrò sibi absenti à Pontifice Maximo aliquandiu recusauit: cùm interea eundem Leo flagitantibus alijs denegasset. Vt redijt, diutius illi eum recusare non licuit. Itaq; vt illud magni animi fuerat, tam honestum sacerdotium vltrò à PontificeMaximo delatum, à se reijcere: ita hoc moderati & Christiani, vocanti ad eiusmodi munus Deo obtemperare. Hoc ille sacerdotium adeptus, primò quanta maxima potuit absens diligentia, commissam sibi ecclesiam per idoneos homines rexit. Pòst cum ex hac vita Leo excessisset, statim rebus Romanis relictis, Carpentoracte migrauit eo cõsilio, vt populis fidei suæ creditis boni & diligentis Episcopi officiũ præstaret: neq; principibus amplius, sed Deo vni, & rectissimis suis studijs inseruiret. Exceptus est aduentus eius maxima lætitia & gratulatione illorum hominum: tantã illis iam absens de se opinionem, expectationem commouerat: cui tamen expectationi postea egregiè satisfecit. Nam & rebus diuinis procurandis, & vitæ innocentia, & admirabili in primis quadam in eos homines charitate, optimi & religiosissimi Episcopi munus obijt. Vixit in ea vitæ quiete ac tranquillitate quoad Hadrianus Pontifex Maximus, qui Leoni successerat, vixit. Creato enim post Hadriani mortem Clemente Septimo Pontifice Max. ab ipso statim euocatus, accersitusq; est: quem cùm eximiè diligeret, multisq; & magnis eius officijs obstri-

obstrictus esset: quin ei pareret, tam amanter & tam acriter euocanti, facere non potuit: neq; adeò rectum, neq; fas esse existimauit, tam bene merito de se Pontifici, præsertim optimum in Christianam Rempublicam præ se ferenti, operam suam denegare. Itaque etsi inuitus fecit, vt ab ecclesia sua discederet, tamen ad eum se contulit: verùm ea lege, vt ne plus triennium abesset: vtique eo exacto tempore, remigrare sibi Carpentoractè voluntate ipsius liceret. Romam igitur cùm venisset, versatus est in intima eius Pontificis amicitia & familiaritate. Nec verò ingenio hominis solùm Clemēs, sed consilio etiam in administranda repub. vsus est. Ad deliberationes eas, quas habebat de maximis & grauissimis rebus, eum vnà cum aliquot alijs amicis adhibebat: curas illi omnes & cogitationes suas impertiebat: tantum deniq; eius fidei, tantum prudentiæ tribuebat, vt multa quę ad Christiani nominis quietem, & ad morum ac disciplinæ publicæ correctionem pertinebant, eius potissimùm admonitu & consilio sibi agenda constitueret. Atque vtinam is Pontifex ea quæ interdum præclaro quodam animi impetu agere meditabatur, ad exitum perduxisset: profectò cùm vniuersa Christiana Respublica meliore loco esset: tū ipsa Italia, atque vrbs Roma, eas quibus postea afflicta oppressaq; est calamitas effugisses. Non enim in eo Pontifice rectum in Republica sensum requisiuisses: constantiam potius, & perseuerantiā maiorem in bonis consilijs desiderasses. Itaque cùm salutaribus Sadoleti consilijs sæpe vsurus esse videretur, flectebatur posteà aliorum quorundam, qui longè plurimùm apud eum poterāt, oratione. Intimus erat Pontifici illi Maximo Sadoletus: amplificandę fortunæ ac dignitatis suæ facillimam rationem in manib. habebat: colebatur præterea, & magno honore afficiebatur ab omnib. pro sua tamen in Rempublicam voluntate, nullam commodorum suorū rationem ducens, ex ea temporum ac rerum perturbatione, maximo animi

dolore assiduè tangebatur: qui quidē extremum, cùm rem in eum locum adductam intelligeret, vt nihil bene monendo & suadēdo proficere amplius posset: statuit, quando Reipub. prodesse iam nihil posset, suæ saltem ecclesiæ prospicere atq; consulere. Itaque cùm operam suam triennium iam Clemēti summa cum fide & integritate nauasset: etsi non nulla concordi & cōpositionis spes inter eum Pontificē, & Carolum Imperatorem allata erat, iamq; inter eos induciæ pactæ fuerant: tamen in sententia permāsit. Nec verò nō mouebatur animo, cùm ab eo Pontifice esset discessurus, quem cùm ob eximiam quādam eius humanitatem, tum ob perpetuam erga se beneuolentiam mirificè amabat. Sed cū cogitaret quanto ecclesiæ suę officij ac necessitudinis vinculo obstrictus esset, cumq; Carpentoractensis populi desiderium ferre diutius nō posset, longiorisq; in vrbe Roma commorationis causam ambitionem iā potius, quàm officium visum iri suspicaretur, omnino sibi abeundū esse statuebat: cuius iustæ voluntati, ac precibus, ad extremum Clemens cedere coactus est. Comprobauit eius consilium is profectò qui intimos hominum sensus perspicit, neq; vnquam non rectis bonorum voluntatibus fauet, Deus. Etenim tam opportuno tempore discessit, vt vix dies viginti ab eius discessu intercesserint, cùm vrbs Roma, decepto à Caroli ducibus per inducias Clemente, absente ipso ignaroq; (vt opinio fuit) Carolo, capta atque direpta est: vt is singulari Dei erga se beneficio horribili illi cladi subtractus fuisse videatur. Tum verò, quanquam serò, intellectum est, quā & prudenter sentire Sadoletus, & fideliter monere solitus fuisset. Ille enim & initio dissuasor belli aduersus Carolū, & posteà deponendorum armorum assiduus hortator, pacisq; quibusuis conditionibus accipiendæ autor semper extiterat. qui quidem cùm sæpe aliàs, tum eo tempore, quo Christianis Principibus intestino bello implicatis, bellum à Turcarum Rege Pannoniæ illatum est,

cùm regnum illud, quod Christianæ Reip. firmissimū, ad eā diem propugnaculum fuerat, maximo in discrimine versaretur: honestissimè ab ipso Pōtifice maximo pacis mentionem fieri, & de deponendis ac potius abijciendis armis agi posse censuit: idq; eum admonere nō destitit. Sed nimirum Deus nobis ob peccata nostra iratus atque infensus, cùm illa vrbi Romæ ac sacerdotum ordini infligēda plaga, nos vt resipisceremus, admonere statuisset: eam illi Pōtifici mentem minimè dedit: vt tam honestam constituendæ concordiæ occasionem arriperet. Clade hac cognita, Sadoletus eum quem par erat, dolorem cepit, cùm vrbis longè omnium nobilissimæ direptione & vastitate vehementer doluit, tum varij & graues multorum clarorum virorum, ac sibi amicissimorum hominum casus, quos tempe̋stas illa oppresserat, in primisq́; ipsius Pōtificis Maximi calamitas magnum illi mœrorem attulit. Nō tamen angoribus sese dedidit: sed cùm Pontifici Maximo, ac multis præterea amicis tali eorum tempore literas amicissimè & prudētissimè scriptas misisset: tum ipse doloris sui leuamentum à Deo, & ab ijs studijs, ijsq́; actionibus, quæ cùm Deo in primis gratis, tum etiam animis salutares sunt, petiuit: ad sacrarum enim literarum studia toto tum (vt aiunt) pectore incubuit: quæ post aliarum literarum & artium cognitionem à se vehementer culta temporib. quibusdam, propter occupationes remiserat. Nec verò legendo solum, sed commentando etiam & scribendo, tum sibi, tum alijs prodesse conatus est. Nam cùm religionem videret seditiosorum quorundam hominū impietate magnopere vbique perturbatum: tuendæ eius studio incensus, Diui Pauli ad Romanos epistolam maxima religionis nostræ mysteria continentem, & obscurissimis quæstionibus refertam, tribus libris non minus pie, quàm ornatè & dilucidè explicauit. Commissis vero sibi populis ita præfuit, vt nullum in eos fortis & diligētis episcopi munus prętermiserit: quos quidē quāti

face

faceret, nulla re potuit apertius declarare, quàm quòd eorum causa, amplissimi & potentissimi viri simultatē, (qui eo tempore legatus, Auenionem, & finitima illi vrbi oppida, quæ in fide ecclesiæ Romanæ sunt, regebat) homo in iniurijs perferendis quę ipsi fierent, incredibili lenitate, ac nimia propè patientia, suscipere veritus non est. Multas enim ecclesiæ suæ iniurias inferri, multa tum à legato, tū ab eius magistratib. ac ministris iniquè decerni atq; agi, pro munere ac pro persona quā sustinebat, minimè sibi ferendū existimauit. Ac primò quidem illum ab eis institutis, hortando & amicè sæpius monendo, deterrere conatus est: sed cū nihil hac ratione proficeret, cumq; eius, quanquam absentis, Romæ magna apud Clementem Pontif. Max. esset autoritas, breui tempore perfecit, vt legatus sese colligeret, & eos quibus præerat populos, magna in posterum æquitate & diligentia regeret. Qua in re Sadoleti officium, ac pietatem potius adeò is aliquantò pòst amauit, vt non modò cum eo in gratiam redierit, sed ex eo tempore illum & vereri maximè, & patrem etiam appellare solitus fuerit. Recreatis hac eius actione Carpentoractensibus & reliquis illis populis, altera ab eo actio non minus pia nec minus illis grata ac salutaris suscepta est. Maxima iamdiu Hebræorum multitudo apud eos consederat: ij Christianos homines imperitos & incallidos circumuenire, & quibus pecunias credidissent, eos fœnoris grauitate, & renouandis multiplicandisq; vsuris, ad extremum fortunis omnibus euertere solebant. Eorum quoque auaritiam & fraudes, suscepta miserorū populorum causa, eaq; diligenter apud Pont. Max. & magistratus vrbanos per literas & procuratores acta, magna ex parte repressit tandem ac coercuit. Quinetiam orationem in eos pro Christianis composuit, & eam quidem omnium, quæ ab eo scriptæ sunt, disertissimā. Alia præterea multa varijs temporibus in Carpentoractenses & rem eorum publicam officia contulit: quibus

bus planè declarauit, nunquam vnum cuiquam chariorem fuisse, quàm ipsi fuerit vniuersa eius ecclesia. Vsu sæpissimè venit, vt illi aut Pontifici Maximo, aut Gallorum Regi, aut ijs qui plurimum apud eos poterant, commendandi fuerint: non dici potest: quo animi studio, ac potius qua solicitudine id egerit, prorsus vt multò vehementius, quàm si ipsius ageretur res, laborare eorum causa videretur. Eorum liberi parum idoneis antea doctoribus vsi fuerant: hoc quoq; ad officium suum pertinere existimans, vt illi optimis & moribus & disciplinis imbuerentur: curauit, vt doctores semper egregij ad eos instituendos conducerentur, quibus ipse quò diligentius officio fungerentur, præter eam mercedem quę eis publicè dabatur, non exiguam pecuniam contulit. In eo verò longè maximam curam ac diligentiam adhibuit: vt tam turbulentis temporibus, ecclesiam suam in fide, & recta erga Deum religione contineret. Itaque si quos in errorem impulsos, à recto itinere declinasse cognouerat, paternis eos admonitionibus in viam reducere studebat. Si cuiuspiam concionatoris fides & disciplina illi suspecta erat, is ne quem aut publicis concionibus, aut priuatis disputationibus corrumpere posset, prouidebat: deniq; eiusmodi concionandi munus illis mandabat, quorum pietas explorata ipsi esset & cognita: quos ipsos etiam attentè audiebat. Non continębat tamen illos homines in officio tantopere hæc eius diligentia, quàm ipsius innocentia, liberalitas, cōtinentia. Non modò enim neminem vlla vnquam affecit iniuria: sed multorum ipse iniurias ita pertulit, vt eos patientia & lenitate sua ad extremum sibi amicissimos reddiderit. Duriore annona magnum hominum egentium numerum alebat. Patebat eius domus semp honestis illius præfecturæ ac vicinitatis hominibus. In alios præterea honestos ac pios sumptus, vectigalia sua sic solebat impendere, vt vertente anno par ratio esset accepti & impensi: neque enim quicquam tantopere

pere detestari solitus erat, quàm in sacerdotibus studium cogendæ & coaceruandæ pecuniæ. Erant ei omnino modica vel exigua potius vectigalia: sed frugalitate & temperantia in victu cultuq; domestico, assequebatur, vt eius liberalitati sufficerent. Hoc eius vitæ genere, hisq; officijs fiebat, vt illi eum populi incredibili pietate & cultu prosequerentur, ac summam, vti parenti, fidem rerum suarum omnium haberent. Delecti quidem (hoc communis eorum consilij nomen est) ad eum de rebus omnibus publicis referre, eius sententiam imprimis sciscitari, & exquirere solebant: eius denique vnius monitis & consilijs nitebantur. Nec verò illis modò populis tantopere charus & probatus erat, sed omni ferè Gallia magnum eius erat nomen, magna virtutis & integritatis opinio. Itaque Franciscus Rex cùm Lugdunum quodam tempore venisset: atq; ibi officij causa à Sadoleto conuentus fuisset: eum & comiter admodum atq; honorificè excepit, & ex collocutionibus aliquot, grauitate hominis prudentiaq; perspecta, si manere apud se vellet, honestissimum illi in amicitia sua locum, & amplissima pręmia detulit. At is cùm Regi gratias egisset, de tã propensa erga se voluntate, exposuit quo consilio res Romanas reliquisset, petijtq; ab eo, vt se ad officium & munus suum redire pateretur: cuius consilio animoq; collaudato, Rex eum amantissimè dimisit. Discessit autem illinc cũ Regis iudicio probatissimus, tum collecta multorum ex amicis & purpuratis Regis gratia, quorum studia & beneuolentiam erga se, varijs postea ecclesiæ suæ temporibus expertus est: velut eo tempore, quo Franciscus Allobrogum regulo bellum intulit: ea autem res ita se habuit: Per Carpentoractensem agrum Regis exercitus iter faciebat: in eo exercitu Gulielmus quidam erat, qui magnã Germanorũ manum ad regem adduxerat, homo iracundꝰ & præceps. Accidit, vt cùm aliquot eius milites Carpentoracte ingressi petulantius sese gererent, eorum

contu-

contumelijs & insolentia accensi commouerentur primò nonnulli opifices, deinde tota ferè (ut fit) ciuitas cōcitaretur: quo in tumultu vno alteróue ex Gulielmi militibus occiso, reliqui ex oppido expulsi, se ad ducem suum receperunt. Eam ille suorum cædem & iniuriam vlturus, cùm ira exarsisset, copias suas continuò vnà cum aliquot tormentis bellicis Carpentoracte adducere parabat. Hac re cognita Sadoletus, cùm fortè tum extra oppidum esset, suorum periculo exanimat⁹, paratusq; eandem quam illi fortunam subire, properè accurrit. Ad eum statim concursus factus est, illum omnes intuebantur, quid agerent, quò se verterent nesciebant: Germanorum enim cohortes iamiam affuturas esse nūtiabatur. Is nuntios statim & literas ad præfectum regium pro ea quæ inter eos erat notitia mittit, ciuitatis periculum exponit, auxilium implorat. Præfectus autoritate hominis & precibus adductus, Gulielmum accersit. cùm egrè ac vix placatum, incepto cogit desistere. Ita Carpentoractenses cùm iam propè de salute & fortunis suis desperarent, episcopi sui beneficio ex ingenti periculo erepti sunt. Gesta autem ea res est mortuo iam Clemente Pontif. Maxi. cùm Paulus ei tertius successisset. Huius quoque Pontificis accersitu Romam Sadoletus redire coactus est. Etenim is sui Pontificatus initio spem atq; expectationem omnium mirabiliter erexit: ostendit enim sibi in animo esse, nouis legibus solutam sacerdotum disciplinam astringere: & sublatis eis, quæ à superioribus Pontificibus Romanis instituta, minus probarentur, sanctiorem gerendi summi Pontificatus rationem instituere. Eius rei perficiendæ causa è longinquis locis accersiuit, quos doctrinæ, integritatis, & prudentiæ maximam opinionem habere intelligebat: vt cum eis, cumq; alijs præterea quibusdam, quos ex amplissimo ordine adhibiturus erat, tantarum rerum consilia cōmunicaret: eorumq; admonitu ea quæ aut abroganda essent, aut sancienda, cognosceret

feceret. Hi autem qui accersiti sunt omnino sex fuerũt, in quibus Iacobus Sadoletus fuit, qui tam grauem ob causam Pontificis maximi literis euocatus, paruit ei, vt debuit. Agitata ea res fuit complures dies, Sadoleto & reliquis grauissimis viris nihil earum rerum obticentibus, quę ad sedandam sacerdotum, imprimisq́; summi illius sacerdotij inuidiam, pertinere videbantur: quo quidem tempore Sadoletus etiam eis de rebus aliquot orationes scripsit, quò Pontificis Maximi animum ad rem tam præclaram, tamq́; Reipublicæ salutarem, perficiendam acrius accenderet. Verum cùm tota ea res postea ob multas & magnas difficultates, & impedimenta quæ obijci videbantur, vel refrixisset, vel dilata in aliud tempus fuisset. Sadoletus non amplius Romæ sibi terendum tempus existimans, de reditu cogitabat: cùm repentè vnà cum quibusdam optimis & præstantissimis viris in senatum Romanæ ecclesiæ à Pontifice Maximo cunctis illius ordinis suffragijs, magna bonorum omnium lętitia & gratulatione delectus est. Tũ is Carpentoracte spectans, & ad ecclesiam suam redire cupiens, cùm pristinam vitæ suæ rationem ea dignitatis amplificatione obturbatum iri intelligeret, eum honorem recusare in animo habuit: iamq́; hac de re epistolam composuerat, quem ad Pontificẽ Maximum mittere cogitabat. Sed cùm in eo accipiendo honore amicorum consilio autoritatiq́; cessisset, ita in Repub. versatus est, vt nihil præter ipsius Reipublicę cõmodum, & sedis Apostolicæ dignitatem, propositum vnquam habuerit: ac sententiam suam ea qua decuit libertate & constantia semper dixerit. Huius adeo animi ac libertatis suæ magnum Reipubl. pignus dedit, quo primũ die sentẽtiam in senatu dixit: planè enim declarauit, nihil sibi vnquam sancta illa maiorum nostrorũ disciplina, nihi fide sua & officio futurum antiquius. Fortè eo die agebatur de amplissimi & nobilissimi cuiusdam hominis honore & commodo: erat autem Sadoletus non

collega eius recens solùm, sed vetus etiam amicus. Itaq; non poterat nō inuitus homini, quem multis de causis plurimi faciebat, refragari: tamen cùm causa esset eiusmodi, vt illum honestè, saluis sanctissimis legibus, sententia sua adiuuare non posset: illud quod boni & constantis senatoris fuit, fecit, vt legibus ipsis potius, & religioni suæ consuleret. Nec verò non eadem libertate & constantia vsus est, quotiescunque accidit, vt de ipsius Pontific. Maximi commodis, aut etiam honore ageretur. Libertate autē vti sic solebat, vt neminem ea iure posset offendere: leniebat enim illam eiusmodi orationis modestia, quæ cogebat eos ipsos, quib. aduersaretur, in optimā partem ea quæ is dixisset, accipere. Sed vt amicitiæ & gratiæ nihil dabat, cùm id fieri eius fides minimè patiebatur: ita cùm è Republ. esse censebat, quempiam in amplissimum ordinem asciscì, aut alio quopiam ornamento atque honore affici, cupidissimè ei ac studiosissimè fauebat. Itaque complures egregios & virtute ingenioq; præstantes viros, quò in senatum legerentur, aut alijs sacerdotijs ornarentur, Pontifici Maximo partim coràm, partim absens per literas cōmendauit: idq; illis sæpe inscientibus: non enim hoc ambitione adductus faciebat, sed studio Reipubl. Nec verò silendum est de illis officijs, quæ in quosdam Germaniæ Principes, ipsorum quidem etiam, sed multo magis Reipub. & communis religionis causa contulit: semper enim illa tot Germaniæ populorum & principum defectione, ecclesiæ luctuosa, ipsis pestifera, grauissimè doluit: semper vt ij, qui & poterant & debebant, tanto illi vulneri mederentur optauit. Sed cùm sedulitate sua ijs qui tum ab ecclesia & Pontifice Romano penitus alienati erant, prodesse nihil posset, enixè id operam dedit, vt eos saltem qui sua sponte in recta religione permanserāt, & sedi Apostolicæ amici erant, officijsq; suis aliquanto etiam amiciores & firmiores redderet. Itaq; Georgium in primis, & Gulielmum, hunc Bauariæ, il-

lum Saxoniæ ducem, omni suo studio officioq; cōplexus est: quæcunq; ab eo proficisci potuerunt ad illos ornandos, & cohonestandos, profecta sunt: in eorū negotijs de quibus cum Pontifice Maximo agendum esset, ipsorum procuratores, & legatos, opera, consilio, autoritate sua semper adiuuit. Eius porro officia adeò grata illis fuerunt, vt & amicissimè ei scribere soliti fuerint, & gratias agere, & procuratoribus suis, vt eius potissimum opera & consilio vterentur, præscribere. In grauissimum postea morbum incidit, ex quo nondum planè sese confirmauerat, cùm proficiscentem Paulum Pontificem Maximum ad reconciliādos Carolum Romanorum Imperatorem, & Franciscum Gallorum Regem, graue inter se & diuturnum bellum gerentes, secutus est: quo in itinere cùm Placentiam venisset, de integro ægrotauit. Ibi cùm aliquot dies curandi sui causa substitisset, vt primùm conualescere cœpit, festinans properansq; optatissimæ illi de pace actioni interesse, itineri se commisit: neq; destitit, quin Nicæam quò cōuenturi illi erant Principes, perueniret. Tum verò tempus illud ratus esse, quo bonos omnes pacem vrgere oporteret, vti ea fieret pro sua parte vehementer enixus est. Deinde cum ea minimè conuenire potuisset, pactis Pontificis Maximi opera decem annorum inducijs, cū is Pontifex Romam reuerteretur, ipse cōcessu eius Carpentoracte, reficiendi & confirmandi sui, ac reuisendæ ecclesię causa se recepit. Commoratus ibi est, vt rem familiarem planè constitueret, aliquanto diutius, quā se facturum ostenderat: ne tamē operam suam interea Reipublicæ nauare desineret, opus præclarum sanè, & Reipublicæ temporibus aptum aggressus est, de extructione catholicæ (ita enim inscribebat) Ecclesiæ: quod opus Ioanni Saluiato collegæ suo desponderat, cùm propter veterem eorum inter se necessitudinem, tum ob excellentem eius viri in sacris literis & cæteris disciplinis, quæ magno viro dignæ sunt, scientiam.

Verùm

Verùm propter itinera & occupationes, quæ illum aliç ex alijs postea impeditum tenuerunt, nec tres, quos iam confecerat eius operis libros, perpolire, nec quartum, quem illi tanquam fastigium addere in animo habebat, instituere potuit. Reuocatus enim Romam, vix dum ibi cōstiterat, cùm renouato quibusdam de causis inter Carolum & Franciscum bello, & ob eorum discordias Republica Christiana iterum in maximum discrimen adducta, quippe cùm Turcicum bellum impendere videretur: Paulus Pōtifex Maximus per legatos cum vtroque eorum de pace agendum esse existimauit. Itaque delectus ipse est, qui legatus ad Galliæ regem iret: qui quanquam affecta iam ætate esset, tamen nullum pro Republica laborem aut periculum recusans, legationem eam suscepit: adhibitaq; diligētia, quantā maximam ferre senile corpus poterat, maturè in Galliam peruenit. Talis viri autoritate regem permotū esse res postea declarauit. Nam cùm ei Sadoletus Pontificis Maximi mandáta ac monita exposuisset, post aliquot congressus, animum eius, quanquam armati & viribus suis fidentis, ad pacem flexit. Itaq; ex magna desperatione concordię, subitò in spem compositionis ventum erat, si modò alterius legati qui in Hispaniam ad Carolum missus fuerat, felicior fuisset legatio. Non est autem omittenda illa in legatione singularis eius abstinentia: nam cùm legatorum qui à Romanis Pōtificibus mitti solent, quādiu extra vrbem Romam sunt, varia & multiplex sit potestas, & eam ob causam facultatem habeant magnæ conficiendæ pecuniæ, neque id propter inueteratam aliorum consuetudinem turpe habeatur: ea tamen potestate ipse ad quęstum abuti minimè sustinuit, neque nisi graui ex causa vsus est: ac ne comites quidem suos quicquam, præter mercedes pro scriptura, aut huiusmodi quapiam opera debitas, quas ipsas etiam imminuit, accipere passus est. Vt à rege autem discessit, Carpentoracte venit, quò reliquam ibi hyemem

maneret, seq; ex assiduis laboribus reficeret: id enim eī Pont. Maximus, ætati hominis & valetudini parcens, permiserat. Hoc quoq; Sadoleti integritatis exēplum sit, quòd cùm extrémo legationis tēpore integri mensis sumptum accepisset, atq; ante exactum mensem Carpentoracte peruenisset: decem dierum sumptum (tot enim dies reliqui fuerant) referri vtique ad quæstorem Pontificis Maximi, quanquam dissuadentib. amicis, & nimiam eius religionem accusantibus, iussit. Eodem tēpore clientes domesticos, quorum opera strennua & fideli in legatione vsus fuerat, alium alio præmio, & quidem supra facultates suas remuneratus est. In sequenti æstate in Italiam non sine magno Carpentoractensiū dolore discessit. Eò cū venisset, interfuit colloquio Pauli Pontificis Max. & Caroli Romani Imperatoris, qui in agro Parmensi congresi sunt. Iter tum ex Hispania Carolus in Germaniam habebat: oblata ea occasione, Sadoletus magnum laborum quos in legatione pertulerat fructum captum iri à se existimauit, si illum quoq; ad pacem hortatus esset. Redierat enim ex legatione Gallica, animūq; eius regis ad concordiam propensum cognouerat, vel ipse potius effecerat. Verùm adeò Carolus dolore iraq; exarserat, quòd à Rege Galliæ bellum renouatum fuisset, vt neq; accurata Sadoleti oratio, neque ipsius Pontif. Max. autoritas quicquam profecerit. Is tamen postea, lenita videlicet ira, post victum & in deditionem acceptum Sicambrorum ducem, qui regis partes secutus fuerat, & expugnata nonnulla Galliç oppida, pacem cum eo rege fecit: qua ex re Sadoletus tantum lætitiæ ac voluptatis cepit, vt Deo bonorum omnium autori, ab ecclesia sua meritum continuò honorem haberi iusserit, & scriptam ipse orationem paulò pòst Carolum miserit, per quam illius sapientia & moderatione laudata, gratias ei egit suo & Christianorum omnium nomine: & ad ea quæ pro religione, & cōcordia, ac libertate Christiani nominis agēda restabāt,

cum

eum accendere atque incitare conatus est: cuius optatis magna iam ex parte, optimi & fortissimi Imperatoris virtus pietasq; respondit. Fuit enim hic vir incredibili quodam in Rempublicam Christianam studio: vt ego quidem, qui pro diuturno contubernio sensus eius satis cognitos & perspectos habui, hoc de eo affirmare nō dubitem, plus illum doloris semper ex malis hausisse communibus, contraq; ex publicis commodis gaudij, quàm rebus suis vel secundis lætatus sit, vel aduersis doluerit. Idem moribus fuit facillimis, animo aperto ac simplici, natura omnino ad iracundiam proclinior, sed eius comprimendæ assidua meditatione tantū profecerat, vt lentus potius esse videretur: ac si quando paulò esset commotior, tum maximè sedata & voce & oratione vteretur. Amicitias summa cum fide, & quibuscunq; potuit officijs coluit: familiam suam ea charitate est prosecutus, vt cùm de suis minimum, de illorum commodis plurimum laboraret. Patrem, iuuenis: matrem, senex ferè octogenariam amisit: ambos quoad vixerūt summa pietate dilexit & coluit. Fratribus, qui ei complures fuerunt, partem suam primo paternæ hæreditatis donauit, post alijs quoque eos beneficijs affecit. Adiutor ad regendam Carpentoractensem ecclesiam, cū iam senex esset, vt sibi Paulus Sadoletus fratris patruelis filius daretur, à Clemente impetrauit: idq; non tam propinquitati à se datum dicere solitus est, quàm adolescentis ingenio, atq; virtuti. In literarum studijs summa industria versatus est. Lucubrare autumno ineunte benè mane incipiebat, hyeme verò multò etiam maturius: id tempus grauioribus studijs aut scriptioni dabat: quod supererat temporis, id totū literarum studijs reddebat. Hactenus ea quę de vita eius memorię prodenda esse visa sunt, scripsimus: nunc de eius obitu pauca scribemus: qui quidem vitæ eius integerrimè atq; innocentissimè actę, planè consentaneus fuit. Habitare trās Tyberim cœperat, in ædibus D. Mariæ templo adiunctis:

ibi autumni initio in febrē incidit, quę leuis primò, ac propè contemnenda esse videbatur: sed cū nunquā plane decederet, morbꝰ ingrauescere cœpit. Tum is statim accersiri sacerdotem iussit: eo adhibito, ritè & summa cum religione, omnia quæ diuinitus ad expiandos animos & placandum Deū instituta sunt, seruauit: re quidem diuina coram eo facta, antequam sacrum illud & salutare Domini nostri corpus acciperet, cùm CHRISTVM Deum ac conseruatorem nostrum, subleuatus à suis, venerari, & supplici quadam oratione affari cœpisset: tantam subitò lacrymarum vim profudit, vt eam precationem prę fletu ac singultibus absoluere vix potuerit: supremis propè vocibus ac mandatis Paulo Sadoleto, qui ei summa pietate assidebat, ecclesiam suam cōmendauit: ac paulo pòst magno suorū luctu, magno bonorum omnium mœrore ac desiderio, animam Deo reddidit. Doluit eius mortę Paulus Ponti. Max. doluit senatus: à Ioanne quidem Petro Carapha Sabinorū episcopo, quo primū die post eius obitum senatus habitus est, ea de illo habita est, magno cū assensu cùm reliquorum patrum, tum ipsius Pont. Max. oratio: vt neq; vberius cuiusquam vita laudari, nec mors dolentius deplorari potuisse videretur. Laudauit eum item luculenta oratione, maxima honestissimorum cuiusq; ordinis hominum frequentia, in æde D. Laurentij, Iacobus Gallus, ciuis Romanus in primis honestus. Obijt annum agens Septuagesimum. Sepultus est sine vlla funeris pompa (ita enim ipse prę scripserat) in æde quæ curationis eius fuerat, Diuo Petro in Exquitijs sacra.

FINIS.

INDEX COMMONSTRANS *QVIS CVI SCRIBAT, ET* quoties.

IACOBI SADOLETI, EPISCOPI CARPENTORACTI, S. R. E. CARDInalis Epistolarum liber I.

IAC. SADO. EPISC. CARP. IOAN. Matthęo Giberto Episc. Veronę, S.P.D.

Ostquam veni Carpentoracte, has primas exaraui literas, easq; ad te, aliquāto serius, quòd fueram sanè incommoda ægritudine impeditus: senseram enim ex itinere δυσυρίαν, quo morbo tamen releuari iā videor. Sed siue illam mihi maritima iactatio contraxit, siue iter terrestre aliquid postea addidit ad illius morbi molestiā: omnino intelligo, me hac corporis imbecillitate iam non ad aliā rē vllam, quàm ad ocium & quietem idoneū esse. Quod ipsum videor nunc demum, tuo singulari beneficio, & summa principis benignitate consecutus. Nos à portu Centū cellis Nicæam vsq; nauibus peruecti fuimus, nihil ipsi illa, quod appareret, maris agitatione offensi: cùm cæteri omnes ferè, qui erant mecum, graui nausea conflictati essent, Nicææ duos dies mansimus. Inde digressi à Valdemontio: cuius mihi humanitas magna voluptati fuit, iumētis pretio coactis iter terra fecimus: septimo die Nicæa peruenimus Carpentoracte, ad diem 5. Nonas Maij, læti, velut ex diuturnis fluctibus stabilem aliquādo et desideratam terram aspicientes, si lætitiam nostrā rumo

res de rebus vrbanis non interpellaßent: parum illi quidem constantes, sed tamē mihi molesti. Audieramus autem Labeone iā cōscendentes, Germanos milites, quos nos, ab Vrbe cùm proficisceremur, pro pacatis reliquimus, animis commutatis, spectare denuo ad arma: remq́; iterum adductam esse in discrimen. Hic mihi metus, atque hæc solicitudo ita hæsit in animo, vt postea euelli non potuerit: nec sum sedato animo futurus, quoad certum sciero, quid euenerit, & num salus nostra etiam nunc infesta, an improborum & perfidorum consilia, vel ipsa per sese consenuerint, vel metu compressa sint. Equidem interim illa consolatione sustentor, quòd video dies iam complureis rumores illos conticuisse. non enim simile esset veri, si quid accidißet postea tumultuosius factum, tantas res tandiu silētio iacere oppressas. Sed quoquo modo sese habet res, me meus incredibilis erga summum Pontificem amor, neutiquam patitur curæ et angoris expertem esse. Qui si aliquo est adhuc proprio in periculo (quod vtinā ne ita sit, atq; in hoc Deus misericors nostras preces exaudiat) næ ego perquàm doleo grauiter, tum eius ipsius causa, cuius ego salutem semper anteposui meæ: tum etiam mea. Viderer enim mihi ab officio quasi desciuisse si hoc tempore tali dominum deseruissem: atq; eum dominum, in quo ego amādo, ornando omni pietate atq; omnibus officijs colendo, neque virtuti ipsius vnquam, neq; meo studio satisfacere potuissem. Sed et tunc quid me angeret, quo esse vinculo Deo immortali obstrictus, quo denique animo, qua spe placatiorum rerum, ab eo digres-

digressus sim, ipse tu optimus es testis. Et nunc in his quoq; locis ac terris ea mēte sum, vt secundas res ipsius alijs fruendas libentissimè relinquam: aduersarum non recusem esse particeps. Deum aūt quæso, id quod acturus assiduè & precaturus eum sum, vt pacem & otium aliquando afferat & Pontifici Max. & Italiæ: quò liberius ac diutius illius eximia virtute & humanitate frui oēs possumus. Sed hæc hactenus. De te ipso, mi Giberte, aueo plurimum, & ex te cognoscere: quem ego habeo autorem meæ tranquillitatis: cui vni beneficio alterum par nunquā reperietur. Itaq; quantū tibi debeam & ipse sentio: et dabo profectò operam, vt cæteri oēs intelligant. Ego nunc quod maximè est necesse, recuperādæ valetudini studeo, quam cœlum istud vrbanum valde mihi labefactarat: vt id quod agere festino, commodius deinde nauare possim. Rapior.n. cupiditate incredibili, ad veræ immortalitatis spē, quā videor mihi habere in manib. maximis Dei beneficijs, & mea summa voluntate incitatus. Itaq; & ad gerendum piè ac sanctè sacerdotium hoc, animo sumus alacres, & ad artiū honestissimarū studia inflammāti. In altero, vt ne isthinc obturber, tuæ et eximiæ autoritatis, et summi erga nos amoris præcipuæ partes sunt: in altero meæ fuerit culpa, si non & tuæ, & cæterorum de me opinioni respōdero: liceat modò per valetudinem. Efficiā enim profectò vt omnes fateātur, meam vel egregiam operā, vel præclaram certè voluntatē extitisse. Quo in genere, quid tibi receperim, quid Pont. Max. fuerim pollicitus, optimè in memoria habeo. Tu vt me sicut consueuisti diligas

gas ac tueare, te maximopere mi Giberte iucundissime rogo. Vale Carpento. XVI. Cal. Iunias, M.D.XXVII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. LAzaro Bonamico, S. P. D.

SI vales gaudeo. Post meum ab Vrbe discessū nihil adhuc omnino à quoquā literarū: ac ne à meis quidem. Itaq; in desiderio sum, & de illis, & de te, & de cæteris amicis aliquid audiendi: atq; vtinā omnia ex mea sententia. Nos venimus ad Carpentor. ad V. Non. Maias, summa horum hominū gratulatione, quorū auxit lætitiā inopinatus noster aduentus. Itaq; ꝙ semper optauimus, ex diuturnis fluctibus, videmur tandem portū esse consecuti: modò vos isthic salui, summiq; Pontificis res eū teneant statū, quā maximè cupimus, nihil mihi ad spē beatæ vitæ nō abundè videtur affore. Nā & paruo sat contenti sumus & in hoc honore piè sanctèq; administrādo quoad nobis datum diuinitus fuerit. Deo ipsi eidem deseruire contēdemus: & in libris ac literis toti volutabimur: veterēq; ac diuturnā sitim optimarū artiū nostro tandem arbitrio, in ipsis fontib. explebimus. In hoc genere toto, ꝙ pertinet ad artes honestas, & ad nostra illa tibi ignota studia, video te vnum maximo esse posse mihi adiumento. Nā & de tua doctrinæ vbertate hauriendum nobis erit, & bonorum librorum ex te copia requirenda. Quorum alterū tute mihi recepisti cū adhuc essem Romæ: alterum mihi semper patuisse intelligo. Sed de libris peto à te magnopere, vt ꝓmissa mihi perficias: ea in re impensæ parci nolo. Gratiā aūt eā tibi referā, quā maximè & tua virtute & nostra amicitia

erit

erit digna. Ego ei nunc prӕuerti volo curӕ, vt valetudi ni recuperādӕ studeā, quam vrbanum istud cœlum nō mediocriter labefactarat: & spero me optati fore cōpo tem. Te si rogem, vt pristinū tuum amorē erga me con serues, faciā et tibi profectò, & amicitiӕ nostrӕ iniuriā ꝙ videar quasi constantiӕ tuӕ diffidere. Itaq; nō cōmit tam vt de hac re iure me accusare poßis. Tantū à te pe tā, vt Vbaldinum, Sangā, Lӕlium, Pyrrhinū, Colotiū, cӕterosq́; partim amicos, partim etiā discipulos tuos, saluere iubeas meis verbis: nec patiaris hebescere in eis igniculos beneuolentiӕ, qua erga me videbantur eße af fecti. Imprimis verò amplißimis viris Cāpegijs patronis tuis, & patri & filio, quib. ego mirificè deditus sum, idq; eorum merito, salutē à me dicas plurimā. Vale mi Lazare suauißime, & tibi persuade, te à me valdè amari. Carpent. XVI. Calend. Iun. M.D.XXVII.

IAC. SADOLE. EPISC. CARP.
Petro Bembo S. P. D.

DIu est, quòd destitimus inter nos mißitare literas: neq; enim inueteratӕ amicitiӕ tanta cōiunctio, talem operā vllam, aut oblectamentum requirebat. Aliӕ porrò non fuerunt, de quibus esset opus alterū nostrum ab altero certiorē fieri. Sed cùm tu in ocio atq; literis aßiduus eßes, ego maximis Romӕ curis et solicitudinib. impedirer, in longe dispari conditione vitӕ, pari tamen beneuolentia inter nos iuncti semper fuimus. Nunc autem, postq̃ Dei immortalis admirabili beneficio ex illis turbulentis fluctib. me euolutum, & ad portū ociumq; traductum, ea excepit vita quam maximè semper appeti-

petiueram: non existimaui nostra necessitudine, aut ipso tempore alienum esse, aliquid ad te literarum dare: præsertim cùm tu mihi idoneā ad scribendum occasionam præbuisses. Cognoui .n. ex Bini nostri literis, quas ille ad me Venetijs misit, vigere apud te beneuolentiā mei absentis, & memoriā amicitiæ nostræ cū fide conseruari: cū is se ad te visendum accessisse, aliquotq; horas consumpsisse tecum sermonib. suauissimis cōfirmet: eaq; de te prædicet, quæ et tuis plurimis maximisq; virtutibus, & meo perpetuo de te iudicio cōsentanea sunt. Ac mihi quidem quòd intelligo me amari abs te, non tam nouū nunc quidem, quā semper gratum atq; optatum accidit. Quòd verò erga Binum ipsum egregia humanitate vsus es: eiq; & opem, & studium, et autoritatem tuā detulisti, quodq; hoc etiā prolixius causa mea fecisti: de eo habeo tibi magnam gratiam. Certè enim is & diligitur à me, & per se dignus ipse est, quem tu quoq; diligas: est enim summa modestia, et summa probitate præditus: doctus præterea, & elegās, & cum laude versatus in vtroq; genere scribendi. Sed hoc tu facile pro tuo singulari ingenio perspicere per te potes. De me autem ipso si cupis nosse qui noster status sit: Ego Carpentoracti habito, quo veni ante diem V. Nonas Maias, id tandem assecutus, quod & meæ quietis causa tantò antè optaueram, & Deo immortali iam diu deberā. Locus ipse ab omni terrore & tumultu liber: hominum secunda in nos voluntas: ocij iam nō spes, neq; desiderium, sed certa, & haud dubia possessio. Deniq; omnia eiusmodi, vt planè me in limine positum beatæ

vitæ

vitæ fuerim arbitraturus, nisi ad mea priuata incommoda Reip. calamitas quoq; tanta accessisset. Nã quòd ego fortunis omnib. spoliatus, tanq̃ naufragio facto, nudus ad littus euaserim: non tam graue mihi quidem est, tã vsu & ratione edocto, ferenda esse fortiter vulnera fortunæ (etsi ꝙ fuit grauissimũ, libri quoq; mei eandẽ calamitatẽ subierunt) quã audire vrbẽ omnium nobilissimã, domiciliũ Imperij ac dignitatis, sedem & patriã omniũ nostrũ, ita captam ac direptam: clades, cædes, strages tot, tãq; inauditas, ab hoste immani & impio fuisse factas. In quibus & Pont. Max. quẽ ego incredibiliter amo, indigni casus: et multorũ præterea charissimorum atq; amicissimorum hominũ mortes & exilia, me vehementer perturbant. In quo angore animi etsi ea requiro ex studijs doctrinæ doloris solatia, quæ mihi adiumento et leuationi esse possint: tamẽ haud ita multum vsq; adhuc profectũ est. Omnem. n. medicinã vincit dolor: nec sic possũ studere constantiæ, vt obliuiscar humanitatis. Sed hæc Deus viderit: cui me totum addixi. Ego si ab his difficultatib. quæ me plurimæ premũt, & ab omni parte circunsistunt, respirare aliquãdo cœpero: efficiam profectò, vt aliquis studiorũ meorum & ocij fructus appareat, in quo præclarã tuã volũtatẽ imitabor: ingenium & facultatẽ non assequar. De omnib. aũt scito tuam iudicationem fore. Vale, & nos dilige. Nauagerio tuo, & M. Antonio Michaeli nostro, Nigro, duobus Teupulis, cæterisq; amicis (sunt. n. utriq; nostrũ fermè communes) plurimam meis verbis salutem dic.

Carpentoract. III. Non. Nouemb. M.D.XXVII.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. Petro Bembo, S. P. D.

Noli admirari, si & mea, & tua expectatione serius, meas hasce dedi, ad tuas amicissimè atq; humanissimè scriptas literas; morbo impeditus satisfacere officio non potui: quo tamē leuari iam videor. Itaque vt primum facultatem nactus sum, non commisi, vt desiderares à me hoc officium: vel ego potius vt desiderarē. Miro enim studio tenebar respondendi tibi: cùm vsq; eo accuratè, & suauiter mihi rescripsisses, vt omnem amorem tuum erga me in illis planè literis intueri liceret. Nam & iucundam memoriā vetustæ inter nos beneuolentiæ declarabant: & societatē doloris eius, quem ex communis Reipub. calamitatibus vterq; nostrum suscepisset: & quòd maximè tua virtute & prudentia dignum erat, leuationem à molestijs, quam & tu adhiberes, & mihi ipsi censeres esse adhibendam. Quorū alterum mansueti animi & misericordis, cōmoueri aliorum miserijs: alterum etiā sapientis, si quid ad te priuatim iacturæ perueniat, scire adhibere ea solatia, quæ ad continendum animum in officio, apta esse videantur. Itaq; ego, etsi mea sponte non admodum imbecillus, tuo tamen hortatu atq; exemplo fortior factus sum: nam me quidem nō tam priuatæ meæ difficultates mouebant, (quæ, quanquā multæ, & magnæ, tamen non tam acerbæ, quia graues: quam tolerabiles, quia non nouæ videbantur) quàm tot innocentium atque amicissimorum homi-

num exitijs, tanta Latini penè nominis internicione, perturbabar. Præsertim cùm & is Pontifex in crudelißimorum hostium venisset potestatem, quem ego summè amarem: et ea vrbs oppressa esset ac direpta, à qua ego essem & fortunæ meæ subsidia, & artium optimarum ornamenta (si qua modò sunt in me) omnia consecutus: quo etiam difficilior mihi erat ad consolandum ratio, quàm fuerit tibi. Tu enim quibus auxilijs summæ virtutis, & prudentiæ, ad confirmandũ animũ vsus es: ea ipse domo, atq; abs te ipsó attulisti. Ego quæ sólatia meo dolori adhibere cogito, ea ab vrbe illa ipsa accepi, cuius causa mihi maximè dolendum est: vt idem mihi doloris monumentum sit, quod debeat esse leuatio. Itaq; illæ ipsæ literæ, quas tu proponis nobis, & quarum certè nos ope & auxilio plurimum vti cogitamus, planè hærent in ancipiti & conturbatæ sunt. Si adsunt mihi, metuunt ne ingratæ sint in illam vrbem, vnde sunt profectæ: si desunt, ne parum functæ officio videantur. Sed, quomodo nunc se res habet, consoletur nos profectò tum ratio ipsa tum earum rerum, quæ postea secutæ sunt vix ac natura: Pontifice iam liberato ex impiorum manibus, vrbe Roma reuiuiscente, arbore ea, quæ excisa fuerat, tanquam ab radicibus, de integro fruticante: nisi grauiter pertimescerem, idq; videre iam viderer, ex tantis, & tam acerbis calamitatibus, quas per tot annos Italia passa est, gradum potius aliquem ad futura mala iactum esse, quàm præteritis cumulum adiectum. Quòd si tu aliter sentis, habesq; in alteram par

tem

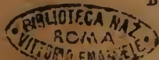
tem quod potius sequare: quæso me hoc metu quàm primum libera. Dices: Quid ergo? etiam si hæc ita futura sint, idcircóne angoribus dedere nos debemus? Minimè hercule istud quidem: neq; enim est fortis viri pendere ex alienis euentibus. Sed tamen φιλανθρωπία quædam est, quæ nos afficit: cogitq́;, vt vultum ex vultu, sic animũ ex animis necessariorum nostrorum immutare. Quantum autem mihi & tibi cum Latio sit, quantum cum Italia, quàm arctum deniq; cum ipsa vrbe Roma vinculum intercedat, non solùm coniunctionis, sed sanctißimæ cuiusdam quasi neceßitatis, magis perspicuum est, quàm vt commemoratione egere videatur. Quapropter, vt hanc orationẽ totam iam concludam, & ita fero fortiter communes miserias, vt non obliuiscar humanitatis: & sic doleo aliorũ vicẽ, vt putem mihi nequaq̃ propterea ab animi constantia desciscendum esse. Confugio igitur, te eodem hortante & suadente, ad literas, quarũ nimium iam diu commertio & aßiduitate consuetudinis carui. Quo quidẽ ipso fit, vt tibi nihil poßim ex eo genere in præsentia mittere ꝙ lectione dignum sit: dies fortasse aliquid adferet: & meæ spes, cõmentationesq; non semper abibunt irritæ. Sed abs te, quem librum Vrbinatẽ te scribis confecisse, eum ego auidè expeto. Recordor. n. primo illo fœtu cùm eum recens peperisses, quantopere mihi is liber arriserit: quàm mihi mirè placuerit & elegantia in eo sermonis, & copia, & grauitas ipsa, ac prudẽtia. Quæ cùm ego tum plena iam & perfecta eße arbitrarer: tu tamẽ homo lyn

ceus,& acutius cernens,quàm cæteri omnes, perspiciebas animo quiddam præstantius,quô nos ne cogitatione quidem aspirare possemus.Ita multorum annorum mora & lima,et vetustatem illi ac dignitatem, & nobis desiderium legendi auxit. Quòd si certos nactus fueris,qui deferant, (nam vt non tuto committas,minimè postulandum est)gratissimum mihi feceris,si eum mihi quam primum miseris .De Bino meo quòd ista in illum voluntate es,& lætor,& habeo gratiam.Scripsi ego ad eũ statim acceptis tuis literis:sed ita acciderat,vt cùm eæ mense Decẽbri datæ essent, mihi Martio deniq; redderentur:quo tempore ille Venetijs iam excesserat,& ad Pontificẽ erat profectus. Vbicunq; is erit, tamen magno illi honori & emolumento semper erit,tũ domus tua ac familiaritas:tum apud cæteros autoritas & commendatio. Quod quidem eo cupidius manere illi saluũ apud te opto, quòd duriore adhuc fortuna conflictatus exitũ suorum consiliorum etiam nũc nullum videt.Nos hîc viuimus in fortuna tenui,de reliquo sat contenti . nã & amœnis in locis sumus,& in amore omnib.quodq; cunctorum maximum est, quæcunq; pacem & tranquillitatem animi turbare possunt, omnia penitus ex animo ipso eiecimus atq; expulimus.Itaq; nullam iã cogitamus, nisi cum philosophia habere rationem,quo in genere vt aliâs scripsimus,te adiutore potissimũ & duce vti meditamur. Egidium Cardinalem minùs commodè valere mihi valde molestum est. Amo enim hominem maiorem in modum.Nam cum omni eximia virtute & hu-

& humanitate præditus est: tum & mihi, & tibi semper fuit amicissimus. In tanta autem penuria nostri temporis virorũ talium, & amandus & colendus à nobis præcipuè est. Ei vt plurimam dicas meis verbis salutẽ, itemq́; nuncies, ad eum me scripturũ fuisse, nisi valetudini eius parcendum esse duxissem, vehemẽter te rogo. Vale mi charissime & suauissime Bembe, nosq́; vt facis dilige, cõmunibusq́; amicis salutem à nobis dic. Vale. Carpẽtoract. prid. Idus Maias. M.D.XXVIII.

IAĆ. SADOLETVS EPISC.
Carpent. Hieronymo Nigro.
S. P. D.

EX eis literis, quas abs te I I II. Idus Iulij datas, V. Calen. Septembr. accepi, cognoui, quod per mihi gratum fuit, te ex illo acerbo & horribili casu, quo vrbs Roma, & totius ferè Italiæ reliqua dignitas, immanis barbariæ fluctibus oppressa est, amissis rebus cæteris saluum ipsum atq; incolumem in patriam reuertisse: quod & de te cognosce, & de alijs item nonnullis qui ob virtutem & amicitiam mihi sunt charissimi, non mediocre mihi solatiũ in meis maximis doloribus præbuit. Quanquam enim, vt tute scribis, fortunis spoliari graue est, præsertim innocenti, cui nullo ipsius merito ista accidunt: grauius etiã amittere optimorũ studiorũ lucubrationes, multis vigilijs, & multo sudore diu collectas: tamen ea vis malorum, & tantus concursus omniũ calamitatũ fuit, vt non pessimè cum illis videatur esse actum, quibus libertatẽ in hoc

tempore,& salutem tueri fuit licitum. Quod tibi & alijs plerisq; tui similibus, meis familiarissimis, dei immortalis ope & auxilio contigisse lætor. Nã quod ego sapientia quadã videar cõsecutus, vt abfuerim in tã acerbis rebus, atq; temporibus: nequaquam id mihi arrogo, sed hoc eiusdem dei erga me beneficiũ agnosco, gratiasq; ago illi, quantas equidem possum. Nã quas debeo vt agã et referam, non modò meæ, sed ne vllius quidẽ humanæ facultatis est. Certè enim si quid ego vidi, aut præmonui: si quid in me aut boni sensus in tãto rerum motu, aut prouidentis in posterũ consilij fuit, totum id fuit à deo: cui dum cupio dare eas operas, quæ à mea fide et à pietate mea requiruntur: quid mirum si ita accidit, vt bonum consilium euaserit sapiẽtia? Nec verò ego aliud mediusfidius statuo esse sapiẽtiam, quàm meminisse vnumquẽq;, quid sui officij et muneris sit: idq; cum fide & cum integritate præstare. Quod si hi fecissent, qui maximè debuerunt, (de summo Pontifice non loquor, cuius mihi virtus clemẽtia, integritas semper visa est non solùm magna, verùm etiam admirabilis) quod nunc ad omniũ iniurias et contumelias proiectum est, in pristina sua veneratione maneret sacerdotium. Sed recordaris profectò reliquorum ordinum, morumq; communiũ labem et confusionem: quos ego accusando non insequar: nõ quin causa fuerint vniuersæ calamitatis: sed quia non possum commemorare sine dolore, quæ & vrbi omnium nobilissimæ & hominibus multis mihi necessitudine iunctis, infanda & atrocia cõtigere. Illud dico, quod sen-

sentio, Deũ hominesq́; contestans, cupisse optimum Pontificem mederi moribus perditis. Sed cùm res ferro egeret, nõ malagmate: ipsius autem natura et lenitas à vehementioribus remedijs abhorreret: vt in corporum solet morbis, sic in corruptis moribus, quæ intempestiuè adhibita est, auxit morbũ potius medicina quàm leuauit. Mihi quidẽ sæpe summi Pontificis virtutem ac probitatẽ, beneuolũ etiam aduersus ipsum me animum, egregiamq́; humanitatem, mecũ reputãti, sic amore animus incenditur, non aliquo nouo videlicet, sed illo veteri & diu antè suscepto: vt interdum mihi peccare videar, quòd non præsto sim, tantarum illi miseriarum & consolator, & comes. Quòd si non his vinculis sanctioribus detinerer, nec tanti munere officij Deo essem astrictus: aut si arbitrarer, posse me vnà cum Dei, & Christianæ Reipublicæ honore ac cõmodo, illiús saluti, dignitatiq́; prodesse: crede mihi, quo minùs me in omne demitterem discrimẽ, non periculo vllo, non vlla proposita acerbitate deterrerer. Sed rem intelligo adductam in eum locum, vt lugendum tantummodo nobis sit, nec meam vicem mihi quidem, (quoquo enim modo se habet res, mea nauis est in portu) sed humanitate vincor, & mollicia animi quadam, vt aliorum incommoda ducã pro meis. Nam me, etsi eadem, quæ tam multos peßũdedit, fortuna afflauit: quod meis & meorũ familiarium non tam fortunis, quàm reliquijs veterum fortunarum amissis, omnes ad me nudi atq; egentes conuolauerũt: tamen quoniam ferre hæc modicè didici, vel natura,

vel consilio, vel etiam vsu planè doctus: viuo aũt degoq́; & in ea gente regioneq́; terrarum, quæ pace & concordia imprimis sedata est, & in eo obeundo munere quod mihi maximè congruens & honestum est: non meã vicẽ doleo, sed aliorum. Nam mihi quod ipse gratuler habeo potius, quàm quod lugeam. Eorum verò, quos amaui amoq́;, incõmodis quin mouear, fieri nullo modo potest. Habeo tamen spem, et rationem quandam, quæ mihi, vt in malis, non parum solatij affert: illam videlicet, quã ad Deum ipsum refero: quẽ scio, & noui, ita irasci solere peccatis hominũ, vt sibi solui eas pœnas velit, quæ illis ipsis, qui deliquerũt, vtiles sint & salutares. Quã eandem rationem te reputãtem (petis enim à me per literas, vt tibi aliquid consulam, quod sit leuamẽtum doloris tui) volo bene sperare de reliquis rebus. Cui enim castigatio fuit, eidem erit deo salus nostra curæ. Porro ea magis ex virtute & religione, & probatis morib. quàm ex opibus multis & lauta suppellectili spectanda est. Quòd si multò minore in bono læsi fuimus, vt in eo quod maximum bonum est, augeamur, quis lugeat iure? neq; hanc felicitatem quãdam potius, quàm calamitatem fuisse ducat? Sed de his satis. Ego te tuos labores, & studiorũ vigilias perdidisse, valdè molestè fero: quod mihi idem accidit, casu propè mirabili, euentu tristiore. Cùm enim direptis rebus cæteris, libri soli superstites ab hostiũ iniuria intacti, in nauim coniecti, ad Galliæ littus iã peruecti essent: incidit in vectores; & in ipsos familiares meos pestilentia. Quo metu ij permoti,

moti, quorũ ad littora nauis appulsa fuerat, onera in terrã exponi non permisere. Ita asportati sunt in alienas & ignotas terras: exceptisq́; voluminibus paucis, quæ deportaui mecum huc proficiscens, mei reliqui illi tot labores quos impenderamus, Græcis præsertim tot codicibus conquirendis vndiq; & colligendis: mei tanti sumptus, meæ curæ, oẽs iterum iam ad nihilum reciderunt. Ex quo sat perspectum est, præter communes cum genere Italo hoc tempora inimicitias, proprium aduersum me bellum gerere fortunam. Sed nihil illa proficiet: maximum habeo in summo deo, non paruum in æquitate animi perfugiũ. Non me tãtum quotidianæ illius iniuriæ conuellunt, quantum assuefaciunt ferre hæc humana fortiter atq; constanter: atq; eo quidem fortius, quòd Deum mihi patronũ non deesse intelligo: nullo hoc merito, nullis virtutũ officijs, fateor. Sed quid refert, si is adest tamen, meq́; ipse & protegit, & tutatur? cuius, quò minus ego illis dignus sum, hoc sunt maiora erga me & præstantiora beneficia. Pro quibus vtinam aliquando gratus in illum esse posim. adnitar quidem certe, maiusq́; etiam donũ eius agnoscã, si gratus fuero: quàm cætera cuncta pro quibus gratia debeatur? Quid ergo est? hoc vulnere quo nullum grauiùs studiosis hominib. infligi potest, amissarum scilicet vigiliarum & lucubrationum, tu leuiùs multò percussus es, cui ingenium & ætas suppeditat, quàm ego: cui quãtulum quæso est reliqui? Sed tamen ne sic quidem deficio animo: tibiq́; autor sum, eadem illa studia acrius repetendi: vt nõ plus detractũ

 fortu-

fortunæ iniuria, quàm per diligentiam additum esse videatur. Illud fuit extremũ in tuis literis, velut approbatio amoris erga me tui: quòd scribis nihil tam optabile tibi esse, quàm esse apud me, & hoc ocio frui mecum. In quo, ne viuam mi Niger, si tibi concedo, vt tu me cupidiùs appetas, quàm ego te. Amaui semper plurimum ingenium, probitatem, sedatum animum, spectatos mores: sed imprimis tuum bene mihi perspectum erga me amorem. Quominùs aũt, quod summè cupiebam, aliquod illustre ad te commodum atq; ornamentum ex nostra amicitia proficisceretur: meministi profectò quæ res fuerit impedimento. Quod nunc quidem vertit in bonum: si quidem minus malum est carere, quàm amisisse. Quæ autem sunt in his locis, eiusmodi sunt: vt animus si sit æquus vacuusq; cupiditate, nihil fieri posit amœnius, &, si his rebus contentus esse posit, hoc est paulominus quã mediocribus: ocij quidem & honestissimarum ac iucundissimarum voluptatum affatim est: quodq; imprimis tibi esse gratum scio, summa nostra in te constat beneuolentia. Sed de re tota tuum consilium est, vtrum videlicet, & quando. Nos quidem tui sumus. Lazarum queror ita nostri oblitum, vt nihil adhuc ad me dederit literarum. Nec puto tamen ab eo me non amari, quem ego mirificè diligo. Eũ de hoc commonefacias velim, multamq; et illi, & cæteris amicis salutem à me dicas. Vale mi Niger, & nos amare perseuera. Iterum vale. Carpentoracti, V. Idus Septembris. Anno M. D. XXVII.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni. S. P. D.

PAulus ad nos reuersus, simul vt in me incidit, ipso primo aspectu & colloquio, statim interrogatus à me nunquid Lugduni tecum esset congressus, & te, quod tantopere cupiebat, conuenire potuisset: Ego uerò & conueni hominem, et multum cum eo vt essem, ualde mihi ex sentẽtia contigit: neq; arbitror, inquit, alios dies mihi in vita illuxisse iucundiores, quã hos, quibus frui tanta virtute atq; humanitate fuit licitum. Tum multa de te, de moribus, de literis, de omni genere sermonum, consuetudinumq; tuarum est locutus. Quæ cùm ego audirem, meo perpetuo de te iudicio consentanea, non mediocriter lætabar, prædicationem veterem nostram huius quoq; adolescentis asseueratione et testimonio cõfirmari. Qui (quod mihi credas velim) non paulò est, quàm vsus ferat, & quàm ætas illa postulet prudentior. Sed cùm neq; ille laudãdi & prædicandi, neq; ego percontandi finem facerẽ, is dies in sermonib. de te nobis totus consumptus est. Nõ enim satiari poteramus, cùm quem ego amorem erga te diuturnum iam dudum & stabilem conseruarem, ille eo recente flagraret. Quod mihi quoq; accidisse recordabor primis illis temporibus amicitiæ nostræ, ac familiaritatis: quibus ita eram studio tui, propter tuas eximias & maximas virtutes incẽsus, vt tũ demum cõquiescerem animo, cùm tecum essem: neq; aliud

aliud tempus vllum gratum mihi atq; optatū accide ret. Eisdem nunc vestigijs Paulus ingressus, ab eadem virtute tua, quæ me cepit, ipse quoq; arreptus est: ut in amore tui & obseruantia habiturus sis posthac nō hominem vnum ex nostra familia, sed familiā cunctam. Sed q̄ tu alijs occupationibus impeditus, quēad modum cōstitueras, in hæc loca uenire nequiueris: mihi (ut verè fatear) ualde molestum est. Iā enim præceperam animo fructū eximiæ cuiusdam voluptatis, quē in te videndo et amplectendo percepturus essem. Tum autem erat multarum rerum, consiliorum etiā multorum, inter nos communicatio faciēda: in quib. & tu sententiam meam penitus cognouisses, & ego tuam exquisissem. Ita parati vterq; nostrum (sicut ego opinor) ut uter consilium attulisset melius, id ambobus ratum esset. Accidit autem eiusdem fortunæ iniquitate quæ me semper eludere conata est, ut me hæc quoq; expectatiō summæ iucunditatis frustraretur. Quod si me procuratio ecclesiæ, & διοικήσεως meæ non tenuisset, quā hoc tempore obire more maiorum & explorare est necesse: nulla res mihi fuisset tanti, vt non ad te subito conuolarem: quod tamen sum, die quidem incerta etiā nunc, sed tamen aliqua facturus. Nam & longo interuallo te reuisere perquàm opto: & quò propiores sumus, hoc te careo ægrius: cui nostræ ægritudini tuo aspectu & colloquio subueniendū omnino est. Quibus autem de rebus ego cogitaram sermones inter nos conferri oportere: eæ res partim ad Rempublicam & ad temporum horum naturam conditio-

conditionemq; pertinent: quod genus cùm non satis tuto literis cōmittatur, prætermittere totũ est satius: partim in ratione traducēdæ vitæ, & in omni genere studiorum literarumq; uersantur. De quibus & communicare inter nos etiã absentes, & crebro epistolas mittere licebit. Quanquam in hoc genere quidem, et meorum consiliorũ rationes Paulus ad te pertulit: & de tuis mecum vicissim est locutus. Atq;, ut perspicio, haud ferè dissentimus. Nam quòd tu Hebræas, ego potius Græcas secutus sum literas: idem est spectatum ab vtroq; nostrũ. Quid enim interest qua quisq; semita dum eò tamen perueniat, quò ueniendum est? Sanè solùm in eo paruula inest dissensio: quòd tu ita sacras literas videris esse amplexus, vt alias omnes reieceris, & seposueris: ego sic ad easdem propero, atq; contendo, vt tamen aliarũ comitatu velim accedere instructior. Sic enim intelligo, (quod idē omnib. patere arbitror) vt in hisce militaribus & bellicis studijs, quò quis fortior est vir, et imperatori suo acceptior: hoc armis et equis, et omni militiæ instrumēto magis curat vt sit instructus: sic nobis in hac cœlesti militia summo omniũ regi & imperatori deo nosmetipsos excercētibus, nullum externum ornamētum, quod huic studio non officiat, esse repudiandum. Sed de his, vt etiã dixi et scribam ad te accuratiùs, cũ sensum tuum omnem ex literis tuis cognoro, & vt ad nos planiùs ipse omnia perscribas vehementer à te postulo. Illud constare debet vtriq; nostrũ, quod conuelli nullo modo potest: in omni genere scriptorum, studiorumq; nostrorum, La

tinam

tinam linguam præcipuè à nobis excolendã esse, qua nec grauior vlla est, nec præclarior: præterquã quod nobis ab eis viris maiorib. nostris tradita est, quorum admirabilis incredibilisq; sapientiæ neminem potest omnino pœnitere. in qua quidem ego cum spero te atque opto unà cum cæteris artibus optimis, quibus mirificè deditus es, assiduè versari, tum ego certè versor: hoc etiam cõmodius, quòd tuæ bibliotheca gratissimo mihi munere copiosior factus sum. Pro quo ago equidem tibi gratias: sed eas referre mallem quàm agere: cui rei occasionẽ aliquam aliquãdo dies allatura est. Tu vt valetudinem tuam diligenter conserues: nosq; quod facis, ames: & te à nobis plurimum amari scias, & si petere videtur esse superuacaneum, tamen abs te peto. Vale. Carpent. Idib. Maijs, M.D.XXVIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni, S. P. D.

QVòd cognoui ex literis tuis te valere rectè, memoriamq; mei absentis et beneuolentiã cõseruare, eo valde lætatus sum. Quòd verò in eisdem literis erat ascriptum, te proficiscentẽ Lugduno illas ad me dedisse, id mihi nonnullam afferebat molestiam. Non enim possum non cum aliquo morsu doloris ferre: te, cui ego vni omnium hominum cupio esse coniunctissimus: disiũgi etiã magis à me, & ad remotiores regredi terras: cùm ego te abeuntẽ, quem corde & animo amantissimo prosequor, pedibus consequi non possim.

Nec

Nec videre mihi videor interdum, quid me retineat: cùm multa tamen impediunt, quibus à spe propinqua videndi et conueniẽdi tui sum exclusus. Sed quod corpore non possum, id amore equidem et cogitatione facio, vt tecum sim: neq; hora vlla à contemplatione tui absentis mihi præterit vacua. Quòd si liceret vnà esse, vt ego te ad præclara illa studia, quibus aliquando simul fuimus dediti, excitarẽ? vt te nõ paterer siue diffidentia quadam, siue aliarum potius occupationũ concursu, à spe præstantissimarũ rerum relanguescere? Etenim visus sum perspicere tuis ex literis sententiam quandam eiusmodi tuam, quasi tu mediocritate contentus sis. Quod sane nollẽ, ita enim natura factus es, ita institutus, vt summa ac prima magis spectare debeas. Atq; ego, qui te adhortor, non is sum tamen, qui autoritate multũ valeã: aut qui sciam mihi id capere consilij, cuius tibi sum autor: quippe qui negligentia naturæ, vel imbecillitate quadã animi, quotidie multa constituens, nihil audeã aggredi. Verùm non qui ego sim, sed qui tu esse possis, tibi est cogitandum. Quòd si tẽpora impedimento sunt, rerumq; tuarum rationes ita te implicatum cum multis retinẽt, vt conseruandi officij causa necesse sit & sæpe te, & à multis perturbari: sustineat hanc etiã fortuna, cum plurimis alijs peccatis, iniquitatis suæ culpam. Nos autem id demus operam, de quo est in tuis literis præclarissimè scriptũ, vt quotidiè efficiamur meliores. Et est hæc vna tamẽ omniũ maxima præstãtissimaq; doctrina, quã non Platoni, neq; Aristoteli, sed omniũ

doctori-

doctori & creatori Deo acceptam ferimus. Nam de ratione scribendi, utrum Latinè inter nos oporteat, an secus, liberum sit vtriq; nostrum. Ego tuis literis, cuiuscemodi illæ fuerint, contētum me fore confiteor: modò accipiam crebrius. In quo peto à te, vt non inuideas hanc exoptatam voluptatē expectationi meæ. Nihil enim mihi potest esse iucundius, quàm de te crebro, & ex teipso cognoscere. Quo quidem in munere ego tibi præibo, vt tu me imiteris: sæpius ad te scribā, vt eliciam tuas. Paulus in studijs remißior nunc quidem est: quem ego languorem libenter ascribo tempori. Nihil enim est quod nolim potius existimare in causa esse, quàm naturam, aut voluntatem adolescentis: qui si quo incredibili ingenio est præditus, totum intendere ad optimas artes amplectendas voluerit, næ ille nō solùm nobis, qui propinquiores sumus, sed alienioribus etiam magno futurus est ornamēto. Nos ambo valemus, teq; valere plurimum optamus, & beneuolentiam nostri conseruare, sicuti à nobis quidem summa ea cum fide & constantia erga te conseruatur. Vale. Carpent. XV. Cal. August. M.D.XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpentoract. Herculi Conzage S. R. E. Cardinali, S. P. D.

IOannes Franciscus Binus, qui tibi has literas reddidit, vir est eis virtutibus ornatus, quas cognoui semper & requiri à te, & amari. Nā cū in scribendo literarum

rarum venuſtate ac manu omnibus, quos quidem ego adhuc viderim, facilè antecellit: tum verò in dictādo, & lucubrando tāta facundia eſt, vt idoneus fuerit habitus, qui mihi in eo munere ſuccederet: quo, vt tu optimè noſti, Romæ nō mediocri cum dignitate fungebar. Eſt enim meæ diſciplinæ alumnus: deditq; mihi aliquot annos non mediocri meâ cū vtilitate operas: tantumq; ingenio & labore profecit, vt in Pontificis epiſtolis ac diplomatis, facile iā eius ſcripta pro meis probarentur. Quodq; paucis admodum cōtigit, in vtraq; lingua, & Latina, & vernacula, ea videlicet, quæ nunc eſt Italiæ familiaris, pares progreſſus fecit. Adiunxit porrò ad has artes, quæ ingenij & doctrinæ ſunt, illas quoq;, quæ ſunt bonorum & virorum, & morum: iā & fide, & probitate, & omni diligentiæ genere atque aſſiduitatis, & mihi, et omnib. prorſus ſatisfecit. Is, vt dicebam, cum locum honorificum apud ſummum Pontificem eſſet nactus: cumq; & teſtimonio meo, & ſuæ virtutis commendatione, Principis ſummam gratiam ac beneuolentiam obtineret: eiuſdem fortunæ iniuria, cuius iniquitate cætera ceciderunt, è ſumma ſpe & honore priſtino deturbatus eſt: re familiari ſua, quod durius etiam eſt, nec ſatis commodè antea conſtituta, & nunc penitus direpta. Quod quidem fato quodā meo illi accidit: qui cùm ſe, & ſpes ac rationes omneis ſuas in meam fidem contuliſſet, vehementerq; ego cuperē illius conſulere fortunis, & id ſæpius conatus eſſem: non potui tamen aſſequi vt id ipſi efficerem. Quod autem fuit proximū, id effeci, vt eum in eo loco conſtituerem

rem, vbi & sperare vberiora, & adipisci posset. Nunc in his vrbis Romæ & totius Italiæ ruinis, quæ me & communis patriæ, & plurimorum amicorum ac necessariorum incommodis, & imprimis summi Pontificis, quem ego omnibus vnum antepono, caussa, vehementissimè perturbant: cùm ad humanitatem nihilominus pertinere arbitrer, suscipere curam eorum quos & iudicio meo, & beneuolentia sum complexus: existimaui, si res Romanæ ita cecidissent, & collapsæ essent, vt ex tanto, tamq; acerbo naufragio, ne tenues quidem superesset reliquiæ pristinæ dignitatis: essetq; ipsi Ioanni Francisco reditus ad suum obeundum munus penitus interclusus: neminem esse digniorem qui potiretur hanc gloriam, tali viro opitulandi, quàm te, cuius ego & amplitudini semper faui, & virtutem et liberalitatem naturæ sum admiratus. Quæ quidem hoc in te illustriora omnibus videantur necesse est, quòd cæteris Italiæ luminibus extinctis, sola penè tua virtus & nobilitas relicta est. Itaque nequaquam quidem mirum est, si, qui suæ confidunt virtuti, fortuna verò duriore vsi sunt, hoc tempore te intueri vnum, & in te spes suas constituere coguntur: sicut & Binus ipse constituit, & ego vt ita faciet, illi quoque autor sum. Sed quod ad commodum & vtilitatem tuam pertinet, si hunc hominem amplecti tua beneuolentia, & in familiaribus tuis habere institueris, eiúsque operam & industriam in tuis rebus adhibere: parcè mihi, & cautè de eo est dicendum: ne videar cùm beneficium à te petam, potius te afficere beneficio

ſcio velle: cùm præſertim quantum ex tali miniſtro commoditatis, opportunitatis, dignitatis, principi viro accedere poßit, tu pro tuo ingenio & prudentia ſtatuere optimè queas. Quod autē attinet ad me, qui in ſummo dolore, quem ex rebus publicis capio, hac quoque cura ſolicitor, vt hominis mihi deditì, omniq; uirtute præditi, quem ego ſummè diligo, tranquillitati & commodo conſulatur: peto à te mi optime, et præſtantißime Hercules, atque omni animi ſtudio te maximo opere rogo, ſi quid mei amoris reſidet in te, & ſi communium ſtudiorum coniunctio, quæ in amicitia vim habere maximam ad beneuolentiam ſolet, me ex animo tuo effluere paſſa non eſt: mihi des hoc abſenti, quod ego maximè expeto, voloq;, vt hominem hunc, de manu mea, in manum iſtam tuam beneficam & liberalem acceptum, in familiaritatem & gratiam recipias, velisq; illi apud te eſſe locum, quò ſuo labore, induſtria, fidelitate, amorem tuum & iudicium emereri poßit. Quod illum ita maturè itaque officioſè facturum eſſe confido, vt tu ſi meo teſtimonio fidem habere, & mihi morem gerere animum induxeris, quod te equidem facturum non dubito, facilè & quàm primum ſis intellecturus, ad tua multa et fortunæ & familiæ ornamenta, ex huius hominis familiaritate magnum quoque decus accedere. Me quidem tanto tuo beneficio deuinxeris, vt tibi perpetuam pro eo gratiam ſim debiturus. Quod vt facias vehementer etiam atque etiam rogo. Vale. Carpentoracti, XIIII. Calend. Iulij, M. D. XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. Io. Saluiato S. R. E. Cardinali, S. P. D.

NOuem menses ferè sunt, cùm ego Carpētoracte, vt meam ipse gererem & gubernarē Ecclesiam, me recepi: cùm viginti ipsis diebus ante Roma essem profectus, quā illa acerba horribilisq; clades vrbi illi omniū clarissimæ & nobilissimæ incidisset. Qua mea illinc profectione, cùm res illas libenter relinquerem, ab vno Pontifice Maximo & clementissimo ægrè fui diuulsus. Amo enim eum, & amaui semper: nec meo in illum studio & voluntate quicquam adhuc in vita expertus sum ardentius. Quo etiam maiorem ex illo grauissimo casu cepi animo dolorem: quem tamen scribendo non persequar, ne & meā ipse molestiam augeam: & te videar velle ad luctum illarum rerum mecū vnà reuocare. Quod aūt ad meum officium et obseruantiā erga te pertinet, posteaquam huc veni, cogitaui iam sæpius ad te scribere. Non enim te fugit, dum Romæ fuimus ambo, te mihi semper propositum fuisse, quem præcipuè colerem: non solùm amplitudinis & dignitatis tuæ causa (hoc enim tibi commune erat cum multis) sed multo etiam magis, quod tu mihi videbaris, in illo genere & ordine, vel solus, vel certè cum paucissimis, antiquæ illius virtutis exemplum retinere. Eram igitur tibi ex animo deditus: neq; tu id nescis. Quam meam opinionem & obseruantiam confirmabat, tum insignis beneuolentia, qua fui semper coniunctus cum patre tuo clarissimo viro: tum tua erga me perpetuæ

præstansq; humanitas, cuius nullo tempore obliuisci possum. Cogitaui igitur scribere ad te. Sed cum nullum suppeteret (his quidem temporibus miseris, perditisq;) argumentum, quod vel mihi scribenti, vel tibi meas literas legenti, esse aptum videretur, distuli usq; in hunc diem: nec mediusfidius, quò nunc habeam magis quid scribã, quam habuerim antea. Sed quia quicquid nunc demum scripsissem, id te putaui placatiore animo esse lecturum: cùm non solùm dies, id quod omnibus commune est, sed etiam prudentia, quæ tua laus propria est, sedasset in te animi molestias. Quanquam qui sedari poßint, non planè perspicio. Non enim sunt nostra mala eiusmodi, vt si in vna parte offensum sit, in altera sit prosperè actum. Sed cùm vno interitu omnia iaceant prostrata, vbi amplius spe nulla nitamur non habemus: nisi ad eum solùm respiciamus, qui altissimum posuit refugium suum: quò videlicet, neq; mali flagellum aliquod, neq; fortunæ temeritas potest aspirare. Quod equidem oro optoq; quotidie, vt ita fiat. Sed si cæteris non poßim, mihi quidem ipsi consulere potui: habeoq; constitutum, nequaquam amplius post hac à summi Dei cultu ac famulatu me seiũgere, cui vni sum dicatus ac deditus: hoc arctiore fidei & deuotionis vinculo, quàm plerique: quod cognoui meam illi salutem & libertatem esse curæ. Itaq; certum est, quod tempus vitæ reliquum mihi fuerit, id omne ad Dei immortalis cultum, & artiũ optimarum studia cõferre Quòd scribo ad te aliquanto liberius. Sensi enim te nũquam abhorrere à talibus consilijs, quæ cum Deo con-

 iuncta

iuncta sunt: quæ qui deludere & aspernari solebant, cùm opes & potentias nimium sectarentur, intellexerunt, ipso euentu docti, falso se consilio à veris rationibus aberrasse. Sed de his hactenus: neque enim hæc eiusmodi sunt, in quib. immorari admodum lætabile sit. Ego quem amorem, quamq; obseruantiam erga te iã inde ab initio nostræ coniunctionis cœpi, perpetuò sum conseruaturus. Tu me vt diligas, & in tuorum numero ducas, tibiq; deditissimum esse existimes, magnopere à te peto. Vale. Carpentoracti, III. Nonas Febrvarij, M.D.XXVIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Ioanni Saluiato S. R. E. C.
S. P. D.

TVis literis plenissimis humanitatis & beneuolentiæ, quibus ad meas rescripseras, nihil adhuc respõdere potui, morbo impeditus, non negligentia retardatus. Fuerunt autem illæ, vt quidem esse debuerũt, mihi iucundissimæ. Nam & memoria mei tua mirum in modum me delectauerunt: et in optimam partem accepi, tum iudicium, quod ipse de me in illis faciebas, tum cõsilium, quo cohortabare, vt nollem hoc tempore deesse reip. cui tot annos summa cum fide & diligentia seruiuissem. De iudicio quidẽ, quòd tibi ego idoneus videar, in quo sit aliquid opis & adiumenti reipub. (quando hoc ita accipio, vt id tui potius erga me amoris indiciũ esse putem, quàm vllius meæ virtutis testimonium) habeo tibi magnam gratiã. Talis enim viri beneuolentia

satis

ſatis mihi pro illuſtri teſtimonio eſt. Quòd verò autem e deceat, aut id vera & recta ratio à me poſtulet, vt referam me rurſus in illos fluctus, ex quibus Dei immortalis incredibili benignitate ſemel ereptus ſum: quanquàm in omni genere prudentiæ plurimū tibi tribuo, tamen in hoc planè quidē non aſſentior. Eſt enim meum mihi munus attributum, quod nec deſerere debeo, neq; ab hac mente, illius piè recteq; adminiſtrandi, ipſe deſeri. quod quidem ego perſpicere non poßū, quo pacto abſentes probe adminiſtrent, cùm ego ipſe qui adſum, attendoq;, re experiar, hanc vnam omniū maximè laborioſam et difficilem eſſe prouinciam. Sed vt hoc mutari conuelliq; poßit: quis mihi præſtet, ritè omnia deinceps in vrbe acta iri? optimus quidem & iuſtißimus eſt Pontifex: ſed cuiuſmodi cæteri ordines? cuiuſmodi tempora? Qui hominum mores? Nos verò qui ſatis diu ſatisq; vehementer illis rebus dedimus operam, & aliqua inſeruiendo reip. naufragia iā fecimus, aliquando littus portumq; nacti, obnixè illum teneamus. Equidem quod reliquum dabitur vitæ, id et Deo & muſis ſic impendere totum deuoui, vt aliā nullam cum quoquam cogitem habere rationem. nec deſpero in hoc ipſo quoque genere vitæ, fore me & ipſi ſummo Pontifici, quem incredibili quodā amore proſequor, & cæteris amicis, ornamēto aliquādo ac voluptati. Tantum tenere mihi hanc pacem animi, & hunc fructum tranquillitatis, quo mirificè perfruor, ad diem vitæ vltimum liceat. in quo mēs quidem mea perquā eſt conſtans, ſed fortuna eſt ipſa pertimeſcenda, cuius

tanti & tam varij sunt ad lædēdum conatus, aduersus quam illo perfugio vti meditamur, quod est vnum omnium certißimum & maximum. vt in Deo ipso omnis spes vitæ, omnia subsidia fortunæ constituamus: qui si fuerit nobiscum, quis contra nos erit? Atq; hæc pauca ad te, velut excusans opinionē meam, si non ea est omnino sententiæ tuæ consentanea: cùm præsertim probè intelligas ipse, etiam si in me esset ingenium atq; eloquētia, quæ quidem perquàm minima est, quàm nihil tamen illa profectura sit in tam auersis ab æquo & bono, cunctorum moribus ferè & voluntatibus: quæ non modò nihil appetunt rectum, neq; honestum: sed ne in eo quidem ipso, quod perperam appetunt, habent certam & constantem rationem appetendi. Sed hæc fortasse plura, quàm oportuit. Quòd autem priuati iam tecum officij est: quod tu meā beneuolentiam & agnoscas erga te, & tuam mihi ipse vicißim tribuas, meq; in numero ducas tuorū: vehementer (vt verū fatear) mihi gratum est: tibiq; confirmo, si quid aliquando euenerit, vt re ipsa declarandū sit, quo sim in te animo: me non solùm æquaturum, sed (si licebit) superaturū etiā tuā de me opinionem. Tu vt mei memoriā conserues, hominiq; omnibus ingenij & virtutis ornamentis prædito, Alberto Pio Carporum principi, plurimam vt dicas meis verbis salutem, te magnopere rogo. Vale. Carpentoracti, III. Nonas Maij, M.D.XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. pent. Des. Erasmo Roterod. S. P. D.

Acce-

ACcepi tuas literas, Basileæ Calen. Octobris datas. in quib. erat manu tua ascriptum, alteras te eodẽ exemplo antè dedisse: quas non acceperã: Sed et hæ tardius huc allatæ sunt, medio enim Nouembri mihi sunt redditæ: Quas habui, mi Erasme doctissime, omni ratione gratissimas Nã et effigiẽ tuæ eximiæ virtutis, summæq; humanitatis, mihi ante oculos totam posuerunt, quã ego semper soleo & mirari, & amare: & tuæ erga me singularis beneuolentiæ fuerũt mihi fidelissimæ testes. Quòd enim tantam de salute mea curam susceperis: atq; vsq; eo fueris sollicitus, quoad habueris certum, quid me factum esset: meq; in his locis constitisse cognoueris: amici nimirum animi, & egregiè beneuoli, hæc magna est significatio, in qua ne viuam mi Erasme, si tibi concedo, ut in amando me sis superior. Multa equidem quæ in te sunt, atq; haud scio an multo plura quàm in quoquam alio, dilexi semper et admiratus sum, ingenium, eruditionem, copiam: atq; illud imprimis, quòd tu ista tantæ doctrinæ ornamenta ad pietatis studium, & ad Christi celebrandum nomen contulisses. Huic verò tuo tanto in meipsum amori, etsi animo ac beneuolentia sum par, verbis tamen et literis satisfacere nõ possum. Dum enim auidè cupio exprimere quàm me tibi deuinctum putem, mihi nec stylus, nec oratio suppetit: quòd tu per te melius poteris existimare. Sanè, quod ad me attinet, admirabili dei beneficio salus mihi tũ & incolumitas est inuenta, cùm viginti diebus ipsis ante miserrimũ casum Romæ, ex vrbe illa exiui, iter habens ad ecclesiã meam, & in ea residere,

quod reliquum esset vitæ, constituens: quo quidē voto iam antea Deo eram obstrictus. Nec verò dubito, quin recta & grata Deo hæc voluntas, causa meæ incolumitatis extiterit. Nam mea reliqua eiusmodi sunt, vt mihi illius magis misericordia sit opus. Sed quò ego minus meritus sum, hoc summi eiusdē Dei clementiæ & benignitati maior à me debetur gratia. Meas quidem fortunas omneis, acerba mihi vrbis fortuna eripuit. In his ipsam bibliothecam, quam ego Græcis & Latinis libris magna diligentia vndiq; comparatis, referserā: quæ omnium fuit, vt & tu existimas, & ipse sentio, iactura grauissima. Sed tamen omnia in partem bonam accipiēda sunt. De Bembo meo nihil est quod labores. Is viuo etiam tum Leone, morbo coactus, cœli mutandi causa, contulit se Patauium: ibidē q; consedit, et nūc quoq; commoratur, totus literis & studijs deditus, omnemq; habens cum Musis rationē: quem ego arbitror pangere profectò aliquid, quod ipsi laudi futurum sit, cæteris non mediocri voluptati. Vrbis Romæ casum quem pluribus defles, non alterius arbitror eloquentia dignè posse deplorari, quàm tua. Incredibile est, quantum calamitatis & damni, ex illius vrbis ruina, omni humano generi inuectum sit. In qua etsi vitia quoque nonnulla inerant, maximam tamen multo partē dominabatur virtus: domicilium certè humanitatis, hospitalitatis, comitatis, omnisq; prudētiæ ciuitas illa semper fuit: cuius excidio, si qui, vt scribis, lætati sunt: ij nō homines, sed feræ potiùs immanes sunt existimādi. Quia quam hoc paucis vsu arbitror contigisse, vt aut non do

lue-

luerit nobiliſsimæ omnium et multo præſtantiſsimæ vrbis clade: aut ſi furore quodam vſq; eo debacchati ſint, vt hoc illi exitij maliq; optauerint, nũc ſaturatis odijs non aliqua furoris ſui pœnitentia, & viciſsitudine rerum humanarum moueãtur. Sed de his viderit Deus. Quos tu quod ſcribis reſipiſcere iam cœpiſſe, cupio equidem vt ita ſit: idq; precari Deum nõ deſinam: non enim odi illos, quin eos reuerti ad ſanitatem opto: ſed tamen Deus viderit. Ego quòd te habeo ſocium huius doloris, neq; parum ex eo me conſolor, & de tua optima mente atq; natura egregium iudiciũ facio. Quod vtinam pacis & concordiæ communis aliqua aliquando ratio habeatur: quò melius conſolari noſmetipſos, & rectè ſperare de omni repub. poſsimus. Nunc & tu prudentiſsimè ſcribis, & ego intelligo, omni hac ſpe (niſi Deo aliter ſtatutum ſit) penitus ſublata, nihil neque bonis literis loci, neque ſtudijs pietatis, relictum iri. Nec tamen propterea deficere animo, aut defatigari debemus, quin cuncti, qui artibus optimis imbuti & inſtituti ſumus, ſubueniamus pro ſua quiſque parte huic tãto damno, communiq; iacturæ: & in libris nauemus pacis & pietatis operam, ſi minus in repub. & in cœtu hominum poſſumus. In qua quidem actione et ego elaboro, & te video tantam iam laudem conſecutum eſſe, vt non modò aſſequi te, ſed vix imitari quiſq̃ confidat. Nam quæ nos multo cum labore, longo tempore rudia tamen & imperfecta facimus, tu nullo negotio breuiſsimo in tẽpore, planè expolita abſolutaq; lucubraris: vt iam nõ in te curæ ſit, ſed naturæ, oratio

nis

nis ille nitor, & verborum sententiarumq́; incredibilis vbertas. Quo etiã minimè mirum tibi uideri debet, multos esse obtrectatores tuæ laudis, & inuidos: est enim edita in altum laus tua, neq; omnes eiusmodi, vt magis eos virtus ad amorem, quàm celebritas famæ ad maleuolentiam adducat. Qui tamen abs te contemnendi & nihil faciendi sunt: non enim digni sunt, quorũ vel habeatur mentio. Ego sicut & amor erga me tuus, meusq́; vicißim erga te; & mea natura, & imprimis officium amicitiæ postulat, semper futurus sum, & tuarum clarißimarum virtutum fautor, & dignitatis ac nominis præcipuus amator. Vale. XII. Cal. Decembris, M.CCCCC. XXVIII. Carpent.

IAC. SADOLETVS EPISC.
Carpent. Bonifacio Amerbachio
Basiliensi S. P. D.

LEgi tuas literas, plenas beneuolentiæ, & officij: in quibus quòd merita mea erga te tantopere commemoras, facis tu quidem abundantia amoris: nam ego eiusmodi officia, quæ similibus tui viris probis doctisq́; tribuuntur, magis honestare eos qui tribuunt, quàm eos quibus deferuntur, semper arbitratus sum. Quamobrem si quid egi tui causa, non tam mihi te gratias, q̃ me occasioni agere oportet. Atq; vtinam, qua in te voluntate sum, tantum mihi dedisset fortuna facultatis, vt magna aliqua in re meum animũ melius perspicere potuisses: non te fefellisset opinio tua, si quam de natura & moribus meis susceptam habes. Etenim cum

sim

*ſim virtutis atq; doctrinæ planè ſtudioſiſſimus, teq; v-
traque earum plurimum valere perſpexiſſem: iam ex
eo tempore, quo te primùm Auenione cognoui, amaui
te perpetuò poſtea, nihilq; non tua cauſa mihi facien-
dum eſſe duxi: neq; me meæ ſemel ſuſceptæ in te bene-
uolentiæ vnquàm pœnituit. Nunc verò, cũ te oſtendas
tam memorẽ, tamq; gratum, humaniſſimisq; verbis o-
mne tuum ſtudium mihi deferas, etiã amantius abſen
tem ſtudioſiusq; complector. Quid enim faceres, ſi ali
quo magno beneficio à me eſſes ornatus, cùm pro tam
praua re, tam magnam te mihi debere gratiam præte
feras: omnino omneis habeo cauſas diligendi tui. Quæ
propter velim hoc tibi perſuadeas, paucos te habere,
de quibus tibi æque, ac de me polliceri poſſis. Sed hæc fa
ctis libentius præſtabo, quàm verbis. Irenæi librum ac
cepi, quod ſanè mihi iucundum munus fuit: gaudeoq;
ea quæ diu abſcondita fuerunt, noſtra ætate potiſſi-
mum luci eſſe reddita. Ego aſſiduus in literis ſum: cu-
do etiam neſcio quid: quod ſi confecero ex ſententia,
erit aliquid, credo, ad veræ pietatis ſtudia profectum.
Sed incredibilis in me eſt tarditas: in quo ego ſoleo E-
raſmum noſtrum maximè admirari, eiusq; ingenij
vim, & orationis ſuſcipere copiam. Cui tu plurimam
ſalutem dic, tametſi eius quoque literis ipſe reſcribo.*

*Vale mi Amerbachi, & nos dilige, omnesq;
iſtic viros, doctos, qui rectè pieq; ſenti-
unt, meis verbis ſaluta. Carpento-
racti, XI. Calend. Decembr.
M. D. XXVII.*

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpentor. N. Senatus Tholosani Præsidi S. P. D.

CVm venissem Carpentoracte ad V. Nonas Maias, meæ ecclesiæ deseruiendi, & Deo in ea operæ officijq; impendendi causa, rebus Romanis aliquando penitus relictis, quod quidem meum consiliú, Dei eiusdẽ erga me benignitas, & secuti exitus postea, comprobauerunt: quæsiui statim ex his quos scire putabam, quibus in locis esses, cupiens scribere ad te, & fundamẽta nostræ beneuolentiæ iam pridem auspicato iacta (si quidem optimum auspicium uirtus est) literis confirmare. Cùm autem mihi de te nihil certi respõderetur, propterea quod negotijs publicis à Rege asiduè adhibitus, itineribus crebris distraherere, neq; diutius ferè uno in loco consisteres: & ob eã causam, & quod deinde tristibus nuntijs ex Italia multis allatis, & priuata mea incommoda, & multo magis publicæ calamitates animum meum nõ leuiter perturbauerant, usq; in hunc diem à scribẽdo fui retardatus. Nunc uero, depulsis nubibus illis mœroris ac molestiæ, quas mihi in animo tantorum malorum cogitatio cõgregarat, cũ (quod solet esse nõn difficillimũ ijs, qui in summo Deo spes suas posuerũnt) spretis humanis casib. ad serenitatem animi, et ad constãtiã me retulissem, statui has ad te dare literas: quas vbicunq; esses, tamen speraui ad te aliquando perlatum iri, per quas & officio satisfacerem (sum enim tibi pro tuis multis erga me meritis iã pridem ualde obstrictus) & renouarem in te, quoad

*fieri posset, memoriam ac beneuolentiã mei nominis.
Ego iam ab eo tempore, quo primùm ad senatum Tho
losanum (cui tu maxima cum dignitate praes) causa
ecclesiæ meæ fuit delata, cognoui meorum procurato-
rum, hominum probatissimorum, testimonio, qui vir
esses, qua integritate, qua prudentia, quãta autorita-
te præditus: intellexi quoq; tũ illud, te ita esse studijs
optimarum & artium & literatum deditum, vt in eo
genere laudis & scientiæ excelleres. Quod quidem ego
maximum in homine, si cum virtute innocentiáq; iun
gatur, statuo ornamẽtum esse. Non enim si rarum est,
iccirco desinit esse præclarum. Quin ad splendorem &
nobilitatem huius doctrinæ, qua expolitur humanitas,
quæq; una præcipuè animos hominum ad verã digni-
tatem honestatemq; instituit, addit quandam admira
tionem etiam raritas. Magnum est.n. et prorsus admi
rabile, ita quæri à quopiam in hoc tempore sapientiã,
vt ea non ad quæstum ullum sed tantũ ad bene beateq;
viuẽdi rationem referatur. Equidem his tot tuis orna
mentis laudibusq; acceptis, susceperam iam erga te nõ
mediocrem beneuolentiam: cùm accesserunt officia de
inde tua erga me absentem, meosq; præsentes, qui cau
sam meã apud senatum istum defendebant, plena gra
tissimæ humanitatis. Ostẽdisti enim illis, te (quòd meæ
quieti & tranquillitati, quoad æquitas ferret, cuperes
esse consultum) in tota ratione iuris administrandi,
quod tu pro tua singulari iustitia potissimũ obseruatu
rus esses, habiturum libenter rationem mei: vt, cũ pri-
mũ rectè fieri posset, de re transigeretur: atq; ego curis
illis*

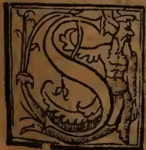
illis & molestijs omnibus liberarer. Quam voluntatē erga me tuā vsq; adeò memini tum mihi accidisse gratam, vt nullum tantum onus gratiæ esset, cuius non me tibi debitorem putarem. Nihil enim est, quod me magis alliciat, vel rapiat potiùs ad amādum, quàm amoris erga me significatio. Quæ cum in te non mediocris apparuisset, multaq; essent præterea, quæ ego in te nō probarem solùm, verùm etiam admirarer: memini tū me ita constituere, tanti viri amicitia nil mihi esse debere optatius. Itaq; & statim tibi de hac mea voluntate literas misi, & multis mandaui, vt corā eam tibi exponerent. Secuta sunt tempora, quibus tu, Regis tui de tua præstanti virtute, iudicio, ad grauiores res obeundas Tholosa euocatus, ego in illis Italiæ fluctibus versatus, ambo grauibus curis negotijsq; districti, à scribendo cessauimus. Nunc autem, cùm Dei immortalis incredibili beneficio, cui meā salutem cognoui fuisse curæ, ego in portum ex alto tandem peruectus sim: haberemq; constitutum, quod reliquum vitæ est totum in eo munere fungendo ponere, quòd à me eidem Deo maximè debetur: putaui conuenire beneuolentiæ in te meæ, te de aduentu nostro, omniq; statu facere certiorē. vt scires, me repudiatis pristinis illis vitæ actionib. quæ, etsi à me non mediocri dignitate tractabantur, ad illa tamen iam aspiranti, quæ diuina immortaliaq; sunt, impedimento magis erant, quàm adiumento, reuolutum totum esse in eas literas, & ad ea honestissimarū artium studia, per quæ nosmetipsos noscendi, & ad Deum ipsum propius accedendi, ampla nobis facultas

para

parata sit, quã facillimè cõsequemur, si cũ studio veræ sapientiæ cultũ puræ sanctæq; religionis in vnum quasi complexum copulabimus. Quod sumus Deo adiuuante studiosè effecturi. Et quoniã te quoq; eadẽ voluntate ad hæc præclara studia propensum esse intelligo: audebo te hortari, nõ tã ambitione, quã beneuolẽtia adductus, vt mandas in sententia, atq; inter publicas res administrandas, impertias huic etiã curæ aliquid tẽporis: quò & fructus vberiores vitæ beatæ percipias, & fias ad illa gerẽda atq; tractanda, si fieri potest, etiã instructior. Ego quã semel erga te singularẽ suscepi beneuolentiã, eã perpetuò & cũ fide conseruabo. Tu si me vicißim, vt spero, & vt instituisti facere, dilexeris, mihiq; aliquid aliquãdo literarũ miseris, dabo operãprofectò, vt te ne vnquã nec iudicij de me tui, nec nostræ instituta necessitudinis pœniteat Vale. Carp. XI. Cal. Nouẽ. MDXXVII.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARVM LIBER II.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpentoract. Petro Bembo, S. P. D.

VBITVS discessus Pauli Sadoleti (qui fratris Patruelis filius', mihi ad manum adolescens, non solùm summa spe atq; indole omnium virtutum, sed ipsis iam virtutibus præditus, repentino nun-

tio de patris morte coactus, à me proficiscitur) facit, vt conturbatiore animo ad te scribam de tuo libro quæ scribenda sunt. Quem ego librum tibi remitto, nactus idoneum hominem, qui perferret. De quo ipso tamen accipe pauca. Lectus enim est à me perdiligenter: mirumq́; in modum ea me lectio delectauit. Nam & charissimi amicissimiq́; hominis præclara ingenij ac doctrinæ monumenta aspiciens, eum ipsum, quem maximè diligo, visus sum aspicere: & ipsa oratio ac dicendi genus, eiusmodi est, vt nihil nitidius, nihil elegatius, neque venustum magis possit desiderari, vel in delectu cultuq́; verborum, vel dignitate & copia sententiarum. Itaque ego, qui eas parteis in dialogo gero, quas tu me pro tua in me beneuolentia gerere voluisti, sumq́; in illis testimonium illustre tui de me iudicij consecutus, facilè agnosco, in istis ipsis scriptis me multò disertius & commodius loqui, quàm soleam in meis: proq́; eo magnā tibi habeo gratiam. Quod enim maximo cum labore, nequeo tamen assequi, id sum tua opera sine labore vllo meo perfacilè adeptus. Ac ad reliquas quidem suauitates, multas ac magnas, quibus me affectum sensi, illa accessit, cæteris non minor, quòd temporum nostrorum, veterumq́; dictorum: ac factorum, quæ nobis vnquam inter nos acta & communicata sunt, omnium est mihi memoria ex illo libro renouata, tum cùm erat nostra ætas ad omnem alacritatem & animi hilaritatem longè aptior. Habita quoq́; est illustris mentio multorum fortium virorum, quibus cum vtriq́; nostrûm iucundissima fuit familiaritas: quorum partem maximam mors

nobis

nobis eripuit. Quo etiam tu maiorem officij et pietatis laudē es meritus. Quos enim iuuenis apprime dilexisti, eos ætate iam prouecta eis honoribus exornas, per quos & virtus vnà eorum, & tui præstantis ingenij laus immortalitati consecratur. Sed hæc hactenus. Etenim cùm scribam negligentius, simq́ animo suspensior, verendum mihi est, ne tanquàm omnia conans dicere, parum tamē dixisse videar de eo, de quo nihil satis pro dignitate dici potest. Itaq; venio ad alteram partem. Cōtendisti enim tu à me per literas pluribus verbis, vt in corrigendo & mutando, quæ mihi mutanda esse viderentur, neu stylo parcerem, néue vllā in eo amoris, aut indulgentiæ ducerem rationem. Ergo obtemperare tuis præceptis volens, annotaui nonnulla, hercule magis vt fidem tibi facerem diligentiæ meæ, quàm quòd valde necessariū arbitrarer. Sed malui tibi superstitiosus, quàm parum seruans religionis videri. Ea tu porrò in optimā partem accipies. De reliquo, mi Bembe, aliqua semper inter nos: in quo te nō desinam hortari, vt omissis alieniorib. scriptis, te ad hoc genus scribendi totum conferas, in quo quidem facilè tueri principem locum potes. Illustrabit, mihi crede, hæc tempora, & nomen simul tuū Latina oratio. quæ & grauitatem maiorē habet in sese, & vtilitatē ad omneis res accōmodatiorē. Quanquā & hoc, et omnia, multò tu melius. Federicus Fregosius his proximis diebus in Italiam profectus est. matris etiam ipse morte euocatus. Ei ego misi commentarium quendam, in quo de sacris agitur reb. Venetijs imprimēdum. De quo si tu quid audieris, (nā non sum

ausus hoc genus scriptorum ad tuum iudiciũ deferre tã quàm à leuioribus studijs alienius) peto à te pro nostra amicitia, vt aliquam curam adhibeas, quo sine mendis edatur. hoc sola autoritate assequi potes: et si tibi osten deris gratum id futurũ esse. Nostris communib. amicis, & Colæ tuo, quem ego quoq; non mediocriter diligo, plurimam dic salutem. Vale mi charissime Bembe, & nos vt facis ama. Carpentoracti, VI. Cal. Iulij.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpentoract. Petro Bembo. S. P. D.

QVod excusationem præponis in tuis literis, quamobrem libri tui non tam citò missi mihi fuerint: in eam accipio partem, vt tu potius humanitate tibi solita vtaris, quàm quòd id fuerit necesse. Nihil enim tuum, vllo vnquam tempore, venire in suspicionem ne gligentiæ potest. Et illi quidem auidè expectabantur à me: verùm vt tamen, quoquo venissent tempore, gra tissimi futuri essent. Sed, vt perspicio, correxit moram omnem liberalitas tua: cum fenore enim redditi nobis sunt, accepimusq; plus quàm speraremus, & quàm fue rat inter nos pactum. Itaq; magis est cur tibi gratias agam, quàm quod de tuorum, vt scribis, tarditate que rar. Ego verò illos & legi, & lego: tantumq; ex lectione eorum capio voluptatis: quantum verbis consequi non possum. Nam & sermonis nitor atq; elegantia, & rerum, quæ inibi explicantur, vbertas, varietas, dignitas, & amicissimi hominis in eis imago ac monumẽ

tum, & meus mehercule erga te ipsum amor, omnia eiusmodi, ut miranda mea quædam sit in legendis illis delectatio. Nec multo secus in vernaculis. Nō enim credo existimare te, funditus me gustum omnē illiusmodi scriptorum etiam perdidisse: facisq; nonnullam amicitiæ iniuriā, qui me in inuidiam eam voces, tanquā illa sint non mei stomachi: sic enim scribis. Quasi non ego possim pronuntiare complura tua in eo genere, quæ olim à me memoriæ mandata sunt, cū Asulanis tuis ediscendis, operæ & temporis non minimum impendissem. Sed tu fortasse conijcis ex eo, illa mihi nō placere, quod te auocare solebam ab illis literis. Faciebam ego id quidem, sed consilio, vt videbar, bono. Cū enim in Latinis maior multo inesset dignitas, tuq; in ea facultate princeps mihi longè viderere, non tam abstrahebam te illinc, quàm huc vocabam. Nec studium reprehendebā in illis tuum, sed te maiora quædam spectare debere arbitrabar. Quòd si tu ea magnitudine ingenij es, vt præclarè vtrunq; præstiteris, non mea ratio redarguenda, sed tua prædicanda, & ferenda in cœlum est virtus. Paulus quidem meus ita incèsus est studio tua legendi, vt satiari non queat, quem hic nos habemus non iam discipulum nunc quidem, sed mirificum comitem studiorum nostrorum. Tantos enim progressus habet in literis, vt eius quoq; nos iudicio in nostris scriptis libentissimè vtamur. De Iouio quod scribis, gratū est: cognoui ego illum semper mihi amicissimum, & verò etiā tibi. Habet enim ille quod pauci, vt in eadem palæstra, in qua ipse se exercet, aliorum nihil inuideat industriæ:

ex quo maiore etiãm laude est dignus. Meum quidem consilium huc concedendi, & in his permanendi locis, cùm semper mihi placuit, tum etiammagis mihi probatum debet esse, si tibi est: & illis, quibus cum te locutum Bononiæ, & illorum opiniones de me inaudisse narras. Quos gaudeo equidem in ea esse sententia, ut probẽt: sed tu unus mihi multorum instar: Equidẽ ipse quod ad mei animi sensum attinet, maioremindies capio ex eo consilio voluptatem. Non eram enim natus omnino seruituti: & erat tempus aliquod nobis ad recolenda nostra illa præclara studia sumendum. Tum ætas iam ad ocium senectutemq́; deflexa, me ad requietem, & tanquã in portum inuitabat. Tum autem alia multa. Quanquam quid ego singula cõmemorem? cũ id ita ut facerẽ, suaserim mihi omnia? Egi igitur quod putaui esse rectum: quam sapienter, nescio, fortiter quidem, & feliciter certè. Ea enim sunt consecuta, vt qui etiam non ex ratione, sed ex euentis consilia hominum ponderant, meũ factum nõ sint ausi vituperare. Quare quoniam sumus in portu, teneamus stationem quam cepimus, & quod reliquum fuerit vitæ, honestißimis studijs atq; actionibus impendamus. Deus modò propitius sit, & commodè ualere liceat: præstabimus, vt ratio extet otij nostri. Vnus nobis deest conspectus, vel potius congressus tuus: qui nunc quidem foret, vt tu suauißimè scribis, nostrum vtriq; dulcißimus. Sed quoniam id non potest, simus hac epistolarum inter nos collocutione contenti: quæ quidnam prohibet quæso, vt ne sit crebrior? Amabô, te quando ad eam urbem es,

in

in qua omnium ferè gentium negotia geruntur, perspice, quorum fide & opera optimè inter nos commeare possint literæ: equidem sequar constitutum tuum. Commentarium meum planè nolo Venetijs imprimi, ab illo ἀρχετύπῳ duntaxat, qui commutatus fuit pluribus locis. Eum Lugduni imprimendum curauimus: cuius mittimus tibi uolumen unum, verius aliquantum nos quidem existimantes, non placiturũ illum tibi, nec tui fore stomachi: nec tam me hercule, quod non præclaræ in eo agantur res: sed quia barbara multa & obsoleta necessario aspersa sunt: nosti enim morem huius scriptionis. Tu boni consule quicquid est, & nos amare perseuera, mi charissime atq; optatissime Bembe, amore illo fraterno, quo iamdiu coniuncti inter nos sumus germanum in modum. Flaminium optimum adolescẽtem, & eundem deditum optimis studijs, Colamq; item tuum, cuius ego fidem, diligentiam, virtutem, quotidie pluris facio, saluere iube plurimum uerbis meis. Vale. Ex suburbano nostro Carpentoractensi, XI Calendas August. M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC.
Carpentor Petro Bembo.
S. P. D.

GRatum est mihi, quod video tibi curæ esse, quemadmodum crebro inter nos per literas colloquamur: quando quod potuit esse gratius, vt liceret nobis garrire coràm quæcunq; in buccam venissent (qui quotidianæ fructus familiaritatis vberrimus esse solet, &

suauissimus) nobis fato quodam est ereptum. Sed tamē ne huius quidem officij exercitatio despicienda est: est enim & iucunda & dulcis: modò literæ cursum haberent & secundum & facilem. Video enim tuas datas Ianuario mense, mihi extremo Maio fuisse redditas, cū hæ prius ad aulam Regis peruenissent, & illinc demum, tanquā errore agnito, ad me se vix aliquando recepissent. Ego tamen in dandis literis sequar institutum tuum, vt Lugdunum mittam, vnde Venetias postea perferantur, ad Lazarum Baysium legatum Regis, hominē vt ego quoq; cognosce videor, & doctum & perhumanum. Qui cùm ad me prior scripsisset, non existimauit amicitiā petitis altè principijs, & magno ambitu verborum conciliandam esse. Sed scripsit apertissimè & familiarissimè: vt ingenuæ suæ naturæ illustre testimoniū iam tum mihi dederit. Amo igitur eum, neq; id mediocriter. Porrò accedet corollarium, mihi quidem non molestum, vt item ad illum semper aliquid dem, quò etiam meæ ad te commodius ferantur. Sed ad literas tuas. Illæ verò, mi Bembe suauissime & optime, admirabile est, quāta animum meum voluptate affecerint: quod, vtrum eloquentiæ in illis tuæ tribuendum putem, an amori in me tuo, qui vndiq; in illis literis se ostendit, difficile est dictu. Eminet enimuero vtrunq;, meq; ita delectat, vt nihil vnquam magis. Sed de genere orationis styliq; elegantia, vereor, ne si plura dicam, tibi etiam ipsi videar ineptus. Testatum enim iā diu apud omneis est, & qui tu sis, & de te ego quid sentiam. De amore ergo potius, quem tuum esse erga me tantum, quantum

audeo

audeo optare, & video, & vehementer lætor. Itaq; illa quàm suauiter scripta, de mea beneuolentia erga te, tibi planè perspecta, de fratrum nostrorum filijs, de studijs domesticis, de omni cura cogitationéq; rerum etiã intimarum? quæ tu tam amanter, tam fraternè singula commemoras, vt non tuas literas legere, sed teipsum videar audire loquentem: quem ego absentem, tanquã præsentem, & audio mediusfidius, & quotidie intueor. Ac (si verum loqui volumus) hoc est propriè amare, cõmunicare videlicet recondita consiliorum suorũ: non id quod pleriq; facimus, cùm nullo argumento proposito accedimus ad scribendum, verbis crebrò iactare, & quasi ostentare beneuolentiam. Sed ne viuã, si concedo tibi, vt plus me ames, quã ego te amo: qui in hac ratione præsertim, debeam partes ferre potiores. Nam vt mittam initia & ortus familiaritatis nostræ, quorũ semper mihi quidem iucunda est recordatio, cùm tu principio à me appetitus, dedisti mihi te promptum & facilem, ac in omni genere elegãtem ac perhumanum: vtq; reliqui deinceps temporis indicia tuæ erga me voluntatis prætermittam, quæ & magna & multa sunt: hoc tuo officio quid potest esse constantius, quòd eandẽ amicitiæ fidem absenti mihi præstas, quã olim præsenti iam diu præstitisti? Namq; ego, qui veteribus necessitudinib. relictis, ad nouas atq; insolitas fortuna quadam trãslatus sum: si conseruo memoriam meorum familiarium, quid quæso, aliud facio, quam id quod natura fert? scilicet vt leniã desiderium animi mei recordatione eorum quos diligo? Tu qui domi cũ tuis chariβimis remãsisti, qui ami-

cis abundas, cuius domus aßiduè floret copia lectißimorum hominũ: cũ me ipsum tanti absentem facis, in amoreq́ persistis, nec diuturna iam disiunctione nostra quicquam esse imminutum de tua pristina voluntate significas, & beneuolentiæ in te meæ faces subijcis: & tibi officij summam laudẽ vendicas. Quæ nulla re à me potest, nisi magnitudine amoris cõpensari. Sed quid ego? labor equidem longius: etsi enim hæc grata memoratu, minime tamen necessaria sunt. Quapropter ea missa faciamus. Quòd tuus in fratris filio instituendo labor non eum adhuc exitum assecutus sit, quem tu sperares: credas mihi hoc velim, non minus curæ mihi rem eam esse, quàm tibi ipsi. Quid enim interest, vtrum tuus sit, an meus? Sed ego spe quadam adducor, vt confidam, fore tibi illum aliquando voluptati. Multum enim illum ætas, multùm imitatio domestici exẽpli adiuuabit: nec boni seminis virtus facilè est interitura. Quapropter suadeo tibi, vt neq; spem de eo, neq; studium deponas. Meus quidem, cùm est vti ego maximè volo, deo habeo gratiam. Is te vnum summè omnium colit: miroq́; afficitur desiderio, tum visendi te, tum arctius adhærendi tibi: cui rei utiq; aliqua aliquando capietur occasio. De studijs nostris, in qua præter expectationem suam, & cæterorum, vterq; nostrum delapsus est, hoc de me tibi habeo dicere: visum fuisse mihi, ista magis conuenire huic iam ætati, & huic personæ quam gero, esseq́; officio meo coniunctiora, quàm illa quæ lucis quidem habent ac laudis plus, sed vtilitatis certè minus. Itaque in hac iam totus immineo: perfectoq́; Hortensio, quem habeo

habeo nunc in manibus, etsi negotij eius magnitudo penè vt desperem facit, (est enim res prorsus maximi operis) sed tamen eo aut perfecto, aut abiecto, non facilè aliud agere me, neq; alibi vspiam, quàm in sacris literis versari cognosces. Tua verò susceptio conscribendæ historiæ, dignitatis plena est (vt ego iudico) non mediocris: nã et honorifico senatus cõsulto ad hoc munus vocatum fuisse, eximiæ tuæ est gloriæ: præsertim cùm illud non ambitione expressum, sed sponte, & ipse iudicio senatus exortum fuerit: & tua summopere laudanda ac prædicanda est pietas, non denegasse patriæ hanc operam, vt illius gestæ res tuo ingenio potissimum, grauissimoq; testimonio posteritati proderentur. Quare id cupio tibi bene & feliciter euenire. Quanquam non illud quidem tibi tam optandum est, quàm vt incolumis diu valetudine bona perfruare: cætera enim abundè adsunt, per quæ & tui ingenij laus, & Rei tuæ publicæ monumentorum memoria consecretur immortalitati. Tibi sanè ea res cecidit nõ incommodè: nõ enim necesse habuisti id id quod mihi cõtigit, deflectere à vetere curriculo studiorum tuorum, & velut incognita in via imprimere nouas orbitas. siquidem hoc opus est, (vt ille inquit) omniũ vnum oratoriũ maximè. Sed ne illud quidẽ assertior, visum iri hoc tibi difficile, aut laboriosum: quid enim est, quod tibi, pro tuo isto ingenio, istaq; doctrina, ac eloquentia, qua insigniter præditus es, aut nouum accidere, aut difficile possit? Verùm de his satis: Colam meum tantopere probari à te, & magnifieri, neq; miror, & vehementer gaudeo. De Flaminio idem

sentio

sentio, quod tu. Lazarum Bonamicum audio tradere Patauij publicè doctrinam bonarum artium iuuẽtuti. Eum ego hominem maiorem in modum diligo: neq; dubito, quin tibi iam factus sit perfamiliaris: summo est ingenio, excellentiq; doctrina. Sed virtus, & probitas, & in omni officio fides atq; constantia, in primis in illo homine amanda & complectenda est. Eum tu saluere iubebis verbis meis plurimum. Credo te memoria tenere, confectam à me olim, cùm Romæ etiam essem, orationem quandam in Iudæos, quam ego causam in duas actiones partiri institueram: sed prior fuit pars tantũmodo absoluta, si tamen absoluere est, quod parum polite efficias: eam ego nunquam duxi edendam, neq; hercule nunc in alia sum voluntate. Sed cùm flagitanti iam sæpiùs, & amicitiæ nomine vim quasi afferenti, Herculi Gonzage, homini & nobilitate virtuteq; maiorum suorũ, & suis ornamentis ac laudibus, amplißimo, omniumq; & cultu & amore dignißimo, resistere amplius non poßim, illam ad eũ mitto, (modò.n. in fasciculum coniecta est) hac lege tamen, in quo multis precib. cum eo ago, vt ne cuiq; omnino copiã illius describendæ faciat, præterquã tibi, si id fortè petiueris: & si damni nihil putaueris, bonas horas tuas in ea legenda consumere nõ bene. Quod tibi notũ esse volui, vt cũ de meo animo certior factus esses, quid tibi esset faciẽdum, ipse statueres. Vale mi optatißime atq; humanißi. Bembe, & M. Antoniũ Michaëlem, quẽ ego vnice semper dilexi, quemq; mei vicißim cognoui amantißimũ, saluta meis verbis, etiã atq; etiã. Carpent. XI Calend. Iulij, M.D.XXXI.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpentoract. Petro Bembo. S. P. D.

CVm haberem plus aliquantū otij quàm tu, seruaui vetus institutum, vt Latinè ad te scriberē: tametsi quacunq; lingua scribatur inter nos, neutri quicquam accidere potest iucundius. De te enim sentio, item vti de me ipso, cui omnis tua epistola incredibilem semper quandam adfert voluptatem. Cepellus ille, quē tu mihi commendas, ad me ipse non adijt: literas tuas misit. Ei ego denunciari iußi, si quid opera mea vellet vti, omnia me tua causa, quæ is vellet, esse facturum. Orationem meam tibi tam placuisse, quàm scribis, vehemēter gaudeo: & si hoc mihi præter opinionem accidit. Semper enim ego de illa fastidiosius iudicaui. Sed tu amore fortasse inductus, quo erga me, & res omneis meas afficeris, honorificentius sentis de illa, quàm res ipsa ferat. Quod si ita est, ego tamen iacturæ nihil facio, quā tum enim de fructu ingenij deperdo, tantum mihi ex amore tuo erga me voluptatis adijcitur. Fregosium nostrum futurum tecum aliquot menses, peream, ni inuiderem tibi, nisi te tantopere amarem. Sed amabô mi Bembe suauißime, dato hoc mihi, vt de vestris mirificis sermonibus, aliquid nos quoq; qui absumus, degustare poßimus. Id perlepide fiet, literulis ab vtroq; vestrum familiariter ad me scriptis: quas ego loco vestri exoscu ler, & in manibus aßiduè habeam, colloquarq; cum ijs: & quoniam in viuis capitibus non possum, in imagine

tali-

taliũ amicorum, amori meo in vos incredibili aliquid oblectamenti & exoptatæ voluptatis dem. Equidem qui alioquin hic libenter sum, cùm fructus illos dulcissimos vestri congressus cogito, relegatus mihi uideor. Sed obdurandum est: est enim quiddam, quòd ego aspirare conor, quod vtiq; esse statuo cæteris rebus præstantius: idq; etiam facit, vt tuo amantissimo consilio, quo mihi præcipis, quas parteis in scribendo sequi debeam, minus facilè obtemperem. De tuis scriptis atq; historijs, in quas ingressus es (vt anteà tibi scripsi) mea summa est expectatio: neq; ea tamen maior ingenij tui viribus. Itaq; iam videre mihi videor, patriam tuam, suis opib. florentem, tuæ vocis testimonio etiam futuram ornatiorem. A Lazaro accepi literas, illisq; respondeo. Te quòd delectet veteris nostræ coniunctionis memoria, haud mirandum est: nihil enim illa amantius, neq; fidelius. Sanè eadem mihi ita iucunda est, vt non solum fructu suauitatis, sed ornamento etiam non mediocris honoris me afficiat. Quippe cùm tibi me esse cordi, vim mihi in se magnam laudis ac iudicij habere videatur. Vale mi charissime atq; optatissime Bembe. Carpentoracti, V. Idus Martias, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC.
Carpentoract. Petro Bembo
S. P. D.

CVm Auilam tuum per se libenter vidi, hominẽ (vt tute scribis, & ego semper cognoui) & prudentem, & probum: tum autem, quòd veniebat à te, & è

tuo

tuo sinu quasi erat profectus, nihil accidere potuit mihi illius aduentu colloquioq́; optatius. Itaq; noli existimare, alios sermones biduum illud, quo nobiscum mansit, cum eo mihi fuisse, præterquàm de te. Omnia sum expiscatus, quæ de homine coniunctißimo, omniumq́; mihi longè charißimo, aut quære re nostra diuturna iã disiunctio mihi suadebat: aut audire amor erga te meus summus expetebat. Quæ quidẽ cũcta esse sicuti ego maximè cupio, teq́; eũ tenere statum, qui sit maximè ad tranquillam & honoratam vitam appositus, & tibi gratulor, & mihi summopere gaudeo. Quoniam enim ij inter nos sumus, vt pro fraterna nostra neceßitudine omnes nostri in vnum conspirent & consentiant sensus: ego in bonis tuis rebus me eundem statuo esse atq; te, & eadem mihi videor frui fortuna, quando eadem, qua tu, perfruor voluptate. Sed ad reliquas quamplurimas iucũditates, quas Auilæ aduentus mihi attulit, permagna mihi acceßio fuerunt tuæ suauißimæ ornatißimæq́; literæ: quibus ego sæpißimè legendis non tamen satiatus sum: tantum in illis humanitatis, tantũ officij, tantum incredibilis cuiusdam spirat beneuolentiæ. Atq; hæc præterea, sic suauitate orationis omnia condiuntur, nihil vt mihi videar vnquã legisse dulcius. Me verò in illis cùm valde delectauit iudicij tui testimonium, quod mihi de mea oratiũcula das, plenum vt ego perspicio, & fidei & amoris: tum uero grauis illa & sapiens admonitio amicißimi mihi hominis imprimis visa est, quæ à me requiris meæ pristinæ vitæ consuetudinem: eò quòd tibi videar in illum hominem aliquan-

quanto acerbius esse inuectus, quam moderati hominis natura postulet. Ego verò mi Bembe, cum nil tuo iudicio statuam esse grauius, facilè ita esse adducor ut credam, discedo in sententiam tuam, meq́ue duco errasse, quando is tibi videtur error. Sed ego primũ in oratione illa antiquum morem dicendi imitari conatus sum: Scis enim ipse, quã asperè, quamq́ue vehementer in improbos inuehi soliti sint ij, quorum nobis ingenium atq́ue eloquentia præcipuè probatur. Sordes porrò & amentia, vel feritas potius quædam hominis illius, in quem inuehebamur, sustinere illiusmodi orationem videbantur, præsertim cùm tractarem eum locum: nihil magis perniciosum esse Reipub. quàm principum auaritiam, & nimiam pecuniæ coaceruandæ cupiditatem. Is autem in quẽ scribebamus, infinitis in eo genere sordibus, non solùm cõmaculasset famam sacerdotij: verùm omnia omnino non æquitatis modò, verum etiã humanitatis iura conturbasset. Postremò, id quod mihi maximè fraudi fuit, non magis exituram orationem illam putaui, quàm eas, quas nunquam scripseram. Quod quando contigit secus, si tamen contigit, (est enim illa penes amicissimos, qui sciunt me eam vulgari nolle) danda opinor nobis est opera, vt actionem alteram aliquando, hoc est corpus totum causæ conficiamus. Cuius rei cùm tempus venerit, (nam, vt nunc est, alijs rebus occupatus sum) tunc te adiuuante, & suppeditante ingenium tuum lucubrationibus nostris, illa in manus hominum egredietur limatior. Verum de oratione hactenus. Te procedere in conscribenda historia, iamq́ue octo anno-

rum

rum res gestas complexum esse valde lætor: sum enim ea in expectatione, visuros nos, quod iure cōparemus ac exæquemus antiquitati. Ego in eis adhuc studijs ver sor, quæ tibi minus probari intelligo. Sed cùm iam pridem opus quoddam incœpissem, cui perficiendo præfini eram hyemem eam quæ iam exacta est, in hoc tempus sum valetudinis incommodo reiectus. Quare æstatis quoque huius vacationem postulo: nam ineunte proxima hyeme constitui omnino reuerti ad Hortensium, o mnisq; in eo absoluendo adhibere & industriæ neruos, & diligentiæ meæ. Lampridium tecum multum esse, hominem dignum eis studijs, in quibus semper magna cum laude versatus est, plurimum gaudeo: cui tu quòd testimonium eximiæ virtutis apud me das, non fuerat id necessarium: ego enim hominem satis bellè noui. Sed tamen mihi fuit iucundum: talium enim virorum men tione mirificè delector. Lazaro nostro Bonamico rescripsi: eas tu curabis reddendas literas, cumulumq; ad des salutem illi meis verbis. Itemq; Colæ tuo, & M. Antonio Michaeli, cuius mihi aßiduè viuit memoria. Tuque imprimis mi Bembe, si nos amaris, curabis valetudinem tuam diligenter, atq; ista animi tranquillitate ocioq; perfruere. Vale etiam atq; etiam. Carpent. VI. Idus Maij, M.D.XXXII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Carpentor. Petro Bembo.
S. P. D.

COmmodum recognoueram librum de liberis rectè instituendis, daturus illum librarijs describendum,

ad teq́; postea missurus, vt antequàm exiret in manus hominum, tuo imprimis iudicio penderetur, cùm mihi nec opinanti nuntiari iussit, homo & laude virtutis & nobilitate præstans Reginaldus Polus, crastatim se Pataviū proficisci, & si quid ad te vellem, me admonuit. Eum ego in crastinum diem expectabam. Sed talem hominem qui perferret nactus, quo meliorem, & certiorem ne optare quidem potui, præcipitaui libri descriptionem: neq́; vnius manu fui contentus, totusq́; nūc sum in ea diligentia atq́; cura, vt is absoluatur, (si modò assequi potero) ad teq́; deferatur. Quē, ero te mi doctissime Bembe, ita legas, vt persuasum tibi imprimis habeas, me abs te opem expectare, non laudem. Scio quantum tribuam & doctrinæ, & iudicio tuo: iure vtrunq́; quidē. Quis enim est hac nostra ætate te vno dignior, cui omnium bonarū artium studiosi primas deferant? Sed amor ille tuus mihi perspectus & cognitus, quo me cōplecteris, interdum dubitare me paululum cogit, ne indulgentius agas mecū, q̃ mihi fortasse expediat. Hoc ego vellem, & hoc te etiam rogo, vt ad meam hanc lucubratiunculam perlegendam, eo animo accedas, quasi mihi studeas obtrectare potius, quàm plaudere. Non enim dubito, si talem curā adhibueris, quin aliquot deprehensis sublatisq́; errorib. liber splendidior & limatior prodeat. Sed hoc nimiū vehemēter te rogare, alienum esse videtur à fraterna nostra necessitudine: quæ ipsa per sese admonet vtrūq́; nostrū, vt ea inter nos officia tribuamus, ac expectemus vicissim, quæ veritatem amicitiæ maximè cōfirmēt. Equidem, si id tibi rectè fie-

ri

ri poße videbitur, vt aliorum quoq; doctorum homini de eo iudicia exquiras, libenter concessero. Etiam vt de scribendum aliquibus des, si quis fortè extiterit, qui hanc & papyrum & operam velit perdere. quòd non nolet fortaſſe Gonzaga noster, vir bonarum literarum sitientißimus. Sed ego ita tibi hoc permitto, si mēda prius sustuleris, non scriptoris magis illa, quam autoris. Deniq; vt tuo periculo cuncta fiant. Nam ego in tua fide, beneuolentia, humanitate, totus requiesco. Nigro meo dicas velim, accepiſſe me eius literas, quas dederas ad me ab vrbe discedens, & eleganter & amicè scriptas. Quibus quò minus adhuc respondeam, certa causa est, quam oportuno tempore expositurus sum. Interea quidem vt me diligat, seq; à me apprimè diligi sibi persuadeat, ab illo meis verbis petito. Lazaro nostro scribam aliquid, quanquam & parùm habeam temporis, & valdè sim occupatus: quæ res etiam facit, vt ad te quoq; minùs accuratè nunc scribam. Vale, III. Nonas Septembris, M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpentoract. Petro Bembo, S. P. D.

NOn scribo tibi, sero me accepiſſe tuas literas, (te quoq; enim scire video idipsum) cùm, priùs quæ mißæ fuerant, in itinere ipso deperierint. Has quidem, quas accepi, scribo mihi fuiſſe iucundißimas. Nec tam me hercule ob eam rem, quod fortaſſe suspicari poßit non nemo, nempè quòd te laudant, inquiens. Puto id

quidem etiã aliquid eſſe:(non tam enim iudico verecũdi eſſe hominis,& ipſa moderatione animi temperati, quàm & inſulſi & ſtupidi, talis viri approbatione & teſtimonio, qualis tu es, non delectari (ſed ego ad animi mei lætitiam palmarium eſſe in illis ſtatuo, ꝙ video te eorum ſermonib. qui de me honorificè loquantur, nõ ſecus ac tuis laudibus, vt tute ad me ſcribis, gaudere & triumphare. In quo agnoſco non amorẽ ſolùm, ſed planè magnitudimem animi tuam, qui niſi eſſes ipſe omni laude cumulatus, non tam libenter faueres eorũ famæ, qui quantauis ipſi laude virtutis floreant, te ipſo tamẽ ſe confitentur inferiores. Ego verò mi Bembe neq; quibus ornatus ſim virtutib. ſcio: (nihil enim in me eſſe intelligo, quod magnopere ſpectandum prædicandúmue ſit) & de te ſentio idem quod ſemper ſenſi, nihil fieri poſſe tuo ingenio, eloquentia, virtute, humanitateq́; præſtantius. Polus quidem noſter, vt eſt blandus conciliator amicitiarum, voluntatumq́; conglutinator, non amantius profectò mihi teſtimonium apud te potuit dare, quàm tibi ſæpe tribuit apud me. Cuius ego tibi familiaritatem & quotidianum vſum inuiderem, niſi et illum, & te in oculis gererem: amo enim vtrunque veſtrum. Itaq; vereor, ne ſi quid mihi ſeorſum ab alterutro, ex vobis appetam, facere iniuriam amicitiæ videar: quæ præſcribit, vt amicorũ commodis æquè gaudeamus ac noſtris. Quòd ſi in Italia conſtituiſſem, certè nuſquam me conferrem aliò quàm ad vos: in veſtraq́; conſuetudine potiſſimum, in veſtris familiaritatibus et amantiſſimis congreſſibus conquieſcerem. Sed neq; ea

de

de re deliberare fas mihi puto, & meus reditus in Italiam, etsi munere hoc officij imprimis quod sustineo, tamen etiã voluntate mea mihi penitus præcisus est. Hîc enim ita viuo, vt mòri hîc ibidem velim: eademq́ terra, quæ vitam meam sustinet, corpus etiam ipsum, cũ supremus venerit dies, contegat. Massiliam accessi, Põtificem salutatum, vt debui: illo enim officij vinculo me obstrictum esse in primis arbitrabar. A quo sic fui exceptus, vt nihil mihi in mentem venerit optare, in quo non eius benignitas, & singularis humanitas, mihi pene se obuiam obtulisse visa sit, vsq; eò facilem eum, & liberalem in cunctis sum expertus. Sed & multorũ præterea, qui ex vrbe venerant, egegiam erga me voluntatem, studiumq́ cognoui. Ex quo valde lætus discessi illinc: non emolumentis præmijsq́, fortunæ, quæ iã apud me valent minimum, sed multis & claris testimonijs amoris ac beneuolentiæ, quæ ego maximi facio, à compluribus viris amplissimis atq; ornatissimis honestatus. Quamobrem stemus in eo, quod iam dictum est, vt familiaritatis nostræ desiderium mussitandis literis leniamus. Non enim est causa cur transmittẽdæ alpes, aut mare inferum cur pernauigandum sit: cùm crebra inter nos scriptio, & suaues huiusmodi epistolæ, si non alternos nobis vultus, at effigiem certè animorum, et vim omoris totam ante oculos ponant atq; constituant: in quo voluptas nostra præcipue sita est. Neque eò dico, quin mihi te videre, atq; intueri, foret dulcissimum: sed illud sperare, imprudentiæ est: optare, temeritatis. Hoc quidem quod nostrum est, quod nostri arbi-

arbitrij ac potestatis, in quo nullum ius sibi fortuna vẽdicat, præstemus vterq; nostrum, vt fructum amicitiæ nostræ, charitate, ac beneuolentia, iucunditatem consuetudinis, epistolis repræsentemus: quorum in altero fides, in altero voluptas à nobis est attendenda. Nigrũ meum amo, vt debeo: ad eumq; puto me daturum literas. De Lazaro aueo scire quid agat: nihil enim iã diu ab eo literarum, ac ne nuntium quidẽ, ex quo nosse potuerim. Colam tuum saluere plurimũ iubeo, cuius & memoria mei, & beneuolentia delector. Te de meis capere eã voluptatem, quam capio egomet, & tibi prorsus credo, & mihi est pergratum. Certè quod ad ociũ senectutis meæ attinet, quæ aut instat iam, aut admodum propinqua est, videor habiturus, in quorum pietate & modestia acquiescam. Ambo quidem literis mirificè dediti, et tui imprimis studiosi peramãtesq; sunt. Quod cùm agunt, non se addere tibi quippiam, sed se ornare adolescentiam suam clarißimi tui nominis cultu, & singulari obseruantia arbitrantur. Vale. VI. Idus Martiales, M.D.XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpentor. Herculi Gonzagæ S.R.E. Cardinali S. P. D.

S*Vperioribus proximis diebus, cùm tibi lucubrationem quandam meam misissem, neque ipse tunc propter valetudinẽ scribere potuissẽ: monui meos, vt me tibi excusarent, perpetuamq; meam in tua amplitudine omnibus meis officijs colenda, tibi declararent volunta-*

luntatem. qui se id diligenter sciisse, teq; in optimam partem omnia accepisse, mihi rescripserunt: insuperq; te eis præcepisse, vt scriberent ad me: si quid haberem in præsentia elucubrati, aut quandocunq; aliquid haberem, id ne grauarer communicare tecum: ne si secus agerem, grauior fieret à me amicitiæ nostræ & veteri inter nos coniunctioni iniuria. Quo ego nuncio dupliciter delectatus sum: Nã et tui de me animi iudicium, & egregiam tuam cognoui ad optimas artes amplectendas voluntatẽ: quæ mihi semper in te omni digna honore, & laude visa est, hoc etiam magis, quòd in tanta raritate & penuria eorum, qui nobilitatem, cũ virtute habeant coniunctam, tu vnus excellis: qui vtrunq; ita adeptus sis, vt in tuis plurimis maximisq; ornamentis, maior tamen multo virtuti tuæ, quàm fortunæ gratia habenda sit. Itaq; recordor iam inde ab tua ineunte adolescentia, me semper iudicasse, te fore vnum, aut certè præcipuum inter cæteros, in quo his temporibus perditis lumen veræ dignitatis illucesceret: qui omnib. & naturæ & fortunæ bonis instructus, nobilitatem & potentiam, non arma iniuriæ, sed instrumẽta bonitatis esses habiturus. Postea verò quàm ego in has sane longinquas regiones me contulissem: tuq; ad vrbem accessisses, domiciliumq; in ea fortunarum ac dignitatis tuæ constituisses, nunquã mihi inauditus fuit splẽdor tuus, et singularis in omni genere morũ elegãtia, et comitas Quæ cùm vna & constanti omnium voce laudaretur, non dici potest qua lætitia afficiebar: cùm intelligerẽ, cæterorũ quoq; hominũ iudicia cum meis de te iudicijs

consentire. Atq; hæc quæ nobilitati & generi, & tuæ maiorumq́; tuorum dignitati debita erāt, illustrius tamen abs te gerebantur, quàm reliquorum vsus ferat. Quid? illa quæ iam tua sunt et propria, quæ pauci isto loco attingunt, quanti tandem facienda sunt? quòd bonas literas, quòd optimas artes, omniaq́; honestißima studia ita consectaris, vt in honore ipso, non insignibus honoris, quibus solis pleriq; nituntur, statim tuæ dignitatis positum putes. Atqui ab his initijs viri illi oriuntur, quorum nunc consilijs maximè eget Respub. quæ, nisi me fallit, adducta est in id discrimen, vt vehemēter nobis sit de communibus fortunis extimescendum. Sed qui in secundis rebus comparant sese, vt poßint aduersas & dubias, si quando inciderint, consilio regere, & virtute sustinere: hi omnia in se obtinent beatæ vitæ præsidia: ad quæ tute eximiè paratus es. Facilè enim & prudentiam in capiundis consilijs, & in dandis fidem, autoritatē in sententia dicenda, in omni vita cōstantiam & grauitatem, ista tibi optimorum autorum lectio suppeditabit. accedente præsertim vsu atq; ætate. Quorum quidem princeps Aristoteles, cuius libros, eos qui de moribus & de repub. sunt, habere te in manibus, & ego confido, & imprimis planè expedit: omnes enim in illis & prudentiæ, & doctrinæ scatent fontes. Sed ego fortasse ineptus, qui hæc ad te scribā, quæ tu melius scis, quàm ipse qui scribo. Facit autem amor, non temeritas mea, me loquaciorem. Quapropter de his hactenus. Quod ad meas autem lucubrationes attinet. Ego illas orationes, quas requiris, neq; confeci, neque

que adeo amplius mihi conficiendas puto: alienæ enim videntur hac iam ætate, & hoc genere vitæ quod profitemur. Vnam earum quam perscripseram, misissem tibi, ni veritus essem, ne quorũdam offenderẽ animos, qui mihi necessariò in illa oratione nominãdi sunt. Sed loco illarum mittã tibi cùm primum probare cepero, dialogum de optimo genere instituendæ adolescentiæ, quem æstate proxima confeci: in quo multa, & magna complecti conatus sum: hoc labore maiore, operaq; difficiliore, quòd neminẽ habui veterum, qui me adiuuaret. Vnus omnium antiquorum (quod sciam) de hac eadem re Plutarchus scripsit: sed non in eum modum, vt mihi magnopere imitandus esse videretur. Nũc habeo in manibus de Philosophia librum, in quo illa à me defendenda est, grauiter vituperata à T. Phædro: etenim partes illas ei dedi, amico homini iã mortuo, per quas & ingenium illius, quod erat in eo summum, & naturæ prompta ad accusandum lacessandumq;, commẽdaretur posteritati. Sed est opus arduum admodum, & perdifficile. Nam cùm de rebus altissimis, & maximè remotis à communi hominum sensu, disserendum est: tum obscurissimæ res illustribus verbis & sententijs explicandæ. In quo alter est cogitandi & concipiendi labor, alter non minor, cogitata exponendi. Spero tamen fore, si ad calcem peruenero, vt maximis vtilitatibus, quæ è Philosophia sunt, intellectis, & tota vi præstantissimæ disciplinæ cognita, multum posthac luminis dubijs hominum mentibus afferatur. Sed de his quoque satis. Extremum est, vt te orẽ, vt me tui amantissi

mum studiosissimumq́, & diligas absentem, & tuo patrocinio protegas, ac tueare. Vale. Carpentoracti, VI. Calend. Februarij, M.D.XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. Hippolyto medici S.R.E. Cardinali. S. P. D.

QVantam voluptatem acceperim, & quo fructu lætitiæ ac iucunditatis fuerim cumulatus ex amplificatione dignitatis tuæ: peto à te, vt ne meis ex literis coniecturã facias, cùm id facilius sit tibi existimare, quàm mihi scribere. Certè ita lætatus sum, vt ex paucissimis, quæ maximè desideraui, hoc mihi imprimis gratum optatumq́ acciderit. Factum est aũt Dei immortalis benignitate, vt nostrum gaudiũ omni ex parte fuerit expletum, bona iam valetudine Pontificis maximi patrui tui nobis nuntiata: in cuius salute & vita cum salus omnis mea reposita sit, cumq́ ego eũ præter venerationem debitam, vsq́ adeò ame, semperq́ amauerim, vt neminẽ ardentius: nil mirum est, si ex vobis & vestro in vtranq́ partem statu: status omnis pendet & periculi & salutis meæ. Nã de te q̃dem ipso nominatim quid dicã? in quo ego statim ab ineũte pueritia, ea perspexi indicia ingenij, humanitatis, modestiæ, cæterarumq́ virtutum omnium, vt iam tũ facilè appareret qualis tu in ætate vir postea esses facturus. Cuius tamẽ ætatis legitimum quasi tempus expectare noluisti: sed optimis artibus literisq́ deligendis, ac prudentiam hominum familiaritate adhibẽda, perfecisti, vt virtutis

in te cursus, quàm ætatis fuerit celerior. Gratulor igitur, & uerè, ac ex animo gratulor, cùm dignitari tuæ, tum illis eximiis virtutibus, per quas omni honore & amplitudine dignissimus es iudicatus. Et tum hoc gaudeo, tum etiã illud, quod ad eam sectam vitæ potius es conuersus, quæ & longè tutior, & ad beatam tranquillamq; degẽdam vitam accõmodatior multo est. Quãobrẽ, quod est omnis veræ gratulationis extremũ, Deũ immortalem supplex deprecor, vt tibi iste honos proprius, & quod in istum ordinem dignitatemq; venisti, id tibi faustum, felix, prosperum, fortunatumq; perpetuò sit: quod eiusdem summi Dei benignitate & clemẽtia, tua adiuuante virtute, sic confido futurum esse. Et quoniã iã tu quoq; harum gentium pastor & rector, & huius tuæ alterius patriæ, quam diuino iudicio es consecutus, patronus factus es: horum populorum causam, salutem, iura, libertatem, fortunasq; omnes tibi ita commendo, vt maiore animi studio commendare non possim. Egent enim maximè tua cura, patrocinio, fide, vigilantia, sicut quotidie ipse multis ex rebus cognosces. Illud item testabor, te in vicario pristino retinendo, multũ & populi studiis, & ecclesiæ tuæ vtilitati consuluisse. Est .n. vir omni virtute integritateq; præstans: ac, quod ad rem non parum pertinet, etiam aspectu & facie venerandus: affinis præterea summi omniũ & maximi iureconsulti Ioan. Frãcisci Ripæ Auenione habitantis: cuius egregiam operam & singularem vtilitatẽ, in omnibus tuis rebus tibi paratã & promptam experiere. Ego neq; meipsum, qui iãdudum tuus sum,

neq;

neq; mea studia atq; officia tibi polliceor, ne videar quæ tua in potestate iãdiu sunt, si ea de integro tibi deferã, noui quotidie muneris gratiam abs te inire velle. Vale, & nos dilige. Carpentor. 6. Idus Febru. M.D.XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC.
Carpentor. Andreæ Alciato
S. P. D.

NVnquàm essem arbitratus accidere posse, vt ex amici hominis molestia aliquid veniret ad me voluptatis: sum enim, si quisquã alius, officij in eo genere retinendi maximè cupiens. Sed nunc planè ex instituto meo depulsus sum. Quòd. n. Medullionis Brixiaci controuersia tuas ad me elicuerit iucundissimas literas, mirificè (fateor) sum delectatus: cùm ille præsertim ita scite ac eleganter scriptæ sint, vt singulare meum ac perpetuum de tuo ingenio ac virtute iudicium, non confirmarint solùm, verùm etiã vehemẽter auxerint. Quas quòd te tardius ad me dicis dedisse, parcentem occupationib. meis, vt ne meis studijs intempestiuius obstreperes: in eam partẽ accipio potiùs, vt tu de tuis studijs nolueris esse detractũ: cùm in omni genere artiũ optimarum tu excellenter & eximiè, nos aliquantò etiam minùs quàm mediocriter versemur. Sed vtut est, auderẽ vota facere, vt tibi quotidianæ ad me scribendi occasiones darentur: nisi vererer, ne eodem tẽpore multorũ lites & dispendia precarer. Quare sic habeto: tuis literis nec fuisse mihi aliquid complureis hosce dies, nec potuisse esse gratius. Medullionem quidem ipsum cuius vo- o causa, hoc etiam diligentius cõmendaui iudici Symo

netæ

netæ per literas: quòd perspexi eius causam à te doctissimo homine probari, quē nollem mehercule quicq̄ negotij habere nec molestiæ. Sed quid id refert: τὰ χρήματα ἀνθρώποισι τιμιώτατα. δύναμίν τε πλείστην. τῶν ἀνθρώποις ἔχει. Igitur adiuuandus est, saluo tamen officio, q̄ te autore videor mihi rectè facere. Pro quo tu quoq; quòd eidèm Symonetæ scripsisti, maximè illius causæ profuturus es. πᾶν δὲ ἐξαίρει λόγος, ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσιεν ἄν. Erit aūt hoc grauior tua commendatio, quòd nō solū amici in amicum studiū, sed hominis etiā doctissimi & cōsultissimi, iudiciū atq; autoritatē affert. Illa duo extrema sunt in tuis literis: vnū, quòd affirmas me egere nō posse opera tua, cū ego ea semper egeā: quis enim potest talis & viri, et amici quotidiana opera non indigere? Alterùm, quòd optas, vt in his studijs esse assiduus possis: atq; incredibilis tua ingenij magnitudo facit, vt nequaquam optato opus sit. Quod enim nos, & vnum tantum, & id spissius: tu idem celerrimè, & præterea alia plura comprehendis. Quapropter est magis, cur tibi ipse gratulere, quàm cur quicquam optes. Quòd si mei suffragij prærogatiua eam haberet religionem, quam in antiquis comitijs habere erat solita: in quib. nemo vnquā à prima cēturia renūtiatus est consul, quin fuerit idē magistratū illū assecutus: peruellem te totū, quantuscunq; es, nostrū omnino esse, arcēq; & vitæ tuæ & doctrinæ, in his liberalioribus & vberioribus studijs collocare. Quod si contingeret, nullā profectò barbariā te socio atq; adiutore pertimescerem. Et tamen sic etiā diuisus, & in al

teram

teram fortè partem propensior, maximo es & temporibus his, & rei literariæ, ornamento. Ego, quod ad animum meum erga te attinet, tantum tibi tribuo, quantum profectò paucissimis: ita te amore complexus sum, vt omnia tua causa mihi videar debere. Quòd si acciderit, vt opera id ostendendum sit, efficiam vt intelligas, maximam apud me rationem esse & amoris mutui nostri, & tuæ eximiæ præstãtisq; virtutis, Vale. pridie Calend. Maij, M.D.XXIX. Carpent.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Andreæ Alciato S. P. D.

CAstellanus noster legit mihi particulam literarum tuarum: quæ rationibus tui discessus expositis, adscribis, si eæ mihi probatæ rationes fuerint, te satis habiturum: neq; quid alij sentiant, aut loquantur, valde laboraturum. Quod ego ita accipio, vt agnoscam in eo tuum pristinum erga me amorem. Tantum enim iudicio meo tribuis, quantũ ego mihi non arrogo. Sed quod ad tui facti iudicationem attinet: ego, mi Alciate, tantum constituo in te ipso esse & virtutis & consilij, vt quodcũq; agas, id mihi ab optimo animo et eximia prudentia semper proficisci videatur: causasq; tui abitus existimaui iustissimas, quæ te virum talem ad nouũ capiendum consiliũ impulissent. Sed quod me tangit priuatim, quodq; ego ex meo sensu loquor, nunquam profectò dissimulabo, discessum illum tuum mihi dolori non mediocri fuisse. Nec tamen velim te hoc ita accipere, quasi ego factum tuum aliqua ex parte reprehendam, non enim reprehensionis ille fuit dolor, sed mei inte

te amoris. Etenim si, cùm in his locis esses, infinita penè cõmoda egregiasq; vtilitates mihi in te paratas esse intelligebã: quòd & in natura tua comitatem, & in ingenio præstantiam, & in amicitia ingenuè conseruanda fidem, & in omnibus partibus vitæ atq; sermonis, humanitatem, elegãtiamq; experiebar: quid mihi priuato his tot bonis, doloris accidisse ex tuo discessu putas? cùm præsertim, quod pluris est quàm cætera omnia, mihi quotidie versanti in eis literis, in quibus tu excellis, vbi laboris atque hæsitationis aliquid incidisset, paratum esset, te præsente, perfugium optimi & amicissimi, & in omni literarum & doctrinarum genere longè præcellentis viri: cuius vel solo habitu vicinitatis, & animus, & vires meæ ad studia reficiebãtur Itaq; (ingenue enim fatebor) quas in omni reliqua vita facio minimi, tunc opes non parum expetendas duxi. Non mea mehercule causa (turpe enim est id Philosopho, Christiano præsertim) sed quòd eas tunc si possedissem, hoc tantum lumen hæc prouincia non amisisset. Sed etsi grauis mihi iactura, & his populis omnib: tua decessione facta est: tamen quòd audio dignam tua virtute & singulari præstabiliq; scientia, conditionem tibi esse delatam: teq; in Biturigibus summa illorũ hominum voluntate, & concursu maximo auditorũ, ius ciuile tradere: mei animi molestiam tuæ virtutis dignitas consolatur. Hoc etiam magis, quòd video id esse gratum homini omni honore & dignitate amplißimo Frãcisco Turnonio vestro Episcopo Biturigum: cuius ego multas eximiasq; virtutes cùm venerer: multũ quoq;
illius

illius erga me olim meritis, de quib. à meis certior sum factus, obligatus vehementer sim, cogor illo ipso officio, quod ego præcipuè in omni vita colo, ipsius voluntatem meis rationibus anteferre. Quem quòd audio aucta & amplificata dignitate, in Cardinalium ordinem honoremq; peruenisse, equidem maiorē in modū gaudeo & gratulor: sed tamen vt illi ordini magis aliquantum putem, quàm ipsi in hoc tempore ex eius honore splendoris & honestatis esse acquisitum. Ad eum ego cùm cuperem scribere & agere pro eius veterib. in me beneficijs gratias: illa ratiōe sum retardatus, quod prius scire ex te volo, ecquid putes nostras ad illum literas non inopportunas futuras. Quod ipsum quæso scribe ad me, nosq;, quod facis, dilige, ac valetudinem tuā conserua diligenter, tibiq; persuade, me, & mea omnia non minus tibi prompta esse, quàm mihi ipsi. Vale. VIII. Cal. Febru. M.D.XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Andreæ Alciato S. P. D.

L*Iteras tuas ad quartum Calend. Iunij datas, pridie Nonas Quintileis accepi: quæ me tui erga me amoris significatione vehementer delectauerunt. Magno enim argumento mihi est, me abs te diligi et magnifieri, quòd adis me cum fide, tuis de reb. consilium meūm vnà atq; operam expetens. Quorū vtriusq; vtinā tantam haberem facultatem, vt & tibi & tui similib. abūdè possem suppeditare. Sed de cōsilio mi Alciate, quod tibi respondeam parum admodum est: vel quòd eius in te ipso satis statuo esse, vel quod ipse quod feci, cùm illa tur-*

la turbulenta & dubia (vt mihi quidem videbatur) reliqui, quò hæc multò quietiora consectarer: id indicio esse potest vnicuiq; quid sentiam. Quanquã enim noua hac pace videantur vetera bella Italiæ repentè esse sublata: tamen recentibus etiam nunc vulneribus nondum cicatrix planè obducta est: animiq; ijdem permanent mutuis exasperati odijs, & partium studio infecti. Quibus quantũ sit confidendum, tuæ imprimis prudentiæ est existimare. Tibi autem ipsi, si in ea loca migraueris, vt contingant reliqua ex tua sententia, grauiora certè prælia excipienda erunt, vel obtrectantiũ tuæ laudi, vel commodo tua oppugnantium. Nam quòd te patriæ amor eò vocat, humanum id quidem est: sed & sapienter ab illo Poeta dictũ legimus, Patriam esse vbicunq; sit bene. Verũ de hoc, vt dixi, tuum consilium sit, meum est potius ad omnia quæ tu velis, operam tibi meam studiumq; deferre. Itaq; quod quæris, ecquẽ Bononiæ amicum habeam, qui tibi operam dare in tuo hoc negocio agendo poßit, qui & mea causa velit, & autoritate ad agendum sit idoneus. vix videor habiturus. Omnes enim ferè quib. cum mihi fuit familiaritas, alio casu alius diem suum obierunt: vt de quo tibi pollicear nominatim habeam neminem: nisi fortè Bartholomeum fratris filiũ Cornelij nostri Voltæ, summi viri et nobis amicißimi, qui magno cum gemitu omniũ, & de hac Prouincia nuper, & planè modò de vita deceßit. Huius vt dico, fratris filius, etsi ætate iuuenis est, propter virtutẽ tamen, familiæq; dignitatem, et clarißimi optimiq; patrui memoriã, gratiosus est apud oẽs. Eum

ego confido susceptarum esse has partes, præsertim in causa illustri & honorifica. Habet enim hominis doctissimi cõmendatio non mediocrem dignitatem. Sed ego, si tibi videatur adlegatum ipsum quoq; & ad quadraginta viros literos dabo, tribuamq; debitum tuæ virtuti testimonium: neq; solùm hortabor, sed obsecrabo etiam, vt te tali viro atq; doctore accersendo studiosis iuris ciuilis, & suæ ciuitati esse consultum ac prouisum velint. Hæ literæ quid profuturæ sint nescio: nihil obfuturas videor posse præstare. Sed vt ego ostendo tibi quid sim facturus, sic tuum nunc iam, quid placeat tibi & quid me agere velis, facere me per literas certiorem: simulq; rationem aliquam inire, quò ille celerius huc perferantur: vt tibi, cui valdè cupio, non voluntate solùm, sed diligentia etiam satisfaciam. Vale. Ex hortis nostris suburbanis, V I I. Idus Iulij, M. D. X X X.

IAC. SADOLETVS EPISC.
Carpent. Thome Caietano S. R. E.
Cardinali. S. P. D.

Laetus sum, te Romam saluum atq; incolumem reuertisse: quod vt primum cognoui ex meorum literis, confestim scripsi hæc ad te cupiens tecum loqui per literas quando (quod libentißime facere solebam) coram amplius non possum. Non enim meus in te amor, & singularis obseruantia, qua te semper sum prosecutus, aut spacio temporis, aut locorum interuallis diminuta est. Nec ego vnquam obliuiscar, vnum te semper extitisse, qui me ex animo dilexeris, fuerisq; mihi in rebus meis omnibus perpetuus propugnator & fautor.

Pro

Pro quibus meritis ego tibi vicissim omne meum studium, omnem meam obseruantiam, cultum, honorem, beneuolentiamq́ue dicaui: fuiq́ue tuarum maximarum virtutum, quas ego admirabar, apud cæteros prædicator. Nunc disiunctis nobis tanto terrarum & regionū spatio, & tuum nihilominus amorem erga me eundem manere confido, & de meo tibi planè polliceor. De temporibus autem his, deq́ue hac strage rerum omnium & ruina, per quam cuncta oppressa sunt, nihil sane tibi scriberem in hoc tempore, neq́ue tantorum malorum acerbam memoriam refricarem, nisi intelligerem, quod cæteris dedecori & calamitati fuit, id ad singularem tuam laudem esse conuersum. Quòd enim aduersos casus patienter tuleris, fortunarumq́ue tuarum iacturā pro minimo habueris, præstiterisq́ue te in omni fortuna firmum atque constantem, præclara laus, & docto homine sapienteq́ue digna. Sed tamen tibi cum quibusdā est alijs cōmunis. Non enim desuerunt (quam ego coniecturam de me ipso facio) quos bonorum suorum amissio de statu suo minimè dimouerit. Sed quod in tanto armorum strepitu tumultuq́ue bellorum, furore hominum crudelissimorum atque auarissimorum omnia perfringente, tam multis cædibus, direptionib. incendijs, in pace & odio esse potueris, et ad literas sacras toto animo ita incumbere, vt vtrumque Instrumentum nostræ fidei sanctissimæ interpretandum susceperis, totumq́ue penè absolueris: nec te aut periculi tui metus, aut alienorū incōmodorū dolor, ab ea cura & intentione animi auocare potuerit: hoc est quod ego imprimis nouum & admirabile esse duco.

Insolita ista virtus, & incredibilis quædam animi alti tudo fuit, quæ effecit, vt in tantis communib. miserijs solus & placatus, et beatus esses. Quò etiam magis tuũ hoc opus videre desidero: quod posteris quidem nostris tui excellentis ingenij, nobis verò etiam virtutis & ad mirabilis constantiæ perhibeat testimonium. Equidẽ, quod ad me attinet, ipse quoq; in literis versor: sed con ditione impari. Nã nec ingenio multum possum, et ani mo sum infirmior: quanquàm mei damni cogitatio me nunquã, plurimum autẽ afflictæ reipub. misericordia commouit: tum autem maximis hîc difficultatibus in re familiari sum cõflictatus. Etenim mihi fuit necesse pro natura & instituto cõsuetudinis meæ, omneis meos & veteres, & nouos recipere familiares, qui vndiq; egen tes & nudi ad me confluxerunt. Sed de his satis. Ego, vt etiam dixi, amorem & obseruantiam, quam erga amplitudinem tuã semel iustissimis de causis suscepi, eam inuiolatam retineo, semperq; retenturus sum. Tu vt in me amando pari voluntate sis, tuumq; animum illum pristinum, quem ego multis rebus olim habeo co- gnitum, erga me conserues magnopere à te peto. Vale Nonis Nouemb. M.D.XXIX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CAR- pentoract. Thomæ Caietano S.R.E. Cardinali S. P. D.

DE tua erga me beneuolentia sæpe mihi à meis scri- bitur: quã equidẽ non dubito firmam esse, idq; ma gnopere habeo gratũ. Animus quidẽ meus erga te idem est, qui semper fuit, cùm tibi mirificè deditus, tũ tuarũ præstan-

præstantißimarum virtutũ admirator & cultor: quas ego ab ineunte fermè adolescẽtia omni semper honore & obseruantia prosecutus sum. Itaq; recordor, & me in philosophiæ studijs nõ minima ex parte olim à te ad iutum instructumq; fuisse, & tuam mihi nullo loco defuisse neq; opem & autoritatem in publicis rebus, neq; in priuatis meis beneuolentiam. Sed quæ tua erga me plurima extãt beneficia, ea mihi fideli magis memoria conseruanda sunt, quã multis uerbis iactanda & cõmemoranda. Quod aũt est & tuæ summæ virtutis amplissimæq; dignitatis proprium, et idem aliqua ex parte etiam ad me pertinet, id ego ex te nisi quid impediat scire sane velim: Quẽ tu, scilicet, huius concilij, de quo tã multi sermones increbrescunt, effectũ aut exitum futurum putes. Nam si res agatur seriò, spesq; aliqua sit latũ iri auxiliũ bonis moribus & legibus, aduersus tot & tam graues, cùm dissentiones in fide & religione, tum in communi vita corruptelas: optandum est omnib. nobis, & vehementer Deo supplicandum, vt bene ac prosperè procedat res. Egóq; quanquam imbecillitate valetudinis, & domesticis difficultatibus valdè impeditus nullum discrimen recusaturus sum, quò in eo interesse couentu poßim. Sin autem totũ negotium fuerit simulatio, libentius mansurus in statione mea sum: neq; eo venturus, vbi mea opera nemini vtilis, mihi aũt ipsi incõmoda vehementer futura sit. Hæc ego à te, si tua spectetur grauitas & dignitas, tanquam à patre requiro: si excellens singularisq; doctrina, tanquã ab eo, qui nõ meus, sed omniũ esse magister poßis. Hoc quidem sic ex

ystimo, si saluo officio fieri posse decreueris, te nihil in hac re prætermissurum esse, quod ad me monendum, instruendumq; pertineat· etsi nulla maior mihi futura est instructio, quam exploratio iudicij ac volũtatis tuæ. Quod vt facere velis, deq; eo ad me scribere, magnopere te rogo. Ego hic in literis & libris assiduus sum: neq; intelligo iã, quid sit aliud beatè viuere, nisi quod prædicare solebat Solon, quotidie aliquid senescentem addiscere. Quod nos hoc melius facimus et præstãtius, quod ea consectamur addiscimusq;, per quæ ad noscẽdum fruendũq; ipsum Deum spe firma exoptatæ immortalitatis adducimur. Tu vt valeas, meq; absentẽ, quod facis, diligas, & patrocinio tuo tueare à te peto. Vale. Carp. M DXXX.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARVM LIBER III.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni S. P. D.

OST tuum è Gallia discessum, adhuc nihil abs te accepimus literarum. Quod mirarer equidem, & tecum quasi expostularem, si hanc tuam culpam, ac non eorũ esse arbitrarer, qui quas literas suscipiunt perferendas, eas aut negligentia, aut perfidia non curant reddere. Nam quin tu iam aliquid scripseris,

pseris, mihi persuadere nullo modo possum. Admonet enim me, cùm ipsum spatium eius temporis, quod à tuo abitu ad hũc diem intercessit, mẽsium trium iam ferè: in quo non scribere modò nobis, sed scriptitare etiam potuisti: tum verò tua illa mihi nota humanitas & insignis erga me beneuolentia, vetat me quicquam de officio tuo suspicari, quod aliter sit ac deceat. Etenim profectò memor non solùm expectationis meæ, sed tuæ etiam promissionis: cùm Lugduno confestim iam decedens Italiam versus, literas ad me manu tua dedisti: in quib. erat scriptum, te cùm primum in Italia constitisses, cu raturum, vt de omni tuo statu fierẽ certior: rationẽq; initurum qui & tutò, & facilè commeare inter nos literæ possent. Ac mihi quidem, cur in expectatione non parua tuarum literarũ esse debeam, causæ complures sunt. Primùm, meus summus in te amor, qui nõ sinit intermitti apud animum meum cogitationem tui. Quapropter etiam de salute & incolumitate tua solicitus, omnem euentum itinerum tuorũ scire valde cupio: neque solùm vt valeas, sed quid agas etiam, acturusq; sis, & quibus in locis concessurus, Romæ ne, vt est nonnullorum opinio, an alibi certo aliquo in loco. Deinde de Psalmo meo aueo me hercule aliquãdo cognoscere q̃d sit factum: & si hæc quidem cura & cogitatio non minus ad te, quàm ad meipsum pertinet, communis enim ex illo ambobus nobis est honos: si tamen ex illo aliquis honos. Sed mea præcipua erat expectatio, quod maximè in hoc tempore meis rationibus conducebat, illum iam esse editum. Hanc spem tardari, & differri in tam

 lon-

tu octo dieb. ipsis antecessisses: cuius tamē reditus nunc nobis in expectatione est, extremus enim Sextilis erat reuersioni constitutus: quam diē intelligis appropinquare. Qui si tecum potuit in Italia congredi, quod quidē ipse et maximè expetebat, & fieri posse non diffidebat, plane ab eo fueris de omnib. nostris rebus edoctus. Nos literas eius non habemus ex ante diem X. Cal. Quintilis, neq; hoc sine aliquo an̄imi nostri scrupulo. Cogit enim nos vereri propemodum omnia, vel beneuolētia qua illum vt si filius esset vnicus cōplectimur, vel posteritatis cogitatio, cuius oēm spem & rationē in illo vno reposuimus: vel quòd graui anni tempore, & insalubri ferè vbiq; gentium cœlo, omne corporis periculum videtur esse pertimescendum. Sed tamen in spe bona sumus. Tu si nos diligis, quod profectò facis, ne me patiare obsecro, tamdiu in desiderio tuarum literarum esse. Etiam pro tua humanitate curabis, vt aliqua volumina ad nos libro impresso demum mittantur, quò possimus amicis munuscula cum epistolis deferre. Vale, et ad nos quàm primum scribe: Bembumq; nostrum mirificum hominem, omni summa virtute præditum, eundemq; coniunctissimum vtriq; nostrum, aliquando nactus opportunitatem, meis verbis iube saluere quàm plurimum. Carpent. Idibus Augusti, M.D.XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Federico Fregosio Archiepiscopo
Salerni, S. P. D.

A*Ccepi literas tuas, ante diem XV. Cal. Ianuarij datas: ex quibus cognoui, quanto pòst mea ad te*

perlata essent, quàm fuerant data: & quæ te occupatio moraq́; tenuisset, quominus, vt cupiebas, maturè ad nos scriberes. Ego verò cùm tanto iam interuallo nihil abs te accepissem, neq; adeo de te: solicitarer autẽ non parum cupiditate cognoscendi, quid tibi & rebus nostris cõmmunib. cõtigisset, (sunt enim inter nos omnia communia) cùm me præsertim in ea cura & cogitatione amor erga te meus summus quiescere non sineret: fateor me diu in expectatione fuisse tuarum literarum: nonnullamq́; cepisse admirationem earum tarditatis. Sed tamen vt suspicarer potius alia omnia, quàm coniunctionem nostræ necessitudinis vel minima ex parte imminutam esse, quà vel in amore apud te, vel quà in omnibus officijs conseruandis fide ac diligentia. Nunc cùm tu & valetudinis incommodo aliquandiu conflictatus, & molestissimis negocijs distentus fueris: atque ea nunc impedimẽta partim Dei beneficio, partim prudentia tua à te ipso repuleris: gaudeo primas eas fuisse literas, quæ mihi lætum nuntium attulerunt: quæ si citius venissent, molestiæ mihi fuissent. Tuamq́; tibi recuperatam valetudinem, & sapiens consilium vitandæ vrbis, vehementer gratulor: pristinam quoque tuam agnosco animi magnitudinem. Vidi enim te olim cùm viueremus vnà, hæc ipsa contemnentẽ, quæ vulgus admiratur: tum scilicet, cũ ea adipisci facillimè poteras. Et erant illa eiusmodi, vt haberent aliquam, si non veram dignitatem, at speciem tamen, et simulacrũ quoddam dignitatis. Nunc verò: Sed quid ago? aut cur nequicquàm sumo hanc operam? Ad nostra potius, De

Psalmo

Psalmo cognoui, quo loci sit res. Sed ego ingenuè tibi indicabo, cùm iam desperassem isthic rem confici, misi Psalmum Lugdunum, aliquot correctũ locis, vt imprimeretur ibidem, quartodecimo admodum ab hinc die, hoc est ad IIII. Idus Decembr. vt intelligas me moderatum cupiditati meæ, quoad in spe fuerim isthic rem confectum iri, octauo mense videlicet postquàm tu ex his locis discessisses. Nec tamẽ puto te existimaturum, me egisse aliquid quod sit cõtra officiũ. Nunc siue hîc, siue illhic, nostra vtiq; de eo conquiescit cogitatio: nec tamen adhuc quippiam habebamus certi, quid fieret Lugduni. Sed de his satis. De te autem ipso, & de tuo discessu in Italiã, qui meus tum fuerit sensus nihil me attinet dicere: nisi illud quod proprium est amoris, profectionem tuam dolori mihi non mediocri fuisse. Causas equidem discessus, & graues, & iustas esse arbitrabar: quæ te hominem prudentissimum mouissent. Mansionem autem in Italia tuam, neq; ego probo, neque te ipsum probaturum esse arbitror: quanquàm enim ibi officio pio & necessario detineris: tamen cùm tibi tantundem ferè in Gallia cum Deo negocij sit: & eadem te huc religio reuocet: quæ in Italiam euocauit: non video, peractis eis rebus quæ ad prouidendum consulendũq; populis more et instituto maiorum inuentæ sunt, quid te sit in Italia diutius retenturum, quãdo cætera omnia, quod opinor te iam cognoscere, vsq; eo confusa perturbataq; sunt, vt nulla res in istis locis sit, quæ prudentem quempiam aut bonum virum possit delectare. Quare si tu idem senties, fuerisq; expertus, poteris me

autore officium & munus præstandæ Deo religionis, ad causam tui reditus, rectè interpretari. Ibi enim potißimum commorari debemus, vbi plurimum proficere nos posse sentimus: alijs quidem præterea etiam, sed nonnihil & nobismetipsis. In quo ego disputarem copiosius, nisi te doctißimum hominem, & optime hæc ipsa videre mihi persuasissem: & vererer ne tu fortasse magis ab amore meo erga te, & desiderio tui, quàm à uerò & integro iudicio huiusmodi orationem proficisci putares. Quamobrem hæc missa. Paulus nobiscum est: nec siuit me diutius in expectatiōe sui esse: extremo enim Sextili ad nos rediјt, estq́; nunc totus in Græcis literis: quod si perfecerit studium, non dubito quin omnia deinde facilia sit habiturus. Nos nihil scribimus im præsentia, legimus autem libentißimè: multasq́; & magnas iam parteis Aristotelicæ doctrinæ transegimus, imprimis τὰ μετὰ τὰ φυσικά: in quibus uisi sumus nobis non pauca subtilius & acutius comprehendisse, quàm anteā. O te si haberem, quo cum communicarem nihil crede mihi fieri posset beatius. Hæc enim animi lætitia, ac in studijs voluptas socium requirit: sine quo non illa quidem manca est: sed esset ea mediusfidius hilarior tamen, atque vberior. Paulus nondum tantis rebus par. Tu maximo animo, præstantißimo ingenio, summa in me beneuolentia, eximia scientia. Sed fortuna obstat, & quæ ipsam etiam fortunam vincit necessitas. Ergo idipsum ferendum est. Tuum constitutum dandarum & mißitandarum literarum seruabo diligēter. Bembo meo ascribes, quoties ad eum scripseris pluri-

plurimam meis verbis salutem. Tu vale, & nos dilige: quod te facere ita non dubito. vt nihil habeā tuo in me amore nec certius, nec iucundius. Vale. IX. Calend. Februarij, M. D. XXX. Carpentoract.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Federico Fregosio Archiepiscopo
Salerni, S. P. D.

CVm in Gallia esses, crebro commeabant inter nos literæ: quod fiebat tum propinquitate locorum & regionum, (minus enim magnis omnino & spacijs viarum & difficultatibus intercepti eramus) tum quod eorum qui literas perferrent, maior erat copia. Postea verò quam tu in Italiam profectus es, omnia hæc nobis spißiora & difficiliora facta sunt. Quod mihi sane magna est molestia. etenim eiusmodi sunt tempora, & ea impendent res, vt si vnquam alias, nunc cùm maximè tuum mihi consilium & beneuolentia requirenda sint. Quæ si vicinioribus in locis esses, parata mihi arbitrarer: quia abes longe gentium, nō illa quidē mihi erepta nec adeò tamen in promptu adesse mihi intelligo. Sed quid me angat, solicitūq; habeat, etsi te per te satis existimare arbitror, quòd eisdem affici te puto in hoc tempore animi solicitudinibus & curis, tamen aliquid tibi à me ea de re putaui esse scribendū: vt quoniā amore et optima in rem Christianam voluntate cōiuncti sumus, nostras quoque cogitationes et consilia coniungamus. Increbrescit enim quotidie magis (vt tute scis (de concilio rumor: cuius habendi multa quidem sunt causæ iustæ, ac graues: ac si verè loqui volumus, etiam necessariæ.

ſariæ. Sed ecquid ſperandum ex eo boni ſit, magnæ videtur eſſe cõſiderationis: quæ fortaſſe ad nos nihil pertineret, niſi grauis officij onere premeremur. Quod præſtare debemus, non tam hominibus quidem, quibus (ſi bene coniectura vtor) ſancta & ſeuera cõſilia haud ita multis placitura ſunt: ſed præpotenti Deo, cuius tã tis aucti beneficijs, nihil habemus neq; in vita, neq; in fortuna, quod non pro illius honore & nomine effundere ſimus parati. Hanc ego ſententiam cùm mihi tecũ ſtatuam eſſe communem, reliqua iam ſunt cõmunicanda inter nos: quod conſilium ſequi, & quemadmodum noſmet gerere debeamus. Nam ſi (vt dico) fructus eſt expectandus aliquis ex hoc principum eccleſiæ & epiſcoporum conuentu, qui ſit Chriſtianæ Reip. profuturus: non dubium, eſt quin conueniamus, quemcunque fuerit in locum concilium indictum, nec laborem vllum diſcriménue fugiamus: tametſi mihi ipſi, propter domeſticas aliquot difficultates, imbecillitatemq; corporis: futura ſit res moleſta. Sin autem, quod magis vereor, propter inextricabiles difficultates temporum totum hoc remedium ad ſedandas diſcordias, & ad morbos ex animis tollendis inane futurum ſit, atq; irritum: eſt iam non paruæ deliberationis res, quid agendum nobis, & vtrum accedendum eò, an manendum domi in vigilia noſtra ſit, cùm alterum fortaſſis conſilium inutile, alterum planè honeſtum ſemper habeatur. Hæc ego ſi mihimetipſi conſiderem, exquiſita potius & explorata ſcriberem ad te. cùm verò tantum tuæ prudentiæ confidam, quantum meum perpetuum de tuo ſingulari

lari

lari ingenio iudicium postulat: peto à te & pro amicitia nostra rogo, vt suscipias totius negotij deliberationem atq; curam: & siue habes iam statutum, quid tibi faciendum sit, siue es deinceps cōstituturus, me omnis participem consilij & voluntatis tuæ facias. Ego enim eo sum animo, vt quicquid à te probatum fuerit, id vt sapienter sanctéq; constitutum, ipse quoque secuturus sim. Quare tu & de rumore ipso, totáq; re, & de loco, temporéq; conueniendi, si quid habebis indagatum & compertum, facies me (si videbitur) tuis literis certiorē. Imprimisq; hoc ita cogitabis, si veniendū aliquò sit, summopere cupere me, q sine incōmodo tuo fiat, cōtubernalem tibi esse. hoc mihi gratius atq; optatius accidere nihil potest. Vale. VI. Calen. Febru. M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Federico Fregosio Archiepiscopo
Salerni, S. P. D.

ETsi quotiescunq; literas tuas lego, toties sentio me noua quadam letitia affici, vt nihil esse mihi possit earū lectione iucundius: tamen proximæ literæ tuæ quas ego Nonis Iulij abs te datas, tertio Nonas Septembris accepi, mihi molestiæ aliquantum plus, quàm voluptatis attulerunt. Nihil enim grauius accidere mihi potuit, nec quod minus ferre posset sensus animi mei, quā intelligere, te suspicari, aliquid mihi accidisse abs te, ex quo animus meus in te esset offensior: cùm præsertim id agas tā multis verbis, vt verè de me nescio quid dubitasse videare. Ast ego contrà, primum hoc dico, nihil me vnquam esse in te conspicatum, quod vel pro-

prium

prium esset tuum, vel mecũ tibi in nostra amicitia cõmune, in quo non & admirabilis mihi tua virtus, et beneuolẽtia erga me, eximia visa fuerit. Et in utroq; quidẽ multa mea extant, neq; ea obscura, de tua virtute humanitateq; testimonia. Sed nõ sumam mihi impræsentia, cuncta vt commemorem. Illa perstringã breui, quæ tui amoris erga me propria sunt, quorum nunquã me quidem cepit obliuio. Sed cõmemorationẽ autehac verecundia impediuit, cuius tu nunc non prætermittendæ necessitatem quãdam mihi affers. Nam siue prima nostræ familiaritatis initia spectemus, quid tua tunc erga me comitate, liberalitate, beneficẽtia illustrius? siue hæc postrema, (nã media fortunæ vitio, occupationib. maximis vtriusq; nostrum, & locorũ disiunctione, non tam testata esse potuerunt) quẽ ego possum afferre ex pluribus amicis, quos mea mihi officia quàm plurima conciliarant, qui maius erga me ostenderit sui animi studiũ, aut cui tantopere salus mea curæ fuerit? Veni in Galliam, nudus rerum omnium, tãquàm ex naufragio in terram eiectus. An me oblitum putas illarum literarum tuarum, quas ad me prior misisti? in quibus cũ esset suauissima recordatio veteris nostræ necessitudinis & declaratio amoris in me tui: nõne cùm fortunas omnes tuas in cõmunionem meorum temporum mihi obtulisti, tum humanissimis atq; amantissimis verbis paria facta responderunt? Iuuisti me opibus, instruxisti libris, quorum ego iactura (maximam enim feceram) non mediocriter angebar: omnibus & prudentiæ, & liberalitatis tuæ consilijs auxilijsq; fouisti. Quo quidem

tempo

tempore, cũ cætera mihi ex te iucundissima acciderẽt, illud tantum submolestè ferebam, quòd maiora subire conabaris mea causa onera, quàm vt meus pudor facilè pati posset. Hæc ego qui nosse debeam & in memoria habere, quid ita, quæso, sum à te in iniustæ iracũdiæ crimen vocatus? qui etiam si iustam aliquam haberem succensendi tibi causam, non possem id sine nefario scelere, & sine magna commutatione meæ naturæ ac voluntatis facere: quam ita iampridem habeo institutã, vt nullas cognoscat iniurias, significationibus aũt beneuolentiæ maximè obligetur. Vide quæso dulcißime Federice, ne in hoc me aliquo inconstantiæ & leuitatis crimine cõdemnes. Quod etsi molestum mihi foret tibi ita videri: mea me tamen conscientia cõsolaretur. Mihi enim ipse sum cognitus, & scio nihil à me commissum, quod ad nostræ amicitiæ fidem, vel minima vlla ex parte violãdam poßit valere. Quanquàm ne tu quidẽ de me aliter sentis: nõ enim dubito quin me firmum & certum amicum esse cõstituas: potiusq; tua illa suspicio tota fuit amoris: & nimirũ ita est. Habet enim hoc illa animi affectio peculiare, vt quod maximè appetit atq; optat, eius amittẽdi suspicione maximè stimuletur. Sed tu si verè de me existimare volueris, & cogitare cũ animo tuo, quis aut ego sim, vel cuiusmodi esse debeã, præsertim aduersus te, cuius tot & tanta erga me extãt merita: cognosces profecto, nihil fieri posse in omni amore & obseruãtia tui, studio meo et voluntate flagrantius. Nam quòd iã diu nõ scripsi, primùm, non fuit quod scriberem, nec per quos: neque

G tu

tu tamen in eo diligentior me fuisti. Deinde, nunquàm ego in literis arbitratus sum indicium omne amoris et beneuolentiæ consistere: vel eo argumento, quòd tam diu antea cùm nihil inter nos commeauerit literarum, incolumem tamẽ beneuolentiam seruauimus. Et tamẽ recordor me statim ad eas tuas rescripsisse quas Auenione cùm essem acceperam: Psalmiq; impressi volumẽ vnum tibi misisse, cùm si tum me aut tua Aristotelis reprehensio, aut cohortatio ad sacras literas commouisset, fuerim aliquod signum turbati animi tibi daturus. Ac cohortatio quidem tua mihi & sapientissimi consilij, & amicissimæ voluntatis semper plena visa est. Cum Aristotele verò nulla mihi est cognatio, nisi quòd hominis illius acumen & doctrinam præcipuè miratus sum: ac maximus mihi ille quidem & doctissimus Philosophorum semper est habitus. Sed quid tam liberùm esse debet, quã suum vnicuiq; de re quaq; iudiciũ? opinionum porrò inter amicos dissentio aliqua aliquãdo est, voluntatum nũquam. Quamobrem de his tu et quemadmodum voles ita senties, & hoc nos animo erimus, vt Philosophiam cum sacra doctrina nunquã non coniungendam esse arbitremur. Sed hæc satis, aut nimis fortasse multa. Ego his diebus accepi ex Germania aliquot doctorum hominum, et in his Erasmi literas. Psalmum nostrum ibidem de integro impressum statim diuulgauerunt: vnum volumẽ miserunt ad me: rem mirabiliter probant. Erasmus quidem, vt sibi ipse displicere, & sua iam scripta contẽnere videatur. Literæ scriptæ doctè & copiosè. Sed de doctrina nihil scilicet noui.

ui. De hominis probitate, ingenuitate, virtute, aliquid noui fortasse, vel enim non tantum, vel nō ita putares. Scito igitur ea in illius literis elucere signa integri animi, & probi, & alienam virtutem studiosè amplectentis: vt dignißimus sit, qui & ametur à nobis, & in honore habeatur. Cui ego me vt respondeam, paro: ne me humanitate & ingenuitate vinci patiar. Spes est aliquid in ea natione à nobis profectum fuisse: Quod si benignitate Dei fuerit factum, ne ego maximum, & maximè optatum mei laboris præmiū fuero adeptus. Sed aliâs de his. Tu vt me ames, teq́ à me & diligentißimè coli, & constantißimè amari, vt certum atque exploratum tibi habeas magnoperè à te peto. Vale. Pridie Idus Septemb. M.D.XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni. S. P. D.

MAgnæ mihi delectationi fuerunt literæ tuæ: quæ mihi te cùm abundare ocio, tum autem id ocium consumere in optimis studiorum lucubrationibus significarunt: beneuolentiamq́ erga me tuā, cuius mihi semper gratißima est cōmemoratio, etsi non apertius quā anteà, vberius tamen aliquanto mihi declarauere. Gaudeo te eum esse, qui & tibi ipse summū bonum in vita, scrutandis & recolendis scripturis sanctis repereris: in quibus certè, huius boni, quod non maximum modò, verum etiam solum est, cunabula sunt posita: & mihi eum animū in amicitia præstes, vt mea tibi studia maxima curæ esse ostendas. Quo quid potest esse amoris, offi-

officij, humanitatisq́ significantius? Sed quoniā de his, quæ inter nos sæpè intercesserunt, officijs, deq́ mutua nostra beneuolentia, & aliàs crebro à nobis fuit dictum, & , vt arbitror, etiam dicetur: veniamus ad literas tuas. Ac primū illud à te deprecor, vt in meis quod prius fuerat scriptum, multa me inuenisse in Paulo, quæ fuerint prioribus seculis incognita, ne insolentiæ & elationi animi mihi attribuas: etsi piget me verborum illorum, quæ cùm illas scripsi literas, minus animaduersa à me fuerunt: quod accidit festinatione quadam accelerationeq́ scribendi. Etenim non ad te solū illo tempore, sed ad complures præterea alios literas dabam: in qua occupatione & turba, cura mihi recognoscendi, & perpendendi ex animo excidit. Nō enim volui incognita dicere simpliciter, sed de quib. mihi nō constabat veteribus ea seculis à quoquā fuisse tradita. Nam hoc quidē planè, libereq́ testor, me in abstrusas quasdam Pauli sententias penetrasse scrutando: quas, quoad nosse potui, adhuc intelligo fuisse vel occultas, vel certè minus dilucidè explicatas. Neq́ id tamē meo ingenio, quod perpusillum est, sed diuino beneficio sine vlla hæsitatione tribuo. Solet enim Deus ipse, fons bonorum omniū, sic interdum etiā indignis impertire beneficia sua: vt & hi, qui ijs fruuntur, & qui hos vidēt perfrui, non humanum in eo meritum vllum, sed tantū diuinam liberalitatem & gratiam admirentur. Sic igitur sese res habet: vt ex illo meo labore atq́ vigilijs, præferente lumen menti meæ sancto illo spiritu, qui in domo quamuis sordida suam tamen intactam & illibatam

batam retinet dignitatem, ſperem fore myſteriū fidei etiam incredulis, & prius iſta contēnentibus, ſi modò rationibus acquieſcere cōſtituerint, clarum atq; illuſtre. Nam quòd me admones, vt interpretes eos legā, in manibusq; habeam, qui piè, & eruditè in Paulum cōmenti ſunt: cōſilium tuum mihi vehementer probatum eſt. Quod ~~quidem etſi mihi antea venerat in mentem, fueramq; in eis libris, quos tu mihi proponis, diu & multū accuratiſſimè volutatus~~: poſthac tamen ſtudioſius etiā faciā, quòd tantopere tibi id placere intelligo. Veruntamen et Chryſoſtomus ſummus vir, atq; eximius Pauli interpres, magno mihi vſui fuit: & cæteri ſimili pietate ac ingenio non parum opis mihi auxilijq; contulere. Atq; hic quidem, modò quem nominaui, lingua expolitus, copia abundans, ſententijs creber, genere quodam dicendi incitato atq; denſo, nō docet ſolùm nos ea quæ ſunt fidei in Paulo, quod ipſum ſanè egregiè, & perquàm doctè facit: verùm animos præterea quoque noſtros vſq; eò permouet, vt cùm eum legimus, accurateq; attendimus: tum maximè probi & iuſti cupiamus eſſe, imprimisq; continētes. Auguſtini verò, cuius ego ingenium præcipuè ſoleo mirari, inchoatam in hanc epiſtolam ad Romanos ſcriptionem tantummodò habemus: & quædam item epiſtolæ obſcuriora loca quaſi ſubciſiuis operis tractata. Origines redundat & effluit, maximi vir ingenij, excellētisq; doctrinæ: ſed cuius in tanta vbertate & copia, vix queas aliquid certi cōprehendere. Huius ſententias imitati recentiores pleriq; haud ita multum deinde de ſuo, quod accipere de-

beamus, attulerint. Ambrosius restrictus, & quasi refugiendo se ostendens, summa tamen doctrina & sanctitate vir. Laboriosus Thomas, idemq́; magis alienæ sententiæ narrator, quàm demonstrator suæ: qui tamẽ collectis omnibus ijs propè, quæ ab alijs dicta sunt, & laborem minuit nobis inquirendi, & curam acuit dijudicandi. Hieronymus aliquanto demißior, (si tamen is Hieronymus) quàm videar tantarum explicatio rerum postulare. Nam collectanea Græca quæ esse penes te scribis, (habeo enim ego ferè similia quædam cõposita ab Eunomio) nihil aliud, vt ego conijcere possum, quàm Chrysostomi selecta & breuia dicta sunt. Vnus est reliquus ex ijs, quos mihi nominandos duxi, Theophylactus: bonus nimirum autor, idem nudus ac venustus, et qui verũ et germanum sensum Pauli breuiter atque aptè totidem penè verbis, quot ille scripsit, persequatur. Habes quorum ego potißimum subsidio et doctrina in hanc scribendi rationem ingressus sum: quibus tu, si habes alios meliores, aut quos mihi æquè existimes amplectẽdos, si eorum me certiorem feceris, obediam, & parebo autoritati tuæ: omniaq́; te præmõstrante libenter exequar, quæ ipse consulueris, & ad quæ tu me fueris adhortatus. De quæstionum magnitudine, & difficultate, quæ in hac ad Romanos Epistola versantur, idem sentio quod tu: nihil esse illis implicitum, neq́; tamen excussum ac exagitatum magis: quas longo penè temporũ interuallo sopitas, Lutherani rursum in contentionem & certamen deduxere. De ijs ꝙ sententiam meam exquiris, nõ est id vnius Epistolæ negoti-

gotium: & satis tamen in commentationibus nostris de eis rebus disputatum est. Breuiter tamen sic habeto: Fidem à me distingui, & secerni ab operibus iustitiæ ijs, quæ per legem præcepta sunt: sine tamen iustitia quadam sua diuiniore multo & præstantiore, fidē nullam à nobis posse constitui. Nam quæ verbis tantū uoceq; vsurpetur, si nō sit radix in corde priùs validè defixa, similem eam esse ramis non cognatis cum arbore, sed hærentibus. Illa est fides Paulo, cùm corde creditur ad iustitiā: sic enim demum ore cōfeßio est ad salutem. Itaq; idem ipse Paulus ad Philippēses scribens, cùm iustitiam se legis libenter reliquisse, vt eam quæ ex fide est iustitiam adipisceretur, exponit: fidem profectò ab humana iustitia hac segregat, & in diuina illam iustitia cōstituit. Quæ autem diuina sit iustitia, & quæ humana, & in libris nostris perscriptum est, & nos te ad illorum lectionē reijciemus. Neq; enim fas tantis de rebus tam exiliter impræsentia scribere. De libero arbitrio, & de Gratia, quæ duo videntur inter se ita esse opposita, vt maximis olim concertationibus agitata in ecclesia Dei fuerint, & nunc ab his recentibus hæreticis repetuntur. Ego & Pelagium grauiter accuso, qui dari nobis præmium pro meritū nostris sine gratia voluit: cùm nullum omnino meritū à uobis, nisi dono gratiæ prodeat, & proficiscatur: & Augustino non vsquequaq; assentior. Nimiū enim extremè ex cōtraria parte is diuersam mihi causam videtur defendisse: cuius ratio si vera sit, in maximas difficultates, & impeditißimas actiones consiliorum ac volūtatum, hominum mē

tes incidere necesse est: vt nequeant explicare, quid optimum sit factu. Ego verò illam nostri animi ac volũtatis assentionẽ ad arbitrium nostrum reuoco, qua præbemus nos Deo faciles & obtemperantes, vt is deinde nos fingat & flectat quò velit: omnem aũt plenã actionem, omnemq́ laudabilem boni operis fructũ, & quicquid deniq; est in quo vis meriti insit, ad diuinam gratiã sine dubitatione vlla refero. Atq; hæc non modò sic ponuntur à nobis, sed validis (vt puto) rationib. argumẽtisq́; firmãtur, autoritate vbiq; scripturæ adhibita, quæ cõmendet et corroboret rationẽ. Verùm de Paulo satis. Quòd scribis, damnari à me studiũ Hebraicarũ literarum tuũ: non puto ea mente me ad te scripsisse, vt operam tuã in ea re damnãdam esse dicerẽ: potius illud non tam reprehendi equidẽ in te, quàm desideraui, vt in Latinis & Græcis studiosiùs te exerceres. In quo ego non Hebraica studia contempsi, sed illis hæc anteposui: quæ sunt (meo quidẽ iudicio) ad id quod quærimus lõgè vtiliora. Etsi vereor, ne tibi videar arrogans, qui de incognitis reb. audeam iudicare. Sed (quæso) audi quid moueat me: Primũ salus nostra in Euangelio est: id aũt est totũ Græce traditũm. Deinde si ex vetere scriptura testimonia quærimus, quib. Euãgelio fides addatur, parùmne multa ex ea percepta habemus? At enim illa è fontib. haurire cõducibilius multò est. Fateor: si poßint haberi pura & liquida. Sed quid causæ est, quòd oẽs penè qui ad eam linguam se dedunt, tanquàm cæteri nihil antea viderint, nouas conuersiones nominum ipsi reddere conentur? quod ipsum et in his libris cernimus,

qui vim singulorum verborum explicant, qui nullius fermè vocabuli significationē & sententiam referūt, non multiplicem. Cur Paulus summus legis doctor, natiuæ linguæ peritissimus; cū sacros scripturæ citat locos, eos semper non ab isto ipso fonte, sed à septuaginta interpretibus accersit? Nam quod de semine mulieris & serpentis tu commodè exponis, non aliter video à septuaginta fuisse translatum. Duo cherubin, duo testamenta existere, perbellè interpretatum est, à numero videlicet cōiectura ducta. Nam si vtriusq; testamēti vis exprimenda fuit, decuit alterum cherubin, tanq̃ inferiorem & ministrum, alteri ancillari: qui ambo tamen penes arcam Domini pares effecti sunt. Vide potius, ne ministerium Angelorum, quo Deus in populo illo dirigendo vsus est, eo monumento denotatum fuerit: qui duo statuti sunt, vt ab eo ordine vnitas, quæ sola est adoranda, remota esse intelligeretur. Quāquam ego in his non pugno: licitum enim est vnicuiq; suo modo interpretari: cùm ad ea quæ ex spiritu sancto perscripta sunt, omnes quæ ad pietatem faciunt, accommodentur sententiæ. Illud dico, esse quasdam prædictiones in sacris literis futurarum rerum, ita euidenter claras et manifestas, vt nusquàm aliò, quàm ad Christum referri possint: sicut illa est inter homines vēturi Messiæ diuersatio: mors quoq; eius & ignominiæ ab Esaia propè depictæ, & Zachariæ illa crux: & Iacob prophetia: conuocatio quoq; gentium, & sponsi sponsæq; connubium, quod in Psalmo quadragesimo quarto ita decantatum est, vt perspicuè appareat, duos esse, qui-

bus honos ibidem, & nomen Domini Dei attribuatur. Multa præterea breuitatis causa, & quòd tibi notiora esse arbitror, quàm mihi. Nomen quippe Deo omnipotentis, Tetragrammaton ad miracula patranda etiam valere, his qui illud nouerint, veteres existimauere: tótamq́; eam scientiam appellauerunt Cabala. Cuius uis quæcunquê sit, (non enim scio, neq; didici) maxima sit quidem per me licet: non enim volo à me cuiquam arti esse detractum. Quod tamen sentio id proferam. Primùm, nõ egere nos huiuscemodi arte ad salutem nobis comparandã. Deinde visos à me permultos, qui ex hac scientia non religionem, neq; pietatem: sed aut vanas aut etiam impias superstitiones susceperint. Quod etsi accidere poterit, hominum, non artis vitio: tamen timiditas mea eiusmodi semper fuit, vt nũquam passus sim eius rei nomen, nedum cognitionem & studium, ad aures meas propius accedere. Quid ergo est? num nam reprehendo ego eos, qui ista consectantur? Minimè: omnẽ enim cognitionem et scientiam dignam homine libero iudico: nec si quid fortasse ex aliqua aliquando periculi impendet, non tuam grauitatem & sapientiam superiorem omni periculo statuo: sed meam imbecillitatẽ vereor. Itaq; aut non valenti mihi, aut nõ volẽti, illa esse aliena & remota studia nõ admodũ fero moleste. Qua etiã imbecillitate adductus, cùm suasi tibi, vt Paulum assiduè haberes in manibus: nõ id eò feci, quòd putarem illum minus tibi familiarem esse: sed quòd arbitrabar, quò plus in eo operæ studijq́; poneres, in Hebraicis autem literis minus, quantum temporis scilicet

ex

ex illis detraheres, ad Paulumq́; trásferes, hoc melius & præstantius studijs tuis consultum fore. Qua in re, & in cõsilio eiusmodi dando, si erratum à me est, peto à te, mihi vt ignoscas: bono quidem animo id feci, quan quam fortasse imprudenter: Sed æquum est nos inter nos & non agnoscere sæpe culpas, & beneuolentiam semper adhibere. Etsi hoc quidem posterius tu vnum facis, ego cum amore culpam aliquã interdum in meis factis adiungo. Nunc venio ad quæstiones, de quib. sententiam meam sciscitaris, quarum duæ locorum sunt, altera rerũ. Quæris q̃ fuerit Tertium cœlum illud, ad quod sublatus est Paulus. In quo respõdeo tibi: tertium ibi cœlũ à Paulo pro summo & vltimo poni, in quo nõ sydera, neq; astra, sed diuina mens inhabitat: nã et Tertium illud superlationis vim habet: & mox subiungit ipse, audiuisse se ibidẽ arcana verba, non contemplatũ spectacula fuisse. Quanq̃ autem ista cœli mentio, non tam loci, quam rei significationẽ habeat: nõ enim in loco habitat Deus, sed ipsa Dei virtus et potentia semetipsa continetur: cuius arcana qui audiunt, à Deo edocti, ad domicilium Dei extollũtur) tamen etiã si ordinis & loci reddenda est ratio, congruè cœlum istud tertiũ esse dicitur: quando primùm, ducto hinc initio, est aeris & ignis circumiens vnà cum cœlo mundi inferior globus: qui non solùm vulgò, sed ab omnibus poetis Cœli vocabulo nũcupatus est: vsq; eò, vt ne alienam quidem à natura ignei elementi superiorũ orbium naturã esse veteres existimarint. Quod idem & in Genesis principio videtur cõprobatum: quà firmamẽtum q̃ nominat cœ lum,

autore officium & munus præstandæ Deo religionis, ad causam tui reditus, rectè interpretari. Ibi enim potißimum commorari debemus, vbi plurimum proficere nos posse sentimus: alijs quidem præterea etiam, sed nonnihil & nobismetipsis. In quo ego disputarem copiosius, nisi te doctißimum hominem, & optime hæc ipsa videre mihi persuasissem: & vererer ne tu fortasse magis ab amore meo erga te, & desiderio tui, quàm à uerò & integro iudicio huiusmodi orationem proficisci putares. Quamobrem hæc missa. Paulus nobiscum est: nec siuit me diutius in expectatiõe sui esse: extremo enim Sextili ad nos rediјt, estq́; nunc totus in Græcis literis: quod si perfecerit studium, non dubito quin omnia deinde facilia sit habiturus. Nos nihil scribimus impræsentia, legimus autem libentißimè: multasq́; & magnas iam parteis Aristotelicæ doctrinæ transegimus, imprimis τὰ μετὰ τὰ φυσικά: in quibus uisi sumus nobis non pauca subtilius & acutius comprehendisse, quàm anteã. O te si haberem, quo cum communicarem nihil crede mihi fieri posset beatius. Hæc enim animi lætitia, ac in studijs voluptas socium requirit: sine quo non illa quidem manca est: sed esset ea mediusfidius hilarior tamen, atque vberior. Paulus nondum tantis rebus par. Tu maximo animo, præstantißimo ingenio, summa in me beneuolentia, eximia scientia. Sed fortuna obstat, & quæ ipsam etiam fortunam vincit necessitas. Ergo idipsum ferendum est. Tuum constitutum dandarum & mißitandarum literarum seruabo diligẽter. Bembo meo ascribes, quoties ad eum scripseris

pluri-

plurimam meis verbis salutem. Tu vale, & nos dilige: quod te facere ita non dubito. vt nihil habeã tuo in me amore nec certius, nec iucundius. Vale. IX. Calend. Februarij, M. D. XXX. Carpentoract.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Federico Fregosio Archiepiscopo
Salerni, S. P. D.

CVm in Gallia esses, crebro commeabant inter nos literæ: quod fiebat tum propinquitate locorum & regionum, (minus enim magnis omnino & spacijs viarum & difficultatibus intercepti eramus) tum quod eorum qui literas perferrent, maior erat copia. Postea verò quam tu in Italiam profectus es, omnia hæc nobis spißiora & difficiliora facta sunt. Quod mihi sane magnæ est molestiæ. etenim eiusmodi sunt tempora, & ea impendent res, vt si vnquam alias, nunc cùm maximè tuum mihi consilium & beneuolentia requirenda sint. Quæ si vicinioribus in locis esses, parata mihi arbitrarer: quia abes longe gentium, nõ illa quidẽ mihi erepta nec adeò tamen in promptu adesse mihi intelligo. Sed quid me angat, solicitũq; habeat, etsi te per te satis existimare arbitror, quòd eisdem affici te puto in hoc tempore animi solicitudinibus & curis, tamen aliquid tibi à me ea de re putaui esse scribendũ: vt quoniã amore et optima in rem Christianam voluntate cõiuncti sumus, nostras quoque cogitationes et consilia coniungamus. Increbrescit enim quotidie magis (vt tute scis (de concilio rumor: cuius habendi multæ quidem sunt causæ iustæ, ac graues: ac si verè loqui volumus, etiam necessariæ.

ſariæ. Sed ecquid ſperandum ex eo boni ſit, magnæ videtur eſſe cõſiderationis: quæ fortaſſe ad nos nihil pertineret, niſi grauis officij onere premeremur. Quod præſtare debemus, non tam hominibus quidem, quibus (ſi bene coniectura vtor) ſancta & ſeuera cõſilia haud ita multis placitura ſunt: ſed præpotenti Deo, cuius tã tis aucti beneficijs, nihil habemus neq; in vita, neq; in fortuna, quod non pro illius honore & nomine effundere ſimus parati. Hanc ego ſententiam cùm mihi tecũ ſtatuam eſſe communem, reliqua iam ſunt cõmunicanda inter nos: quod conſilium ſequi, & quemadmodum noſmet gerere debeamus. Nam ſi (vt dico) fructus eſt expectandus aliquis ex hoc principum eccleſiæ & epiſcoporum conuentu, qui ſit Chriſtianæ Reip. profuturus: non dubium, eſt quin conueniamus, quemcunque fuerit in locum concilium indictum, nec laborem vllum diſcriménue fugiamus: tametſi mihi ipſi, propter domeſticas aliquot difficultates, imbecillitatemq; corporis: futura ſit res moleſta. Sin autem, quod magis vereor, propter inextricabiles difficultates temporum totum hoc remedium ad ſedandas diſcordias, & ad morbos ex animis tollendis inane futurum ſit, atq; irritum: eſt iam non paruæ deliberationis res, quid agendum nobis, & vtrum accedendum eò, an manendum domi in vigilia noſtra ſit, cùm alterum fortaſſis conſilium inutile, alterum planè honeſtum ſemper habeatur. Hæc ego ſi mihimetipſi conſiderem, exquiſita potius & explorata ſcriberem ad te. cùm verò tantum tuæ prudentiæ confidam, quantum meum perpetuum de tuo ſingu
lari

lari ingenio iudicium postulat: peto à te & pro amicitia nostra rogo, vt suscipias totius negotij deliberationem atq; curam: & siue habes iam statutum, quid tibi faciendum sit, siue es deinceps cõstituturus, me omnis participem consilij & voluntatis tuæ facias. Ego enim eo sum animo, vt quicquid à te probatum fuerit, id vt sapienter sanctéq; constitutum, ipse quoque secuturus sim. Quare tu & de rumore ipso, totáq; re, & de loco, temporéq; conueniendi, si quid habebis indagatum & compertum, facies me (si videbitur) tuis literis certiorē. Imprimisq; hoc ita cogitabis, si veniendū aliquò sit, summopere cupere me, q̃ sine incõmodo tuo fiat, cõtubernalem tibi esse. hoc mihi gratius atq; optatius accidere nihil potest. Vale. VI. Calen. Febru. M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Federico Fregosio Archiepiscopo
Salerni, S. P. D.

ETsi quotiescunq; literas tuas lego, toties sentio me noua quadam lætitia affici, vt nihil esse mihi possit earū lectione iucundius: tamen proximæ literæ tuæ quas ego Nonis Iulij abs te datas, tertio Nonas Septembris accepi, mihi molestiæ aliquantum plus, quàm voluptatis attulerunt. Nihil enim grauius accidere mihi potuit, nec quod minus ferre posset sensus animi mei, quā intelligere, te suspicari, aliquid mihi accidisse abs te, ex quo animus meus in te esset offensior: cùm præsertim id agas tā multis verbis, vt verè de me nescio quid dubitasse videare. Ast ego contrà, primum hoc dico, nihil me vnquam esse in te conspicatum, quod vel proprium

prium esset tuum, vel mecũ tibi in nostra amicitia cõmune, in quo non & admirabilis mihi tua virtus, et beneuolẽtia erga me, eximia visa fuerit. Et in utroq; quidẽ multa mea extant, neq; ea obscura, de tua virtute humanitateq́; testimonia. Sed nõ sumam mihi impræsentia, cuncta vt commemorem. Illa perstringã breui, quæ tui amoris erga me propria sunt, quorum nunquã me quidem cepit obliuio. Sed cõmemorationẽ antehac verecundia impediuit, cuius tu nunc non prætermittendæ necessitatem quãdam mihi affers. Nam siue prima nostræ familiaritatis initia spectemus, quid tua tunc erga me comitate, liberalitate, beneficẽtia illustrius? siue hæc postrema, (nã media fortunæ vitio, occupationib. maximis vtriusq; nostrum, & locorũ disiunctione, non tam testata esse potuerunt) quẽ ego possum afferre ex pluribus amicis, quos mea mihi officia quàm plurima conciliarant, qui maius erga me ostenderit sui animi studiũ, aut cui tantopere salus mea curæ fuerit? Veni in Galliam, nudus rerum omnium, tãquàm ex naufragio in terram eiectus. An me oblitum putas illarum literarum tuarum, quas ad me prior misisti? in quibus cũ esset suauissima recordatio veteris nostræ necessitudinis & declaratio amoris in me tui: nõne cùm fortunas omnes tuas in cõmunionem meorum temporum mihi obtulisti, tum humanissimis atq; amantissimis verbis paria facta responderunt? Iuuisti me opibus, instruxisti libris, quorum ego iactura (maximam enim feceram) non mediocriter angebar: omnibus & prudentiæ, & liberalitatis tuæ consilijs auxilijsq́; fouisti. Quo quidem

tempo

tempore, cũ cætera mihi ex te iucundisſima acciderẽt, illud tantum ſubmoleſtè ferebam, quòd maiora ſubire conabaris mea cauſa onera, quàm vt meus pudor facilè pati poſſet. Hæc ego qui noſſe debeam & in memoria habere, quid ita, quæſo, ſum à te in iniuſtæ iracũdiæ crimen vocatus? qui etiam ſi iuſtam aliquam haberem ſuccenſendi tibi cauſam, non poſſem id ſine nefario ſcelere, & ſine magna commutatione meæ naturæ ac voluntatis facere: quam ita iampridem habeo inſtitutã, vt nullas cognoſcat iniurias, ſignificationibus aũt beneuolentiæ maximè obligetur. Vide quæſo dulciſsime Federice, ne in hoc me aliquo inconſtantiæ & leuitatis crimine cõdemnes. Quod etſi moleſtum mihi foret tibi ita videri: mea me tamen conſcientia cõſolaretur. Mihi enim ipſe ſum cognitus, & ſcio nihil à me commiſſum, quod ad noſtræ amicitiæ fidem, vel minima vlla ex parte violãdam poſsit valere. Quanquàm ne tu quidẽ de me aliter ſentis: nõ enim dubito quin me firmum & certum amicum eſſe cõſtituas: potiusq; tua illa ſuſpicio tota fuit amoris: & nimirũ ita eſt. Habet enim hoc illa animi affectio peculiare, vt quod maximè appetit atq; optat, eius amittẽdi ſuſpicione maximè ſtimuletur. Sed tu ſi verè de me exiſtimare volueris, & cogitare cũ animo tuo, quis aut ego ſim, vel cuiuſmodi eſſe debeã, præſertim aduerſus te, cuius tot & tanta erga me extãt merita: cognoſces profectò, nihil fieri poſſe in omni amore & obſeruãtia tuĩ, ſtudio meo et voluntate flagrantius. Nam quòd iã diu nõ ſcripſi, primùm, non fuit quod ſcriberem, nec per quos: neque

tu tamen in eo diligentior me fuisti. Deinde, nunquàm ego in literis arbitratus sum indicium omne amoris et beneuolentiæ consistere: vel eo argumento, quòd tam diu antea cùm nihil inter nos commeauerit literarum, incolumem tamē beneuolentiam seruauimus. Et tamē recordor me statim ad eas tuas rescripsisse quas Auenione cùm essem acceperam: Psalmiq́; impreßi volumē vnum tibi misisse, cùm si tum me aut tua Aristotelis reprehensio, aut cohortatio ad sacras literas commouisset, fuerim aliquod signum turbati animi tibi daturus. Ac cohortatio quidem tua mihi & sapientißimi consilij, & amicißimæ voluntatis semper plena visa est. Cum Aristotele verò nulla mihi est cognatio, nisi quòd hominis illius acumen & doctrinam præcipuè miratus sum: ac maximus mihi ille quidem & doctißimus Philosophorum semper est habitus. Sed quid tam liberùm esse debet, quā suum vnicuiq; de re quaq; iudiciū? opinionum porrò inter amicos dissentio aliqua aliquādo est, voluntatum nūquam. Quamobrem de his tu et quemadmodum voles ita senties, & hoc nos animo erimus, vt Philosophiam cum sacra doctrina nunquā non coniungendam esse arbitremur. Sed hæc satis, aut nimis fortasse multa. Ego his diebus accepi ex Germania aliquot doctorum hominum, et in his Erasmi literas. Psalmum nostrum ibidem de integro impressum statim diuulgauerunt: vnum volumē miserunt ad me: rem mirabiliter probant. Erasmus quidem, vt sibi ipse displicere, & sua iam scripta contēnere videatur. Literæ scriptæ doctè & copiosè. Sed de doctrina nihil scilicet no-

ui. De hominis probitate, ingenuitate, virtute, aliquid noui fortasse, vel enim non tantum, vel nō ita putares. Scito igitur ea in illius literis elucere signa integri animi, & probi, & alienam virtutem studiosè amplectentis: vt dignissimus sit, qui & ametur à nobis, & in honore habeatur. Cui ego me vt respondeam, paro: ne me humanitate & ingenuitate vinci patiar. Spes est aliquid in ea natione à nobis profectum fuisse: Quod si benignitate Dei fuerit factum, ne ego maximum, & maximè optatum mei laboris præmiū fuero adeptus. Sed aliâs de his. Tu vt me ames, teq; à me & diligentissimè coli, & constantissimè amari, vt certum atque exploratum tibi habeas magnoperè à te peto. Vale. Pridie Idus Septemb. M.D.XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni. S. P. D.

Magnæ mihi delectationi fuerunt literæ tuæ: quæ mihi te cùm abundare ocio, tum autem id ocium consumere in optimis studiorum lucubrationibus significarunt: beneuolentiamq; erga me tuā, cuius mihi semper gratissima est cōmemoratio, etsi non apertius quā anteà, vberius tamen aliquanto mihi declarauere. Gaudeo te eum esse, qui & tibi ipse summū bonum in vita, scrutandis & recolendis scripturis sanctis repereris: in quibus certè, huius boni, quod non maximum modò, verum etiam solum est, cunabula sunt posita: & mihi eum animū in amicitia præstes, vt mea tibi studia maxima curæ esse ostendas. Quo quid potest esse amoris, offi-

batam retinet dignitatem, sperem fore mysteriũ fidei etiam incredulis, & prius ista contẽnentibus, si modò rationibus acquiescere cõstituerint, clarum atq; illustre. Nam quòd me admones, vt interpretes eos legã, in manibusq; habeam, qui piè, & eruditè in Paulum cõmenti sunt: cõsilium tuum mihi vehementer probatum est. Quod quidem etsi mihi antea venerat in mentem, fueramq; in eis libris, quos tu mihi proponis, diu & multũ accuratißimè volutatus: posthac tamen studiosius etiã faciã, quòd tantopere tibi id placere intelligo. Veruntamen et Chrysostomus summus vir, atq; eximius Pauli interpres, magno mihi vsui fuit: & cæteri simili pietate ac ingenio non parum opis mihi auxilijq; contulere. Atq; hic quidem, modò quem nominaui, lingua expolitus, copia abundans, sententijs creber, genere quodam dicendi incitato atq; denso, nõ docet solùm nos ea quæ sunt fidei in Paulo, quod ipsum sanè egregiè, & perquàm doctè facit: verùm animos præterea quoque nostros vsq; eò permouet, vt cùm eum legimus, accurateq; attendimus: tum maximè probi & iusti cupiamus esse, imprimisq; continẽtes. Augustini verò, cuius ego ingenium præcipuè soleo mirari, inchoatam in hanc epistolam ad Romanos scriptionem tantummodò habemus: & quædam item epistolæ obscuriora loca quasi subcisiuis operis tractata. Origines redundat & effluit, maximi vir ingenij, excellẽtisq; doctrinæ: sed cuius in tanta vbertate & copia, vix queas aliquid certi cõprehendere. Huius sententias imitati recentiores plerīq; haud ita multum deinde de suo, quod accipere de-

beamus, attulerint. Ambrosius restrictus, & quasi refugiendo se ostendens, summa tamen doctrina & sanctitate vir. Laboriosus Thomas, idemq́ magis alienæ sententiæ narrator, quàm demonstrator suæ: qui tamē collectis omnibus ijs propè, quæ ab alijs dicta sunt, & laborem minuit nobis inquirendi, & curam acuit dijudicandi. Hieronymus aliquanto demißior, (si tamen is Hieronymus) quàm videar tantarum explicatio rerum postulare. Nam collectanea Græca quæ esse penes te scribis, (habeo enim ego ferè similia quædam cō posita ab Eunomio) nihil aliud, vt ego conijcere possum, quàm Chrysostomi selecta & breuia dicta sunt. Vnus est reliquus ex ijs, quos mihi nominandos duxi, Theophylactus: bonus nimirum autor, idem nudus ac venustus, et qui verū et germanum sensum Pauli breuiter atque aptè totidem penè verbis, quot ille scripsit, persequatur. Habes quorum ego potißimum subsidio et doctrina in hanc scribendi rationem ingressus sum: quibus tu, si habes alios meliores, aut quos mihi æquè existimes amplectēdos, si eorum me certiorem feceris, obediam, & parebo autoritati tuæ: omniaq́; te præmōstrante libenter exequar, quæ ipse consulueris, & ad quæ tu me fueris adhortatus. De quæstionum magnitudine, & difficultate, quæ in hac ad Romanos Epistola versantur, idem sentio quod tu: nihil esse illis implicitum, neq; tamen excussum ac exagitatum magis: quas longo penè temporū interuallo sopitas, Lutherani rursum in contentionem & certamen deduxere. De ijs ꝙ sententiam meam exquiris, nō est id vnius Epistolæ negoti-

gotium: & satis tamen in commentationibus nostris de eis rebus disputatum est. Breuiter tamen sic habeto: Fidem à me distingui, & secerni ab operibus iustitiæ ijs, quæ per legem præcepta sunt: sine tamen iustitia quadam sua diuiniore multo & præstantiore, fidē nullam à nobis posse constitui. Nam quæ verbis tantū uoceq; vsurpetur, si nō sit radix in corde prius validè defixa, similem eam esse ramis non cognatis cum arbore, sed hærentibus. Illa est fides Paulo, cùm corde creditur ad iustitiā: sic enim demum ore cōfeßio est ad salutem. Itaq; idem ipse Paulus ad Philippēses scribens, cùm iustitiam se legis libenter reliquisse, vt eam quæ ex fide est iustitiam adipisceretur, exponit: fidem profectò ab humana iustitia hac segregat, & in diuina illam iustitia cōstituit. Quæ autem diuina sit iustitia, & quæ humana, & in libris nostris perscriptum est, & nos te ad illorum lectionē reijciemus. Neq; enim fas tantis de rebus tam exiliter impræsentia scribere. De libero arbitrio, & de Gratia, quæ duo videntur inter se ita esse opposita, vt maximis olim concertationibus agitata in ecclesia Dei fuerint, & nunc ab his recentibus hæreticis repetuntur. Ego & Pelagium grauiter accuso, qui dari nobis præmium pro meritū nostris sine gratia voluit: cùm nullum omnino meritū à uobis, nisi dono gratiæ prodeat, & proficiscatur: & Augustino non vsquequaq; assentior. Nimiū enim extremè ex cōtraria parte is diuersam mihi causam videtur defendisse: cuius ratio si vera sit, in maximas difficultates, & impeditißimas actiones consiliorum ac volūtatum, hominum me-

tes incidere necesse est: vt nequeant explicare, quid optimum sit factu. Ego verò illam nostri animi ac volũtatis assentionẽ ad arbitrium nostrum reuoco, qua præbemus nos Deo faciles & obtemperantes, vt is deinde nos fingat & flectat quò velit: omnem aũt plenã actionem, omnemq́ laudabilem boni operis fructũ, & quicquid deniq; est in quo vis meriti insit, ad diuinam gratiã sine dubitatione vlla refero. Atq; hæc non modò sic ponuntur à nobis, sed validis (vt puto) rationib. argumẽtisq́ firmãtur, autoritate vbiq; scripturæ adhibita, quæ cõmendet et corroboret rationẽ. Verùm de Paulo satis. Quòd scribis, damnari à me studiũ Hebraicarũ literarum tuũ: non puto ea mente me ad te scripsisse, vt operam tuã in ea re damnãdam esse dicerẽ: potius illud non tam reprehendi equidẽ in te, quàm desideraui, vt in Latinis & Græcis studiosiùs te exerceres. In quo ego non Hebraica studia contempsi, sed illis hæc antepo-sui: quæ sunt (meo quidẽ iudicio) ad id quod quærimus lõgè vtiliora. Etsi vereor, ne tibi videar arrogans, qui de incognitis reb. audeam iudicare. Sed (quæso) audi quid moueat me: Primũ salus nostra in Euangelio est: id aũt est totũ Græce traditũ. Deinde si ex vetere scriptura testimonia quærimus, quib. Euãgelio fides addatur, parúmne multa ex ea percepta habemus? At enim illa è fontib. haurire cõducibilius multò est. Fateor: si poßint haberi pura & liquida. Sed quid causæ est, quòd oẽs penè qui ad eam linguam se dedunt, tanquàm cæteri nihil antea viderint, nouas conuersiones nominum ipsi reddere conentur? quod ipsum et in his libris cernimus,

qui vim singulorum verborum explicant, qui nullius fermè vocabuli significationē & sententiam referūt, non multiplicem. Cur Paulus summus legis doctor, natiuæ linguæ peritissimus, cū sacros scripturæ citat locos, eos semper non ab isto ipso fonte, sed à septuaginta interpretibus accersit? Nam quod de semine mulieris & serpentis tu commodè exponis, non aliter video à septuaginta fuisse translatum. Duo cherubin, duo testamenta existere, perbellè interpretatum est, à numero videlicet cōiectura ducta. Nam si vtriusq; testamēti vis exprimenda fuit, decuit alterum cherubin, tanq̃ inferiorem & ministrum, alteri ancillari: qui ambo tamen penes arcam Domini pares effecti sunt. Vide potius, ne ministerium Angelorum, quo Deus in populo illo dirigendo vsus est, eo monumento denotatum fuerit: qui duo statuti sunt, vt ab eo ordine vnitas, quæ sola est adoranda, remota esse intelligeretur. Quāquam ego in his non pugno: licitum enim est vnicuiq; suo modo interpretari: cùm ad ea quæ ex spiritu sancto perscripta sunt, omnes quæ ad pietatem faciunt, accommodentur sententiæ. Illud dico, esse quasdam prædictiones in sacris literis futurarum rerum, ita euidenter claras et manifestas, vt nusquàm aliò, quàm ad Christum referri possint: sicut illa est inter homines vēturi Messiæ diuersatio: mors quoq; eius & ignominia ab Esaia propè depictæ, & Zachariæ illa crux: & Iacob prophetia: conuocatio quoq; gentium, & sponsi sponsæq; connubium, quod in Psalmo quadragesimo quarto ita decantatum est, vt perspicuè appareat, duos esse, qui-

bus honos ibidem, & nomen Domini Dei attribuatur. Multa prætereo breuitatis causa, & quòd tibi notiora esse arbitror, quàm mihi. Nomen quippe Deo omnipotentis, Tetragrammaton ad miracula patranda etiam valere, his qui illud nouerint, veteres existimauere: totamq́; eam scientiam appellauerunt Cabala. Cuius uis quæcunque sit, (non enim scio, neq; didici) maxima sit quidem per me licet: non enim volo à me cuiquam arti esse detractum. Quod tamen sentio id proferam. Primùm, nō egere nos huiuscemodi arte ad salutem nobis comparandã. Deinde visos à me permultos, qui ex hac scientia non religionem, neq; pietatem: sed aut vanas aut etiam impias superstitiones susceperint. Quod etsi accidere poterit, hominum, non artis vitio: tamen timiditas mea eiusmodi semper fuit, vt nũquam passus sim eius rei nomen, nedum cognitionem & studium, ad aures meas propius accedere. Quid ergo est? num nam reprehendo ego eos, qui ista consectantur? Minimè: omnẽ enim cognitionem et scientiam dignam homine libero iudico: nec si quid fortasse ex aliqua aliquando periculi impendet, non tuam grauitatem & sapientiam superiorem omni periculo statuo: sed meam imbecillitatẽ vereor. Itaq; aut non valenti mihi, aut nō volẽti, illa esse aliena & remota studia nō admodũ fero moleste. Qua etiã imbecillitate adductus, cùm suasi tibi, vt Paulum assiduè haberes in manibus: nō id eò feci, quòd putarem illum minus tibi familiarem esse: sed quòd arbitrabar, quò plus in eo operæ studijq́; poneres, in Hebraicis autem literis minus, quantum temporis scilicet

ex

ex illis detraheres, ad Paulumq; träsferes, hoc melius & præstantius studijs tuis consultum fore. Qua in re, & in cõsilio eiusmodi dando, si erratum à me est, peto à te, mihi vt ignoscas: bono quidem animo id feci, quanquam fortasse imprudenter: Sed æquum est nos inter nos & non agnoscere sæpe culpas, & beneuolentiam semper adhibere. Etsi hoc quidem posterius tu vnum facis, ego cum amore culpam aliquã interdum in meis factis adiungo. Nunc venio ad quæstiones, de quib. sententiam meam sciscitaris, quarum duæ locorum sunt, altera rerũ. Quæris q̃ fuerit Tertium cœlum illud, ad quod sublatus est Paulus. In quo respõdeo tibi: tertium ibi cœlũ à Paulo pro summo & vltimo poni, in quo nõ sydera, neq; astra, sed diuina mens inhabitat: nã et Tertium illud superlationis vim habet: & mox subiungit ipse, audiuisse se ibidẽ arcana verba, non contemplatũ spectacula fuisse. Quanq̃ autem ista cœli mentio, non tam loci, quam rei significationẽ habeat: nõ enim in loco habitat Deus, sed ipsa Dei virtus et potentia semetipsa continetur: cuius arcana qui audiunt, à Deo edocti, ad domicilium Dei extollũtur) tamen etiãsi ordinis & loci reddenda est ratio, congruè cœlum istud tertiũ esse dicitur: quando primùm, ducto hinc initio, est aëris & ignis circumiens vnà cum cœlo mundi inferior globus: qui non solùm vulgò, sed ab omnibus poetis Cœli vocabulo nũcupatus est: vsq; eò, vt ne alienam quidem à natura ignei elementi superiorũ orbium naturã esse veteres existimarint. Quod idem & in Genesis principio videtur cõprobatum: quà firmamẽtum q̃ nominat cœlum,

lũ, inter aquas duplices cõstituit Deus:tametsi de hoc quidem nõ tã mihi liquet. Alterum porrò cœlum astra signaq; continet. Tertiũ est Deo, & cœlestibus illis mentibus attributũ. Sed vt dicebam, non tam locum, quàm rem notare voluit Paulus. Summũ enim profectò cœlũ illud est, ex quo hausta illi fuit diuina sapientia. Quod item de sinu Abrahæ, in quo recumbebat Lazarus, intelligendum est: nusquam enim ibi locus, sed res tãtùm est descripta: cùm is qui iacebat in miserijs, Lazarum vidit in beatitudine recumbentẽ. Aut si in eo locus quærendus est, sinus Abrahæ regnum cœlorũ est. Sicut ipse Dominus alio loco, Venient multi, inquit, ex ortu, & occasu, & recumbent cum Arahã, Isaac, et Iacob in regno cœlorum. Filij autem regni eijcientur foras. Felicitas igitur eo loci, et miseria in euangelio est exposita: ea quæ morientes dispari sanè exitu exceptura est. locorum aũt propriè non est spectata ratio. Inter felicitatem porrò & infelicitatem maximum vtiq; interpositum chaos est: quod etiam est impermeabile, iudicio Dei præmijs iã, pœnisq; cõstitutis. Hactenus de locis. Nunc de rebus est dicendum. Ac primò, Auaritiam esse idolorum seruitutem, non vno loco dixit Paulus: ea ratione, quo qui pecuniæ student, totius vitæ suæ spem & fiduciam constituunt in pecunia. Quod in alijs cupiditatibus non fit: nam cæteræ cupiditates singulares sunt, auaritia vna reliquas omnes complexa est. Quæritur enim ad eam rem pecunia, vt cupiditatibus omnibus suppeditetur. Porrò ponere vitæ totius spem alibi quàm in Deo, alium sibi esse Deum adscisce-

sciscere, & adoptare: quod in auaritia præcipuè quoque euenit, quando cupiditates aliæ subitis ferè motib. incitantur: auaritia habet certum & constitum consilium. Ita & vitulum, quem dimisso Deo Iudæi adorauerunt, nõ sine mystico sensu, auaritiã esse cultum Idolorum, legimus fuisse aureum. Alter locus est apud Lucam, quo Dominus rediens à nuptijs, seruis fidelibus, qui vigilauerint, mẽsam appositurus est, eisq; ipsemet ministraturus. Torquet enim te verbum illud Transiens: quòd non à trãseunte, sed à permanente velles sanctis Dei et electis conuiuium exhiberi. Sed error est in verbo, non enim Trãsiens, sed Obiens, debuit transferri: id enim Græcè est παρελθών. Obire autem præter oculos discumbentium multa necesse est, eum qui pluribus velit ministrare: eisq; verbum illud non abitus, sed sedulitatis. His sic expositis, dicendum tibi à me ingenuè est: in quo vereor, ne tu aliena sententia sis, qui humanam pùtes sapiẽtiam, bonarum artium et literarũ cognitionem esse, eam videlicet quæ est inimica Deo. Non enim ita est. Humana est illa sapiẽtia, quam refutat & aspernatur Deus, aduersusq; eam in honorem Stultitiã adducit, quæ illa sapit & meditatur, quæ ad fructus rerum mundanarum comparandos apta, appositaq; sunt: quam nos Prudentiam vulgo appellamus: Solertiam quandam accuratè & cautè internoscentẽ molestias, & voluptates: eaq; adhibentem, quæ opes, honores, diuitias, potestatesq; sint allatura: contraria verò reijcientem, atq; euitantem. Hæc enim ad diuersum longè finem à Deo, tota directa est: & qui in his-

ce

ce stultus est, hoc est, cui ista præ cælestibus cordi non sunt, ille Deo præcipuè gratus & probatus est. Artium verò liberaliũ, & philosophiæ cognitio, in eximia parte veræ sapientiæ statuenda est: si sit ea ad deum ascendere volenti tanquam gradus, non autem ad mundi fastum, præmiaq; conuersa. Neq; ego arbitror, quod audacter confirmare possum, quenquam in sacris literis, aut vlla deniq; in arte scientiáue satis vnquam instructum & eruditum fore, cui ignorata philosophia fuerit. Ad quã ego te adhortari pro coniunctissima nostra necessitudine non desino: vt quæ te in adolescẽtia tua aluit & produxit, eadem prouectiore quoq; ætate ornet & comitetur: tuq; artis præstantissimæ & optimæ, cuius adminiculo & viribus theologia est innixa, vberiores inde fructus feras. Vale & nos dilige. Carpentoracti, III. Nonas Aprilis, M.D.XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Federico Fregosio Archiepiscopo
Salerni, S. P. D.

IN extremis literis tuis, quas abs te Nonis Iulij datas, ego tertio Idus Nouem. accepi, ratio à te reddita est, quare epistola tua sit longior, teq; velut excusando exponis, non potuisse propter rerum copiam, & huius in scribendo muneris inexperiẽtiam, (sic enim loqueris) breuius & contractius scribere. Quod ego quã in partem proferas, constituere adhuc non possum. Etenim si mea id causa dicis, quòd vereare, ne quid tuarum longitudo literarum offensionis mihi aut molestiæ afferat: arbitror fieri à te nonnullam & mihi, & mutuæ nostræ coniun-

coniunctioni iniuriam, si putas me offendi poße tuis literis: aut si suspicari de me in animum inducis, quicquã mihi accidere abs te poße, quod non sit mihi omni cum lætitia ac suauitate, & expectatum, & gratum. Imò verò tu, si quando breuiter scripturus sis, ad id tibi potius excusationem comparato: quasi inuideas mihi eximiam partē meæ voluptatis, cui iucundißima sunt scripta tua, eadem quæ longißima. Etenim cùm te ipso carere mihi neceße sit, tuamq́; optatißimam, & mihi certè spectatißimã uirtutem, prudentiam, humanitatēq́; quotidie requirere in mentem veniat: quid magis solatio poteſt eſſe, & leuamēto, quam in tuis literis, in tuis sermonib. scriptis, quando viua voce frui non licet, in tui memoria & cogitatione acquiescere? Quæ tunc me maximum in modũ delectat, cũ aliquid de te, vel abs te, recens ad me allatum vt audio, aut lego. Sin autem illud ipsum, scribere diffusè, & abundanter, tibi ipsi fortaße graue, odiosumq́; eſt, plusq́; in eo, ꝙ multũ scribis, laboris, quàm ꝙ ad me scribis, ineſt uoluptatis: equidē tuo imprimis cõmodo eße consultũ volo. Sed tamen scito tua iſta sententia (si modo ea tua eſt) nil mihi accidere poße incõmodius. Sed neq; vt hoc tu ita sentias, persuaderi mihi poteſt: & ego initiũ tuarũ literarum sæpenumero deguſtans, in quo suauißimè atq; amicißimè, tanquã deplorans disiunctionē noſtrã, & quotidianos mecũ congreßus expetens, scribis, poſtquã id nobis ereptum eſt, vt iã nequeamus eße vnà, daturum te operam, vt sacris de rebus ac quæſtionibus literæ inter nos, et percunctationes nõ conquiescant: cũ facilè adducor

vt credam,te quoq; ad me libenter ſcribere:tū id certè tibi de me polliceor, & in ſcribendo ad te, & in tuas legendo,nullam à me percipi voluptatem,quæ quidem mihi maior eſſe videatur.Sed de his ſatis.Neq; enim dubito,quin tu in amicitia noſtra pari mihi & fide,et voluntate reſpondeas. Quod moleſtiam meam (ſic enim appellas) tibi probatam eſſe dicis: gaudeo maiorem in modum, ſi quid fortaſſe imprudentius ſcriptū à me fuit, id à te in bonam partē accipi:plusq; in hoc multò æquitati & humanitati tuæ,quā meæ modeſtiæ et moderationi tribuendū eſt. Ego enim omnino ſcripſi incōſideratius:viſusq; ſum præ me ferrre (à quo certè abeſſe longè cupio) iactantiā quandā verborū,& animi leuitatem. Neutrū horum quidē ex ingenio meo:ſed tamē neſcio quo pacto mihi illud excidit, cuius me quotidie magis pœniteret (etenim magis indies ac magis difficultate ſuſcepti oneris ac muneris retardor) niſi in eū hominem incidiſſem,qui cum ſummo & ſingulari iudicio,ſummam quoq; æquitatem & clementiam naturæ habet coniunctam. Quapropter ſi me amas, quantum profectò amas,aut illa de literis meis verba tollito:aut ipſas potius concerpito literas: ne apud alios non tam æquos homines, neq; tam amantes mei,meum mihi dedecori erratum ſit. De fide & Operibus, nec tuam ſatis perſpicere quiui ſententiam, nec meam tibi paucis perſcribere audeo,etſi eram tum,cùm has literas dabā, in eo ipſo loco & parte operis meī, in qua de Operib. legis agitur,recognoſcenda, occupatus. Itaq; in id tempus hæc tantæ quæſtionis diſceptatio reijcietur, cùm abſolu-

absoluto libro, aut illum integrum, aut saltem particulam istam excerptam ex eo ad te mittam. Responsiones meas tibi probari lætor: etsi id te magis confirmandi mei causa, quàm quòd tua illa approbatione digna sint, ita sentire puto. Certè quod prouidebam & expectabam, potuisses tu me in maximas difficultates conijcere: si quà sinum Abrahæ regnum intelligi cœlorum dixi, illud apposuisses, quærendo & percunctando, num ante aduentum & mysterium Christi quisquam omnino homo in cœlorum regnum introire potuisset. Scis enim his de rebus, quæ sit, & quanta contentio. Tertiũ autem cœlum sedem esse summi & præpotentis Dei, coniectura etiam magis, quàm cognitione certa suscipimus. Nam quòd ad omnia tu paratas velis scripturæ esse sentẽtias & autoritates, sit id copiæ & intelligentiæ tuæ: nos enim in toto isto genere ieiuniores sumus. Quòd Hebraicæ linguæ tãtum tribuendum putas, ego etsi in alia solitus sum esse sententia, non quòd linguam illam vnquã improbarim, sed quòd Græcis semper magis fui deditus: tamen cùm tantũ tuum iudicium sit, facilè tibi assentior, rem ita se habere, vt tu dicis: hoc etiam magis, quòd tu vtriusq; linguæ egregiè peritus et prudens, summam diiudicandi facultatem habere potes. mea quidem pigritia huiusmodi est, vt eo quod habeam, quamuis pusillo & tenui, cogar esse contentus: neq; ad maiora illa aggredienda, aut animus mihi, aut vires suppetant. Quamobrem tu & tuã vicẽ, & meã, si in his elaboraueris, quæ tantopere nostræ religioni conducere existimas: mihi nil deperibit. Nam & vtilitate

tate eadem tecum perfruar, & tuam gloriam (si modò est spectanda in hisce rebus vlla gloria) mihi quoq; tecum statuam esse communem. In tali enim amicitia et coniunctione, cuiusmodi nostra est, nihil vtriq; nostrû ab altero seiunctum potest esse. Deo Cherubin neque ego inficiatus sum duo testamenta rectè posse & ἀλληγορεῖσθαι, & tamen ratio illa veritatis, quam in ambobus eundẽ gradum tenere vis, aliquãtum mihi diuersa videtur. Nam & vmbræ verè sunt vmbræ, & corpus verè corpus: interest tamen non parum inter vmbrarum & corporis veritatem: vtrunq; enim æqualiter verum est, sed non æquale verum. Sic & cœlum scabellum pedum Dei, etsi de eo æquè verè cœlum esse id dicimus, atq; Deum esse: longo tamẽ differt veritatis interuallo à scabello suorũ pedum Deus. Verùm hæc subtiliorib. istis disceptatoribus relinquenda sunt. De arcana illa Hebræorum diuinaq; sciẽtia, quoniam nihil cognitum habeo, ne habeo quidem quicquã quod dicam: meam omnem sententiam ad tuum de illa iudicium accõmodo. Quod mihi de ea submouerat aliquam suspicionem, & tibi ingenuè prolocutus sum: et tu scelus ac culpam nõnulliorum in eo genere cõuitijs insectatus es. Mihi, his dimissis, illud potissimùm curæ est, vt in Euãgelijs & Paulo abstrusos & reconditos indagẽ sensus. Vtor aũt interpretibus nullis accuratius, quàm his autoribus ipsis, qui illa scripta diuinitus ediderunt, vt è fontib. magis, quàm ex riuis hauriam. Itaq; locum illum de Duob. gladijs in Luca meo quoq; sensu interpretatus: rectè, an secus, vt tu queas dijudicare, misi ad te exẽplũ eæ lucu-

lucubrationis, quam leges cùm tibi erit otiū. Quin & illud, quod pene fueram oblitus, scito datum mihi negotium à Pontifice Maximo, quem nos visum et salutatū Maßiliam acceßimus, vt totum illum sermonem interpreter, qui est à Christo habitus cum Nicodemo, cap. III. Ioannis, si ritè recordor: in quo de Spiritu spirante vbi velit, & quanquam uox eius audiatur, ignorato tamen vnde veniat, aut quo vadat, obscura admodum & perdifficilis est narratio, tantis doctißimorum dissensionib. vt mihi videatur fieri posse implicatius. Itē et alter locus in extremo Euangelio mihi exponendus est, quo Christus Māgdalenam ipsum agnoscentem prohibet ab amplexu. Noli me tangere, inquiens: nondum enim ad patrem ascendi meum. In his duobus locis explanādis si quid tu mihi afferes subsidij, atq; opis, ac laborantem tuo praestante ingenio subleuabis: erit causa, cur hunc laborem mihi fuisse optandum putē. Quod obsecro te quidem vt facias, req; inspecta accuratè & diligenter participem citò me facias & sensus & iudicij omnis tui. Quid aliud tibi scribam? quid? illud nimirum, mihi esse molestißimum, quò vsq; eo tarde cōmeent inter nos literæ, quippe cùm recentes hæ tuæ quatuor menses ipsos in via moratæ sint: quòd si idem euēturum est in meas, quæ spes est, nos posse hac iucundißima, & mihi multum exoptata consuetudine scribēdi inter nos, curasq; cōmunicandi, perfrui? Quare si Lugdunū scripseris ad tuos vt studeant esse diligentiores, & illos credo expergefeceris, & mihi feceris gratißimum. Vale, Carpent. Idibus Nouemb. M.D.XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARpent. Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni. S. P. D.

ACcepi literas tuas, quas Bachij puer ad me attulit, à quo cùm percunctatus essem de te ea quæ volebã, atque is mihi omnia læta respondisset: alacriore animo conuersus sum ad lectionem literarum: in quibus recognoui animum tuũ pristinum erga me, & plenam beneuolentiæ, atq; humanitatis voluntatem: qua nihil mihi accidere solet optatius. Hortensium meum valde tibi placuisse sanè gaudeo. cùm enim iudicium tuum faciam tanti, quãti certè facio, tum verò homini amicissimo, omniumq; grauissimo, probari labores meos maximum certè mihi fructum voluptatis & lætitiæ affert. Siquidem ea quæ agimus, ab optimo quoque maximè probari cupimus. Et sanè in hoc genere literarum nũc studiosius versor: philosophiæq; magis inhæreo quàm antea. Recordor enim prudentissimum cõsilium tuum, quod quibusdam ad Paulum literis mihi das: Videndũ nobis esse, qui sacras literas tractamus, quem admodum eas in publicum proferamus: quòd tantum sit hominũ fastidium in hoc tempore, vt difficillimè reperiatur quod placere possit. Illarum verò tractatio etsi non hoc consilio à me erat suscepta, hominib. vt placerẽ, sed quoddam mihi officium iustũ ac debitum suscipi videbatur: vt quoniam videbar mihi nõnullas Pauli sentẽtias planius & diligentius declarasse, industriæ et vigiliarum mearum fructum cõmunicarem cum alijs. Tamẽ cùm videam rem secus euenire, quàm putaremus: neq; religio-

gionis, & pietatis studium, quod ego maximè spectaram, sed lites, & dissidia potius feri: abstinendum hoc quidem tempore opinor ab hac ratione scribendi, & ad philosophiam omnem operam conferendum. Quod sanè ego facio: iamq; habeo mihi duo argumenta proposita, ad quæ, æstas cũ defluxerit, magno animo sum aggressurus. In quibus etiam religionis semina & inuitamenta quædam ita aspergam, vt appareat nos Christianos esse, cæterisq; consultum in optima ratione agẽdæ vitæ cupere. Effugiemus enim hoc modo calũnias obtrectantium, quorum argumenta atq; scripta si veram pietatem redolerent, animosq; hominum ad amorem Dei accenderẽt: aut si deniq; ipsimet ea, quæ tanto strepitu spirituq; prouoluunt, mente atq; intelligentia ita conciperent, vt scirent planè quid loquerentur: essent eorum reprehensiones & monita cum summo honore à nobis accipienda, Sed quo animo ipsi contendant, nouit Deus: quàm verò scienter agant, ac peritè nos quoque possumus aliqua ex parte iudicare. Verùm his omissis, de Hortẽsio tibi respondeo, nullam mihi esse causam editionis festinandæ: cùm & multorum sententias ex Italia expectem, imprimisq; Bembi nostri, & ipse etiam accuratius librum sim retractaturus. Magnã enim rem, vt illa est, maiore fortaße animo à nobis susceptam, quàm consilio, volumus etiam atq; etiam considerare. Quod quando facturi simus, nondum habemus exploratum: & tamen cùm nobis constitutum id fuerit, certorem faciemus. De concilio verò scribitur ad me ex vrbe, rem decretam esse: ad annumq; nos Man-

tuam conuenturos: quò veniam equidem, neq; pro mea parte huic officio deero: etsi maximo meo cum incommodo hinc summe commoturus. Veruntamen impius, atq; ingratus erga omnipotentem Deum essem, cui in corde meo purè seruire cupio, nisi meas eius officij partes susciperem. Vtinã modo agatur aliquid spiritu sancto dignum: nos quidem operam pro nostra exiguitate eam praestabimus, quam nobis praescripserit, & inspirauerit Deus. Quòd verò ibidem te visurum me confido, magnum erit id solatium meorum incõmodorum. Itaq; iam nunc tecum ago. vt tu, qui propius abes ab illis locis, futurusq; es ad omnia expeditior, si tibi videatur, des operã, quò vicinitate coniuncti esse possimus: maximeq; vt liberorum ad rem pertinentium copiã habeamus: quò communi ambo & studio, & voluntate, quantum in nobis erit, consulamus Christianae reip. Ac de his quoq; satis. Paulus te & veneratur & obseruat, idq; optimo iure facit. Is mihi adiutor in hac regenda ecclesia & successor datus est à Clemente VII. Pont. Max. eiusq; rei diploma habemus Massiliae confectum, nobisq; perliberaliter, & sine pretio vllo traditum, quod te scire volui. Auere enim videbare in tuis literis id cognoscere. Vale. VI. Calend. Iunij, M.D.XXXVI.

FEDERICVS FREGOSIVS ARchiepisc. Salerni, Iacobo Sadoleto Episc. Carpentor. S. P. D.

QVàm vellē mutua tibi amicitiae nostrae officia ex meis studijs praestare posse: & te quã simillimo munere remunerari. Sed quãdo pares tibi referre gra-

tias

tias minimè possumus, eò maiores habebimus. Quapropter hunc ad te ex nostris contubernalibus nuntiū destinaui, vt esset cui tutò, ac sine vtriusq; nostrum solicitudine liber tuus committeretur, & ad nos quā celerrimè perferretur. Mira enim auiditate teneor tuorum scriptorū, dum ea non lego, & dum lego voluptate. Gratū tamen mihi admodum fecisses, si superiorib. tuis literis libri argumētum significasses. Sed hoc te puto facere voluisse, vt vna tantùm, sed ea maiore lætitia perfunderemur. Tuæ autem prudentiæ erit sic librum inuoluere, & operimentis munire, vt à pluuiarum iniuria integer atq; incolumis nobis reddi possit. Eum cū perlegero, sententiā de eo meā, atq; iudiciū diligēter perscribā: vt ex me cognoscere possis, quàm in tua scripta atq; in te ipsum iniquus sis iudex. Nemo enim est (mihi crede) à quo ea probari malle debeas, quàm à te ipso: nec grauius iudicium ad ea examināda afferri potest, quā quo in scribendo fuerint meditata. Scripserā ego quoq; his dieb. meditationes quasdā in duos Psalmos quàm breuissimos, in CXXX. et CXLV. feruenti sanè animi affectu, sed frigido atq; inerti stylo: meo scilicet: quas ad te olim misissem, nisi & eadem librariorum penuria ac tu, hîc laboraremus. Et (vt verum fatear) acrimoniam ingenij atque iudicij tui subueritus essem, ne tu ab alijs exigeres, quod præstare solus potes. Illudq; veniebat in mētem, huic quid mihi cū tam seuero iudice, qui cùm sua scripta cæteris probentur omnibus ac permagni æstimantur, solus ipse non probat ac reijcit. Sed si æquiorem fore te in me iudicem,

quàm in te ipsum sis, pollicitus fueris, fortasse mittam, & aliqua ratione eas describendas curabo: ea etiam cō ditione addita, vt nulli omnino eas legendas concedas, nisi planè intimus amicus tuus sit, ac propè domesticus: ne antequam adhortationibus tuis de atterendis Tullia nis codicibus obtemperare cœpero, inertiæ ac tarditatis infamiam subeam. Misi eas tamen Ludouico Baiucensi episcopo, cuius iudicium non adeò reformido. In quibus eum vtinam affectum deprehendere posses, quo scriptæ fuerunt: minus enim essent ineptæ: attamen aliquantulam in sacris literis exercitationem agnosces. Sed de his nimis multa. Profectionem meam in Italiam ex primo vere in vltimam æstatem reieci. Quid etiam tunc facturus sim, mihi nondum planè compertum est, ita omnia mea consilia incerta atq; implicata reddidere eæ calamitates, quæ ex Italia nūtiantur. Quicquid autem statuero, quàm primū vt scias curabo. Illo enim suaui amicorum nostrorum conuictu atq; consuetudine ex qua summam voluptatem percipere solebā, vix tam diu careo, vitamq́; meam eo nomine acerbißimam puto. Hic verò nouos parare, qui loco illorum substitui poßint, quos vel mores eripuit, vel fortuna disiunxit, mihi sanè est impoßibile, his præsertim temporib. his regionibus, his moribus. Fac vt valeas: & amicitiam nostram, vt literis mandas, ita etiam memoria conserues. Paulo verò nostro multam salutem. Diuione, pridie Non. Februarij.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Ioan. Matthæo Giberto, Episc. Veronæ
S. P. D.

Iam

IAm diu est, cùm ego ad te nihil literarum dedi, quod accidit non obliuione tui mea, neq; pigritia, aut negligentia nostra: sed quod ipse meis occupationibus impeditus, dubitans de tuis, veritus sum ne mea sedulitas forsitan tibi molesta esset, si te à grauioribus & sanctioribus curis inanium lectione literarum auocasset. Etsi inanes nunquam epistolæ esse solent, quæ vt aliud nihil afferant, testes tamen sunt amoris, & conseruatæ optimæ voluntatis. Verùm hoc testimonium neq; (vt ego arbitror) tu à me desideras: neq; ego abs te requiro. Satis enim nostra vetus constansq; amicitia testimonij vtriq; nostrum præbet, esse nos inter nos quales esse debemus: amicissimo animo videlicet, & constantissima voluntate cõiunctos. Ego ijs proximis mensib. audiui, impressos esse tua impensa, et opera, optimos autores Græcos: quorum in sacris literis interpretandis egregia doctrina est & autoritas, quo nuntio valde sane lætatus sum, animumq; tuum pristinũ recognoui propensum ad bene merẽdum de artibus optimis. Quarum tatem princeps ista est, quæ ad Deũ, et ad verã felicitatem est directa. Hoc si ita sit, ꝙ ego confido esse, fretus tua animi præstãtia et liberalitate, peto à te, vt me certiorem facias: vt, siue sit perfectum negotium, ipsis voluminibus & libris, siue in eo vt perficiatur, spe propinqui commodi oblectare possim. Nos hic commentarios in Epistolam ad Romanos scribimus: opusq; difficile & arduũ ita tractamus, vt in eo præcipuè laboremus, quo extare possit tibi, quod iam pridem sumus polliciti: obscuras ancipitesq; sentẽtias in ea epistola per-

multas nostra cura & diligentia dilucidiores fore. Magno in eam rem animo incumbimus: maiore etiam labore. Sed neque animus noster, neq; labor, sine Dei ope quicquàm potest. Ad eum igitur confugiendum est, omnisq; verioris scientiæ illuminatio ab eo vno poscenda, ac flagitanda. De cætero, sat rectè nos valemus, tametsi ingrauescente iam ætate appropinquantis senectutis incommoda incipimus præsentiscere. Sed illa feremus forti animo. Tua mihi curæ est valetudo, quam cupio prosperam atque bonam tibi perpetuò esse. Et quanquã dixi paulò antè à neutro nostrum debere desiderari mutuum amoris & beneuolentiæ testimoniũ, quòd illud vtrique nostrum de altero exploratum est: tamen si quandoque ad me scripseris, deq; tua erga me voluntate certiorem me feceris, nunquã non maximã capiam ex tuis literis voluptatem. Hoc si tibi erit difficile ipsi, poteris idem per tuos. Omnis enim de te significatio, & de statu tuo atque incolumitate, deq; recordatione nostræ necessitudinis, semper mihi gratissima, atque optatissima futura est. Vale, & nos dilige. Carpentoracti, VI. Calend. Nouembr. M.D.XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC.
Carp. Ioan. Mathæo Giberto. Episc.
Veronæ S. P. D.

Libros tuos accepi vna cùm literis: quorum vtrũ fuerit mihi gratius, constituere satis non possum. Nam & literæ tuæ beneuolentiam, qua me complecteris, mihi declararunt; et libri virtutem animi tui, illã ipsam pristinam, quam ego anteà in te cognoui: per quam tu

ad

ad illustrandas, & in honorem prouehendas optimas arteis semper fuisti propensus. Ac reliqua quidem duo volumina Damasceni et Enthymij mihi grata, illud verò in Pauli Epistolas Chrysostomi peroptatũ etiã fuit. Quid enim mihi accidere potuit optatius, & rationibus meis magis accomodatum, quam cũ in eadem me exerceã palæstra, in qua tantus vir tantopere insudauit, habere me eum & monitorẽ, & magistrum, cuius doctrinæ & autoritatis neminẽ possit pœnitere? Qui cùm in omnibus operib. suis, quæ multa sunt, vel penè dicã innumerabilia, & fluens semper sit, & dulcis, & sine labore cultus, sine deliciarũ suspicione nitidus: tum verò in hoc opere ad ea ornamenta orationis, quæ dixi, nescio quid plus grauitatis addidisse mihi visus est. Cui ego palmã in intelligendis, ac enucleandis scripturis sanctis, sine vlla dubitatione tribuo. Proximus huic mea sententia Augustinus: non ille quidem ingenio minor, nec ad scrutandum atq; ad exponendũ minus diligens. Sed Græcæ linguæ ignoratio, qua imperfecta Augustinus vtebatur, vim in eo maximi ingenij, tãquàm virgultis & vepribus impeditam aliquoties detinuit. Habeo igitur tibi, atq; ago, pro isto tuo munere, & animo erga me, maximas gratias. In quo enim me hortaris vt in hæc præclara studia incumbam, beneuolentiam tuam mihi ostendis, in quo vero opitulare, etiam liberalitatem. Ego verò magno animo operam do, vt quod opus inchoaueram, id ad exitum perducatur. Sed totis hic quatuor mensibus valetudine aduersa à scribendo fui retardatus, nunc valetudine recuperata, non cõmit

tam vt vllum mihi tẽpus vacuum à literis prætereat. Quòd te multa deterreãt, quo minus susceptam istã ꝓuinciam optimorum autorum in lucem edendorum sustinere posse confidas: ego rẽ totam tuo iudicio examinandam relinquo. Illud tamẽ confirmo, nihil fieri posse præclarius, neq; tuo nomini honorificẽtius. Meas epistolas tibi sempꝛ gratas accidere lætor: daboq; operã post hac, vt & ad te sæpius, & liberiore animo scribã. Vale, et nos dilige. Carpent. III. Nonas Maij. M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC.
Carpent. Ioan. Matthæo Giberto,
Episc. Veronæ S. P. D.

REginaldus Polus ea vritute, nobilitate, et doctrina vir qua tu optimè nosti, cùm reuerteretur in Italiam, pristinas (vt ego sentio) consuetudines doctorum hominum, & tuum imprimis cõspectum appetens, ad me diuertit: ostẽditq; mihi eas literas, quas tu ad illum sanè quã amicè, eleganterq; scripseras. In quibus erat quoq; mentio mei & honorifica, & multa. quæ cũ iudicium tuum de me, tum multum magis studium beneuolentiamq; declararet. Ego verò, & si subito penè aduentu illius, ac festinatione discedendi occupatus, nec temporis satis ad scribendum, nec animi habere poteram: tamen putaui esse nefas, illum ad te sine meis literis accedere. Itaq; has continuò exaraui: nõ tam vt gratias tibi agerem, quòd me assiduè in memoria haberes, (etsi ille quoq; iure optimo tibi à me debentur) quã vt indicarem tibi, summam me ex illis ipsis literis tuis cepisse voluptatem, ꝙ me abs te intelligam amari. Quãquàm

quàm hoc quidem minimè nouum mihi accidit, sed eius tum semper iucunda est commemoratio. In quo te arbitror existimare, me non posteriores in te amãdo ferre partes. Verùm harum rerum affirmatio iam toties iterata inter nos, minus fortasse in hoc tempore necessaria est. Illud quod te magis auere scire puto, quib. ego nunc in studijs verser videlicet, quid mihi habeam propositũ, ipse Reginaldus tibi exponere poterit, qui exiguum hoc tempus, quod mecum fuit, totum posuit in inquirendo, percontando, quæ mea studendi, aut scribẽdi ratio, qui animus, quod consilium esset. Cui ego planè omnium mearum actionũ cogitationumq; rationem reddidi. Sed quod mihi in eo magnæ voluptati fuit, videor cognosse in illo, cùm summum ingeniũ, & excellentem in Græcis Latinisq; scientiã: tum verò summã in moribus & congressu, elegantiam, atq; humanitatem. Quem hoc etiam nomine pluris facio, quòd intellexi te ab eo incredibiliter amari: vsq; eò ille de te, & de tuis rebus omnibus & amanter, & honorificè semper loquitur. Eum igitur habebis tu scilicet, nosq; in desiderio manebimus & ipsius, & tui, & aliorum multorum: quorum familiaritas, & amicitia, mihi et ornamento erat, & solatio. Sed hoc feremus, vt poterimus. Illud tibi de nobis ꝑsuasum esse volumus, viuere apud nos perpetuò & memoriam & beneuolentiã tui, deq; tua mutua erga nos voluntate nobis vicissim exploratum esse. Tu vt studia ea vrgeas, quæ præclara & eximia maximo animo es aggressus, valetudiniq; seruias valde te & hortor, & rogo. nihil est quod maius, aut

accom-

accommodatius ad beatam vitam facere poßis. Vale. III. Nonas Septemb. M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARpent. Egidio Cardinali. S. P. D.

SI quantum ex tuis literis accepi voluptatis, tantum ipse meis literis exprimere posse confiderem: nihil aliud agerē profectò hoc tēpore, quàm tibi miram quādam ex eis animi mei lætitiam, iucunditatemq; perscriberem, per quam intelligeres, laboris tui fructum egregiè tibi constitisse, cùm amicißimo tuo, eidemq; tibi deditißimo, & vtilitatis tantum, & delectationis attulisses. Sed quoniam eo onere me oppreßum iri planè video, si suscipere nitar, quod perferre non queam, ignosces mihi, si ne conabor quidem id aggredi, quod perficere posse desperem. Illud tantum scito, tuis mihi literis nihil accidere potuisse optatius: nec solùm ex ea parte, qua ad ea quæ quæsiueram & doctißimè simul, & humanißimè respondes: sed etiam ex eo, quòd videre videor in illis omnem expressam imaginem amoris erga me tui: tanta in illis suauitas, tantum studium satisfaciendi mihi: tantus & verborum, quæ ad eam rem faciant, & optimarum electißimarumq; sententiarum inest lepos. Itaq; intelligo nunc quidem, atque experior, meū de tua præstanti eximiaq; virtute, sapientia, bonitate, verißimū semper certißimumq; fuisse iudiciū. Nec quòd antea vnquàm dubitarim, sed quia dies, res, euentus, quotidie id magis cōprobat. Nam si à mediocri viro, et mediocri dignitate prædito, hæc amicitiæ officia præstarētur, laudandus ille vtiq; quicunque

que esset, & in paucorum numero reponendus: rem enim vulgò haud ita multũ vsitatam in se ipso ostenderet. Ab homine verò amplißimo, & omnibus ingenij, eloquentiæ, honorisq́ ornamentis cumulatißimo, retineri hæc officia fidelis amicitiæ, & in absentem amicũ nil beneuolentiæ humanitatisq́ prætermitti, hoc est mi Egidi vir maxime atq́ ornatißime, quod in te habet laudis admirationem, non cum aliorum laudibus comparandam. Quantum enim te exæquas inferioribus amicis mansuetudine, beneuolẽtia, familiaritate, tantũ altitudinem animi tui, virtutis gloria exaggeras. Sed hæc hactenus, sunt enim maioribus theatris proposita. Quod ad ea attinet, de quibus te consulueram, satis omnino abs te mihi est factum, doleo tamen te tua in eo genere scripta desiderare: quorum venustatem & elegantiam vel ex hoc conijcere possumus cuiusmodi fuerit, quòd illa barbaris idonea visa sunt quæ disijcerentur. Illud & optarim scire, postquam adsciscunt Moysis libros. Maumethani num & Prophetas suscipiant, multamq́ in veteri legi aspersam esse existiment futurarum rerum prædictionem: & an ipsi quoq́ Meßiam aliquem expectent. Nam vsum quidem vini cur interdixerunt, cùm tantũ vxoribus compluribus ducendis, pellicibusq́ habendis, libidini ab illis sit tributum? Si modo hæc vera sunt, de quibus cupio à te fieri certior. Ego, si mihi optata Deus conceßerit, efficiam profectò, vt ne te pœniteat aliquantum hoc laboris mea causa cepisse. Sin aũt (vt humana sunt) mea spes me fortè frustrata fuerit, tu tamen virtutis tuæ et officij fructum

ctū tecū auferes. Certè quod in obseruantia, omniq́ amore, & meritorū tuorū memoria, præstari à me tibi, nomini, laudi, honoriq́ tuo vspiam poterit, largè enim uero id & prolixè præstabitur. Vale. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carp. Ioan. Francisco Pico, Mirandulæ Comiti, S. P. D.

SVmma voluptate affecerūt me literæ tuæ, recognoui enim in illis tuam pristinam virtutem coniunctā singulari erga me beneuolentia: quarum alteram semper in te colui, atq́ admiratus sum: altera cùm me antea delectauit, tum verò præcipuè in hoc tempore delectat. quo ego absens liquidius possum de vniuscuiusq́ studio atq́ amore erga me, & de amicitiæ fide iudicare. Quam quod in te egregiam esse conspicio, & cæterarum similem virtutum: tumq́ tu is vir sis, vt tuū de quoquo homine iudiciū maximo illi ornamento sit quē diligas: meritò fit à me, vt ego omnium rerum charissimum habeam hoc testimonium tuæ erga me volūtatis. Quamobrem scito (iterandum est enim) nihil mihi potuisse accidere literis tuis optatius. Quòd autem scribis perhumanè atq́ amanter, te non parum mea tui memoria lætari: eosq́ reprehendis, qui tanquā expertes omnis humani sensus, his amicorum beneuolentias signis atq́ iudicijs nō moueantur: facis iure tu quidem. Quid enim magis est hominis, quā amare velle, atq́ amari? Aut qui omnino fructus communis vitæ est dulcior, q̄ conuictus & consuetudo cū præsentibus amicis, inter absentes mutua recordatio? Sed ego memoriam tui, ne

si

si velim quidem, dimittere vllo modo possum. Nō enim leuiter fuit impressa: nec tu is es, in quo quid non insigne sit ad recordandum. Sed cum & velle obliuisci amici sit nefas: & tu inaudito quodam, & singulari genere virtutis communem laudem & vsitatam multum antecesseris: non in memoria solum nostra, sed in ore & oculis, & in intimis sensibus aßiduus hæres. Cuperem nunc hic cōmemorare, quæ res me impulerunt in admirationem tui, & quam grauibus de causis sim tibi deditus. Sed quoniam tu homo sanctus & seuerus hæc ipsa contēnis, moderabor ipse mihi, nec tibi oneri ero. Tantum dicam, hac nostra ætate, his hominum morib. adhuc nusquàm vidisse me in eijs qui populis & cœtib. hominum cum imperio præsunt, vim cum iure, potestatem cum modestia, religionem cum armis, summam rerum atq; artium optimarum scientiam cum gubernandi labore atq; cura, nisi in te vno esse coniunctā: vt qui te semel nouerit, idē si fiat postea tui immemor, facilè etiam probare poßit, esse se oblitum sui. Verum pauca hæc hactenus, quæ tamen vereor, ne tibi nimium multa esse videantur. De cōmentario meo incredibiliter gaudeo, & operam & studiū meū tibi probari. Quapropter ego, etsi sponte mea satis in id studium animatus, tua tamen cohortatione, & monitis factus ardentior, enitar posthàc, vt plura præstare poßim. In quā euestigio curam & cogitationem incūberem, ni haberem in manib. veteres quasdā lucubratiūculas meas, quas perficere cōstitui, ne omnis anteactæ vitæ labor intereat. His quidē absolutis, quod breui fore cōfido, omnis mihi

opera in sacris & rebus, & literis insumetur, Deus modo propitius sit, conabor efficere aliquid, quod si nõ propter doctrinam, quæ in me perexigua est, neq; propter vitæ & morum sanctitate, à qua ego longißimè absum: at propter amorem & studium Christianæ religionis quo ego sum maiorẽ in modum incensus, afferre nonnihil luminis ad cõmunem vitã & vtilitatis possit. Sed hæc Deus direxerit, is qui omnia vnus potest. Ego te mihi charißime, at doctißime Pice, & amo coloq; tantũ scilicet, quantũ cùm mea fides, tum tua eximia virtus postulat, et me abs te amari vehemẽter gaudeo. Habeoq; Gregorio Lilio nostro gratiã; qui occasionẽ hãc præbuerit, & tibi vt scriberes ad me, et mihi tibi rescribendi. Quẽ quòd foues & sustentas in eius afflictis rebus, facis quidem quod te decet: neq; ego habeo exemplũ aliud quid deceat, quã te ipsum præstantius. Sed et mihi facis gratißimũ, qui illum nõ mediocriter diligo. Erit igitur hoc quoq; in numero tuorũ optimè sanctißimeq; factorum. Paulus meus, & idem tuus (te enim semper ferè habet in ore) mirificè literis bonis deditus est: quas etiã sequuntur mores boni. Itaq; tantos progressus facit, vt mihi ipsi magistro iudicium eius in meis scriptis, nõ modo exquirendũ, verũ etiã extimescendũ esse videatur. Eum ego confido (Deus ita conata adiuuet) & meæ, & vestrum, qui illũ amatis, expectationi cumulatè satisfacturũ esse atq; in eam partẽ maxime, quã tu pice rectè probas. Is tibi refert plurimam salutem. Vale, & nos dilige. Ex suburbano nostro Carpentoracti, IX. Calend. August. M.D.XXX.

IAC.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARUM LIBER IIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARpent. D. Erasmo Roterot. S. P. D.

Nnus est, aut eo plus, cùm binas abs te literas accepi eodem exemplo: quarũ quæ posterius scriptæ erant, cùm priores mihi red ditæ fuissent, esset autem in illis tua de mea incolumitate, & opportuno ad meam ecclesiam receptu, gratulatio plena amicißimæ voluntatis: recordor me tum, vt noster amor ferebat, diligenter tibi rescripsisse. Post mihi allatæ sunt alteræ vna cum Psalmo LXXXV. & tua eius interpretatione: cuius ego lectione fui mirificè delectatus, tuamq́ illam admirabilem ingenij vim, et co piam, in eo etiam recognoui. Sed quo minus tibi de eo tum aliquid sciberem, fecit occupatio, & par quidem meus labor: quem ego in interpretando Psalmo XCIII paulo ante susceperam. Sed neutiquam par tuæ facultas neq; æqua ingenij ac doctrinæ vis, per quam celeriter opus à me institutum absoluerẽ. Sum enim in hũc vsq; diem, vt vides, retardatus. Sed postquam tandem confecissem, nihil habui antiquius quàm hoc quicquid esset quod elucubrauerã, continuo ad te mittere: χάλκεον ἀντὶ χρυσείου videlicet. Sed tamen siue tibi id probaretur, vt singularem animi voluptatem ex homi

nis omnium doctißimi ac mihi beneuolentis iudicio ca perem, siue non probaretur, præceptis tuis atq; doctrina in posterum melior fierem. Quorũ vtrum malim, & vtrum mihi vtilius sit, non queo satis constituere. Approbato forsitan iucundior sit, quæ sit ab amico fideli eruditoq; profecta: emendatio certè vtilior. Itaq; te vehementer oro, atq; rogo, vt si quid duxeris reprehendendum, aut quoniam erunt opinor multa, quæ tibi homini acutißimo minus placebunt, ne parcas agere mecũ ingenuè ac liberè: fidemq; amicitiæ, quam persancte coli à te non dubito, in hac re mihi potißimum præstes: hocq; sic statuas, tuum mi hi iudicium in vtramuis partem gratum atq; expectatum fore. Ego de tuo Psalmo, ac de cæteris, quæ in hoc genere plura, præclaraq; edidisti, & quotidie edis, cùm ingenium, & copiam, & facilitatẽ tuam mirari soleo: tum animi virtutẽ, atq; constantiam: quod plurimis æmulis tuæ laudi obtrectãtibus, ab instituto labore minimè deterreris: studesq; quotidie magis, vt bonis & literis, & moribus per te consulatur: in quo tua scientia et egregia voluntas maximis mihi videtur laudib. ad cœlum extollenda. Vnũ est quod optarim, (quid enim me prohibet idem officium amici præstare tibi, quod ego abs te requiro?) vnum est, inquam, quod velim, idq; tibi vehementer suadeã, vt à contentionibus omnibus te auoces: & aliqua in scribendo prætermittas, quæ vt non sint à vera pietate abhorrentia, contra tamen inueteratas populi opiniones, & quorundam hominũ, siue etiam ordinum studia tendunt: quib. se non opponere maioris arbitror

fore

fore grauitatis. Quid enim te cogit hominem in omni doctrina summũ, cum longè imparibus quasi altercando, & iurgijs concertare? cùm præsertim sacrarũ scripturarum paratus campus sit, latè in omnem partem patens: vbi te ad tuum arbitrium exercere, & omnes in eo ingenij tui diuitias explicare poßis: quas admirentur homines, non de quibus litem tibi intendant. Equidem quicquid scribo, scribo animo optimo atque amicißimo: & quod maiorẽ in modũ cupio, tantã virtutẽ, quanta in te eſt, ab omni nõ dicã labe, sed suspicione labis etiam apud vulgus alienam esse. Verũ hæc tu melius. Nos mi Erasme quantũ possumus, vterq; pro virili parte, feramus opẽ labenti fidei Chriſtianæ, quæ vt vides ipse, nõ solũ vitiorũ in hoc tẽpore dominatu, & multitudine facinorosorum hominum, quib. omnia redundant, sed externis domeſticisq; hoſtibus, omnibusq; & bellorum & impietatis machinis oppugnatur: eſtq; ad cadẽdum procliuis, nisi eam, qui vnus omnia poteſt, fulserit & suſtinuerit Deus. Cui quidem Deo ac domino si gratiam eam, quam debemus, conabimur referre, & beatam ipsi inueniemus vitam, & cæteris noſter nõ inutilis erit, neq; infructuosus labor. Quanquam tu quidem hortatione non indiges. Nos vt locum noſtrũ ne deseramus, debemus magis prouidere. Sed de his satis. Tu valebis, nosq; diliges, tibiq; persuadebis, esse nobis maximæ curæ & quietem, & dignitatem tuam. Vale etiam atque etiam mi Erasme. Amerbachio noſtro plurimam salutem, à quo crebriores literas desidero. Carpentoracti, Pridie Idus Febru. M.D.XXX.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Erasmo Roterodamo S. P. D.

TVum de meo Psalmo iudicium, tanquam profectũ ab homine omnium doctissimo, & viro maximo, magna quidem animum meum voluptate affecit. Sed cùm tui nominis autoritas mi Erasme eiusmodi sit, vt breuis tua commendatio pro insigni laude cæterorum omnium valere debeat, facilè perspexi, quo plus tu in laudes dixisti meas, quàm quod mei ingenij tenuitas sustinere posset: tum id abs te amori in me tuo fuisse datum, & tuæ præstanti eximiæq; humanitati: in qua tu mihi videris iam velle, sicut in optimarum artiũ tractatione & scientia, omnib. nobis antecellere. Etenim si meus frater germanus esses, quî potuisti magis, aut ostendere lætitiam animi tui, q̃ ex mei ingenioli partu, qualicunque illo quidem, percepisti: aut tuam erga me beneuolentiam declarare: in quo ipso vtiq; apparet & extat quædam rara omnibus seculis naturæ tuæ probitas, & singularis integritas, nullo infuscata obtrectandi studio. Quod tamen est veræ atq; perfectæ virtutis proprium: cuius qui compotes sunt, cùm ipsi sibi confidant, alienas etiam solent virtutes exosculari. Sed ego me indignum tuo isto de me testimonio arbitraturus sum, si tibi cõcessero, vt tu in me amãdo priores partes feras. Non enim aut ita tardo ingeniosum natus, ut nõ cognoscã, quid requirant præstantissimæ virtutes tuæ: aut ita ingrato, vt tuæ optimæ erga me voluntati non parem gratiam reddã. Sed quoniam hæc factis melius præstanda sunt, quàm verbis: sed hactenus de eis dictũ.

Psalmum

psalmum tuum mihi redditum, cùm in prandio essem, & aliquot graues viri mecũ vnà essent, auidè perlegi, cursim videlicet, nec potui illum retinere quin mihi extorqueretur è manibus: tanta est cunctorum legendi tua cupiditas. Itaque expecto dum eum de integro legam. Quantum tamen ex illo primũ aspectu percipere potui, duæ me res in eo eximiè delectauerunt. Vna, quòd vbiq; ferè, & omnibus in locis, stimulis quibusdam pietatis, ac religionis ex verbis tuis animum meum pertẽtari sentiebam: ita dulcis, & pia, & omneis deliniens sensus fluebat oratio. Altera, quòd tu certè in hoc genere factus es constantior aduersus ineptorum hominum molestissimas garrulitates non tam refutandas, quàm contemnendas. Quod ego te prioribus literis, cùm hortabar, iccirco mi Erasme faciebam, quòd tuæ me dignitatis studiũ & cura stimulabat. Quanquam enim (vt tu scribis) altius vitijs dormiẽtes inclamare asperius aliquando sit necesse: tamẽ id ita agere, vt non à stomacho neq; ab iracundia illiusmódi reprehensio profecta esse videatur, si cuiquam, tibi profectò conuenit. Difficile omnino est, vel potius inusitatum, non commoueri cùm odiosè sunt qui obstrepant: & quò ipsi aliquid sibi inanis gloriolæ aucupentur, inutilibus disputationibus tanquàm gladiatorijs libellis lacessunt amplissimos viros. Sed ad tuam cæterarum laudum omnium excellentiam hanc quoq; accedere decorũ tibi est, vt eos vel negligas, vel si obiurgandi sunt, paterno quodam admoneas affectu, quando tu quidem in sacris literis, ad antiquum decorem splendoremq; reuocandis, & omnium

nostrum, et huius sæculi es pater. Illud item censuerim, cùm iam accepta vulgo quædam sint, quæ suapte natura ita redolẽt pietatem, vt solùm in eis, quod nimium est, subaccusare posse videatur, (cuiusmodi est quorundam sanctorum veneratio, & picturarum crebritas) non esse popularib. studijs obsistendum. Non quin multò sit rectius figere in Christo cogitationem summam: sed neq; ista à fide nostra aliena sunt, & non queunt omnes ab sublimiora illa facile ascẽdere. Hæc ego temerè scribo fortasse, & parum considerans quis ad quem: Sed ignosce, mi Erasme, audaciæ meæ. Summus quidã & incredibilis meus in te amor me cogit vti libertatẽ in amicitia propè ad temeritatem: quanquàm tu quidem pro tua summa benignitate in bonam partẽ accipis. Sed ego ne sim saluus, si quicquam aliud specto, nisi quietem, & dignitatem, & amplitudinem tuam: quã semper tutatus sum & quantum in me fuit etiam affectam præmijs, atq; ornatam esse volui. Itaq; recordor, me quondam pontifici Maximo, ei qui nunc est suasorem fuisse, vt tibi insigne sacerdotium quoddam in Germania traderet. Quod ille, qua bónitate est & studio erga homines doctos, erat facturus, nisi certi contradixissent: hacq; aduersus te nixi calumnia, bonum animum Pontificis in aliam vertissent partem. Stunicam aũt hominem doctum meditantem aduersus te ἀντιφωνήματα quadã autoritate et precibus ab ea voluntate sentẽtiaq; deduxi: nec quoad ego mãsi Romæ, quicquam ille in te scribere est ausus. Quid ergo est? ego cp n hoc recente psalmo duarum illarum rerum, quas notaui,

taui, alterā video penitus prætermiſſam, alteram leuiſſimè tactā, mirificè ſum tua moderatione animi & prudentia delectatus. Nam cætera tua in illo & admiranda, nec noua, orationis ſplendor, grauitas, copia, rerum quæ tractantur in eo, veritas ac dignitas, & quidem triplicata ſerie: vt perſpicuum ſit, orationis theſauros nō exhauriri apud te, tanquā collectos, ſed ſemper ſcatere. Atq; ego cùm meum dicendi genus comparo cùm tuo, aſpicio planè me ſerpere humi, & nimis familiariter illa diuina tradere, quæ tu μυσικώτερα eſſe facis, & ea in ſua veneratione grauitateq; conſeruas. Et tamen quicquid ſumus ego & tu, à Deo ambo totum obtinemus: in quem grati eſſe, eiusq; honori & gloriæ perpetuò inſeruire debemus. De Heſychio quod quæris, habueram Pſalmorum Græcum librum, vetuſtate inſignem: in eo procemium Heſychij luculentè ſcriptum in eam ſententiam, vt probare conaretur omnes Pſalmos Dauidis eſſe. Is liber mihi cum cæteris omnibus perijt. Reliqua ſunt apud me Græca collectanea in Pſalmos incerto autore: ſcripta non tam copioſè, quàm eleganter: quibus præcipuè vtor. In ijs interdum citātur Heſychius. Sed ego cùm illa legi, & Latinorum aliquos de eorum numero quos prædicas: non tam illorum explanationem valdè ſequens, quàm ſpiritui ſancto permittens me totum, feror quacunq; me ille vocat: cuius vtinam vt ſpiritualis in me homo, ſic etiam corporalis templum idoneum eſſe poſſet. Seb crede mihi mi Eraſme, noſtra nobis non parum adhuc obeſt infirmitas. Deus autem omnium potens, qui tibi labores,

& solicitudines, & affectam valetudinem dat: quis scit, an maiore tuo bono id faciat, quam si quietem tibi & molle otium praeberet? equidem confido ita esse, nihil laboriosa solicitaq; vita, sed quae cum Deo prorsus cõiuncta sit, videtur reuera fieri posse felicius. Germanicae nationi bene sit: amo enim gentem totam, dignissimamq; arbitror, quae in vera tuenda ac propugnanda religione suorum maiorum gloriam consequatur: cui qui obsunt, & contaminant patriae suae decus ad bonã eos mentem conuertat Deus. Tuae in Psalmum meum annotationes mihi gratissimae: itaq; cogito magnã partem illorum mẽdorum tollere: nam aliqua sunt, quae autoribus optimis nitũtur. De me mi Erasme, sic tibi persuadeas volo: quanquam ego tenuis sum, & magnis à fortuna detrimentis multatus: nihil me tamen habere, quod non tuum aequè velim esse ac meum. Neq; in hoc solùm, sed in omni tua dignitate atque fama conseruãda hoc sum animo, vt sponte per me ipse, & abs te monitus, summam tibi fidem in amicitia ac beneuolentiae semper sim praestaturus. Vale. XIIII Calend. Octobris, M. D. XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. D. Erasmo Roterodamo. S. P. D.

QVod literae meae ad te tardissimè perferãtur, planè molestum mihi est. Cuperem enim illas maturè reddi: nec tam, vt te delectarent, quod tu humanissimè atq; amicissimè fieri scribis, quam vt meum tibi officium celeriter esset cognitum. Tuas quidem tertio Calend. Martij datas, ineũte Maio accepi. In quibus quod

mihi

mihi de valetudine prospera gratularis, equidem liben ter accipio hãc gratulationem tuam, tui amoris eximij erga me testem. Veruntamen scito à medio Nouembri vsq; ab Aprilem extremũ minus me commodè valuisse Itaq; toto hoc tempore & intermissa nostra studia cõticuerunt, & ego nihil dignum viro potui exequi. Ad meam nũc tamen pristinam prouinciam sum reuersus, de qua antè ad te scripseram, vt commẽtarios in Pauli epistolam ad Romanos conscribam. Quod opus etsi difficillimum omniũ est, sicuti & tu sentis, & ego re ipsa experior: tamen animo non deficio. Vtinã sic euentum meorum consiliorum fortunet Deus, quemadmodum à mea parte nihil neq; laboris deerit, nec studij. Accidit autem mihi peropportunè, vt nanciscerer diui Chrysostomi commentarios in omnes Pauli epistolas Græca lingua impressos: qui mihi domo ab Episcopo Veronæ missi sunt: quorum ego famam, vel volumẽ etiã ipsum ad te puto peruenisse. Cupio quidem certè, vt quod tunc tibi defuisse scribis, cùm hoc idem opus esses aggressus, id nunc suppetat, si fortè tibi libeat quæ iãdiu exorsus fueras, ea nunc pertexere. Frobenianam operam non repudiabimus, cùm tempus erit excudẽdi: præsertim te tanto autore, vt res rectè geratur, curam adhibente. Sed mihi magis, mi Erasme, tuo iudicio erit opus, quod ego semper maximi feci, & facturus sum. Res ardua est, ego difficiliter & tardè scribo. Nouos etiam, neque eos paucos, inuenio sensus: qui boni sint, an secus, (ego enim mihi ipsi non satis fido) talium virorum, qualis es tu, (si tamen aliqui tales iudicium exquiren-

quirendum mihi est. Tuum certè imprimis, qui aut vnus, aut præcipuè in hoc genere scribendi non doctrinam modò, quæ in te summa est, sed copiam etiam & dignitatem orationis adhibuisti. Basilium Magnū sua loquentem lingua exisse à te, & in manus hominum diuulgatum esse, vehementer gaudeo. Nam quòd mihi à te sit inscriptus, id maius est tui de me iudicij testimonium, quàm ego expectassem: aut quàm me dignum esse arbitrer. Sed tua humanitas & beneuolētia eiusmodi, vt non quid me accipere, sed quid te dare oporteat, potius expendas. Equidem maximas tibi de eo gratias habeo agoq́, etiam relaturus si occasio fuerit. Te ita crebrò, & à tam multis peti, & mirum sanè mihi, & permolestum est: nec video quæ sit causa, nisi fortè ea, de qua iampridem ad te scripsi: existimatio tua uidelicet, quæ in tam alto sita est loco, vt omnibus flatibus inuidiæ proposita esse videatur. Nam qui in hanc theologiæ palæstrā nomen suum profitentur, quò sibi de principio commendationis aliquid in vulgus quærant: nomen eligunt clarißimum, in quod inuehantur: auget deinde rixam ipsa contentio. Sed ego si isto loco eßem, vna semel defensione, in vniuersum omnibus responderem: partim iuuentæ facta consiliaq́, excusans, si quid fortè esset à me in illa ætate liberius scriptum: partim etiam modestè prudenterq́, retractans, quæ eiusmodi essent: vt etiam si non verè, at saltem verisimiliter ansam aliquam possent præbere obtrectātibus: quod suum nos doctores sanctißimos homines cernimus fecisse. Postremò verò, omnem sensum meū de fide catholica

ita

ita exponens, vt non poßet cuiquam eße dubium quid sentirē: hoc opere edito, perenne mihi silentium suscipe rem aduersus maleuolos, quorū insolentiam iniquasq́ calumnias, cùm res ipsa & veritas, tum tua excellens fama, virtusq́ refutaret. Sed ego haec non tam monendi tui causa loquor, (non enim tu eges monitore) quā testificandi sensus & animi mei. Oecolampadiū extinctum, vtinam poßem dolere iure. Sic enim literae & doctrina hominis postulabant, nisi extitißet ille in alio genere perniciosus. Psalmum tuum auidè expecto, eumq́ perlegere cupio. Epistolarum tuarum volumen audio exijsse, Lugduniq́ haberi: id ego misi qui mihi emerēt. Tu interea, mi Erasme, si nos diligis, da operam vt valeas, et sustentes aetatem istam tuam ijs, quibus soles, optimarum artium studijs, & conscientia rectorum consiliorum. Nos qui te plurimum amamus, nullo vnquàm loco deerimus, nec famae, nec laudi, nec voluntati etiam tuae. Vale. Carpent. VIII. Idus Maij, M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.

Des. Erasmo Roterodamo S. P. D.

IS qui tibi has literas reddidit, minus mihi sanè cognitus est: neque ego hominis mores, naturamq́ perspexi. Sed cùm adijsset ad me, diceretq́ se celebritate famae, & amore quodam nominis tui cōmotum, velle ad te proficisci, vt sub te magistro lautioribus literis operam daret: nō potui nō probare hoc eius constitutum: nam & rem pulcherrimam, & doctorem praestantißimum appetere mihi visus est. Proinde petenti à me cōmendatitias literas, libenter conseruaui consuetudinē

 me-

meam: & in his, quæ ad humanitatem pertinent, facilem ei me præbui. Commendo tibi eum igitur: sed ita, vt cùm ipse de eo feceris iudicium, dignumq́; statueris quem in amicitiam tuam recipias: tum eum sic adhibeas, & benignitate tua complectare, vt quod sine vllo tuo incommodo fiat, aliquem ipse fructum sui huius rectißimi studij consequatur. Ego posteaquàm ad te proximè rescripseram, biduo illo aut triduo accepi libellos tuos, quorum iam bonam perlegi partem: imprimisq́; sum tuis defensionibus aduersus illos obtrectatores tuos mirabiliter delectatus. summam enim illæ doctrinam, & illam, quam ego maximè probo, egregiè redolent animi moderationem. De Basilio iterum ago tibi etiam atq; etiam gratias: quòd me ad eorum numerū, quos tui ingenij monumentis illustrare voluisti, aggregare dignatus es. In quo si tibi non par opera rependetur à me, at mea æqua certe tuæ isti præstanti erga me voluntati reddetur voluntas. Vale mi Erasme, & Amerbachium nostrum meis verbis saluta. Iterum vale. Carpentoract. VII. Idus Iunias, M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Des. Erasmo Roterodamo S. P. D.

Noli amabo putare, mi Erasme, quicquā mihi esse, aut gratius tua erga me beneuolentia, aut iudicio grauius. Itaq; & quicunq; istinc veniunt, tuūq; modò nomen, & nuntium de te aliquem ad nos perferunt, libentißimè à me accipiuntur: eoq; etiam magis, si quod afferunt monumentum tui præstantis ingenij, præclaraq; in rem & pietatem Christianam operæ ac voluntatis

tatis, qualia sæpe multa à te proficiscuntur: vt tibi molestum esse non debeat: illos tenui à me munusculo affici, qui id laboris mea causa suscepere. Et de tuo iudicio (ita mihi diuos omneis opto esse propitios) in ea sum sententia, vt nihil meorum mihi probari poßit, quod ad religionem quidem, & ad literas sacras pertineat, si nõ id antea tibi sit probatum. Quapropter cùm confecissem commentarios in Pauli primam epistolam (quo labore, & quib. vigilijs, non dico: satis enim cognita tibi est illius Epistolæ obscuritas) statueram aliquot menseis quiescere, totumq; me ab illa cura & cogitatione auertere: vt deinde recens, atque nouus ad meam recognoscendam, & accuratius expendendam lucubrationem accederẽ. Qui tamen mos & mihi consuetus est, & à viris doctis solet vsurpari. Eratq; mihi in animo, neminẽ omnino participem facere, antequam ipse probassem. Sed cogitans casus humanos, & quanto mihi mærori ac detrimento esse posset, si qua asperior fortuna, quæ in vtrunq; nostrum profectò habet potestatem, cõmercium inter nos hoc literarium peremisset: librum è tribus primum, qui erat descriptus, dedita opera ad te misi, in quo maxima quidẽ sunt & pulcherrima fidei Christi mysteria. Quæ peto à te mi Erasme & pro insigni ac mutua beneuolentià nostra rogo, eo animo vt legas: vti ita statuas, melius mihi abs te multò consultum fore, si reprehenderis in eo, quæ tibi reprehendenda eße videbuntur, quàm si laudaueris, si qua erunt laudanda. Ausus equidem sum, id quod videbis ipse, ab itinere cæterorum, iam diu trito atq; vsitato, defle-

flecte-

flectere: aliaq́; quadam ingredi via, quæ mihi visa sit magis emergere ex fluctibus quæstionum, fortiusq́; & splendidius ad veritatem contendere: Deumq́;, vt mihi adesset, semper precatus sum. Sed falli tamē possumus. Quamobrē mi Erasme, omnis in te spes mihi est, tuum iudicium quod tu modeste imminuis, ego aūt plurimi facio, idq́; non iniuria, nunc mihi quidem ipsum perfugium & portus est, & totius mei laboris expolitio. egoq́; in te vno, tuoq́; in me amore, ac tua spectatissima virtute, & doctrina acquiesco. Illud te nolo ignorare, deesse non pauca in hoc libro, quæ tunc adijcietur, cum opus totū acrius examinandum resumpserimus. Nā & multa in eo explicatius differenda sunt, quam nunc exposita sint: & collecta ex sacris literis testimonia aliquot sanè oportuna atq́; illustria tū sumꝰ addituri, cū de vulgando opere cogitabimus. Nā nunc quidem huic parti, quā ad te misimus, ne lectionē quidē adhibui: veritus ne correctionibus ac lituris ante tēpus implicarer quando omnē eiusmodi curam (vt dixi) in aliud tēpus reieci. De impressione nihil mallem, quàm id quod tu mihi consulis, vt apud Frobeniū transigeretur res: certus enim sum, nusquā melius: neq́; sumptu permouerer, sed pudore quodā afficior propter bonitatē & modestiā Gryphij, qui mihi totus deditus planè est. Quanquā erit hac quidē de re spatium deliberandi. Illud te summe oratū volo vt hāc partē commentariorū ita ostendas cui voles, vt nemini omnino describēdi copiam facias: res enim nondum plenè perfecta est. Ego & familiariter ago tecum, & me id tutò facere posse arbitror:

tror: sūma enim mihi est et de tua humanitate opinio, & de integritate fides. Quamobrē si quid tibi oneris impono, id ea mēte facio ꝙ tibi volo esse persuasissimū nihil tibi esse vicissim in omnibus rebus tuis, & opera mea, et beneuolentia paratius. Declarationes tuas, etsi magnopere probaui prima illa lectione, vt ad te scripse ram, tamē de integro legā: nec dubito, quin sim omnia in illis, quæ à te cōmutata sint, meliora ex bonis facta reperturus. Legi cōmentarium in Symbolum, quo mirificè delectatus sum. Os enim profectò obstructū iam est litigiosis hominibus, et sibi iniustā laudē ex obtrectatione aliorū quærentib. quos tua excellēs virtus & autoritas satis per se ipsa refellit. Vale Erasme, et nostri memoriā retine, qui nunꝗ tui esse immemores possumus. Ad Amerbachiū nostrū do literas, cui lucubrationem meā vel imprimis ostendi volo. Iterum vale. Carpent. V. Idus Iunij, M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carp. D. Erasmo Rot. S. P. D.

DIu est cum ego nihil de te, ne rumoris quidem, accepi. Quòd si tu ades in eisdem locis, in quibus solitus es, tibiq; commoda valetudo est, sicuti cupio equidem, & spero, nonnulla de eo me tenet admiratio. Hominis enim πολυθρυλλύτου, καὶ πολυγραφοτάτου *non est vsitatum hoc silentium. Sanè nos post librum illum tuū de Concordia ecclesiæ nihil aliud accepimus quod ab Erasmo scriptum esset. Itaq; non sine aliqua sumus suspicione, ne aut minus fortasse valeas, aut in Belgas tuos profectus sis. Videbare enim in literis tuis*

postremò ad me scriptis, significare, te id cogitasse facere. Quod si ita est, mi Erasme, quæso, vt certiorem me de tuo omni statu facias, qui pendeo animi, donec exploratum aliquid de te habuero: nam mihi tua salus & tranquillitas mirabiliter cordi est. Non dedit nobis fortuna, vt in eisdem locis viueremus: quod vtrique nostrum, arbitror, mihi quidem certè fuisset optatissimũ. Potuissem enim apertius tibi, atq; illustrius, omnẽ meũ sensum & animum declarare. Sed quoniam id præterijt, actum ne agamus, vt dicitur, animos certè virtus dedit in amore consentientes: in qua tu multo præstantior, maiores autẽ meæ partes sunt, te summũ virum colendi, et diligendi. Tanquam igitur ad hominem omnium tibi amicissimum, vt de tuis rebus omnibus interdum scribas, vehementer te rogo. Mei in Paulum perfecti commentarij sunt: itaq; eos propediem cogito edere. In ijs plurimum mihi opitulatæ sunt correctiones illæ tuæ, quas in primum librũ adhibuisti. Vellem idem in reliquos fecisses, maximo mihi emolumento ea res fuisset. Sed fortuna nobis disiungendis, multis meis & magnis inuidit iucunditatibus: cui quidem à nobis non potest obsisti, ea enim summas frangit infirmatq; opes, nedum meas. Sed quod ad rẽ pertinet, potes perspicere mi Erasme ingenij tarditatem & imbecillitatem mei: qui tanquã καλλιπίδης diutino cursu cubitum vix processi, vt ex hoc quoque maior tibi à tua incredibili nauitate & industria voluptas pariatur. Verùm hæc hactenus. Te mi charissime atq; optime Erasme oramus, vt semel amorẽ erga nos abs te susceptum

con-

constanter & perpetuò tueare. Carpentoracti, Calend. Nouemb. M.DXXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Bonifacio Amerbachio Basiliensi
S. P. D.

Nolo te vereri, mi Amerbachi, ne tuæ literæ mihi aut intempestiuæ vnquam, aut minus gratæ sint, cùm eas ego libentißimè legam, tuamq́; in illis bene cognitam mihi modestiam semper mihi intueri videar. Quamobrem nulla te à scribendo eiusmodi suspicio retrahat, dum id tibi commodum alioquin sit: semperq́; ita existimes, te mihi quoties scribis, toties rē gratam facere. Tuam de cœna Domini sententiã, & cognosse mihi iucundum fuit, & eandem ego vehementißimè probo, illudq́; præterea adiungo. Tot seculorum perpetuam consuetudinem à cōmuni Ecclesia vsurpatã, non sine approbatione spiritus sancti tantum roboris habere potuisse: cùm præsertim tot ex illo numero sanctißimi viri extiterint, qui gratiam suam et amicitiã cum Deo miris rebus et multis ita declararint, vt dubium de eo esse non posset. Qui certè impij, nefariјq́; fuissent, & ab Deo penitus alieni, si panem pro Christi corpore, & rem prophanam pro rerum omnium effectore sumpsissent sibi adorandam, atq; colendam. Quibus ipse Oecolãpadius profectò nec sanctitate, nec doctrina fuit par. Atq; is antequã excederet è vita, cùm audisset parteis suas, hoc est eorum qui impiè de sacramento corporis Christi sentiebãt aduerso prælio afflictas, quod prælium non humana vi, sed numine omni-

potentis Dei confectum esse constaret: si conuersus est ad meliorem mentem, eius doleo morte: doctus enim sanè vir, & bonis literis apprimè erat ornatus etsi ego nunquàm illi magnam eruditionem in theologia tribui. Sin autem aduersus Deum perstitit contumax, equidem nunquàm cuiusquam malo lætabor: verùm non iniquo animo feram, sementem tantæ prauitatis è medio sublatam esse. Vtinam isti ciuitati, & ciuibus in ea omnibus, rectus insideat in fide catholica sensus: quorum ego alteri, propter nomen & nobilitatem vrbis, alteris ex pietate charitateq; Christiana valde amicus sum. Qui si me audire volent, quod illis tu meis verbis (si videbitur, & si occasio dabitur) licebit dicas maiorum suorum potius in tuenda vera religione Christi laudem, quàm temerè nouantium res bene cōstitutas, insaniam pergent imitari. Opera quæ scribis Erasmi valdè auidè expecto, nec dubito cæteris futura dissimilia: hoc est, plena doctrinæ & vbertatis. Quòd mihi Basilius tantus autor fuerit inscriptus, habeo equidem magnam vobis gratiam: sed tamen alius erat quærendus potior, qui tali munere honestaretur: nam ego ingenuè loquor, non huius mihi dignitatis conscius sum. Tamē tuā, et Erasmi mei beneuolentiā agnosco, eāq; gratissimā habeo: quam ego pari compenso voluntate. Carpent. VIII. Idus Maij, M.D.XXXII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Germano Brixio S. P. D.

SVperioribus diebus, cùm per incertos tabellarios literas à te accepissem: in quibus neq; locus vnde illæ

datæ,

data,neq; dies erat aſcripta, etſi ex orationis tuæ filo ſtyliq; elegantia,tũ etiam amoris ſignificatione aduerſum me,non mediocrẽ cepi voluptatem:tamen diu ſuſpenſo animo fui, quidnam mihi in tali re faciendum eſſet, cùm ad reſcribendum quidem officium me impelleret: quò autem,aut per quem literas ad te darem, nullum conſilium capere ſat certum poſſem. Pòſt verò diligentius mecum meditatus, & illam faciens coniecturam,tales viros,qualis es tu,Lutetiæ Pharrhiſiorũ libentius ſæpiusq; commorari: propterea quòd illa ciuitas ampliſſimũ eſt doctorum hominum domicilium, literas eò miſi: vbi ſi te illæ reperiſſent,eſſet & officio meo,et animo ſatisfactũ.Sin minus ibi te offendiſſent, meq; in eo opinio mea & coniecturæ ratio fruſtrata eſſet:per Budæum tamen ad te,vbicunq; eſſes,mitterẽtur.Cui homini doctiſſimo atq; optimo,tu ſimili virtute & doctrina præditus, incognitus certè eſſe non potes. Verùm quòd mihi in literis tuis gratularis,quòd me,quem diu antè mortuum exiſtimaſſes,repente non modò viuere,verùm etiã dignitate atq; honore auctũ eſſe audiſſes,gratulatio tua,vt quæ ab optimo proficiſcitur animo,ſanè mihi probata eſt.Sed tu ſi vnã illam eſſe mortem arbitraris,qua qui naturæ & mortalitatis conditioni ſatisfacit: planè nondũ mortuus ſum,neque ſupremum fati diem adhuc executus.Si verò grauiorem & veriorem putas mortem,cùm quis cogitur alieno viuere arbitrio,non ſuo:ſanè & mortuus fui,et reuixi poſteaquam in hunc portum otij & tranquillitatis ſum peruectus.Scito enim me his quinq; annis,po

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Erasmo Roterodamo S. P. D.

TVum de meo Psalmo iudicium, tanquam profectũ ab homine omnium doctißimo, & viro maximo, magna quidem animum meum voluptate affecit. Sed cùm tui nominis autoritas mi Erasme eiúsmodi sit, vt breuis tua commendatio pro insigni laude cæterorum omnium valere debeat, facilè perspexi, quo plus tu in laudes dixisti meas, quàm quod mei ingenij tenuitas sustinere posset: tum id abs te amori in me tuo fuisse datum, & tuæ præstanti eximiaq; humanitati: in qua tu mihi videris iam velle, sicut in optimarum artiũ tractatione & scientia, omnib. nobis antecellere. Etenim si meus frater germanus esses, quî potuisti magis, aut ostendere lætitiam animi tui, q̃ ex mei ingenioli partu, qualicunque illo quidem, percepisti: aut tuam erga me beneuolentiam declarare: in quo ipso vtiq; apparet & extat quædam rara omnibus seculis naturæ tuæ probitas, & singularis integritas, nullo infuscata obtrectandi studio. Quod tamen est veræ atq; perfectæ virtutis proprium: cuius qui compotes sunt, cùm ipsi sibi confidant, alienas etiam solent virtutes exosculari. Sed ego me indignum tuo isto de me testimonio arbitraturus sum, si tibi cõcessero, vt tu in me amãdo priores partes feras. Non enim aut ita tardo ingeniosum natus, ut nõ cognoscã, quid requirant præstantißimæ virtutes tuæ: aut ita ingrato, vt tuæ optimæ erga me voluntati non parem gratiam reddã. Sed quoniam hæc factis melius præstanda sunt, quàm verbis: sed hactenus de eis dictũ.

Psalmum

psalmum tuum mihi redditum, cùm in prandio essem, & aliquot graues viri mecū vnà essent, auidè perlegi, cursim videlicet, nec potui illum retinere quin mihi extorqueretur è manibus: tanta est cunctorum legendi tua cupiditas. Itaque expecto dum eum de integro legam. Quantum tamen ex illo primū aspectu percipere potui, duæ me res in eo eximiè delectauerunt. Vna, q̄ vbiq; ferè, & omnibus in locis, stimulis quibusdam pietatis, ac religionis ex verbis tuis animum meum pertētari sentiebam: ita dulcis, & pia, & omneis deliniens sensus fluebat oratio. Altera, quòd tu certè in hoc genere factus es constantior aduersus ineptorum hominum molestissimas garrulitates non tam refutandas, quàm contemnendas. Quod ego te prioribus literis cùm hortabar, iccirco mi Erasme faciebam, quòd tuæ me dignitatis studiū & cura stimulabat. Quanquam enim (vt tu scribis) altius vitijs dormiētes inclamare asperius aliquando sit necesse: tamē id ita agere, vt non à stomacho neq; ab iracundia illiusmodi reprehensio profecta esse videatur, si cuiquam, tibi profectò conuenit. Difficile omnino est, vel potius inusitatum, non commoueri cùm odiosè sunt qui obstrepant: & quò ipsi aliquid sibi inanis gloriolæ aucupentur, inutilibus disputationibus tanquàm gladiatorijs libellis lacessunt amplissimos viros. Sed ad tuam cæterarum laudum omnium excellentiam hanc quoq; accedere decorū tibi est, vt eos vel negligas, vel si obiurgandi sunt, paterno quodam admoneas affectu, quando tu quidem in sacris literis, ad antiquum decorem splendoremq; reuocandis, & omnium

nostrum, et huius seculi es pater. Illud item censuerim, cùm iam accepta vulgo quædam sint, quæ suapte natura ita redolēt pietatem, vt solùm in eis, quod nimium est, subaccusare posse videatur, (cuiusmodi est quorundam sanctorum veneratio, & picturarum crebritas) non esse popularib. studijs obsistendum. Non quin multò sit rectius figere in Christo cogitationem summam: sed neq; ista à fide nostra aliena sunt, & non queunt omnes ab sublimiora illa facile ascēdere. Hæc ego temerè scribo fortasse, & parum considerans quis ad quem. Sed ignosce, mi Erasme, audaciæ meæ. Summus quidā & incredibilis meus in te amor me cogit vti libertatē in amicitia propè ad temeritatem: quanquàm tu quidem pro tua summa benignitate in bonam partē accipis. Sed ego ne sim saluus, si quicquam aliud specto, nisi quietem, & dignitatem, & amplitudinem tuam: quā semper tutatus sum & quantum in me fuit etiam affectam præmijs, atq; ornatam esse volui. Itaq; recordor, me quondam pontifici Maximo, ei qui nunc est suasorem fuisse, vt tibi insigne sacerdotium quoddam in Germania traderet. Quod ille, qua bonitate est & studio erga homines doctos, erat facturus, nisi certi contradixissent: hacq; aduersus te nixi calumnia, bonum animum Pontificis in aliam vertissent partem. Stunicam aīt hominem doctum meditantem aduersus te ἀντιφωνήματα quadā autoritate et precibus ab ea voluntate sentētiaq; deduxi: nec quoad ego māsi Romæ, quicquam ille in te scribere est ausus. Quid ergo est? ego qui in hoc recente psalmo duarum illarum rerum, quas no-

taui, alterã video penitus prætermissam, alteram leuissimè tactã, mirificè sum tua moderatione animi & prudentia delectatus. Nam cætera tua in illo & admiranda, nec noua, orationis splendor, grauitas, copia, rerum quæ tractantur in eo, veritas ac dignitas, & quidem triplicata serie: vt perspicuum sit, orationis thesauros nõ exhauriri apud te, tanquã collectos, sed semper scatere. Atq; ego cùm meum dicendi genus comparo cùm tuo, aspicio planè me serpere humi, & nimis familiariter illa diuina tradere, quæ tu μυσικώτερα esse facis, & ea in sua veneratione grauitateq; conseruas. Et tamen quicquid sumus ego & tu, à Deo ambo totum obtinemus: in quem grati esse, eiusq; bonori & gloriæ perpetuò inseruire debemus. De Hesychio quod quæris, habueram Psalmorum Græcum librum, vetustate insignem: in eo proœmium Hesychij luculentè scriptum in eam sententiam, vt probare conaretur omnes Psalmos Dauidis esse. Is liber mihi cum cæteris omnibus perijt. Reliqua sunt apud me Græca collectanea in Psalmos incerto autore: scripta non tam copiosè, quàm eleganter: quibus præcipuè vtõr. In ijs interdum citãtur Hesychius. Sed ego cùm illa legi, & Latinorum aliquos de eorum numero quos prædicas: non tam illorum explanationem valdè sequens, quàm spiritui sancto permittens me totum, feror quacunq; me ille vocat: cuius vtinam vt spiritualis in me homo, sic etiam corporalis templum idoneum esse posset. Seb crede mihi mi Erasme, nostra nobis non parum adhuc obest infirmitas. Deus autem omnium potens, qui tibi labores,

& solicitudines, & affectam valetudinem dat: quis scit, an maiore tuo bono id faciat, quam si quietem tibi & molle otium praeberet? equidem confido ita esse, nihil laboriosa solicitaq; vita, sed quae cum Deo prorsus cõiuncta sit, videtur reuera fieri posse felicius. Germanicae nationi bene sit: amo enim gentem totam, dignissimamq; arbitror, quae in vera tuenda ac propugnanda religione suorum maiorum gloriam consequatur: cui qui obsunt, & contaminant patriae suae decus ad bonã eos mentem conuertat Deus. Tuae in Psalmum meum annotationes mihi gratissimae: itaq; cogito magnã partem illorum mẽdorum tollere: nam aliqua sunt, quae autoribus optimis nitũtur. De me mi Erasme, sic tibi persuadeas volo: quanquam ego tenuis sum, & magnis à fortuna detrimentis multatus: nihil me tamen habere, quod non tuum aequè velim esse ac meum. Neq; in hoc solùm, sed in omni tua dignitate atque fama conseruãda hoc sum animo, vt sponte per me ipse, & abs te monitus, summam tibi fidem in amicitia ac beneuolentiae semper sim praestaturus. Vale. XIIII Calend. Octobris, M. D. XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. D. Erasmo Roterodamo. S. P. D.

QVod literae meae ad te tardissimè perferãtur, planè molestum mihi est. Cuperem enim illas maturè reddi: nec tam, vt te delectarent, quod tu humanissimè atq; amicissimè fieri scribis, quam vt meum tibi officium celeriter esset cognitum. Tuas quidem tertio Calend. Martij datas, ineũte Maio accepi. In quibus quod mihi

mihi de valetudine prospera gratularis, equidem libenter accipio hāc gratulationem tuam, tui amoris eximij erga me testem. Veruntamen scito à medio Nouembri vsq; ab Aprilem extremū minus me commodè valuisse. Itaq; toto hoc tempore & intermissa nostra studia cōticuerunt, & ego nihil dignum viro potui exequi. Ad meam nūc tamen pristinam prouinciam sum reuersus, de qua antè ad te scripseram, vt commētarios in Pauli epistolam ad Romanos conscribam. Quod opus etsi difficillimum omniū est, sicuti & tu sentis, & ego re ipsa experior: tamen animo non deficio. Vtinā sic euentum meorum consiliorum fortunet Deus, quemadmodum à mea parte nihil neq; laboris deerit, nec studij. Accidit autem mihi peropportunè, vt nanciscerer diui Chrysostomi commentarios in omnes Pauli epistolas Græca lingua impressos: qui mihi domo ab Episcopo Veronæ missi sunt: quorum ego famam, vel volumē etiā ipsum ad te puto peruenisse. Cupio quidem certè, vt quod tunc tibi defuisse scribis, cùm hoc idem opus esses aggressus, id nunc suppetat, si fortè tibi libeat quæ iādiu exorsus fueras, ea nunc pertexerè. Frobenianam operam non repudiabimus, cùm tempus erit excudēdi: præsertim te tanto autore, vt res rectè geratur, curam adhibente. Sed mihi magis, mi Erasme, tuo iudicio erit opus, quod ego semper maximi feci, & facturus sum. Res ardua est, ego difficiliter & tardè scribo. Nouos etiam, neque eos paucos, inuenio sensus: qui boni sint, an secus, (ego enim mihi ipsi non satis fido) talium virorum, qualis es tu, (si tamen aliqui tales iudicium exquiren-

quirendum mihi est. Tuum certè imprimis, qui aut vnus, aut præcipuè in hoc genere scribendi non doctrinam modò, quæ in te summa est, sed copiam etiam & dignitatem orationis adhibuisti. Basilium Magnũ sua loquentem lingua exisse à te, & in manus hominum diuulgatum esse, vehementer gaudeo. Nam quòd mihi à te sit inscriptus, id maius est tui de me iudicij testimonium, quàm ego expectassem: aut quàm me dignum esse arbitrer. Sed tua humanitas & beneuolẽtia eiusmodi, vt non quid me accipere, sed quid te dare oporteat, potius expendas. Equidem maximas tibi de eo gratias habeo agoq́ꝫ, etiam relaturus si occasio fuerit. Te ita crebrò, & à tam multis peti, & mirum sanè mihi, & permolestum est: nec video quæ sit causa, nisi fortè ea, de qua iampridem ad te scripsi: existimatio tua uidelicet, quæ in tam alto sita est loco, vt omnibus flatibus inuidiæ proposita esse videatur. Nam qui in hanc theologiæ palæstrã nomen suum profitentur, quò sibi de principio commendationis aliquid in vulgus quærant: nomen eligunt clarissimum, in quod inuehantur: auget deinde rixam ipsa contentio. Sed ego si isto loco essem, vna semel defensione, in vniuersum omnibus responderem: partim iuuentæ facta consiliáq́ꝫ excusans, si quid fortè esset à me in illa ætate liberius scriptum: partim etiam modestè prudenterq́ꝫ retractans, quæ eiusmodi essent: vt etiam si non verè, at saltem verisimiliter ansam aliquam possent præbere obtrectãtibus: quod summos doctores sanctissimos homines cernimus fecisse. Postremò verò, omnem sensum meũ de fide catholica

ita

ita exponens, vt non poßet cuiquam eße dubium quid sentirē: hoc opere edito, perenne mihi silentium suscipe rem aduersus maleuolos, quorū insolentiam iniquasq; calumnias, cùm res ipsa & veritas, tum tua excellens fama, virtusq; refutaret. Sed ego hæc non tam monendi tui causa loquor, (non enim tu eges monitore) quā testificandi sensus & animi mei. Oecolampadiū extinctum, vtinam poßem dolere iure. Sic enim literæ & doctrina hominis postulabant, nisi extitißet ille in alio genere perniciosus. Psalmum tuum auidè expecto, eumq; perlegere cupio. Epistolarum tuarum volumen audio exijsse, Lugduniq; haberi: id ego misi qui mihi emerēt. Tu interea, mi Erasme, si nos diligis, da operam vt valeas, et sustentes ætatem istam tuam ijs, quibus soles, optimarum artium studijs, & conscientia rectorum consiliorum. Nos qui te plurimum amamus, nullo vnquàm loco deerimus, nec famæ, nec laudi, nec voluntati etiam tuæ. Vale. Carpent. VIII. Idus Maij, M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Des. Erasmo Roterodamo S. P. D.

IS qui tibi has literas reddidit, minus mihi sanè cognitus est: neque ego hominis mores, naturamq; perspexi. Sed cùm adijsset ad me, diceretq; se celebritate famæ, & amore quodam nominis tui cōmotum, velle ad tè proficisci, vt sub te magistro lautioribus literis operam daret: nō potui nō probare hoc eius constitutum: nam & rem pulcherrimam, & doctorem præstantißimum appetere mihi visus est. Proinde petenti à me cōmendatitias literas, libenter conseruaui consuetudinē

me-

tatis, qualia sæpe multa à te proficiscuntur: vt tibi molestum esse non debeat: illos tenui à me munusculo affici, qui id laboris mea causa susceperе. Et de tuo iudicio (ita mihi diuos omneis opto esse propitios) in ea sum sentẽtia, vt nihil meorum mihi probari poßit, quod ad religionem quidem, & ad literas sacras pertineat, si nõ id antea tibi sit probatum. Quapropter cùm confecissem commentarios in Pauli primam epistolam (quo labore, & quib. vigilijs, non dico: satis enim cognita tibi est illius Epistolæ obscuritas) statueram aliquot menseis quiescere, totumq; me ab illa cura & cogitatione auertere: vt deinde recens, atque nouus ad meam recognoscendam, & accuratius expendendam lucubrationem accederẽ. Qui tamen mos & mihi consuetus est, & à viris doctis solet vsurpari. Eratq; mihi in animo, neminẽ omnino participem facere, antequam ipse probassem. Sed cogitans casus humanos, & quanto mihi mœrori ac detrimento esse posset, si qua asperior fortuna, quæ in vtrunq; nostrum profectò habet potestatem, cõmercium inter nos hoc literarium peremisset: librum è tribus primum, qui erat descriptus, dedita opera ad te misi, in quo maxima quidẽ sunt & pulcherrima fidei Christi mysteria. Quẽ peto à te mi Erasme & pro insigni ac mutua beneuolentià nostra rogo, eo animo vt legas: vti ita statuas, melius mihi abs te multò consultum fore, si reprehenderis in eo, quæ tibi reprehendenda eße videbuntur, quàm si laudaueris, si qua erunt laudanda. Ausus equidem sum, id quod videbis ipse, ab itinere cæterorum, iam diu trito atq; vsitato, defle-

flectere: aliaq; quadam ingredi via, quæ mihi visa sit magis emergere ex fluctibus quæstionum, fortiusq; & splendidius ad veritatem contendere: Deumq;, vt mihi adesset, semper precatus sum. Sed falli tamẽ possumus. Quamobrẽ mi Erasme, omnis in te spes mihi est, tuum iudicium quod tu modeste imminuis, ego aũt plurimi facio, idq; non iniuria, nunc mihi quidem ipsum perfugium & portus est, & totius mei laboris expolitio. egoq; in te vno, tuoq; in me amore, ac tu a spectatissima virtute, & doctrina acquiesco. Illud te nolo ignorare, deesse non pauca in hoc libro, quæ tunc adijcietur, cum opus totũ acrius examinandum resumpserimus. Nã & multa in eo explicatius differenda sunt, quam nunc exposita sint: & collecta ex sacris literis testimonia aliquot sanè opportuna atq; illustria tũ sumꝰ addituri, cũ de vulgando opere cogitabimus. Nã nunc quidem huic parti, quã ad te misimus, ne lectionẽ quidẽ adhibui: veritus ne correctionibus ac lituris ante tẽpus implicarer quando omnẽ eiusmodi curam (vt dixi) in aliud tẽpus reieci. De impressione nihil mallem, quàm id quod tu mihi consulis, vt apud Frobeniũ transigeretur res: certus enim sum, nusquã melius: neq; sumptu permouerer, sed pudore quodã afficior propter bonitatẽ & modestiã Gryphij, qui mihi totus deditus planè est. Quanquã erit hac quidẽ de re spatium deliberandi. Illud te summe oratũ volo vt hãc partẽ commentariorũ ita ostendas cui voles, vt nemini omnino describẽdi copiam facias: res enim nondum plenè perfecta est. Ego & familiariter ago tecum, & me id tutò facere posse arbitror:

tror: sũma enim mihi est et de tua humanitate opinio, & de integritate fides. Quamobrẽ si quid tibi oneris impono, id ea mẽte facio ꝙ tibi volo esse persuasissimũ nihil tibi esse vicissim in omnibus rebus tuis, & opera mea, et beneuolentia paratius. Declarationes tuas, etsi magnopere probaui prima illa lectione, vt ad te scripseram, tamẽ de integro legã: nec dubito, quin sim omnia in illis, quæ à te cõmutata sint, meliora ex bonis facta reperturus. Legi cõmentarium in Symbolum, quo mirificè delectatus sum. Os enim profectò obstructũ iam est litigiosis hominibus, et sibi iniustã laudẽ ex obtrectatione aliorũ quærentib. quos tua excellẽs virtus & autoritas satis per se ipsa refellit. Vale Erasme, et nostri memoriã retine, qui nunꝗ tui esse immemores possumus. Ad Amerbachiũ nostrũ dò literas, cui lucubrationem meã vel imprimis ostendi volo. Iterum vale. Carpent. V. Idus Iunij, M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carp. D. Erasmo Rot. S. P. D.

DIu est cum ego nihil de te, ne rumoris quidem, accepi. Quòd si tu ades in eisdem locis, in quibus solitus es, tibiq; commoda valetudo est, sicuti cupio equidem, & spero, nonnulla de eo me tenet admiratio. Hominis enim πολυθρυλλήτου, καὶ πολυγραφοτάτου non est vsitatum hoc silentium. Sanè nos post librum illum tuũ de Concordia ecclesiæ nihil aliud accepimus quod ab Erasmo scriptum esset. Itaq; non sine aliqua sumus suspicione, ne aut minus fortasse valeas, aut in Belgas tuos profectus sis. Videbare enim in literis tuis

postremò ad me scriptis, significare, te id cogitasse facere. Quod si ita est, mi Erasme, quæso, vt certiorem me de tuo omni statu facias, qui pendeo animi, donec exploratum aliquid de te habuero: nam mihi tua salus & tranquillitas mirabiliter cordi est. Non dedit nobis fortuna, vt in eisdem locis viueremus: quod vtrique nostrum, arbitror, mihi quidem certè fuisset optatissimũ. Potuissem enim apertius tibi, atq; illustrius, omnẽ meũ sensum & animum declarare. Sed quoniam id præterijt, actum ne agamus, vt dicitur, animos certè virtus dedit in amore consentientes: in qua tu multo præstantior, maiores autẽ meæ partes sunt, te summũ virum colendi, et diligendi. Tanquam igitur ad hominem omnium tibi amicissimum, vt de tuis rebus omnibus interdum scribas, vehementer te rogo. Mei in Paulum perfecti commentarij sunt: itaq; eos propediem cogito edere. In ijs plurimum mihi opitulatæ sunt correctiones illæ tuæ, quas in primum librũ adhibuisti. Vellem idem in reliquos fecisses, maximo mihi emolumento ea res fuisset. Sed fortuna nobis disiungendis, multis meis & magnis inuidit iucunditatibus: cui quidem à nobis non potest obsisti, ea enim summas frangit infirmatq; opes, nedum meas. Sed quod ad rẽ pertinet, potes perspicere mi Erasme ingenij tarditatem & imbecillitatem mei: qui tanquã καθιππίδης diutino cursu cubitum vix processi, vt ex hoc quoque maior tibi à tua incredibili nauitate & industria voluptas pariatur. Verùm hæc hactenus. Te mi charissime atq; optime Erasme oramus, vt semel amorẽ erga nos abs te susceptum

con-

constanter & perpetuò tueare. Carpentoracti, Calend. Nouemb. M.D.XXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Bonifacio Amerbachio Basiliensi
S. P. D.

NOlo te vereri, mi Amerbachi, ne tuæ literæ mihi aut intempestiuæ vnquam, aut minus gratæ sint, cùm eas ego libentißimè legam, tuamq́; in illis bene cognitam mihi modestiam semper mihi intueri videar. Quamobrem nulla te à scribendo eiusmodi suspicio retrahat, dum id tibi commodum alioquin sit: semperq́; ita existimes, te mihi quoties scribis, toties rē gratam facere. Tuam de cœna Domini sententiā, & cognosse mihi iucundum fuit, & eandem ego vehementißimè probo, illudq́; præterea adiungo. Tot seculorum perpetuam consuetudinem à cōmuni Ecclesia vsurpatā, non sine approbatione spiritus sancti tantum roboris habere potuisse: cùm præsertim tot ex illo numero sanctißimi viri extiterint, qui gratiam suam et amicitiā cum Deo miris rebus et multis ita declararint, vt dubium de eo esse non posset. Qui certè impij, nefarijq́; fuissent, & ab Deo penitus alieni, si panem pro Christi corpore, & rem prophanam pro rerum omnium effectore sumpsissent sibi adorandam, atq; colendam. Quibus ipse Oecolāpadius profectò nec sanctitate, nec doctrina fuit par. Atq; is antequā excederet è vita, cùm audisset parteis suas, hoc est eorum qui impiè de sacramento corporis Christi sentiebāt aduerso prælio afflictas, quod prælium non humana vi, sed numine omni-

potentis Dei confectum esse constaret: si conuersus est ad meliorem mentem, eius doleo morte: doctus enim sanè vir, & bonis literis apprimè erat ornatus etsi ego nunquàm illi magnam eruditionem in theologia tribui. Sin autem aduersus Deum perstitit contumax, equidem nunquàm cuiusquam malo lætabor: verùm non iniquo animo feram, sementem tantæ prauitatis è medio sublatam esse. Vtinam isti ciuitati, & ciuibus in ea omnibus, rectus insideat in fide catholica sensus: quorum ego alteri, propter nomen & nobilitatem vrbis, alteris ex pietate charitateq́ Christiana valde amicus sum. Qui si me audire volent, quod illis tu meis verbis (si videbitur, & si occasio dabitur) licebit dicas maiorum suorum potius in tuenda vera religione Christi laudem, quàm temerè nouantium res bene cõstitutas, insaniam pergent imitari. Opera quæ scribis Erasmi valdè auidè expecto, nec dubito cæteris futura dissimilia: hoc est, plena doctrinæ & vbertatis. Quòd mihi Basilius tantus autor fuerit inscriptus, habeo equidem magnam vobis gratiam: sed tamen alius erat quærendus potior, qui tali munere honestaretur: nam ego ingenuè loquor, non huius mihi dignitatis conscius sum. Tamẽ tuã, et Erasmi mei beneuolentiã agnosco, eãq́ gratissimã habeo: quam ego pari compenso voluntate. Carpent. VIII. Idus Maij, M.D.XXXII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Germano Brixio S. P. D.

S*Vperioribus diebus, cùm per incertos tabellarios literas à te accepissem: in quibus neq́ locus vnde illæ*

data,

data, neq; dies erat ascripta, etsi ex orationis tuæ filo styliq; elegantia, tũ etiam amoris significatione aduersum me, non mediocrẽ cepi voluptatem: tamen diu suspenso animo fui, quidnam mihi in tali re faciendum esset, cùm ad rescribendum quidem officium me impelleret: quò autem, aut per quem literas ad te darem, nullum consilium capere sat certum possem. Pòst verò diligentius mecum meditatus, & illam faciens coniecturam, tales viros, qualis es tu, Lutetiæ Pharrhisiorũ libentius sæpiusq; commorari: propterea quòd illa ciuitas amplißimũ est doctorum hominum domicilium, literas eò misi: vbi si te illæ reperissent, esset & officio meo, et animo satisfactũ. Sin minus ibi te offendissent, meq; in eo opinio mea & coniecturæ ratio frustrata esset: per Budæum tamen ad te, vbicunq; esses, mitterẽtur. Cui homini doctißimo atq; optimo, tu simili virtute & doctrina præditus, incognitus certè esse non potes. Verùm quòd mihi in literis tuis gratularis, quòd me, quem diu antè mortuum existimasses, repente non modò viuere, verùm etiã dignitate atq; honore auctũ esse audisses, gratulatio tua, vt quæ ab optimo proficiscitur animo, sanè mihi probata est. Sed tu si vnã illam esse mortem arbitraris, qua qui naturæ & mortalitatis conditioni satisfacit: planè nondũ mortuus sum, neque supremum fati diem adhuc executus. Si verò grauiorem & veriorem putas mortem, cùm quis cogitur alieno viuere arbitrio, non suo: sanè & mortuus fui, et reuixi posteaquam in hunc portum otij & tranquillitatis sum peruectus. Scito enim me his quinq; annis, po-

steaquàm videlicet Romanis relictis rebus, in meam ecclesiasticam prouinciam me contuli, solis gustasse qui sint fructus veræ vitæ, nihilq́; expertum fuisse posteà quod pœnitendum mihi esset. Quare tu si μυsικῶς *gratularis mihi, habes lætandi de amico & gratulãdi causam. Sin autem vulgari consuetudine verbi locutus es: en tibi amantissimum tui hominem non modò non mortuum, sed uiuẽtem nũc quidem beatius quàm antea: cui ista ipsa dignitatis accessio, qua te gaudere dibis, vtinam illa nõ magis oneri, quàm honori esset. Sed tamen quoniã diuino numine in hoc loco positi, & in hoc honoris gradu locati sumus: demus operam, quoad possumus, vt nostra eidem Deo & opera parata sit, & voluntas. De te autem ipso mi Brixi, quando ex eorũ hominum numero es, quos ego colere & cõplecti studiosè soleo, dedistiq́; mihi per literas tuæ & doctrinæ et humanitatis specimen: sic me existimare puta, te esse dignissimum, quẽ omnes qui bonas arteis sectamur, in oculis assiduè feramus, nihilq́; vicissim accidere mihi posse tua erga me beneuolentia gratius. Quæ quoniam (vt scribis) à te suscepta iã diu est, ex quo me scilicet primum Romæ cognouisti: peto à te maiorem in modum, vt & veterem illam renouare, & si est augendi locus, etiam augere & amplificare eam velis. In quo tibi polliceor, me curaturum, vt in nullo amicitiæ officio, nec in voluntatis studio me vincas. Vale. Carpentoracti, X. Calend. Iulij, M.D.XXXII.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Germano Brixio S. P. D.

Non

NOn potuit fieri commodius, nec magis vt ego vellem, quàm quòd meus liber tibi redditus fuit: primoq; ipso in prælio, vt aiunt, cum homine disertissimo doctissimoq; congressus, non dicam cum laude, (abhorret enim mea mens ab eo quod insolentius videatur dictum) sed certè sine ignominia discesserit. Quanquam tu quidē etiam illum laudas: in quo agnosco vel beneuolentiam erga me tuam, vel comitatem naturæ, qua es præditus. Sed quòd epistolam meam desiderasti, hocq; genus officij quod in scribendis epistolis situm est, imprimis inter amicos vsurpari iudicas cōuenire: verè tibi dicā. Subitus discessus Giramandi, qui me festinare valde coegit, tū aūt hæsitatio quædam mea, cū nec quibus in locis planè esses, nec quid rerū gereres satis nossem: illudq; etiā valdè vererer ne tibi homini vehemēter in literis occupato obijcerem laborē: adduxit me, vt statuerem per nuntios potius, quàm per literas tecū agendum esse: præsertim cùm homini & amico, et prudenti, id negotij cōmitterem. Qui, quàm mirificè functus officio sit, tum ex rebus ipsis, tum autem tuo imprimis iudicio testimonioq; cognoui. Illud verò mihi pergratum accidit, quòd meum consilium istuc mittendi librum & ad theologorum vestrorum iudicium deferendi, tibi quoq; esse intelligo probatum. Quod equidem, mi Brixi, ea ratione feci, quòd Christianam illam humilitatem animi, quàm maximè in scriptis meis extollere, et in cœlum ferre, verissimis laudibus soleo: non solùm verbis, sed ipsa re, quantum à me fieri potest, cupio semper mecum habere coniunctam. Cuius si vt no-

men, ita veritas Christianis hominib. in cultu & in honore esset, tot hodie pestilentissimarum hæresum erroribus, & hac religionis labe careremus. Sed quòd scribis te curaturum, vt æquis iudicibus, & à politiorum literarum cultu non abhorrētibus, res permittatur, habeo tibi magnā gratiā: iamq; id perfectum à te video. Scripsit enim ad me ex illis quidā sanè quā liberaliter: vt mihi in mentem venerit lætari, esse apud theologos vestros Musis etiam locum, verùm illis sanctioribus: quod tamen tibi & Budæo nostro acceptum ferendum est. Certè id quod sentis, est omnino verissimū: nec res tam præclaras barbarè atq; absurdè debere tradi, et quæ à me scripta in Paulū sunt, sine Latina & Græca eruditione intelligi vix posse: aut ne vix quidem. Expertus enim sum ego, quæ subtilitas rerū, quanta et cuiusmodi altitudo maximorum in illis mysteriorum insit. Quæ tu quòd breui, & subita lectione tam accuratè perpenderis, nō rerum facilitati, sed tui ingenij magnitudini est ascribendum. Quo nisi tu eximio præditus esses crede mihi, impeditius multo iter ad illa percipienda & intelligenda offendisses. Dies tamen, & mora, & crebrior lectio, quotidie magis indicabit, nihil fieri posse rebus illis reconditius. Quod tibi hoc libentius scribo, quòd te quoque video in eodem stadio currere. Non enim mihi ignota neq; inaudita studia sunt tua: sed et ex plurib. cognoui, et legi ipsemet homilias illas Chrysostomi, quas tu è Græco sermone in Latinum vertisti, ea & elegantia verborum, et grauitate: vt non tam opulentissimum transtulisse autorem, quā imitatus esse vide-

videare. Itaq; expectabimus alias: gratūq; mihi in eo feceris: si vt confectæ fuerint, mihi eas afferri quā primum curaueris: etsi cùm ad conciones erit ventum, grauior tibi labor videtur fore propositus. Nosti enim profectò quàm ardenter ille, quamq; incitatè solitus sit auditores non magis docere (mihi quidem videtur) quā aut obiurgare, aut accēdere: etsi vtrunq; quidem, idq; cum magna cura. Verùm cùm in multis interpretandis Pauli locis ab eius opinione dissentiam, iccirco tibi visus sum eum minus legisse. Ego verò in ipso legendo, expendendo, interpretando Paulo, cùm omnium ferè interpretum qui aliquo numero sunt, scriptis & commentationib. vsus sum: tum verò Pauli eiusdem ope et doctrina plurimum adiutus: qui quidem suimet longè optimus est interpres. Noli enim putare, me ad primā illam, quæ Romanis inscripta est, epistolam exponendam accessisse, nisi prius perlectis, diuq; volutatis, omniq; animi attētione perspectis cæteris eiusdem doctoris epistolis. Quarum assidua & acri lectione in eos diuinæ sapientiæ fontes sum inductus, ex quibus si non hausisse puriorem doctrinam, saltem leuiter ex illis aspersus fuisse videar. Vnum est in quo miror, quòd ita reprehendor à quibusdam, quasi deflectere vel tantulū à vetere trāslatiōe Pauli nephas sit. Cuius tu rei, mi Brixi, qui vtranq; linguam probè nosti, optimus poteris esse iudex. Mihi enim si quicquam in illis cōmentarijs est, quod probetur, illud præcipuè est, quòd visus mihi sum verba è verbis expressa verè Latina reddere, quæ antè nimirum alieniora pleraq; erant, vt vis Apo

stoli sententiaq́; obscuraretur. Ea si conatus sum illustria & perspicua facere, quod ordine, & proprietate Pauli verborũ accuratissimè seruata factum à me est: quidnam quæso ea in re admissum est culpæ? cùm præsertim gratius hoc etiã meum factum esse debeat, quòd Luteranis vt sua παράδοξα facilius probent, imperitosq́; in fraudem inducant, ad ignoratã plerisq; linguam sæpenumero confugientibus, hic vtiq; cãpus doli & fallaciarum intercludendus fuit. Si tamen ego non sum hallucinatus, quod fieri nimirũ potuit, homo enim sum. Alia quidem via commodius istis contortoribus scripturæ sanctæ occurri, illorumq́; præstigias et machinatiões redargui vix potuisse existimo. Itaq; & initio mei operis hac potissimum de causa illam me sumpsisse enodandam epistolam sum testatus. Sed hæc hactenus. Venio nunc ad eas epistolæ tuæ partes, quæ partim me delectarunt mirabiliter, partim pudore etiam affecerunt. Nam quòd meæ lucubrationi tantum laudis impartis, quãtum non tã à summo iudicio, quã ab amicissimo animo profectum intelligatur: gaudeo equidem me abs te sic diligi, tuamq́; istam præstantem atq; egregiam erga me voluntatem permagni æstimo. Sed res ipsa planè vt erubescam me cogit. Etenim quis ego sum, quo ingenio, qua doctrina, quibus ornamẽtis præditus, cui ab homine doctissimo atq; optimo tantum laudis tribuatur? Si enim in eo laudãdus sum, quòd sim deditus optimis artibus & studijs: quàm multi sunt nostra hac ætate, qui in eodem genere studiorum excellunt? nónne horum talium frequentia Italia, et Gal

lia, & ipsa quoq; Germania nunc referta est? Si verò q optimas tueor et sustineo partes, ab antiquiorumq; scitis atq; decretis transuersum vnguē non discedo: nō tam id laudi vlli dandū est, quàm vitio, secus si fiat, maximo. Nam quòd in portum me ex vrbanis illis fluctibus, & ex magna agitatione trāquillam in stationem recepi: ego sanè liberam & voluntariam vitæ agendæ rationem obnoxijs illis, & alienæ sententiæ addictis rationibus, ob eam primùm causam longè prætuli, quò vni iam Deo liberius famulari, & cōmissæ mihi ab eo ecclesiæ officium præstare præsens possem. Deinde vt mihi cū Musis iam diu optatum habere liceret cōmercium. Cuius quidem vitæ suauitas & delectatio tanta est, vt non regem esse, sed regibus non egere, verè regaliter viuere, & ipsa verè beata vita sit. Quanquā hoc argumentū nequaquàm in vulgus edendum est, ne ad eos quidem, qui aliquam speciem bonorū doctorumq; præ se ferentes, eisdem nihilominus, quibus vulgus, honorum atq; o[illegible]m cupiditatibus iactantur. Sed ego tecum tanquā mecum hanc rationem puto. Nō enim mihi plus assumo in huius laude consilij, quā tibi ipsi tribuo: quem & multis antea testibus, & tuis nunc ex literis planè intelligo in eadem mecum esse sentētia: nisi quòd tua virtus hoc apparet illustrior, quòd ego multis diu curis, laboribus, vigilijsq; vexatus, quas ad alienum arbitrium ferebam & suscipiebam, tandem tædio fractus, in quietis locum me contuli. Tu tua sponte, solutoq; iudicio, studijs ambitionis missis, in eundem portum es peruectus. De qua præclara animi tui moderatione,

tione, rectißimoq́ue consilio, & eiusdem mecum societa te muneris, & tibi gratulor, & mihi apprimè gaudeo. Nullo enim alio comite ornatior, aut hanc inire prius viam, quæ minime populo nota est, iamq́ue ob desuetudi nem dumetis inhorruerat, et stirpibus, aut nunc tenere eandem poßum. Sed de his quoq́ue satis. Iulij fratris mei quòd mihi mentionē facis, eodē penè amore ac si frater ipsius germanus fuisses, veteremq́ue tuā cū illo familia- ritatem prædicas: peream mi Brixi, nisi cū meum erga te studium ad summū creuiße crederē, maximus tamē hac de causa cumulus acceßit: non enim existimarā no stram coniunctionē iam inde ab illius tecum cōsuetudi ne auspicatam fuisse. Neq́ue verò aut te vrbanum memi nisse mihi videbar, aut pòst in Gallia tibi quicquā rei cum fratre fuisse meo nouerãm. Sed omnis tui cognitio principio mihi in Gallia oblata est, primum ex literis tuis, quas iam longo interuallo accepi iucundißimas. Deinde ex epistolis & Erasmi ad te, & ad illum tuis, illoq́ue imprimis opere mihi sanè probato, quod conuer- tendo Chrysostomo lucubrasti. Postremò verò Lugdu ni, deindeq́ue Maßiliæ, cùm ad summos principes saluta tum acceßissem, sermones cùm pluribus permultos & habui & accepi de te: cùm tua virtus & doctrina, ma- ximeq́ue ista animi æquitas, qua tu fortunæ & cupidita ti tuæ modum constituisses, omnium vna & constanti voce laudaretur. Itaq́ue, cùm plurimas iam haberem tui magnifaciendi causas: cumq́ue hoc nouißimum studiū, quod tu in meis exhibendis scriptis honoris mei causa suscepisses, vehementer tibi me obstringeret: illa tamē

mei

mei fratris cōmemoratio tam piè, tamq; amanter abs te facta, prorsus effecit, vt te in illius penè loco diligā. Quam ob rē rectè feceris, idq; mihi erit gratißimum, si ita statueris, quaecunq; à cōiunctißimo fratre officia sperari, aut expectari possunt: ea tibi à me prōpta esse & parata: vt si vsus venerit quò memetipsum tibi patefacere penitus poßim, non sis maiorem erga te beneuolentiam cuiusquàm neq; fidem in amicitia integriorem cogniturus. Illud te rogo, vt quid theologi vestrī de meis scriptis senserint, certiorem me facias: cura etiam adhibita, vt literae ad me diligētius perferantur. Nam quas mense Aprili dedisti eas mihi scito extremo Iunio fuisse redditas: quibus vt debui, sine mora respondi. Tuis addubitationibus, quae ad linguae Latinae rationē pertinēt, altera seorsum pagella conor satisfacere. Vale mi doctißime Germane, & nos amare perseuera. Carpentoracti, pridie Calen. Iulias, M.D.XXXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Germano Brixo. S. P. D.

ET literae tuae, id quod aliàs quoq; conquestus sum, tardißimè ad me perlatae fuerunt: (datae enim pridie Idus Februarias, post Nonas Aprilis denique mihi sunt redditae) Et ego quò minus ad eas continuò respōderē, valetudine fui aduersa impeditus. Scito enim me octauum iam mensem pituita vsq; eò laborare, vt et odoratum penitus, & vim etiam gustādi aliqua ex parte amiserim. Qui morbus hyemis tempore lētior, eoq; magis tolerabilis: quòd humoribus pigrè & segniter se mouentibus, sensum in nobis mali ob tusiorem aliquā

to facit. Vere nouo excitatur, & ad nocendum corpori acuitur. Itaq; & febricula aliquot diebus tentatus sum, & nunc capite frequenter langueb:non tam dolore quidem, quàm grauedine quadam occupatus, atq; pressus. Sed mihi multis adhuc frustra remedijs adhibitis, recuperandæ valetudinis spes, secundum Deum, reliqua est in appropinquantis caloris aduentu. Quæ si nos fefellerit, feremus humaniter, omneq; Dei omnipotentis de nobis ipsis decretum in partem optimam accipiemus. Illud vtiq; præstabitur à nobis, vt ne qua culpa nostra morbus vim ad lædẽdum, incremẽtúmue accipiat. Habes causam meæ tarditatis. Nũc reuertor ad tuas literas, quæ mihi mediusfidius extiterũt gratissimæ: vel quòd beneuolentia erga me tua eas mihi gratas semper efficit, vel quòd de libro meo quid actũ fuerit, cognoui: de quo ad id tempus nihil acceperã. Eram autem non minimum sollicitus, quo pacto ex eo afficiantur animi vel audientiũ, vel legentium. Et nimirũ hoc tempore, hisq; animorum opinionumq; dissentionibus, nihil tam nobis pertimescendũ, quàm calumnia est, quę iam vulgare quidem videtur esse vitium. Sed mihi, vt concertatio omnis permolesta. sic animi æquitas tutissimum est perfugium: quo sum vti solitus, si quis falsam mihi litem aut iurgium intendat: nam beneuolis castigatoribus vltrò magnam gratiã me debere confiteor. Quare quod mihi polliceris, vel potius recipis, te acturum accuratè cũ theologis vestratibus, vt meũ hunc animũ æqui boniq; cõsulant, id ego abs te non mediocri cum cupiditate expeto. Nihil enim malo, quàm & suũ

illis

illis honorem, & mihi meam pacem ac tranquillitatẽ incolumẽ manere. Praeterea faueo etiã ordini illi atq; collegio, in quo video firmißimam anchoram fluctuantibus (vt nunc est) fidei nostrae rebus constitutam esse. Sed haec hactenus: neq; enim dubito, quin iã officio functus fueris: nihilq; reliqueris loci neq; hortationi, neq; admonitioni meae. quippe qui non studium solum amoremq; in amicitia, sed nauitatem etiam, & diligentiã afferas. Quo quidem nomine non mihi vni, sed prorsus omnibus carus iure optimo atque amabilis esse debes. De Episcopo Parisiensi nostro istud idẽ sentio quod tu. Nihil illo homine elegantius: nihil bonarum artiũ fierẽ posse amantius: in quibus ille ita caeteris fautor est, vt praecipuam tamen laudem ipse obtineat. Ei te gaudeo tam familiarem, quam tu scribis, existere. Neque illud est κολοιὸς πρὸς κολοιὸν, sed ad summum virum vir ingenio & doctrina praestans eos aditus habet, quos germana virtus illi patefecit. Eum ego etsi mirabiliter amo, coloq;, idq; ipse nõ nescit: tamen mihi erit pergratum, si tu hoc idem in sermonib. crebro illi inculcaris. Caetera, quae in tuis literis plenißima amoris atq; officij sunt, iccirco à me praetereuntur, vt ne videar aut meis nimium oblectari laudibus aut tuas blandiùs saepiusq; commemorare, quàm ingenuitas amicitiae, et nostra firma iam atque constans necesßitudo postulat. Illud habeto, tantum tibi tribui à me, quãtum & doctissimo homini, & in officijs omnibus constantißimo, ab homine item officij doctrinaeq; studioso & peramante debeatur. Cuius mei de te iudicij nunquã me profectò

poeni-

pœnitebit. Vale. Scriptis his literis, venit mihi in mentem requirere ex te, ecquem tu forte isthic haberes liberalibus institutum artibus, qui & Latinis et Græcis docendis literis idoneus esset, idq́ ipse profitetur munus. Similem enim quempiã ego nactus, libẽter eũ huc sat bona (vt opinor) conditione accerserem: quòd ciuitas hæc nostra publico id, vti fieret, decreuit consilio. Vellem autẽ eum maximè, qui in Ciceronianis scriptis exercitatus esset, atq; eruditus. Hac in re si quid est mihi quod præstare, & ciuibus in eo meis prodesse possis: petò à te, vt ne grauere suscipere aliquã curã, et te in eam cogitationẽ conferre. Certè enim si assequemur quod cupimus, magno nos oẽs abs te affectos esse beneficio sumus arbitraturi. Iterum vale. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. Gulielmo Bellaio Langæo S. P. D.

CVm hosce plures iam menses vehementer de te & de tua salute solicitus fuissem, quod ignorãs vbinam esses, te in illis Italiæ fluctibus etiam nunc versari arbitrabar: summam repentè accepi lætitiam ex optato nũtij aduentu, qui ex aula Regis nuper huc profectus, saluum ac valentẽ te sibi visum esse cõfirmauit. Quod si ita est, (vt ego spero & opto) cùm mihi ipsi gratulor, tum ago Deo immortali gratias. Facit enim incredibilis ille amor, quo te iampridem sum complexus, vt nihil mihi abs te neq; secundarum, neque aduersarum rerum, esse seiunctum possit. Quanquam quas tu secũdas tibi esse res putes nescio, præter Regis tui gloriam

atq; amplitudinem. Vidi enim te in maximis illis miseræ Italiæ turbinibus ac procellis, non ferentem modò omneis labores, & omnia pericula constanter, ac fortiter: sed adeuntem etiam vltrò, & plenè exposcentem pro tui Regis dignitate atq; gloria, vsq; eò quidem, vt nemo secundis suis rebus tã iucundè ad cõmodum et vtilitatem suam perfruatur, quàm tu in turbulentis & asperis alacri animo versabare, quò fidei tuæ officioq; satisfaceres. Quod etsi iure ac merito pro tanti honore Regis faciebas, tamẽ rarũ nos in te, propeq; inauditum fidei ac virtutis exemplum conspicientes mirabamur. Nunc aũt si in portum peruectus es, instituistiq; commorari inter tuos, et ea artium optimarum studia quibus à pueritia mirificè fuisti deditus, in aliquo otio recolere: nuncio tibi me futurum socium eiusdem et voluntatis, & iudicij. Dedi enim me penitus & dicaui literis: neq; aliud quippiã iã cogito dies noctesq;, quàm quemadmodum possim veram & dignam Christiano homine immortalitatem consequi: cuius rei iudicium, & fructum etiam aliquem, velut otij mei primitias, celeriter, vt spero, in manibus es habiturus. Sed non audeo scribere de his nũc pluribus, donec sciero, vbi tu sis, quid agas, ecquam mei absentis memoriam beneuolentiamq; conserues. Quod vt facias, mihiq; aliquando aliquid de tuis rebus scribas, te vehementer etiam atq; etiam rogo: imprimisq; tibi vt persuadeas, nullum vnquam tempus fore, quo tuorum meritorum erga me, et nostræ mutuæ insignisq; beneuolentiæ, memoria moriatur. Vale. Carpent. XV. Cal. Martij, M.D.XXXVIII

IAC. SADOLETVS EPISC. Carp. Gulielmo Bellaio Langæo S. P. D.

NOn puto te mei oblitũ eſſe, id enim humanitas tua mihi perſpecta & cognita, & mea conſtans erga te voluntas ſuſpicari vetat. Cùm enim ego tantum te diligam, quantã literis exprimere non poſſum, quod meus in te amor omnem verborũ vim, & orationis copiã longè vincit: non duco poſſe hoc accidere in natura ingenua, & liberali, cuiuſmodi tua eſt, vt posteriores in amando ferre partes velis. Quamobrem certus ſum me tibi eſſe cordi, quẽadmodum quidem antea ſemper fui. Quòd autẽ laceſſitus à me toties per literas, nullas mihi adhuc reſcripſeris, id occupationibus tuis totum attribuo: etſi vel verſiculis abs te duobus, vt aliâs tibi ſcripſi, poteram eſſe contentus: qui mihi amanti, cupienti, de te multum cogitanti, maximi muneris loco accidiſſent. Siquidem in illis imaginem & animi, & amoris erga me tui, cõplecti et oſculari mihi licuiſſet. Sed quãdo iã præterijt, adeſt noua occaſio, qua nauare mihi beneuolentiam tuam poſſis. Paulus Sadolet. fratris mei filius, is qui tibi has literas reddidit, adoleſcens eſt apprime inſtitutus artibus honeſtiſſimis, à meq́; in filij loco diligitur. Is iampridem flagrans cupiditate viſendæ Aulæ Regiæ, & ipſius Regis ſalutãdi venerandiq́; tã ſuuo, quã meo nomine, hoc tempore à me potiſſimum dimiſſus eſt: quo mea quoq́; intererat, aliqua perferri ad Regem meis verbis: ex quibus ille pluribus ſuis beneficijs in me iam collatis, animum meum erga ſe & memorem

rem

rem et gratum cognoscere posset. Etenim iam dudũ vereor mi Langæe, ne me rusticum hominẽ iã quendã, & parum vrbanum esse existimetis, qui officium iustum mehercule & debitum, ad vos isthuc veniendi, et corã memet Regi offerendi tãdiu distulerim Sed eius me mei facti oppidò quã puderet, si aliqua in me resideret culpa, ac non totum hoc crimen fortuna sustineret. Quib. aũt de causis vsq; adhuc retardatus sim, & quid potissimũ velim in hoc tempore, cuncta ex ipso Paulo cognosces. Quem peto à te Langæe mi suauissime, teq; magnopere rogo, vt omni tua humanitate, tua inquã illa præstante atq; egregia, cõplectare. Nihil mihi omnino facere gratius potes, quàm si in hoc adolescente quanti tu me facias, & quid mea causa cupias, ostenderis. Is à me habuit in mandatis, vt nihil omnino ageret, nisi de consilio tuo. Quamobrem eum totum suscipias oportet: et non solùm illi introductor, sed monstrator etiam sis, & monitor, quomodo, & quando, aut ad Regem adire, aut reliquas eum res agere & tractare conueniat. Hoc cùm mihi feceris (vt dixi) gratissimum: tum tu virtuti & humanitati tuæ seruieris, quemadmodũ quidem solitus es: ipsumq; adolescentem dignum & fide et beneuolentia tua etiam experiere. Nos hîc de nuptijs tuis nescio quid audiuimus, easq; plenissimas dignitatis esse intelleximus. Id si ita est, quod quidem cupio esse, tibi eam rem feliciter & prospere euenire opto: ac Deum quæso, vt eos ex te gignas liberos, qui tibi & voluptati, & generi tuo sempiternæ laudi esse possint. Vale mi Langæe, & me vt soles diligè. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Pino Riuensi Episcopo S. P. D.

DIu est, quòd nihil ad te dedi literarum: non obliuione amicitiæ nostræ, sed quod cùm nihil haberem quod scriberem tua lectione dignũ, nullas volui potius, quàm inanes esse meas literas. Nunc verò cùm se mihi occasio, & propè dicam necessitas quædam obtulerit scribendi ad te, libenter hac oportunitate sum vsus. Etenim quibus in rebus egere mihi videor cùm eruditi hominis doctrina, tum amici fide, tu mihi statim occurris ad vtrunque aptus, cuius iudicium & integritas à me maximi æstimetur. His diebus absolueram commentarium in Psalmum XC. sanè maximo cum labore atque cura, quod mihi ferè scribenti semper accidit, vt propter tenuitatem ingenij omnia difficillima esse videantur. Eũ librum cùm cuperem communicare tecum, & cum aliquot viris doctis, vt quàm maximè emendatus in manus hominum exiret, difficultate librariorum fui retardatus, quorum est incredibilis in his locis inopia. Itaque ad impressores me necessariò contuli, ne nunquam quicquam ederem quod laude dignum esse posset Nam cùm non insistendum mihi in hoc vno opere sit, sed ad alia, Deo bene iuuante, progrediẽdum: visum est fore vtile mature intelligere, quid quisque in hac lucubratiõe mea prima ex me requirat, vt ex his, in quibus iure nunc reprehendar, in alijs posthac cautior & sapientior fiam. Hac spe & fiducia libello exitum permisi, eumque euestigio misi ad te: vt siue tibi probaretur, singularem animi lætitiam ex hominis doctissimi, atque amicissimi approba-

probatione acciperem: siue minus probaretur, tua castigatione & monitis in posterum fierem melior. Quorum vtrumuis ita mihi gratum futurum est, vt vtrum malim nesciam. Vtile est reprehendi, cùm erres: Iucundũ laudari, præsertim à laudato viro. Sed si hi sumus, qui esse debemus, hoc est veri rectiq́ cultores, potior esse debet voluptate vtilitas. Quamobrem à te peto, idq́ maiorem in modum, vt cùm hæc nostra leges, reperiesq́ aliquid quod tibi non satis probetur, sensumq́ acris iudicij tui aliqua in re offendat, ne parcas monere & reprehendere me, fidemq́ amicitiæ, quàm à te sanctißimè seruari non dubito, in hac re mihi potißimum præstes. Vt enim dico, si minus in hoc volumine, quod iam editum est, at in alijs ad quæ ego me paro, plurimum mihi & tua eruditio proderit, & autoritas. Tibi equidem hoc confirmo, me in hac scriptura & lucubratione mea, non tam meam spectasse laudem, quàm eorũ vtilitatem, qui legent: si fortè in hac tanta vitiorum ubertate, quibus hodie terrarum orbis laborat, aliquid ferre opis possum labenti iam, & grauiter affectæ religioni Christianæ. Quod optatum etsi maius multo est, quàm vt conueniat meis viribus: per quos tamen vult, omnia quæcunq́ vult, & potest, & potuit semper omnipotens Deus: qui à pecore pascendo, & à sycomoro, reges populo suo & prophetas accersiuit. Cuius nos honori, & nomini toto animo inseruientes, satis habituri sumus, si cui inter legendum nostra, aut Dei ipsius omnia intuentis timor solito maior, aut acrius desiderium rectè faciendi incesserit. Sed de his satis. Tu vt

me diligas, tibiq; persuadeas, te à me & coli summope re, & amari, magnopere à te peto. Vale. Carpentoracti, Calend. Martij, M.D.XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Aug. Grimaldo Episc. Grassæ S.P.D.

OMnibus in rebus tuus amor erga me semetipsum ostendit: quod etsi mihi est peroptatũ, re & factis sæpius apparere quantopere tu me diligas: tamẽ quòd tibi nihil adhuc possum reddere præter beneuolentiam, & memorem pro tuis iam pluribus officijs erga me voluntatem: aliqua cura afficior, ne cui indignus talis viri tanto erga me studio esse videar. Quod ego à te peto, vt ne ita credere animum inducas. Crebrior tibi, & felicior data est occasio bene merendi de me, & propter amplitudinem potestatis, & propter excellentiam virtutis. In quo verò & fides agitur, & officium, & fidelis amicitiæ firma coniunctio, mori millies malim, quàm quoquã in eo esse inferior. Sed quorsum ista? Paulus fratris filius, quem ego mihi pro filio duco, nuper reuersus ad nos, mihi narrauit, quo pacto fuerit acceptus à te: vt non solùm amorem, quo me prosequeris, sed humanitatem etiam, et liberalitatem tuã, quæ summa est, totam effuderis in eũ: aliquotq; locis ea de me præsentibus audientibusq; compluribus dixeris, ex quibus perspicuè pateret, & quantum me amares, & quàm amicè de me atq; honorificè non sentires ipse solũ, sed alios etiam velles sentire atq; existimare. Hæc tua recentia officia: quæ alijs iã pluribus accumulata sunt, si obliuisci aut dissimulare velim, ingratus & nefarius: si ver-

si verbis compensare, ineptus sanè existimer. Sed in re difficili ad capiendum consilium & dubia, malui tamē scribere ad te aliquid, & gratias tibi agere, quàm omnino me videri mutum. Eas igitur tibi et ago & habeo quàm maximas, habiturusq; sum semper, donec vita superabo mea. Et quoniam alia mihi non est de te bene promerendi facultas: illud quod sperare nonnihil posse mihi videor, si hoc ocium quo nunc fruor, Deus mihi fortunabit, tibi polliceor, me omnem operam daturū, vt & tuæ eximiæ virtutis, & meæ erga te summæ beneuolentiæ ac voluntatis, aliquod non obscurum iudiciū prodatur posteritati. Sed & hoc parum est, & tu multò maioribus es dignus. Nos tamen id quod possumus libenter præstabimus, in quo animus tibi noster, non res ipsa est spectanda. Vale, & nos amare ne desine: tibiq; persuade vicissim, te à me non amari solum, sed mirabiliter etiam obseruari, & coli. Carp. XV. Calen. Octobris M.D.XXIX.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARVM LIBER V.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Ioan. Saluiato S.R.E. Cardinali, S.P.D.

COgnoui ex literis meorum, id quod mihi magnæ voluptati fuit, te saluum ad vrbem, & ad Pontificem Max. reuertisse: atq; vtinā vt virtus tua mihi planè perspecta & probata semper fuit, sic habeat lo-

cum his duris temporibus, quo Reip. & ecclesiasticæ au-toritati possit esse adiumento. Quod tamen confido fo-re, fretus prudentia tua, & optimi Pontificis sapientia atq; consilio. Ego cùm tu etiamnum in Gallia esses, me-moria teneo, me tibi scripsisse, excudi à me nescio quid in sacris literis: quod simulac absoluissem, cõtinuò tibi mis-surus essem. Id nunc mitto, commentarios videlicet in psalmũ XCIII. aliquanto serius, quàm volebam: quòd expectatio mea quoad scirem vbinam locorum cõstitis-ses, studium mittendi meũ retardauit. Nã quin tibi in omni laude doctrinæ ac literarum plurimum tribuã, ne tu quidẽ dubitare quicquam potes. Nosti enim iam diu animum meum erga te, & perpetuum iudicium, quod ego cũ de ingenio tuo, tum de præstantissimis vir-tutibus, omniq; tua integritate & modestia semper fe-ci. Quæ hoc maiora ornamenta putanda sunt, quò ra-riora in hoc tempore cernuntur. Itaq; gratũ quidẽ mi-hi fuerit tibi probari lucubrationem meam, si tamen probanda sit. Verùm illud quoq; gratius, me abs te ad-moneri, si quid inerit quod reprehensione dignum es-se videatur. Tendenti enim mihi ad similia alia, admo-nitio tua præcepti in posterum, & doctrinæ apud me locum obtinebit. Sed de hoc satis. Reliquum est, quod ego nescio quamobrem hæsitem petere à te, cùm à tali viro, eodemq; patrono ac defensore tum meo, tum meo-rũ omnium, si qua opus sunt, audacter postulanda sint: neq; tamen (vt ego arbitror) meæ modestiæ in peten-do fines transiliam. Habeo sororis filium de tuo Ferra-riensi populo, Paulum Sacratum, bene ac liberaliter

edu-

eductum, optimisq́ institutum & moribus, & literis: qui mihi cordi vehementer est, & propter necessitatē sanguinis, & multò magis, quòd ex indole bona virtutis ac ingenij spem de se maximam omnib. nobis affert. Is ecclesiasticam sectam secutus, dedit in sacrā militiam nomen, & à me iampridem sacerdotio quodā donatus fuit. Verùm pater eius Ioan. Baptista, cuius tibi virtus, pudor, integritas, nota est, tam multorum liberorum onere premitur, ut nequaquā id illi subsidij satis sit. Quare cùm ipsius Pauli egregia indoles, & optimarum artium ac literarum studium, tū domus illius ac familiæ nobilitas digna est, quā tu tua humanitate ac liberalitate cōplectaris. Feceris igitur rem tua virtute vehementer dignam, si sacerdotio alio quodam in ipsius patria illi deferendo eum iuueris, quò & studiosius colere bonas arteis, & patris fratrumq́ onera, quæ multa & magna sunt, queat subleuare. Quod ego à tua amplitudine vt efficiat summopere cōtēdo atq́ in primis, si tibi videatur, vt eum in illius Ferrariensis ecclesiæ canonicorum, quos vocant, collegium ascribas. Erit hoc mihi ex multis tuæ erga me beneuolentiæ indicijs maximè gratum, prorsusq́ honorificum. Tu verò cùm illam familiam honestaris, in bonoq́ statu collocaueris: tum egregiam illam, quæ de te est, et de tua singulari sapientia ac religione, confirmaris opinionem: tanquàm sic statuas, sacerdotia, non ad temeritatē & arbitrium efflagitantiū, sed ad ornandos homines idoneos, & ad bonorum mentes studio virtutis ac doctrinæ accēdendas, dispensari oportere. Ego si hoc (vt spe-

ro) impetraro, maximo me abs te affectũ beneficio, & perpetua debitione gratiæ tibi deuinctum esse arbitrabor. Vale mi Patrone, et patrẽ tuum charissimum virũ meis verbis saluere iube quàm plurimum. Carpent.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARpent. Ioan. Saluiato Cardinali, S.P.D.

SAepius mihi iam contigit, vt ad te scriberẽ, aliquos tibi commendans: quod & dudum in sororis meæ filio feci, cùm petij abs te, vt quoad commodo tuo fieri posset, aliquo eum sacerdotio in patria sua honestares. Et proximè his literis, quib. commendaui tibi causam meorum populorum, quorum est mihi salus, & meæ fidei potissimum ab Deo credita. Sed verè hoc loquar, tuum in me studium, et præstans in omni genere humanitas, longè vicit expectationem meã. Sic enim ex meorum literis intelligo, nullum tibi dari locum declarandi amoris tui erga me, quin id ita apertè prolixeq; efficias, vt facile appareat, tibi esse cordi & voluntatem, & commendationem meam. De quo gratias tibi ago quantas possum maximas, atq; vtinam referre possem: eundem me re ipsa esse erga te experirere, quem oratione præ me fero. Sed crede mihi, si amor, si cultus, si obseruantia, si tuarum plurimarum, earũdemq; præstantissimarum virtutum prædicatio, aliquam partem obtinet referendæ gratiæ, te nullum meum officium desideraturum, quod proficisci ab homine gratissimo possit: daturumq; me operam, quantum in me erit, vt quæ tua sit integritas, quod ingenium quæ virtus, & in conseruandis ac tuendis clientelis, etiam absentium, & vete

vete

veterum amicorum fides, non præsens solùm ætas, sed etiam futura intelligat. Non enim parua laus, sed meo quidem iudicio omniũ prope maxima: homini potenti, & maximis opibus prædito, charam præcipuè esse & humanitatem in omni agenda vita, & in tuendis amicitijs fidem: atq; hoc maior, quò rarior. Verùm hactenus de his: vberiorem enim ea orationem desiderant. Quod ad sororis filium attinet, accipio excusationem tuam, & in seruandis promißis virtutem animi, constantiamq; collaudo. Cùm autem poteris, cùm erit tibi commodum, tunc de eo cogitabis, si voles, & si tibi pro liberalitate tua, amplectenda probitas adolescentis, & ad optimas artes ad quas propensa est, adiuuanda esse videbitur. De meis quidem populis te rogo atq; obtestor, vt cogitationem aliquam suscipias. Incredibile dictu est, quantopere eos diligam: in quo mihi ab illis refertur gratia. Non enim suam penè salutem mea ipsi salute habent chariorem. Sed tamen multis iamdudum incõmodis affecti, & inter nationes exteras quasi exemplum quoddam præferentes, quid sit sub æquitate & ditione Romanæ ecclesiæ viuere: digni sunt, quibus maiore cum indulgentia imperetur. Itaq; ego nec tot procuratorum ac iudicum mißionẽ, nec minas formidinesq; probo, quibus hominum mentes à uoluntate obtemperandi potius abducuntur. Ecclesiastica mansuetudine agendum cum illis est: id quod etiam magis puto profuturum. De quo si tibi videbitur, vt cum summo Pontifice loquare, aliquidq; ad me quàm primum rescribendum cures, magnopere à te peto. De meo ad vrbem

vrbem reditu, quem tu iampridem exoptare videris, agnosco equidem beneuolentiam tuam. Veruntamen confirmo tibi, si quis vspiam est, quem sui status minimè peniteat, me eum esse. Nullam enim rem possum optare de eis rebus, quæ ad sedandum animum pertinent quam non mihi penè vltro diuina bonitas obtulerit. Absunt opes à me, & eximij illi honores, & concursus hominum negotiorumq́; : quibus ego in rebus nullam nuquam partem beatæ vitæ repositam esse putaui At multa adsunt, quæ ego statuo esse potiora: pax animi & tranquillitas, & mens mediocribus contenta rebus, tum amor cūctorum qui circum me sunt: imprimis verò studiorum, & literarum voluptas, ac delectatio: quæ & maxima est, & latam & rectam ad immortalitatem munit viam. Deniq; si mihi vitæ ratio esset ex omnibus vna eligenda, ea quæ maxime faceret ad fœlicitatem: non videor aliam fuisse electurus, quàm hanc quæ mihi singulari Dei beneficio nec opinanti tributa est. Quamobrem redeundi istuc quidem meum nullū consilium est. Sed mens certè et voluntas summo pōtifici & Sanctæ istius sedis honori & autoritate vehementer dedita, tuiq́; imprimis peramās: quem ego patrēq́; vna tuū virum clarissimū, atq; vniuersam familiā uestram, omni semper studio & obseruantia sum prosecutus. Qua in sententia etiam quoad viuam permanebo: nec vllo vnquam loco, aut sedes à me apostolica boni episcopi, aut vos amicissimi ac beneuolentissimi hominis officium requiritis. Vale. VI. Calend. Martias M.D.XXXI.

IAC.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

Iohanni Saluiato CardinaliS.P.D.

CVm in omnibus dictis factisq́; , quæ tu pro me vnquam, aut mecum egisti:tum verè in his præcipuè literis,quas proximè accepi à te,omnis tua humanitas patefacta mihi est, plena amicißimæ erga me voluntatis.Nam & comprobatio tua mei de Paulo iudicij, vehementer grata mihi extitit. Et quod tu eum in amorē tuum, & in familiaritatem tam libenter receperis,id quoq; intelligo meo amori te fuisse datum. Quāquam meum quidem de eo testimonium, illius actionibus,ingenio,modestia,apud te confirmatum esse summè gaudeo. Certè enim aut nemo est,aut omnino perpauci, quibus meas actiones atq; consilia, æquè ac tibi probata esse cupiam: quem ego & propter insignem prudentiam, ac integritatem, omni honore cultuq́;: & propter animum eximium erga me incredibili quadam beneuolentia prosequor,atq; complector. Quod autem scribis gratum tibi à me fieri, quod nomen tuum meis scriptis concelebrare sim aggressus:non est de eo cur mihi gratiam debeas. Ego enim id reputās quod verū est,ex tuo nomine & commemoratione clarißimi atq; ornatißimi viri,omniq́; virtute præstantißimi,non parum luminis in mea scripta deriuatum:suscepi negotium non tam tui(non enim virtus tua eget testibus)quā mei honoris causa:atq; vt literæ meæ, quæ sua sponte obsoletiores sunt,tuæ & autoritatis, & laudis gloria illustrarentur.Nec me tamen oblitum existimes velim eius orationis,quā habui tecum,cum tu apud nos Carpen-

pen-

pentoracti esses. Non enim si in alio argumento nunc versor, illud propterea abieci, quod tibi ostenderā me suscepturum esse. Sed cùm & difficilius illud opus, & longioris multò temporis existeret, nostra autem festinatio amoris mei erga te aliquo indicio tibi declarandi moram tantam non ferret: ad id elucubrandum me cōuerti, q̄ videbatur maturè confici posse. A quo tamen ipso & hyemis asperitate, & tenuitate mea valetudinis aliquandiu sum retardatus. Sed repetā cursum, vt opinor: hocq́; acrius instabo & connitar, quò maior mea cupiditas perficiendi facta est. Tua in meæ sororis filium propensa beneficaq́; voluntas gratißima mihi est: eaq́; cumulum affert tuis erga me meritis, quibus iam plurimis tibi sum obstrictus. Ego tuis literis serius respondi, quòd cùm te Neapolim profectum esse constaret, de reditu tuo ad vrbem nihil ante hoc tempus audieramus. Vale. IIII. Cal. Aprilis, M.D.XXXVI.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. Alberto Pio Carporum Principi, S. P. D.

NOllem te existimare, aut negligētia fieri mea, aut obliuione nostræ veteris amicitiæ, vt raras ad te dem literas: non enim ea causa est. Sed tui sæpenumero summa cum beneuolentia memoriam recolens, habeo tamen & temporis, et valetudinis tuæ rationem. Nam & duriores adhuc res tuæ, quàm tua virtus & dignitas postulabat, me sæpe conantem scribere retardarūt: nō habentem præsertim opis atq; auxilij aliquid, quod tibi possem afferre. Et inualetudo tua ita mihi molesta

est,

est, vt non tu interdũ corpore grauius affecto sis, quàm ego tua causa perturbato sim animo. Quod cùm communis humanitatis est, aliorum incommodis commoueri: tum verò beneuolentiæ proprium, æquè ac suis. Sed te quãuis iactatum fortunæ iniuria, & valetudinis imbecillitate laborantem, tua tamen grauitas sapientiaq; consolatur. Etenim multa tibi in te ipso præsidia sunt aduersus taleis casus comparata, literarum, ingenij, philosophiæ, atq; in omni genere rerum agendarũ, consiliorumq; & capiendorum & dandorum prudentiæ, summæq; autoritatis. Quibus rebus fit, vt tu in aduersis multo maior appareas, quàm in secundis hi, qui existimationem bonam ab hominib. nec dignitate mereri, nec per virtutẽ consequi potuerunt. Accidit, quod isti omnium maximo & præstantißimo Regi confido magnæ curæ esse quietem et tranquillitatem tuam: qui vt liberalis ac benefici erga omnes, sic grati aduersus de se bene meritos summam iamdudũ laudẽ obtinet. Sed vt hæc tibi poßũt esse solatio, quæ à me dicta sunt, etsi qua alia sunt huiusmodi ad firmandũ animum apta atq; accõmodata, sic te experiri non dubito, id quod ego quoq; facio, in cunctis casibus humanis, maximum et certißimum perfugium esse Deum. In quo qui rationes & spes suas collocant, hi placatam in omni fortuna, & lætam præcipuè degunt vitam. Equidem quod ad me attinet, cùm ipse quoque fuerim multis (ut tute scis) fortunæ iniurijs incommodisq; affectus: patrioq; relicto solo, in alienas & pene ignotas regiones me contulerim: tamen hoc vno solatio semper maximè susten-

tatus

tatus sum, quod Deo certo reputans nostra cura esse, cætera ferenda omnia fortiter & patienter duxi. Quā quidem rationem & persuasionem meam (si tamē persuasio, ac non certißima potius sciētia appellanda est) vt ne sola cogitatione, sed scriptis etiam & literis vsur parem: confeci his mensibus commentarium quendam in Psalmū XCIII. sanè quàm laboriosè, quò enim me tam tenuius est ingenium, hoc mihi maior in scribendo cura ac diligentia adhibenda est. Sed cum viderer in Psalmo illo multa perspicere lumina iustitiæ & proui dentiæ summi Dei: ætatem aūt nostram intuerer (du bitatione credo, et quasi diffidentia rerum diuinarum) in tanta & scelerū & hæresum, ac propterea etiam ca lamitatem velut tempestate iactari: suscepi negotium vt quoad possem Deo adiuuante, aliqua de ipsius altis simis consilijs explicarem: per quæ & veritas magis ho minibus illucesceret: & qui iam aberrassent à via recta ad iter, si vellent, tutum conuerterentur. Qui meus la bor, quid alijs profuturus sit, ignoro: me quidem certè non parum consolatus est, valdeq́; confirmauit. Tibi ve rò ipsi quanquam domi tuæ ista iā trita sunt, vel vbe riora etiam, & præstantiora multò, quæ tu in tuis ha bes doctrinæ & sapientientiæ thesauris recondita, tamē vnum volumen pro amicitia duxi esse mittendū: vt si fortè tu alijs curis impeditus, minus hæ ipsa cogitare in præsentia posses, mea sedulitate facilius admonere re. Sin hoc nihil fuisset necesse, ego tamen fungerer officio amicißimi ac beneuolentißimi: néue scribere quic quam talium rerum, quod non ad tuum arbitriū iudi-

ciumq; deferrem. Vale, & nos tui amantißimos dilige XV. Calend. Augusti, M. D. XXX.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT. Rodolpho Pio Episc. Fauentię S. P. D.

POst acceptas literas tuas, quas vnà cum indice librorum tuorum iamdudum ad me misisti, cũ me ad respondendum pararem, gratiasq; tibi agere instituerem, quod laboris tantum mea causa suscepisses: factus interim sum literis amicorum certior, legationem tibi in Galliam decretam, teq; primo quoque tempore itineris faciendi causa Roma exiturum esse. Quæ res me tenuit, quò minus ad te tunc darem literas, veritus scilicet, ne, si ad vrbem misissem, te minimè ibi conuento, meus irritus labor & inanis diligentia existeret. Nunc cum arbitror, te (non enim certi quicquam postea hac de re cognoui) iam eo peruenisse quò fueris missus: eáque munera apud Regem obire, quæ tibi mandata sint: non existimaui hoc à me officium iustum sanè & debitum differendum amplius esse, quin & scriberem ad te, & tibi agerem pro tuo singulari erga me studio gratias. Est enim tua in me beneuolentia cum alijs sæpe locis atq; temporibus, tum verò in hac cura & cogitatione copiosissimi indicis mittendi mihi planè perspecta: cum ea præsertim illud quoq; indicet, nihil in tua insigni bibliotheca sic tibi sepositum esse, quod non idẽ mihi commune esse velis. Atque ego quidẽ hoc animo sum, vt liberalius mecum agi arbitrer, si quis mecum libros suos, quam si diuitias communicet, quanto scilicet doctrina & sapientia, quàm auri præstantior & pre-

ciosior est possessio. Itaq; nullo maiore beneficio cuiquã homini possum esse obstrictus. Cuius quando mihi copia & facultas abs te parata est, vtar equidem ea cùm fuerit commodum, & cum tu ad tuos reuersus fueris. Interea autem quod meæ gratissimæ naturæ memoris'q; voluntatis proprium est, & gratias tibi ago, & me eo nomine non mediocriter tibi deuinctum cõfiteor: huiusq; meæ erga te voluntatis declarandæ, si res tẽpusq; tulerit, occasionem vtiq; non prætermittam. Et quoniam qua cœpisti erga me liberalitate, eadem agere vti pergas, cùm mea spes de te, tum tua imprimis virtus et constantia postulat: peto à te pro nostra amicitia, si in Regia es, inq; illis negotijs iam versaris: cum mihi ibidem agenda res quædam sit, ad ius ecclesiæ meæ magnopere pertinens: hominẽ mihi vt comperias & exercitatum, & fidelẽ, qui tibi notus aut familiaris etiam sit, et cui ego meum negotium cõmittere tutò possim. Nam quominus dedita opera hinc aliquem mittã, rei domesticæ angustijs sanè prohibeor: & tamen confido, tua autoritate & gratia, quod cupiam, æquè cõmodè hoc modo posse consequi. Quod vt facias, mihiq; aliquid de eo rescribas, magnopere te, omniq; animi studio rogo atq; oro. Vale. Prid. Idus April. M. D. XXXV.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.

Francisco Guicciardino. S. P. D.

E*Tsi ego te semper antea amaui, tuamq; industriam, consilium, animi virtutem plurimi feci: tamen cùm modò venisset ad me Alfonsus Sadoletus frater, multaq; mihi de te narrauisset, quæ insignem tuam quandã*

erga præsentem eum, meq́ absentem beneuolentiam, tum autem optimum in nostram omnem familiam animum declarabant. Crede mihi, amore eo quo te pridẽ diligebam, vehementius etiam sum inflammatus, magnaq́ meæ opinioni accessio de te facta est: quod perspexi fidem amicitiæ, quæ inter præsentes quoq́ raro admodum colitur, eam à te erga absentes sanctissimè conseruari: quo genere laudis vix vllum meo iudicio reperiri maius potest. Atq́ ego, qui cum aderam istic, viuebamq́ vobiscum, tuoq́ interdum aspectu & sermonibus perfruebar, fauebã tibi maiorem in modum, magnisq́ gerendis rebus hominem te imprimis idoneum esse arbitrabar: nunc altero hoc tuæ virtutis & humanitatis præclaro testimonio confirmatus, habeo iam nõ quæ laudem in te solum, ac diligam, verum etiã magis quæ admirer: quãto scilicet maiore admiratione digna virtus ea est, quæ prudẽtium bonorumq́ iudicio, quàm quæ popularibus laudibus expenditur. Quòd si in eisdem locis, eisdemq́ in negotijs, quod ferè antea faciebamus, versari vtrunq́ nostrum contingeret: declararem tibi profectò beneuolentiam meam: omnibusq́ me is dictis factisq́ ostenderem, quàm mihi chara esset & necessitudo nostra, & dignitas atq́ amplitudo tua: nullumq́ à me officium nec fidelissimi amici, nec coniunctissimi hominis desiderares. Sed quoniã longè absum, magnisq́ locorũ interuallis distracti inter nos sumus: cætera quidem amicitiæ officia tibi ex me prompta esse non possunt, quæ coràm præstari solita sunt, & expectari. Illud vnum vero, quod vel præcipuum est, &

reliquorum omnium longè primū, à me certè non deerit: quo tuum semper nomen in intimis sensib. geram, conseruemq́; memoriam tui, et te colam beneuolentia sempiterna. Etenim cætera, amoris signa, & indicia quædā sunt: hic est ipse propriè amor, qui ea fide & veritate tibi à me præstabitur: ut nunquam tu, quæ in me atq; meos studia contulisti, ea tanquam in indignos collata, sis reprehensurus. Ego tanquam procul absum à vestris grauiorib. istis actionibus atq; curis, quæ sonitum, atq; turbam, et pompam quandam præ se ferunt: habeo tamen & ipse hic quoq; delectationes meas, quibus tranquillo animo mirificè fruor: quòd aßiduus sum in studijs artium optimarum, & præclarißimarū: quæ me tanta iucunditate afficiunt, vt nihil omnino solicitudinis neq; molestiarum ad animum meum sinant introire. Quam ego vitam etiamsi minus illustrem, aliquanto tamen beatiorem esse iudico. Sed de his aliàs. Reliquum est, vti te rogem, vt quam iampridem erga me suscepisti, in eadem perpetuò maneas voluntate: meosq́; tueri tua beneuolentia non desinas. Vale. Carpent. XIII. Calend. Aprilis, M.D.XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. PAVlo Iouio episcopo Nuceriæ S. P. D.

Etsi mihi dubium nunquàm fuit, quin abs te summopere diligerer: tamen & literæ tuæ plenißimæ amoris atque officij, & ea quæ tuis verbis Polus ad me detulit, quæq; ipse præterea commemorauit de te, planius mihi ostenderunt, tibi esse cordi & quietem & dignitatem meam: atque ea quæ quotidianis ex lucubrationi-

tionibus à me proficiſcantur, pluris à te æſtimari propter amorem, quàm fortaſſe digna ſint. Quam ego tuam erga me volũtatem, ne viuam mi Paule, niſi omnium rerum habeo chariſſimã. Nam cùm tu ſingulari doctrina, virtute, eloquentia præditus, is vir ſis, vt tuum de quoque iudicium maximi fieri debeat: tum verò incredibilis illa comitas, et quædam rara iucũditas, quæ tibi à natura data atq; inſita eſt, facit vt nihil te fieri poßit amabilius. Ex quo facile poteſt exiſtimari, quantum ego mihi ornamentum in tua amicitia eſſe conſtituam: cùm & propter ingenij ac doctrinæ præſtantiã, me ornare, & propter humanitatem ſuauitatemq; naturæ delectare etiã poßis: non nolis autem vtrunq;: cuius quidem tui animi erga me plura habeo indicia ac teſtimonia. Sed accidit præteritis temporibus, vt cùm & tu meam conſuetudinem appeteres, & ego tuæ eſſem ſitientißimus, potentioribus tamen concedere fuerit neceſſe, qui te totum ſibi arripuerunt: cùm tamẽ inter nos ſalua ſemper manſerit amicitiæ coniunctio. Non enim ego vnq̃ permiſi, neq; permißurus ſum, vt tu in amore me vincas. Multa me adducũt, vt neminẽ te pluris faciã, paucos pari atq; te beneuolentia proſequar. Sed eo nihil eſt ad meum vinciendum animum arctius, quòd me à te amari intelligo. Eius rei duo ſigna habeo certißima: vnum, quòd locorum diſiunctio non imminuit beneuolentiã: alterum, quòd me tuis quotidie ſcriptis condecoras. Quæ ſi hoc ſolũ afferrent, vt teſtificarentur te de me ſæpißimè cogitare, ferreus nimirum eſſem, niſi te amarẽ efflictim, ferremq; aßiduè in oculis.

Cùm verò scripta tua eiusmodi sint, vt immortalitatem mihi polliceātur: quid aut tuo hoc in me officio maius, aut mea in te beneuolentia debet esse flagrantius? quàm ostendam equidem tibi aliqua in re, mihi crede: & si defuerint cætera, eodem te genere remunerabor: euentu fortasse impari, pari certè studio ac voluntate. Itaq; & alia tantisper studia intermittam, sicuti tu mihi suades, et ad philosophiam me referam, quemadmodum idem tu mihi es autor: omnibusq; in rebus tuò iudicio atq; consilio vtar libentißimè. Vtinam liceret nobis esse vnà. Sed quando diuersis non solùm locis, sed etiam opinionibus remoti absumus, quòd ego in portu libenter maneo, tu illis adhuc vndis & fluctibus delectaris: epistolis mißitandis inter nos assequamur, vt nūquam non esse vnà videamur. Quod te oro mi Paule suauißime, vt in eo me non deseras. Nihil mihi potest esse dulcius, quàm aut loqui tecum, quod iam ereptum est: aut tuas legere literas, in quo morem mihi gerere tuæ est potestatis. Quapropter tu qui omnes venustatis atque humanitatis articulos tenes, noli pati (obsecro) me hac tanta & tam exoptata voluptate tuarum literarum carere. Vale, & nos dilige, tibiq; persuade, te à me mirabiliter amari. Carpentoracti.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. IO.
Francisco Ripæ Iurisconsulto S. P. D.

T*Va præstans doctrina, & summum ac singulare ingenium, quod non modò in hac iuris ciuilis laude ac scientia, sed omnibus bonis in literis artibusq; excellit: faciunt, vt quicquid proficiscatur à te, id non solùm*

Tum vtile & commodum, sed etiam optabile omnibus esse debeat. Cùm verò nuper voluminibus quadraginta editis, viginti interpretationum, totidemq́; responsorum, omnem ferme ciuilem prudentiam explicare & proferre in medium institueris: remq́; totam, qua nulla ferè subtilior, neque enucleatior excogitari possit, summo studio & cura, summis laboribus vigilijsq́; confeceris: diuq́; sub eadem expolitam lima adhuc compressam domi continueris: quid mirum mi doctißime Ripa, si ego, vt eam aliquando ederes: & ad publicam utilitatem inuulgares, non hortator solùm, uerùm etiã rogator acceßi: cùm de tuo praecellenti & admirabili ingenio sentiens id quod necesse est, non aequo ferrem animo, tamdiu differri commune omnium doctorum & bonorum virorum commodum, cùm praesertim ex eo egregia quaedam laus & expetendus honor mihi ipsi quoque pareretur? Quo quidèm nomine duplices tibi ago gratias: vnas cum caeteris hominibus communiter, quod ipse quoque tuis eruditißimis laboribus & monimentis ad fructum meorum studiorũ vsurus sum: alteras proprias iam & singulares, quòd sum hoc tanto abs te & tam praeclaro munere honestatus, quo meum nomen per tua scripta commendari immortalitati voluisti. Cui muneri si referri ea gratia posset, quã ego libenter redderem, crede mihi, cognosceres & experirere, in hominem memorẽ & gratum tua te officia & studia contulisse. Sed in hoc etiã tua humanitas & fortuna illustrior fuerit, quòd ea dare potuisti, quibus par recipere mihi posses. Ego tamen ad eam beneuolentiã

qua te semper maxima complexus sum, & ad id iudicium, quod de tuis ingenij & doctrinæ ornamentis eximium semper feci, adiungã vinculum officij & obligationis, qua tibi perpetuò deuinctus futurus sum: quanquàm hæc quoq; ipsa in vero amore & fideli amicitia, qua iam pridẽ copulati sumus, satis per se omnia insunt De cætero quicquid ab vtroq; nostrum in alterũ profectum fuerit, id non nouam constituere, sed veterem & mutuã beneuolentiã nostram declarare videbitur. In quo vt tecum omnibus officijs certẽ, ita adnitar, vt siue victor, seu victus, in eadem & pari laude vtrunq; sim positurus, quando non vinci beneficijs quibus plerunq; tempus & fortuna occasionem dant: sed in amore, & fide amicitiæ inferiorem esse, id probo viro maximè fugiendum est. Tu valebis, & perges quæ præclarè instituta sunt, ea quàm primùm emittere: meq; amabis, si tamen te à me vnicè amari vere existimas. Vale, Carpentoracti XVI. Calend. Octob. M.D.XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Lazaro Bonamico S. P. D.

O Gratas tuas mihi iucundasq; literas: quæ etsi tardißimè ad me perlatæ sunt, (scriptæ enim V. Idus Maias, extremo ferè Octobri mihi sunt redditæ) tamẽ quòd primæ mihi de te, & de tua nihil commutata erga nos voluntate optatißimum nuntium attulerunt nõ dici potest quã à me lætitia & gratulatione fuerint acceptæ. Nanque scito, has vnas mihi abs te post nostrum digressum ex vrbe fuisse redditas: perbreues illas quidem, sed plenas officij, suauitatis, beneuolentiæ: quibus etiam

etiam præsertim liber adiunctus fuit, & propter philosophiam gratus, & quod à te profectus, est aliquanto gratior. Agnosco enim prædicatione tua esse factum vt ille mihi honos potissimum haberetur. Tu enim facis tuo grauissimo testimonio, vt nos aliq̃d esse uideamur: cum ea sit de tua eximia doctrina, singularíque iudicio apud omnes homines opinio, vt quem tu laude cohonestas tua, de eo non poßit nisi honorificè & amplè iudicari. Agerem gratias si hoc non alienum nostra familiaritate esse existimarem. Sed perinde sit atq; si essent acta. Ad Franciscum Asulanum dedi literas, gratißimũ mihi illius munus, multoq; magis quod de me facit iudicium, fuisse significans: conaturumq́; me, vt referã gratiam, si occasio fuerit. Quod idem illi abs te ipso cõfirmari, teq; meæ naturæ memoris atq; gratæ, apud illum testẽ, &, si opus sit, etiã sponsorem esse opto. De me autem, mi suauißime Lazare, sic habeto, nihil aliud iam mihi esse in optatis, quàm quo pacto queam hoc, quod mihi reliquum est tẽporis, totum in optimis artib. studijsq; consumere. Multa adhuc me impeditũ tenuerũt, quæ ego partim iam remißiùs curare cœpi, partim penitus abieci: vt tandem aliquando solutus & liber, in hãc vnam curam me conferrem. Itaq; mihi ipsi non desum: aßiduè lego, scribere etiam sum ingreßus nescio quid: quod quidem si processerit ex sententia, maiore animo ad reliqua sum perrecturus. O si te haberem, quos mihi spiritus tuus ille doctißimus sermo, et familiaris vultus excitaret? Paulus mihi in studijs mirificus comes, rari alij, vel potius nulli: quãquam Auenione est Alciatus,

tus, vir omni cultißimus doctrina, mihiq́; amicißimus: nonnulli præterea, sed pauci: verũ vt iam sint qui mirari incipiant, & conentur idem facere. Cum Fregosio nostro frequens nobis scribendi commercium occupationibus distinemur, quo minus vnum in locum conueniamus. Hæc quod ad doctorum hominum consuetudines attinet. Cætera sanè iucunda & placata. Ora hæc quã incolimus, ventis paulò infestior: cætero quin amabilis, & imprimis amœna est. Nos hortos suburbanos sic diligenter instruimus & ornamus, vt appareat in illis spem omnem ocij & oblectationis nostræ nobis esse repositam. Quos si aliquando viseris, reperies Quirinalibus illis nostris nequaquam inferiores: aquarum quidem abundantia, & vbertate pomorum etiam superiores esse: Habes statũ nostrum. Tu de tuo vt nos facias certiores, idq́; crebrius, magnopere à te peto. Nihil est enim mihi iucundius, quàm & sæpe de te audire, & loqui. Bembum, Nigrum, Michaelem, Teupulum, cæterosq́; quos tute nosti esse amantes nostri, iube meis verbis saluere quàm plurimum. Et tu salue ac vale mi charißime & optatißime Lazare: nosq́; amare perseuera tui prorsus cupidißimos. Carpentoracti, pridie Calend. Nouemb. M.D.XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Lazaro Bonamico S. P. D.

CVm iamdiu ignorarem quibus in locis esses, propterea quod recordabàr, te postremis literis tuis, ad me nescio quid de tua quadam peregrinãdi voluntate scripsisse: neque hi, qui istinc ad me literas dederant, ul-

lam tui omnino mentionem fecerant, accepi literas tu as, ex quibus te apud tuos esse, & memoriam nostri pri stina cum beneuolentia conseruare cognoui. Quæ quidem mihi iucunda cognitu fuerunt, sed illo nihil mihi iecundius, quòd intelligo te ita gerere, atq; augere rem literariam, vt tua eximia virtus atq; doctrina, & tibi maximæ laudi, et plurimis vtilitati emolumentoq; sit. Etenim quid est (quæso) præclarius, quàm videre florẽ collectæ ex omni Italia iuuentutis, incumbere ad optimas atq; honestißimas artes: atq; ad illud summũ perfectũq; contẽdere, in quo hominis virtus sita sit? Quod quidem facit, vt dijs simillimi esse videamur: idq; te do ctore magistroq; contingere, vt qui tuam eruditionẽ, ingenium, probitatemq; cognoscimus, facilè coniectura prospicere iam poßimus, quantum de noua sobole do ctorum bonorumq; virorum sperandum nobis sit: quæ maximè his literis, & his studijs potest frequentari. De qua re tibi hoc etiam scribo accuratius, quòd visus sum aspicere in literis tuis hæsitationem quandã tuã, tibi ne in ea sententia permanendum, néc ne sit. Quæ me certè hæsitatio molestia afficeret, si putarem tibi, aut per tuum, aut per aliorum consilium, vt ab isto mu nere descisceres, liciturum esse. Sed cùm neq; videam causam, cur te tam præclari instituti, non dicam pœni tere, sed non summopere cupidum esse oporteat, & nihil sit quod agere melius poßis: non est cogitandum tibi, quid in eo laboris insit, sed quantum reliquis commodi: cùm præsertim munus nullum hominis magis sit proprium, quàm sua bona communicare cum cæteris,

pluri-

plurimumq́; vtilitatis & commodi ex se in alios profe ctum velle. Cuius generis cùm maxima tibi facultas et à natura, & ab industria tua data sit: non debes profe ctò desistere, nec defatigari, quoad plures per te Lazari Latinæ & linguæ & sapientiæ sublati sint. Atq; ego qui te hæc adhortor, & moneo, non equidem consulo mihi: spes enim mihi esset maior fruendi aliquādo te ipso, tecumq́; viuendi, si ista cura vacares: sed habeo fructus publici rationem. Quanquā scribit ad me Niger, constitutū sibi tecum esse huc proficisci, duosq́; menses mecum ponere. Quòd vtinam videam illum diem, quo vos complectar ambos, aliquantisperq́; explear conspectu atq; congressu duorum mihi amicissimorum & coniunctissimorum hominū: quos ego nō minus diligo, magniq́; facio, quàm ab ijs sentio me & magnifieri, & diligi. Sed de his hactenus, non enim animus meus erga vos longa oratione mihi explicandus est, quando eum vos de vestro expendere sat potestis. De consuetudine & conuictu Poli nostri tantum capere te voluptatis, quantum scribis, & minimè miror, & tuum de illo iudicium vehementissimè probo. Quid enim esse potest homine illo humanius, eruditius, sanctius? Eum ego cùm hac iter haberet, paucis illis horis vix degustare quidem potui: sed tantas tamen ab illo omniū ornamentorum diuitias tum mihi perspexisse visus sum, vt postea illum non amore modò, sed insigni quadam obseruantia semper sim prosecutus. Nam cùm illa mihi amabilia in eo sunt cognita, ingenium, probitas, literæ, in quib. ille non mediocriter excellit, tum id præterea admi-

admiratione summa dignum (quod ego primũ statuo omnium) quòd cum tanta generis amplitudine & nobilitate, tanta naturæ bonitas atque humanitas iuncta sit. Itaq; quanti fieri à me putas, quod à te scriptũ est, nomen sæpe meum versari in sermonibus vestris? Ego verò vobiscum, ô amicissimi homines, & animo semper & cupiditate illa sum, vt si detur facultas, vobiscũ viuere potissimùm velim. Etenim si essemus vnà, Deus immortalis, quantas, & quàm varias caperemus suauitates? quæ studiorum coniunctio? quæ communicatio voluntatum? qui deniq; ardor existeret animorũ? vt ad illa præclara atq; sancta philosophiæ adyta copulati introiremus? in quo Paulus nobis non iniucundus esset comes: qui (aberat autem ille à me cùm hæc scriberem, sed quod verè testificari de eo possum) vtrunq; vestrum mirabiliter obseruat, et diligit. Sed quoniam optare nobis ista licet, sperare fortaßis non ita licet: retineamus incolumem beneuolẽtiam mutuam; stimulum autem et solicitudinem animi deponamus: quodq; est dignum ijs maximè quæ profitemur studijs, fidem amicitiæ etiã absentes colamus. Sed de his quoq; satis. Hortensium, de quo instas, absoluere adhuc non potui: fui enim maximis occupationibus impeditus, & id ipsum diu. Retuleram me autem ad eam cogitationem atq; curam, vt conficerem: sed iam calores me obturbant. Enitar tamẽ vt & fidei in eo meæ, et vestræ expectationi satisfiat. Partem eam literarum tuarum, qua te de literarum mißione excusas, non duco dignam responsione, ne tuæ integritati & constantiæ videar diffide-

fidere, qua nihil est apud me certius, nec exploratius. Vale, & summis viris Bēbo, Polo, cæterisq; quos à me amari scis, plurimam meis veris salutem dic. Carpentoracti, Nonis Iunij, M. D. XXXIIII.

LAZARVS BONAMICVS IACObo Sadoleto Episcopo Carp. S. P. D.

IAm penè constitueram leuare me hoc impedimento verius, quàm onere, in quo biennium fui: cùm tuæ literæ perlatæ ad me sunt. quæ summa quidem sententiarum grauitate, verborumq; copia, admista incredibili quadam suauitate ingenij, excellentisq; bonitatis tuæ, (quid autem dicam de beneuolentia, quæ nusquam tā efficax, tamq; perspicua, quàm erga uos, vehementer ab hac ratione me reuocabant. Sed erat in his nihil quo cuperem mutare sentētiam, quanquam omnia prudentißimè & amicißimè scripta non ignorabam. Nam quòd videbaris suspicari, me id velle, aut leuādi, aut fugiendi laboris causa: hoc tibi persuade, nihil tam alienū à me. Contra verò, hoc mihi semper animo insedisse. Homini turpißimum esse, labore frangi, industriáue debilitari, qui cæteris vsui ad virtutem esse, aut ipse magnam consequi præstātißimarum rerum cognitionem posset. Qua ex causa cùm nobis à publico negotio in otio esse licet, tum maximè in studijs bonarum artium toto animo versamur, multoq; plus laboris toleramus. Cognosce igitur, & iudica, quàm falsa fuerit suspitio de me. Tu putas me Pātauinæ cōditioni renūciare velle, laborem vt vitem: egò me cupere id scio, vt plus laboris impendam. Nam quod proponis cōmunem vtilitatem,

tem, eam nunquam deserendã existimaui. Sed cũ maiora onera in re literaria nõnulli ex amicis me sustinere posse crederent, id consilij dabant, vt leuiora relinquerem, maiora amplexarer: idq́ boni viri esse docebant, atq́ ipsum mihi me diffidentẽ impellebant, vt nõ viuentiũ solum, sed etiam posteritatis memoriæ consulerem: quã rem in hoc publico impedimento nihil erat cur quispiã optaret. Video & tibi & his idem placere, vt vtilitatib. hominũ inuigilẽ, idq́ mihi persuasissimũ est. Sed imbecillitas ingenij venit in dubiũ. Alterã vtilitatem multò maiorẽ esse animaduerto: ad vtram minus ineptus sim, explicare nõ queo. Scio tamẽ in altera plus laboris & ingenij inesse: quod vt perexiguum est in me, eoq́ deterreor: ita labore nunq̃ impediri soleo, & propterea sum alacrior. Hæ erant deliberãdi causæ, cùm ad te scribebã: sed non audebã aperte scribere, q̃ erat scribendum aliquid de me ipso: quod facio perinuitus. Quamobrem multa prætermisi, quæ ab amicis dicuntur: falsa quidem illa, sed dicuntur tamẽ. Vtinã hîc esses, vt aut te illi, aut illos tu in tuam sententiã adduceres (si modo alia esset tua) re quæsita inter uos, & disputata: de qua iterũ velim audire quid sentias: hoc est, ad vtram me hominum vtilitatem potius cohorteris. In quo tuo iudicio, obsecro te, vt nihil dubites, nos esse ad omnem laborem paratissimos. Scripsi proximè ad Hippolytum Medicen Cardinalem carmen, nondũ misi: id cum hac epistola leges, raptim descriptum propter occupationes: de quo qualis sit, tuum, Pauliq́ nostri iudiciũ valde scire cupio: eo enim nihil politius esse

arbi-

arbitror, Bembus tuus tibi salutem plurimam dicit. Vale, Patauij. VII. Calend. Sept. M. D. XXXIIII.

LAZARVS BONAMICVS IACObo Sadoleto Episcopo Carp. S. P. D.

BOnitas naturæ tuæ omni ex parte se effert in ijs literis quas ad Nigrum scripsisti de quærẽdo Græcarum & Latinarum literarum doctore & magistro. Nam tibi satis non est officio tuo non deesse, vt summa cum religione, pietate, fide episcopatum geras tuum, et in omni Christiani muneris administratione eũ te præbeas, qui charus sis omnibus, atq; admirabilis: sed quæ alijs curæ esse debent, docendo, admonendo, cohortando, vt rectissimè curentur, omni contentione elaboras. Commouisti prouinciam à studio pulcherrimarũ literarum abhorrentem. Hoc non solùm bonitatis fuit, sed cum sapientia atque eloquentia coniunctæ bonitatis. Ego & quia rem honestissimam esse, & tibi placere video, & sum ipse ad communes vtilitates propẽsior, inuestigando mentem & cogitationes meas figam. Mira est paucitas horum hominum, quod te fugere non arbitror: in ea tamẽ studium extabit nostrum. De Hortensio caue ne lõgius tam præclarum opus ducas, quàm in dialogo de educatione puerorum promisisti. Turpe alijs, datam fidem non præstare: episcopo verò, et Sadoleto quidem episcopo, turpissimũ: præsertim cũ sis habiturus huius mẽdacij nostrã ipsorum memoriã, atq; adeò posteritatẽ testem. Vide quãta cupiditate ardeã, qui timeam ea quæ ne suspicari quidem de te possum. Ignosces autem mihi, tuæ propè gloriæ fauenti magis, quàm

quàm meæ. Hic de bonis literis bene mereri nõ desino: & in eo me planè nauasse operam intelligo, quòd vndiq; concurritur. In hoc numero si quis erit idoneus, et impetrari id poterit (quod tamen difficile iudico) eum ad te mittam. Vale. Paulo nostro plurimam salutẽ adscribimus, Patauij, XVIII. Calen. Sext. M.D.XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARpent. Lazaro Bonamico. S. P. D.

P*Vpugerunt me nonnihil literæ tuæ VII. Cal. Septẽbris Patauio datæ: meq; in eã suspicionem adduxerunt, vt vererer, ne quid à me antea imprudentius fuisset scriptum, quasi tu mihi in opinionem inertiæ desidiæq; venisses. Quod ego non modò eo animo scripsi nunquã, sed ne cogitare quidem potui. Quid enim minus, quàm quod nusquam quicquã est, idq; ego scio nihil esse? An te ego nõ noui? tuaq; mihi virtus, industria, nauitas paru perspecta est? aut quisquã omnium mortalium est, qui audeat affirmare, tuos sibi sensus melius quàm mihi, perceptos esse, et cognitos? Crede mihi, mi Lazare, memetipsum turpissimæ inscitiæ accusarẽ, si tibi ignauiæ notam vllam attribuerem. Sed quod tũc scripsi me existimare, laborem illum docendi et tibi honestum esse, & alijs permultis fructuosum ac vtilem, nec videri mihi causam cur defugiendus esset: non scripsi iudicans te laborẽ omnem velle fugere: sed cùm te in illo munere cõtinere cuperem, iccirco illa à me tum suscepta cohortatio est: sic enim sentiebam, maximam laudem virtutis esse, prodesse quàm plurimis. Quod tu latius in posteritatem patere putas, quàm si tantum*

præsenti sæculo seruiatur: propterq́ eam causam secreta & libera studia requiris: oiumq́ in illis, maiorẽ etiam laborem & maius negotium appellas: neq́ arbitraris vtrunq́ abs te præstari posse, vt & priuatim tibi satisfacias, & cæteris publicè. Concedo: teq́ ad illa alta & magnifica philosophiæ studia aspirare planè video. Quid ergo, nónne commodißimè poteras istam ipsam artem omnium nobilißimam publicè profiteri? in eaq́ instituere adolescẽtes, vel separatim, si tibi ita fuisset visum, vel etiam cum Cicerone, & cum eloquẽtiæ studijs coniuncto? quam ego viam rationemq́ docendi potißimam semper sum arbitratus. Hoc enim certè abs te si factum fuisset, vel etiam si nũc fieret, Deus immortalis, qui concursus præstantium ingeniorum, quantus amor sapiẽtiæ in animis hominum existeret? Tu quoque qui nunc te quereris distrahi, coniungeres domestica tua studia cum forẽsibus, & laborem vtrũque in easdem operas lucubrationesq́ conferres. Sed ego tibi non præscribo, satisq́ in te ipso statuo esse consilij. Hoc dico, quod habeo exploratum, te vtrò verteris, præclarè id quod susceperis esse effecturum. Quæ mea de tuo ingenio, & excellente doctrina opinio, nõ noua neq́ recẽs, sed diũ antè mihi suscepta est. Legi carmẽ tuũ, idq́ admodũ probaui: valde enim mihi graue et elegans visum est: vtinam fructum eiusmodi afferat, vt quod de Pericle scriptum est, aculeos relinquat in eorum animis, ad quos maximè ista pertinent. Tuas à Ioan. Caracciolo viro clarißimo literas, de quibus in quadam epistola fueras conquestus, iampridem accepi.

Ille

Ille verò Brunus, doctus (vt ego coniicio) adolescens, scripsit ad me, se Greorgio Seluæ Vauresi Episcopo, regio istic legato, contubernalem factum esse. Quem hominem, mi Lazare rogo te vt nosse velis: talē enim offendes, ingenio, humanitate, probitate, doctrina, vt pluris tibi propter eum Gallia futura sit. Polus ad me scribit, vberrimis elegātißimisq; literis, multa ille quidem digna illo ingenio et sanctißimis ipsius morib. Sed plurimū tamen & præcipuè de te, que ipse admodum cuperet ad Theologiæ studia iam aliquādo animū adiicere. Quam ego cupiditatē eius vehementer probo, tibiq; suadeo, vt hanc diuinā imprimis facultatem et ad salutem nostrā nècessariā, diutius à tui ingenii thesauris ne habeas segregatā. Sed de his aliàs. Nunc tempus interpellat, luxq; & negotia instant, nam hæc manu mea scripsi ante lucem. Valebis igitur, & omnibus amicis, imprimisq; Bembo meo, plurimā à me salutē dices. Vale. IX. Calend. Decemb. M.D.XXXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARpent. Lazaro Bonamico
S. P. D.

EX tuis literis Idib. Martii datis, quas ego paulò antè Idus Maius accepi, illum facio quæstum, quòd optimi & doctißimi viri Aonii Palearii amicitia auctus sum. Quem ego me hercule hominē plurimi facio, vel propter eius virtutem atq; doctrinam, in suoq; genere scribendi elegātiam: vel quòd ea sunt illius animi erga me indicia ac monumenta, vt non modò amare, sed gratiam illi etiam habere sim compulsus, si tamen compel-

litur, qui libenter quid facit, & studiosè. Amo certè illum, & gratiā præterea habeo, ita de me ipse meritus est. Qui etiāsi nullo suo officio me sibi deuinxisset, propter ingenium tamen, propter optimarum artium scientiam mihi erat amandus. Nunc quid me facere oportet, cùm tanto me obstrinxerit merito? Atq; is quòd tuam commendationē intercedere voluit in nostra amicitia conciliāda, quanq̃ tu illi vere ac cōstanter id esse opus negasti: tamē ipse nonnihil vidit. Siue enim quòd ita iure fieri à me debere intelligit, siue quòd animum meū erga te habet exploratū, sensit id quod verissimū est, nullam esse tantam virtutis commendationē apud me, quæ non tuo testimonio multo fiat vberior. Itaq; illum, quem sponte & per se iure quidem optimo antea dilexissem, tua nūc commendatione habeo chariorem. Quid autem de eo, deq; eius scriptis sentiam, scribo ad ipsum quidem copiosius: sunt enim illa à me diligentissimè perlecta. Sed tibi quoque breuiter dico, probari mihi mirificè cùm ingenium hominis, & in scribendo elegantiam: tum illud imprimis religionis studiū, quod præ se fert: quod quidē vbicunq; adest, illa mihi et plena & grauia & pererudita videntur esse. Phædrùm meum, quòd sis ad calculos iudicij et prouidētiæ tuæ denuò reuocaturus, valde lætor: magnamq; in tua consideratione & diligentia eius expoliendi spē habeo. Tātum à te peto pro iure amicitiæ nostræ, vt ne ambitiose, néue erga me nimiū indulgēter eum corrigas. Marcum Fortiacum gaudeo tibi esse cordi: certè mihi magnæ voluptati est tuum de illo adolescēte iudiciū cum

ea opinione quam semper de eo habui, conuenire. Eum tibi ne commẽdo quidem, video enim esse satis commẽdatum, vel ex eo quòd contubernio tibi coniunctus est. Paulus & te amat, & memoriam tui seruat quam debet, tuq́ crebrò in sermonibus nostris versaris, queis & consuetudo tua, & suauitas à nobis requiritur. Qua posteaquàm carẽdum nobis necessariò est, tuas saltem optamus crebriores, mi Lazare literas: quòd ijs desiderium tui nostrum aliqua ex parte leniri sentimus. In quo nobis vt morem gerere ne graueris, equidem te vehementer etiam atq; etiam rogo. Vale, & amicis nostris communibus plurimam meis verbis salutem dic. VI. Calendas Iunij, M.D.XXXVI.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Aonio Paleario S. P. D.

SERius accepi literas tuas. Datæ enim illæ III. Idus Februarias, mihi medio fermè Maio sunt redditæ. Quibus perlectis equidem valde lætatus sum, cum tali ingenio, quale tuum mihi iam perspectum est, talem etiam animum erga me plenum amoris & desiderij, coniunctum esse. Quid enim est rerũ omnino omnium, quod mihi bonorum & doctorum beneuolentia videatur optabilius? Itaq; cùm epistolam tuam primò legissem, eaq́; mihi vehementer placuisset, (est enim & suauiter, & ornatè, & peramanter scripta) ab illius statim lectione ad poema tuum me contuli, totumq́; perlegi triduo: singulis videlicet libris in singulos dies collatis. De quo, vt tibi verè exponam quod sentio, hoc iudicij feci: eorum, qui in eo genere voluerunt esse, sanè quàm

paucos,& nostra,& superiore memoria,æquè eleganter scripsisse atq; tu:eruditius certè neminem. In quo mihi illud mirificè probatum est, quòd hæc tua scripta non accersitis,fucosisq; argumentis, neq; quò magis poetica videantur,à fabulosa illiusmodi Deorum vetustate repetitis:sed sancta, et vera religiōe cōdita sunt. Vt quemadmodum vultus pacatus,& constans in homine, bene affectæ mentis, & probi animi est indiciū: sic tua ista eximia erga Deum pietas, quæ sese in tuis scriptis primam offert: nos cogit de te,deq; omni sensu animi tui,excellēteq; doctrina præclarè existimare. Ac cætera quidem tuum carmen mirè mihi satisfecit: video enim quos imiteris, quid referre in tuis scriptis et exprimere conere:tibiq; neq; in eligendo iudicium, neque in conando fructum laboris tui abesse intelligo. Perspicio etiam verborum elegantiam,sententiarū acumen,numeriq; apta et varia compositione delector. Sunt enim ista omnia in te ita studio et cura elaborata, vt sint vbiq; nihil ominus ingenij luminib.lita. Illud vnum interdū (quanquā admodū raro) desidero:quòd cupissem nonnulla à te disseri explanatius, quibus nūc percipiendis mens nostra aliquantulum laborat. Atq; illa (ne forte mihi Lucretianum modum dicendi opponas)non sunt ex eo genere, quod difficultate rerū quæ tractantur, suapte sponte obscurum propè necessariò sit, in quo solet iusta esse scribentibus excusatio: sed è medio quædam sumpta,compressius abs te dicta sunt, quæ dilatari,et patere melius voluissem. Neq; ea tamē tā multa, vt pertimescas. Sed fortasse vt nodus robur,

&

& vt næuus decus aliquando, atque ornatum, pulchro corpori afferre solet: sic plerisq; illa poterunt videri iccirco esse quæsita: quòd cursus nostræ cogitationis, fluentis in facilitate orationis, aptè illis interdum, tanquam salebris, retinetur. Quod quidem ad veras laudes egregiè compositi carminis pertinet, totum tibi ita tribuo, vt hoc planè confirmem, nihil me his aliquot iam annis in eo genere editum legisse libentius. Itaque te iam ne hortor quidem, vt quo itinere instituisti, eodem porrò pergas. Satis enim tibi incitamenti, cùm iudicium de te, expectatioq; hominũ, tum fructus ille ingenij suauissimus, qui in pangendo maxime & in commẽtando percipitur, debet afferre. Qui etsi omnib. eruditis datus est, cùm hi aliquid ex sese procreant atq; gignunt: vberior tamen adest poetis. Quanq̃ ego te non poetam magis, quàm oratorem esse statuo: cuius rei facio ex epistola tua coniecturã. Ea enim ita cõmodè, & concinniter scripta est: vt facile intelligã, te vtrunuq; velis, & suscipere & posse præstare. De me verò, quẽ tu tantopere in tuis scriptis ornas, eoq; honore afficis, quo maiore nemo afficere quenquã potest, quid dicam, vix reperire mihi posse videor. Nam si eas in me laudes agnoscam, quas tu mihi tribuis, timeo, ne arrogans: sin repudiẽ planè atq; reijciam, vereor, ne ingratus aduersus te sim, cùm de tuo iudicio ipse detrahã, eo ipso vnde sim ornatus. Quamobrem vt in difficili eiusmodi causa, ad id me vertam, quod meo pudori maximè est consentaneum: vt tibi agam pro tua ista humanitate et erga me beuenolentia gratias, meq; tibi hoc nomine ob-

qua te ſemper maxima complexus ſum,& ad id iudici um, quod de tuis ingenij & doctrinæ ornamentis eximium ſemper ſeci, adiungã vinculum officij & obligationis, qua tibi perpetuò deuinctus futurus ſum: quanquàm hæc quoq; ipſa in vero amore & fideli amicitia, qua iam pridẽ copulati ſumus, ſatis per ſe omnia inſunt De cætero quicquid ab vtroq; noſtrum in alterũ profectum fuerit, id non nouam conſtituere, ſed veterem & mutuã beneuolentiã noſtram declarare videbitur. In quo vt tecum omnibus officijs certẽ, ita adnitar, vt ſiue victor, ſeu victus, in eadem & pari laude vtrunq; ſim poſiturus, quando non vinci beneficijs quibus plerunq; tempus & fortuna occaſionem dant: ſed in amore, & fide amicitiæ inferiorem eſſe, id probo viro maximè ſugiendum eſt. Tu valebis, & perges quæ præclarè inſtituta ſunt, ea quàm primùm emittere: meq; amabis, ſi tamen te à me vnicè amari vere exiſtimas. Vale, Carpentoracti XVI. Calend. Octob. M.D.XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Lazaro Bonamico S. P. D.

O Gratas tuas mihi iucundasq; literas: quæ etſi tardiſſimè ad me perlatæ ſunt, (ſcriptæ enim V. Idus Maias, extremo ferè Octobri mihi ſunt redditæ) tamẽ quòd primæ mihi de te, & de tua nihil commutata erga nos voluntate optatiſſimum nuntium attulerunt nõ dici poteſt quã à me lætitia & gratulatione fuerint acceptæ. Nanque ſcito, has vnas mihi abs te poſt noſtrum digreſſum ex vrbe fuiſſe redditas: perbreues illas quidem, ſed plenas officij, ſuauitatis, beneuolentiæ: quibus

etiam

etiam præſertim liber adiunctus fuit, & propter philo ſophiam gratus, & quodà te profectus, eſt aliquanto gratior. Agnoſco enim prædicatione tua eſſe factum vt ille mihi honos potiſsimum haberetur. Tu enim facis tuo grauiſsimo teſtimonio, vt nos aliq̄d eſſe uideamur: cum ea ſit de tua eximia doctrina, ſingularíque iudicio apud omnes homines opinio, vt quem tu laude cohoneſtas tua, de eo non poſsit niſi honorificè & amplè iudicari. Agerem gratias ſi hoc non alienum noſtra familiaritate eſſe exiſtimarem. Sed perinde ſit atq; ſi eſſent acta. Ad Franciſcum Aſulanum dedi literas, gratiſsimū mihi illius munus, multoq; magis quod de me facit iudicium, fuiſſe ſignificans: conaturumq́; me, vt referā gratiam, ſi occaſio fuerit. Quod idem illi abs te ipſo cōfirmari, teq́; meæ naturæ memoris atq; gratæ, apud illum teſtē, &, ſi opus ſit, etiā ſponſorem eſſe opto. De me autem, mi ſuauiſsime Lazare, ſic habeto, nihil aliud iam mihi eſſe in optatis, quàm quo pacto queam hoc, quod mihi reliquum eſt tēporis, totum in optimis artib. ſtudijsq; conſumere. Multa adhuc me impeditū tenuerūt, quæ ego partim iam remiſsiùs curare cœpi, partim penitus abieci: vt tandem aliquando ſolutus & liber, in hāc vnam curam me conferrem. Itaq; mihi ipſi non deſum: aſsiduè lego, ſcribere etiam ſum ingreſsus neſcio quid: quod quidem ſi proceſſerit ex ſententia, maiore animo ad reliqua ſum perrecturus. O ſi te haberem, quos mihi ſpiritus tuus ille doctiſsimus ſermo, et familiaris vultus excitaret? Paulus mihi in ſtudijs mirificus comes, rari alij, vel potius nulli: quāquam Auenione eſt Alcia

tus, vir omni cultißimus doctrina, mihiq; amicißimus: nonnulli præterea, sed pauci: verũ vt iam sint qui mirari incipiant, & conentur idem facere. Cum Fregosio nostro frequens nobis scribendi commercium occupationibus distinemur, quo minus vnum in locum conueniamus. Hæc quod ad doctorum hominum consuetudines attinet. Cætera sanè iucunda & placata. Ora hæc quã incolimus, ventis paulò infestior: cætero quin amabilis, & imprimis amœna est. Nos hortos suburbanos sic diligenter instruimus & ornamus, vt appareat in illis spem omnem ocij & oblectationis nostræ nobis esse repositam. Quos si aliquando viseris, reperies Quirinalibus illis nostris nequaquam inferiores: aquarum quidem abundantia, & vbertate pomorum etiam superiores esse: Habes statũ nostrum. Tu de tuo vt nos facias certiores, idq; crebrius, magnopere à te peto. Nihil est enim mihi iucundius, quàm & sæpe de te audire, & loqui. Bembum, Nigrum, Michaelem, Teupulum, cæterosq; quos tute nosti esse amantes nostri, iube meis verbis saluere quàm plurimum. Et tu salue ac vale mi charißime & optatißime Lazare: nosq; amare perseuera tui prorsus cupidißimos. Carpentoracti, pridie Calend. Nouemb. M.D.XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Lazaro Bonamico S. P. D.

CVm iamdiu ignorarem quibus in locis esses, propterea quod recordabar, te postremis literis tuis, ad me nescio quid de tua quadam peregrinãdi voluntate scripsisse: neque hi, qui istinc ad me literas dederant, ul-

lam

lam tui omnino mentionem fecerant, accepi literas tuas, ex quibus te apud tuos esse, & memoriam nostri pristina cum beneuolentia conseruare cognoui. Quæ quidem mihi iucunda cognitu fuerunt, sed illo nihil mihi iecundius, quòd intelligo te ita gerere, atq; augere rem literariam, vt tua eximia virtus atq; doctrina, & tibi maximæ laudi, et plurimis vtilitati emolumentoq; sit. Etenim quid est (quæso) præclarius, quàm videre florẽ collectæ ex omni Italia iuuentutis, incumbere ad optimas atq; honestißimas artes: atq; ad illud summũ perfectũq; contẽdere, in quo hominis virtus sita sit? Quod quidem facit, vt dijs simillimi esse videamur: idq; te doctore magistroq; contingere, vt qui tuam eruditionẽ, ingenium, probitatemq; cognoscimus, facilè coniectura prospicere iam poßimus, quantum de noua sobole doctorum bonorumq; virorum sperandum nobis sit: quæ maximè his literis, & his studijs potest frequentari. De qua re tibi hoc etiam scribo accuratius, quòd visus sum aspicere in literis tuis hæsitationem quandã tuã, tibi ne in ea sententia permanendum, néc ne sit. Quæ me certè hæsitatio molestia afficeret, si putarem tibi, aut per tuum, aut per aliorum consilium, vt ab isto munere descisceres, liciturum esse. Sed cùm neq; videam causam, cur te tam præclari instituti, non dicam pœnitere, sed non summopere cupidum esse oporteat, & nihil sit quod agere melius poßis: non est cogitandum tibi, quid in eo laboris insit, sed quantum reliquis commodi: cùm præsertim munus nullum hominis magis sit proprium, quàm sua bona communicare cum cæteris,

pluri-

plurimumq́; vtilitatis & commodi ex se in alios profe ctum velle. Cuius generis cùm maxima tibi facultas et à natura, & ab industria tua data sit: non debes profe ctò desistere, nec defatigari, quoad plures per te Lazari Latinæ & linguæ & sapientiæ sublati sint. Atq; ego qui te hæc adhortor, & moneo, non equidem consulo mihi: spes enim mihi esset maior fruendi aliquãdo te ipso, tecumq́; viuendi, si ista cura vacares: sed habeo fru ctus publici rationem. Quanquã scribit ad me Niger, constitutũ sibi tecum esse huc proficisci, duosq́; menses mecum ponere. Quòd vtinam videam illum diem, quo vos complectar ambos, aliquantisperq́; explear conspectu atq; congressu duorum mihi amicißimorum & coniunctißimorum hominũ: quos ego nõ minus diligo, magniq́; facio, quàm ab ijs sentio me & magnifieri, & diligi. Sed de his hactenus, non enim animus meus erga vos longa oratione mihi explicandus est, quando eum vos de vestro expendere sat potestis. De consuetu dine & conuictu Poli nostri tantum capere te volupta tis, quantum scribis, & minimè miror, & tuum de illo iudicium vehementißimè probo. Quid enim esse potest homine illo humanius, eruditius, sanctius? Eum ego cùm hac iter haberet, paucis illis horis vix degustare quidem potui: sed tantas tamen ab illo omniũ ornamentorum diuitias tum mihi perspexisse visus sum, vt postea illum non amore modò, sed insigni quadam obseruantia semper sim prosecutus. Nam cùm illa mihi amabilia in eo sunt cognita, ingenium, probitas, literæ, in quib. ille non mediocriter excellit, tum id præterea

admi-

admiratione summa dignum (quod ego primū statuo omnium) quòd cum tanta generis amplitudine & nobilitate, tanta naturæ bonitas atque humanitas iuncta sit. Itaq; quanti fieri à me putas, quod à te scriptū est, nomen sæpe meum versari in sermonibus vestris? Ego verò vobiscum, ô amicißimi homines, & animo semper & cupiditate illa sum, vt si detur facultas, vobiscū viuere potißimùm velim. Etenim si essemus vnà, Deus immortalis, quantas, & quàm varias caperemus suauitates? quæ studiorum coniunctio? quæ communicatio voluntatum? qui deniq; ardor existeret animorū? vt ad illa præclara atq; sancta philosophiæ adyta copulati introiremus? in quo Paulus nobis non iniucundus esset comes: qui (aberat autem ille à me cùm hæc scriberem, sed quod verè testificari de eo possum) vtrunq; vestrum mirabiliter obseruat, et diligit. Sed quoniam optare nobis ista licet, sperare fortaßis non ita licet: retineamus incolumem beneuolētiam mutuam, stimulum autem et solicitudinem animi deponamus: quodq; est dignum ijs maximè quæ profitemur studijs, fidem amicitiæ etiā absentes colamus. Sed de his quoq; satis. Hortensium, de quo instas, absoluere adhuc non potui: fui enim maximis occupationibus impeditus, & id ipsum diu. Retuleram me autem ad eam cogitationem atq; curam, vt conficerem: sed iam calores me obturbant. Enitar tamē vt & fidei in eo meæ, et vestræ expectationi satisfiat. Partem eam literarum tuarum, qua te de literarum mißione excusas, non duco dignam responsione, ne tuæ integritati & constantiæ videar diffide-

fidere, qua nihil eſt apud me certius, nec exploratius. Vale, & ſummis viris Bẽbo, Polo, cæteriſq; quos à me amari ſcis, plurimam meis verbis ſalutem dic. Carpentoracti, Nonis Iunij, M. D. XXXIIII.

LAZARVS BONAMICVS IACObo Sadoleto Epiſcopo Carp. S. P. D.

IAm penè conſtitueram leuare me hoc impedimento verius, quàm onere, in quo biennium fui: cùm tuæ literæ perlatæ ad me ſunt. quæ ſumma quidem ſententiarum grauitate, verborumq; copia, admiſta incredibili quadam ſuauitate ingenij, excellentiſq; bonitatis tuæ, (quid autem dicam de beneuolentia, quæ nuſquam tã efficax, tamq; perſpicua, quàm erga uos, vehementer ab hac ratione me reuocabant. Sed erat in his nihil quo cuperem mutare ſentẽtiam, quanquam omnia prudentiſſimè & amiciſſimè ſcripta non ignorabam. Nam quòd videbaris ſuſpicari, me id velle, aut leuãdi, aut fugiendi laboris cauſa: hoc tibi perſuade, nihil tam alienũ à me. Contra verò, hoc mihi ſemper animo inſediſſe. Homini turpiſſimum eſſe, labore frangi, induſtriáue debilitari, qui cæteris vſui ad virtutem eſſe, aut ipſe magnam conſequi præſtãtiſſimarum rerum cognitionem poſſet. Quæ ex cauſa cum nobis à publico negotio in otio eſſe licet, tum maximè in ſtudijs bonarum artium toto animo verſamur, multoq; plus laboris toleramus. Cognoſce igitur, & iudica, quàm falſa fuerit ſuſpitio de me. Tu putas me Patauinæ cõditioni renũciare velle, laborem vt vitem: egò me cupere id ſcio, vt plus laboris impendam. Nam quod proponis cõmunem vtilitatem,

tem,

tem, eam nunquàm deserendã existimaui. Sed cũ maiora onera in re literaria nõnulli ex amicis me sustinere posse crederent, id consilij dabant, vt leuiora relinquerem, maiora amplexarer: idq; boni viri esse docebant, atq; ipsum mihi me diffidentẽ impellebant, vt nõ viuentiũ solum, sed etiam posteritatis memoriæ consulerem: quã rem in hoc publico impedimento nihil erat cur quispiã optaret. Video & tibi & his idem placere, vt vtilitatib. hominũ inuigilẽ, idq; mihi persuasissimũ est. Sed imbecillitas ingenij venit in dubiũ. Alterã vtilitatem multò maiorẽ esse animaduerto: ad vtram minus ineptus sim, explicare nõ queo. Scio tamẽ in altera plus laboris & ingenij inesse: quod vt perexiguum est in me, eoq; deterreor: ita labore nunq̃ impediri soleo, & propterea sum alacrior. Hæ erant deliberãdi causæ, cùm ad te scribebã: sed non audebã aperte scribere, q̃ erat scribendum aliquid de me ipso: quod facio perinuitus. Quamobrem multa prætermisi, quæ ab amicis dicuntur: falsa quidem illa, sed dicuntur tamẽ. Vtinã hîc esses, vt aut te illi, aut illos tu in tuam sententiã adduceres (si modo alia esset tua) re quæsita inter uos, & disputata: de qua iterũ velim audire quid sentias: hoc est, ad vtram me hominum vtilitatem potius coborteris. In quo tuo iudicio, obsecro te, vt nihil dubites, nos esse ad omnem laborem paratissimos. Scripsi proximè ad Hippolytum Medicen Cardinalẽm carmen, nondũ misi: id cum hác epistola leges, raptim descriptum propter occupationes: de quo qualis sit, tuum, Pauliq; nostri iudiciũ valde scire cupio: eo enim nihil politius esse arbi-

quàm meæ. Hic de bonis literis bene mereri nõ desino: & in eo me planè nauasse operam intelligo, quòd vndiq; concurritur. In hoc numero si quis erit idoneus; et impetrari id poterit (quod tamen difficile iudico) eum ad te mittam. Vale. Paulo nostro plurimam salutẽ adscribimus, Patauij, XVIII. Calen. Sext. M.D.XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARpent. Lazaro Bonamico. S. P. D.

PVpugerunt me nonnihil literæ tuæ VII. Cal. Septẽbris Patauio datæ: meq; in eã suspicionem adduxerunt, vt vererer, ne quid à me antea imprudentius fuisset scriptum, quasi tu mihi in opinionem inertiæ desidiæq; venisses. Quod ego non modò eo animo scripsi nunquã, sed ne cogitare quidem potui. Quid enim minus, quàm quod nusquam quicquã est, idq; ego scio nihil esse? An te ego nõ noui? tuaq; mihi virtus, industria, nauitas parũ perspecta est? aut quisquã omnium mortalium est, qui audeat affirmare, tuos sibi sensus melius quàm mihi, perceptos esse, et cognitos? Crede mihi, mi Lazare, memetipsum turpissimæ inscitiæ accusarẽ, si tibi ignauiæ notam vllam attribuerem. Sed quod tũc scripsi me existimare, laborem illum docendi et tibi honestum esse, & alijs permultis fructuosum ac vtilem, nec videri mihi causam cur defugiendus esset: non scripsi iudicans te laborẽ omnem velle fugere: sed cùm te in illo munere cõtinere cuperem, iccirco illa à me tum suscepta cohortatio est: sic enim sentiebam, maximam laudem virtutis esse, prodesse quàm plurimis. Quod tu latius in posteritatem patere putas, quàm si tantum

præsenti sæculo seruiatur: propterq́ eam causam secreta & libera studia requiris: oiumq́ in illis, maiorē etiam laborem & maius negotium appellas: neq́ arbitraris vtrunq́ abs te præstari posse, vt & priuatim tibi satisfacias, & cæteris publicè. Concedo: teq́ ad illa alta & magnifica philosophiæ studia aspirare planè video. Quid ergo, nónne commodissimè poteras istam ipsam artem omnium nobilissimam publicè profiteri? in eaq́ instituere adolescētes, vel separatim, si tibi ita fuisset visum, vel etiam cum Cicerone, & cum eloquētiæ studijs coniuncto? quam ego viam rationemq́ docendi potissimam semper sum arbitratus. Hoc enim certè abs te si factum fuisset, vel etiam si nūc fieret, Deus immortalis, qui concursus præstantium ingeniorum, quantus amor sapiētiæ in animis hominum existeret? Tu quoque qui nunc te quereris distrahi, coniungeres domestica tua studia cum forēsibus, & laborem vtrūque in easdem operas lucubrationesq́ conferres. Sed ego tibi non præscribo, satisq́ in te ipso statuo esse consilij. Hoc dico, quod habeo exploratum, te vtrò verteris, præclarè id quod susceperis esse effecturum. Quæ mea de tuo ingenio, & excellente doctrina opinio, nō noua neq́ recēs, sed iā diu antè mihi suscepta est. Legi carmē tuū, idq́ admodū probaui: valde enim mihi graue et elegans visum est: vtinam fructum eiusmodi afferat, vt quod de Pericle scriptum est, aculeos relinquat in eorum animis, ad quos maximè ista pertinent. Tuas à Ioan. Caracciolo viro clarissimo literas, de quibus in quadam epistola fueras conquestus, iampridem accepi.
Ille

Ille verò Brunus, doctus (vt ego conijcio) adolescens, scripsit ad me, se Greorgio Seluæ Vaurẽsi Episcopo, regio istic legato, contubernalem factum esse. Quem hominem, mi Lazare rogo te vt nosse velis: talẽ enim offendes, ingenio, humanitate, probitate, doctrina, vt pluris tibi propter eum Gallia futura sit. Polus ad me scribit, vberrimis elegãtißimisq́; literis, multa ille quidem digna illo ingenio et sanctißimis ipsius morib. Sed plurimũ tamen & præcipuè de te, que ipse admodum cuperet ad Theologiæ studia iam aliquãdo animũ adijcere. Quam ego cupiditatẽ eius vehementer probo, tibiq́; suadeo, vt hanc diuinã imprimis facultatem et ad salutem nostrã nècessariã, diutius à tui ingenij thesauris ne habeas segregatã. Sed de his aliàs. Nunc tempus interpellat, luxq́; & negotia instant, nam hæc manu mea scripsi ante lucem. Valebis igitur, & omnibus amicis, imprimisq́; Bembo meo, plurimã à me salutẽ dices. Vale. IX. Calend. Decemb. M.D.XXXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARpent. Lazaro Bonamico
S. P. D.

EX tuis literis Idib. Martij datis, quas ego paulò antè Idus Maius accepi, illum facio quæstum, quòd optimi & doctißimi viri Aonij Palearij amicitia auctus sum. Quem ego me hercule hominẽ plurimi facio, vel propter eius virtutem atq; doctrinam, in suoq́; genere scribendi elegãtiam: vel quòd ea sunt illius animi erga me indicia ac monumenta, vt non modò amare, sed gratiam illi etiam habere sim compulsus, si tamen compel-

 litur,

litur, qui libenter quid facit, & studiosè. Amo certè illum, & gratiã præterea habeo, ita de me ipse meritus est. Qui etiãsi nullo suo officio me sibi deuinxisset, propter ingenium tamen, propter optimarum artium scientiam mihi erat amandus. Nunc quid me facere oportet, cùm tanto me obstrinxerit merito? Atq; is quòd tuam commendationẽ intercedere voluit in nostra amicitia concilianda, quanq̃ tu illi vere ac cõstanter id esse opus negasti: tamẽ ipse nonnihil vidit. Siue enim quòd ita iure fieri à me debere intelligit, siue quòd animum meũ erga te habet exploratũ, sensit id quod verißimũ est, nullam esse tantam virtutis commendationẽ apud me, quæ non tuo testimonio multo fiat vberior. Itaq; illum, quem sponte & per se iure quidem optimo antea dilexissem, tua nũc commendatione habeo chariorem. Quid autem de eo, deq; eius scriptis sentiam, scribo ad ipsum quidem copiosius: sunt enim illa à me diligentißimè perlecta. Sed tibi quoque breuiter dico, probari mihi mirificè cùm ingenium hominis, & in scribendo elegantiam: tum illud imprimis religionis studiũ, quod præ se fert: quod quidẽ vbicunq; adest, illa mihi et plena & grauia & pererudita videntur esse. Phædrum meum, quòd sis ad calculos iudicij et prouidẽtiæ tuæ denuò reuocaturus, valde lætor: magnamq; in tua consideratione & diligentia eius expoliendi spẽ habeo. Tãtum à te peto pro iure amicitiæ nostræ, vt ne ambitiose, néue erga me nimiũ indulgẽter eum corrigas. Marcum Fortiacum gaudeo tibi esse cordi: certè mihi magnæ voluptati est tuum de illo adolescẽte iudiciũ cum

ea opinione quam semper de eo habui, conuenire. Eum tibi ne commẽdo quidem, video enim esse satis commẽdatum, vel ex eo quòd contubernio tibi coniunctus est. Paulus & te amat, & memoriam tui seruat quam debet, tuq; crebrò in sermonibus nostris versaris, queis & consuetudo tua, & suauitas à nobis requiritur. Qua posteaquàm carẽdum nobis necessariò est, tuas saltem optamus crebriores, mi Lazare literas: quòd ijs desiderium tui nostrum aliqua ex parte leniri sentimus. In quo nobis vt morem gerere ne graueris, equidem te vehementer etiam atq; etiam rogo. Vale, & amicis nostris communibus plurimam meis verbis salutem dic. VI. Calendas Iunij, M.D.XXXVI.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT. Aonio Paleario S. P. D.

SErius accepi literas tuas. Datæ enim illæ III. Idus Februarias, mihi medio ferme Maio sunt redditæ. Quibus perlectis equidem valde lætatus sum, cum tali ingenio, quale tuum mihi iam perspectum est, talem etiam animum erga me plenum amoris & desiderij, coniunctum esse. Quid enim est rerũ omnino omnium, quod mihi bonorum & doctorum beneuolentia videatur optabilius? Itaq; cùm epistolam tuam primò legissem, eaq; mihi vehementer placuisset, (est enim & suauiter, & ornatè, & peramanter scripta) ab illius statim lectione ad poema tuum me contuli, totumq; perlegi triduo: singulis videlicet libris in singulos dies collatis. De quo, vt tibi verè exponam quod sentio, hoc iudicij feci: eorum, qui in eo genere voluerunt esse, sanè quàm

paucos,& nostra,& superiore memoria,æquè eleganter scripsisse atq; tu:eruditius certè neminem. In quo mihi illud mirificè probatum est, quòd hæc tua scripta non accersitis,fucosisq; argumentis, neq; quò magis poetica videantur,à fabulosa illiusmodi Deorum vetustate repetitis:sed sancta, et vera religiõe cõdita sunt. Vt quemadmodum vultus pacatus,& constans in homine, bene affectæ mentis, & probi animi est indiciũ: sic tua ista eximia erga Deum pietas, quæ sese in tuis scriptis primam offert: nos cogit de te,deq; omni sensu animi tui,excellẽteq; doctrina præclarè existimare. Ac cætera quidem tuum carmen mirè mihi satisfecit: video enim quos imiteris, quid referre in tuis scriptis et exprimere conere:tibiq; neq; in eligendo iudicium, neque in conando fructum laboris tui abesse intelligo. Perspicio etiam verborum elegantiam,sententiarũ acumen,numeriq; apta et varia compositione delector. Sunt enim ista omnia in te ita studio et cura elaborata, vt sint vbiq; nihil ominus ingenij luminib.lita. Illud vnum interdũ (quanquã admodũ raro) desidero:quòd cupissem nonnulla à te disseri explanatius, quibus nũc percipiendis mens nostra aliquantulum laborat. Atq; illa (ne forte mihi Lucretianum modum dicendi opponas)non sunt ex eo genere, quod difficultate rerũ quæ tractantur, suapte sponte obscurum propè necessariò sit, in quo solet iusta esse scribentibus excusatio: sed è medio quadam sumpta,compressius abs te dicta sunt, quæ dilatari,et patere melius voluissem. Neq; ea tamẽ tã multa, vt pertimescas. Sed fortasse vt nodus robur,

&

& vt næuus decus aliquando, atque ornatum, pulchro corpori afferre solet: sic plerisq; illa poterunt videri iccirco esse quæsita: quòd cursus nostræ cogitationis, fluentis in facilitate orationis, aptè illis interdum, tanquam salebris, retinetur. Quod quidem ad veras laudes egregiè compositi carminis pertinet, totum tibi ita tribuo, vt hoc planè confirmem, nihil me his aliquot iam annis in eo genere editum legisse libentius. Itaque te iam ne hortor quidem, vt quo itinere instituisti, eodem porrò pergas. Satis enim tibi incitamenti, cùm iudicium de te, expectatioq; hominũ, tum fructus ille ingenij suauissimus, qui in pangendo maxime & in commẽtando percipitur, debet afferre. Qui etsi omnib. eruditis datus est, cùm hi aliquid ex sese procreant atq; gignunt: vberior tamen adest poetis. Quanq̃ ego te non poetam magis, quàm oratorem esse statuo: cuius rei facio ex epistola tua coniecturã. Ea enim ita cõmodè, & concinniter scripta est: vt facile intelligã, te vtruncũq; velis, & suscipere & posse præstare. De me verò, quẽ tu tantopere in tuis scriptis ornas, eoq; honore afficis, quo maiore nemo afficere quenquã potest, quid dicam, vix reperire mihi posse videor. Nam si eas in me laudes agnoscam, quas tu mihi tribuis, timeo, ne arrogans: sin repudiẽ planè atq; reijciam, vereor, ne ingratus aduersus te sim, cùm de tuo iudicio ipse detrahã, eo ipso vnde sim ornatus. Quamobrem vt in difficili eiusmodi causa, ad id me vertam, quod meo pudori maximè est consentaneum: vt tibi agam pro tua ista humanitate et erga me beneuolentia gratias, meq; tibi hoc nomine ob-

strictum esse confitear. Quod facio equidem, & libēs facio: tibiq; persuasissimu esse cupio, te à me singulariter amari, vel ingenij, & virtutis, et probitatis tuæ causa: vel eius officij atq; amoris, quo me ipse prosequeris: vel q eorum & temporum, & hominum, in tuis literis mentio facta est, quorum meam & memoriā, & erga illos beneuolentiā, dies nunq delere obliuione vlla potest. Vt præter id, quod tuo nomine tibi debeo, quantū etiā illos dilexi, totum in te persequar. Quo me in te animo esse, si vsus venerit, re ipsa, experiendoq; cognosces. Vale. Carpētoracti, VI. Ca. Iunij. M.D.XXXVI.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. SEbastiano Gryphio S. P. D.

SVperioribus proximis diebus, cùm esset allatus ad me liber Aonij Palearij, de immortalitate animorū, præclaram inscriptionem præ se ferens, eamq; rem totam heroico carmine complexus, legere eū statim perquam auidè cœpi: quasi tētaturus, an promisso satisfaceret, qui tam sublimem titulū operi suo præposuisset. Atq; ibi video, id quod mihi primū summæ voluptati, deinde penè incredibili admirationi fuit, rem tantam quanta altera nulla est, quæ quidem scriptorum ingenijs proposita sit, tā grauiter tam eruditè, tam etiam & verbis & numeris aptè atq; eleganter tractatam esse, nihil vt fermè nostrorū temporum legerim, quod me in eo genere delectarit magis. Nam nec sententiarum orationisq; vbertas, in tam difficili ac penè spinosa materie, vlla desideratur, nec in exponendis reb. reconditissimis lux atq; facilitas. Numerus porrò carminis

nis is est, vt videatur Lucretium velle imitari, redolet enim antiquum illud: sed ita sapore humanitatis conditus est, vt asperitate dimissa, vetustatis tamen autoritas salua remaneat. Atq; hæc in vniuersum. Illa iã partium singularum propria, nihil non Latinè dictum, nihil non accuratè, quóue iudicium & diligentiam adhibitam esse non pateat: multaq́; præterea vbiq; nitẽtia ingenij & venustatis luminibus. &, quod ego pluris quàm reliqua omnia facio, Christiana mẽs, integra, castaq́; religio, erga Deum ipsum honos, pietas, studium, in eo libro vel maximè, non solùm docere mentes errãtium, sed etiam animos incendere ad amorem puræ religionis possunt. Sed quorsum hæc, mi Gryphi? Primũ volui dare testimoniũ apud te doctissimo viro, vt quid de eo sentirem tu planè cognosceres. Deinde à te petere, id quod ipse quoque cuius volo causa, & petit à te per literas, & summè flagitat, vt eius hosce treis libellos tuis formis exprimẽdos cures. In quo ille valde suo honori, ego meæ cupiditati satisfactum fore abs te arbitraturi sumus. Noli enim putare non apud Italos omnes tuum esse nomẽ in magna gratia. Quicquid prodit ex officina tua, id ita demum & rectum & probatum habetur omnibus, si in eo tuum nomen sit præscriptum. Nota est enim probitas, & diligentia tua, nota eruditio. Quid igitur restat, nisi vt tu & bonis et amãtibus tui morem libenter geras? Quod tamen semper sponte tua facis, nunc mea etiam causa facere propensius debes, qui meam fidem atq; officium in hac re agi iudico. Sum enim, vt tu scias, in hoc ipse libro honorifi-

centißimè appellatus, secundo (vt opinor) volumine, vt tibi hac opera mihi quoq; vnà cum Aonio, non ipsi soli præstanda sit: quandoquidem tu me amore iampridem, atq; obseruantia tua mirificè es complexus. Nec erit cur te pœniteat, hunc talem librum Actij Synceri, & Vidæ doctißimorum hominum, ac præstantißimorũ poetarum scriptis adiunxisse: cum quibus certè hic iure comparari potest. Nam & in eadem argumenti sententia sanctitateq; ornatißimè versatur, & philosophiæ præterea rationibus vberius est instructus. Sed hoc tu per te æquè bene cognosces. Illud vtiq; tibi persuasum habere debebis, quicquid in hac re ex mea & Aonij voluntate effeceris, id vtriq; nostrum fore gratißimum. Eadem hac de re, quò eam magis mihi curæ esse intelligas, meis verbis tecum aget vir optimus, ac vetere mècum amicitia coniunctus, Thomas Sertinus: sic enim ei à me mandatum est. Qui & vt in me semper perofficio sus fuit, & pro eo studio, quo probos & eruditos homines sui similes prosequitur, non dubito quin diligenter officio functurus sit. Vale mi Gryphi. Carpentoracti. III. Calend. Iulij, M.D.XXXVI.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. GAleatio Florimonti Suessano S. P. D.

BInas à te eodem tempore accepi literas: quarum altera ex cœnobio Ferrariensi, vt scribis, VI. Calend. Ianuarij erant datæ: altera Baucis pridie Calen. Iulij, quæ me vtraq; mirificè delectauerũt, multis enim sunt & amoris tui erga me, & ingenij ac doctrinæ significationibus refertæ: ac, vt verum tibi confitear, longè aliam

aliam personam mihi, aliud specimen ingenij obtulisse visæ sunt, ac priores fecerant: quibus fueram adductus, vt te admonendum putarem, vt omißis leuioribus illis studijs, ad grauiores arteis te converteres. Quod etsi tunc à me optimo fuit factum animo, tamen nunc planè intelligo, non fuiße necessarium. Te enim id ita fecisse, multumq; in omnibus artibus optimis profecisse sentio. Sed quæ tu de sacris literis, deq; earum summis doctoribus ad me scribis, ea mihi vehementißimè probantur. Omnis enim nostra salus, omnis beatæ & immortalis vitæ spes, in illo potißimùm studiorum generè posita est. In quo verò aspernari videris philosophiam, & grauißimos illius autores reijcere, id mihi tecũ conuenire nõ potest. Ego enim cùm me ex illius studio non admodum hebetem sentio esse factum, tũ verò sic statuo, non lapidem lapidi, neq; parietem fastigio vllũ tam congruere, quàm theologiæ & diuinis literis philosophiã. Itaq; illud ipsum quod inducis tanquã illudens, tanti est, vt absque eo persuaderi quidem poßit, & εἰ ἀνάγκη πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖσθαι, existimari esse Deum, sciri autem nequaquã. Sed hæc hactenus: non enim huius sunt scriptionis, & temporis. Tu quod videris vereri, ne tuæ mihi literæ molestæ sint, facis mihi nonnullam in eo iniuriam: parum enim commodè de mea humanitate existimas. Scito igitur, tuas mihi literas, & anteà gratas extitisse, & in posterum fore semper gratiores. Commentarios meos in Psalmum X C I I I. remitto tibi, quando me illius fefellit diligentia, cui primo negocium dederam. Facies autem

tem tu mihi pergratum, si quando his studijs apprimè deditus es, si qua tibi non bellè in illis videbuntur se habere, de ijs me admonueris: hominisq; amici verissimo officio fueris functus. Quod vt agas, studiosè abs te peto. Vale. Carpentoracti, X. Calend. Martij.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Angelo Colotio S. P. D.

SAepius iam literis meorum certior factus sum, viuere apud te & cæteros istic æquales nostros, quos fortuna nobis reliquos fecit, mei memoriam absentis: sanctumq; illud fœdus amicitiæ, quo vetusto admodum coniuncti inter nos sumus, suã apud vos religionem obtinere. Quod mihi cognosse fuit iucundissimum: etsi hoc verbum, propter eas ruinas quibus oppressa sunt omnia, iamdudum ex vsu atq; animo nostro sublatũ esse videatur. Sed tamen cùm mihi scribitur (id autẽ fit ferè quotidie) te & Petrasanctam meum, cuius ego excellens ingenium & naturam liberam atq; ingenuam dilexi semper, & Thebaldeum magno honore ac laude dignum hominẽ: Curtium quoq; nostrũ, cuius plura iã extant cùm literarum atq; ingenij, tũ amoris erga me atq; officij indicia ac monumenta: amanter sæpè percõtari de me, meãq; pristinã desiderare consuetudinem: profectò hominum cùm mihi mea voluntate et iudicio charissimorum, tum sua virtute ac dignitate honestissimorũ, crebra de me mentio, eademq; plena amoris & desiderij maximã mihi voluptatem affert. Nihil enim est homini cum fide amicitias colenti, quo me ex genere hominum esse profiteor, pari amicorum erga se volunta-

luntate optatius. Ac mihi recondanti spatium præteriti temporis, & vetera animo repetenti, cùm & plures conuenire soliti eramus vnà, & erat ætas nostra ad omnem alacritatē animiq; hilaritatem lōgè aptior: quoties venire in mentem putas eorum cœtuum conuiuiorumq;, quæ inter nos crebrò habere solebamus? cū aut in hortis tuis suburbanis, aut in meis Quirinalib. aut in circo maximo, aut in Tyberis ripa ad Herculis, aliâs autem alijs in vrbis locis conuentus agebantur doctissimorum hominum: quorum vnumquenq; et propria ipsius virtus, & communis cunctorum prædicatio commendabat. Vbi post familiares epulas, nō tam cupediæ multa conditas, quàm multis salibus, aut poemata recitabantur, aut orationes pronūtiabantur, cum maxima omnium nostrum qui audiebamus voluptate: quòd & summorum ingeniorum in illis laus apparebat, & erāt illa tamen quæ proferebantur plena festiuitatis ac venustatis. Quo in genere recordor pressum & acutum Casanouam, Capellam lætum sonantē, magniloquum Vidam, & cuius proximè ad antiquam laudem carmē accederet: castigatum & prudentem Beroaldum: vberes autem et suaueis Pierium, Granam, Mathalenum, Blosium, quosq; complures nostra perspexit ætas, partim carmine, partim soluta oratione eximios: cuiusmodi Nigrum nostrū Tulliana in dicēdo grauitate: Antoniumq; Venantium, et Binum in vtraq; enitentem lingua. Acres autem in iudicando, et imprimis acutos, Vbaldinum, & Antoniū, cui Computistæ cognomen est. Quo è numero multi in vtroq; genere dicendi egregiā

sibi

ſibi laudem à doctis omnibus comparauerunt. Nam illa ornamenta & lumina Rommanæ linguæ, Phædrus et Camillus Porcius, magno cunctorum incommodo iam diu morte erepta nobis ſunt: in quibus ſedem ſibi videbatur ſtatuiſſe eloquentia. Cuius nunc honorem atque nomen, conſenſu iã vrbanorum omnium, retinet Paulus Iouius, & in ſcribenda historia grauis & elegans, & in omni genere literarũ perpolitus. Quin & duorum ſummorum hominum me admonet recordatio, fuiſſe quoq; eorum conuentu noſtras aliquãdo cœnas atque epulas exornatas: quorũ eſt vnus Petrus Bembus, cuius in omni virtute laudeq; eloquentiæ ſumma et ſingularis ſemper fuit gloria: alter qui nuper in Hiſpania deceſſit maximo cum mœrore omnium quibus fuerat notus, hoc eſt planè omnium, Balthaſar Caſtilioneus, magnus vir imprimis, nec ſolùm nobilitate & genere, ſed magnitudine etiam animi, et omni eximia virtute præſtans: quiq;, quod militari viro erat admirandum, omneis omnino arteis libero homine dignas, & omnia doctrinæ genera comprehenderat: quem ego recordor ſæpe atq; hilarè noſtris cœtibus interfuiſſe: & ipſum, & eum qui paulò antè eſt mortuus, ſumma indole ingenij & ſpe maximæ virtutis, Ioan. Franciſcum Furnium ciuem meum. Nanq; hos qui modò ſecutus ſupremum in Gallia obijt diem, pari cum illis virtute & nobilitate præſtans, Andreas Nauagerius, tametſi noſtris cœtibus minus ſæpe interfuerat: propter excellentem tamen in literis & ſcientiam & gloriam, à nobis eſt perhibendus. Lazarum autem qui nunc abeſt à uobis

cuius

cuius in Græcis & Latinis singularis est eruditio, quique philosophiæ & sapientiæ studia non solùm scientia, quod faciunt permulti, in quib. tamen excellit: sed vita & moribus, & vera virtute complexus est: credo equidem vobis in desiderio esse. itemq; Marium Volaterranum, hominem grauem iam & dignitate, & annis: sed cuius admirabile ingenium, summamq; optimarum literarum cognitionem, nisi vrbs & vrbanæ curæ præpediuissent, plurimum lucis allaturum nostro seculo non dubito fuisse: à quo potissimùm exhilarabantur cœnæ nostræ: cùm & in lacessendo acutè, & in respondendo, omnes ex eius verbis atque vultu effluerunt lepôres. Nam Marium Buccabellum quòd audio esse incolumem, maximopere lætor: hominem cùm omni virtute ornatum, tum mihi amicissimum. Atque inter hos tot & tales viros, aliosq; complureis, quorum omnium nomina persequi non huius est scriptionis, dulces quoque Coryciј iracundias, & gratas ineptias Donati spectare haud displicebat: quos noster Sauoia homo omnium facetissimus & prouocare solebat studiosè, & ridere. Nam de te mi Coloti quid ego dicā? Cuius in animo, ac natura mihi videntur Musæ effigiem sui moris ac decoris insculpsisse, vt esses pudore, virtute, liberalitate ornatissimus: cuius pectus atque ingenium, doctrinis omnibus domus autē ipsa tua omnibus doctis pateret. An est quicquam in rebus ad conciliandos natum animos, quod meam in te beneuolentiam non accendat, præsertim cùm me abs te tantopere intelligam amari? Sunt quidē & multa præterea

amo-

amoris causæ: vetusta necessitudo inter nos. Societas etiam eorundem studiorum, tum cum dabamus Græco doctori Carteromacho simul operam. Quo quidem ex tempore recordor nec meam tibi insignem beneuolentiam, nec tuum mihi studiũ vnquàm defuisse: tum aũt multa sæpe nobis communia, lusus, conuictus, deambulatio: par propè atq; idem in amicis delectus, ex eisdem rebus delectatio. Sed quorsum ista? omnino longius sum lapsus, meq; veterum & rerum & hominum cogitatio vlterius prouexit, quàm fuerat volũtas. Sed tamen illud intelligi à te volo, non vestrum solùm, qui valetis & viuitis, (quorum quidem salus mihi ita iucũda est, vt mea sit vita propter vos mihi charior) sed eorum etiam, qui fato functi sunt, quorum maior lõgè est multitudo, memoriam cunctorum mihi in intimis sensibus inhærere: quorum equidem omnium, (si hoc ocium, quo nunc perfruor, Deus mihi fortunarit) nomen non patiar apud posteros ignorari. Atq; hæc tempora, & has vitæ iucũdæ ac beatæ suauitates, insecuta clades & acerba fortuna reipub. disiecit. In quibus detrimẽtis, etsi maximum cepi ex vrbis graui casu, et vestrum omnium iacturis, quos illa calamitas oppressit, dolorem: tamen id mihi accidit non incommodè, quòd consilio & voluntate reliqui res Romanas, antequam illa me istinc tempestas extruderet. Direptæ meæ quidem omnes, dissipataq; fortunæ: idq; nõ semel, sed bis, aut etiam tertio: quodq; durius visum, libri vnà erepti. At nihil tamen indignitatis, nihil fœditatis in corpore passum sum. Nudus in has oras, tanquam ex naufragio

sum

sum compulsus, at liber animi, & placatus tamē: vtpote cui iā non in his rebus externis, non in honore & gratia populari, non in diuitijs atq; opibus: sed in alia quadam certa ratione viuendi, animi sit quies, et vitæ beatitudo reposita. Itaq; facilè patior, meum constitutum procul ab vrbe manendi, vinculis iam ineluctabilib. cōstrictum esse, non solùm voluntatis meæ, verumetiam necessitatis: cuius numini non repugnare ne Deos quidem ipsos vetere prouerbio iactatum semper est. Etenim cùm consilium cepi Roma exeundi, noli putare nō multa extitisse, quæ me dehortarētur, & quæ animum meū quodam dolore flecterent: amor, consuetudo, spes honorum amicorum & necessariorum lacrymæ, ornatissimorum hominum familiaritates: quibus ego (quod liceat sine arrogantia dicere) egregiè præter cæteros florebam: atq; illi vt meipsum, nō vt fortunam meam appeterent. Dices, quid ergo? quæ te ad discedendum causa compulit? Illa, mi Coloti, quòd magna mihi vitæ parte in alienis rebus iam acta, ad ea quæ me attingunt propius, & in quibus mea salus & vera vita consistit, mihi aliquando tandem reuertendum intelligebam. Dederam satis principibus, dederam satis amicis, dederam Reipub. mihi quando darem? si iam quinquagesimum attingens annum, non ex illis fluctibus in portum, & ab terrenis ad cœlestia et curam & animum meum reuocarem? His ego de causis vrbi salutē dixi: non amorem et charitatem christianam deponens, sed contactū rerum turbulentarum reformidās. Sed quod dicebā modò, me vt absim ab vrbe, non solùm volunta-

O tis,

tis, verùm etiam necessitatis vinculis constrictum esse, id eiusmodi est: Nulli vnquã sua patria, solumq; illud in quo quisq; natus, & altus, gratã incunabuloru memoriam secũ perpetuò fert, tã charum fuit, tamq; amabile, q̃ mihi vrbs Roma, et sancti illi penates tot clarissimorũ fortissimorũq; hominũ, quorũ penè in passus singulos, cũ p vicos & plateas vrbis vadebamus, aliquod in monumentũ, aliquãq; in historiã pedẽ ponebamus. Cur aũt tantũ amarem, & vetustatis admiratio faciebat, & præsens ciuitatis maiestas: & me hercule etiam magis, q̃ quicq̃d est in me humanitatis atq; ingenij (si modò est aliq̃d) omne hoc illi referebã acceptũ. Hãc igitur Vrbẽ mihi dilectã & charã vsq; eo, vt nihil in amore fieri possit ardentius, deformatã ruinis, exinanitam frequentia, plurimis claris viris, illustribusq; orbatam, quorum in suauitate & beneuolentia mei (quos pro re pub. capiebam) labores requiescebãt, vt videre velim, animũ inducere non possũ: iactatã præterea etam nunc procellis, obiectam tempestatibus. Ita quod prius amore repugnante, iudicio tantùm adductus faciebam: nũc eodem amore autore firmius facio: vt sedem mihi in his locis perpetuò domicilio constituerim. Si quidem amantis est non solùm appetere congressum eorum quos amat: sed si quid illis accidat miseriæ & calamitatis, cui ferre opem ipse non possit, non modò aspectum tanti doloris, sed mentionẽ quoq; ipsam deuitare. Quamobrẽ immota hæc quidem et in omnem partem stabilis est animi mei sententia, tempus reliquum vitæ quod superest, non in vrbe Roma, sed Carpentoracti: neq; ad hominis

nis vllius arbitrium, sed ad summi Dei honorem atq; cultum, mihi impendendum et consumendum esse: ita, vt optimis artibus & literis suam partem sim daturus. Qua spe, et quo euentu, quoniam nihil magnum de me polliceri possum, totum in aliorum opinionib. relinquo. Quod aũt mihi vehementer cordi est, & de quo plurimum laboro, vt saluũ maneat mihi et præcipuum ornamentũ præteritæ vitæ, & futuræ solatiũ: hoc est, vt vestra erga me voluntas incolumis permaneat, quãdo ex vestro amore erga me, vestroq; iudicio, omnis prope mei animi lætitia pendet: id vos vehementer oratos & rogatos esse volo, vt mei absentis memoriam retineatis: quaq; ego fide, quaq; constantia, fidem veræ amicitiæ conseruãs vos in oculis atq; in animo assiduè gero: eandẽ vos mihi fidẽ beneuolentiãq; præstetis. Quod nõ vt diffidens postulo, sed vt amans, & quod omnium rerũ mihi est optatissimũ, me ab illis diligi, quos cunctorũ amore dignissimos, ipsorum virtus, et doctrina, & summa humanitas facit. Valete. Carpent. M.D.XXIX.

IAC. SADOLETI EPISC.

CARPENT. EPIST. LIBER VI.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.

Ioan. Bellaio Episc. Parisiensi S. P. D.

MOR meus erga Langæum fratrem tuum eximius & singularis, (quem ego propter eius multas & magnas virtutes diu antè susceptum, sanctissimè, fidelissimeq; conseruo) fecit; vt simili in

te quoq; voluntate semper fuerim, eamq; tibi beneuolentiam præstiterim, quam & fratris tui mihi perspecta, & tua sæpe audita, omniumq; in primis probata testimonio, virtus postulabat. Sed accidit in hac coniunctione nostræ amicitiæ, vt vos essetis, q̃ ego multo fortunatiores. Cũ enim nihil sit, neq; natura ipsa præstantius aut clarius, nec bono viro iucundius, quàm benefacere: vos omnis vestræ liberalitatis exponendæ occasionem in me sæpe habuistis: ego autem ne semel quidem facultatem sum nactus, quo fratris tui merita erga me paribus officijs compensare possem, & ostendere vtriq; vestrum, concedere me homini profectò nemini, qui maiore animo & ad promerendam & ad referendam gratiam, aut propensiore ad benefaciendum natura sit paratus. Sed tamen quoniam vos quoq; imprimis digni estis, quibus instrumentum fortuna suppeditet vestræ declarandæ virtutis & bonitatis: sit sanè in hoc sors vestra felicior, ego ad cæteras causas diligendi tui, hanc quoque habeo non minorem cæteris, quòd in eiusdem collegij munus atq; officium à Deo pariter vocati, huius sacri honoris societate coniuncti sumus: quem & tu summa cum laude geris: & ego id adnitor, vt ne omnino improbandus sim. Hæc cùm ita se habeant, nulla iã apud me residet dubitatio, quin ego vicissim abs te diligar, quod tu quidem facere debes, vel fratris eiusdem tui causa, vel etiam tua. Conuenit enim naturæ et humanitati tuæ, vt in amore respõdeas his à quibus diligare. Quod cùm ita esse mihi persuaserim, id à te institui petere, quod mihi hoc tẽpore maximum

esset,

esset, maximeq́ necessarium. Paulus Sadoletus mei filius fratris, adolescẽs institutus sanè quàm liberaliter, mihi iampridem à patre traditus, à me pro filio educatus est. Is affectus cupiditate visendæ aulæ Regiæ, & eius cognoscendi, ac meo etiam nomine venerandi Regis, de cuius plurimis ac maximis virtutibus quotidie & à me permulta, & à multis sæpe audit, istuc venit: quædam illi etiam expositurus, quæ à me mãdata sunt. Eum ego & tibi, & Langæo fratri tuo potissimum commendo. Quanquàm enim non egeo aliorum amicorum & beneuolentium copia, vel abundo etiam potius: tamen omnium hominum nemo est, quem ego malim adhibere in meis negotijs atque rebus, quàm alterutrum vestrum. In quibus mea omnis reposita est fiducia, vos fraternè & amanter curaturos, ut ea quæ ego volo, quẽmadmodum quidẽ volo, ita maximè fiant. Quid autẽ velim, et quamobrẽ istuc miserim, ex Paulo ipso cognosces. Ei porrò mãdaui, vt nihil omnino agere aggrederetur, nisi conuento prius Langæo: quem fortè in aula si non offendisset, ad te adiret, omniaq́ gereret de vestra potissimũ autoritate ac sententia. Quapropter peto à te, vt hunc adolescentem, mihi & charum admodum, & probatum, omni humanitate tua excipias. Ego si ea abs te officia expecto, quæ tibi vicissim si casus ita ferret, libentissimè tributurus essem: non tibi id mirum videri aut nouum debet. siquidem ex illis artibus literisq́ liberalissimis, in quibus instituti ambo atq́ educati sumus, sic didicimus, inter bonos agi liberè omnia, & familiariter oportere. Quorum verborum

nim si attenderis, hoc profectò statues, & tuam mihi paratam beneuolentiam semper præsto esse debere, & meam tibi: quod à parte tua sperare, à mea polliceri tibi possum. Vale, & nos dilige tui amantissimos. Carpentoracti, M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Ioanni Bellaio Episc. Parisiensi S. P. D.

CVm aduentus Pauli summa me lætitia affecit, propterea quòd paterna illum iamdudum charitate complexus, eius ingenio, probitate, modestia, sic delector, vt omnia quæ parentibus à bene moratis liberis iucunda accidere solent, ab illo mihi accidant: tum verò cumulatus sum maximo gaudeo, cũ de tua ergame atque illum voluntate, deq́; omnibus officijs, quæ mihi absenti in illo præstitisti, ipsius testimonio & verbis sum edoctus. Quæ quidem non solum illo exponente cognita mihi sunt, sed tuis etiam humanissimis & elegantissimis literis confirmata. Ego verè (sic tua et mea salus perpetuo mi Bellai Deo cordi sit) vt istum animũ tuum erga nos, amorem, studium, omnibus fortunæ præmijs & honoribus antepono. Non enim quicquam duco in rebus humanis esse optabilius, quam diligi ab his, qui propter virtutem & nobilitatem, dignissimi ipsi sunt ab omnibus qui diligantur. Quod quando mihi in te contigit, & tibi qui es mihi charissimus, ego quoq; vicissim (vt video) non inamabilis sum: & mihi ipse gratulor, & tibi gratias ago. Quod nobis t iã opẽ et operam paratam defers, si quid mihi, vel Paulo istic fuerit opus, ego promissionem tuam neque contemno,

&

& tamen istam tuam voluntatem omnium promißionum exitu habeo chariorem. Te enim ipsum potius expeto eximiumq; in te bonum, & in Langæo fratre tuo mihi constitutum est. quos habeo ambos, quibus non beneuolētia solùm, sed vero etiam iudicio sim amicißimus. Quod quidem latius etiam manat, & in illum fratrem vestrum, qui Lutetiæ in senatum est cooptatus, & in vniuersam domum familiamq; vestrā. E qua cū videam qui exoriantur viri, quibus ingenij et animi ornamentis præditi, de generis vestri indole ac disciplina id statuo quod necesse est, esse illam in laude virtutis raram, in exemplo prope admirabilem. Quid enim vestra ista comitate, & in obsequendi studio, diligentia, sedulitateq; spectatius? Sed hæc, quæ maiorem copiam orationis desiderant in aliud tempus differenda sunt. Regi isti maximo, ac præstantißimo, ego iampridem omni obseruantia & amore me addixi· cùm alijs quidē etiā de causis, vel quod ita debeo (sum etenim illiusimi potestatiq; subiectus) vel quod ipse humanitate, beneficentia, magnitudine animi, omniūcultum amoremq; demeretur. Verùm illa tamen præcipuè me induxit ratio, quòd ipsius animum propesum erga bonas literas, dignū esse arbittor cui ab eisdem literis & artibus quas amat, honos & gratia referatur. Quarum ille artium causa cū mihi nonnihil de sua beneuolentia impartiat, vt & tu scribis, & ipse ex multis indicijs cognoui: enitar, atque contendam, quoad efficere potero, vt tanti Regis nomen per me quoque propagetur in posteritatem. Omnino opus habeo in manibus vnum omnia dif-

ficillimum: de quo (vt video) ex Pauli sermonibus satis cognosti. Sed tamen in maximis conflictationib. altissimarum quæstionum, dabo operam, vt meæ diligẽtiæ ac laboris fructus aliquis appareat: etsi, quod mihi per quã cecidit incommodè, quatuor iam mensib. valetudine aduersa ab illo opere & cura fui distractus. Sed & ego incipio ex morbo recreari, & te depulso morbi periculo, tuam pristinam valetudinem recuperasse, vehemẽter lætor: neq; me meã sperare propinquam iam salutem, quam te tuam adeptum esse iucundius mihi est. Verùm de his hactenus. Ego & tibi & Langæo fratri tuo pro vestris singularibus officijs maximas gratias ago: & par vobis studium, similemq́; voluntatem polliceor. Quod aũt est fidelis veræq; amicitiæ proprium, vt nunquam vestrorum exeat mihi ex animo memoria meritorum: id ita præstabo, vt vos nobis eiusmodi studia amorisq́; indicia tribuisse ne vnquam pœniteat. Valete. Carpentoracti, X Calend. April. M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Ioanne Bellaio S.R.E Cardinali S.P.D.

NIhil quidem ad me nouum, sed tamen & optatum semper, & gratũ ex vrbe rediens attulit Paulus, cùm de tua erga præsentem se, meq́; absentem humanitate, beneuolentia, comitateq́;, plurima commemorauit. Quæ ego audiens, meaq́; vetera & perpetua studia erga te, & fratres tuos, animo recogitãs, facilè mihi persuadebam, quod tantũ vobis honoris semper atq; obseruantiæ tribuissem, quod tantum vos adamassem, omnibusq́; meis officijs vestram præcipuè familiam ex

omni

omni Gallica nobilitate fuißem prosecutus, positam à me operam perbene, idq; iudicium, quod de vobis fecissem, non tam vobis laudi, quā mihi ipsi ornamento esse intelligebam. Fortes enim viros, et liberales, eosdemq; magni animi, etiam consilij, tum aūt omnibus artibus ingenuis egregiè institutos, florētes gratia, honore, nobilitate, cùm amare occœpi, non solùm faui illorum uirtutibus, sed mea quoque laudi consului: cùm ex eorum amicitia factus ipse sum honestior. Neq; hoc tamen malitiosè spectaui, vt ad meum cōmodum ista reuocarem: sed verò vestri memores, vestra virtus, vestra dignitas ad singulare quoddam de vobis iudicium adduxit. Et si (quod cum pudore quodā loquor) eos ex tua beneuolentia fructus percipio, vt quasi hoc ipsum ante prouidisse & spectasse quodammodo videar: vt quod egisti proximè in altero illo fratris mei filio, quem in clientelam & domum tuam receptum, non solùm opibus sustentas, quod ipsum per se magnum est: sed & (quo nullum signum amoris nobis illustrius præbere potuisti) consilium ipse dedisti Paulo, autorq; fuisti, vt eum potißimum familiaritate tua deuinciret: quò mores adolescentis, qui videbantur esse inconstantiores, tuæ grauitatis nutu coercerentur. Hæc res, etsi præter animi mei sententiam sic acta est (ego enim aliam quandam vitæ rationem adolescenti ipsi præscripseram) tamen postquàm id ita vti fieret tua grauißima intercesit autoritas, debeo existimare, nihil non optimo à vobis factum esse consilio. Tantùm à Deo peto, vt adolescens, quem ego certè diligo, dignum se tuo hoc beneficio, &

insigni humanitate præbeat. Quod autem ego plurimi facio, quodq́; mihi ad lætitiam animi, & ad voluptatẽ maximũ est, habere tam illustre monumẽtum tui erga me amoris, de eo tibi optime atq; amplissime Bellai, tãtas habeo agoq́; gratias, quantas maximas & animus meus capere, & lingua verbis proferre ac nũcupare potest. Sed tu fortasse hos vocabulorum sonitus non postulas, animum meum requiris: quem tibi semper deditissimum, quotidie etiã magis magisq́; constrictum atq; obligatum habiturus es. Qui quidem ita tuus est, vt ferè sine te, & sine dulcissima recordatione tui, mecum nunquam esse possit. Eum ego mecum vnà, cumq́; omnibus meis, qui omnes tui sunt, dedo tibi atq; trado: teq́; oro, vt tuam istam voluntatem erga me, quæ est mihi rerũ omniũ charissima, conserues & tueare. Fratrisq́; mei filium, ætate etiam nunc & moribus adolescentem, ita tibi commendatum habeas, si se dignum patrocinio tuo præbuerit. Vale III. Id. Martij, M. D. XXXVI.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT. Antonio Prato, Episcopo Senonensi, S.R.E. Cardinali S. P. D.

QVo tempore Romam à summo Pontifice ex mea ecclesia euocatus accesseram, ea conditione eram profectus, vt constitutis rebus mei muneris, (eram. n. illi à consilijs, vt tu scis) liceret mihi ad meam ecclesiã reuerti, & in ea diu tam debitum, & nuper inchoatũ Deo omnipotenti famulatum impendire. Quod & postea feci optima Pontificis voluntate, ita apto tempore atq; opportuno, vt facilè appareret iusta & recta

Eta cupientibus libenter Deum opem ferre. Viginti enim diebus ipsis ante sum elapsus, quàm illa clades, horribilisq; calamitas vrbi Romæ incideret. Qua etsi meæ quoque fortunæ omnes dissipatæ fuerint: salus tamen mea, et libertas, mihi incolumis retenta est. Mea igitur causa dolendum mihi non fuit neq; enim admodũ sum iactura rei familiaris commotus alienam autem vicem quin dolerem humanitatis causa facere non potui. Graui itaq; mœrore & acerbissimis animi angorib. ex multorum mihi amicissimorum, ac summi præcipuè Pontificis incommodis fui affectus: quem ego (Deum immortalem contestans) virum bonum, eundemq; prudentẽ pacisq; imprimis amantem esse semper cognoui: verum aliquorum minimè prudentium consilijs parum felicẽ. Sed mihi ad meam ecclesiam iam reuerso tuo amplitudo proposita imprimis fuit. Arbitrabar enim mei officij esse, meæq; perpetuæ erga te obseruantiæ, aliquid ad te scribere, ex quo & mea fidelis tuorum erga me meritorum memoria, & maximarum clarissimarumq; virtutum tuarum admiratio tibi significaretur: egoq; quod diu antè cupiebam, amplificatæ dignitati tuæ gratularer: cuius ipse quoq; pro virili mea parte, si non adiutor (tua enim summa & præstabilis virtus atq; autoritas meo adiumento non egebat) at certè conscius, & diligens minister extitissem. Accidit aũt propter mea plurima incommoda, maximasq; omnium rerum difficultates, vt ab hoc scribendi officio vsq; ad hunc diem fuerim retardatus. Gratulor igitur tibi, vereq; & ex animo gratulor, quòd hunc istum amplissimi sacerdotij bono-

honorem ita es adeptus, non vt gratiæ ille datus, sed vt virtuti tributus fuisse videatur: vt in eo non fauor, sed meritum: non muneris, sed præmij ratio, non voluntas dantis, sed accipientis dignitas fuerit spectata. Qui quidem honor in te collatus, mihi ipse honestior atq; insignior multo videtur esse factus. Nam quod ad honorē ipsum attinet, multi sæpe indigni illum obtinuerunt. Sed habere usum rerum maximarum, fugere infamias & turpitudines, abstinere alienis, iustitiam colere, negotiorum maximorum et curarum altissimarum autorem esse sapientē, ingenio, integritate, doctrinaq; præstare, veri hi honores, vera ornamenta sunt. Quæ cùm in te mea sententia permaxima sint, magis honori ipsi propter te, quàm tibi propter honorem ducimus gratulandum. Ille enim indicare tantummodo habet eius hominis, in quem collatus est, virtutem & dignitatem, in quo fallere sæpe est solitus. Tu verò effecisti, non vt nūc demum verè indicet, sed vt plus in te etiam præstare, quàm in alijs promittere posse videatur. Sed hæc clariora, quàm vt multa egeant prædicatione, parcius attingenda sunt. Tantùm à Deo immortali est postulandū, vt tibi istum honorem fortunet, & perpetuæ felicitati iubeat esse: quod nos summa cum beneuolentia & amore erga te eundem ipsum Deum supplices deprecamur. De me autem ipso hoc tibi habeo dicere: cùm tua erga me vetusta merita grata mihi recordatione in animo semper versentur, non posse me obliuisci quantum tibi debeam. Itaque laboro dies ac noctes, vt aliquo modo possim in te videri gratus. Et quoniam cæterarum facultа-

cultatem rerum fortuna mihi ademit, illud quod proprium est mihi ab Deo omnipotenti donū, quod ego sacris literis & præstātißimis disciplinis apprimè deditus colere scribendo nonnihil possum hominū de me et de ipsa virtute bene meritorum memoriā: totū tuæ laudi & amplitudini defero. Etenim hanc voluntatem meam si non fueris aspernatus, dabitur aliquando nobis locus, vbi memorem me tuorum erga me meritorum & tu ipse agnoscas, & ventura posteritas intelligat. Vale amplißime patrone, & tuo patrocinio nos fouere ne desine. Carpent. VII. Idus Sept. M. D. XXVIII.

IAC. SADOLET. EPIS. CARP.
Antonio Prato S. R. E. Cardinali, S. P. D.

QVia notum est meum erga tuam amplitudinē studium, & incredibili tui nominis obseruātia: ideo fit, vt quidam homines, de tua in me vicißim volūtate coniecturam facientes, cupiant tibi per me commodari. Quibus ego profecto hoc officium humanitati debitum non negabo: dum illud prius tester, in cunctis quacunque à te petiero, ita mihi cupere morem geri: si ea tibi & facilia factu, & æqua atq; honesta esse videbuntur Ioānes Fraxinus, qui has literas tibi reddidit, ciuis est Auenionensis, imprimis honestus & bonus, mihi autem, & sua causa, & suorum necessariorum ac cognatorum, quos ego mirificè diligo, valde charus atq; iucundus. Is ad nostrum hoc vitæ genus, & ad sacerdotalem ordinē aspirans, cuperet ecclesiastica aliqua vectigalia consequi: quod difficillimum sibi putat fore, nisi sacerdotiorū in regno obtinendi aliquā facultatem sit nactus.

nactus. Eam porrò arbitratur se tua vnius ope atq; auxilio consequi posse. Itaq; eum tuæ bonitati, beneficentiæ, humanitatiq; commēdo: vt per te, perq; tuam gratiam ac benignitatē, optatum exitum votorū suorum consequatur. Quod facilius efficere poteris, quòd & ipse mediocria postulat, & tua etiam limitandi ac definiendi futura est potestas. Ego, si hoc in illum beneficiū mea commendatione adductus contuleris, non mediocri me ipsum beneficio abs te affectum esse arbitrabor. Erit enim hæc significatio tuæ erga me voluntatis, non modò honori mihi & ornamento apud hasce nationes, sed animo etiam meo præcipuè grata: quippe qui fructum meæ in te summæ obseruantiæ summiq; amoris non alium prorsus quæro, quàm amorem ipsum tuum: quo vt perpetuò dignus sim, omnibus meis studijs atque officijs diligentißimè prouidebo: tuorumq; erga me meritorum memoriam grata semper recordatione prosequar. Tu vt nos diligas, habeasq; in numero tuorum, omni animi cura & studio abs te peto. Vale. Capentoracti, XV. Calend. Martij, M.D.XXIX.

IAC. SADOLET. EPIS. CARPENT. Antonio Prato S.R.E. Cardinali, S.P.D.

Mea tuarum maximarum occupationum cogitatio, facit, vt minus sæpe ad te literas dem, quàm cuperem. Sed vbi nominis tui honor agitur, non puto me alienum ab officio facturum, si quæ tuæ dignitati conuenire arbitrer, liberè ad te scribam. Sumus in maximo mœrore omnes, quibus rectus regendi ordo, & iustitiæ cordi est, ex Coßinerij Aquensis præsidis viri clarißi-

mi

mi & sanctißimi morte. Qui his regionibus & populis abs te præpositus, tanquam è cœlo nobis missus, nouæ integritatis & iustitiæ lumen quoddam omnibus ostendebat: suamq́ propè inauditam virtutem cum tua maxima laude, & istius regis admirabili gloria, labore & vigilijs suis, omnium hominum tempori & commodo expositam habebat. Qui alieno sanè tempore nobis ereptus est: suo ipse profectò non mediocri bono, sed cum nostro graui incommodo. Quanquam ego eum de facie nō noueram. Verùm ita se gerebat in eo munere, quod illi abs te cōmissum fuerat, ita æquitatem, veritatem, imbecillitatem, aduersus iniuriam, mendacium, violentiāq́ protegebat, ac tuebatur, vt quotidianis illius laudibus, & commemoratione clarißimorum operum calerent aures meæ. In quo egregia quædam iuncta erat commendatio nominis tui, cum incredibili cunctorum erga te beneuolentia. Sic enim omnes iudicabant, ad tuas cæteras virtutes, quæ vno omnium ore celebrantur, prudentiam, grauitatem, integritatem, doctrinā, quæ ita in te elucent, vt solus prope omnium hominum tātis curis & negotijs quæ gubernas, habeare par, hanc quoque accedere laudem dignam sapientia tua, vt non solùm per te, sed per alios etiam, velles populorum & gentium saluti ac tranquillitati esse consultum. Cùm enim cerneremus omnes, quam tu curam suscepisses, vt optimus nobis rector præficeretur: & tuam prouidentiam de nobis agnoscebamus, & in te amore incredibili accensi ferebamur. Ac nostra quidem erga amplitudinem tuam volūtas eadem futura est, eademq́ de tuis

virtutibus opinio. Sed tu in quo spes nostræ sitæ sunt, cuius fiducia cuncti in tanto dolore aliquantum acquiescimus: per Deum ipsum immortalem, qui hæc facta et opera imprimis intuetur, qui te merito voluit tāta potestate esse præditum, vt istam tuam mentem tot sapientiæ thesauris refertam, ad publici boni curam totam conferres: ne desere nos, eandemq́; adhibe autoritatem et diligentiam, quam adhibuisti antea: vt similis nobis præses iustus, ac grauis, tuæq́; imitator disciplinæ de integro præponatur. Quod cū feceris, non magno tuo labore maximam es consecuturus apud Deum gratiam, apud homines laudem. Nos quidem qui tui toti sumus, & tuo nomini, famæ, honoriq́; præcipuè deditì: quantum erit in nobis, non sinemus huius tui tanti ac tam insignis beneficij prædicationem, neq; nunc silentio tegi, neq; apud posteros mutam esse. Vale. Carpentoracti, Pridie Nonas Iulij, M. D. XXXI.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Antonio Prato, S.R.E. Cardinali S. P. D.

QVAE tua fuerit humanitas in excipiendo Paulo meo, cùm is salutatum ad te meis verbis venisset: quanta declaratio eius beneuolentiæ, quem erga me susceptā habes, eo referēte narranteq́; cognoui. Pro qua, quid ego tibi dicam? Habere me gratiam tibi? habeo equidem. Sed quid istud est, tantis iam à te beneficijs acceptis? An me relaturum eam aliquando? Quis audeat hoc loqui? aut quis non intelligat, sicut ad solis lumen lychni igniculum, sic ad virtutem, ad amplitudinem, ad autoritatem tuam, meas omnes fortunas nullius esse nomen

momenti? Sed ne ego planè ingratus sim, si non agnoscam, & cui, & quantum debeam, audebo nimirum agere tibi gratias, atq; eas quidem quantas possum maximas: te vehementer deprecans, vt tua illa prȩstās atque eximia erga me humanitas, qua me tibi in perpetuum obstrinxisti, hoc etiā addat ad reliqua plurima beneficia cumuli, aut meam hanc gratiarum actionem in bonam partem accipiat: meumq́; memorem, & gratum animum approbet, etiam si pares meæ voluntati effectus non sequantur. Id quod me à sapientia, et ab animi tui æquitate spero iam impetrasse. Ego hoc tēpore versor in opere omnium difficillimo, vt diui Pauli epistolā interpreter ad Romanos. Cuius operis cū primum quoq; librum confecissem, (nā in tres libros tota diuisa commentatio est) forte iter hac habuit amplissimus vir collega tuus Franciscus Turnonius, cognitaq́; meorum studiorū ratione, cū me multū vt perseuerarem hortatus est, tū illud petÿt, vt simul atq; hunc primum perfecissem librum, ad eū statim mitterē: quod idem postea per literas non destitit postulare. Id ego nunc feci: misiq́; ipsum volumē, examinandū omniū doctorum iudicio, qui modò æquitatem animi cum doctrina habeant coniūctam. Nam quod ad me attinet, paratus ad vtrunq; sum, & probari, & reprehendi. Quæ etiam reprehensio si fuerit iusta, mihi futura est vtilior: quando per illam melior & consideratior fiā. Hæc ego ad te scripsi, magis vt ne quid mearum rerū tibi esset ignotum, quàm vt audeā postulare vti hæc legas. Quæ etiam si non indigna, attamē incommoda

ſunt tuis grauiſsimis & maximis occupationibus. Mihi tua ſalus, dignitas, amplitudo, ita eſt cordi, vt Deum optimum Max. quò iſta omnia tibi tueatur, quotidieq́; ad ſecundiores prouehat euentus, rogare non deſinam: quod ſit virtuti, & bonis moribus ac legibus, ſanctæq́; fidei catholicæ, cum tua inſigni laude, cōmodo ſemper atq; emolumento. Vale. Pridie Calend. Octobr. M.D. XXXII. Carpentoracti.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. ANtonio Prato S. R. E. Cardinali S. P. D.

CVm Lugduni fuiſſem, ſpeciemq́; illam in te ſummi & præcellētis viri, de quo tam multa abſens audieram, ipſeq́; pluribus in rebus ita eſſe cognoueram, oculis mei præſens ſubieciſſem, fuiſſemq́; eam magna mea cum voluptate, nec minori cū admiratione cōtemplatus: propterea quòd voluptatem mihi meus in te perpetuus amor, ſingularisq́; obſeruantia, admirationem verò ſapientiæ & virtutis tuæ magnitudo afferebat: poſſum tibi confirmare, poſt meum illinc diſceſſum, memoriam tui ſemper mihi in animo ita verſatā eſſe, vt non dies, neq; noctes, mea de te cogitatio, & cura aliquid conandi, quò pro tuis plurimis erga me beneficijs gratus in te eſſe intelligerer, vllo modo requieſceret. Etſi enim ſuperioribus temporibus tu nunquam deſtitiſti de me bene mereri, tuamq́; ego in meis rebus omnibus, quæ ope & auxilio tuo eguerunt, beneuolentiam erga me, humanitatem, liberalitatem ſum expertus: tamen hoc recente facto, quo mihi dediſti præclarum apud Regem tui de me iudicij teſtimoniū: idemq́; detuliſti,

listi, ac de optimi Regis voluntate mihi es pollicitus: si Regem, & Regiam colere, et sectari vellem, amplissima mihi fortunæ præmia non defutura. Hoc inquam tuo præstantissimo merito, quo nullũ maius à tanto & tali viro ne optari quidem potest, ita sum ad omnẽ beneuolentiam & studiũ colendi tui ac venerandi nominis incitatus, vt ne si vitã quidem pro te effundam, vel paruam partem tuorũ meritorum videar consecuturus. Quanquam enim diu est, quòd ego amplitudinem tuam & colo, & diligo, omniq; honore, atq; obseruantia prosequor, multisq; tuis erga me beneuolentiæ significationibus summè deuinctum me atq; obligatum esse sentio: tum aũt de grauitate, doctrina, sapientiaq; tua ita existimo, vt nullum prope exemplum tale, hominis rerum molem maximarum tanta facilitate prudentiaq; moderantis, ne antiquis quidem temporibus putem extitisse: tamen illud de te iudicium commune mihi cum multis semper fuit. Hoc verò quòd præcipuè ac propriè meum est, quo tibi sum tanta et tam insigni tua humanitate obstrictus, sic me & cepit, et incendit, vt prorsus mihi necessariò confitẽdum sit, neq; ad referendã tibi gratiã aliquas opes meas, neq; verò ad cõmemorandam verba vlla suppetere. Et quoniam arbitror ad meum officium pertinere, vt tibi respondeã, de eo, quod tu mecum locutus es: agamq; quoquo modo possum tamen gratias. Quorum alterum tunc propter breuitatẽ temporis mihi nõ licuit: alterum nunquã plane licebit sic facere vt debeo: de eo primùm dicam, quod ad sectãdum Regem pertinet: cui equidẽ sum toto animi mei

studio addictus. Sed vt hāc vitam abijciam pacatā, atque tranquillā, in quā ego veluti in portū, ex magnis ipse quoq; negotijs, & agitationibus, tanquam ex fluctibus me recipi: non casu neq; fortuitu, sed cōsilio certo, dataq; opera: nequaq̄ id videretur aut constantiæ meæ, aut verioris vitæ vtilitatib. conuenire. Nō enim in opibus præcipuè, nec in diuitijs nostra posita bene agendæ vitæ ratio est: sed in eis magis studijs & actionibus, quæ & præsentem nobis iucūditatem præbent, et futuram immortalitatē pollicentur. Quod tu summus omniū et prudentißimus vir, in te ipso facilè potes recognoscere. Sed & si quieta vita hæc, illi alteri vitæ difficili & negotiosæ præponenda multum est: tamen cùm incidant interdum tempora, vt officiū cæteris rebus sit anteuertendum, nec poßit alter virtus & veritas ritè cōseruari, nisi labor aliquis negotiúmue suscipiatur: si quod eueniret tempus eiusmodi, quo magna res aliqua Regis nostri, magnáue gloria ageretur, si modò ei ego muneri viderer esse idoneus: & si ea res cū fide & dignitate tractāda esset: in quo vtiq; video errare & decipi communem vitā, quæ versutas, et varias gerendarum rerum rationes, illis rectis & prudētibus actionib. anteponit. Si talis, inquam, actio, ac tale offerretur tēpus: non denegarem Regi nostro profectò operam et fidelitatem meā. Neq; cùm id facerem, viderer mihi ab hoc iam suscepto genere vitæ desciscere: id enim certè nunquam sum facturus. Sed officio tantisper me iudicarē fungi, vnaq; aliqua in actiōe ei Regi deseruirē, cui me omni honesta ratione, et propter

pote-

potestatem eius, et propter virtutẽ atq; humanitatẽ esse subiectum decet. Sed neq; hoc vt contingat, optã dum mihi est. Cupio enim rationes & consilia omnia Regis ita faciles cursus habere, vt non sit opera aut industria cuiusquã admodũ requirenda. Et tamen si cõtingeret, nõ tantã in me ingenij vim agnosco, vt non multos Rex habiturus sit, q̃ ego sum, magis idoneos.

Quamobrẽ hac tibi mẽte et volũtate mea satis exposita, redeundũ mihi ad id est, ꝙ est omniũ longè difficillimum: quo pacto tibi agã gratias. Quòd si aut tua nõ tã ampla autoritas, aut merita erga me mediocria saltem forent, conarer aliquid profectò, & aliquam partem gratiæ exequi me posse confiderem. Sed cũ & amplitudo tuæ dignitatis, & benignitas in me tua omnem meã agendi loquendiq; facultatẽ longè superet: peto à te, vt meum amorem erga te, & fidem, & pietatem, quæ nũquam posthac à tui mihi venerandi nominis assiduo cultu, incredibiliq; obseruãtia abfutura est, pro aliqua parte gratiæ recipias. Quòd si ea studia in quibus quotidie versor, aliquid fortè aliquando habebunt autoritatis: dabo operam profectò, vt quanquam tuum præclarissimũ nomẽ meis ipsum scriptis multo plus luminis allaturum sit, quàm ipsi mea scripta, meum tamen de te, tuisq; præstantissimis virtutibus iudicium apud posteros appareat. Quod non ideo scribo, quòd magnã tibi rem polliceri mihi videar: sed quò tu magnam meam erga te intelligas esse voluntatem. Vale. Carpentoracti, V. Idus Iulij, M. XXX III.

IAC. SADOLET. EPIS. CARPENT.
Ioan. Nicolao Aptæ Iuliæ Episcopo.
S. P. D.

VEllem tantum dari mihi ad scribēdum facultatis, vt exprimere possem eam, quā concepi animo incredibilem lætitiam, posteaquàm audiui tua, & cæterorum episcoporum, qui istic sedes et domicilia habetis, opera, autore et principe amplissimo legato, factū esse, vt diuinum illud Pauli epistolarum volumē publicè explanaretur: vosq; vnà cùm alijs multis, flagrātes studio sacrarum lectionum, in illud adiutorium conueniretis frequentes. Certè enim si Christianus sum, charamq; imprimis habeo omnipotentis Dei gloriā (quēadmodum quidē habeo vita ipsa mea longè chariorē) hoc nomine maximè læter necesse est. Nō enim alia re magis illa illustratur, neque ipsius Dei maiestas, infinitaq; bonitas melius ostenditur, quàm cùm illius beneficia erga nos memorantur: plurima illa quidem passim & maxima, quæ omni humano generi ab eo tributa sunt. Sed quod ad fidē Christi, & adoptionē nostram in genus summi Dei pertinet, qua nos tanquam filij in hæreditatem regni celestis vocati sumus, tale atq; tantum, vt vix humana vlla cogitatione magnitudo illius beneficij possit concipi, cuius in vno Paulo sunt explicata mysteria: si verò legati summi viri laudi faueo, eiusq; dignitatem cupio esse quàm amplissimam: sicut i profectò omni cum beneuolentia facio: quid illo dignius? quid honori, nobilitati, nominiq; eius cōuenientius, quàm autorem esse tanti boni suis populis? suamq; tantam

tam

tam & tam beneficam in omneis homines ostendere voluntatem: vt quos patrocinio tegit, consilio gubernat, imperio & autoritate in pace et officio continet, eos etiam studeat non solùm terrenis bonis, verùm etiã cœlestibus florentes sua opera fieri, ac beatos? Magna ista laus, & principe magno digna. Hoc ille nimirum suo facto, hac prouidentia, hoc insigni præstantiáq; beneficio planè aperit animi sui naturaq; magnificentiã: et dignißimum se demonstrat, in quem tã multa dona sint ornamentaq; fortunæ à Deo hominibusq; collata. Te verò, mi optime & iucundißime Nicolae, quibus efferam laudibus? cuperem de te omnia proferre quæ sentio. Noui tuam bonitatem, iustitiam, integritatem, sensus tuos noui plenißimos pietatis, animum quoq; optimis semper deditum & artibus & literis, quod sæpe miratus sum. Atq; eo magis, quòd te ex maximis curis & occupationibus, quibus distinebare, aliquid semper videbam surripientem temporis, quod veriorib. studijs impartires. Cuperem, inquam, hæc de te loqui, & enucleatius cõmemorare omnia. Sed vincit tua virtus studiũ meum, neq; est nostra tuis laudibus facultas vllo pacto par. Veruntamen etsi tu neq; nunc primũ, nec vnquam mediocriter, sed diu antè totus in optimis studijs fuisti: hoc tamen recẽte tuo facto, quòd summi doctoris & præconis magni Dei lectionem prouehere, atq; illustrare pro tua parte conatus es, sic me tibi deuinxisti, vt in vetere nostra mutuaq; beneuolẽtia, meus in te amor quasi nouo igni inflammatior factus esse videatur. Itaque cùm te magis magisq; quotidie amo-

tũ verò fratres illos nostros, qui tibi honore pares, me autem ipso omni digitate superiores multo sunt, et colo nunc demum & veneror, quantum equidem poßũ; non quantum illi meriti sunt: qui tecũ in tam præclari operis societate consenserunt: qui ea quæ se digna sunt & fouent, & sectantur. Ex quibus ipsi quantum in animo suo lætitiæ ac veræ voluptatis, quantũ apud homines bonæ existimationis cõparaturi sint, ipsa re, si perseuerauerint, experientur. Vrbi etiam isti Aueniononensi gratulor: in qua si hæc vigere studia, & germinascere incipient, tãtorum præsertim adiuta autoritate virorum: maximum illi ciuitati non modò ornamentum, sed etiam cõmodum accessurum est. Aperietur enim animis ingenuis, et altius quàm pro vulgi captu sese attollẽtibus, via, qua non è terra se natos neq; in terram versos esse intelligãt, sed cæli dominos sese & cælestium rerum intueantur. Non in litibus conterant ætates: sed ipsi cæterorum litibus & controuersijs apponant modum. Non ignauis, & abiectis, & vilibus curis, solicitudinibusq; rerum, & opum terrenarum tantopere deprimantur: quæ hominem cogũt sui obliuisci, et à se ipso deficere, atq; in turpem quandam et penè mõstruosam degenerare naturam: sed celsi, et erecti, ac veris diuitijs opibusq; fidentes, incolumem statum retineant dignitatis suæ. Atq; hæc ego confirmo hominum naturis & animis agnasci ex his literis, & ex hac tanti doctoris lectione præclara. Non de ieiunijs, nec de vigilijs, aut aßiduitate orãdi, aut paupertate profitenda nunc loquor: hæc enim quanquam

sancta sunt, & cœleste præmium promerentur: tamen in alio quodã virtutis genere sunt spectãda. De illa vita dico, quæ posita in honoribus, referta diuitijs, in magistratibus collocata, animum secũ affert ad ista omnia longè plus suis & proprijs bonis, quam his quæ sunt fortunæ dona confidentem: quæ in negotijs & conuentibus hominum, in aulis, in conuiuijs, in omni sermone et familiaritate cõuiuendi, ita voluptatem & lætitiam consectatur: vt à decore quodã suo, & specie præstantis viri non discedat: plena illa semper gaudij ac iucũditatis: nihil vnquam ferè molestiæ in se ac perturbationis admittens: cùm hi, qui terrenis istis cupiditatibus rapiuntur, & omnia in pecunia posita putant, nunquã verè, nec ex animo lætentur: sed habeãt vitam solicitudinibus, scrupulis, auiditate, pœnitentiaq; perpetuò infestã. Ad hæc tanta commoda, atq; bona, quando inspirante summo Deo, maximi & clarißimi legati nostri sapientia ac liberalitate, vobis illius exemplum autoritatemq; sequẽtibus, aditus iam in ista ciuitate patefactus est: & gratiæ à nobis Deo agendæ sunt, et ipse multum seduloq; orandus, vt nobis omnibus, quibus hæc legati prouidentia ac benignitas vberrimos fructus verißimorum bonorũ allatura est, felix & faustum hoc principium facere dignetur: vt bonis initijs meliores quotidie succedãt exitus, et quæ bene incepta sunt, studiosius perficiantur. Sperandum enim est, hoc egregio opere perfecto, & cœlestis doctrinæ lectione inducta ac confirmata, adiecturum animum eundem ipsum legatum ad hanc tollendam cõfu-

sionem, quæ in administrando iure nullum ferme iam vestigium veritati ac iustitiæ reliquum fecit: vt nō sedandarum discordiarum causa, et vt ius suum vnicuiq; tribuatur: sed malitiæ, perfidiæ, auaritiæq; exercendæ gratia in forum atq; vsum adducta videatur. Ex qua, magna cum clade detrimentoq; multorum, neq; hominum solùm, verùm etiam populorum, certum quoddā genus vnum depascitur, quod est ad aliorum consumēdos labores praua iam cōsuetudine inueteratum. Hoc restat adhuc, hoc in expectatione est, quod ab optimi præsidis prudentia ac virtute postuletur: huius est muneris functio, & administratio reliqua: in qua tractanda, ordineq; constituenda, quātum illi laudis ab omniū sermonibus peruenturum & commendationis sit, ex finitimo prouinciali exēplo possumus intelligere. Atq; ego, qui amplißimi legati honorem et dignitatem præcipuè expeto, ipsumq; incredibili amore obseruantiaq; complector, non sum quietum animum habiturus, donec eum videro hanc sibi etiam laudem, hoc apud homines clarum & celebre nomen comparare: præsertim cùm si ipse tantæ adipiscendæ gloriæ occasionem prætermiserit, alius qui successerit (ita enim credibile est) libenter eam sit arrepturus. Quid ergo est? non omnes omnia faciemus, vt is, quem maximè amamus, hac potißimum fama, hoc honore potiatur? qui nostra omnia ad eum colendum contulimus, nō hoc illi imprimis proponemus, in quo ipse suscipiendo suam longè adaugeat dignitatē, in ore omnium & laudibus cum admiratione versetur, illustre testimonium præbeat suæ eximiæ

virtutis & bonitatis, memoriam nominis sui cum æterna beneuolētia cūctorum in omniū animis relinquat? Quid ipse? Feret ne alium potius, quā se, in huius boni possessionem accedere? Patietur tantum ingenium, tā ta nobilitas, tanta virtus, alios sibi occupare hanc gloriam? & in tam præclara actione, quam ipse dimiserit, maiores sese illo, et animi præstantioris ostendere? Nō est ita existimandum. Equidē quod ad me attinet, cū illum conuenero, omnibus precibus obtestationibusq; adnitar, vt se ipse det ad hāc curam, sua nobilitate prudentiaq; dignißimam. Cæterū tu optime Nicolae, qui cum illo aßiduus es, cuius ille fide & opera plurimum vtitur, & amori integritatiq; maximè credit, (in quo quidem nil fallitur) enitere quæso, contende, elabora, vt communem patronum nostrum, ad cætera plurima maximaq; ornamēta, quibus à Deo insignis factus est, huius quoq; facti clarißimi & præstantißimi, gloria videamus insigniorem. Sed ego fortaße verbosior sum, quàm opus sit. Id tu mihi ignoscas velim, & sic existimes, ab initio tantum voluiße gratulari, cùm gaudium, quod ex lectiōe Paula in honorem publicè adducta conceperam, continere non poßem. Postea verò ad alia hæc scribenda amore, quo legatum, & hosce simul populos prosequor, fuiße prouectum. In quo si quid à me peccatum est: tuæ est humanitatis, & erga me beneuolentiæ, in bonam partē accipere, atq; errori meo veniam dare. Ego in te amando colendoq; augebo potius semper, q̄ vnquā diminuam studiū meū. Vale, & nos, quod facis, dilige. Carp. VII. Cal. Iu. M.D.XXXI.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Franc.Turnonio S.R.E.Cardinali, S. P.D.

DIu eſt, quòd ego et amore incenſus tuarum clariſſimarum virtutum, & magnis tuis beneficijs obligatus, toto tibi animo fui deditus: tuamq́; amplitudinē omnibus meis officijs colendam mihi propoſui. Sed hāc meam voluntatem quo minus tibi adhuc per literas declararim, id cauſæ fuit: quòd ſperans aliquando congredi tecum, et corām tibi animum meum patefacere: reſeruabam me ad id tempus, quo præſens præſenti tibi & agerem pro tuis erga me beneficijs gratias, & totum in me in poteſtatē tuam traderē. Sed cùm hoc longius iam fieret, multæq́; me cauſæ & difficultates quotidie detinerent, quominus in iſta loca & ad ſummi Regis conſpectum, ſicut conſtituerā, accedere poſſem: ſtatui non eſſe amplius differendas has literas. Quæ ſi non totā vim amoris in te mei, quæ permagna eſt, tibi explicarent: nonnulla tamen me liberarent culpa: quæ vereor ne à me ſuſcepta ſit. Feci enim certè, quod facere nō debebam: vt nimis ſerò, quo animo ſim erga te, tibi ſignificauerim: commiſiq́;, vt parum grati & beneuoli hominis officio videar functus. In quo oro te, & quæ tua eſt humanitas, vehementer rogo, mihi vt ignoſcas, néue id negligentiæ meæ, aut obliuioni tuorum erga me meritorum, ſed inani potius ſpei & cupiditati viſendi & alloquendi tui attribuendum putes. Quod cùm confidam me à te pro tuæ naturæ benignitate iam impetraſſe accedam ad reliqua, quæ mihi ſcribenti in his literis propoſita ſunt. Primùm, vt tibi de

bi de tuæ amplificatione dignitatis gratuler: deinde, vt pro acceptis beneficijs gratias agam. Gratulor igitur tibi, et valde gratulor, quòd istum gradum honoris amplißimi ita es consecutus, vt nō laus tua in illo honore posita, sed fortuna virtutem tuā secuta esse videatur. Nec verò vlla est verior, et magis te digna gratulatio, quàm quòd tu is homo es, eis ingenij, virtutis, nobilitatis, prudentiæ ornamentis præditus, vt nullus sit tantus honor, qui tibi non ita debitus sit, vt tamen dignitati tuæ par esse non queat. Sed vt hæc mittam, quæ hoc etiam maiora in te ac præstātiora existunt, quòd omnis doctrinæ, & omnium artium optimarum comitatu ac scientia sunt instructa: illud in tua natura præclarum atq; magnificum, quòd opes, & gratiam, & autoritatem tuam, quæ magna est, omnibus semper bonis vis esse adiumēto atq; præsidio: quánam id hominum laude, aut quibus tandem honorum insignibus potest compēsari? Equidem de tuo honore ita sentio, vt eo omnes bonos magis quàm te ipsum lætari putē oportere. Siquidem illi fructus vberiores liberalitatis tuæ sibi in eo propositos esse sciunt: tu isti honori plus splendoris affers, quàm ipse honos tibi. Sed de his, quæ longiorem multo postulant orationem, tātum impræsentia dictū sit. Illud, quod mei priuati in te est officij, ingenuè aperteq; cōfiteor, me tibi maximo tuo merito valde esse obligatum. Recordor enim cùm ego essem absens, ac hominum litigiosißimorum ac violentißimorum iniuria meæ fortunæ in graue iudiciorum discrimen eßent vocatæ: te ita suscepiße meas partes & fauendo & scriben-

bendo, & præsens ipse meam causam cõmendando, vt nullum prorsus officiũ prætermiseris, quod homini amico à patrono amplissimo posset tribui. Idq; neq; tu rogatus à me, neq; vlla mecu familiaritate coniunctus: vt eo plus beneficium tuũ, et naturæ tuæ bonitas sua sponte propensa ad me benefaciẽdũ appareret. Quæ si studia volũtatis tuæ erga me, aut in memoria mea perpetuò non hærerent, aut à me minoris quàm dignum est æstimarentur, hominem ipse me non putarem. Sin autem rursus illis à me referri arbitrarer posse meritã gratiam: nimis amplè ipse de me, & de meis facultatibus existimarem. Quæ cùm ita sint, & cùm tua beneficia in me amplissima, ego natura certè & voluntate gratissimus, opib. & fortuna tenuior sim, quàm vt possit à me tuis benefactis & meritis officium par referri: peto à te, vt qua liberalitatis animiq; præstãtia, me tibi ab initio deuincire voluisti: eadem nunc et bonitate, & liberalitate, animu meum flagrantem desiderio satisfaciendi tibi, gratiamq; referendi, pro relata gratia accipias: meq; tuum totum & in tuorũ numero imprimis habeas. Ego enim tibi polliceor ac spondeo, si eandem tu mihi beneuolentiam benignitatemq; præstiteris, quam ab initio ostendisti, mecum semel susceptũ in clientelam perpetuò complexus fueris, daturum me operã, vt ne te huius de me iudicij, & tuæ amicæ erga me voluntatis pœniteat. Vale Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Franc. Turnonio S. R. E. Cadinali,
S. P. D.

Sua-

SVauißimas tuas accepi literas, quas Lugduno in Italiam proficiscens ad me dedisti: librumq; Budæi nostri cum his vnà, cùm ipsum mihi per se gratum, tum etiam gratiorē, quòd veniebat ad te. Quanquàm ne id ipsum quidem tanti, quàm quòd illo modo, & cum illa diligētia veniebat. Dedisti enim mihi amoris in me tui insigne testimonium, cùm tantam curam suscepisti, vt optatum illud donum ad me perferretur. De quo tibi hoc confirmo, duplicē me cepisse voluptatem; & quòd materia digna est eruditis auribus, & quòd Regis nostri nomen talibus iam scriptis celebrari gaudeo. Budæus vellem genere ipso orationis aliquanto esset lenior. Summum quidem illius ingenium, & incredibilem doctrinam, tum autem coniunctam his tot ornamentis innocentiam vitæ, & probitatem, & dilexi semper, & admiratus sum. Sed mi humanißime Turnoni, qui tam repentè nobis te eripuisti, quæso ad quod tempus te expectaturi sumus? omnino puto magnis te de rebus eò fuisse missum: tametsi rumoribus multa circunferuntur, quib. ego neq; omnino fidem habeo, neq; prorsus derogo. Verū alia sunt, quæ magis puto ad me pertinere: vrgeo enim dies & noctes opus illud, cuius tu partem in manibus habes: à qua te lectione abduci laborib. itinerum ac legationis, & planè suspicor, & parum tamē te iacturæ in eo facere duco. Tuus mihi honos, & tua dignitas cordi est: atq; vt legatione prosperè feliciterq; perfuncta, ꝗ tamen ipsum cū Christianæ fidei & Reipub. cōmodo coniunctum sit: cum omnium laude et gratia ad tuos te, & ad nos, qui maximè sumus tui, primo

quoq; tempore recipias. Vale, & nos, quod facis, ama. Carpentoracti, XII. Calend. Febr. M.D.XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Antonio Puccio Cardinali S. P. D.

CVm cognouissem ex literis meorum, Laurentium Puccium patruum tuum, virũ amplissima dignitate & omni virtutis gloria florentem, cessisse à reb. humanis, teq; in eius locum esse suffectum, qui eundem, quem ille, honoris & autoritatis gradum obtineres: sanè & dolui animo vehementer, & lætatus sum. Nam & illius amissi, quem in parentis loco semper habuissem, desiderio commouebar: & tuæ amplificatione dignitatis mirum in modum gaudebã. Qua in disceptatione doloris atq; lætitiæ aliquãdiu cùm fuissem: rationibus vtrinq; perpensis atq; examinatis, tandè iudicaui æquius esse multò, tibi & dignitati tuæ gratulari, quàm illius obitum decessionemq; lugere: præsertim cùm hoc à me erga te officium amicitia vetus nostra requirat: illi autem nihil omnino mali cõtigerit, quod sit luctu et lamentatione dignum. Nam si vitam illam cogitamus beatam & immortalem, quæ in cœlo his qui cum fide & pietate hîc vixerunt, post mortem à Deo est proposita: nihil omnino earum rerum, quibus illa comparatur, prætermisit Laurentius. Mitto nunc bonitatem, mitto liberalitatem, mitto innumerabiles ab eo, et prope infinitos assiduè pro Republica susceptos labores, humanitatem etiã, facilitatemq; prætermitto, qua ille ad se adeuntibus, & ipsius ope ac consilio vti volẽtibus, expositus semper fuit. Quid illa vel pie-

tate

tate & religione potuit esse illustrius, qua ipse erga Deum illius honoris studio incensus ferebatur: vel charitate, qua erga homines? cùm nec monere errãtes, nec erigere lapsos, nec solari desperãtes vllo vnquam tempore desisteret: omniaq; sua cogitata, consilia, acta, eo potissimum conferret, vt sancta ecclesiæ honos apud omnes, & autoritas magna haberetur. Quòd si illa etiam spectantur, quæ in hac vita nobis, qui superstites adhuc sũmus, alleuamẽta doloris sunt: nullius vnquam nomen nec clarius, nec frequentius, quàm Laurentij toto orbe terrarum peruagatum est. Ille curiã regebat, ille & ciuibus & exteris lumen præferebat sapientiæ suæ: erga pauperes comis, potentibus non infensus, bonis omnib. fautor: nulli vnquã acerbus, maximis porrò Pontificibus & consilio semper, & opera, & omni fide atq; amore coniunctus & consentiens. Itaq; non dubito, quin ista tanta vrbs, & ista curia talis viri tam benefici, & tam salutaris, morte sibi tota squallens & penè ornamentis omnibus spoliata esse videatur. Ego verò, in quem plurima illius beneficia extiterunt, qui me in filij loco dilexerat, in quo ego patriam mihi sanctitatem & venerationem constitutam habebam, facere equidem non possum, quin graui & intolerando mœrore vrgear. Sed tamen magnum mihi affert solatium, quòd intueor te, quem fraterno amore semper sum cõplexus, cuius patrui tui virtutes egregiè imitatus es, eiusdem factum esse honorum & dignitatis hæredem. Quod & ex animo lætor, & tibi & generi tuo Reiq; publ. Christianæ bene id ac feliciter euenire cupio. Vi-

deor enim sperare debere, te talem patriæ & amicis futurũ, vt eximias virtutes tuas ingenij, integritatis, doctrinæ, cum magno suo commodo Christiana imprimis religio experiatur: nosq;, qui tibi amicissimi semper fuimus, tuorum ornamentorum, & laudum participes etiam simus. Ego quod ad me attinet, quem amo rem & obseruantiam perpetuò erga te habui, & aucturus etiam magis, & conseruaturus sum, sicut & mea natura, & tua præstans dignitas virtusq; postulat: tu vt me ope & patrocinio tuo, vbi vsus veniat, defendas ac tueare, magnopere te rogo. Vale. Carpen.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Ioan. Lothoringio Cardinali. S. P. D.

EX quo tempore primùm Romæ te cognoui, tecumq; aliquoties locutus, perspexi planè et virtutem tuam, & humanitatem non inferiorem esse, neque nobilitate generis neque fortuna: amaui semper te plurimũ, amplitudinemq; tuã singulari obseruantia sum prosecutus. Sed non contigit mihi ante hoc tẽpus, vt redigerem tibi in memoriam illa initia nostræ familiaritatis, quòd vtrique nostrum & locorum disiunctio, & occupationum ac negociorũ dissimilitudo, alias curas attulit. Et tamen non dubito, quin sicut mihi hæsit in animo perpetua recordatio tui, cùm insigni beneuolentia coniuncta: ita & tu aliquod vestigium etiã nunc tuæ erga me pristinæ voluntatis retineas. Hoc si ita est, quod confido esse tua animi nobilitate et ingenuitate fretus: peto à te, vt has literas eo animo legas, quo legẽdæ sunt ab homine amplissimo simul atque humanissimo, homi nis

nis amantiſſimi ac deditiſſimi literæ. Paulus Sadoletus adoleſcens eruditus ſanè quàm liberaliter, mei qui fratris filius à me in filij loco diligitur, iſthuc profectus eſt & viſendæ aulæ Regiæ, et Regis ipſius meis quoq; verbis conueniendi ac venerandi cauſa. Et ego dedi in mãdatis, vt ad te adiret potiſſimũ, tuaq; imprimis gratia atque autoritate vteretur. Eum igitur tuæ fidei, humanitatiq; commendo: primùm, vt eum ipſe comiter excipias, deinde ſi ita opus eſſe cognoueris, vt præbeas illi faciles ad ſummum Regem aditus. Quanquã hoc fortaſſis per alios poterit conſequi, veruntamen omnis tua amoris erga me ſignificatio, magno mihi honori poterit eſſe: quam ego abs te vehementer mediusfidius expeto: nec tam vt apud cæteros honeſtus, quàm vt tibi ipſi charus eſſe intelligar. Summæ enim mihi futurum eſt voluptati, ſi intellexero, à tali viro, tantis ornato et ingenij & fortunæ bonis, eodemq; in omni dignitate principe, ſtudium atq; obſeruantiam meam erga ſe parui nõ æſtimari. Quæ etſi per ſe non valde expetẽda ſit, propter tenuitatem videlicet fortunæ noſtræ, tamen quoniam nos ex eo genere hominũ ſumus, qui nunquam amicis ſolent eſſe dedecori: ſuſceptamq; ſemel amicitiæ & neceſſitudinis fidem ſumma cũ religione retinemus, poterit tua quandoq; amplitudo aliquantum etiam de me ſibi polliceri, qui eo animo ſum, vt et nobilitati tuæ honorem, & virtutibus laudem, & dignitati cultum, & humanitati ac beneuolentiæ erga me gratiam ſemper ſim habiturus. Tu ſi hãc meam voluntatẽ gratam tibi eſſe acceptamq; oſtenderis, libenterq; mihi

aliquod tui amoris impartiueris testimonium: & studium meum augebis colendi perpetuò atq; obseruandi tui, & hoc dignum ipso tuo genere, & maiorum tuorum, ac tua virtute efficies. Vale. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Ioan. Lothoringio Cardinali. S. P. D.

N*On me fefellit, non minus esse in te humanitatis, quàm nobilitatis. Præclara omnino ingenia, quæ hanc laudem consectantur, vt non plus patiantur in se ornamentorum & dignitatis à fortuna esse, quã à virtute: idq; ego in te satis antea noueram. Sed tamẽ Paulus ad nos reuersus, ea mihi de te narrauit, hisq; verbis animi tui egregias virtutes atq; laudes est persecutus, vt ad summam meam tuæ liberalitatis et humanitatis opinionẽ addi iã nihil posse videatur. Equidem quòd me habiturus esses in memoria, quòd Paulo ipsi nullo loco defuturus, & speraui antea, & nunc re expertus sum. Sed quòd tam studiosè, tamq; amanter id esses facturus, vicit in hoc (vt verum fatear) tua excellens bonitas expectationem meam. Itaq; quomodo tibi agam gratias nescio: cuperem equidem referre & dignas, & debitas. Sed hoc etiã fuerit præstantis animi tui, scire promereri de altero, quantũ tibi reddi non poßit. Ego verò non tam fortunæ, neq; opum præmijs & honoribus, quàm ista comitate naturæ, & significatione amoris sic obligor, vt nullum sit vinculum ad me deuinciendum potentius. Quo quando iam tibi ita obstrictus sum, vt solui eo amplius nec poßim, nec velim: sic debes de me existimare, nullius tibi animum, nullius studium, nul-*

nullius obseruantiam æquè esse paratam, vt meam. Et quoniã in gratia referenda nihil tibi possum de me polliceri, quod copiarum & opum sit, quib. tu pro tua & maiorum tuorũ amplitudine ac dignitate honestissimè abundas, ego minus etiam quàm mediocribus cõtentus viuo: id quod in me est, quoq; solent viri magni, & præcellentes, ab amicis tenuioribus cõtenti esse, polliceor tibi & recipio, si mea digna fuerint studia quorum testimonio virtuti honos habeatur, gratiam me tibi aliquam in illis, & veri amici fidem operamq; nauaturũ. Paruum hoc quidem, & cuius penè me pudeat. Sed tu qua magnitudine animi nostram spem de te tuis officijs superasti, eadem summã in nobis voluntatem referendæ gratiæ pro relata gratia accipies. Vale patrone noster, & nos tui studiosissimos tuo patrocinio semper tuere. Carpent. XVII. Calend. Septẽb. M. D. XXXII.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Ioan. Lothoringio S. R. E. Cardinali. S. P. D.

IN meo à vobis digressu, nescio quo pacto imago omnium vestrum, sumiq; imprimis Regis, atque tua nõ solùm me discedentem prosecuta est, sed vsq; adhuc in animo meo permansit: ac, Vt se habet res, etiam permãsura videtur. Habet enim illa in me familiare sibi iam domicilium. Quod profectò euenit magnitudine quadam amoris, quo erga vos incensus sum. Iamdudũ hoc quidem: etenim sat diu est, quòd mea & studia, & officia ad vtrunq; vestrũ colendum contuli. Sed mea hæc voluntas etiam confirmatior facta est, posteaquam ego sum cum ambobus vobis collocutus. Quo in congressu

gressu non tam potestas & amplitudo vestra, quæ quã quàm permagna est, alios tamen & habuit pares aliquando, & habitura est: quã humanitas quæ illi amplitudini maximo est ornamẽto, & in qua vos singulares esse contenditis, fecit, vt vos ego præcipuè & colam & admirer. Itaq; nil mirum, si vobis & amore, & obseruantia sum addictus: quorum alterũ virtuti vestræ iure ac merito debetur, alterum potestati. Sed ego hæc cogitans, cùm animi mei studium & beneuolentiã vobis declarare cuperem, vel potius ab amore ipso cogerer: ad Regẽ quidem non sum ausus, neq; sanè cõueniebat: ad te verò, cuius mihi comitas magis est in promptu, has dedi literas: nihil aliud postulans, nisi te illis interpretibus, quando coràm non licet, & salutare, & venerari, & tibi memetipsum in memoriam redigere: peteréq; à te, vt me in numero tuorum habere pergas. Hoc cùm mihi optatissimum est, tum virtutis proprium, et humanitatis, & nobilitatis imprimis tuæ. Vale. Carpentoracti, V. Idus Iulij, M.D.XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Ioan. Lothoringio Cardinali, S. P. D.

E*Tsi eæ sunt curæ & occupationes tuæ in hoc tempore vt magis tu votis precibusq; nostris apud Deum adiuuandus, quàm literis interpellandus esse videaris: propterea quòd hæc de pace actio, præclaraq; tractatio, tota tuæ fidei diligentiæq; permissa, in alias cogitationes minimè deriuanda est. Tamen cùm veniret mihi in mentem, te eum esse, qui summam nobilitatem tuam, quam à maioribus accepisti, virtute etiam et humani-*

manitatet ua feceris ampliorem: ingenij autem tui magnitudinem noßem, qua tu obire simul multa, & conficere paratus es: non putaui molestum tibi me facturum, si eum hominem tibi commendassem, quē imprimis dignum tua beneuolentia esse arbitror. Florentius Volusenus, natione Scotus, elegantia morum, & literis Latinißimus, de quo homine sanè agendum paucis tecum est, quippe, qui tibi probè notus sit, et tua bonitatis ope ac subsidio, literarum studijs Lutetiæ aliquantū tempus operam dederit. Is cùm superioribus mensibus vrbis Romæ visundæ studio flagrans, de tua voluntate cum collega tuo Ioanne Bellaio, viro ornatißimo, in viam se dedisset, atque Auenionem vsque esset peruectus: ibi aduersa valetudine, & inopia rerum necessariarū subsistere est compulsus: pauloq; pòst ad me se contulit: quem ego, quāquàm pertenuis, & magnis rei familiaris difficultatibus affectus, iucundè tamen, comiterq; recepi, cognitoq; mox hominis ingenio, & natura ingenua liberaliq; perspecta, etiam in honore deinde habui. Etenim nihil est quod agam libentius, quàm vt opituler, quoad possum, doctis viris & eorum animos ita sustentem, vt ne eos studium suum in optimis artibus posuisse vnquam pœniteat. Quòd si mea huic volūtati fortuna benignius esset suffragata, nemo me (opinor) istam vel laudem, vel voluptatē bene de bonis promerendi, studiosius appetisset. Nunc in hoc mea vitæ statu, qui, etsi multis externis rebus desicitur, eas tamē habet insitas animi iucūditates, vt mea maximè fortuna contentus viuam. Interdum tamen il

lud me angit, quòd non possum quemadmodum quidẽ cuperem, bonis & doctis hominibus prodesse. Quod icirco ad te scribo, vt tu, qui potes, & qui hanc liberalitatis ac beneficentiæ laudem libentissimè soles vsurpare, gaudeas isto tuo tam excellente bono, hocq; ita statuas, quod præclare intelligis. Nihil esse beatius, quàm habere bene de multis promerendi facultatem, cum istiusmodi natura, & magnitudine animi, et nobilitate coniunctam. Sed vt eò redeã vnde diuerti, Florentius mecum nunc Carpentoracti est, maximoq; animo, & incredibili aßiduitate optimis literis, præsertimq; Philosophiæ dat operam: mihiq; in quotidiana consuetudine admodum iucundus & gratus est. Te porro dominum & patronum suum prædicat ipse, ac profitetur: inq; ea parte semper futurus est, quacunq; tu iusseris. Eum ego tuæ fidei, bonitati, liberalitatiq; commendo: & abs te vehementer peto, vt quando ipse non minus hic studia doctrinæ persequitur, quam si Lutetiæ esset, velis pro tua præstanti liberaliq; natura, eã mercedem annuam illi saluã abs te esse, quam iampridem constituisti. Hoc cùm tua amplitudine, generisq; tui, ac virtutis gloria maximè dignum est, tum mihi certè facturus es gratißimum: qui ea obseruantia, qua cœpi, te aßiduè prosequor: amoremq; meum semel erga te, optimo quidem iure susceptũ, fidelißimè cõseruo. Deumq; immortalem supplex oro, vt cùm tibi salutem perpetuamq; incolumitatem, tum fructum & laudem bene confecti istius muneris, in quo honorificentißimè & summa omnium cum expectatione versaris, præbeat et lar-

largiatur: vt tua ope, prudentia, labore, autoritate cõciliata pax, nos non solùm in otio, & in tranquillitate constituat: sed ab ijs periculis, quæ mihi videntur multa et grauia impendere, reddat tutos. Vale. 1536.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
N. Acromontio S.R.E. Cardinali S. P. D.

PAulus meus, qui istuc ad salutandũ maximum istũ Regem meo iussu accesserat, in reditu suo ad nos, de tua virtute, prudẽtia, autoritate multa mihi narrauit: illudq; addidit, singularem tuam quandam erga se & eximiam humanitatem in omnibus rebus se expertum fuisse: prætereaq; cognouisse pluribus signis atq; indicijs me ipsum quoque tibi esse cordi: paratamq; esse, si quid incidat vt opus sit, & operam mihi & beneuolentiam tuã. Quæ ego ita accipio, vt ad agendas tibi meritas gratias, animi quidem multum, facultatis autem parum habere mihi videar. Talis enim viri neq; testimonio ornatius quicquam, neque amicitia fieri potest optabilius. Sed ego, etsi tua amplificatio dignitatis in ea incidit tempora, quibus ego ab vrbe absfui: nominis tamen tui studio quodã etiam antè tenebar, quòd nõ pauca de te, & de virtutibus tuis audieram, quæ nunc quidem apud me exprèssiora facta sunt, postquam tua hac recente humanitate, tanquàm quodam adhibito lumine, apertius nobis sunt demõstrata. At quod ad gratulandum tuæ dignitati pertinet: non te arbitror dubitare, quin mihi sit honos tuus charissimus, & amplitudo præcipuè grata: cùm tu præsertim istã ipsam dignitatem meritus antè sis, quàm obtinueris. In quo magis

gratulandum mihi videtur, quòd tu non minus splendoris ipsi honori afferas, quàm honos tibi. Sed tamen spectatam virtutem his etiam insigniri fortunæ ornamentis optandum est: quod ego in alijs facio & semper feci magis, quàm in me ipso. Nam cùm cæteris qui bene essent meriti, omnia honorum insignia semper optauerim, mihi hanc delegi & fortunarum & vitæ mediocritatem, in qua beata præcipuè vita consistit, atque hoc animo ac iudicio ex vrbe Romæ egressus, tanquam è magno mari, in hunc exiguum quidem, sed tamen tutum & tranquillum portum, me contuli: in quo sic viuo contentus, nullius fortunam vt anteponam meæ. Quanquàm hoc fortasse humilis animi sit, illud ampli et magni, virtutem æquare honoribus, quod in te factũ esse mihi summæ voluptati est. Quare & honori tuo gratulor, & voluntati erga me maximas gratias ago: tibi vicißim pollicens, si quid acciderit, in quo mea tibi obseruãtia et opera alicui poßit esse voluptati, (nam commodo, aut ornamento, non ausim dicere) me sic amore, & studio, & vigilantia esse enixurum, vt tibi facilè pateat, te in homines non ingratos tua & officia & beneuolentiæ indicia contulisse. Vale. Carpentoracti, XVII. Calend. Septemb. M.D.XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
August. Triuultio Cardinali S. P. D.

QVanquàm tu paulò antè à nobis discessisti: tamen ne viuam, mi humanißime Triuulti, ni iampridem mihi factum esse videtur, cùm te non vidi neque tecum collocutus sum Ita sum captus tua ista præstan-

ri humanitate, suauissimisq; sermonibus: qui inter nos tales extiterunt, quales amantium inter se, & beneuolentium esse solent, familiaritate dulces, simplicitate aperti. In quibus ego & animum tuum erga me perspexi plenum amicissimæ voluntatis, & tu de meo persuasissimus esse potes. Sed etsi tuus nimium celer, subitusq; discessus, non mediocre mihi desiderium tui reliquit: habuit tamen in memoria, quæ tibi proficiscenti facturum me recepera͂, dediq; ad summum Po͂tificem literas, tuum hac transitum illi declarantes, & quantu͂ tu in omnibus sermonibus consiliisq; rerum aut gestarum, aut gerendarum animo & cura mihi excubare visus esses: quo ipsius dignitas, & sedis apostolicæ autoritas per te semper salua incolumisq; maneret. In quo debitum tibi tribui apud eum virtutis, et humanitatis, & prudentiæ testimonium. Hoc cùm à me ita factum sit, scripserimq; præterea non pauca ad huius statum prouinciæ pertinentia: tuæ nunc partes sunt, certiore͂ eum facere per literas, quid tibi de omnibus hisce reb. videatur, vt si fieri potest, tua autoritate ad nostros scribe͂di rogandiq; labores accedente, maior ab illis habeatur horum locorum & populorum ratio, quàm adhuc quidem habita est: & verè si cogitare volumus, habenda etia͂ est. Siue enim saluæ Italiæ res fuerint, quod opto equidem vt ita sit, et Deum immortalem supplex precor, magnum sacerdotalis famæ et dignitatis in his regionibus est ornamentum: siue illæ excidio calamitatiq; propinquæ, quod magis formido, horreoq;, hic portus fortunis omniu͂ futurus est tutissimus. Sed ego im-

pru-

prudentia labor, qui hæc te admoneam, cui non minus nota sunt, quã mihi. Quamobrẽ de his hactenus. Illud silentio non præteribo, quod me meus erga te amor animo & lingua vsurpare sæpe cogit, me tuum esse cum omnibus meis atq; ita tuum, vt qui te ex animo magis diligat, quã ego & diligo, et omni cultu obseruãtiaq; complector, habeas profectò neminem. Vale. Carpentoracti, VI. Idus Nouemb. MCCCCC.XXXI.

IAC. SADOLET. EPIS. CARPENT.
Augustino Triuultio Cardinali S.P.D.

ACcepi literas tuas, quas ex Vrbe ad me dedisti: in quibus recognoui animum tuum pristinum propensum in rem & dignitatem ecclesiasticam: tuamq; erga me plenã amicissimi studij voluntatem: pro qua tibi me vehementer obstrictum esse sentio. Sed accidit mihi per incõmodè, vt molestissimo morbo impedirer, quominus, quod maximè cupiebam, crebrius ad te scriberem. Nihil enim fieri potest amore in te meo, & voluntate tecum per literas quasi colloquendi, ardentius. Quo è morbo si emersero, nullum à me officium beneuolentissimi hominis requires. Nunc vt se res habet, quanquam spem propinquam optatæ salutis iam habeamus: sumus tamen admodum imbecilli. Quòd cum summo Pontifice diligentèr egeris, populosq; illi hosce cõmendaris, qui etiam sua sponte plurimum debent esse commendati, pertinuit hoc ad fidem quoque tuam, & ad amplissimi hominis autoritatem: quæ tum maximè grauis est, cùm vtilitati publicæ suffragatur: in qua q te video & animo & cogitatione esse intentum, maio

rem

rem in modũ tibi gratulor. Vera enim eſt laus, et meo quidem iudicio omnium maxima, dignitatẽ qua quis plurimum poteſt, & ſapientiam qua eſt præditus, ad alienum cõmodum potiſſimum, et ad vtilitatem Reipub. conferre. In qua procuranda cùm & mihi, & cũctis qui ad commune bonum contendunt, propoſita ſit & opera & prudentia tua: iure & tu magnus, & nos qui tua amicitia fruimur, florentes per te, atq; honeſti ſumus. Sed quid in his locis nunc agatur, quod quidem cognitione dignum ſit, quoniam & legatus miſſus eſt dedita opera, qui Pontificem de omnibus rebus edoceat, & idem meas literas meaq́; mandata ad te pertulit, ſi modo iſthuc peruenit, nũc non eſt commemorare neceſſe. Illud tibi non dubium eſſe volo: in omnibus quæ gerentur, quæq́; contingent, tam publicis, quàm priuatis meis et proprijs, me ſemper in tua fide, patrocinio, beneuolentia, autoritate, plurimum eſſe præſidij atq; opis mihi conſtitutum arbitrari. Vale. III. Nonas Martias, M.D.XXXII. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Auguſt. Triuultio S. R. E. Cardinali,
S. P. D.

NIhil mihi accidere poteſt tua erga me beneuolentia gratius, quæ quidẽ quotidie magis apparet ex ijs, quæ mea cauſa dicis, aut facis. In quibus etſi patrocinium hominis ampliſſimi, atq; omni honore laudeq́; digniſſimi mihi peroptatum eſt: amor tamen tuus multò eſt iucũdior. Sed quod ad poſtulata illa attinet, quorum tu exemplũ mihi mittẽdum curaſti, res mihi ipſa

iam-

iampridem fuerat nota. Nam & ille qui illas res petebat, diu antè mecū cōmunicauerat: egoq́; illi vehemēs dissuásor fueram: non minus hercule quietis & vtilitatis ipsius, quàm publici boni causa. Videbam enim, id quod certè contigißet, si hæc oppida permutaßet Pontifex, non sine magno tumultu rem futurā. Sed etsi minimè illius hominis consilia mihi probabantur: tamen quòd cogitationes suas commiserat mihi, fidemq́; imprimis habuerat: cuiusdam religione officij impediri me arbitrabar, quo illi minus obstarem. Atq; ita etiam nūc interpretor: neque existimo posse me fide integra quippiam aduersus eum moliri, aut scribere. Illud mihi quidem nouum & mirabile visum est, eum ipsum Regem, qui illum hominem alieno beneficio ornare conabatur: suis & maiorum suorum beneficijs, quæ ab regia liberalitate iam diu erant profecta, eum spoliasse, et priuasse. Scito enim duo vel præcipua oppida fuisse illi adempta, & ad Regiam ditionem reuocata, quæ ipse & maiores sui tenuerant. Quanquam hæc lex non illi soli proposita est, sed omnib. ad quos quomodo Regum beneficia eiusmodi his ducentis annis peruenerunt: vt cogantur cuncta restituere, & quicquid illud est, quod ius aut nomē obtineat oppidi, id remittere regi. Quod vtinam hactenus tentatū sit, neq; transeat ad sacerdotes. Quod si acciderit, non mirabor, quando qui istic regnāt, nomen fortunasq́; sacerdotum omnibus modis dilacerandū præbent. Qui enim sancti apud cæteros, & venerabiles esse possunt, si à tutoribus suis sic despiciuntur? Quòd repugnantiā epistolarum mearum fidemq́;

testi-

testimonij, quod ego vnius hominis reprehensioni primum, deinde laudi præbui, excusaris apud summum pontificē, veramq́ rationem in excusando adiunxeris: non dici potest, quàm mihi feceris gratum. Nec in eo tamen humanitate solū & beneuolentia erga me vsus es, sed summa etiam & singulari sapientia. Nā aut necesse est, si hæc permittitur testimonij mutatio, eos qui aliquando peccarent, nunquā rectè facere: aut eos qui semel accusando scripserunt, non rebus, sed hominibus semper inimicos esse. Ego verò hominem quenquam odisse, nunquam duxi esse sacerdotis. Rebus autem amicum aut inimicū esse, prout illæ res bonæ malæue sint, arbitror esse hominis, & Reipub. commodo, & suo officio consulentis. Itaque si (quod nolim) aliquid accidat eiusmodi, quo mihi denuo testimonium mutandū sit, non id facere verebor: neq́ aliquam extimescā culpam, vbi veritas mecum steterit. Quapropter te vehementer rogo, vt repetito cum summo Pontifice de his rebus sermone, sensum hunc animi mei totum illi aperias. Glaucerium nostrum, hominem tua beneuolentia dignum, quòd benignè honorificeq́ tractaris: facis tu quidem semper quod virtus postulat tua, naturaq́ plena humanitatis ac comitatis. Sed ego totum illud tributum mihi intelligo, maximasq́ tibi de eo habeo agoq́ gratias: quanq̃ hoc officio mihi sæpius vtendum est, ita de me aßiduè insigniterq́ mereris. Solùm ex omnib. tuis dictis ac factis aliquantum mihi molestum illud fuit, quod meis familiaribus affirmasti, nescio quid te de me, & de honore meo cogitare. Quæso humanißime

atque optime Triuulti, an nondum cognosti mentem meam, quæ ab omni mutatione fortunæ atque status nihil est abhorrentius? Vtinam mihi incolumitas hæc aliquandiu maneat, qua nunc diuino beneficio fruor: cæteris rebus omnibus sum beatissimus. Nec beatitudine illa, quæ maximè meæ professioni conueniret, si essem is, qui esse deberem: sed de hac humana felicitate loquor. Quid.n.mihi abesse potest iucũditatis ac lætitiæ, qui hac conditione fortunæ in qua sum positus, summè contentus sum? quin & in animo meo pacem, & in populis mihi creditis beneuolentiam, & in studijs meis admirabilem voluptatem, & in omni parte actionéque vitæ auream illam mediocritatem & consecutus sum, & quoad licet conseruo. Noli me, oro, in illos fluctus ex hoc portu reuocare, neque mihi inijcere huiusmodi scrupulos, qui me (mihi crede) admodum stimulant. Demus potius operam, vt illis præclarissimis honestissimisq; artibus, in quibus elaborauimus vsque à puero, dignum laborum præmium immortalitatem consequamur. In quibus ego te absentem cogitatione mea complector: habeóque iam paratum locum, vbi fidem illam citò præstem, quam cùm Carpentoracte discederes tibi dedi. Ad hæc tu me adiuua, & suscipe causam hanc multò accommodatiorem mihi. Quod facies si me amaris, & rebus omnibus tuebere, & quod præcipuum omnium est, meæ tranquillitatis fueris patronus. Vale. Carpentoracti, III. Nonas Maij.

M. D. XXXII.

IAC.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARVM LIBER VII.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT. Benedicto Accolto S. R. E. Cardinali S. P. D.

Ognoui ex literis meorum, qui in vrbe sunt, te, quod magnæ voluptati mihi fuit) saluū & sospitē ab alienis oris, quo fueras horribili tēpestate cōpulsus, Romā reuertisse: neq; solùm vrbi illi afflictæ & mœrenti lucē tuæ virtutis & dignitatis attulisse, sed nobis quoq; qui longè absumus, declarasse, quā esset memor ueteris amicitiæ, et quā propensus ad inseruiendū cōmodis & vtilitatib. nostris animus tuus. Sic enim mei ad me scribunt, te ita cum eis de me collocutū esse, nihil vt prorsus fieri potuerit amantius. Quod etsi nunquā dubitaui, quin ita esset, confisus constantia & humanitate tua: tamen nosse quotidie magis, req; ipsa experiri, saluum mihi esse præsidium amicitiæ apud eum, quem & dilexi semper præcipuè, & colui, mihi est gratißimum. Itaque quod ad parteis meas attinet, sic tibi velim persuadeas, ex his qui te obseruant & colunt, quorum maxima est pro tua amplitudine & liberalitate multitudo, nemini me concedere, neque in officio, neq; in beneuolentia, neq; in recordatione pristinæ neceßitudinis, neque in tuarum præstantium vir-

quod eandem illum absens ostendebas, quam omni tempore præsens declaraueras, fuit mihi summopere gratū Non quod de tua constantia dubitarem: sed illius commemoratione sum maximè delectatus. Ego aūt, quod præclare nosse debes, te ab ineūte ætate dilexi, feciq; sēper plurimi neq; solùm excellentē illam doctrinam tuam, sed grauitatem etiam, & prudentiam sum admiratus. Et, quod iudicium meum fuit de virtute tua, te vnum mihi in omni vita ab initio imitandum proposui. Quòd si eò quò tendebam, accedere non potui: tuum tamen in me studium cum paterna beneuolentia coniunctum, in eo nūquam defuit. Quæ res ita in animo meo resídet, meq; ita admonet, vt me tibi plurimum debere profitear. Quod cum ita sit, persuasum tibi esse potest, omnia quæcunq; in me sunt, quemadmodum etiā dixi tuis, ad commoda & dignitatem tuam prōpta esse, atq; parata: meq; nullum unquā officij genus prætermissuru, quod vsui poßit esse tuis rebus. Tu quum perfunctis magnis laboribus, eò te receperis, vbi arbitrato tuo in literis, & cum dignitate viueres, non possum non probare otium istud tuum, quod & tibi honestißimū, & nobis fructuosißimum est futurum. Sed scito, res nostras hic te maximè desiderare: quibus profectò si adesses, plurimū opis afferre posses virtute tua. Et mihi imprimis gratissimum faceres: cuius ego quotidiana consuetudine, hominis omnium præstantißimi, quàm familiarißimè uti vellem. Sed viro prudenti nō audeo consilium dare. Patruus meus tibi salutē reddit. Vale, & me quod facis ama. Romæ XII. Calend. Iulij, D.M.XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. Carpent. B. Accolto S. R. E. Cardinali S. P. D.

Nihil recordor permultis hisce annis mihi accidisse gratius, neque optatius, quàm tuas nuper literas: plenissimæ enim fuerunt amoris, suauitatis, officij. Quodq; ad præclaram iam laudem tui præstantis ingenij pertinet, eo modo scriptæ, vt purius, aut elegantius, quod me legisse meminerim, habeam profectò nihil. Itaq; duplici ex illis gaudio affectus sum. Nam cùm omnis tuæ erga me volũtatis significatio pergrata: tum verò orationis nitor, & verborum ac sententiarum venustas, quam in scribendo adhibuisti, mihi vehementer iucunda extitit. Simul enim intelligebã legens, & quã tu de me amicè honorificeq; sentires: & in eo explicando, quàm tu existeres dignus, vt de te ab omnibus præclarè ac mirabiliter sentiatur. Nam illa tua dulcis commemoratio superiorum temporum, repetita propè ab vltimo, & perducta in hoc vsq; tempus, cum illustri testificatione tui de me iudicij, perpetuæq; opinionis, tantam mihi lætitiam attulit, & voluptatem, vt eam verbis consequi non possim. Planè enim perspicio, id quod his temporibus rarum est, in homine præsertim potente, firmam manere apud te amicitiæ fidem, per quam amici, quamuis absentis, memoriã beneuolentiamq; cõserues. Sed profectò illud verum est quod dici solet, eũ qui bene à natura ad amplexandam laudem cõstitutus sit, omnes facilè in animo cõprehendere virtutes. Quã ego ingenij indolem in te intuens, iam tum à primo,

cùm etiam penè puer me tibi adiunctum in amicitia esse voluisti: cœpi sperare continuò magna, eaq; de te feci iudicia, quæ postea euentu ipso cōprobata sunt. Etsi in eo quidem omnes decepti fuimus, quòd spem opinionemq; nostram, tuamq; vnà ætatē, virtus ipsa in te longè antecessit. Verùm hæc ad exponendum longius fortasse tēpus & copiosiorem desiderāt orationem. Quæ autem sunt officij & exposita aliâs sunt, & nunc breuiter sic exponantur: vt scias, nihil mihi esse magis in optatis, quàm tibi persuasissimum esse, me inter tuos, qui pro tua dignitate & summa liberalitate permulti sunt, maximè omnium esse tuum. Id quib. alijs officijs poßit declarari, si sciuero, non committam vt meum vllo in loco studium requiratur. Hoc quidem ipse per me præstabo semper: atq; efficiam, vt neq; singulariū tuarum laudum cōmemorationem, neq; tuorū de me meritorum memoriam, quæ quidem hoc recente testimonio tuæ erga me tantæ voluntatis cumulata sunt, illa vnquam mihi ex animo aut ex ore ætas deleat. Quòd si hoc otium, quo ego maximè delector, et quod tu (quāquam te consuetudinem meā desiderare præ te feras) non probare tamen non potes, deus mihi fortunauerit: dabo operam profectò, vt me neq; in amore, neq; in fide amicitiæ, posterioreis ferre parteis aliqua in re intelligas. Vale, & nos absentes tuere. Carpentor. XVIII. Calend. Septembris, M.D.XXIX.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Benedicto Accolto S. R. E.
Cardinali S. P. D.

NOn putaui me contra officium esse facturum, si tuam beneuolentiam & studium erga me quod multis locis sæpe sum expertus, ad omneis res, quæ ad me ipsum pertinerent, tua ope conficiendas, familiariter aduocarem. Nam neq; est omnino quicquam, quod mihi ego de te non pollicear, & tua egregia præstansq; liberalitas ea est, vt nos, qui te plurimū & obseruamus et colimus, iam pro nostro iure propè illa abuti posse videamur. Verū id quod peto huiusmodi est: Antonius Cornazanus, qui mea Romæ negotia procurat, vir probus & fidelis, & in omni officio retinendo imprimis diligens, mihi est propter virtutem & fidelitatem charissimus. Eum ego valde mehercule optarim reuerti ad nos, solitaq; officia & munera obire mecum, quæ semper mihi ab illo grata acciderunt: quod etiam ipse non nollet. Sed cùm propter causas quasdam vel notas tibi, vel certè non difficiles cognitu, eius ad nos reditus hoc tempore videatur esse interclusus, inq; hac re, quæ sanè incommoda mihi est, illud tamen posit inesse commodi, quòd in vrbe remanens, nostra obire negotia, & si quid mea interfuerit, quod vsu venire indies singulos potest, te ipso quidem patrono & defensore, id expedire ac transigere, plurimasq; mihi in eo operas vtiles atq; oportunas præbere poterit: statui, quod necessariò erat faciendum, ad id meum quoque consilium et voluntatem adiungere. Itaq; ei permisi, vel potius eū hortatus sum, vt Romæ domiciliu habere institueret, nec apud alium tamen, quàm apud eum, cuius ego (si istic essem) domo & contubernio potissimum vterer.

Apud

Apud te, inquam, tua vt esset in familia, mihi propone re euestigio cœpi. Nā nec honoratiorem sibi dominū, neq; maiore apud cunctos dignitate, in me ipsum bene uolentia, quàm te, habere illum posse intelligebam: nec verò cuius & animus & autoritas meis rebus esset paratior. Quapropter cùm res sic sese habeat, equidem quod mihi abs te petendum est, quo id pacto petam nō satis reperio. Si peto audacter & liberè, timeo ne nimis confidens: si religiosè & prudenter, ne vllius animi esse videar. Ita alterum meus pudor, alterum tua liberalitas, & nostra videtur coniunctio repudiare. Sed si ego in omni vita præcipuum comitem mearum actionum, consiliorū, voluntatum, pudorem semper esse volui, nihilq; mihi fuit antiquius, quā eum retinere perdiligenter, in quo ornamentum totius vitæ mihi decreui esse positū: patieris tu, quæ tua est humanitas, te à me rogari atq; orari: quod equidem ago studiosè, ac vehementer: vt familiarem meum virum optimum, quem ego multis de causis mirificè diligo, tuum familiarē esse velis: statuasq; eo apud te domi habendo, mei quoq; absentis partem non paruam te habere. quippe cū crebrior multò futura sit, & tuorum beneficiorum instauratio erga me, & significatio meæ perpetuæ erga te voluntatis: quæ quidem illo interprete quotidie magis tibi declarabitur. Sed vereor ne quod modicè, & cum religione me rogaturum dixeram: id iam non rogare, sed efflagitare videar. Quare plura hac fortasse quàm opus fuit. Illud tantùm adiungam: si hominis opera & obsequio vti institueris, magnam te ex eius fide & dili

getia commoditatem esse capturum. Mihi verò ita gratum facturum, vt tua quotidiana merita erga me, quibus ego tibi me deuinctum esse confiteor, hoc etiam facto non parum cumulata futura sint. Vale. VIII. Cal. Octobris. Carpentoracti, M.D.XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Benedicto Accolto S.R.E. Cardinali
S. P. D.

NOn reperio verba, quibus tibi agam pro tua eximia ac præstanti erga me voluntate gratias: quã tuis disertissimis literis præclare declarasti. Voluntate autem dico? quis vnquam illustrius, & certioribus factis ostendit, alterius honorem sibi esse cordi, quàm tua erga me non dicam facta, sed merita iam cõplura sunt Nã ꝙ fidem amicitiæ mihi absenti præstas eandẽ, quã præsenti olim officijs omnibus præstitisti: neq; officit animi tui quasi luminibus, altitudo & fortunæ, & dignitatis tuæ, quominus me respicias, in eodemq; habeas loco, quo antea habere eras solitus: sit hoc virtutis, sit constantiæ, & animi magnitudinis tuæ. Quæ verò in ipsum me contulisti multa & magna non amoris solum indicia, sed summæ etiam liberalitatis, quibusnã ipse verbis, aut quo dicendi genere satis exprimere possim? Quod fauisti mihi videlicet ex animo semp: quod mei absentis famam & nomen aduersus maleuolos homines & alienæ laudi libenter obtrectantes, studiosè tutatus es, quòd meis, et meorum amicorum, affinium, familiariumq; negotijs, nunquam tuum patrocinium & autoritatem deesse passus es, nemoq; apud princi-

pem

pem pro me aut ſæpius interceßit, aut vehementius: quæſo, iſta omnia quanti? præſertim à tanto viro tanta autoritate, tanta eloquentia, tantis ornamentis honoris, fortunæ, ingeniiq́ue prædito? Quibus tamen contenta temeritas mea non fuit: auſus enim præterea ſum, (quid enim mihi non daret audaciæ bonitatis tuæ fiducia, & opinio tui erga mē amoris) auſus ſum, inquam cùm hominē unum ex meis Romam mitterem, qui mea ibidem negotia gereret, collocare eum domi tuæ, & tāquam meo iure velle, vt is tuo ſumptu atque impendio meis rebus deſeruiret. Quam quidem meam temeritatem in eum modum tua liberalitas excepit, vt quod audacter feceram, ſapienter feciſſe viſus ſim. Nec ſolum tu opib. tuis difficultates meas leuaueris, ſed etiam virtutibus vitia obſcuraris. Atq; hæc cū ita ſint, ſcribis tamen ad me, amicitiam noſtram ſummis à me officiis cultam, à te ſolum grato animo obſeruatam fuiſſe. In quo admiratus valde ſum nouam in te quandam, atq; inauditam vim humanitatis, qui iſto animo in amicitia colēda ſis, vt cùm beneficia tribuis, accipere te arbitrere. At ego hoc ſolum mihi reſeruaueram ex omnibus officiis quæ ſunt amicitiæ debita, vt cum tu me autoritate & patrocinio tuo, cū opera & gratia, opibus etiā tuis foueres & ſuſtentares: ego qui in cæteris tibi par eſſe non poſſem, iſta ipſa de te prædicans, & magnum obligationis vinculum, quo tibi teneor aſtrictus, ingenuè confitens aliquam partem gratiæ referre tibi viderer. Quam ſi tu quoq; laudem ad partes tuas rapis, & cōmutatis nominibus rerum, bene mereri de altero,

in te vis esse idem ac alteri debere: amabo te mi Accolte optime atq; humanißime, quã nobis partẽ reliquam in officij laude facis? Sed ego ne sim saluus, si non contendero omni mea ope, atq; elaborabo, vt mea quoque officia & studia erga amplitudinem tuam, etiamsi minus propter status nostri mediocritatem, eximia magnaq; fuerint: ab animo tamen amicißimo, & gratißima voluntate profecta videantur. Et si hoc ipsum quoque, vt mihi maius esset ac difficilius Rainerius meus fecit, qui nuper abs te reuersus, nõ destitit adhuc prædicare, nullum genus humanitatis liberalitatisq; fuisse, quo tu non illum vberrimè atq; amantißimè prosecutus sis. Quod ego totum mihi in illo abs te tributum esse sentio, agoq; tibi propterea maximas gratias. Sed quæ ille ad me tuis verbis detulit de studio tuo & cura augendæ dignitatis meæ, id est eiusmodi, vt ista tua volũtate & in me beneuolentia nihil mihi quidem poßit esse iucundius: rem autem ipsam cum ætas nostra iam ingrauescens, tum studium artium optimarum, in quibus omni tẽpore versor, facilè patitur ad alios potius accedere, quibus ista magis cordi sunt, quam ad me, qui hisce rebus satis perfunctus sum, & nunc aliud quoddam genus vitæ consector (vt ego quidem statuo) aliquanto beatius. Ego in omni officio atq; amore, tuæq; amplitudinis obseruantia, eam tibi amicitiæ veritate, & id studium animi grati polliceor, quod cùm tua excellens virtus ac dignitas, meritaq; erga me plurima ac maxima, tum autem fides imprimis mea & natura postulat. Vale. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP
Benedicto Accolto S.R.E. Cardinali
S. P. D.

TArdius mihi reddita fuerunt literæ tuæ: eas enim X. Calendas Septembris datas ego circiter Nonas Octobris accepi. Sed earum lectione mirifica, incredibile est quanta animi voluptate fuerim affectus. Quã quàm quid primum de illis dicam, aut quid collaudem potißimum, nescio. Illud dico, nihil lepôris esse, nihil uenustatis, nihil omnino humanitatis, nihil beneuolētiæ, quod non in illis literis præclarè eximieq́; luceat: & cũ singularem tuàm ingenij ac eloquentiæ laudem, tum amorem tuum erga me perspicuum mihi ponat ante oculos. Sed horũ vtro magis sim delectatus, satis adhuc constituere non possum. Iucundior fortaßis est amoris & voluntatis illa significatio: sed tua in scribendo subtilitas atq; elegantia multo certè admirabilior. In qua tantum te profecisse, ut ad summã laudem perueneris, nec iam cum nostri temporis hominibus, sed cum antiquitate ipsa contendas: gratulor tua quidem mehercule imprimis, sed nõnihil etiã nostra causa. Facilè enim prospicio, cùm extare iã incipiat, quis tu homo, quanti me facias, fore, ut hoc tuum de me iudicium magno mihi ornamento apud omneis sit. In summa tibi hoc persuasum esse volo, nunquam quicquam me legisse his literis tuis, quas proximè accepi, castius, purius, liberalius. Itaq; te iam ne hortor quidẽ, vt omnia summa tibi proponas, atq; ita statuas, dignitatem tuam, quam ego intelligo esse maximam, non minus ex his optimis & pra-

præclarißimis artibus, quam in omni honore & præmijs fortunæ existere. Tua enim excellēs & eximia virtus hortatione non indiget. Sed ego, quod propriū mei amoris in te fuit, et optauisemper te intueri talem, qualem nunc aspicio, & mei optati ac voti compos factus, iure nūc triumpho atq; lætor. Habeo enim id quod maximè optandum homini est, amicißimum meum omnibus & fortunæ & ingenij bonis ornatißimum. Verùm hæc hactenus. Nam nec pluribus agere verbis de eis necesse est, & tantum quantum in te est, non potest tamē explicari. Quòd acceptorum beneficiorum commemorationes, actionesq; gratiarū, ac cætera eiusmodi amicitiæ verecundioris officia, auferri iubes ex literis nostris, liberèq; inter nos & perfamiliariter agi: agnosco magnitudimem animi tuam, qui fructum liberalitatis tuæ in ipsa liberalitate constituas. Nam si scriptioni & operæ parcendum sit, mihi consulitur vni. Meæ enim illa erant partes agendarum gratiarum: meum munus, in quo nec par quidem tibi esse poteram: cùm tu de me bene merendo, ego tibi gratias agendo, quotidie inter nos quasi certaremus. Sed vt tunc liberalitati & benignitati tuæ, sic nunc voluntati bonitatiq; concedo: patiorq; ea à me silentio præteriri, quæ alioquin prætereunda non esset: nisi hoc mihi tu pollicerere, quod tamen pollicereris, te animum meum gratum & memorē non secus habiturum. De publicis reb. vtinā aut tu mihi nunciares lætiora, aut ego his quæ grauia impendent, aliquid opis ferre atq; auxilij possem. Voluntas certè mihi non deesset, neq; adeò etiam tibi. Nec verò tantum vllum

lum

lum esset periculum, tantus labor, quod nos pro salute & statu Christianæ Reipubl. defugere vellemus. Sed cũ neutrius nostrum sit potestas, cùm res eò deducta sit, vt omni cogitatione dignitatis iam dimißa, reliquæ salutis spem non in consilijs nostris, sed in incertis euentibus rerum totam reposuerimus: quid attinet solicitudinem capere velle de his, quæ nec prouideri à nobis poßunt ne accidant: nec cùm acciderint vitari? Vna est ratio opitulandi reliqua: quæ sola mederi ijs incommodis queat: quàm tu sanctißimè, & prudentißimè commemoras: si fortè Deum nostri misertum sit. Etsi de eo quidem non dubium est, quin ad miserendum sit paratus. Potius, si fortè bona fide nos aliquando ad illius opem & misericordiam studeamus confugere. Nam de ostentis & prodigijs, quæ multa scribis & mira Romæ inspecta partim, partim, alijs ex locis nunciata fuisse, sanè ego quàm minimum laboro. Quo enim portentorum significatione opus, cùm quæ è talibus solent significari damna, mala, incommoda, quotidie sentiamus? quæ satis ipsa portentum sibi sunt: nec ab aliquo disiuncto monstro, sed ex se ipsis non magis portendunt, quàm inferunt calamitatem. Nihil certè nouarum cladium iam expectamus, quod non antè fuerimus experti: nisi fortè vniuersus impendet interitus. Sed hæc Deus viderit, in cuius manu sunt omnia. Nos damus operam quoad possumus, vt domicilium ibi nobis præparemus, vbi tantùm datur verè viuere: ne cùm ex his locis fuerit migrandum, velut re noua atque inopinata perturbemur. Ad quod magna nimirũ opus est non solùm cura,

verùm

verum etiam felicitate, & apud Deum gratia. Habemus multa vt homines, quæ nos interpellent, verùm tamen adnitimur. Tu qui in illis fluctib. versaris, qui sũt ventis pluribus expositi, maiorem artem & constantiã adhibeas necesse est. Quod ipsum tamẽ tuæ virtuti præstanti & singulari futurum est nõ difficillimum. Quod reliquum est, ego meum in te amorem, insignemq; obseruantiam summa cum pietate conseruo. De tua voluntate erga me prorsus sum persuasus. Omnia tibi prospera & fausta euenire opto. Tuis opibus & facultatib. cùm vsus venerit, perinde vtar, vt meis. Deniq; tibi cõfirmo, nec habere te quenquam, qui te magis diligat, quam ego diligo: & me cui plus confidam, quàm tibi, reperire profectò neminem. Vale. Carpentora. XVII. Calend. Nouembris. M.D.XXXI.

BENEDICTVS ACCOLTVS CARdinal. Iacobo Sadol. Episc. Carpent. S.D.

CVm mihi nihil soleat in hac disiunctione nostra nõ solum iucũdius, verum etiam vtilius accidere, quã tuæ epistolæ: vereor ne illud mihi sæpius, penè quodam fato, accidat perincommodè, vt siue tabellariorum negligentia, siue meis occupationibus, serius quàm ego vellem meæ ad te literæ perferãtur: mihiq; propterea fructu iucundissimo atque vberrimo tuarum epistolarum diutius sit carendum. Nam etsi nihil statuam esse tanti, vt cum his honestissimis sermonibus, quib. absentiæ nostræ desiderium per literas suauissimè lenire consueuimus, sit conferendum: tamen ita negotijs quibusdem odiosis, atq; adeò importunis, his diebus proximis disti-

distinebar, vt quod in superiore mea epistola tabellari orum culpa est commissum, vt tibi tardius redderetur: nunc planè sit effectum mea: qui ex illis molestijs non valuerim tantùm demere temporis, quantū ad rescribendū ad disertißimam illam tuam epistolam plenam singularis tui erga me amoris, quam ad me XVII. Cal. Nouembris dedisti, satis esset. In qua tanti me à te fieri animaduerti, ut qualem me esse cupio, talem tu illustribus quibusdam amoris notis, pigmentisq́ lectißimis mirificè expreßeris. Quod quamuis ab incredibili tua in me beneuolentia profectum agnoscam: amplißimū tamen istud, atq́ insigne tuum de me testimonium quāti à me fieri oporteat, quantumq́ ornamēti apud omnes bonos mihi sit allaturum, facilè intelligo. Itaq́ cùm tibi omnia me debere anteà profiterer: nescio quo pacto magnus nunc (quod minimè iam poße euenire putaueram) innumeris singularibusq́ tuis erga me officijs, hoc etiam nomine sit additus cumulus. Atq́ vtinā aut ea quæ tu de me amicißimè sentis, præstare poßim aliquando: (dabo equidem in eo sedulo omnem operam) aut cæteri tibi tantisper assentiantur, dum mihi facultas maior ad te pro tua singulari eximiaq́ virtute, egregijsq́ in Christianam rempublicam meritis, ornandum atque augendū detur. Tunc enim in magnitudine mei erga te amoris immensa atq́ mirifica tibi declaranda plenißimè mihi ipsi satisfacere posse cōsiderē. Quod verbis, aut scriptione prosequendum non puto. Non solùm quòd eam esse volo animorum nostrorum coniunctionem, vt re & beneuolentia, non verbis inanibus confirme-

firmetur: sed etiam, quòd in ea summa voluptate, quã ex tuis literis capio, ita purissimis illis atq; amplissimis admirabilis tuæ eloquentiæ splendoribus mei ingenioli præstringitur acies, vt nisi ab illa tua in omnes, seorsumq; in me insigni humanitate recreer, planè deterrear à scribendo. Verùm de his hactenus. De rebus publicis, est quod lætius quiddam tibi possim hoc tempore significare, ex eisdem enim qui hac æstate proxima nuntiabant maximum illum Turcarum motum, nuper accepimus, ea quæ ab illis nunc nobis impendent, multò esse commodiora. Nam scribunt, Turcas ipsos bonam illius bellici apparatus partem ad mare rubrum esse conuersuros: vt per illud oceanum Indicum validissima clade delati, impediant Lusitanos, qui ad Indos aromatum gratia soliti sunt commeare. Quòd etsi nobis aliquid sit allaturum incommodi, summæ tamen Christianæ reipublicæ Dei optimi maximi immenso erga nos amore, ita consultum vides, vt cùm è faucibus penè fati erepti ac planè conseruati esse videamur: tum etiam aliquid nobis supersit spatij in eas cogitationes incumbendi, quæ sint & tantis nostrorum temporum acerbitatibus aptissimæ, & antiquo Christianæ pietatis decore dignissimæ. Quod vtinam à nobis non prætermittatur, & his quæ quasi dormientibus nobis à diuina clementia sunt concessa, negligentiores non efficiamur: sed ad ipsius Dei optimi maximi opem (vt est in tuis literis) bona fide confugiamus. Cùm enim nullum tempus pietati & religioni aptum non sit, tum id magis est necessarium, quo maior in nos illius elucet

benigni-

benignitas, ne ipsius misericordia frustra cadat: sed ad ea potius pericula, quæ premunt, leuanda alliciatur. Aut si quid acciderit, nobis ad salutem tranquillitatemq́; perpetuam iter patefaciamus: néue quanto ille benignior fuit in nobis conseruandis, tanto sit in illis puniendis iratior, si quos tot tantaq́; beneficia pro maleficijs habuisse animaduerterit. Nam cùm sæpe anteà ipsius Dei optimi maximi immensa nostrarum rerum cura extiterit: tum verò non dubijs significationibus (si modò ij erimus, qui esse debemus) sperare nunc possumus, illum non solùm tantam malorum molem ab extéro hoste Turca iampridem imminentem, à ceruicibus nostris esse remoturum: verum etiam eas omnes, quæ nuper à domesticis proditoribus, quos hæreticos appellant, per vniuersum ferè Christianam orbem delubris templisq́; sanctißimis nefario scelere subiectæ sunt faces, ab ipsius præsente numine restinctum iri. Quis enim non videt ea quæ superioribus mensibus ab Heluetijs qui Catholicam fidem nobiscū vnà retinent, aduersus reliquos eius gentis pagos qui à recta religione desciuerunt, duobus magnis prælijs sunt gesta, sine ope diuina geri prorsus non potuisse? cùm enim magna ipsorū pars teterrima illa impietatis labe dudum esset cōtaminata, (Nam ex tredecim pagis, quinq; tantùm in fide permanserunt) decreuerunt illi, qui numero superabant, vi & armis ita cogere quinq; pagos veræ religionis amantißimos, vt illos suæ perfidiæ socios sibi adiungerent. Cumq́; iam res (vt te audisse non dubito) ad manus deuenisset, primo

in prælio octingēti ex nostris maximo Christianæ pietatis studio inflammati, paulum extra aciem, quæ ex octo tantum hominum millibus constabat, primi procurrere, incredibiliq; virtute & fortitudine viginti hostium millia sunt adorti. Quos continuò, occisis hominū amplius tribus millibus, & totidē ferè captis, qui proiectis armis mortē supplices sunt deprecati, in fugam coniecerūt. Cuius victoriæ cursui quamuis nox magno fuerit impedimento, præliumq; diremerit: in eo tamē illud maximè salutare accidit, & prædicandum, quòd cùm hostes rem esse in angusto animaduerterent, eos omnes quorum opera & artificijs plebs fuerat concitata, in primam aciem coegerunt procedere. Quod vbi sine mora facere, vel vt suis adderent animos, vel quòd ita necessitas postulare videbatur, minimè recusassent: interfecti sunt noti ferè omnes tantorum scelerum & perfidiæ autores, inter quos ceciderunt quàm plurimi sacerdotes, qui abiurato veræ religionis cultu, sese in Satanæ famulatum coniecerant: repertusq; est multis vulneribus confectus Zuinglius, qui primus ad Heluetios attulit pestifera Luteranorum dogmata: eisq; ob singularem, qua maximè inter Heluetios florebat, opinionem virtutis, doctrinæ, & sapientiæ, assiduè imperitorum animos imbuebat: cognitumq; postea est, pagum qui Tigurinus appellatur, quiq; omnium illorum infidelium habetur caput, ex CCC. senatoribus, ad septem tātùm, eo confecto prælio, esse redactum. In quo triginta tantùm pedites à nostris sunt desiderati: relataq; sunt ex pugna ad pagum Lucernēsem (qui itidem in fide-

fidelium Heluetiorum est facilè princeps) complura signa militaria: inter quæ fuit vexillum maximũ pagi Tigurini, & tormenta muralia XIX. quadringentaq́ castrensia. Hoc prælio inter hæreticos nuntiato, quanquam nulli erat dubiũ, quin illa omnia Dei optimi maximi felicißimis auspicijs à nostris essent confecta, mireq́ ipsius Zuinglij interitus hostes perterruisset: multitudine tamen et numero suorum confisi, iterum prælio decertare, rursusq́ fortunam experiri decreuere. Itaq́ breui redintegratis viribus, delectisq́ ex omnib. pagis, teterrimo illo scelere imbutis, et in vnum locum coactis, hominum millibus circiter triginta: additisq́ præterea Germanorum auxilijs, qui superiore prælio non potuerant interesse, in nostros castra mouerunt. Quibus cùm nostri appropinquassent, subitò & præter omnem spem hostium, concursu tam acri in eos impetum fecerunt, vt eum modò hostes ferre non potuerint. Itaq́ primùm loco pulsi, deinde dißipati, vniuersi terga verterunt. Quos nostri insequuti, complurib. captis, magnum eorum numerũ trucidarunt: multos quoque ex eis repentinus suorum terror, ac fuga, in quasdam locorum angustias compulit. Quibus interclusi, ex præruptis altißimisq́ rupibus, nostris vrgentibus, se præcipitauerunt. Hoc prælio à nostris felicißimè cõfecto, rursusq́ hostibus profligatis, & insigni clade affectis, cùm Lucernenses, qui vt suprà memoraui, inter quinq́ pagos fideles in maximo habentur honore, aliquot oppida ab hostibus occupata recepissent, ea qua Christianos decuit vsi mansuetudine, ac lenitate, legatos

tos de communi quinque pagorum concilio ad Tigurinos miserunt: qui testarentur, se quæcunque fecissent, nullis priuatis inimicitijs, sed tantùm veræ religionis causa fecisse: neque quicquam aliud petere suis armis, quàm vt ad auitum sacrorum morem rediretur. Quæ cùm æquo animo Tigurini, Dei (vt ego arbitror) ira perculsi, accepissent: omnes qui pertinaciores in eiuranda impietate sunt visi, confestim è pago expulerũt, seq; Lucernensibus & alijs fidelibus adiunxerunt. His de rebus heri in senatu recitatæ sunt, magna omnium lætitia, literæ Episcopi Verulani, quem illuc Pontifex Maximus legatũ miserat. Quibus nobis magnã spem facit, cùm vnus omnino sit hic pagus Tigurinus, cuius autoritate reliqui, qui à communi religione & Christiana pietate discesserunt, cõtineantur: fore, vt breui dimissa pristina errorum pertinacia, cum pagis fidelibus se coniungant. Quod si euenerit, tantò futurum est Cæsari adiumento in eo conuentu, quem pro sua summa pietate & religionis studio, ad abolendum, aut si id fieri non poterit, aliqua saltem ratione, reprimendum impium Luteri scelus, aliaq; hæresum monstra conficienda, quæ ex letali illo, ac pestifero fonte per omnem Germaniam longè lateq; fluxere, ad Calend. proximas Febru. Ratisbonæ indixit, vt ipsum multò commodius. maioriq; existimatione & dignitate, tantis vulneribus Christianæ reipub. Deo bene iuuante, mederi posse sperandũ sit. De rebus vrbanis nihil est quod scribã: nam & pleræque eodem loci sunt, quo reliquisti, & si quid præterea noui sit, puto te ab alijs certiorem fieri. Ita-

que

que venio ad postremam epistolæ tuæ partem, in qua de vitæ tuo instituto grauissimè scribis. Qua perlecta in eadem opinione continuò fui: eaq; non modo eximiam quandam, & singularem pietatem, religionemq; præ se ferre mihi est visa, verùm etiam iucunda accidit & salutaris. Cũ enim semper iudicauerim hæc fortunæ membra, diuitias, honores, dignitates, inania esse & caduca, magisq; ad laborem & pericula, quàm ad salutem valere: semperq; statuerim, ipsius Dei cultum, & salutem animorum longè his esse præuertendam, tamen vix dici potest, quàm hæc mea mens tuo isto iudicio sapientissimo, monitisq; grauissimis fuerit confirmata. Itaq; dum ea mihi spes propterea non euanescat, quæ me mirifice sustẽtat: fore, vt habita (quod dudum oportuit) eximiæ multiplicisq; virtutis tuæ ratione, huc ad nos quandoq; redeas: egoq; hanc vsus & congreßionis tuæ intermißionem, quoad mihi per tua tempora licitũ fuerit, aßiduitate & diligentia sarcire poßim. Dum igitur spes ista non extenuetur, non solũ approbo sanctißimum istud tuum propositum, quo solo ad æternã domum recta peruenitur via: verùm quãtum potero enitar ipse quoq;, atq; à Deo Opt. Max. assiduis precibus contendã, vt tandẽ aliquãdo vtar pâcatis fluctib. quò mihi securus ad verã tranquillitatẽ muniatur cursus. Interea si quid est, q me tua aut cuiusquã tuorũ causa curare oporteat, id tibi ne pollicendũ qdẽ videtur, cùm et voluntatẽ meam tibi satis notã esse intelligã, et ea quæ restãt, re tibi magis q̃ verbis me pbaturũ cõfidam. Vale. Prid. Id. Decẽb. 1531. Romæ.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Benedicto Accolto S.R.E.Cardinali, S.P.D.

Ego humanitatis tuæ, & beneuolentiæ erga me vberes quotidie capio fructus: velut ex his literis, quas ꝓximè ad me ex Io. Pisciæ sermone misisti. Quã illæ amanter scriptæ sunt? quàm prolixo animo? quàm (vt ita loquar) penè etiam ardenter? vt omnis tua in illis mihi gratificandi, & in omnibus morem gerendi, voluntas se ostendit? Non possum tam loqui quàm sentio: sed certè, si vllo vnquam tẽpore tuus aduersum me animus beneuolus atq; cõstans, voluptati mihi fuit, his sum literis incredibiliter delectatus. E quibus illum tamen fructum vel maximum cepi, quòd meã erga te beneuolentiã, & singularem in omni genere obseruantiam, tibi perspectam & cognitam planè esse intelligo. Etsi enim peroptatũ mihi est, me abs te diligi, charũq; haberi: illud tamen etiam optatius, meam voluntatem, pari in beneuolentia vicißim tibi reddenda, tibi quoq; esse probatam & gratam de qua autor sum, vt omnia ex me summa tibi pollicearis, non fallam existimationem tuam. Non enim minor voluptas est probis & cõstantibus viris, amare, quàm amari: præsertim cùm id iure fiat: sitq; in eo iudicij quædam etiã laus, non amoris solùm, & studij significatio. Quòd quoniã mihi in te contigit: moriar, ni operam omnem dedero, vt quòd te amo tantopere coloq;, non solùm tuæ erga me beneuolentiæ relatum, sed tuis multis eximijsq; virtutibus etiam tributum esse videatur. De Paulo quod me hortaris, ego iampridem istud ipsum commentor, vt eum

mihi socium & adiutorem in huius ecclesiæ custodia adsciscam: qui mihi postea successurus sit. Sed veritus sum vsq; adhuc ætatem eius: nam de Pontificis quidem maximi voluntate erga me, & de tua ope atq; opera mihi parata, non dubito. Nunc verò cùm & annorum satis sit (agit enim ætatis quartum & vigesimum) & summum eius ingeniū, optimi mores, ac singularis vitæ modestia exornet: maturè iam id videor posse facere. In quo (ita Deum velim propitium) vt hoc meū de illo iudicium, non tam cōsanguinitati, & generi, (quā quam ne id quidem nō spectatum est) quàm virtuti et meritis à me tribuitur. Sed de eo te ex alijs malo, quā ex me cognoscere. Illud qđ mea valde interest, à te vehementer peto, vt cum nemine adhuc rem hanc communices, habeasq; eam tecum occultam et tacitam, quoad paratis rebus, tua mihi opera & autoritas requiretur.

Quòd confidis in repub. meliora fore, quàm quæ pertimueramus, vtinā quidem ita sit. Ego quid dicam, aut quid expectem nescio: in summo timore versor: nihil parati ad succurrēdum video, quod quidem validū firmumq; sit. Fortunæ parum habeo fidei: nostris cōsilijs vt valeamus exopto. Sed hæc quoq;, quando ea nō sunt muneris nostri, Deo permittimus, q̃ vnus omnia potest. Ego superiorib. diebus, quāquam morbo graui impeditus, ex quo iam tamen conualescere incipio, dedi ad te literas, quibus ad illas tuas respondebam, quæ vberrimæ atq; ornatißimæ pridie Idib. Decemb. datæ, secūdū multas et magnas amoris tui significationes, de Helueticis rebus me docebant. Quas quoniā vereor ne nō

tibi sint redditæ, eodem exemplo rescribi iussi, et ad te mitti: non ea me hercule gratia, quòd illarũ iacturam grauiter ferendã putẽ: quippe quæ etiã scripta negligentius (vt ab ægroto sunt) sed vt perspiceres, nullũ à me tuẽdi officij, neq; amoris mei tibi declarãdi locum prætermitti. Vale. Carpẽtoracti, V. Idus Martij. 1532.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Benedicto Accolto S.R.E. Cardinali, S.P.D.

CVm iter hàc haberet Didacus Mendoza, qui tibi has literas reddidit: adolescens summo quidem inter Hispanos genere & loco, & summa nobilitate: sed ingenio etiam & moribus, quàm maiorum suorum clarissimorum virorum splendore ornatior: accidit, vt is mecum diem vnum esset, atq; in sermonib. (vt fit) percontanti mihi, quò, & cuius rei gratia hoc itineris suscepisset: Romam inquit, vt bonarum artium studijs ibi operam dem. Quæ cùm responsio mihi præter opinionem meam accidisset (non enim soliti sumus videre ex illis oris ad Vrbem istius rei causa venientes) admiratus, perrexi inteerrogare reliqua. Tum ille mihi animum suum totum aperuit, ita inflammatũ ad eas arteis & literas, quas nos optimas appellamus, nihil vt fieri posset ardentius. Hîc iam non te puto expectare, dum exponam, quo statim beneuolentiæ studio in illum accensus fuerim. Sum equidem, semper propensus ad eiusmodi animos omni mea comitate cõplectendos. Sed tamen iuuenem hunc intuẽs, amplissimis fortunis, nobilitate eximia, cognationibus maximis, patriam in qua propè dominaretur, & penates suos relinquentem,

tem, peregrinantemq́ in alienas & remotas regiones, nullius rei cupiditatis, præterquàm bonarũ literarum causa: crede mihi, sum non mediocriter motus. Itaque tempus eius confirmandi et cohortandi non omisi. Laudaui consilium: hortatus sum, vt magno animo incumberet in studia, ad summa contenderet: facilè eum si adniteretur, vel partes primas, vel proximas certè adepturum. Quod hoc maiore cum spe faciebam, quòd videbam eum sine monitore adhuc & magistro, sua ipsum sponte, solo naturæ bono, tantam iam adeptum iudicandi facultatem, vt Ciceronis imprimis scripta in manibus haberet, ijsq́ præcipuè delectaretur. Sed cùm ipse me rogasset, vt ad vrbanũ aliquem ex meis amicis hominem doctum literas darem, cuius ipse, ad Vrbẽ cùm venisset, familiaritate atq́ amicitia vti posset: occurristi tu continuò, vel ita doctus, vt excellens: vel ita amicus, vt tibi à me non fides solùm in tuẽda amicitia, sed obseruãtia etiã debeatur. Itaq́ cũ eo de te multa locutus sum: dixi quæ sentio: ostẽdi nusquam eo magis, quàm apud te, voti sui futurum compotem: propterea quòd domus tua talium virorum & præstantium ingeniorũ conuentu præcipuè celebraretur. Annuit gaudens: seq́ ad te profecturum primò dixit. Qui cùm hoc animo istuc veniat, vt tibi sit vsu quã cõiunctissimus, nihilq́ omnino aliud abs te præter beneuolentiam tuam expetat: peto à te mi optime Accolte, vt hunc talẽ iuuenem sic recipias in amicitiam tuam, vt omni ille tua humanitate, quæ profectò summa est, ad arbitrium suum, & quandocunque illi fuerit commodum, perfruatur. Est

omnino hoc tuum, & naturæ tuæ præstantis ac singularis, fauere bonis ingenijs, eaq; florentia atq; honesta esse velle. Sed quod tua sponte faceres in complectendo atq; extollendo hoc adolescente, vt mea quoq; causa studiosè magis & significantius facias, id ego te etiam atq; etiã rogo: imprimisq; vt illi eruditorũ hominum beneuolentiam concilies, quorum frequentia & copia semper abundat domus tua. Quod cùm feceris, nam facturum non dubito, videor tibi posse polliceri, tantam te ex adolescentis nobilißimi atque optimi neceßitudine, obseruantia, familiaritate, voluptatem eße capturam: vt in quo melius tuam liberalitatẽ comitatemq; adhibeas, non sæpe sis reperturus. Vale. Carpentoracti, XI. Calend. Iunij, M.D.XXXII.

IAC. SADOLET. EPIS. CARPENT.
Benedicto Accolto S. R. E. Cardinali
S. P. D.

EOdem tempore et de tuo reditu ad Pontificem Maximum, & de patrui tui viri clarißimi, hominisq; sapientißimi, morte accepi. Quo ego nuntio variè commotus sum. Nam cùm valde mihi lætandum arbitrarer, in eis esse iã locis, in quibus tua excellens virtus & autoritas, & tibi celebritati atq; laudi: et nobis, qui in fide tua sumus, teq; vehemẽter colimus, vsui atq; emolumento esse posset: hanc tamẽ animi mei lætitiam obturbabat illa cogitatio, quòd intelligebã te funere domestico, et in eo funere, in quo tecũ vnà magnam ornamentorum & dignitatis suæ iacturam fecisset Resp. non priuatis solùm incommodis, sed propè luctu publi-

to commoueri. Talis enim vir profectò amissus est, vt non solùm qui ex stirpe & genere eodem sunt, proprium illud damnum sentiant: sed et nos, qui vobis semper & vestræ familiæ dediti fuimus, & omnes boni, vniuersaq́ʒ ciuitas, communem hanc et suam ducat calamitatem. Etenim re vera vnius in interitu sua cuique pars incommodi & detrimenti inuecta est. Quis enim erat opis egens atque consilij, cui non esset in illius humanitate & sapientia paratum perfugium? quis in ciuili & pontificio iure ita hæsitabat, vt cùm accepisset cognossetq́ʒ illius sententiam, non ea tanquam oraculo contentus, omnes scrupulos dubitationum ex animo suo eijceret? quòd in illo inaudita quædam & propè singularis iuris sciētia esse putabatur. Quæ porrò grauitas in eo? quæ autoritas? qui cùm propter et summā amplitudinem ac dignitatem, omnibus publicis consilijs non interesset solum, verùm etiam præesset: propter opinionem tamen prudentiæ atque consilij id cōsequebatur, vt non cum alijs multis vnà, sed propè solus gubernare Rempublicam, & eam suis sustinere humeris videretur. Itaque et illius potißimum monitis ac prudentia nitebantur summi Pontifices, et omnis penè Italia Christianumq́ʒ nomen cunctum consilijs eius acquiescebat. Sed etsi tanto incommodo, mœroreq́ʒ communi, vnius hominis mors omnibus lugenda est: nos tamen qui propiores illi extitimus in familiaritate atqʒ amicitia, quiq́ʒ ab ipso primùm pluribus beneficijs ornati, deinde à te proximo illi & coniunctißimo, omni humanitate accepti semper fuimus, haberemus grauio-

uiorem causam dolēdi atq; mœrendi, nisi nos tua præstans virtus cōsolaretur. Itaq; ne illas quidem rationes diligenter mihi exquirendos puto, quibus coner quasi leuare dolorem tuum: cùm te hominem egregia animi firmitate præditum, fidentem eis muneribus, quæ tibi & à natura, & ab industria tua donata sunt, nulla res molesta de statu tuo dimouere posse videatur. Illa potius commemorabo, quæ non tibi, sed nobis esse solatio queant: hominē eum, qui florētißimè vixerit, summos honores gesserit, summam fuerit gloriam virtutis, doctrinæ, omnisq; prudentiæ consecutus, tum autem diutißimè nobiscum versatus sit, in senectute extrema, & in ea ætate decesserit, quæ iam nulli idonea voluptati, tantùm ad labores, & ad miserias sit exposita, nō esse deflendum velut mortuum: cuius præsertim imago virtutis, & dignitatis, & autoritatis, in te ipso nobis relata sit: vt nihil in illo amißum desiderare poßimus, quod non in te nobis redditum cumulatè habeamus. Ac cæteras quidem rationes aptas ad consolandum, quæ ex Deo & religione, & ex illa altera vita cœlesti & immortali afferri poßunt, tibi potius considerandas relinquemus, quàm ipsi nobis sumemus exponendas: cùm nihil à quoquam in eam rationem tam accuratè dici possit, quin tu id multò melius scias, magisq; promptū habeas, quàm quiuis nostrum. In eo nos potißimum insistemus, atq; inhærebimus, vt tibi in te ipso, & in eodē te, nobis omnis consolatio sit posita. Qui dum te habebimus, non sumus neque sine patrono nos, neq; Respu. sine egregio suorum ornamentorum defensore futuri.

Qua-

Quare hoc officio, si non commodè atque ornatè, piè certè, & amanter per me, & illius mortui memoriæ, & nostræ inter nos necessitudini persoluto: licere mihi iã arbitror de illa altera parte, quæ tota mihi iucunda accidit, hoc est, de reditu tuo ad Pontificem, pauca verba facere. Etenim noli existimare, mi optime Accolte, tuam istam absentiã nõ mihi nimis diuturnã fuisse visam: quanquam te rebus præclarè gestis, prouinciaq; ritè & ordine constituta, cum omnium gratia, & laude, ad tuos reuertisse gratulor. Sed tamen non dici potest, quã mihi videatur Reipub. esse vtile, te in hoc motu rerum, & tantorum congressu principum, ibi potissimum esse, vbi cõsilio & integritate tua res imprimis publica perfrui possit. Et si in hoc fortasse refero ad me aliquid, qui cùm tu abes, carere mihi videor tutore vel præcipuo omnium fortunarum mearum. Verũ quã quam hoc nonnihil forte est: illa tamen vehementius me adducit ratio, vt te optem istic esse, quòd scio quantum in tua virtute & eloquentia præsidij rebus communibus constitutum sit. Sed ne de hoc quidem lõgior mihi habenda oratio est: cùm præsertim verear, ne tibi in maiore aliquo negotio impedito intempestiuus obstrepã: tuasq; grauissimas interpellem occupationes. Illud tantum addo, me de aduẽtu tuo, et de laude gestæ conseruatæq; prouinciæ tibi ita gratulari, vt cupiam quæ de illis rebus ad nos plata sunt, multorũ celebrata literis et sermonib. tamen, quoniam confusè nobis significata sunt, singula melius nosse ex te & enucleatiùs. Cuius rei cũ erit tibi otium, vt facilè præstare id possis,

ali-

aliquā suscipies curā docendi me, certioremq; faciēdi. Me quidē certè gloriæ tuæ fautorē, et laudū prædicatorē amantißimū ac fidelißimū semper habiturus es. Vale. Carpētoracti, XII. Cale. Februarij, M.D.XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Blosio Palladio suo. S. P. D.

AMor meus in te Blosi, qui etsi antea magnus semp fuit, nunc tamen ex hoc recente congressu nostro factus est ardentior, posteaquā diuturna absentia mea nihil de tuo summo erga nos amore detractum esse cognoui: non patitur ferre me moram scribēdi ad te, quin quamprimum tibi & salutē nuntiem, & Deū immortalem precer, vt vestra ista nauigatio omnib. vobis prospera & salutaris sit. Nam hic nos quidem eramus solicito animo, quòd vētos uobis aduersos verebamur. sed in hac animi cura, & molestia, illa inerat cōsolatio: quòd maritimo dimißo cursu, arbitrabamur vos iter pedibus facere constituisse. Hoc si ita est, nilq; accidit vobis incommodi, est cur magnā Deo verè sospitali gratiā habeam. Nam mihi quidem nil euenire optatius potest, quàm audire & nosse, incolumes vos & sospites domum reuertisse. Sic enim à vobis digressus sum Maßilia discedens, sic in his oris terrisq; remansi: vt tamen mecū vestrum omniū memoria et acre desideriū consuetudinis vestræ māserit. Cognoui enim planè, req; ipsa sum expertus, nihil homini esse, vt poeta inquit quidā, homine amico amicius. Etenim, per Deū immortalem, si vobiscum aßiduus fuißem, nullaq; intercapedo temporis vsum et familiaritatē nostrā diremisset, qui potuistis

ma-

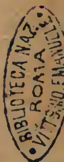
vaim studiū præ uobis ferre & voluntatē gratificādi mihi? qui tantum mihi à vestra consuetudine iā diuulso tribuistis, quantū ego, si in vestris oculis semper habitassem, vix ausus fuissē optare? Et ego his à vobis officijs prouocatus, pari vobis pietate & beneuolentia non respondebo? aut posterioreis in amādo partes ferre me patiar? mori me millies malim, q̃ eiusmodi quicquā cōmittere. Qui si ad referendā vobis gratiā parū idoneus fuero: ad cōmemorandam quidem certè & habendam, ero diligens. An ego optimi & maximi Pontificis tot beneficia erga me tacita sinam præterire? pro quo si vitam sanguinemq́ profundam, vix vllam partem ipsius erga me meritorū assequar. Quid? tua tam multa officia, mi Blosi, quæ mihi à te tributa sunt, obliuiscine vnquā possim? quid aliorum tot hominū humanitatem & studiū? à quibus cū tam longè septem annorum interuallo abfuisse, vix debui existimare vel tenue vestigium recordationis de me in eorū animis residere: qui tamen omnia mihi recētis beneuolentiæ signa præstiterunt. Quibus equidem cunctis sum obstrictus: sed in exoluendis nominibus ita reddam vnicuiq́, vt mihi tempus, occasio, facultasq́, suppeditarit. Nam tibi mi Blosi me totum iampridem dedidi: tuumq́ istū amorē aduersum me non minore ipse charitate beneuolētiaq́ sum amplexus. In qua quidem mutua voluntate nostra vt perpetuò maneamus, neuter profectò nostrum ab altero rogandus est, (quid enim nobis in vetere amicitia nostra tuenda cōstantius?) ego tamen morē secutus sic agendi, rogo te etiam atq́ etiam, vt me isto modo ama-

re nūquam desinas: tibiq́ꝫ viciſsim de me ita perſuaſum habeas, eſſe te mihi et fore ſemper chariſsimum. Vale. Carpentoracti, VIII. Cal. Decemb. M.D.XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Vbaldino Bandinello S. P. D.

PRidie eius diei, quo ſum hinc Maſsiliam profectus, qui fuit dies tertia Cal. Octob. accepi tuas literas. Quæ etſi mihi gratiſsimæ fuerunt, declararunt enim planè tuum erga me amorem, eamq́ꝫ curam & diligentiam, quam tu in rebus meis agendis adhibuiſses: tamē quoniam mihi tardius fuerāt redditæ, egoq́ꝫ tecū Maſsiliæ congreſſurum me arbitrabar, nullam tunc ſuſcepi cogitationem reſpondendi tibi. cùm ad id potius me paraſſem vt præſens tecum de omnibus rebus colloquerer. At poſteaquam illuc veni, primùm id mihi accidit incommodi, quòd mihi ibidem Pontifex duodecim dies ipſos expectādus fuit. Deinde cùm ex eius aduentu eā certè voluptatem cepiſſem, quàm meus in optimū atq́ꝫ humaniſsimum principem amor, totq́ꝫ præterea hominum mihi amiciſsimorum inſperatus conſpectus attuliſſet: in tanta mea gratulatione illud accepi moleſtiæ, quòd neque te, neq́ꝫ alios quoſdā mihi amiciſsimos homines in conuentu illo affuturos cognoui. Ac de te quidem ita audiebam, cùm Pontificis miſſu in Hiſpaniam iter ſuſcepiſses, aliquotq́ꝫ iam dierū proceſsiſses viam, in itinere ipſo ægrotum reſtitiſse. Quo ego nuntio cùm eſsem ſanè perturbatus, Binus noſter, & is qui tibi & mihi eſt amiciſsimus Petrus Carniſiccius plenus officij atq́ꝫ humanitatis adoleſcens, affirmauit periculū nullum

lum esse: seq; certò existimare, antequã conuentus Massiliensis dimitteretur, nobiscum te futurum. Id postea quam non contigit, egoq; tuo aspectu & colloquio fui priuatus, statui non amplius differendum esse officium meum. Itaque etsi Paulo mandaram Massilia iã discedens, vt aliquid daret ipse ad te literarum: tamen aliena illa opera non contentus, vt primum reuerti Carpentoracte, has ad te scribere institui, quæ tibi nuntiarent, gratum te mihi fecisse, quod meã, atq; adeò quòd prouinciæ huius causam tam accuratè apud Põtificem egeris. Quanquam ille, qui fuerat huc missus, vt prouinciam seditionibus quibusdam laborantem, pace concordiaq; placaret, non sedator, neq; extinctor factionum, sed cõcitator potius apparuit. Venerat enim huc partibus illis addictus, quas maximè timebamus. Neq; ipse id dissimulabat, neq; animi sui studium tegere poterat. Sed cùm cupiditate esset ita aperta, vt palàm omnibus pateret, quorum arbitrio gesturus esset magistratum, cumq; in causis paribus eorum qui rerum per se gestaru rationes essent reddituri, non æquo iure aduersus omnes, neq; eodem vteretur: complures hinc boni uiri et nobiles concilio habito, primum quæsitoris huius libidini se opposuerunt: deinde re ad maximũ Pontificem Massiliam delata, facile ab eius clementia & singulari iustitia est impetratum, vt pro homine parum his populis probato, aliũ nobis daret, in cuius virtute, & integritate, & prudentia requiesceret Prouinciæ status. Quod et factum est, datũq; negotium Paulo Capisuccio, homini eximia autoritate atque doctrina,

quem nunc maximè expectat Prouincia. Quæ ego tibi volui nota esse, vt intelligeres, neq; tu me, cùm tibi ista exponebam, sine causa laborasse: & quàm gratum putes mihi accidisse hoc officium erga me tuum. Nã quòd de studijs meis cum eodem optimo Pontifice communicaris, gaudeo maiorem in modum, meorum illi studiorum rationem probari. Sed crede mihi, quãtum literis potero, quantum scriptis, quantũ hac mea ingenij mediocritate, et his facultatibus, quæ mihi à natura, aut à diligentia tributæ sunt, omnia sum ad eius ornandam atq; illustrandã gloriam collaturus. Ita enim ille de me meritus est. Et hac in re, quod per me minus valebo, amor mihi ingeniũ et vires suppeditabit. Te quidẽ tacuisse cũ illo id quo minime prolato fuit opus, & probo factum, & in eo etiã beneuolentiã tuã agnosco. Operam tuã in vrbe ita mihi paratã esse duco, vt meãmet mihi. Sed mea istic pleraq; parui momẽti sunt. Quòd si acciderit, vt tua mihi gratia & ope sit vtendũ, literis non parcã. Illud cuperem, de quo etsi tu Lugduni mecũ modestissimè es locutus: tamen doleo vehementer, non ex mea id sententia quã primũ confici: vt hominis florẽtissimi, ac liberalissimi gratiã & beneuolentiã tibi reconciliares. Quem hominem ego summè diligo atq; colo: arbitrorq; id me iure optimo facere debere: quando & illius eximia virtus spectata omnibus, & beneficia erga me complura ac præclara extiterunt. De me meisq; rebus, et de publicis, nihil ego ad te scribo. Nam & quæ propriè ad me ipsum pertinent, parum idoneæ sunt quæ scribantur: &, si quod publicè factũ est, quod

sit dignum scriptione, plurimos earum rerum habiturus es & narratores, & testes. Tu vt valeas, nosq́ue, quod facis, diligas, magnopere à te peto. Carpentoracti, XII. Calend. Decembris. M.D.XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Laurent. Campegio S.R.E. Cardinali. S.P.D.

NIhil mihi potuit nuntiare lætius, quam te ex Germanica legatione tua, saluum & sospitē, longo interuallo, ad tuos reuertisse, gratumq́ue & optatum conspectum tuum summo pontifici, collegisq́ue tuis omnibus atque ipsi vrbi imprimis retulisse. Non enim dubito, quin tua eximia virtus & autoritas, in his tantarum agitationibus rerum, sæpius requisita & desiderata fuerit. Quanquam seruiuit illa quidem Reip. magnasq́ue et maximè ægras illius partes consilio & diligentia absens sustinuit. Sed tamen quemadmodum ea membra quæ cordi propior sunt, plures et potiores habent in cō seruando corpore functiones: sic summorum hominum sapientia & grauitas, proximè principem, & in ipso capite conciliorum statuenda est: vt latius in omnē partem illarū vtilitas possit dimanare. Verum vt se cunq́ue res habet, labores tuos eiusmodi fuisse, vt ea, quæ grauissimè laborabant, iamq́ue curam omnem respuere videbantur, in commodiorem tamen statum per te deducta sint, valdè & laudi tuæ, & publici vtilitate gratulor. Atq́ue vtinam aliquando finem eius mali aliquem videamus, cuius tāta extitit vis, vt nō solùm humanas, verū etiam diuinas res & rationes potuerit peruertere. Nec verò nunc eius tollendi atque exterminandi non adest

occasio, duobus summis optimisq́; principibus in vnum locum adductis. Qui si prudentia & facilitate perfecerint, vt tertium hunc quoq; cuius nos in regno viuimus, flagrantem studio Christianæ pietatis contra hæreticos tutandæ & protegendæ, in amicitiam & gratiam poßint restituere: non metuo, quin clarius in cœlo sibi monumentum seruatæ religionis, quàm in terra deuictarum gentium sint constituturi. Sed ego fortasse studio inani feror, atque ea curo quæ minus ad me pertinent. Quæ etsi in studijs & voluntatib. omnium communia sunt, in potestate tamen paucorum sunt posita. Quid ergo? nónne mihi licitum est optare, vt pauci illi qui poßint, etiam velint consulere Reipublicæ? Quanquam vt dixi, de optima mente principum istorum dubium mihi non est. Res forsitan impeditiores sunt, & durior ac difficilior earum rectè tractandarum ratio. Recordor enim quàm sæpe cùm ipse quoque interessem rebus agendis, optima hominum consilia, grauis Reip. fortuna interruperit. Sed tamen vt ex instituto hoc sermone honestius abeamus, Deum supplices precemur, vt quod humana vis nequit, ipse sua clementia & ineluctabili potentia velit prouidere. De te autem ipso, Campegi optime, atq; humanißime, illud quidem mihi persuasum habeo, quod tuæ est naturæ & bonitati imprimis consentaneum, eos qui te coluerunt semper & amauerunt, nequaquam tuo ex animo elapsos eße: neque vllam eße poße tam diuturnam absentiam, quæ te obliuisci veterum amicorum cogat. In quibus ego si principem locum appeto & diligendi tui, & amplè at-

que

que honorificè de tua virtute existimādi: haud sanè mirum videri debet. Sed tamen meas esse duxi partes, redigere tibi in memoriam, me eodem animo & obseruātia erga te esse, qua semper fuerim: & simul hanc voluptatem scribendi ad te, & tecum per literas quasi colloquendi, capere properaui. Qua quoniam diu mihi carendum fuit, dici non potest, quàm fuerim sæpe angore quodam animi solicitus: cùm tua in longinquis partib. commoratio, tecum hoc mihi commercium literarum adimeret. Nunc posteaquā es reuersus (quod tibi bene prosperéq; vt eueniat opto) renouabo, si tibi non fuerit molestum, hoc officium scribendi: teq́; interdum meis literis appellabo. Tu quod proprium est constantiæ & virtutis tuæ, me, quē in fide tua semper habuisti, vt perpetuò tueare ac diligas, te etiam atq; etiā vehementer rogo. Vale, Carpent. XII. Calen. Feb. M.D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Hippolyto Medici S.R.E. Cardinali, S.P.D.

CVm ad me Roma scriptum esset, te viro optimo & homini prudentissimo, mihiq́; vetere amicitia coniunctissimo, Antonio Pelleoni Burgio in magnis ipsius rei familiaris angustijs, tua ope & liberalitate auxilium tulisse, largoq́; illū congiario prosecutum esse, quo is nubiles filias, quibus dotem aliter conficere non poterat, honestè atq; ex sua dignitate familiæ nuptum daret: equidem cepi eam animi lætitiam quam debui, plurimumq́; ambobus vobis absens sum gratulatus. Quòd cùm vtrunq; singulariter amem, te verò præterea obseruem etiam atq; colam: eadem tua benignitate & il-

lum leuatum onere atque incommodo, & te gloria ac laude auctũ esse cognoui. Etenim ea demum vera liberalitatis est laus, cùm in illos cõfertur beneficium, qui sua dignitate donantis nomen illustrant. Ac quod ad illius virtutes attinet, exponerem libenter quibus ille de causis & tuo & omnium amore dignus sit: (quid est enim illius prudentia, quid temperantia, quid integritate, fideq́; spectatius?) sed quoniã tu horum illi ornamẽtorum præcipuus testis es, quippe qui eum non iudicio solùm tuo, q̃ à tanto viro satis magni æstimari debuit, sed opibus etiam tuis, & copijs, virtutis causa decorâsti: supersedebo hoc onere, de illo narrandi ac prædicandi quæ sentio, & ad te vnum conuertar: qui mihi visus es hoc præclaro facto admonuisse cæteros, & docuisse, nihil esse tam proprium præstantis eximiæq́; virtutis quam aliorum & fouere & honorare virtutem. In quo magna mehercule naturæ vis, et imprimis mirabile consilium extitit. Quæ cùm duo virtutis genera constituißet, vt vna eßet virtus adiuuandum et commodãdum se impartiens, altera idonea cui commodaretur: ita hũc complexum præclaræ societatis iugatum inter se et annexum esse voluit, vt altera sine altera suum explere munus rite nequeat: nec quisquã habere laudem rectè faciendi poßit, nisi is in quo rectè fit, hoc sit munere & benificentia dignus. Præbuit igitur tibi Pulleo noster facultatem ex tua eximia virtute agendi, quòd suis ipse meritis ac virtutibus magnitudinem animi tui prouocauit. Ille tibi à tua ineunte ætate, egregia cum fide & beneuolẽtia deseruiuit, tuosq́; teneriores annos

aluit instituitq; ad virtutem: vt tu nunc uir effectus, erga optimum virum, qui parentis tibi loco fuisset, pietatis officia vsurpares. In maximis rebus summo omniũ principum patruo tuo, operam illi et diuturnam et valde vtilem nauauit: vt tu tunc illius industria et integritate muneribus honestanda, & acuti in pendendis hominibus, & propensi in adiuuandis famam & gloriam tibi comparares. Difficultates ille domesticorũ incommodorum, patientiamq; paupertatis, nec sine dignitate, & cũ modestia diu tulit: vt tu in eo subleuando nũc ac recreando, insignem liberalitatis ac magnanimitatis laudem consequerere. Ita in hac veluti alterna quodammodo inter vos procuratione virtutẽ, cum ille ita separaret, atq; excoleret, vt ad quamlibet magna promerenda beneficia esset aptus: tu excelso & magno animo omnium merita tua liberalitate anteire contenderes: factum est id quod decuit, vt tua tamen virtus existeret superior. Quantum enim inter regem interest, & inter ciuem, tantum distat inter gloriam dantis & accipientis. Itaq; Pulleonis prudentiam, probitatem, modestiam, amamus & collaudamus omnes: tuam verò largitatem, beneficentiam, altitudinem animi summopere etiam admiramur. Tu enim hac tempestatè vnus, aut certè cum paucißimis, opum & diuitiarum instrumento, quæ tibi pro loco, pro nobilitate, pro familia tua gloria sunt amplißima, non ad explenda auaritiæ studia, quæ semper infinita esse solent: sed ad effundendam tuam bonitatem in plurimorum commoda et emolumenta vteris. Tu talem iam te, annis penè adhuc adoles-

lescentibus,& nobis & Reipub.præstas:quales fermè si essent hi, qui matura sæpe ætate, & multo vsu rerum, honoribus & muneribus publicis præficiuntur, splendere melius hoc seculum omni eiecta sorde auaritiæ cerneremus. Quæ maximè vna, altis & præstantibus animis atq; consilijs infecta atque inimica est. Quæ facit, vt dignitatis, & honestatis, & amplitudinis, aut nullam iā, aut sanè quam exiguā partē teneamus. Cuius quando labis maculam tu & natura tua voluntateq́; abhorres, & contrario amore virtutis & liberalitatis es incensus, illaq́; species & forma diuinæ pulchritudinis animo tuo illuxit: quid est cur dubitemus (pro communi nunc sensu omnium te amantium loquor) locare in te præsidia spei nostræ, rationemq́; publicæ salutis ac dignitatis in tua potissimum virtute constitutam habere? cùm quid à te expectandum firmiorib. ætatis tuæ annis à nobis sit, obsidibus magnis iam edocti simus. Fortitudine tua superiore anno aduersus ferocissimos nostræ religionis hostes, & nunc benignitate ac beneficentia erga de te meritos. Quorum vtrunq; cùm in ipso extremæ adolescentiæ tuæ tempore tanta cum laude gloriaq́; præstiteris, certissima spe sumus, percepturos nos vberrimam frugem ex matura postea tuæ virtutis segete. Quod vt ita sit, idq́; nostra ex sententia eueniat, & ex tua dignitate, saluumq́; te, & magnum, & florentem diu videamus, ego cùm Deū immortalem supplex rogo atq; oro, tum tibi pro ista tua tanta humanitate ac liberalitate, & meo, & Pulleonis nomine, ago gratias tuæq́; præstantissimæ virtuti, ac tam egregiæ com-

commemorandæq; naturæ, vehementer atq; ex animo gratulor. Vale. M.D.XXXIIII.

HIPPOLYTVS MEDICES CARD. Iacobo Sadoleto Episcopo Carpent. S. P. D.

SI vllius vnquam honestæ rei, actionisue, iucundissimum fructũ mihi capere visus sum, hæc profectò ea est, de qua tu mihi per literas grauissimè, & copiosissime superioribus diebus gratulatus es. In quibus dandorum recipiendorumq; beneficiorum adeò rationes omnes patefecisti, vt liberalis viri effigiem, quàm optatissime postea acutissimeq; verbis exornares tuis, te potius animo spectasse intelligã, quam quod de re tã tenui ea sentias, quæ à te in hanc sententiam scripta sunt. Facis tu id quidem naturæ tuæ bonitate, vt si quid ab amicis rectè factum audieris, continuò id, qualecunq; sit, in cœlum laudib. efferas: neq; laudes solũ, sed admiratione ac plausu etiam prosequare. Ego autem ad hanc q̃ informãdam suscepisti liberalitatis speciẽ, nihil adhuc (vt verum fatear) attuli præter exiguum quiddã vix inchoatũ, ac plane rudè. Quod tu, qui vberrimis exercitationibus, grauiorum artium locupletissimis præsidijs, memoria nostra id assecutus es, quod vel paucis antiquorũ contigisse videmus: vestitu orationis adeò illustrasti, eò vt me redigas, vt nõnihil existimationis accepisse tuo hoc præclarissimo testimonio non negẽ. Est igitur cur Pulleoni gratias agam, cuius virtute ac probitate ea mihi de illo in animo opinio insederit, vt de augenda hominis vtilitate & commodis ratio tandem

ineunda fuerit, hocq́; quasi æs alienum, quo illi infirmio res ætatis meæ gradus obstricti erant, dissoluendum. Ita factum est, vt dum ab officio non discedimus, nõ solùm piè id factum, & humanè homines interpreten tur, sed aliqua ex parte in societatem quoq; illius præstantissimarũ laudum mihi deueniendũ putent. Quod quoniam abs te probari sentio, tuo iudicio standũ est. Itaq; non pugnabo tecum, & omnia quæ de me scribis deq; mea humanitate, liberalitate, beneficẽtiaq́; aduer sus Pulleonẽ eò pertinere arbitrabor, vt & tu quanti illum facias, & quanti rursus à me fieri velis, hoc tuo il lustri testimonio testatum relinquas. Nã de superioris anni aduersus sæuissimos nostræ religionis hostes suscepta à nobis prouincia, nihil est quod tibi respondeam. In quo quidem ea mihi tribuis, quæ sine temeritatis no ta vix possim agnoscere. Desiderio certè peracri; ac studio flagranti ad ea tunc arma accessimus: quæ si ite rum nobis sumenda erunt, tanto Reipublicæ insigniorem operam nauare conabimur, quãto maiorem nobis corroborata iam ætas, consilij maturitatem, & rerum vsum attulit. Tu verò mi Sadoletè, quem à nobis maxi marum & grauissimarum artium studia, in quib. iam pridem magna cum laude versaris, abducũt, isto tuo sic fruere ocio, vt cùm te præclarissimis ingenij monimentis ab omni posteritatis obliuione vindicaueris, nonnihil etiam memoriam nostri cõseruandam putes. Vale. Romæ Idibus Iunij.

IAC.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARVM LIBER VIII.

REGINALDVS POLVS IACOBO Sadoleto Episc. Carpent. S. P. D.

RATIAS tibi agam prius, (ita enim rerum ordo, & mei officij ratio postulant) deinde ad mãdata tua conuertar. Neq; verò illa solùm me ad agẽdum gratias impellunt, quæ tu in me præsentem officia contulisti: cùm me domo atque hospitio honorificè sanè lauteq; acciperes, cùm animum meum, tui cõgressus cupidissimum, erudito illo & pleno grauitatis sermone retineres & planè pasceres: atq; maximis de rebus quærentem & hæsitantem, omni prorsus scrupulo & dubitatione liberares. Quæ quidẽ quoties in mẽtem reuoco (reuoco autem sæpissimè) quod de Platonis cœna dixit Timotheus, cùm ab eo inuitatus esset, & eundem postero die vidisset, cœnas Platonis non modo in præsentia, sed in posterum quoq; diem esse iucũdas: idem ego multo prolixius de tuo hospitio dicere possũ. Non modò in præsentia fuisse iucundum, sed in aliquot menses iam fuisse, atq; idem, vt spero, in multos annos futurũ. At verò cùm à tua consuetudine, cuius ego suauitatem tum primùm quasi gustare cœperam, tã citò dirimi, ac tanto locorum interuallo disiungi, animo sanè molestè ferrem, cùm nec mihi tum integrum esset aliter facere, rationibus meis sic ferentibus, & in hæc lo-

ca penè trahentibus: ne huic quidem dolori meo defuisti. Inita enim à te ratio est, quemadmodum eo quo tantopere delectabar, non vsquequaq; priuarer. Sed vt te etiã absens aliqua ex parte fruerer, adiuncto mihi eius modi itineris comite, qui te mihi quotidie reddebat, qui iucundissimos tuos, & grauissimos sermones sine intermissiõe referebat, nec sanè intermori eam, quam ex consuetudine tua voluptatem cepi, vllo pacto sinebat. Quis enim te ipsum melius exprimere potuit, quã tu, quàm scripta tua, quàm liber ille tuus quem per me Bembo reddi voluisti? in quo prudentia tua, grauitas, doctrina, quib. maximè delectabar, elucẽt. Hunc certè mihi comitis loco accepi: qui non modò mihi in breui illa & paucorũ dierum via, quæ in Italiam properanti instabat, pro vehiculo fuit, quod de facundo comite dici solet: sed in longo totius vitæ cursu, in quo maximè, & periculosissimè laboratur, & vehiculi, & ducis locum facilè obtineret. Ex quo quidem hanc primo aspectu voluptatem cepi: quòd mihi cogitationem omnem de eo in quod ingressus eram itinere, impedito sanè & molesto, abstulit, meq; totum in contemplationem præclari illius itineris abduxit, quod te duce & monstratore, adolescenti ad laudem & decus tendenti, certum & gloriosum proponebatur. In quo quidem ualdè delectabar, cùm quasi oculis, sic animo cernerẽ, te grauissimum & prudentissimum senem, vt peritum gubernatorem, gnarum & locorum & maris, syderumq; & tempestatum omnium, sic animo prouidum, sic omnia pericula longè lateq; prospicientem, vt nihil non prædice-

dicere ac præcaueres, quod vel impedire tam præclarum cursum, vel in periculum adducere posset. Qui nõ cuiuis adolescenti, in vulgi moribus educato, vulgarib. parentibus orto, & qui filiorum educationem in postremis haberent, te ducem profitearis: sed illi qui ab optimis parentibus, penè antequam in lucem puer ederetur, huic tam præclaræ expeditioni fuerit destinatus: cuius educationi natura non obsistere, sed suas dotes benignè largiendo, se fautricem sponderet. Qui ab incunabulis sic eductus, sic literis & moribus formatus fuerit, quẽadmodũ est à te sanctißimè & prudentißimè præscriptum. Hunc verò talem cùm tibi ipse oratione formasses, vel potius natura sic formatum, & parentum votis huic rei destinatum, cùm Paulum tuũ accepisses, quid non voluptatis mihi præbuit, præclarus ille quem recenses, in eo instituendo apparatus? Deinde cùm ex puerili institutione, tanquam ex angustijs eum abduxisses, et in latũ illud, quod adolescentis institutioni quasi pelagus patebat, adduxisses, tum sanè maximè delectabar, cùm te secundißimo illo orationis cursu, plenis eloquentiæ velis, ita omnes artes doctrinasq; percurrentem viderẽ, ut cùm nihil tibi tum aliud propositũ esset, nisi vt earum artium sedes & loca, vbi ad tempus insistendum, atque ad maiora & vlteriora tendenti commorandum esset, monstrares: ea tamen sic oratione illustras, sic artium singularum vires & virtutes explicas, vt propè monstrando in earum iam poßeßionẽ mittere adolescentem videaris, atq; eas recẽsenda tradere. Hæc certè magna cum voluptate contemplabar. Sed

quò

quò magis me delectabant, eò sanè auidius expectabã, quò tandem præclarum istum cursum, quem tanto apparatu instituisti, dirigeres: quem tibi portum proponeres. In qua expectatione statim se mihi in conspectũ obtulit philosophiæ portus, quò te velis remisq; properare, atq; ilbic paulò pòst alumnum tuũ relinquere vi debam. Præclarus ille quidem, & omnibus alijs portus præferendus, si antiquis illis Aristotelis & Platonis temporibus, vel etiam si recentioribus M. T. Ciceronis, hic cursus abs te institutus fuisset, aut si ij gubernatores adolescenti tuo contigissent: nec enim illi profectò aliũ elegissent, nec facilè tum alius tutior vel cõmodior reperiri potuit. Sed cùm his felicibus temporibus cursum institueris tuum, quib. ut multi terrarum noui tractus, insulæq; & portus antiquitati incogniti, inuenti sunt: pluribus eorum qui antiquitus celebres erant, vel mari obrutis, vel vetustate consumptis: sic etiam animorum portus multo tutior & tranquillior, Deo ipso, & eodem Dei filio duce & inuentore nobis apertus sit, quem antiqui ignorabant. Cumq; Sadoletus ipse, qui in hoc cursu gubernatoris locum obtinet, etsi appulsus quidẽ ad antiquorum portũ, tamen prætervectus sit, nec diutius ibi commoratus, quàm vt necessaria sibi inde sumeret ad reliquum cursum perficiẽdum: in hunc tandem, qui à Deo filio monstratus sit se receperit, vbi nũc summa cum animi tranquillitate & securitate viuit: quid est cur non Paulus tuus meritò tecum conqueratur, si in alieno & infido iã portu eum relinquas, cũ te ipsum in optimo & tutissimo collocaris? Ego certè illius verbis

bis tecum expostulare non dubitabo, si iuuenem omnibus vel naturæ dotibus, vel doctrinæ præsidijs tua opera instructißimum, & planè talem qualem tu parentũ votis expetendum proponis, fluctuantem iam in philosophiæ portu reliqueris: quæ ne portus quidem iam nomine digna sit: sed vt de Tenedo dixit Poeta, Nunc tantùm sinus, & statio malefida carinis. Atqui non nobis tantus iste in eo educando apparatus, nec præclara ista tua institutio, talem nobis promisit, qui præcepta tandem viuendi à philosophis peteret, aut qui animi securitatis causa in illorum portum confugere necesse haberet: sed qui vel principibus ipsis philosophorum, si iam reuiuiscerent, nouum et præstantius viuendi genus ostenderet, quo illi nunquam aspirare potuerunt. Sapientiam autem & animi tranquillitatem longè aliam, & aliunde quàm à philosophiæ præceptis petendam, tantò præstantiorem & diuturniorem ea quam philosophia promitteret, quantò humanis præstabiliora diuina sunt. Quare age mi Sadolete, noli promisso tuo, in tali iuuene instituendo satisfactũ putare, si eum ad philosophiæ limites perduxeris, aut etiã si philosophiam ipsam integram tradideris. Soluas inde oportet, neque unquam defatigere, donec in sacrum eundem portum, in quo tu ipse summa cũ animi tranquillitate viuis, illum perduxeris. Nec enim conuenit tam præstanti educationi, & illi quem omnium opinione, hæredem virtutis & sapientiæ tuæ es relicturus, in alio quàm quo ipse tabernaculum vitæ posueris, portu conquiescere. Hæc ad te verbosius scripsi, vel tuo imperio obsequutus,

tus,

tus, qui me etiam de illo tuo libro, quem satis admirari non poteram, quid sentirem ad te scribere voluisti, vel meo in sacras istas Musas amori satisfaciens. Quas abs te illaudatas & tacitas præteriri, cùm reliquas omnes artes & disciplinas dignis præconijs ornaris, vix æquo animo spectabam. Vel etiã quòd Langæo nostro, cuius liberis instituendis iste abs te labor præcipuè sumptus sit, hoc imprimis gratum fore non dubitabã, si quod in philosophia & reliquis artib. facis, vt singularum laudes attingendo, ad earum studiũ adolescentum animos erigas, idem in Theologia facere non neglexeris: in qua reliquæ omnes, vt in oceano flumina, se immergere solent, & debent. Et certè conuenit, vt quæ te ipsum maximè ornat, & indies magis magisq́ ornatura est, cũ de ijs disciplinis sermo sit, quarum cognitio humanos animos colit & perficit: eius laudem haud quaquam silentio inuoluas: præsertim cùm ad Langæum scribas, quem scio, quoties è negotiorum fluctib. quibus in aula versantem iactari necesse est, emergere licet, in nullo libentius, quàm in Theologiæ portu conquiescere. Sed tu meæ loquacitati ignosces, qui cùm sanctè adiurare possim, me his quatuor annis non tantum quidem Latinè legisse, quantum nunc ad te scripsi, Theologorum libris auocatum, quos tamen in genere Latinorum scriptorum non pono: in hanc insolitam Latinè scribendi loquacitatem erupi. Sed vt loquendi tecũ, sic etiã scribendi ad te, quo cũ absente quasi loqui videor, dulcedo quædam me longius vltra epistolæ fines prouexit. Cui tu ꝓ tua humanitate ignoscas oportet. Nũc ad tua mã-

data

venio. In quo eo breuior ero, quo pauciora mihi scribẽda reliquerunt eorum literæ, ad quos mihi mandata & literas dedisti: quas iam spero ad tuas rescriptas te habere. Oẽs enim receperunt, post paucos dies quib. id cõmode facere possent, se tuæ voluntati esse satisfacturos. Bẽbi verò literas cum his ad te mitto: quẽ cum Venetijs salutarem, eiq́ tuas literas vna cum libro darem, quantopere delectaretur de te, & de tuis studijs audire, pro vestra coniunctissima necessitudine, facilius est tibi existimare, quã mihi scribere. Veronensi verò Pontifici, quẽ Veronæ salutaui, etiã tuas literas tradidi: qui me vnum diẽ apud se detinuit, cũ nullus penè nobis sermo esset, nisi de te, & de tuis studijs: cùm sæpe se valdè dolere ostenderet, suauissima cõsuetudine tua, propter locorum interuallum, quo disiuncti estis, se priuari. Lazarum tuum Patauij offendi, cui etiam tuas literas tradidi, cùm ad me salutatũ humanissimè venisset. Omnes vero tibi de ista animi tranquillitate & ocio gratulantur: ex quibus tam præclaros fœtus oriri, et prodire in vtilitatem publicam vident. Quæ vt tibi perpetua sint optant. Egoq́ imprimis, qui non minus præclaros sciã te iam parturire, his quia te iã sunt in lucem editi, hoc idem optare non desinam, partumq́ fœlicissimum optari. Vale. Venetijs, IIII. Calend. Nouembris.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Reginaldo Polo. S. P. D.

ILlum primum cœpi ex literis tuis fructũ, quod cognoui ex his manu tua scriptis, te valetudine bona iã vti: de qua fueram mehercule aliquot antea diebus nõ pa-

rum solicitus cùm Thomas tuus ad me Auenione scrisisset, te in eum morbum quo hîc laborabas, Venetijs denuo incidisse: nunc tuæ mihi peroptatæ literæ omnem mihi huiusmodi de te metum & solicitudinem meam penitus absterserunt. Cõfido enim (quæ tua tẽperantia est) hunc nuncium valetudinis tuæ, & lætitiam quam nos ex eo capimus, diuturnam nobis fore. Alter aũt fructus ex tuis literis non tam fortasse necessarius, quàm hic de quo dixi, sed certè ad voluptatem animi aliquanto vberior: quòd quantum tu me ames, & quàm de me honorificè sentias, ex eisdem planè literis perspexi. Etiam mehercule cuiusmodi tu sis, quàm doctus, quàm humanus, quàm elegans, quàm dignus qui ab omnibus his ameris atq; colaris, qui virtutem, & comitatem, et optimum sibi morem esse colendum putent. Sed quæ tu ad me de me ipso scribis, in quib. iudicium tuum est de me cum singulari beneuolentia coniunctũ: omnia sunt eiusmodi, vt cuiuis intuenti facilè appareat, amantis illa esse hominis magis, quàm iudicãtis. Etsi enim tu hac ingenij quoque & sapientiæ laude mirificè ornatus es vt possis commodè iudicare de altero: tamen id quoque tibi esse impedimento, quod plurimis officit, vt amore inductus, amici bona carius æstimes, quàm quanti illa sunt, minimè mirandum est: præsertim cùm naturæ humanitatem habeas ingenio & prudentia non inferiorem. Mihi quidem, cùm ea quæ mihi tribuis, non continuò agnoscenda esse videantur, libenter illa refero & conuerto ad amorem: quò sanè dum charus tibi iucundusq; sim, satis tuo iudicio me ornatum esse puto. Non

enim

enim mediocris est operæ, neq; virtutis, tali viro qualis es tu, tantopere placere. De te verò, mi doctißime atque humanißime Pole, si ea dixero quæ sentio, nūquid tu illa certo iudicio, ac beneuolentiæ in te meæ es ascripturus? Vtinam quidem possem verbis omnia complecti, quæ mihi de te in animo insita, penitúsque affixa sunt: non vererer nimium amantis suspicionem. Sed si hoc non queo, quod meos eloquendi, exprimendiq; conatus, tuorum ornamētorum copia obruit: illud quidē dicam quod in promptu est: vsq; eò me aspectu, sermone, sanctißimis tuis illis, & modestißimis moribus, fuisse captum: vt nunquam postea mihi ex animo nostri illius congressus memoria exciderit. Quanquam enim perspiciendi tui penitus, ac fruendi exigua mihi potestas fuit facta, propter subitum à nobis discessum tuū, qui mihi mœroris non minus reliquit, quàm tuus lætitiæ aduentus attulerat: tamen vitæ cursum tuæ mecum ipse considerans, & summorum hominum testimonia, quæ tibi sæpe egregia apud me ab illis data sunt, cōgitatione mea repetens, quibus præsertim testimonijs breuis illa mecum congreßio tua apprime fidem fecisset: talem te in animo gerere cœpi, qualis profectò tu es. Neq; aliter statuere potueram, quàm eum, qui & nobilitate domi, & fortuna amplißimus, cognatos, familiareis, patriamq; reliquisset: & cùm flagraret studio atq; amore artium optimarum, ex vltimis orbis terrarum regionibus illarum adipiscendarū causa in Italiā se contulisset: ibiq; annos complures commoratus, ita se dedisset familiaritatibus amicitijsq; doctißimorum

ac præstantissimorum hominum, vt illorum omniũ iudicio imprimis dignus ipse haberetur, quem & propter fidem atq; integritatem vitæ venerarentur omnes, & propter ingenium doctrinamq; coleret: hunc ego (inquam) existimare alium non poteram, quàm summũ et singularem virum: hominemq; eiusmodi, cui nos ista qui pendimus et iudicare aliquid possumus, nõ beneuolentiam modò, aut honorem tacitum, sed omnia cultus et officij aperta & perspicua studia deberemus. Accesserunt literæ tuæ præclaræ testes ornamentorum tuorum, atq; amoris summi erga me tui: que me totũ tibi addixerunt. Quàm ille humaniter scriptæ? quã eleganter? quàm argutè: nihil vt ingenij luminibus his quæ in eis plurima elucent, nihil vt præclara effigie pietatis tuæ, ac religionis erga summum Deum, quæ in illis expressa est, fieri posit illustrius. Et tamen tu is cũ sis, qui alicuius domum ingressus, intro tecum feras lætitiam hospiti tuo, atq; honorem: agis mihi per literas gratias quod te domi meæ libenter acceperim. Quasi nõ maximo mihi ornamento fuerit aduentus tuus, et voluptati sermo atq; congressus. Aut tu plus ex me, quàm ego ex te, & ex sermonibus tuis, adeptus fueris & suauitatis, & commodi. Ast ego tuum illud consilium fidele & sapiens nunquam è memoria depono: cum tu mihi dubitanti, quodnam genus potissimum sequi studiorũ deberem, & quorum autoritati atq; opinionibus assentiri: quòd erãt, qui alia mihi studia quædã, et diuersas scribendi rationes proponerent: fidenter & promptè consuluisti, vt ea præcipue sectarer studia, quorum fructus

in hac

in hac vita nonsolu, sed in omni æternitate integra ma nere possent. Quo ego responso maximè adductus sum, vt me literis sacris totum dedendum putarem, ad quas eram iam quidem sponte mea propensior. Simulq; integritatem, & virtutem, & religionem tuam admiratus sum. Qui cum inter eos homines diu versatus esses, qui bus hæc studia minus probantur: atq; eis artibus ipse instructus, quorũ videtur lepos, eruditio, elegantia, ab his rudioribus (vt existimatur) studijs abhorrere: boni tate tamen naturæ, & ingenij vi, ac cæteris, anteponen da studia duceres: quæ non præsentem modo suauitatẽ sed multò magis rationem perpetuæ vtilitatis habeãt. Sed quid ago? maioris ista sunt operæ & temporis lon gioris quàm vt vna epistola comprehendi poßint. Veniamus ad literas. In quib. quòd scribis, librum meum in via tibi pro vehiculo fuisse, valde mediusfidius id læ tor: quodq; eum probas ac laudas, mihi vehemẽter gra tum (quid enim dißimulare est opus) Sed illud gratius tamen est, quòd ex illo te intelligo memoriam & cogitationem mei crebrius aliquantò & diligentius vsur passe: quo nihil mihi quidem accidere potest optatius. Mandata mea, quæ abeunti tibi dederam, diligenter te confecisse, neque miror, (noui enim fidem & integritatem tuam) & te de ea re plurimum deamo. Accepi iam quidem à Bẽbo meo literas, cùm vberes ad ea quæ ab eo requirebam, imprimisq; & elegantes & eruditas: tum omnibus refertas officij ac beneuolentiæ signis. Expostulationem tuam qua vteris mecum, quòd locum Theologiæ in enumeratione earum artium, qui

bus recta institutio adolescentiæ continetur, nullum de derim, sed in philosophia totũ hominẽ constituerim: sic accipio mi Pole, vt in omnib. tuis dictis atq; factis, tua animi virtus, & deo dedita voluntas vehementer mihi probetur. Sed ego primùm nominatim de Theologia nihil dixi, quòd ea in philosophiæ nomine continetur. Est enim Theologia (vt ipse nosti) apex quodammodo philosophiæ, & fastigium. Cuius tanquam magni cuiusdã corporis, cùm plura membra sint, vt ab Aristotele est perspicuè demonstratum: illa quæ de Deo pars, & de principe causa pertractat, sola propè digna est quæ philosophiæ nomine censeatur. Quæ etsi aliter ferè tractata à nostris est, ac veteribus fuit: eam tamen philosophiam nunc appellari video à doctissimis & sanctissimis viris, Chrysostomo, Basilio, cæterisq;. Deinde cùm adolescẽtem sic instituam, vt eum duntaxat deducam ad annum ætatis quintum supra vigesimum, post id autem suo eum arbitrio permittam: non visum mihi fuit conuenire, accuratiùs ad ætatem illam de Theologia verba facere: cùm hæc ars vna atq; scientia senectuti maximè & sedatioribus annis apta sit. Et si præcepta suscipiendæ religionis necessaria etiam iuuentæ sunt, quemadmodum vtique sunt: satis illa à me in eo libro, quatenus quidem ad adolescentiam pertinet, sint tradita. Postremò, cùm in Hortensio distinctius de philosophia acturus sim, eamq; in suas partes omneis distributurus, veluti de qua proprius ibi sermo habendus est: non duxi eius dialogi ornamentum, quod in laudatione Theologiæ vel præcipuum futurum est, in hoc

prius

prius libro delibari conuenire: cùm id iucundius tum futurum sit, si ad hominum aures nouum atq; integrum accedat. Habes rationem eius prætermißionis meæ, quã tibi cupio probatam esse. Certè enim ego quod iudicaui esse congruentius, id secutus sum. Et nunc quidè perdifficilis foret cõmutatio. Plura enim mihi inuertenda in eo libro, vel totus potius liber alio ordine pertexendus esset. Verùm de his satis. Te amari à me mirificè, et coli, valde tibi persuasum esse volo: neq; me magis appetere quicquam, quàm vt meæ erga te voluntati tua mutuò voluntas in me amando respondeat. Vale. III. Nonas Decembris M.D.XXXII. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Reginaldo Polo S. P. D.

SErius respondi tuis literis, quàm volebam: quod accidit partim imbecillitate valetudinis, quæ etsi grauiter me nõ oppreßit, fuit tamen mihi ad scribendũ impedimento: (destillationibus enim molestis diu sum tentatus) partim quòd itineribus necessarijs aliquantum tempus consumpsi. Vt verò primùm oportunitas scribendi data est, nihil habui antiquius, quã literis tuis respondere: præsertim tam modestè, & tã eleganter scriptis. Summus enim tuus in illis pudor, & summa ingenuitas apparet. Sed quod tu multis verbis in illis disputas, existimare te, eas laudes quas tibi tribuerim, vel ab amore profectas esse, quo meum iudicium fallatur: vel si aliquid in eis iudicio sit dandum, id eò intentum esse, vt non quia eiusmodi sis, sed vt talis fias, quo laudes illæ te dignæ eße videantur: iccirco illam à me

prædicationem virtutis tuæ dicas esse susceptam. Facis hoc tu quidem quemadmodum cætera soles, ut omnib. in rebus quascunq; agis, aut loqueris, mos tuus rectus et liberalis eluceat. Sed ego facilè me ab omni illiusmodi disputatione euoluo. Fateor enim planè, quæcunq; dixerim de te, omnia fuisse amoris: sed qui amor à vero & integro iudicio profectus fuerit. Non enim quia te amaui, talem te esse existimaui: sed quia talis mihi es cognitus, iccirco amor ille à me susceptus fuit. Atq; vtinã mi Pole, tã facilè mihi esset omnia explicare verbis, quæ ego de te sentio, q̃ facile est ea quæ dixerim præstare. Verũ hæc hactenus: non enim postulat mutua nostra beneuolentia huius generis longam orationẽ. Illud mihi iucundissimũ ex tuis literis accidit, quod cognoui tibi esse perspectum, te à me amari: quòd quidem facere mihi necesse est, aut omnis penitus abijcienda est humanitas. Quod enim tantũ in amãdo esse potest animi studiũ, vt nõ id virtus atq; amabilitas tua longè superet? tuũ quidẽ animum aduersus me, & beneuolam plenã fidei et cõstãtiæ voluntatẽ, ita contingãt mihi ea quæ volo, vt omnium rerum habeo carissimã. Quare nil restat, nisi vt paribus vtrinq; officijs amicitiam excolamus, quod ego & de me, & de te æquè polliceri possum. De iniuria quã à me videri vis Theologiæ fuisse factã, satis me tibi esse purgatum arbitrabar. Verùm quoniã instas denuò, & vrges, dabo operam, vt tuum ad arbitrium per me illi satisfiat. Tu modò, quod bonorum est & prudentium iudicium, ita tabellam suspendito, vt in re non liquida nullum innocentiæ præiudicium afferatur.

ratur. A Thoma tuo accepi literas, homine tua familiaritate dignißimo, & eis studijs in quibus quotidie versatur. Ei tu multam meis verbis salutem: itemq; cæteris, quos nobis amicos esse scis. Paulus febri laborauit plusculos hos iam dies: ei tamē melius eße incipit. Itaque spe bona de illius salute sumus. Is si valuisset, non defuisset officio scribēdi ad te, tui certè memoriam (vt debet) summa cū fide beneuolentiaq; cōseruat Vale mi Pole. Carpent. Pridie Idus Iulij M. D. XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Reginaldo Polo. S. P. D.

ACcepi tuas plenas officij & humanitatis literas, omnemq; in illis probi ac præstantis ingenij tui, & pristini erga me amoris imaginem penitus recognoui. Quorum vtrunque quanti faciam, nihil atinet nūc me scribere. Vtroque quidem certè ita delector, vt nihil mihi accidere poßit optatius, quam me abs te tali viro diligi. Sed quæ à te de prætermißione officij scripta sunt, quodq; in eo videris vereri, ne aliqua abs te culpa suscepta fuerit, amabo te mi Pole, sint ea ex mutua nostra beneuolētia penitus sublata. Non enim recipit amicitia nostra suspiciones huiusmodi: nec tu peccare prætermittendo officio potes, nec ego animum tuum aliter atq; est interpretari. Quem cum officiosissimum & amantißimum mei esse cognoscam, non ex euentis tua mihi voluntas, sed ipsa per se & sua sponte spectata est. Equidem desideraui nonnunquam tuas literas: neq; id mehercule iniuria: quid enim est illis quod me delectet magis? Verùm ita desideraui, vt ego illa

me voluptate carere molestè ferrem: non vt te officio aut amicitiæ deesse arbitrarer. Cui tamen meæ aliquãdo intermissæ voluptati sentio nunc à te cumulatè satisfactum esse. Caue enim putes, quicquam mihi accidere potuisse tuis literis dulcius. Quæ cum tota vndique, tum illa me ex parte præcipuè delectarunt, qua tu Socraticè nimirũ et vrbanè excusationem tibi nõ scribendi ab orationis inopia & exilitate repetebas: qui totus elegantis ironiæ locus, & vultum mihi & animũ suauissima hilaritate aspersit. Obsecro istósne tu riuulos squallentes & aridos, aut tenui aqula interdũ fluenteis vocas? qui mihi ita currere visi sunt abundanter & largiter, vt appareat, non tenuem, sed vberrimum & eundem perennem fontem illa fundere. Quanquam hoc quidem de te mihi iamdudũ persuasum habui: te, quæ concupiuisses, omnia effecturum esse. Notum mihi erat ingenium tuum, nota virtus. Ardor autem ille, qui animis præstantibus ad appetendas res magnas comes adesse solet, nihil mihi non de te vel maximum pollicebatur. Speraui itaque fore, nec sum deceptus, vt tu ad istam ipsam, in qua nunc insistis, doctrinæ & eloquentiæ coniunctam laudem peruenires. Quapropter & gaudeo pro amicitia, & tibi gratulor. Illud aliquantũ ægre fero, quòd videre quasi videor, hæc à teipso ornamenta cõtemni: quæ meo quidem iudicio tãta sunt, vt sine his constare ne illa quidem rectè queant, quæ tu omnibus anteferenda iure optimo putas. Quo de genere quoniam bis iam à te sum lacessitus, tẽpus non alienum

vide

videtur meam tibi sententiam breuiter exponendi. Sacrarum rerum studium, & disciplinam tibi placet reb. cæteris anteponi. Quod ego quoque tecum vna confiteor. Cur ego in artibus reliquis, & maximè in philosophia, tempus conterimus? Quia nequimus ad fastigium sine fundamento, & sine parietib. peruenire. Quid? ista quandiu curanda nobis sunt, vt nō in vno illo ipso, quod optimum est, omnia nostra studia ponamus? Ad quod dicendū est, esse boni patrisfamilias totius domus tutelam et procurationem, non vnius duntaxat partis gerere: verùm ita totius, vt potissimæ quæq; in ea diligentius curentur partes. Et quoniam de domo & de ædificatione mentionem fecimus: quis non videat, Theologiam, quatenus in scientiæ ratione & genere reponatur, sine philosophia stare ipsam per se, & se sustinere non posse? vtranq; verò minùs aptè munus tueri suum, si à copia et facultate dicendi deseratur? At enim mundana ista sunt, & celebritatem ex hominib. quærunt, vulgiq; rumusculos & laudatiunculas aucupātur. Sūt enim nōnulli vsq; adeò rudes, vt hoc quoq; studiosis bonarum artium hominibus conentur obijcere. Quasi verò merces externa ingenuos moueat animos, parùmq; in eo fructus voluptatisq; sit, cùm quis quid facit, vt id aptè ac venustè, & sine labe vlla maculaq; efficiat. Nā laus quidem aduentitia res est, & in aliorum potestate sita: ad quā qui primò & præcipuè contendunt, ij nō verè, neq; ex animo bonis artibus, sed per simulationem dant operam. Omnis autem ingenij & virtutis actio præmium ipsa sibi in se continet, si ad perfectā speciem

sui

sui quæq; generis perducatur: ipsaq; rerum gerendarũ pulchritudine contenti simus. Quòd si decor ab oratione remouendus sit, cur non idem etiam à moribus? non ijs dico quibus inest virtus, quæ ipsa quoq; non alio fructu & emolumento, quàm suo decore spectada est: sed de eis loquor moribus, qui in gestu & omni motu corporis, ipsaq; vocis atq; vultus conformatione liberali, bene institutos homines ab agrestibus discernunt. An est quisquam qui reprehendere iure queat, quod seruus coram domino suo non modò fidelis atq; frugi, verùm etiam sine sorde, cultũ honestiore corporis studeat apparere? At iam ista ad summi boni adeptionem minus necessaria sunt. Ne sint: adiuuant certè, hocq; sæpe efficiũt, vt multi ad illud expetendum procedant comitatiores. Et sanè videndum est, si circuncidamus amputemusq; cætera, & tantum quod summè est necessarium relinquamus: ne dum diuini volumus planè fieri, humanitatis partem nullam teneamus. Sit modò nobis hoc fixum, quod vtiq; esse debet, vt omnia, in nobis si qua meliora sunt, accepta Deo penitus referamus: eaq; ad eiusdem vnius gloriam cõferamus. Hoc animo qui fuerint, cùm in ijs quas suscipiẽt actionibus, rebusq; quas gerẽt, summam sibi dignitatem operis proponẽt, summamq; pulchritudinem, inq; eam amore & studio incitati ferentur: tum non erit in his talibus pertimescendum, ꝙ inani laudis cupiditate deducti, à summo bono deficiãt. Itaq; ego et liberalibus artibus, quoad in illis nos, quantum proficiamus, non pœnitet, & imprimis philosophiæ operam dãdam puto, sine qua (vt dixi) nec Theologia

logia

logia quidem constat. In qua quòd scribis te ita tēpus omne consumere, vt ad cæteras artes atq; sciētias nihil spatij tibi ne respiciendas quidem relinquatur, non satis planè intelligo quid dicas. Patieris autem me pro nostra familiaritate, & mea ac tua naturæ ingenuitate liberè agere tecum. Non intelligo, inquam, quid hoc tantum tuum sibi velit studium. Nam si ea tantùm nobis percipienda sunt, quæ ad credulitatem nostram, & fidem faciendam de Dei clementia & benignitate erga nos pertinent: ea sunt nobis, nec multis, nec obscuris, sed claris & illustribus literis sat compendiosè tradita. Liber enim Euangeliorum omnem viam & rationem nostræ salutis continet. Si verò explicanda illa vberius sunt, & enucleatius tractanda: an te plus in eo tibi ab infinitis voluminibus istorum, qui ætati nostræ propinquiores, omnia referserunt incōditis libris, & litigiosè scriptis, quàm à Paulo, & lege veteri, & à prophetis opis latū iri existimas? Pauci libri sunt, (nisi forte me fallit) in hoc à nobis genere perdiscendi: sed quos magna cum cura & attentione animi legere debeamus, si ad diuinarum rerum cognitionē cupimus aspirare: qui non modò spatium locumq; dant lectitandis aliarū artium ingenuarum autoribus: sed ab ijs ipsi liberalibus studijs non exigua accipiunt suæ vtilitatis & dignitatis adiumenta. Nisi forte existimamus, summos illos viros, qui primi hæc Christiana literis illustrarunt, sine comitatu optimarum artium tantos progressus in diuinis facere potuisse. Quo in numero Basilium, Chrysostomum, Augustinum, Hieronymū fuisse cognouimus.

Sed

Sed de his satis, vel fortasse nimis multa. Lazarū meū, tuum contubernalem factum esse, morior, nisi mihi pergratum est. Quanquam enim corpore à vobis absum, animo tamē vobiscum excubo: vt videar mihi interdū quæstiunculas vobiscum vnà, & familiares sermones texere. Eum porrò ego ad philosophi studia animandū nunq̄ censui: quippe quorum ipse studio & amore imprimis teneatur. De Theologia quidem tibi assentior, nunquā illum ad summū peruectum iri, nisi ad reliquas facultates & disciplinas, quas multas magnasq́; possidet, hanc quoque primariæ artis, nobilissimæq́; scientiæ cognitionem adiunxerit. Cuius ego tibi in Hortensio at texam laudationem, vtiq; quoad patietur ratio operis, in quo ego nunc me assiduè vehementerq́; exerceo: speroq́; propediem copiam me vobis facturum, qui me as ineptias irridere possitis. Io. Petri Carafæ Theatis episcopi, doctrinam, sanctitatem, virtutem, notam habeo iam diu, eamq́; in oculis fero. Gasparum Contarenum amo coloq́;, nec de facie mihi cognitum: sed de animi virtute, & de eximiæ eruditionis fama. Tu mihi gratissimum feceris, si vtriq; salutem meis verbis plurimam dixeris. Contareno hoc amplius dictum mihi fuisse hoc anno, cùm essem Massiliæ, librum confectum ab eo, in quo de optimo ciuitatis statu grauiter docteq́; disseratur: eum librum cupere vehementer me legere. Quod Superantius, homo ingenio & nobilitate præstās, cùm discederemus Massilia, pollicitus fuit mihi se curaturum, ut exemplum ad me primo quoq; tempore mitteretur: eum ego oblitum arbitror. Tu qui autoritate &

te & gratia plurimum polles, si effeceris hoc mihi, vt quod sine onere aliquo tuo & sine incōmodo fiat, cupiditati in hac re mos geratur meæ, magna me iucunditate mediusfidius affeceris. Quod vt cōtendas & enitare, magnopere à te peto. Vale. IX Calend. Decemb. 1534.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.

Iacobo Simonetę episc. Pisauri S. P. D.

SEmper cognoui singularem in te prudentiam. Amorem verò erga me plurib. iam rebus etiam expertus sum. Sed crede mihi, posteriores literæ tuæ vtriusq; rei certissimum testimonium mihi attulerunt. Nam & cū beneuolentia consilium, & in consilio beneuolentiam erga me tuam omnem ostendêre. Itaq; ego, homo minimè timidus, qui ea quæ scripseram, curauerā etiam vt viderent isti ipsi quos contrà videbantur esse scripta, vt eorum iniquissimi in miserorum fortunas impetus magis refringerentur, cùm me non periculi mei cogitatio, sed officium & pietas imprimis mouerent. Vt primùm literas tuas legi, statui esse nefas, non parere sapientissimi atq; amicissimi hominis autoritati: vetusq; sui stuli procemium, atq; omne argumentum alia quadam ratione explicaui. Quod ipsum, librumq; totū vnà inscripsi, atq; misi homini summa virtute ac omni dignitate ornatissimo Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni, quocum magnus mihi vsus, & omnium officiorū summa necessitudo intercedit, qui nunc in Italiā proficiscēs, Venetijs imprimendū curaturus est. Quod si mihi librariorum copia fuisset, libenter tibi illum antè legendū misissem, vsusq; essem tuo potissimū iudicio: cui pluri-

plurimum profecto tribuo. Sed in summa inopia et difficultate eorũ qui describerent, feci quod necesse fuit: statuiq; esse cõmodius ad plurimorum manus eum celeriter deuenire, quàm ad vnius sero. Quãquam vnus tu mihi pro plurib. sis semper futurus. Sed ignosces festinationi huic meæ, multis enim de causis properaui vt ille liber quam primum in publicum exiret. Tu tamen sic eum legito vt si res in integro sit. Multa enim alia paro ac meditor, quibus accuratè perpẽdendis atq; examinãdis. opportuna semper mihi futura est doctrina et admonitio tua Sed hæc hactenus. De honore tuo quod ad me modestißimè atq; humanißimè scribis, scito me hunc ipsum honorẽ quo præditus sum, multo grauiorẽ illustrioremq; putare, posteaquam tu ad eundam es vocatus. Facit enim tua eximia virtus, et præstãs in omni iustitiæ laude integritas, vt nullus honor tantus sit, quẽ tu dignitate personæ tuæ ornare amplificareq; non possis. Sed hæc quoque, quæ longiorẽ desiderant orationem, in aliud tempus reijcienda sunt. Tu valebis, & nos diliges, tibiq; persuadebis, te à nobis verè fraterno animo amari & coli. Carp. XVI. Cal. Iunij, M.D.XXIX.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Hieronymo Nigro, S. P. D.

TVas literas accepi XV. Calen. Aprilis ex Vrbe datas: quibus mirificè sum delectatus, sunt enim totæ rhetorum, nec solum disertè atque eleganter, sed ab eo etiam scriptæ, cuius charißimam habeo erga me voluntatem. In quibus quæ de vrbis & rerum vrbanarum statu ad me scribis, sunt illa quidem acerba & mi-

sera,

sera, nec possunt non dolore animum tātæ rerum commutationis misericordia commouere. Sed tamen debemus aliquando esse viri, & ea fortiter ferre, quæ mutare minimè possumus. Quamobrem alia agamus, & quæ magis ad nos pertinent. Est autē imprimis mi Niger tibi gratulandum, quòd eum ex rectißimis studijs tuis aßecutus es tuorum laborum et vigiliarum fructū, vt spe iam certa ad immortalitatem niti poßes. Cuius diuino illo cupiditatis ardore qui semel correpti sunt, quid mirum, illis si deinde sordēt ista omnia quæ vulgò habentur amplißima? et ad aliud vitæ feruntur genus? Obscurum in populo illud quidem: sed cœlesti vitæ imprimis accommodatum. Quod ego summa cum voluptate animi poßideo et colo. Neq; verò arbitror maius mihi munus à Deo immortali potuisse tribui, quā hūc animi sensum vitaq́; statum, in quo illa tantum procurans, quæ huius officij & muneris, quod sustineo, propria sunt: quod reliquum est temporis, in eis studijs delectationibusq; consumo, quæ dignæ sunt viro, qui quidem sit vir: hoc est, qui actionum cōsiliorumq́; suorum non popularem iactationem & laudem, sed Deum veramq; sapientiam constituat sibi finem. Quocirca tibi facilè credo affirmanti, appetere te eandem vitam, mecumq́; esse cuperet. Noui enim omnes sensus animi tui cum propensos ad quietis studium, tum moderatione concordiaq́; placatos, vt verè beatæ vitæ desiderium, ista in te cæterarum rerum non corrumpat cupiditas. Quod scribis aūt quo minus ad nos, vt cōstitueras, accedere potueris, corporis morbum tibi prius, deinde iti-

X ne-

ac præstantißimorum hominum, vt illorum omniũ iudicio imprimis dignus ipse haberetur, quem & propter fidem atq; integritatem vitæ venerarentur omnes, & propter ingenium doctrinamq; colerẽt: hunc ego (inquam) existimare alium non poteram, quàm summũ et singularem virum: hominemq; eiusmodi, cui nos ista qui pendimus et iudicare aliquid possumus, nõ beneuolentiam modò, aut honorem tacitum, sed omnia cultus et officij aperta & perspicua studia deberemus. Accesserunt literæ tuæ præclaræ testes ornamentorum tuorum, atq; amoris summi erga me tui: quæ me totũ tibi addixerunt. Quàm illæ humaniter scriptæ? quã eleganter? quàm argutè: nihil vt ingenij luminibus his quæ in eis plurima elucent, nihil vt præclara effigie pietatis tuæ, ac religionis erga summum Deum, quæ in illis expressa est, fieri poßit illustrius. Et tamen tu is cũ sis, qui alicuius domum ingressus, intro tecum feras lætitiam hospiti tuo, atq; honorem: agis mihi per literas gratias quod te domi meæ libenter acceperim. Quasi nõ maximo mihi ornamento fuerit aduentus tuus, et voluptati sermo atq; congressus. Aut tu plus ex me, quàm ego ex te, & ex sermonibus tuis, adeptus fueris & suauitatis, & commodi. Ast ego tuum illud consilium fidele & sapiens nunquam è memoria depono: cum tu mihi dubitanti, quodnam genus potißimum sequi studiorũ deberem, & quorum autoritati atq; opinionibus assentiri: quòd erãt, qui alia mihi studia quædã, et diuersas scribendi rationes proponerent: fidenter & promptè consuluisti, vt ea præcipue sectarer studia, quorum fructus

in hac

in hac vita nonsolũ, sed in omni æternitate integrã ma nere possent. Quo ego responso maximè adductus sum, vt me literis sacris totum dedendum putarem, ad quas eram iam quidem sponte mea propensior. Simulq; inte gritatem, & virtutem, & religionem tuam admiratus sum. Qui cum inter eos homines diu versatus esses, qui bus hæc studia minus probantur: atq; eis artibus ipse instructus, quorũ videtur lepos, eruditio, elegantia, ab his rudioribus (vt existimatur) studijs abhorrere: boni tate tamen naturæ, & ingenij vi, ac cæteris, anteponen da studia duceres: quæ non præsentem modo suauitatẽ sed multò magis rationem perpetuæ vtilitatis habeãt. Sed quid ago? maioris ista sunt operæ & temporis lon gioris quàm vt vna epistola comprehendi poßint. Veniamus ad literas. In quib. quòd scribis, librum meum in via tibi pro vehiculo fuisse, valde mediusfidius id læ tor: quodq; eum probas ac laudas, mihi vehemẽter gra tum (quid enim dißimulare est opus) Sed illud gratius tamen est, quòd ex illo te intelligo memoriam & cogitationem mei crebrius aliquantò & diligentius vsur passe: quo nihil mihi quidem accidere potest optatius. Mandata mea, quæ abeunti tibi dederam, diligenter te confecisse, neque miror, (noui enim fidem & integritatem tuam) & te de ea re plurimum deamo. Accepi iam quidem à Bẽbo meo literas, cùm vberes ad ea quæ ab eo requirebam, imprimisq; & elegantes & eruditas: tum omnibus refertas officij ac beneuolentiæ signis. Expostulationem tuam qua vteris mecum, quòd locum Theologiæ in enumeratione earum artium, qui

bus recta institutio adolescentiæ continetur, nullum de derim, sed in philosophia totũ hominẽ constituerim: sic accipio mi Pole, vt in omnib. tuis dictis atq; factis, tua animi virtus, & deo dedita voluntas vehementer mihi probetur. Sed ego primùm nominatim de Theologia ni hil dixi, quòd ea in philosophiæ nomine continetur. Est enim Theologia (vt ipse nosti) apex quodammodo phi losophiæ, & fastigium. Cuius tanquam magni cuiusdã corporis, cùm plura membra sint, vt ab Aristotele est perspicuè demonstratum: illa quæ de Deo pars, & de principe causa pertractat, sola propè digna est quæ philosophiæ nomine censeatur. Quæ etsi aliter ferè tractata à nostris est, ac veteribus fuit: eam tamen phi losophiam nunc appellari video à doctißimis & san- ctißimis viris, Chrysostomo, Basilio, cæterisq;. Deinde cùm adolescẽtem sic instituam, vt eum duntaxat dedu cam ad annum ætatis quintum supra vigesimum, post id autem suo eum arbitrio permittam: non visum mihi fuit conuenire, accuratiùs ad ætatem illam de Theolo- gia verba facere: cùm hæc ars vna atq; scientia senectu ti maximè & sedatioribus annis apta sit. Et si præce- pta suscipiendæ religionis necessaria etiam iuuentæ sunt, quemadmodum vtique sunt: satis illa à me in eo libro, quatenus quidem ad adolescentiam pertinet, sint tradita. Postremò, cùm in Hortensio distinctius de phi losophia acturus sim, eamq; in suas partes omneis di- stributurus, veluti de qua proprius ibi sermo habendus est: non duxi eius dialogi ornamentum, quod in lauda tione Theologiæ vel præcipuum futurum est, in hoc

prius

prias libro delibari conuenire: cùm id iucundius tum futurum sit, si ad hominum aures nouum atq; integrum accedat. Habes rationem eius prætermissionis meæ, quã tibi cupio probatam esse. Certè enim ego quod iudicaui esse congruentius, id secutus sum. Et nunc quidè perdifficilis foret cõmutatio. Plura enim mihi inuertenda in eo libro, vel totus potius liber alio ordine pertexendus esset. Verùm de his satis. Te amari à me mirificè, et coli, valde tibi persuasum esse volo: neq; me magis appetere quicquam, quàm vt meæ erga te voluntati tua mutuò voluntas in me amando respondeat. Vale. III. Nonas Decembris M. D. XXXII. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Reginaldo Polo S. P. D.

SErius respondi tuis literis, quàm volebam: quod accidit partim imbecillitate valetudinis, quæ etsi grauiter me nõ oppreßit, fuit tamen mihi adscribendũ impedimento: (destillationibus enim molestis diu sum tentatus) partim quòd itineribus necessarijs aliquantum tempus consumpsi. Vt verò primùm oportunitas scribendi data est, nihil habui antiquius, quã literis tuis respondere: præsertim tam modestè, & tã eleganter scriptis. Summus enim tuus in illis pudor, & summa ingenuitas apparet. Sed quod tu multis verbis in illis disputas, existimare te, eas laudes quas tibi tribuerim, vel ab amore profectas esse, quo meum iudicium fallatur: vel si aliquid in eis iudicio sit dandum, id eò intentum esse, vt non quia eiusmodi sis, sed vt talis fias, quo laudes illæ te dignæ eße videantur: icirco illam à me

prædicationem virtutis tuæ dicas esse susceptam. Facis hoc tu quidem quemadmodum cætera soles, ut omnib. in rebus quascunq; agis, aut loqueris, mos tuus rectus et liberalis eluceat. Sed ego facilè me ab omni illiusmodi disputatione euoluo. Fateor enim planè, quæcunq; dixerim de te, omnia fuisse amoris: sed qui amor à vero & integro iudicio profectus fuerit. Non enim quia te amaui, talem te esse existimaui: sed quia talis mihi es cognitus, iccirco amor ille à me susceptus fuit. Atq; vtinā mi Pole, tā facilè mihi esset omnia explicare verbis, quæ ego de te sentio, q̄ facile est ea quæ dixerim præstare. Verū hæc hactenus: non enim postulat mutua nostra beneuolentia huius generis longam orationē. Illud mihi iucundißimū ex tuis literis accidit, quod cognoui tibi esse perspectum, te à me amari: quòd quidem facere mihi necesse est, aut omnis penitus abijcienda est humanitas. Quod enim tantū in amādo eße potest animi studiū, vt nō id virtus atq; amabilitas tua longè superet? tuū quidē animum aduersus me, & beneuolam plenā fidei et constātiæ voluntatē, ita contingāt mihi ea quæ volo, vt omnium rerum habeo carißimā. Quare nil restat, nisi vt paribus vtrinq; officijs amicitiam excolamus, quod ego & de me, & de te æquè polliceri poßum. De iniuria quā à me videri vis Theologiæ fuiße factā, satis me tibi eße purgatum arbitrabar. Verùm quoniā instas denuò, & vrges, dabo operam, vt tuum ad arbitrium per me illi satisfiat. Tu modò, quod bonorum est & prudentium iudicium, ita tabellam suspendito, vt in re non liquida nullum innocentiæ præiudicium afferatur.

ratur. A Thoma tuo accepi literas, homine tua familiaritate dignißimo, & eis studijs in quibus quotidie versatur. Ei tu multam meis verbis salutem: itemq; cateteris, quos nobis amicos esse scis. Paulus febri laborauit plusculos hos iam dies: ei tamē melius eße incipit. Itaque spe bona de illius salute sumus. Is si valuisset, non defuisset officio scribēdi ad te, tui certè memoriam (vt debet) summa cū fide beneuolentiaq; cōseruat Vale mi Pole. Carpent. Pridie Idus Iulij M. D. XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Reginaldo Polo. S. P. D.

ACcepi tuas plenas officij & humanitatis literas, omnemq; in illis probi ac præstantis ingenij tui, & pristini erga me amoris imaginem penitus recognoui. Quorum vtrunque quanti faciam, nihil atinet nūc me scribere. Vtroque quidem certè ita delector, vt nihil mihi accidere poßit optatius, quam me abs te tali viro diligi. Sed quæ à te de prætermißione officij scripta sunt, quodq; in eo videris vereri, ne aliqua abs te culpa suscepta fuerit, amabo te mi Pole, sint ea ex mutua nostra beneuolētia penitus sublata. Non enim recipit amicitia nostra suspiciones huiusmodi: nec tu peccare prætermittendo officio potes, nec ego animum tuum aliter atq; est interpretari. Quem cum officiosißimum & amantißimum mei esse cognoscam, non ex euentis tua mihi voluntas, sed ipsa per se & sua sponte spectata est. Equidem desideraui nonnunquam tuas literas: neq; id mehercule iniuria: quid enim est illis quod me delectet magis? Verùm ita desideraui, vt ego illa

me voluptate carere moleste ferrem : non vt te officio aut amicitiæ deesse arbitrarer. Cui tamen meæ aliquãdo intermissæ voluptati sentio nunc à te cumulatè satisfactum esse. Caue enim putes, quicquam mihi accidere potuisse tuis literis dulcius. Quæ cum totæ vndique, tum illa me ex parte præcipuè delectarunt, qua tu Socraticè nimirũ et vrbanè excusationem tibi nõ scribendi ab orationis inopia & exilitate repetebas: qui totus elegantiũ ironiæ locus, & vultum mihi & animũ suauissima hilaritate aspersit. Obsecro istésne tu riuulos squallentes & aridos, aut tenui aquula interdũ fluenteis vocas? qui mihi ita currere visi sunt abundanter & largiter, vt appareat, non tenuem, sed vberrimum & eundem perennem fontem illa fundere. Quanquam hoc quidem de te mihi iamdudũ persuasum habui : te, quæ concupiuisses, omnia effecturum esse. Notum mihi erat ingenium tuum, nota virtus. Ardor autem ille, qui animis præstantibus ad appetendas res magnas comes adesse solet, nihil mihi non de te vel maximum pollicebatur. Speraui itaque fore, nec sum deceptus, vt tu ad istam ipsam, in qua nunc insistis, doctrinæ & eloquentiæ coniunctam laudem peruenires. Quapropter & gaudeo pro amicitia, & tibi gratulor. Illud aliquantũ ægre fero, quòd videre quasi videor, hæc à te ipso ornamenta cõtemni: quæ meo quidem iudicio tãta sunt, vt sine his constare ne illa quidem rectè queant, quæ tu omnibus anteferenda iure optimo putas. Quo de genere quoniam bis iam à te sum lacessitus, tẽpus non alienum

vide

videtur meam tibi sententiam breuiter exponendi. Sacrarum rerum studium, & disciplinam tibi placet reb. cæteris anteponi. Quod ego quoque tecum vna confiteor. Cur ego in artibus reliquis, & maximè in philosophia, tempus conterimus? Quia nequimus ad fastigium sine fundamento, & sine parietib. peruenire. Quid? ista quandiu curanda nobis sunt, vt nō in vno illo ipso, quod optimum est, omnia nostra studia ponamus? Ad quod dicendū est, esse boni patrisfamilias totius domus tutelam et procurationem, non vnius duntaxat partis gerere: verùm ita totius, vt potissimæ quæq; in ea diligentius curentur partes. Et quoniam de domo & de ædificatione mentionem fecimus: quis non videat, Theologiam, quatenus in scientiæ ratione & genere reponatur, sine philosophia stare ipsam per se, & se sustinere non posse? vtranq; verò minùs aptè munus tueri suum, si à copia et facultate dicendi deseratur? At enim mundana ista sunt, & celebritatem ex hominib. quærunt, vulgiq; rumusculos & laudatiunculas aucupātur. Sūt enim nōnulli vsq; adeò rudes, vt hoc quoq; studiosis bonarum artium hominibus conentur obijcere. Quasi verò merces externa ingenuos moueat animos, parumq; in eo fructus voluptatisq; sit, cùm quis quid facit, vt id aptè ac venustè, & sine labe vlla maculaq; efficiat. Nā laus quidem aduentitia res est, & in aliorum potestate sita: ad quā qui primò & præcipuè contendunt, ij nō verè, neq; ex animo bonis artibus, sed per simulationem dant operam. Omnis autem ingenij & virtutis actio præmium ipsa sibi in se continet, si ad perfectā speciem
sui

sui quæq; generis perducatur: ipsaq; rerum gerendarū pulchritudine contenti simus. Quòd si decor ab oratione remouendus sit, cur non idem etiam à moribus? non ijs dico quibus inest virtus, quæ ipsa quoq; non alio fructu & emolumento, quàm suo decore spectada est: sed de eis loquor moribus, qui in gestu & omni motu corporis, ipsaq; vocis atq; vultus conformatione liberali, bene institutos homines ab agrestibus discernunt. An est quisquam qui reprehendere iure queat, quod seruus coram domino suo non modò fidelis atq; frugi, verùm etiam sine sorde, cultū honestiore corporis studeat apparere? At iam ista ad summi boni adeptionem minus necessaria sunt. Ne sint: adiuuant certè, hocq; sæpe efficiūt, vt multi ad illud expetendum procedant comitatiores. Et sanè videndum est, si circuncidamus amputemusq; cætera, & tantum quod summè est necessarium relinquamus: ne dum diuini volumus planè fieri, humanitatis partem nullam teneamus. Sit modò nobis hoc fixum, quod vtiq; esse debet, vt omnia, in nobis si qua meliora sunt, accepta Deo penitus referamus: eaq; ad eiusdem vnius gloriam cōferamus. Hoc animo qui fuerint, cùm in ijs quas suscipiēt actionibus, rebusq; quas gerēt, summam sibi dignitatem operis proponēt, summamq; pulchritudinem, inq; eam amore & studio incitati ferentur: tum non erit in his talibus pertimescendum, q̄ inani laudis cupiditate deducti, à summo bono deficiāt. Itaq; ego et liberalibus artibus, quoad in illis nos, quantum proficiamus, non pœnitet, & imprimis philosophiæ operam dādam puto, sine qua (vt dixi) nec Theologia

logia quidem constat. In qua quòd scribis te ita tēpus omne consumere, vt ad cæteras artes atq; sciētias nihil spatij tibi ne respiciendas quidem relinquatur, non satis planè intelligo quid dicas. Patieris autem me pro nostra familiaritate, & meæ ac tuæ naturæ ingenuitate liberè agere tecum. Non intelligo, inquam, quid hoc tantum tuum sibi velit studium. Nam si ea tantùm nobis percipienda sunt, quæ ad credulitatem nostram, & fidem faciendam de Dei clementia & benignitate erga nos pertinent: ea sunt nobis, nec multis, nec obscuris, sed claris & illustribus literis sat compendiosè tradita. Liber enim Euangeliorum omnem viam & rationem nostræ salutis continet. Si verò explicanda illa vberius sunt, & enucleatius tractanda: an te plus in eo tibi ab infinitis voluminibus istorum, qui ætati nostræ propinquiores, omnia referserunt incōditis libris, & litigiosè scriptis, quàm à Paulo, & lege veteri, & à prophetis opis latū iri existimas? Pauci libri sunt, (nisi forte me fallit) in hoc à nobis genere perdiscendi: sed quos magna cum cura & attentione animi legere debeamus, si ad diuinarum rerum cognitionē cupimus aspirare: qui non modò spatium locumq; dant lectitandis aliarū artium ingenuarum autoribus: sed ab ijs ipsi liberalibus studijs non exigua accipiunt suæ vtilitatis & dignitatis adiumenta. Nisi forte existimamus, summos illos viros, qui primi hæc Christiana literis illustrarunt, sine comitatu optimarum artium tantos progressus in diuinis facere potuisse. Quo in numero Basilium, Chrysostomum, Augustinum, Hieronymū fuisse cognouimus.

Sed

Sed de his satis, vel fortasse nimis multa. Lazarū meū, tuum contubernalem factum esse, morior, nisi mihi per gratum est. Quanquam enim corpore à vobis absum, animo tamē vobiscum excubo: vt videar mihi interdū quæstiunculas vobiscum vnà, & familiares sermones texere. Eum porrò ego ad philosophi estudia animandū nunq̃ censui: quippe quorum ipse studio & amore imprimis teneatur. De Theologia quidem tibi assentior, nunquā illum ad summū peruectum iri, nisi ad reliquas facultates & disciplinas, quas multas magnasq́ possidet, hanc quoque primariæ artis, nobilissimæq́ scientiæ cognitionem adiunxerit. Cuius ego tibi in Hortensio at texam laudationem, vtiq́ quoad patietur ratio operis, in quo ego nunc me assiduè vehementerq́ exerceo: speroq́ propediem copiam me vobis facturum, qui me as ineptias irridere possitis. Io. Petri Carafæ Theatis episcopi, doctrinam, sanctitatem, virtutem, notam habeo iam diu, eamq́ in oculis fero. Gasparum Contarenum amo coloq́, nec de facie mihi cognitum: sed de animi virtute, & de eximiæ eruditionis fama. Tu mihi gratissimum feceris, si vtriq́ salutem meis verbis plurimam dixeris. Contareno hoc amplius dictum mihi fuisse hoc anno, cùm essem Massiliæ, librum confectum ab eo, in quo de optimo ciuitatis statu grauiter docteq́ disseratur: eum librum cupere vehementer me legere. Quod Superantius, homo ingenio & nobilitate præstās, cùm discederemus Massilia, pollicitus fuit mihi se curaturum, ut exemplum ad me primo quoq́ tempore mitteretur: eum ego oblitum arbitror. Tu qui autoritate &

te &

te & gratia plurimum polles, si effeceris hoc mihi, vt quod sine onere aliquo tuo & sine incõmodo fiat, cupiditati in hac re mos geratur meæ, magna me iucunditate mediusfidius affeceris. Quod vt cõtendas & enitare, magnopere à te peto. Vale. IX Calend. Decemb. 1534.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.

Iacobo Simonetę episc. Pisauri S. P. D.

SEmper cognoui singularem in te prudentiam. Amorem verò erga me plurib. iam rebus etiam expertus sum. Sed crede mihi, posteriores literæ tuæ vtriusq; rei certissimum testimonium mihi attulerunt. Nam & cũ beneuolentia consilium, & in consilio beneuolentiam erga me tuam omnem ostendêre. Itaq; ego, homo minimè timidus; qui ea quæ scripseram, curaueră etiam vt viderent isti ipsi quos contrà videbantur esse scripta, vt eorum iniquissimi in miserorum fortunas impetus magis refringerentur, cùm me non periculi mei cogitatio, sed officium & pietas imprimis mouerent. Vt primùm literas tuas legi, statui esse nefas, non parere sapientissimi atq; amicissimi hominis autoritati: vetusq; sui stuli proœmium, atq; omne argumentum alia quadam ratione explicaui. Quod ipsum, librumq; totũ vnà inscripsi, atq; misi homini summa virtute ac omni dignitate ornatissimo Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni, quocum magnus mihi vsus, & omnium officiorũ summa necessitudo intercedit, qui nunc in Italiã proficiscẽs, Venetijs imprimendũ curaturus est. Quod si mihi librariorum copia fuisset, libenter tibi illum antè legendũ misissem, vsusq; essem tuo potissimũ iudicio: cui pluri-

plurimum profecto tribuo. Sed in summa inopia et difficultate eorũ qui describerent, feci quod necesse fuit: statuiq; esse cõmodius ad plurimorum manus eum celeriter deuenire, quàm ad vnius sero. Quãquam vnus tu mihi pro plurib. sis semper futurus. Sed ignosces festinationi huic meæ, multis enim de causis properaui vt ille liber quam primum in publicum exiret. Tu tamen sic eum legito vt si res in integro sit. Multa enim alia paro ac meditor, quibus accuratè perpẽdendis atq; examinãdis. opportuna semper mihi futura est doctrina et admonitio tua Sed hæc hactenus. De honore tuo quod ad me modestissimè atq; humanissimè scribis, scito me hunc ipsum honorẽ quo præditus sum, multo grauiorẽ illustrioremq; putare, posteaquam tu ad eundam es vocatus. Facit enim tua eximia virtus, et præstãs in omni iustitiæ laude integritas, vt nullus honor tantus sit, quẽ tu dignitate personæ tuæ ornare amplificareq; non possis. Sed hæc quoque, quæ longiorẽ desiderant orationem, in aliud tempus reijcienda sunt. Tu valebis, & nos diliges, tibiq; persuadebis, te à nobis verè fraterno animo amari & coli. Carp. XVI. Cal. Iunij, M.D.XXIX.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Hieronymo Nigro, S. P. D.

TVas literas accepi XV. Calen. Aprilis ex Vrbe datas: quibus mirificè sum delectatus, sunt enim totæ rhetorum, nec solum disertè atque eleganter, sed ab eo etiam scriptæ, cuius charissimam habeo erga me voluntatem. In quibus quæ de vrbis & rerum vrbanarum statu ad me scribis, sunt illa quidem acerba & misera,

ſera, nec poſſunt non dolore animum tātæ rerum commutationis miſericordia commouere. Sed tamen debemus aliquando eſſe viri, & ea fortiter ferre, quæ mutare minimè poſſumus. Quamobrem alia agamus, & quæ magis ad nos pertinent. Eſt autē imprimis mi Niger tibi gratulandum, quòd eum ex rectiſsimis ſtudijs tuis aſsecutus es tuorum laborum et vigiliarum fructū, vt ſpe iam certa ad immortalitatem niti poſses. Cuius diuino illo cupiditatis ardore qui ſemel correpti ſunt, quid mirum, illis ſi deinde ſordēt iſta omnia quæ vulgò habentur ampliſsima? et ad aliud vitæ feruntur genus? Obſcurum in populo illud quidem: ſed cœleſti vitæ imprimis accommodatum. Quod ego ſumma cum voluptate animi poſsideo et colo. Neq; verò arbitror maius mihi munus à Deo immortali potuiſſe tribui, quā hūc animi ſenſum vitæq; ſtatum, in quo illa tantum procurans, quæ huius officij & muneris, quod ſuſtineo, propria ſunt: quod reliquum eſt temporis, in eis ſtudijs de lectationibusq; conſumo, quæ dignæ ſunt viro, qui quidem ſit vir: hoc eſt, qui actionum cōſiliorumq; ſuorum non popularem iactationem & laudem, ſed Deum veramq; ſapientiam conſtituat ſibi finem. Quocirca tibi facilè credo affirmanti, appetere te eandem vitam, me cumq; eſſe cuperet. Noui enim omnes ſenſus animi tui cum propenſos ad quietis ſtudium, tum moderatione concordiaq; placatos, vt verè beatæ vitæ deſiderium, iſta in te cæterarum rerum non corrumpat cupiditas.

Quod ſcribis aūt quo minus ad nos, vt cōſtitueras, accedere potueris, corporis morbum tibi prius, deinde iti-

nerum pericula fuisse impedimēto: sanè quàm molestè fero. Sunt quidem omnia (vt scribis) vbiq; ita perturbata, vt ignorores planè quo in loco potißimū consistēdum sit. Sed si quod vspiam vestigium remanet etiam nunc quietis & ocij, in his certè est locis, in quibus homines natura magis quā legibus ad sedatā & tranquillam vitam accōmodati sunt. Vix audeo tibi exigua deferre, cuiusmodi sunt mea. Sed tamē qualiacunq; sunt, parata tibi semper non minus volui esse, quàm mihi: vt tibi habere hoc debeas persuasum, mansuram semper apud me & fidem, & cōstantiam semel susceptæ erga te beneuolentiæ. Ego hîc habeo cum Musis rationem, verùm diuinioribus: iamq; commentarium scripsi in Psalmum nonagesimum tertium: quem cùm legeris, cognosces, posse res sacras etiam Latinè, ornateq; perscribi. Non quòd id à me perfectū sit: sed eius rei certè simulacrum quoddam est à nobis & imitatio adumbrata: Hunc iā misi homini omni virtute et dignitate amplißimo, mihiq; vetere amicitia coniuncto. Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni: qui nunc in Italiam proficiscens, librum Venetijs imprimendum est curaturus ab Ausulano nostro, cui hanc me debere cōfiteor gratiam, si modò hæc gratia, ac non onus potius & labor. Nam ipsius Federici nomini liber dicatus est. In his ego nunc versor cogitationibus. Literas colo præcipuè, ab his cùm relaxo animū, refero me ad agriculturæ oblectamenta. Habeo autem prædia quædam rustica, quæ vestrum quemuis, qui estis vrbani, delectare etiam possent. In his suburbanos hortos, viriditate, ornatu, co-

pia tā aquarū quàm arborum lectiſsimarum imprimis nobiles. Hos ego inuiſo frequens, capioq́ haustus amœnioris cœli. Hoc enim Sauonium est, ſic didici ex eius ſchola. Quare ex eo, narrabit tibi quo id pacto fieri oporteat. Qui quòd viuit, quòd ſaluus est, quòd, ſicut cō ſueuit, Democritio more ridet & deſpicit omnia valde mihi hercule gratum est. Semper ille quidem amabilis. Sed nunc etiam magis, quod ex magna amicorū & iucundorum hominum turba nobis eſt penè ſolus relictus. Tu illi multam à me ſalutem: itemq́ cæteris, qui ex illa vetere noſtra iucundiſsima ſodalitate ſunt reliqui. Tu vale, Niger, et nos dilige. Paulus mihi et in moribus, et in literis apprimè ſatisfacit. In quib. tantos iā habet ꝓceſsus, vt mihi ipſi magiſtro ſæpe fiat monitor, πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων: hoc in eo optimè quadrat. Ita confido, magno eum & familiæ noſtræ, & amicis omnibus fore ornamento. Is tibi reddit ſalutem plurimam. Vale. Carpent. XVI. Calend. Iunij, M.D.XXIX.

HIERONYMVS NIGER IACOBO Sadoleto Epiſc. Carpent. S. P. D.

SAtis non fuerat, me è naufragio illo emerſum, ad patrium littus adnataſſe, niſi ad ſpectādos deflagratæ vrbis cineres rediſſem. Sed is eſt rerum ſtatus, atq́ ea totius Italiæ calamitas, vt nullus ſit angulus, in quo nō aut hoſtes ſæuiāt, aut Tyrāni dominētur. Quare haud iniuria gratulandum tibi eſt, quòd in tātis tēpeſtatib. ſis propè vnus in portu: fructusq́ vitæ percipias eos, qui à ſapiētibus viris maximi, iucundiſsimiq́ habētur.

Quem sanè portũ & exoptaui ipse semper, et tu, quæ tua est benignitas, communem mihi esse voluisti. At ne scio quo pacto me ad istum aciem, cursumq; dirigentẽ, reflantes venti repulerũt. Quum enim recuperata valetudine ad te proficisci statuissẽ, cognoui, mare Ligusticum hostili classe, Cisalpinam omnẽ Galliam Hispanorum præsidijs teneri. Omnesq; deniq; aditus adeò armis occupatos, interclusosq; esse, vt ne Dedalus quidẽ (quod aiũt Poetæ) tutò istuc aduolare potuisset. Itaq; Romam veni ad V. Idus Febru. adductus potius patriæ tædio, quàm desiderio Vrbis: Multa enim erãt illic, quæ me molestia adficerẽt, cùm priuata, tum publica. Nã etsi nostra illa regio & natale solum, loci natura, atq; humana ope munitissima est: omniq; seditione, & ciuili vacat discordia: ad hæc nihil desiderat, quod ad commoditatem victus, & ad vrbanæ vitæ splendorem pertineat: sustinet tamen diuturnum & grauissimum bellum, quod exinanito ærario, vectigalibusq; diuenditis, priuatis ciuium fortunis geritur: nec ordini quidem nostro parcitur, nouo more, & ne quicquam reclamante Pontifice Maximo. Quod sanè incommodũ nota tibi exilitas mei sensus ferre non poterat: præsertim quum rata non fuerint beneficia, quæ Põtifex Maximus in me olim te fautore contulisset. Quamobrem diuerti huc, eo scilicet animo atq; consilio, vt cum primùm per tumultus bellicos istuc liceat proficisci, vtar liberalitate tua: tecumq; fruar isto ocio, nisi tu fortè de repetenda vrbe cogites. Quod quidem consilium nec mihi facilè probatur, nec opinor pro tua prudentia tibi

bi probatum iri. Quis est enim tam ignarus rerum æstimator, tam leuis, qui cùm quieti & honesto otio florẽtem vrbem & amplißimum locum posthabuerit, mox euersæ vrbi rebusq́; perditißimis, otium cum dignitate posthabeat? Nolo tibi ea commemorare, quæ vulgi animum mouent, amisisse nos hominum frequentiam, splẽdorem, patentem omnibus fortunæ campum: quib. omnibus (vt tute sapientißimè ad me scribis) vtilius est carere, quàm abundare. Illud vnum quod permagni ipse semper æstimasti, non præteribo: amisisse nos eruditorum virorum iucundißimam consuetudinẽ: qua sic caremus, vt vix vnum aut alterum inuenerim, qui cũ Latinè in Latio loqui possem. Omnes enim ferè aut naufragio illo perierunt, aut tempestate compulsi sunt in longinquas oras, mẽtionemq́; ipsam vrbis haud immerito reformidant. Superest tamen ex sodalibus nostris Sauoinorũ Princeps, illo eodem vultu, atq; animo, quo iampridẽ fuit. Quem cùm forte offendissem in via hilarem, & non minus curis dispoliatum, quàm fortunis: continere risum non potui tanto in luctu & squalore ciuitatis. Vtinam, inquit, cũ philosopho ambulassem. Hispanus miles tractauit me peßimè. Hæc habui, quæ ad te confestim scriberem. Nam pueri tui mihi denuntiarunt, proxima nocte certum hominem in prouinciã istam discessurũ. Clemens Pontifex Max. è morbo tandem conualuit. Quotidie in ore habet diuinum consilium tuum, de profectione ad Cæsarẽ, & de pace publica: quo quidem cõsilio si integris rebus vsus fuisset, non laboraremus. Cura vt valeas: et Paulo fratris filio meis

verbis plurimam dic salutem. Vale iterum, et me vt facis ama. Romæ. XV. Cal. Aprilis, M.D.XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Hieronymo Nigro S. P. D.

NOn mediocriter delectauerunt me literæ tuæ Idibus Aprilis datæ, quas ego ad XI. Calend. Iunij accepi. Nam & amoris tui erga me, vsitatũ illud quidẽ, sed tamen semper optatum, et mihi iucundum testimonium attulerunt: & multa vt scirem effecerunt, de quibus audire anteà auebam. Imprimisq́ de statu tuo, de quo quòd animo pacato & parato ad amplectendum otium es, & tibi valdè gratulor, & agnosco moderationem tuam: qui in illis fluctibus sic iactaris, vt fortunæ quidem nunc cedas, vel obsecundes potius, quando in altum dudum prouectus es: idq́ non tam iudicio tuo ab initio, quàm vi quadam & tempestate: veruntamẽ portum semper ex illis spectes, & tutam magis ac tenuem, quàm periculis copijsq́ coniunctam sedem iampridem expetas fortunarum tuarũ: nihilq́ tantopere cupias, quàm toto animo vacare studijs honestißimis. Quæ voluntas docto & libero homine digna, si semper laudi fuit optimis etiam tẽporibus, quid cẽses perditis? neq́ eò dico, quòd eam in qua nunc versaris, vitæ rationem esse improbandam putem: sed vt hanc illi multò anteponam, quatenus ea saluo officio poßit suscipi. Sed vt liberæ virtutis deligere id quod est optimum, ita occupatæ atque constrictæ consolari se spe bona. Quod tu cùm facis, non paruam iam nunc obtines eius tranquillitatis partem, ad quam totus propensus es. A

Bembo meo acceperam literas paulò antè quã ad me eßent allatæ tuæ. In his de illo senatusconsulto, & de suscepto onere conscribendi res Venetorum gestas multa mentio. Sed vt ipse rem arbitretur fore magni laboris, vt quæ delata inopinanti sit, neq; vnquam anteà in illa meditatione curaq; versato: gaudeo factum esse iudicium sanè honorificũ ipsius dignitatis eximiæq; virtutis. Nunquam enim profectò ciuitas illa æternam suorum monumentorum memoriam illi commẽdaßet, nisi summi viri ingenio, atq; eloquentia, suas quoq; laudes illustriores futuras iudicauisset. De Leonico malè factum. Optimũ virum & doctißimum amisimus: quẽ ego amabã meritò illius plurimum: neq; vnquã viderã hominem, nisi quòd virtus, eximia præsertim, nũquam non cuiuis nostrum conspecta est. Quamobrem doleamus nostra id quidem magis, quàm ipsius causa: qui, vt scribis ipse, ad certam & veram vitam immortalitate iam translatus est. Verùm nostro quoque dolori ea res fuerit solatio, quòd expressam habemus imaginẽ præstantißimi viri in eis libris, quos ipse et plureis & scriptos egregiè reliquit. Hi illum nobis referent, neque eum lugeri patientur pro mortuo. Lazarum tradere Patauij optimarum artium doctrinam iuuentuti, nec sciui anteà, & nunc cognosce lætor. Dederam ego ad eum bis térue literas, neq; vllum ab eo respõsum. Quod mirabar, & quidem vsque eò, vt de illo nescio quid timerem. Nunc video causam hanc aduersus me silentij, quòd cum discipulis illi plus satis colloquendum est. Equidem hominis eruditißimi, & mihi coniunctißimi,

omni honore & commodo plurimum lætor: sed tamen me illi totum effluere ex animo, etiam molestè fero. Tu illi à me plurimam salutem. Quòd psalmum meũ probas, gratum mihi. Ego perfecto Hortensio, in quo quidem nunc elaboro, si tamen vt perficiã magnitudo rei patietur, totũ me daturus sum ad sacras literas. In quibus et animi nostri voluptas plenior multò est, et cæteris vtilitas paratior. Tu vt valeas, et nos perpetuò diligas, veteresq; nostros necessarios salutes meis verbis, si qui in vrbe Roma reliqui iã sunt, imprimis à te peto. Vale. Carpentoracti, III. Nonas Iunij, M.D.XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Hieronymo Nigro S. P. D.

HIs diebus, cùm minus commoda valetudine vterer, dedi negotium Paulo, vt scriberet ad te de eis reb. quarum & mea & tua intererat, te fieri certiorem. Quod ab illo factum diligenter fuisse non dubito. Nũc noua re oblata, in qua tua opera mihi expetenda esset, statui has ad te rursus scribere: petereq; pro mutua nostra beneuolẽtia, vt quod imprimis cupio optoq;, quod tamen ipsum nõ ad meum illum priuatum cõmodum, sed ad officij nostri dũtaxat et muneris functionem pertinet: in eo assequendo & operam mihi tuam, & studium præbere velles. Res porrò ipsa sic se habet. Quo tempore veni mi Niger in hanc prouinciam, non vt peregrinaturus in ea, sed vt domicilium vitæ constituturus: hominũ quidem horum virtutem, mansuetudinẽ, comitatem, probaui statim ex initio, amareq; occœpi. animumq; induxi, vt quod mihi neceßariò per leges et reli-

religionem faciendum eßet;id etiam à me prolixè libẽ terq́; fieret.hoc eſt,vt his eſſem quã maximè ſtudio beneuolentiaq́; coniunctus.Sed inter multa quæ mihi erant voluptati et delectationi, illud vnum ægro animo ferebam, quòd nullam in his nationibus bonarum literarum cognitionem,nullum ineſſe ſtudium optimarum artium videbam.Nec verò id facilè ego pati poteram: vt cùm à me mei ratio poſtularet officij,vt quacunque re poßem, populis meis commodarem: earum adeo rerum,quæ ad bene ac beatè viuendum pertinerent,hanc vnam rem ſic abire ſinerem,in qua(vt mihi quidẽ videtur) vel beata præcipuè vita cõtinetur. Itaq; quoad potui, hortando, rogando, commonefaciendo, aliquos tandem induxi,vt ſuos cupiant liberos erudiri his literis,quas nos appellamus optimas.Nam anteà nulli erat hic arti neq; ſcientiæ quicquam loci,niſi iuris ciuilis peritiæ:quæ expetebatur ab omnibus,nõ vt diſcerent homines viuere liberaliter,ſed vt lucro & arcæ conſulerent. Nunc videntur in animis aliquorum eiuſmodi ſemina eſſe iacta, vt ſi ſit doctoris copia & facultas,ingenuas illas artes & diſciplinas,quas nos eo vehementius probare ſoliti ſumus, quòd animos illæ docent ac inſtituunt nõ deſeruire pecunijs, ſed ab omni illiuſmodi cupiditate, vel labe potius ſolutos eſſe, in honorem adduci poſſe confidamus. Quanquam rei euẽtus in noſtra poteſtate non eſt : exemplum certè introducere, & ordiri principium aliquod, rebusq́; bonis nec opera, nec ſtudio,nec autoritate deeſſe ,hominis eſt nõ ſibi vni,ſed & patriæ,ciuibus,& communi cunctorum vtilitati

litati seruientis: quam nos imprimis rationem vitæ voluntatemq́ instituimus sequi. Est autẽ in ciuitate hac conuentus quidam monachorum, quorum rector maximè cupiditate hac incensus est: Græcasq́ & Latinas literas cupit in familia sua propagari. Idemq́ vniuersæ prouinciæ Narbonensis præest reliquis ordinis sui conuentibus: vt videatur huius præclari amoris stimulos in plures cœtus hominum esse disseminaturus. Sed (vt dixi) magister nobis deest & autor, & iuuenum quasi quidam moderator, huic idoneus muneri: quem si nancisceremur, spes foret, aspirante nostris conatib. Deo, aliqua hîc quoq́ excitatum iri ingenia, quæ ad nobilissimarum artium adipiscendã laudem egregiè apta existerent. Hũc nos magistrum & doctorem à vobis quærimus. Habetis enim istic (vt ego arbitror) talium virorum copiam. Sed eum esse huiusmodi oporteret, qui mediocribus rebus posset esse contentus. Nam ne nos quidem in optando admodum insanimus. Si Græcas nouerit probè literas, Latinas autem mediocriter: ita tamen, vt vitia orationis promptè discernat: habeatq́ docendi, & instituendi planam ac facilem rationem, poterimus eo nos esse cõtenti. Merces sanè illi à nobis persoluetur, aurei nummi quotannis sexaginta: victumq́ & tectum commode vt habeat curabitur, ad eandem videlicet modestiam & mediocritatem. Nunc cùm videas mi Niger quantæ hæc mihi curæ res sit, & quàm sit recta & honesta ratio huius consilij mei: peto à te pro nostra summa coniunctione, vt curam et cogitationem aliquã suscipias, quo huic rectissimo studio nostro

sa-

ſatisfiat: aliqueq; nobis inuenire ſtudeas, qui ſuſtineat partes hac in re amoris et pietatis erga hoſce populos noſtræ, meamq; optimam in meos voluntatem ipſe re expleat. Quòd ſi vnquam videro fieri, vt hi quos charitate nimirum Chriſtiana in filioru loco diligo, ſectentur eas artes, quæ liberales ſunt, auocantq; ab omni ſordida & inquinata cupiditate habendi: næ ego illi (crede mihi) cuiuſcunque opera hoc aſſequar, planè me obſtrictum, & in perpetuum obligatum eſſe profitebor: omniq; ſtudio diligentiaq; curabo, vt ſuum is huiuſmodi officium non malè à ſe poſitum ſit iudicaturus. Hac eadem de re vt Lazarum noſtrum appelles, cũ eoq; accuratè colloquare, vehementer à te peto: mihiq; vt primo quoq; tempore reſcribas. Vale mi Niger, et Bembo meo, ſummo viro, plurimam ſalutem verbis meis dic. Carpentoracti, IIII. Nonas Maij. M.D.XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Hieronymo Nigro S. P. D.

LEgi literas tuas, ad Paulũ quas miſiſti, in quibus amor tuus priſtinus erga me ſe oſtendit: nouus ille quidem mihi nunquam, ſed tamen ſemper & optatus, & dulcis: quem & feci, & facio mi Niger plurimi. Salus ad me per te miſſa à veteribus amicis, mihi iucundiſſima fuit. Nec quicquam eſt omnium rerum quod libẽtius faciam quàm vſurpare crebro memoriam eorum, quos chariſſimè ſemper conſtantiſſimeq; dilexi, Eſini, Colotij, Petraſanctæ, Thebaldæi, Bloſij noſtri, etiam Sauoiæ mirifici hominis, quem audeo magnis de Republica occupationibus impeditum, quotidie minus ſe

vobis fruendum præbere posse. te verò mi Niger amo vt debeo, abs teq; peto, vt eos amicos à me resalutes, quos modò nominaui, & oēs præterea reliquos, quos antiquæ academiæ esse cognoueris. Contarenum patronum tuum non amo solùm, sed etiam veneror: & cùm hoc ei tribuo, vt neminem illi in optimarum artium cognitione præponam: tum verò Deum immortalem, diuosq; omnes contestans, sic planè statuo, nec meliorem virum, nec sanctiorem hominem, nec amãtiorem veritatis, pietatis, synceritatis, reperiri quempiam posse. Itaq; tanto & amore & cultu illum prosequor, quantum tantarum & tam præstantium virtutum excellẽtia postulat. Me ad concilium affuturum esse, si id habebitur, dubitaréne potes? Quãquam enim magno mihi ea res erit incommodo: tamen dare operam Deo, & illius honori ac nomini deseruire, quãtum quidem in me erit, ita mihi constitutũ est, vt etiam si sit vita mihi in illo opere profundenda, mecùm præclarè iri actum putem. Tu vale, & nos ama, tibiq; persuade, te vicißim à me singulariter amari. Ex hortis nostris suburbanis, IIII. Nonas Iunij, M.D.XXXVI.

HIERONYMVS NIGER IACOBO Sadoleto Episc. Carpent. S. P. D.

ETsi pudet me post diuturnam cessationẽ nunc ad te scribere: tamen non dubito, quin pro tua in amore constantia, meæ (si qua fuit) neglıgentiæ benignus interpres sis futurus. Præsertim cùm nihil esset priuati quod scriberẽ: publica verò omnia copiosè ab alijs ad te perscribi non ignorarem. Nunc autem cùm decreuerim

rim ex vrbe discedere: te, quem omnium cõsiliorũ meorum, non modò conscium, sed autorem etiã semper esse volui, fas est profectionis meæ causas, rationesq́ cognoscere. Nec vereor, ne non consilium tibi probetur meum: qui me semper non solùm monitis, verùm etiã exemplo ad quietem & otium inuitaris: quiq́ ex veteri meo instituto intelligas, me non opum, aut honorum cupiditate, sed officio ac beneuolentia ad vrbem fuisse reuocatum. Cui quidem officio ac studio cùm iam satis factum à me fuerit, viderer planè desipere, nisi quod reliquum est ætatis, mihi ipsi, hoc est meis studijs darẽ. Quamobrem cõstitutum habeo ad Calẽdas Maias Patauium proficisci, nactus opportunam occasionẽ, quòd eodem tẽpore Cornelius meus Brixianorum Pontifex exire in prouinciam suam constituit. Erit autem otiolum illud meum, tui istius veri ac solidi otij simulacrũ quoddã: quòd tu in oris istis pacatißimis, omni vacuus molestia, cœlestem penè in terris vitam agis: mihi multa maximo futura impedimento sunt. Mitto rei familiaris angustias, quã etsi contẽpsi semper, tamen labores mei atq́ officia paulò æquiorem facere debuissent. In quo mihi tẽporum iniquitas est accusanda: ne quid in eos grauius dicam, qui ea se ratione posse me perpetuis laboribus implicare, atq́ ab otio ad ambitionem transferre cogitarunt. Quod me vehemẽter vrges, imprimis est rei domesticæ cura. Viuit enim adhuc quidẽ pater, sed extrema iam ætate: sorores habeo domi nubiles: fratres extincti sunt oẽs, præter eum quẽ iamdiu in Cypro insula degentem, nostri oblitum, rectè possumus

mus inter mortuos connumerare. Itaq; mihi vni apprimè ad otium & tranquilitate nato, quiq; ad hoc tempus in aliorũ sedulitate ac diligentia conquieui, grauissimum iam onus gubernandæ familiæ subeundum est: spesq; illa mea tecum viuendi, quod maximè optabam, in aliud tempus reijcienda. Sunt hæc quidem magna incommoda, & à meo valde aliena constituto. Sed ea omnia veræ laudis atq; virtutis amor faciet leuiora. Quin maior mihi proposita est gloria, si tot circunfusus molestijs, in eum locum peruenero, in quem multi abundãtes otio, atque fortunis, peruenire minimè potuerunt. Quod an aliquãdo assecuturus sim, haud satis compertum habeo. Enitar certè, Deo hominibusq; bene iuuantibus. Proficiscar enim eò, vbi licebit veterum amicorum, doctißimorumq; virorum perfrui consuetudine. Quæ quanti in studijs nostris momenti sit, tu maximè omnium nosti. Habebimus illic Bembum, Lazarum, Lampridium, Pierium, bone Deus, quo iudicio, qua eruditione homines? Nec dubitamus, quin & alios in dies habituri simus, pertæsos rerum vrbanarum, atque huius vrbis miserrimi status. Tu verò velim, qua consuesti fide ac religione, nostram inter nos amicitiam tuearis. Et quẽadmodum ego te semper absentem oculis atq; animo requiram, ita tu beneuolentiæ in te meæ memoriã apud te interire ne patiaris. Quod equidem adscribo, nõ vt timens, sed vt amãs. Literas tuas ad Petrum Bembum, quas mihi dedit Antonius, reddam diligenter: multàmq; illi, ac cæteris amicis salutem dicam tuis verbis. Illic ociosus plura ad te, literasq; ad Antonium,

nium, aut Binum mittam. Idē ipse si facies, erit mihi quàm gratißimum, atq; vt facias oro. Vale omnium qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt beatißimè. Valere etiam volo Paulum, à quo literas accipere opto. Romæ. IIII. Calend. Maij, M.D.XXXII.

IAC. SADOLET. EPIS. CARPENT.
Ludouico Pariseto iuniori S. P. D.

LEgi tuum carmen: idq; mirificè probaui: est enim quantum ego poßum iudicare, cùm doctum & elegans, tum quo in genere esse vis, eius generis numeris omnibus absolutum. Sed eius ipsius argumentum carminis aliquandiu me suspensum atq; ancipitem animi tenuit: dum nequirem satis cōiectura perspicere, quid tu in illo tibi propositum habuisses. Nam si ornatum et cultum reprehendis orationis, eosq; obiurgas, qui electis verbis, grauibusq; sententijs, sua sensa exprimunt, idq; nituntur, vel quæ ab ipsis emittuntur, prodeant limatiora: tute tibi laqueū entdis, tute ipse te implicas: eos enim accusantem, qui studiū & operam poliendæ orationi dant, non decuit ipsum politè et disertè loqui. Quòd si ego is eßem, qui mihi hanc styli elegantiam adsciscerem: respōderem tibi id quod verißimum est, debere nos partus eos quos gignimus, optare nasci quā perfectißimos: nihil earum desiderātes rerum, quæ ad vtilitatem & ad decorem, corpore, animo, vita contineantur. Hocq; non solùm in filiorū sobole corporea, sed multò etiam magis in fœtibus ingenij natura nobis esse dicerem insitum: neq; vnquam naturalem hanc in nobis cupiditatem iure fuisse à quoquam vt vitium ob iectam,

iectam, quæ non ad popularem famam primò & maximè, sed ad expletionem naturæ spectat atq; pertineat. Sed quoniam meũ negotium nõ agitur, viderint alij, Ego te illud pro ætate & consuetudine mea non inuitus admonebo, vt ne te ab illa ratione falli sinas, quæ tibi fortaßе bona visa est: siquidem existimas ita esse, vt scribis, nitorem, & copiam accurati sermonis, veritati fucum & falsum colorẽ obducere. Non enim ita se res habet. Nec qui in sacris literis disertius explanãdis inuigilant, eiusmodi prouinciã suscipiunt, vt patefaciãt veritatem, quæ ex diuinæ legis oraculis apertè & perspicuè suapte luce clara est, neq; eget ad demonstrandum ingenio aut interpretatione cuiusquam. Sed refrigeratos iampridem mortalium animos, ad pietatis studia rursus capessenda monitis & cohortationibus suis conantur accẽdere: quod sine vi aliqua dicendi verborumq; grandium, & aptè significantium copia, commodè fieri nõ potest. Quare meũ iudiciũ est, et semper fuit, non solũ licere Christiano homini, verum etiã cõuenire, atq; adeò opus esse, si suo is ritè officio fungi velit, excolere orationẽ, quæ legẽtibus magis ꝓfutura sit, et magnifica præpotẽtis Dei opera vberius explicatura: laudẽq; ab hominib. (quæ modò princeps ipsa spectata nõ sit, eaq; nobiscũ vna ad Deum referatur) tanquã accessionem quandã non penitus aspernandam esse. Quod ego te quia facere mihi visus es, vt des te ad scribendũ accuratè et subtiliter, et collaudo nunc quidẽ, & in posterũ quoq; in eo vt perseueres, vehementer hortor. Vale. Carp. XVII. Cal. Decemb. M.D.XXXIIII.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARVM LIBER IX.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. Paulo III. Pontifici Maximo. S. P. D.

RIMVM, sicuti debeo, sanctitati tuæ gratulor, quod ad dignam sua virtute & prudentia rerum administratione vocata, amplam habitura facultatem est, sese in maximis humani generis vtilitatibus & cōmodis exercendi. Quæ vna actio cum propria summi istius honoris, tum beatæ & iucundæ vitæ effectrix mihi videtur. Et cùm hoc gratulor, tum illud maximi facio, quod sine ambitione vlla, sine mora, contradicente nemine, omnibus suffragijs statim renunciata est: vt renunciatio indicium fecerit dignitatis: ipsa verò celeritas renunciandi, apertè ostenderit, tantam tamq; eximiam virtutem, quanta in te semper fuit, ad tantos motus rerum, quibus iactatur Respu. sedandos, & ad salutarem portum consilijs sapientib. dirigēdos, quamprimùm & quàm maximè necessariā esse. Itaq; & nomen, & virtus, & dignitas tua, tanta nunc apud omnes in opinione est: ita tua ad summum Pontificatum electio ab omnib. est accepta, vt non hominum consilijs, sed diuinitus facta esse videatur. Atque hæc quidem & populi huius in quo ego versor, & omnium Galliæ populorum ac principum est sententia. Audio enim multorum voces, et video vultus. Vt enim quisq;

hàc habet iter, ita ferè congreditur & colloquitur mecum. Non equidē possum tantum, quantū res est, præscribere. Sed hoc certè scribo, quod intelligo, & sentio, nunquam animos hominum lætiores, nunquam prædicationes magis honorificas, nec crebriores laudes de vllo Rom. Pont. extitisse: vt iam non sanctitati tuæ me gratulari, sed Christiano nomini vniuerso magis conueniat. Et certè si res veritasq́; spectetur, boni & prudentis viri imperium procuratio est aliorum salutis: cuius fructus vtilitasq́; ad alios, ad ipsum verò qui imperat, voluptas & lætitia rerum bene gerendarum peruenit. Habent igitur Christianæ nationes quod expetebant: Pont. Maximum integra fama, summa virtute, singulari sapientia præditum. Roma verò ipsa orbis terrarum caput, summi domicilium Pontificatus, præter gaudium de principe, quod commune omnibus est, qua præcipuè affici voluptate est existimanda? quæ ciue suo, & nobilißimo quidem ciue, quæ tanto munere Dei immortalis, tantis honoribus, tot præmijs ornata, aucta, condecorataque est? In quam tuæ sanctitatis liberalitas continuò se effudit: ipsoq́; statim Pontificatus initio ciuibus suis ostendit, quàm beneuolo animo eos amplecteretur, quos haberet patriæ charitate, qua nulla est sanctior, sibi coniunctos. Sed ego, qui te quamplurimis ab hinc annis probè habeo cognitum, qui ad has populares tuas illustresq́; virtutes, illas etiam domesticas scio adiunctas esse, humanitatem, affabilitatem, comitatem: et quam ego plurimi semper feci, facioq́;, bonarum artium omnium, litera-

rumq́;

rumq́; egregiam ſcientiam: is ſum præter cæteros, qui omnibus debeo exultare lætitijs. Nam & mihi amantiſſimo Reipubl. optimi principis imperium maximo gaudio eſſe debet: & virtutes veneranti, prudentiſſimi, & literis dedito, doctiſſimi. Illud verò non minimū ad animi mei lætitiam iucunditatemq́; augendam pertinet, quod inter ſanctitatem tuam & me familiaritas aliquando aliqua interceſſit: quæ etſi minus fuit quotidianis à me officijs culta, propter diuerſa quidem vtriuſq; noſtrū vitæ ſtudia, diſſimilesq́; occupationes: tamē neq; ego vnquam tuam erga me beneuolentiam deſideraui, neq; ſanctitas tua meā erga ſe obſeruantiā non cognouit. Quam nunc quidem familiaritatem & amicitiā ad alia vocabula translatam eſſe vehemēter gaudeo. Non enim mihi poſthac ad amicum, & ad patronum: ſed ad principem, & dominum confugiēdum erit: ampliore eius poteſtate benignè mihi faciendi, ſi vſus venerit: eadem, vt ſpero, voluntate. Quapropter ago Deo omnipotenti maximas meritasq́; gratias, qui populo ſuo tam neceſſario tempore, talem pontificem præficere eſt dignatus. Tibiq; vnà & cuncto Chriſtiano nominini iterum ac ſæpius gratulor Fore enim confido, vt tua dignitas, atq; gloria, cum ſalute & maxima vtilitate Chriſtiani generis cōiuncta ſit futura. Quod verò ad me propriè attinet, quoniam non habeo verba quib. ſenſum animi mei planè exprimam, ſanctitatem tuam precor, vt pro ſua prudentia expendere ipſa & conſiderare velit, quo me gaudio repletum eſſe oporteat, ex honore ſummo amiciſſimi viri, doctiſſimi homi-

nis,præstantißimi ciuis (siquidem ego quoq; iampridem ciuitate Romana donatus sum) quodq; imprimis & super omnia lætandum mihi est, optimi Pontificis, & prudentißimi, & liberalißimi: vt in tot causis lætandi & gratulandi, cùm gaudium meum abundet, verba animi non suppetant, si tuæ sanctitatis interiorem voluntatem meam, ardentem studio atq; amore, non hæc externa voluntatis indicia, quæ in mea oratione frigidiora multò sunt, accipere & comprobare. Quod si illud quoque non me indignum est, nec tibi ingratum, petere me à meo Principe quæ mihi opus sint: cùm ego Pater sancte iam diu me in hanc meam ecclesiasticam prouinciam receperim, neq; ambitionis studijs, neq; opum aut diuitiarũ deditus cupiditati, vitamq; in ea mediocritate traducam, quæ tantùm ad propulsandas necessitates idonea sit: vnam illam habeo curam, aßiduamq; in animo meo cogitationem, vt huic sanè tenui & pusillo gregi, qui tamẽ mihi pro mea paruitate nimis magnus videtur, mea industria & diligentia alicui emolumento ad Christianas virtutes agnoscendas, easdemq; colendas esse poßit. In quo sanctitas tua plurimũ me adiuuerit, si iura quædam & facultates, quas mihi semper amabilis & commemorandus Pontifex Clemens septimus cõcesserat, ratas mihi & firmas esse iusserit. Quod vt faciat omni eum animi studio rogo atq; deprecor. Deus sanctitatem tuam, Pater beatißime, incolumem nobis perpetuò conseruet. Pridie Idus Decemb. M. D. XXXIIII.

Carpentoracti.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Paulo III. Pontif. Max. S. P. D.

CVm & ætas mea iam ingrauescẽs, eademq́; parum firma viribus: et ratio studiorum ac consiliorũ meorum me detineret, quo minus (id quod ego maximè cupiebam, atq; imprimis mihi conuenire arbitrabar) ad salutandam, venerandamq́; sanctitatem tuã ipsemet me conferrem: statui ad officium meum pertinere, aliquem pro me mittere, qui meam vicem ipse hoc munere fungeretur, meamq́; ad te obseruantiam beneuolentiamq́; perferret: animumq́; omnem meum exponeret, cùm virtutibus optimi Pontificis, tum gloriæ & laudi summi omnium principis vehementer deditum. Nec verò in conquirendo ac deligendo nuntio diutius dubitandum mihi fuit, quin hunc iuuenem potissimum mitterem Paulum Sadoletum filium fratris mei: quem ego maxima cum cura ac diligentia educaui: & in quo quicquid vnquam ex literarum studijs, quicquid ex vsu rerum multarum atque magnarum consecutus sum (si modò quicquam consequi potui) ita imprimere totum sum conatus, ut quòd hoc laborarim et studuerim, satisfactum in eo à me naturæ, & patriæ meæ indulgentiæ erga ipsum susceptæ, fuerit: quòd verò mei labores speratum atq; exoptatũ exitum assecuti sint, maximã hoc nomine gratiam Deo immortali debeam. Certè enim si quid est quod ego præstare aut polliceri possim, audeo hoc palàm commemorare & proferre, neque in bonis literis, neque in optimis & modestissimis moribus, neque in ea quæ ad gerendas res apta sit, fide, di-

ligentia, taciturnitate, quicquam me esse ausum opta re, in quo non huius mihi iuuenis, & ingenium &, voluntas cumulatè respõderit. Quo quidem etiam nomine, & spe maxima in eo virtutis adductus, meis etiam accedentibus precib. optimus Pontifex Clemens singulari beneficio adiutorem mihi eum in huius procuratione ecclesiæ, & successorẽ dedit. Sed vt ad prima redeã, Causæ mittendi hæ fuerunt, primùm vt frueretur ipse aspectu & vultu sanctitatis tuæ, oculisq́; præsens perciperet eam voluptatẽ, quam ego absens cogitatione capere non desino. Deinde, vt coràm tibi gratias meis verbis ageret, ꝙ tui initio Pontificatus, mihi multa petenti & postulanti, quæ ad meam & ecclesiæ huius dignitatem commodumq́; pertinerent, nulla in re nec beneficentiam, nec liberalitatem tuam clausam volueris esse. Quam quidem ego sanctitatis tuæ benignitatẽ erga me, ita inclusam in intimis meis sensib. habeo, vt sim omnino aliquando, si nõ gratiam (abhorret enim mea tenuitas ab huiusmodi verbo) at similitudinem certè aliquam gratiæ relaturus. Postremò ob eam etiam causam à me missus est, vt sanctitati tuæ, & meo, & suo, & Christianæ Reipubl. totius nomine, gratularetur. Quanquam hæc gratulatio, neq; mea magis esse debet quàm cæterorum omnium: & si quod priuatum meum in gratulando officium quæritur, videor illi alijs meis ad ipsam literis fecisse satis. Verùm, Pater sancte, in illis tunc spei, expectationi, quam de te omnes habebamus, sum gratulatus: nunc perspectæ, ac cognitæ virtuti tuæ gratulamur, & felicitati. Non enim obscurum

rum

rum est, nec latere iam quenquã potest, quo animo sanctitas tua Pontificatum gerat: quæ illis primis sui honoris diebus à liberalitate erga ciues, à cura placandæ & ordinandæ Vrbis profecta, statim orbis terræ vniuersam salutem animo complexa est, suamq; de conuocando consilio voluntatem proposuit, cuius vel nomine ipso multorum anteà animi terreri videbantur. Itaque seditiosis & impijs, omnibusq; ijs qui dißidium et confusionem in ecclesia Dei quærunt, videbatur hoc tutißimum esse impietatis suæ perfugium: vt cùm castigarentur, cùm monerentur, cùm vel ad pœnitentiam, vel ad pœnã vocarentur, ipsi ad concilij nomẽ confugerẽt, illudq; indici flagitarent, & poscerent. Quasi non minus terroris ex eo principibus ecclesiæ catholicæ allaturi, quàm in ipsis formidinis atq; vecordiæ ex malæ conscientiæ stimulis insideret. Atq; hoc magnanimi Pontificis factum, secuta illa est plena æquitatis & sapientiæ in regendis hominum cœtibus ratio: quod pluribus iam rebus & exemplis cognitum est, placere sanctitati tuæ, idq; imprimis tibi curæ eße, vt ius idem sit pauperi, & diuiti: vt ne potentia imbecillitatem opprimat: vt qui opibus plus poßunt, ijs illi ad iniuriam faciendam ne abutantur. Quod institutum conueniens præcipuè, & dignum optimis principibus, sed iam desuetudine penè in obliuionem adductum, tua sanctitas modò in consuetudinem & honorem retulit. Hæc & his similia multa cùm sanctitas tua ad summum Pontificatum euecta esset, sperantes tũ gratulabamur, nunc gratulamur experti. Nec verò minus iusta ad lætãdum cau-

sa est, vidisse ea quæ pulcherrimè facta sint, quàm sperasse futura: cùm præsertim illud quoque accedat, vt hæc tempora, has actiones, hunc tuæ sanctitatis honorem atque statum, diuina liberalitas perspicuè comprobet. Quando enim tot iam seculis, tot conatibus, tot Ponti ficibus, maiorum nostrorum votis atque ætatibus datum est, id quod ætati nunc est tributum nostræ, vt hostes Christianæ fidei, nostrum iam nomẽ, nostra arma, nostras vires timere incipiant? qui anteà liberè omnia depopulabantur, qui nos quotidianis damnis & cladibus affligebant, semperque finitima quæque sibi corripientes, nos angustis iam finibus retinebant inclusos: hi nunc summi atque clarissimi omnium principis Caroli Cæsaris virtute, sapientia, felicitate, tuæ sanctitatis copijs consilijsque iuuantibus, toto repẽte mari infero depulsi, parte Africæ primaria, & vrbe opulentissima Thunete spoliati, de sua reliqua salute pertimescere coguntur. Cùm Christiani generis antiqua virtus, quæ iã dudum hebes facta & debilitata languebat, hoc præstantissimo duce & imperatore Carolo, nõ audeat nũc solùm consistere aduersus impios hostes: sed pestem etiã illis exitiumque minetur. Quæ ego cuncta cùm animo meo cogitans, summoque meo quodam perpetuoque amore in Christianam Remp. incitatus, cùm cuperem conferre cum sanctitate tua, & de his illi, & cum illa, Reipub. Christianæ gratulari, ipse verò in his locis iustissimis rationib. retinerer, misi iuuenẽ hunc, tanquã me alterum, imaginem animi sensusque mei, qui eadẽ istuc perferret, coramque tuæ sanctitatis pedibus aduolutus,

tus,

tus, cũ reliquas officij mei tibi debiti præstaret partes, tum de hac fortuna, de felicitate temporũ, deq; summis Dei omnipotentis erga nos beneficijs, quæ omnia cum laude sanctitatis tuæ coniuncta sunt, tibi & meo et suo nomine gratularetur. Quem ego natura penè filium amore verò & iudicio verè vnicum mihi filium, rogo atq; oro sanctitatem tuam, vt libẽter atq; humanè pro sua clementia excipiat atq; audiat. Nullũ ipse onus sanctitati tuæ est allaturus: nec quicquam de illius fortuna ad suæ vtilitatis fructũ est allaturus: sumus enim ambo mediocribus rebus sat contenti. Humanitatem tantum, & benignitatem tuã nobis expetimus, in qua vna nobis sunt omnia: atq; vt faciles ipse aditus habeat, sitque illi et visendi, et adeundi, et interdu etiam alloquẽdi sui principis potestas. Nam quod ad ipsum quidem attinet, eum ego volo, perfunctum officio suo et munere, ista vrbe perspecta, moribus curiæ cognitis, veteribus amicis nostris conuentis, & confirmatis, ad me protinus reuerti: quod eius pietate, & obseruantia, & fidelissimis officijs ad meæ subsidium senectutis vehemẽter indigeo. Quæ hoc mihi infestior impendere senectus videtur, quod studiorum assiduitas, à quibus auelli non possum, quotidie aliquid magis de meæ ætatis succo, et viribus corporis detrahit. Itaq; illum abesse à me non facilè essem passurus, nisi si qua occasio incideret huiusmodi, vt actione aliqua præclara ac laudabili, plenaq; dignitatis, illius mẽs operaq; occuparetur. In qua (quod considerem eum egregiè facturum) explicare ipse ingenium suum, declarare industriã, nauare suã

virtutem & Christianæ Reip. & sanctitati tuæ posset. Sed hæc quæ meæ potestatis non sunt, ad Dei consilium nobis sunt reijcienda. Illud quod mihi scribenti fuit propositum, rursus deprecor sanctitatem tuam, vt & animum meum erga se, summamq́ obseruantiã agnoscere, & huic iuueni de sua humanitate impartire aliquid velit: nosq́ ambos habere in numero eorũ qui sanctitatis tuæ saluti, amplitudini, laudi omni animi studio sunt dediti. Deus sanctitatem tuã custodiat, eiusq́ rectissima consilia ipsi & Christianæ Reip. fortunet. VI. Idus Septemb. M.D.XXXV. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Paulo III. Pontifici Max. S. P. D.

CVm Pauli reditus ad nos, magna per se lætitia me affecit, tum verò multò vberius gaudium meum factum est, humanitate earum literarum, quas sanctitas tua rescribere mihi dignata est. In illis enim non solùm benefici Principis erga fideles suos studium, sed optimi parentis indulgentia quædam planè mihi esse expressa videtur. Itaque ego quemadmodum gratias sanctitati tuæ agam, non reperio. Nec enim ad magnitudinem illius beneficiorum par à me ingenij vis, aut verborum copia afferri vlla potest. Neque verò ipsa rescripsit mihi solùm liberaliter: sed liberalius etiam mecũ egit, nullasq́ meas preces irritas accidere auribus suis passa est. In Paulo autem ipso, quòd maximè cupiebã, id mihi in omnem partem cumulatè præstitit, & vt illum ex meo testimonio benignitate sua libenter cõplecteretur, & illius mox ingenio probitateq́ perspecta,

assen-

assensu suo grauissimo comprobaret in eo fidem testimonij mei. Ita si mihi liberalitas optimi principis quæ sita est, nihil fieri potuit beneficentius erga me, quàm à sanctitate tua factum est. si iudicium, atque honor, nihil ego expectare potui honoratius. Atque hæc Pater sancte indicia tam perspicua voluntatis erga me tuæ, si mihi ita tributa essent, vt aliqua ex parte merito meo viderentur data: haberem aliquid fortasse, in quo mihi ipse iure gratularer. Sed tùm nihil sit in me huiusmodi, per quod sanctitas tua ad tantum benignitatis adducta esse videatur, quantum esse onus illius gratiæ debet, quam ego sustineo? & quam conceptam & inclusam intus in animo gerens, nullis eā verbis neq; factis aptè queo expromere? Sed quoniam & summo Principi decorum est, superare operibus suis hominum prædicationem, & nobis infimis hominibus non inhonestum, illius amplitudini maiestatiq; concedere: ago quidem gratias sanctitati tuæ quantas possum maximas, agamq; semper: nec quin eas studeam referre (quantum in me quidem erit situm) vlla me vnquā rei difficultas deterrebit. Sed si illæ minores & leuiores fuerint, quàm aut merita tua, aut gratissima mea volūtas postulat, quæso obtestorq;, vt id nō naturæ meæ, sed magnitudini tuæ, & beneficiorum tuorum attribuatur. Cætera quæ Paulus mecum tuæ sanctitatis verbis egit, accurateq; collocutus est: etsi ea quoq; ab eodem fonte benignitatis profecta sunt, inijciunt tamen mihi grauem curam respondendi, ne aut vendere operam meam ijs, quibus debita iamdudum atq; obligata est: aut occultam aliquam in

me

me ambitionem dißimulare velle videar. Sed opinor a gam quod ingenuo et libero animo maximè dignũ est, sicq; sine omni fuco purè respondebo. Ego pater sancte nullum grauius incommodum sentire possum, quàm ex his locis auelli, in quib. sum & sanctißimo voto et perpetuo firmoq; animi iudicio nõ locatus solum, verũ etiam affixus. Sed tamen vbi res & tempora postulabũt, gerenturq; ea & administrabuntur, quæ ad cõmunem Christiani nominis concordiã consensionemq; spectantia, magis ex bonitate & prudentia sanctitatis tuæ, q̃ ex conditione tẽporum possunt expectari: non deero officio, nec dignitati meæ: nullamq; operam, nullum diligentiæ, obseruantiæ et pietatis studium, neq; à Christiana Repub. neque à sanctitate tua frustra desiderari ex me sinam. Extra hanc occasionem, cui rei poßim valdè vtilis esse, non video. Sed tamen si quid præterea fuerit ad sanctißima consilia de repub. Christiana pertinens, in quo mea opera & præsentia sanctitati tuæ necessaria esse videatur (quæ quomodo esse poßit suspicari equidem non possum, totumq; grauißimo iudicio tuo permitto) sed si quid fuerit, ita ipsa de me merita est, vt & ad vocantẽ accedere, & imperanti parere prompto animo sim paratus. Confido enim eam pro sua æquitate & sapiẽtia, sine magna, et maximè neceßaria causa, me ex his locis non euocaturam. Vnum illud semper excipio mihi, & reseruo, vt nullam in partem commutato meæ fortunæ statu, eis confectis rebus quæ mihi mãdatæ fuerint, reditus mihi liber ad ecclesiam meam, exoptataq; studia, & ad eam animi tranquillitatem pateat,

teat, quam ego omnibus opibus atq; honoribus longißimè antepono. His de rebus ipsis, scripsi ad amplißimum virum Gasparem Contarenum Cardinal. qui sanctitati tuæ omnem animi mei sensum copiosius exponet. Valeat, agatq; omnia feliciter sanctitas tua: quam omnipotens Deus sua semper cura custodiaq; tueatur. III. Id. Martij, M. D. XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Alexand. Farnesio S.R.E. Cardin. S. P. D.

QVo tempore primùm de tuo honore amplißimaq; dignitate nuntius ex vrbe ad nos huc peruenit, etsi statim cogitans existimare cœpi, te, quanq̃ ætate adhuc eßes adolescens, indole tamen virtutis, & commendatione ingenij dignum habitum eße, cui tantus honos iure committeretur: tamen quominus festinarẽ dare ad te literas, tuæq; & præsenti, & speratæ amplitudini gratulari, illa res effecit: quòd neq; naturæ meæ, nec instituti vnquam fuit, ita accurrere ad laudem & ad gratulationem, vt fortunam magis, quã iudicium secutus viderer. Itaq; etsi te probè noueram, quo ex genere ortus, & in qua familia educatus esses, splendoremq; et nobilitatem maiorum tuorum, in tuis iã nunc morib. & in tua indole ac natura lucere intelligebam: tum autem sæpe videram quo studio, quantaq; cura ac diligentia optimus & maximus nunc Pontifex, tunc etiam & semper hoc principatu dignißimus, erga omnes suos optimis & studijs & moribus imbuendos vti solitus esset: vt te illius sanguine creatum, præceptisq; eruditũ, in eum virum quẽ speraremus, euasurum posse

mus iam confidere: tamen ne sic quidem properandum mihi duxi: sed expectare volui, quoad certius aliquid de te ipso ad nos perferretur. Postquã verò plurimorum literis ac nuntijs, vnaq́ & constanti voce omnium, de tuo ingenio, tuaq́ modestia, deq́ optimis & liberalissimis moribus illaq́ imprimis admirabili comitate verè nobilitatis socia qua tu probos & doctos præcipuè cõplecteris, fama ingẽs increbuit: egoq́ Auenione tuas quasdam legi literas diligẽter scriptas, quib. cura & solicitudo animi tui indicabatur: vt in ecclesia, quæ ad Deũ, & ad cultũ religionis pertinent, ritè atq́ integrè administrarentur omnia, quam ego virtutem omnium maximam esse iudico: tũc demum existimaui maturũ esse scribere aliquid ad te, et tibi de tuis amplissimis ornamentis gratulari: cum iam non ad incertam amplius spem, sed ad firmam et fundatam de te opinionem, mea & lætitia & gratulatio dirigeretur. Gratulor igitur tibi, & ex animo gratulor: quòd tum honore isto quo es affectus, tum etiam spe quam de te eximiam summæ virtutis præbes, magnum in te præsidium simul & ornamentum, cùm ætas nostra habitura esse videatur, tũ Christiana vniuersa Respublica. Non enim tibi à tãtis initijs, talibusq́ profecto, exiguum quicquam aut mediocre spectandum est: neq́ opes atque imperia eò pertinent, vt augustis finibus vel actionum vel temporum, magnorum virorum animus includatur. Sed tibi de te ipso sic meditandum iam & constituendum est, vt ita te instituas atq́ appares, quò tua præstans virtus ac nobilitas, & publicè omnibus, & priuatim posit esse emo-

emolumento. Hæc enim vera dignitas est, veraq; amplitudo, sic se exhibere cæteris, ingenijq; & autoritatis opes ita expositas omnium temporibus habere, vt ad alios tuorum laborum fructus, ad te ipsum lætitia animi voluptasq; perueniat. Quam rectè agendæ vitæ rationem qui secuti non sunt, ij non tam honore ipso, quã vanis insignibus honoris habiti sunt ornati: sæpeq; eos exitus habent, quos graue mihi est commemorare: tibi autem videre & intelligere in promptu est. Nihil enim stabile est in fortuna, neq; perpetuũ, quod prudentiæ, et æquitatis, imprimisq; humanitatis & modestiæ quasi vinculis quibusdam constrictum non sit: & cui præpotens Deus fautor non accedat. Quo ab vno omnium bonorum & copia, & perpetuitas nobis est petenda. Atque hæc scire agere, atq; suscipere, videreq; quibus consilijs quàm optimè & quàm rectißimè vita dirigatur, non minimum quidem ab ætate atq; à natura, sed plurimum ex literis philosophiaq; acquiritur. Est enim ea sola ars rectè viuendi. Quæ è fontibus viuis, non ex riuis haurienda est, non ad instituendum duntaxat animum, sed ad ornandam quoque orationem adhibenda. Sed quid ago? aut quomodo à suscepto gratulandi officio, ad quandam præcipiendi rationem delabi me sum passus? qua tu non indiges. Aut si ea tibi quoquo modo opportuna est, habes domesticum exemplum præstantißimæ uirtutis, vnde formare te, & fingere ad omnem excellentiam queas. Tuus enim Maximus est Pontifex, tuus iste honos, & domus tuæ gloria: ex qua qui virtute & sapientia primarius semper fuit, idem impræsentia

tia orbis terrarũ est princeps. Sed ignosces ætati meæ, eiq; amori quo in te mirifico sum incensus. Is enim me non sine vlla solicitudine esse sinit: nec de virtute tua quidem dubitantẽ, sed incredibilem de te hominum expectationem pertimescentem. Fecitq; vt te admonerẽ, cũ tu in hoc veluti theatrum publicæ de te lætitiæ et celebritatis ingressus sis, tãtis diuinis muneribus ornatus, quanta vix optari debere videantur. Et cùm tibi natura excellens ingenium, fortuna insignẽ potentiã maiorum virtus summam nobilitatẽ, domestica institutio morem honestum, consuetudinem splendidã, rudimenta artium ingenuarum perliberalia tribuerit: vt intuerere et cogitares, quid expectari putes à te, quid tu reddere maiorib. tuis, quid omnium spei de te præstare debeas. In quo tamen confido, dei primum immortalis ope & beneficio, tua deinde virtute cũ annis vnà adolescente, eis te instruentib. literis quarũ tu optima et præclarissima studia tibi delegisti, cunctorũ te opinioni & votis planè satisfacturũ. Quod vt ita eueniat, tibiq; iste honos sempiternæ & laudi & felicitati sit, Deum eundem supplex omnibus precibus rogo atq; oro. Vale. VI. Calend. Decemb. M.D.XXXVI. Carpentoracti.

ALEX. FARNESIVS CARDINALIS
Iacobo Sadoleto episc. Carp. S. P. D.

CVm de summis ac præclaris nostræ ætatis ingenijs sermo apud nos sæpius haberetur: audieram, Sadolete, ita virtutem laudari atq; extolli tuam, vt te iam inde à pueritiã mea incredibili quodã modo diligerem. Postea verò quàm beneficio Pontificis sanctißimi atq;

opti-

optimi, sacerdotium mihi Auenionense est datum, eam intellexi amoris in te mei accessionem esse factam, quã & ætas iã adultior mea, & vicinitas sacerdotiorũ nobis attulisset. Cùm enim ad propinquas ac propè coniunctas administrationes electi essemus, videbam (id quod maximè vtriq; nostrum conueniebat) fore, vt amicitia quoque & amore singulari coniungeremur. Itaque dum in hac cogitatione versarer, atq; instituissem scribere iam ad te, ecce mihi afferũtur à Paulo Sadoleto iuuene tui simillimo meiq; amantißimo literæ tuæ, prudentiæ, charitatis, humanitatisq; plenißimæ. Hic me, quòd idẽ facere meditantem anteuertisses, officioq; vicißes, pudor quidã suffudit. Sed tamen literis tuis lectis, adeò grauitate ipsa, cõiũcta cũ summa facultate dicendi, sum delectatus, & illis optimis monitionibus tuis, vt eum vitæ cursum, quem tenendum mihi anteà statueram, addito tuo hortatu, multo sim alacrius persecuturus: ac summũ Pontificem, quemadmodũ tu amicißimè & prudentißimè mones, semper mihi ad imitandum propositum habiturus. Quod quidem conseq qui vt commodius poßim, gratißimum mihi feceris, si sæpe me ad eorum præceptorum memoriam reuocabis. Excusationem tuam, quòd gratulatio dignitatis meæ non tam sit à te properata, quàm re probata, facilè accipio: vel quia sic debeo tibi magis, vel quia literæ tuæ nunquam mihi nõ iucũdißimæ eße poßunt. Itaq; de eo te amo plurimum, quod fecisti: non accuso, quod reliquisti. Honoris autem nostri, sic videbor fructum eße amplißimum atque optatißimum consecutus, si multis

Z pro-

prodero, si sæpe, si maximè: & si officij mei munera pareisq; tuebor. Qua quidem in re cùm omnibus in locis, tum verò istic, quòd ab ecclesia mea Auenionēsi nō longè abes, magno mihi adiumento esse potes. Nam & multa agi illic me absente, quæ necesse nō esset, & multa omittti necessaria cùm putē: vnum te esse video, qui partim monendis procuratoribus meis, partim (quod commodo tuo fiat) scribendo ad me, valde ipsis rebus mederi queas. Quod vt facias, pro tua humanitate, & pro mea in te beneuolentia, etiā atq; etiā rogo. De me verò illud tibi psuadeas velim, nemini me vnq̄ esse, neque studio in reb. tuis, neq; sanctitate amicitiæ concessurē. Vale. XV. Calend. Februarij, M.D.XXXVI. Romæ.

IOAN. PETRVS CRASSVS EPIS. Viterbij Iac. Sadoleto Episc. Carpent. S. P. D.

VT *primum literas tuas ad Farnesium nostrum scriptas legi, tali me ipsum beneficio tuo affectum putaui, vt gratias tibi omnino agendas duxerim. In hac enim prouincia, quæ Pontificis voluntate humeris meis imposita, meas vires longè exuperat, res adhuc nulla plus adiumenti conatibus meis attulit. Gratulationem enim quam institueras, ea prudentia temperasti, vt gratulationi immixta exhortatio, sapientissimis consilijs & nitidissimo ac dulcissimo genere orationis, quemuis alienissimum rapere atq; inflammare ad summū virtutis amorem potuerit. Itaq; nihil habui prius, quàm vt eas literas mecum assiduè haberem, & ad omnē loci & temporis opportunitatem, auribus oculisq; adoles-*

lescentis offerrem. Quid enim regendæ custodiendæq; adolescentiæ magis necessarium, quàm assidua virtutis commendatio? qua & illa boni honestiq; incognita oculis pulchritudo, mēti atq; animo proponatur: & eximia virtutum præmia, ingentia vitiorū damna, dedecora, exitia demonstrentur: præcipuè verò pietas ac religio sic altè inseratur, vt diuinum numen dictis, factis, cogitatis omnibus semper præsens esse intelligatur. Quid igitur talibus literis tuis opportunius? Ego quidem non magis tibi ob illas iam scriptas arbitror agendas esse à me gratias, quàm te iam etiam enixè rogandum, vt si tali es, quali ostendisti, erga maximæ spei adolescentē, erga Pontificē ipsum animo: si CHRISTI ecclesiam, cuius vel præcipuo in præsidij loco hic adolescens positus est, ita diligis, vt tua spectata virtus omnibus persuadet: vt subinde aliquid eiusmodi vel breuiter scriptum mittere perseueres. Etsi enim elegātissimo superioribus annis opusculo edito mirificè studiorum & vitæ rationem formasti, multaq; ac præclara in eo non modò ad docendos, verùm etiam ad impellendos animos posuisti: magis tamen apud vnumquemq; valent, quæ priuatim ipsi, quàm quæ publicè omnibus traduntur. Optima quidem adolescentis natura, & diligens adhuc educatio, & iam degustata studia: præcipuè verò Pontificis voluntas & cura spem nobis vel optimam afferunt. Sed item magno vt in metu simus, lubrica ætas, corrupti publicè mores, & magna hæc ipsa fortuna facit: quæ præter cætera hoc quoq; habet incommodi, quòd ad optimā fortunam pessimus quisq;

auidißimè conuolat. Has nos quidem infaustas aues, vndique quanta poßumus vigilantia excludimus. Sed ne frustra id à nobis & parum diu fiat, multò magis animi ipsius, quàm adium aditus obseruandi sunt. Nec enim aut diu arceri, nisi displiceant: aut displicere vitiosi possunt, si vitia placeant. In hanc curæ ac solicitudinis partem bonos omnes libentißimè aduocarim. Quoniam verò huc te potißimū vel amor tuus, vel publicæ causæ vtilitatis adduxit: patere obsecro te precib. meis eodem nec frustra reuocari, quo tu ipse primùm vltro venisti. Nemo vel ob doctrinam vel ob innocentiam, vel ob nominis famam, plus hac in re autoritatis te vno habere potest. Nec tu quicquam vel publicè vtilius, vel Pōtifici gratius potes efficere. Ego certè quātuluscunq; sum, quot similis argumenti literas tuas videro, totidē me beneficijs maximis tibi deuinctū putabo. Vale. Romæ, Pridie Idus Decembris, M.D.XXXV.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. IOan. Petro Crasso Episc. Viterbij S. P. D.

CVm ad Alexandrū Farnesium tuū dedi eas literas, quarum tu in tuis mentionem facis, & ex quibus sumptam tibi occasionē scribendi ad me prætefers: equidem eo volui fungi officio, quod non tam prudentia mihi, quā mens perpetuus in illam familiam amor, & quadā mihi ingenerata voluntas omnia honesta & recta cupiendi, præscribebat. Sed verè dicā, subuereri mihi interdum veniebat in mētem, ne parum sapiēter id negotij attigissem, quod minimè omnium mihi videre-

tur

tur conuenire: Quis enim ego sum, qui has mihi partes assumam, docendi, et commonefaciendi florentißimi adolescentis, quem præsertim & domestica exempla, et optimi domi doctores ad omne studiũ virtutis quotidie erudiant? Ego autem & longè absim, & nulla insigni facultate ad id agendum sim præditus? Sed (vt dixi) dedi illud magis ei beneuolentiæ, quæ mihi erga illũ iam inde à maioribus ipsius suscepta est: quàm aut euigilato consilio, aut vlli prudentiæ: satisq; me honestè discessurum putaui, si in perfunctione amoris, temeritas tantùm mea non reprehenderetur. Tu & comprobas factum, & sæpius idem vt efficiam rogas. Fateor tuam apud me autoritatem esse plurimi, ac iure id quidem. Etsi enim nulla familiari notitia coniuncti inter nos sumus: tuum tamen ingenium, ac excellens virtus, cùm multorum sæpe testimonio ad me perlata est, tum in hac recente epistola, quam ad me misisti, totam se mihi penitus patefecit. Non enim video quid potuerit scribi vel elegantius, vel grauius. Mouet igitur multũ autoritas me tua: sed hactenus mouet, vt quod adhuc à me factum est, id (quando tu ita sentis, teq; & autore vtor, & approbatore) iam non imprudenter, neq; temerè videatur factum: simq; animo æquo ea de re, de qua antea nonnihil dubitabam. Quòd verò decere me arbitrer sæpius ad idem reuerti, ne cadere quidẽ in cogitationem meam potest. Siue enim me vnum maximè statuo idoneum cui obtemperetur, fidesq; habeatur: quid me arrogantius? Siue curationi vestræ ingero me, atq; intrudo, qui iure optimo delecti ad id muneris

estiu: quid imprudentius dici, aut cogitari potest? Ex quo mihi in mentem venit, mirari vim & grauitatem literarum tuarum, quæ me id videntur prudentissimè rogare, quod ego præstare salua prudentia non possim. Sed tamen mi optime Crasse, quãdo res magna agitur publica, vt tu disertissimè scribis, cuius partes vel præcipuæ commissæ huic adolescenti sunt: demus operam omnes, quoad possumus, vt bonum illius ingeniũ, optimaq́ ad virtutem indoles, in regionibus officij contineantur. Quod summus Pontifex autoritate atq́ exemplo, tu opera, consilio, assiduitate, egregiè præter cæteros efficere potes. Nulla pars est earum, quas in eo inchoatas, & tãquam pubescentes perfici optamus, quæ non in te præclarè appareat, absolutaq́ sit: siue meram grauitatem quærimus, siue optimarũ artium scientiã. Enitere ergo, & elabora, vt in vno homine ornando, atq́ expoliendo, maximum à te beneficium habeat cuncta Respub. Nos quod in nobis est, studium tuum ac laborem, precibus votisq́ ad Deum subsequemur. Nec, si occasio fuerit, in eo quoque deerimus, in quo tu operam nostram tibi aduocasti. Sed omnis spes in te est: quem ego cùm antea diligebam, opinione virtutis, & multorum testimonio doctorum, proborumq́: nunc meo certo exploratoq́ iudicio ita diligo vehementer, magniq́ facio, nihil vt mihi neq́ tuis literis gratius, neq́ instituta beneuolentia optatius accidere potuisse videatur. Quam vt tueare & conserues, abs te ita peto, si tu me mutuum facturum esse existimas. Vale.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Gasp. Contareno S.R.E. Card. S.P.D.

SI verbis multis, & illustribus tibi de recenti honore gratulari vellem: verēdum mihi arbitrarer, ne in ea oratione nimiū insistens, & fortunæ munera aliquāto plus extollerem, quàm fortaßis æquum sit: & pristinæ tuæ amplißimæ dignitatis, quæ ex virtute maximè pēdenda est, viderer esse oblitus: dum gratulationem meā ad fortunam potius, quàm ad eam ipsam virtutem ad iungerem. Cū verò tu is vir sis, ea virtute, ea doctrina, prudentia, integritateq́ præditus, vt omni honore longè iudicere superior: gratulor equidem tibi, quòd habi turus sis locum tui & ingenij & animi in Christianæ Reipub. vtilitate & commodis vberius explicandi. Et eo magis gratulor, quod raro adhuc exemplo ad obeundum summum & gerendū honorē, nihil huiusmodi cogitans, alieno tantummodo iudicio fueris vocatus. In quo sanè testimonium amplum est, tuis præstantißi mis virtutibus redditum. De ipso autem honore si gra tulandum sit, honori mediusfidius magis gratulabor, quàm tibi: qui quamuis splendeat, illustrisq́ admodū sit, tua tamen dignitate ipse effectus est ornatior. Sed vt quod sentio planè expromam, ego omni tua amplitudine & dignitate, Contarene optime, ita gaudeo & triumpho, vt nihil mihi sit optatius, quàm te videre au toritate & gratia prorsus florentißimum. Qui enim poßum non incredibiliter lætari honore eius, quem ex ipsius scriptis doctißimū, prudentißimum: ex eis officijs, quæ in me ipsum ab illo collata sunt, quotidieq́ cō feruntur, humanißimū, liberalißimū, meiq́ imprimis amantißimum esse cognosco? Non essem dignus eis lite

ris in quibus versor, non hac vita, nõ hoc spiritu, deniq; homo non essem, si aut præclarissimas tuas virtutes nõ agnoscerem, aut quenquam omniũ pluris facerem quã te: & nisi te omni amore, studio, obseruantiáq; complecterer. Ego cùm tuam Rempub. à Superantio accepi, cognoui tum primum quanti tu me faceres. Quare ex eo tẽpore mea beneuolentia, quæ propter tuas eximias virtutes suscepta mihi in te erat, fieri cœpit ardentior. Nam verò cùm ex Pauli mei literis intelligam, quanta tu illum humanitate excipias, quàm beneuolè tractes, quã multa signa des summi tui cuiusdã erga nos amoris, quem in suscipienda rerum & negotiorum meorũ cura magis etiam declaras: quas me tibi agere gratias, aut quibus vti verbis in meo tibi animo penitus patefaciendo oporteat, ego planè ignoro. Tu subuenι, quæso, huic hæsitationi meæ, & ea verba, quæ apta sunt ad gratiam meritam cõmemorandam, vicem meã excogita: quando ego tanti officij onere oppressus, minus illa despicere, & inuestigare possum. Quæ cùm tu pro tuo summo ingenio facilè & prudenter inueneris, omnibus me illis esse vsum putato. Certè nihil tam amplè, nec tam copiosè explicare poteris, quod gratam animi mei voluntatem superet. De tua Republ. quid sentiam, scripseram iam ad Paulum, ex quo iudicium meum potes cognouisse. Neque id tamen faciendum tam breuiter puto. Erit mihi locus ad hanc rem paratus, vt non solùm tu, sed cæteri etiam intelligant, quantum tibi à me in omni genere virtutis sapiẽtiæq; tribuatur: ad quod tempus me reseruo. Interea hoc

affir-

affirmo, nihil me videre, quod in ea vera prudentiæ laude, quæ cum studijs doctrinæ coniuncta sit: inq; eis actionibus, quæ sunt ab integro animo liberaliq; profe cta, quid vel ingenio tuo, vel in virtute, in institutis vitæ rectius aut splendidius requiri ac desiderari pos- sit. Sed hæc hactenus. Ego & gratulor tibi, quemadmo dum antè dixi: & maximas gratias ago: teq; oro, vt tu um istum susceptum erga me amorē perpetuum mihi conserues: quo nil mihi charius neq; iucūdius accidere omnino potest. Vale. Carp. VII. Idus Nouēbris. 1535.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Gasp. Contareno S.R.E. Card. S. P. D.

T*Va in literis causarum commemoratio, quibus tu iampridem adductus ad me diligendum es, tantam mihi præ se ferre visa est & humanitatem simul, & er ga me beneuolentiā, vt nil sit quod audeam optare pro lixius. Quod eo magis gratum & optatum mihi acci- dit, quòd tua ista eximia erga me voluntas, non amoris solùm habet fructum, qui est in omni vita vnus suauissi mus: sed iudicij quādam etiam dignitatē. Amari enim à tāto viro idem esse videtur prorsus, ac probari. Quā quàm id tu quidem separatim etiam facis, vt de me cō modè existimare te scribas. Sed ego id ita interpretor, vt in beneuolentiæ prorsus parte ponendum esse videa- tur. Mihi verò, qui te iam diu nō diligo solùm, (nam id quidem etiam mediocribus hominibus præstamus) sed propter excellentem tuam in omni genere virtutis ac literarum laudem & scientiam mirabiliter colo, atq; adeò veneror: quantopere esset elaborandum, si id age-*

re nunc vellem, vt meus animus erga te cuiusmodi ille est, pateret penitus, manifestusq; fieret? Quod quoniã & longioris temporis negotium esset, & grauioris curæ, supersedebo quidem hoc scribendi onere, meq; ad commodius aliquod tempus reseruabo. A te verò impræsentia petam, teq; plurimum precabor, id quod & ago maximè, & maximè impetrare ad te cupio, vt tu me eo incensum erga te amoris studio esse existimes, vt ego nec literis satis persequi, nec verbis cõmodè queã exponere. Atque hactenus quod ad amorem attinet. Quod verò tuã ad humanitatem, quæ illi potest quæso oratio par inueniri? cùm præsertim tu ea me omnibus partibus epistolæ tuæ ita alliges vndiq; atq; constringas, vt respirandi locus non sit. Qui te primùm in nostrum ordinem adscitum esse dicis, eamq; rem auxisse beneuolentiam in me tuam asseueras. Quasi verò idem sit eiusdem ordinis esse, & multo superiore in loco atque honore esse positum: nisi tu cùm omni mihi dignitate plurimum antecellas, humanitate parem te efficere vis. Immò ego istud gratulor & triumpho, quòd tibi tuisq; clarissimis virtutibus meritus honor datus est. Atque ille ita datus, vt plus tamen in te omnibus dignitatis, quàm in honore ipso situm esse videatur. At ego si mediocrem hunc cum tuo si conferatur honorẽ (qui tamen mihi nimiũ magnus est) non indignissimè gesfero, præclarè mihi à Deo factum arbitrabor. Nam quòd fungar, eo vti oportet cõueniensq; est, ne idoneus quidem ad cogitandum sum. Sed & hoc, & omnia ad Deum à nobis referenda sunt. Paulum meũ quòd amas

&

& complecteris, mirabiliter gaudeo. Spero enim eũ, quem optaui semper & optimum & rectißimis moribus ornatum esse, tua imprimis cõsuetudine, summaq; tuæ prudentiæ & grauitatis exemplo, futurum etiam meliorẽ. Quod labores nõ paruos mea causa susceperis, ago equidem tibi gratias Sed (vt dixi) non magno pere audeo aggredi, quod me perficere posse diffido. In his enim omnibus tua illa apparet extatq; humanitas: quæ me ita concludit, vt neque vnde incipiam, neq; vbi desinam, statuere satis poßim. Quæ quidem in eo maximè clarißimeq; se ostendit, teq; mihi præbet noscendum penitus & conspiciendum: quod tu tam ingenuè, tam apertè, tam familiariter quæ in meis scriptis desiderares exposuisti. Ex quo quidem ego vel maximum tui amoris erga me argumentum capio. Facit autẽ tua præstans doctrina atq; autoritas, vt maximã mihi curam suscipiendam putẽ, quò tibi animi mei sensum penitus aperiam. Ego enim cùm Epistolã illam Pauli mihi exponendam sumpsißem, ac in commentarijs multorum interpretum diu essem volutatus: non mihi videbar assequi id quod cupiebã, vt in Apostoli sensum penitus introirem. Sed cùm ingenium, & doctrinam, & pietatem illorum magnopere approbarem: erat tamen nescio quid in Paulo occultius atque abstrusius, quò illi vixdum mihi penetrasse videbantur. Itaque alium studendi & inuestigandi modum secutus, in Paulo ipso legendo, atq; omnibus modis pensitando atque explorando, quàm maximè me, & quàm diutißimè exercui: laboreq; tamdiu & diligentia cõtendi, quoad ad

eius

eius intimũ sensum peruenire mihi visus sum. Verè, an falsò, nihil nunc ad rem: non enim aliud, quàm quod visum est, loquor. Sed cùm arcanas quasdam illius sententias, plurimum ad pietatem et cognationem Christiani mysterij facientes, adeptum esse me arbitrarer: non putaui charitatis Christianæ esse, qualecunq; id lumen esset, diutius illud inclusum continere. Itaq; commẽtarios illos scribere sum aggressus: in quib. quod maximè obscurum mihi, & antea fide quidem acceptum & creditum, ratione autem ignoratũ esse videbatur, mortis & crucis CHRISTI mysterium totũ aperire atq; illustrare sum conatus: causasq; & rationes exponere, quamobrẽ salus nostra necessariò requisiuisset in mũdum venire CHRISTVM: atq; vti mortuus est, ita eũ mori: quoq; modo non exẽplum solùm in eo sic à nobis agendæ vitæ, sed etiam mysteriũ nostræ & vitæ & salutis existeret. Atq; hoc feci Pauli sententias constantes sibi semper in hoc argumento (vt mihi quidẽ videtur) & verba ipsa persecutus. Quòd autẽ parcior fui in praueniẽte Dei gratia explicanda, quàm par esset: agnosco eum errorem, cùm tibi ita videatur. Sed tamẽ & Græcorum, & Latinorum veterum exponendi morem secutus, à proposito Pauli argumento non discessi. Scis enim ipse, quàm rara de hac re mẽtio ac distinctio à Chrysostomo in hac Epistola quidem habeatur: quàm non multa à Theophylacto, & ab Euthymio, cui ego sententias Basilij, Chrysostomique referenti, in Epistolis Pauli enodandis tribuo permultum. Ambrosius quoque non admodum sæpe ad illam diuertitur.

titur. Credo, quòd satis illis videbatur, ad Dei gratiam omnia vniuersè referre. quod in eorum scriptis creberrimè inuenitur: præsertim cùm certamen nullum propositum haberent, quod eos cogeret rem tam tenuiter distinguere: quod fuit Augustino necesse bellum sanctum & salutare aduersus Pelagium gerenti. Veruntamen ego, quibus in locis Paulus ansam mihi dedit, ita sum de Spiritu sancto locutus, vt et principia & fines Christianorum virtutum illi omnium attribuerim. Sicut in illis verbis facio, quà Paulus dicit, quòd charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctũ, qui datus est nobis. Quo in loco (quem te relegere & ponderare vehementer cupio) non solùm à Spiritu sancto hæc omnia in nobis fieri: sed quemadmodum etiam fiant, atque vt Spiritum illum verè sanctũ in nobis habeamus, ponere ante oculos omnib. conatus sum. Quã quidem euidentissimis rationibus (vt puto) penè demõstrationem factam pleriq; interpretum cùm ad eum locum venirent, collaudantes tantummodo (idq; iure et meritò) benignitatem summi Dei, veluti scopulũ quẽdam refugiebant. Habes Chrysostomum, Theophilactum, Ambrosium, quos legere potes. Sed & illo in loco, quòd Spiritum adoptionis habemus, in quo clamamus Abba pater: de hac Spiritussancti item & vi in nobis, & gratia, loqui non prætermisi. Non sum equidem iisdem verbis vsus, vt præuenientem subsequentemq; gratiam appellarem. Sed sensus tamen (vt opinor) idẽ est. De naturæ autem nostræ imbecillitate, quæ in peccatum & mortem ab Adam inducta est, plura in eo lo-

co

co verba facio, quà Paulus eandem rem de Adam & de peccati ab eo in omne humanum genus traductione loquitur. Et tamen illud tibi assentior, potuisse me opportunè aliquibus in locis de hoc ipso morbo naturæ nostræ, & de reparatione nostri arbitrij à Spiritu sancto facta disputare. Sed si id prætermissum est, alio loco Deo iuuante (vt tu prudentissimè consulis) reponetur: vel potius iam vt reponam, cogito. Scripsit enim ad me Lugduno Gryphius, se librum meum iterum impressurum esse. Faciam igitur interpositionem aliquam, per quam hæc res tota breuiter illa quidem, sed tamē aptè, & quod satis sit, declaretur. Quòd si fortè liber Venetijs esset imprimendus, de quo scripsit ad me Paulus nescio quid, cuperem magnoperè: idq; te etiam atq; etiā rogatum vellem, dares omnem operam, vt ne ante hāc secundā Lugdunensem impreßionem id fieret: quò exiret in manus hominum liber correctior et purior. Hāc rem tibi ita commendo, vt veriore animi studio cōmendare eam non poßim. Nam & hoc plus erit in Lugdunensi libro, & nonnulla quoque alia, quæ (vt fit) à me vel mutata vel interposita sunt. De initijs bonarū voluntatum, & de eiusmodi genere toto, secutus equidem sum Græcos autores libentius. Præsertim cùm Augustinus non satis se explicare mihi videatur. Verùm & Latini veteres eandem quam Græci sententiam tenuerunt. Nec putaui hoc fraudi religioni nostræ fore, si aliquid in nostra voluntate nobis reliquerim. Neq; item nunc puto, tantis et tā magnis autoribus munitus, dum illud modò ne sentiam, à quo animus abhorret, aliquid

nos

nos operibus nostris promereri, quòd à diuina gràtia profectum non sit. Et hactenus quidem Catholica ecclesia nobis præscripsit, quantum ego scire possum, ne meritum vllum ex nobis tanquam ex nobis constituamus. De cætero Pelagianum esse non puto, si in initijs aliquid retineamus, quod sit nostrum. Sed tamen quoniam in his non humanam laudē quærimus, sed nostrā & aliorum salutem, cedendum semper est maiorū autoritati: idq́ ratum habēdum, quod doctißimus vir dixerit, hoc est, Gaspar Contarenus. Nam reliqua quidē obiecta hominis illius, facillimā habent responsionem. Non enim me attingunt: neq́ ego in meo libro aliud dico, quàm quod ipse differit esse dicendum. Vnum graue erratum nuper cōmentarios meos relegens ipse deprehendi, quod nescio quopacto mihi exciderit: est enim prorsus à mea mente alienum. De quo & Lugdunum statim dedi literas vt corrigeretur. Et ad Paulum scribo, tecum vt cōmunicet, quando tu tanta benignitate, tantoq́ studio eàm de me curā suscipis, vt si frater tuus essem, maiorem suscipere non posses. Cui tuæ humanissimæ & naturæ & voluntati vtinam aliquando referam gratiam. Conabor quidem certè: nec tu me vnquā ingratum aut immemorem iudicabis. Vale amplißime & doctißime Contarene, nosq́ semper dilige tui obseruantißimos. VI. Calend. Decembris, M. D. XXXV. Carpentoracti.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
Gasp. Contareno S.R.E. Cardinali
S. P. D.

Lon-

LOngum iam interuallum est, ex quo accepi tuas humanißimas literas, quas tu ad quartum Caledas Ianuarij dedisti: quæ mihi in omni genere mirabiliter satisfecerunt. Nulla enim est res in illis prætermissa, quæ vel ad sapientißimum hominem, vel ad amicu officiosißimum, vel ad grauem et sanctum autore Christianæ pietatis pertineat. Certè nunquā tuæ literæ ad me perueniunt, quin deferant secum effigiem eius viri, quem ego talem eße poße vix vnquā credidi: his præsertim moribus, & his tēporibus. Itaq; incredibili sum amore incensus, & nouo quodam inflammatus studio, tui colendi, amplectēdi, in oculis ferendi. In quo habeo propositum mihi exemplar eius vitæ virtutisq; imitandæ, qua maximè beata vita cōtineri mihi videtur. Sed cùm tu initio tuarum literarum tantùm labores in excusanda tarditate responsionis tuæ, quam ad meas superiores literas distuleras, qua in re quidē peccati nihil fuit: quid mihi nunc reo veri criminis agendum est? Faciam breue opinor, & ad tuā facilitatem clementiāq; confugiam: teq; orabo & deprecabor, vt mihi lapso in hunc errorē veniā des. Nec tamē velim existimes me aut negligentia, aut obliuione tui, aut quòd officij immemor sim factus, duobus iam mensibus rescribere ad te distulisse. Nihil horum est. Sed cum scripsißet Paulus ad me, quædam te secum de me locutum, quæ vehementer ad me pertinerent, eaq; ipse nonnihil in literis significaßet, vberius autem coram se cōmunicaturum diceret: expectare illius aduētum antè volui, quàm ad te scribere: ne si nihil ad te rescripsißem de illis rebus,

aut

aut tacere ingratè, aut dißimulare callidè viderer. Omnia autem quæ opus essent, scribere planè tunc nō possem. Eò factum est, vt ad hunc diem vsq; fuerim retardatus. Quæ vtrum idonea sit excusatio, nécne sit, ego ignoro: vera quidem certè abs te accipienda, si tuæ singulari humanitati, eximiæq; æquitati constare voles. Quòd te facturum esse non dubito. Nunc eis partibus Epistolæ tuæ omißis, quibus tu humanißimè simul & modestißimè meum de te iudiciū imminuis atq; eleuas: tuum de me amplificas, atq; auges: cùm iam decretum & iudicatum inter nos sit, quòd ego abs te diligar, totum id esse humanitatis tuæ: quòd verò ipse te colam atq; admirer, tuis præstantißimis virtutibus omne deberi: veniamus ad ea quæ rem ipsam continent. In quibus illud primum de commentarijs meis: qui quòd missi aliquanto antè Lugdunū erāt, quā inter me et hominē illum res conuenisset, iccirco non fuerunt correcta omnia loca, quæ ab eo adducta in controuersiam sunt. Sed quod tu me admonuisti, de eo missa est ad Gryphiū additio. Et erant alia nonnulla, quæ ego sponte mutauerā. Neq; tamē video in his ipsis quæ notata sunt, quid iure reprehensum esse videatur: cū verborum meorum sensus, id quòd patet Latinè intelligēti, in plerisq; locis fugerit reprehensorem. Quod à me tibi duntaxat vni indicatum volo. Locum illum Esaiæ correxi libello misso ad Gryphium, cū iam liber ad exitum fermè adductus esset: cætera ferè eodem modo se habēt. Et quoniam nunc de hoc genere rerū inter nos sermo est: cum scripsissem ad Paulū, me quadam in re leuiter à te dissi-

dere, idq; mihi dixerit, cupere te scire, vbi, & qua de re sit dissentio: primùm tibi prædico, me in illa de Libero arbitrio sententia non omnino assentiri Augustino: qui libertatē nostræ volūtatis perspicuè aufert: dumq; Dei Gloriā maximè complecti vult, videtur mihi illi derogare aliquid potius, quàm quod debeatur, tribuere. Hæc si essemus vnà, librosq; in manibus haberemus, facilè me tibi probaturum confiderem. Sunt enim in eo ipso, de quo loquimur, doctissimo nimirū sanctissimoq; doctore, prorsus manifesta, quæ in illam extremam & remotissimam sententiā se contulit, odio hæreticorum & contentione disputandi (vt ego quidem arbitror) magis, quàm considerata, et quieta ratiocinatione adductus. Nec tamen si non consentio cum Augustino, iccirco ab ecclesia Catholica dissentio: quæ tribus tantū Pelagij capitibus improbatis, cætera libera ingenijs & disputationibus reliquit. De quibus ego meā sententiā in Commentarijs protuli, nihil mihi arrogās: (absit enim hoc à me) sed tantū ingenuè quid sentirem, exponens. Quod verò tu affers, moueri te verbis illis, quæ apud Paulum sunt, quæ ille ait, Deum vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauerat in gloriā, & quæ sequuntur: hæc ego verba quēadmodum interpreter atq; explanem, ne longum sit epistola complecti, ad meam expositionem horum ipsorum verborum in cōmentarijs meis te reijcio. Quæ & abs te leguntur, gratum quidem mihi est, sed tuis grauissimis studijs atq; occupationibus parum arbitror accommodatu: cùm præsertim fontes à riuis non mutuentur:

tur: legereq́ te nostra magis mihi honorificum sit, quã tibi vtile. Sed tu vt voles. Ego quidem hoc labore & onere, quod propter tuam admirabilem humanitatem mea causa suscipis, prorsus te libero. Fratrẽ tuum mortuum, non noueram: sed quia tuus erat frater, cùm preclarè de eius virtute ac natura sentio, tum illum nobis ereptum esse doleo, quem ego amo mediusfidius etiam vita functum, Deumq́ immortalem deprecor, vt illi ipse propitius & liberalis sua cœlestis gratiæ sit. Tuam quidem animi firmitatem, sapientiam, religionem, & miror, et meritis laudibus in cœlum fero, qui tam mansuetè & patienter decreta Dei accipias. Verùm de his satis: responsum enim ferme est ad omne argumentum tuarum literarum. Nũc veniamus ad ea quæ pertinẽt ad me: pluribus mihi verbis exposita à Paulo, accurateq́ narrata. In quibus illud non nouum, quòd tua insignis erga me beneuolentia omnibus locis se ostendit: cui aliquando vtinam referam meritam gratiã: Hoc nouum, quòd tu de honore meo atq́ ornamentis cogitans, id agis ac moliris, quo nil meis rationibus inueniri potest inimicitius. Ego enim vitã beatam in libertate animi, & in tranquillitate, eisq́ agendis et suscipiendis rebus, quæ è libera nostra voluntate dependeant, positam esse duco. Cuius etiam generis facultatem quã dam nactus, exerceo me in illa, quoad quidem possum quantulũq́ mihi tenuitas mea, Dei adiuta ope, suppeditat & elargitur. Quæ ab hoc genere vitæ dißidẽt alienaq́ sunt, tanq̃ aduersaria mihi et molesta multũ, abijcio atque repudio: neq́ vllum eorum appetitũ atq́

sensum ad animū meum introire sino. Quod acriore etiam iudicio facere mihi videor, quòd vtriusq; vitæ vim conditionemq; expertus, statuere facile possum, quantum hæc illi in omni ratiōe beatitudinis antecellat. At interest Reipub. (cognoui enim ex eodem Paulo rationes omneis & disputationes tuas, plenissimas nēpe & pietatis & doctrinæ) O doctissime, & optime Contarene: vtinā te ista spes nunquā deceptura sit. Tu eximia adhuc quadam bonitate veraq; prudentia & integritate ad hoc sperandum adduceris: cùm quòd optimum factu esse intelligis, & illis ipsis salutare, quorum causa es solicitus, id iam factum iri confidis, & existimas. Quod secus longè est, atq; vtinam ne esset. An tu arbitrare, si esset spes aliq̄d præclarè salutariterq; agendi, quin ego memetipsum essem expositurus atq; oblaturus, non dico ad honores, (improbi enim illud hominis est & non Deo, sed sibi fauentis & inseruientis) sed in mortem atque crucem, vt caput Apostolorū dixit: cū quicquid meo incommodo et damno Reipubl. pareretur, ego maximum meum lucrum existimaturus esse? Sed (crede mihi) temporum horum vitia, & corrupta studia, istam probitatem sapientiamq; non recipiunt. Caput (vt spero) egregiè probum habemus: hoc est Pontificem ipsum, cogitantem & cupientem ea quæ se digna sunt. Sed non plus ille potest, quàm temporum peruersitas. Aegrotat enim corpus Reipub. & eo morbi genere ægrotat, quod præsentem medicinam respuit: magisq; esset longo circuitu ad partem aliquam sanitatis reuocandum: sicut ipsum paulatim curriculo temporum

rum in hanc tabem delapsum est. Multis (inquam) vigilijs, plurimis remedijs, dißimulatisq́; sæpenumero cõsilijs, salus esset & dignitas Christianæ Reipub. restituenda. Ac quo quo modo res quidem successura sit, si conuentus is agetur, de quo expectatio est: adero vnà vobiscum, nec deseram partes meas, quãtulæ illæ cunq; sunt, meumq́; officium pium et debitum, tum Deo atq; Reipub. tum isti Sãctæ sedi Apostolicæ præstabo: teq; & videbo, & complectar ita libenter, vt nullam maiorem lætitiã animo meo sim percepturus. Interea onus hoc feram, quod ab Deo mihi iniunctum atque impositum est, si non aptè, & robustè, vt integrum & fortem decet, at certè non contumaciter. In quo pro mea parte sanè inseruiam Reipub. cùm meum pensum curabo. Aliquantumq́; hîc tamen proficiam: qui si istic essem, nec proficere quicquam poßem, & proprium meũ munus curationemq́; relinquerem. Quamobrem si me amabis (quod profectò facies) cõsules huic ocio & trãquillitati meæ. Quæ si mihi salua permanebit, vberius erga te potero eße gratus, quàm si in illos fluctus, & turbidas rerum agitationes me cõijcerem. Itaque rogo te atq; obsecro, per fidem amicitiæ nostræ, quam sanctè inter nos cõstitutam, ad extremum diem vsq; inuiolatam perducturi sumus, vt suscipias otij & libertatis meæ patrocinium: atque ab ea mente, de me quam suscepisti, desistas: meumq́; hũc statum, qui mihi maximè cordi est, & quo vitam ipsam non habeo chariorem, saluum mihi præstes, atq; incolumem: de quo plurimum spei in tua autoritate, & prudentia, & amore aduer-

ſum me, repoſiturum habeo. Ego de hac re ad ſummũ Pontificem ſcribens, ingenuè illi quidem animũ meum expono. Sed vt tu ſubſequare literarum mearum ſententiam tuis amantiſſimis verbis atq; cõſilijs, (ſic enim te facturum Pontifici pollicitus ſum) peto à te magno pere etiam atque etiam. Paulus tuus iam magis quàm meus, nõnulla ad te meis verbis perſcribit, ad rationes horum temporum ſpectantia: quorum vel ſupprimendorum, vel proferendorum tua erit poteſtas. Vale. III. Idus Martij, M.D.XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Nic. Archiepiſc. Capuæ S. R. E.
Card. S. P. D.

LIteræ tuæ perbreues, ſed amoris humanitatisq; pleniſſimæ, hoc mihi etiam fuerunt iucundiores, quòd manu tua ſcriptæ, illud ipſum teſtimoniũ de quo ſcribis noſtræ perpetuæ & conſtantis amicitiæ, grauius multò faciebãt. Etſi illud in eis nimis liberaliter: quòd mihi ea honorum cognomina attribuis, quæ ego vobis ſummatibus libenter facileq; concedo. Nam mihi ſanè paruitas mea eſt voluptati, quæ in tranquillitate animi, otioq; literario poſita lætatur. Florere autem amplis titulis, & honorum ea inſignia obtinere, quæ cum magnis curis & negotijs coniuncta ſint, magis in te, cæterisq; amicis meis, quàm in memetipſo gratum mihi eſt. Veſtro enim patrocinio, veſtro labore & opera, nos viuimus pacatiores. Quanqua nullus quidem mihi amicus eſt te antiquior, ac ne beneuolẽtior quidem. Ita enim & ad me ſcripſit, quoad in vrbe manſit, Paulus:

lus:& reuersus ad nos illud idem vehementius confirmauit, nullum sibi à te studium, nullum indiciũ amoris, quod quidem optari potuerit aut debuerit, defuisse: cũ & in deferenda ope tua, insignem in se beneuolentiã et in communicandis maximis rebus, summã fidem: & in omni sermone vsuq; familiari, egregiam tuam comitatem se expertũ esse, plurimumq; adamasse testificetur: Quæ mihi omnia iucunda auditu, ipsa re pergrata, nõ quidem præter spem, sed tamen supra spem mihi tributa sunt: vt tantũ tibi pro illis gratiæ debeam, quantum nostra amicitia patitur. Ea porrò vult, vt animo magis quã verbis gratã memoriam officiorum cõprehendamus: quod tibi quidem à me, & amplitudini tuæ nũquam deerit. Tu quando mihi omne tuum studium & autoritatem & operam amantissimis verbis polliceris atq; defers, summo me omniũ beneficio afficies, si amorem istum tuum erga me conseruaueris. Vale. III. Id. Martij, M.D.XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.

MARIO MAFFAEO VOLATERrano, Episcopo Cauallicensi.

S. P. D.

PAulus ad nos reuersus, tãta se abs te comitate, ac tã lautè & liberaliter acceptum esse narrat: cosq; se lepôres in te perspexisse ingenij, vrbanitatis, elegantiæ, vt difficillimum omnium rerum sibi fuisse affirmet, ĩstinc se auellere, & ad nos proficisci, cùm inexplicabili penè glutino admirabilis cuiusdã suauitatis teneretur. Quod ego Mari vsu illi venisse nõ miror: est enim

hoc propriè tuum, & semper fuit, vt Syrenarũ modo, non Mutianarum illarum, quibus Sauoia noster illudebat (recordaris enim profectò & hominum illorum & temporum) sed earum, quarũ ex ore Homerus mellitißimas narrationes rerum gestarum manare dicit, homines captos tibi vinctosq́ detineas. Nam si ego cũ Romæ ambo essemus, semper te appetebam, aßidueq́ tecum esse cupiebam, cùm repellerer à te, & absterrerer, omnibusq́ modis congreßus meos deuitares, quòd natiuam illam tuam suauitatem sumpta ad tempus vocis, vultusq́ asperitas obscurare non poterat: quid nũc debuit euenire Paulo, cui tu non solũ omneis venustates tuas, quæ & plurimæ sunt, & amabilißimæ: sed animum, domum, penum omnem patefecisti? Etsi est in eo quiddam quod me mordet. Quo enim fato mihi infortunato contigit, vt te ita facili & hospitali non sim vsus? cùm nemo vnquam fuerit alienis cœnis tantopere addictus, vt ego eram tuis: quarũ vnũ illud condimẽtum erat potißimum, quòd te frui ipso, ac vesci tũ maximè licebat. Itaque putás ne me tantam iacturã lepôrum, omnisq́ amœnitatis, æquo etiam nunc animo perferre posse, quibus tuarum fui paucitate cœnarum priuatus? Sed acta ne agamus. Quòd tantam humanitatẽ in Paulum ostenderis, valde mihi gratum: qui quidem tuus iam est magis, quàm meus: semperq́ in ore nomen tuum habet: neq́ loquendo, neq́ prædicando de te, satiari vnquam videtur. Ab eo etiam accepi tuas literas, amanter quidem scriptas, sed nimis festinanter. Video enim tibi propositum fuisse, vt citò te exolueres. Vtut

est,

est, gratia tamen est habēda, quòd abs te dignatus sim sonantibus illis vocabulis, in quibus me vsq; eò reuereris, vt magnus esse homo mihi videar: sed tātisper dum tuas lego. Nam vt à lectione earum digressus sum, statim irrideo ipse memet: nec tantam in me potentiā autoritatemq; reperio, vt tu tam grauiter reuereri debeas. Sed omisso ioco. Ego mihi abs te familiarißimè scribi volo, atq; ita, vt nostra vetus coniunctio plena iucūdißimæ libertatis etiam nunc, quoad potest, in literis redoleat. Phædri inscriptionem, quem modò ad te misi, gratam tibi esse gaudeo vehementer. Gratiarum actionem respuo, meum enim fuit relinquere aliquod monumentum amicitiæ nostræ, meiq; summi & perpetui erga te amoris: idq; nisi fecißem, magis agrestis, quā cùm id feci, officiosus debeo existimari. Sed tu agis mecum liberaliter, cùm de ijs gratias agis, quæ à me prætermitti saluo officio non possunt. Illud magis expecto à te, vt quando ego tātum tuo iudicio tribuo, quantum certè paucißimorum, ita legas librum, atq; expēdas, vt quoad eius fieri poterit, nihil obtrectatione dignum in eo relinquatur. Quod tuo imprimis acumine, et earum rerum præstanti scientia de quibus in libro agitur, me aßequi posse confido. Quòd mihi extremis tuis literis gratularis, quòd dignum & benemeritum succeßorem mihi delegerim, id etsi ego feci bono (vt videbar) consilio adductus: tamen actiones meas tibi probari mirabiliter lætor. Etenim tunc maximè nostris operib. delectamur, cū ea ab optimo quoq; laudari intelligimus. Vtinam Deus nostra cōsilia fortunet. Nos certè id spè-

ctauimus, vt in ipso amore nostro & iudicio, maiores tamen virtutis partes, quā cōsanguinitatis existerent. Sed hæc hactenus. Ego et sat rectè, vt nūc est, me habeo: et tibi semp rectißimè eße cupio: petoq̃, à te vt tibi certò persuadeas, te à me constanter et singulariter diligi. Vale. IIII. Calend. Aprilis, M.D.XXXVI. Carpent.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. LAVrent. Granæ Signiæ, & Mario Aligero, Rheatis Episcopis, S. P. D.

CVm digreßus à vobis. Romā versus iter facerem: eoq̃, itinere aßiduè ob animum vestra mihi virtus atque humanitas esset versata: simul vt vrbem attigi, paululumq̃, otij mihi datum est, nihil habui antiquius, quàm ad vos scribere, & facere vos de mea omni voluntate certiores. Verè enim dicam, cùm venissem Bononiam, ac multa antea ipse de beneuolentia in me vestra eßem mihi pollicitus: re tamen ipsa expertus sum, superatam etiam opinionem meam vestris officijs: nihilq̃, eße à vobis prætermißum, quòd vel hospiti & peregrinanti officiosus homo, vel amicißimus amicißimo præstare poßet. Itaque illo primo occursu congreßuq̃, vestro, omnis ea mœstitia quæ animum meum obsederat, probè depulsa est. Cùm enim subinuitus, & contra animi sententiam iter illud suscepißem, pietatem atque officium in eo, non vllum meum cōmodum secutus, etsi constanter id faciebam, quòd recti consilij nequaquam me pœnitebat: tamen insidebat in animo quidam dolor, quòd studijs meis, atque ea trāquillitate vitæ, quā ego maximè expeto amoq̃, vacare me aliquandia

diu necesse esse intelligebam. Incidi igitur in eos, qui et primi, & præcipuè illa me cura leuare potuerũt. In vestris enim vultibus, vestrisq́ʒ sermonibus plenissimis officij, suauitatis, beneuolentiæ, tunc primum conquieui: vidiq́ʒ & perspexi, quod fidelis amicitiæ est proprium, mei nominis charitatem nequaquam apud uos ex diuturna absentia mea imminutã fuisse. Quo quid mihi potuit accidere optatius? Etsi enim alter vestrũ vetusta mihi familiaritate, alter recente est copulatus: tamen eandem prope vim habet naturæ bonitas in noua amicitia conglutinanda, quam fides in vetere conseruanda. Ferme enim ad summum celeriter peruenit, quod firmis & ualidis radicibus est nixum. Quo in genere virtus magnas partes obtinet. Quæ cùm excellat in ambobus vobis, in me autem ipso non tam expressa illa quidem, quàm quibusdã quasi lineamẽtis sit inchoata: quid mirũ si et tu, optime ac doctissime Grana, perpetuò me constanterq́ʒ dilexisti: & tu Mari suauissime vixdum de facie cognitũ, amare tamen cœpisti? Quãquam huius quidem amoris erga me, omnisq́ʒ officij quod mihi tribuistis, causa in vestra singulari humanitate posita est. De qua habeo vobis magnam gratiam: neqʒ recuso, nisi pari vobis beneuolentia respondero, quin me ex hominum non esse numero iudicetis. Respõdebo enim certè, neqʒ patiar me vllo in amicitiæ officio à quoquam vinci: cùm id præsertim non tam in rebus atqʒ factis, quæ plerunqʒ fortunæ & occasionis sunt, q̃ in fideli & beneuola voluntate sit positum. Quæ nunquam vobis à me deerit, neqʒ vlla vnquam efficiet dies,

vt talium et virorum & amicorum memoria apud animum meum obsolescat. Atq; huius promissi animiq; mei quo beneuolentiam meam vobis dedo dicoq;, has literas volui esse testes: vt intelligeretis, quæ studia in me contulistis, ea longè mihi gratissima accidisse. Reliquũ est, vt vos rogem, (id quod minimè videmini esse rogandi, sed tamen id more & consuetudine faciundũ est) vt pristinum erga me amorem conseruetis, plurimamq; meis verbis Sfortiæ nostro legato amplissimo nuntietis salutem: gratiasq; illi agatis, quòd ab eo et humanissimè acceptus, & hospitalibus illius donis, quibus me opiparè muneratus est, edoctus planè sum, meũ illi aduentum & gratum & iucundum extitisse. Valete. VI. Nouemb. M.D.XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Mario Maffaeo Volaterrano. Episcopo
Cauallicensi, S. P. D.

CRedo iam ad te esse perlatum, me accitum à Pontifice maximo, statuisse suscipere hoc iter: accedereq; ad eam Vrbem, in quam à me olim certo consilio relictam, nulla alia ratio, præter eam quæ nobis proposita est, si forte videlicet succurri per nos posit periculis communibus, me valuisset retrahere. Quanquã ad hoc quidem tanti ponderis negotium, mea & autoritas tenuis, et ingenij facultas admodũ exigua est. Sed sit hoc illius fortasse errror, qui hoc de me iudicium fecit: mihi quidem optima adest voluntas, cætera ab alijs meliora quærenda sunt. Nec tamen hoc mihi fuit propositũ, vt de hisce rebus ad te scriberem. Illud meæ pro-

pri-

prium argumētum est epistola, vt cùm ego sine te, neque vrbem hanc, neque eā quam viuo vitā, aut vitam esse, aut vrbem existimem: quòd omnis mea suauitas, omne perfugium curarū molestiarumq́; mearū, omnis deniq; animi mei lætitia in tuo mihi optatißimo complexu cōspectuq́; prorsus reposita est: te quidem orem atque obsecrem, vti facias mihi tui præsentis copiam. Etsi quid eius amoris adhuc residet in te, quē erga me sæpe ostendisti, ne graueris capere breuiusculum hoc iter, quod ego longißimum sum emensus, quantis meis incommodis & detrimentis non dico: illud tantum dico, in quo satis incommodi est, aduersus certè omnem animi mei sententiam: sed & officio seruiendum, & religioni fuit. Illud tibi confirmo, me toto hoc itinere incredibiliq́; illa quam capiebam itineris molestia, te mihi vnum propositum semper habuisse, in cuius beneuolentia & suauitate, omnem essem angorem & solicitudinem animi depositurus. Itaq; quoties reuocare me à tristioribus curis ad aliquam animi hilaritatem & lætitiam instituebā, ad te ipsum protinus cogitatione reuertebar: meusq́; erat vnus in mente mihi & in sermone Marius. Ille consolator mœstitiæ meæ, ille animi cōfirmator: in hoc deniq; dulcißimo et mihi carißimo nomine acquiescebam. Postea verò quàm veni ad vrbem, neq; te hîc offendi: quid dicam Mari? pudet me proferre, quàm perculsus animo & destitutus fuerim: vt mihi sordere & iacere omnia viderentur, cùm tu deesses vnus: qui tamen mihi es pro omnibus. Et si cæterorum quidem officia amicorū mihi non desunt: sed illa mihi

sic grata & iucunda futura sunt, si sale cōdita fuerint venustatis tuæ. Itaq; in maximo desiderio tui videndi & complectendi sum: neq; aliam spem vllam habeo reliquam huius non longi temporis, quo Romæ sum mansurus, cum aliqua leuatione molestiæ traducendi, nisi tu dederis hoc vel amicitiæ nostræ, vel humanitati tuæ, vt nos tibi visendos esse statuas, conferasq; te aliquantisper in hanc vrbem: quæ priuata conspectu tuo, cæteris quæ te diligunt, ornamento suo spoliata, mihi vni deserta & penitus derelicta visa est. Nam si in itinere, inanis illa de te cogitatio tantum potuit, vt meos omneis labores faceret leuiores: q̃d faciet viua vox, quid vultus, quid ista significatio amoris, si tu mea causa adductus huc te retuleris? Credas mihi velim, non possum tantum exprimere, quantum mihi in animo est, vel studij, vel beneuolētiæ, vel ardoris, vt te tuaq; & sperata & expetita consuetudine aliquandiu perfruar. Quod quidem minimè longum futurum sit: statutū enim mihi est, secundum Martium mensem vrbanas res relinquere, & vel proficisci Mantuam, si agetur conuentus is qui indictus est: vel in Galliam reuerti, vbi iucūdum habeo & studiorum meorū, & omnis mei otij ac tranquilitatis domicilium. Quæ res cùm ita sese habeat, & hac occasione amissa, deinde facultas nulla futura sit, quæ sustētet animos vtriusq; nostrum spe iterū congrediendi inter nos & amplectendi: quo me dolore affectum iri putas, si hæc me expectatio, ac spes, quam nunc penè in manibus habeo, fruendi tui, fuerit frustrata? qui te vnum omnium plurimū et dilexi semper, et dili-

diligo:tecumq́; cùm sum, quod creberrimè sum expertus, nulla omnino molestia, neq; grauiore solicitudine soleo opprimi. Quamobrem Mari optime atque humanißime, erit nō humanitatis solùm tuæ, sed etiam eius virtutis & integritatis, quam in colenda amicitia semper adhibuisti, dare hoc nostris precibus, vt te hîc præsentem quàm primum habeamus: facilitateq́; tua efficere, vt quãuis mea animi incitatio longiorē oratione desideret, tua tamē natura ꝓpensa ad morigerandũ, breuiore cōtenta fuiße videatur. In quo et tui ipse similis eris, et vrbanis omnib. facies gratũ: me quidem ipsũ incredibili quadã lætitia et summo beneficio affeceris. Vale. V. Nonas Nouēb. M. D. XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Anton. Suriano Patricio Veneto,
S. P. D.

CVm venissem ad Vrbem, à Pōtifice Maximo (quod te non ignorare arbitror) accersitus: atque ibidem de tua erga me beneuola voluntate complurium et grauium mihiq́; amicißimorum hominum testimonijs cognouißem: faciendum mihi putaui, id quod meæ & naturæ & instituti est, vt scriberem ad te, ageremq́; tibi pro tua præstanti humanitate gratias. Verè enim tibi confirmo, cùm multa eueniant in vita, quæ hominibus grata accidere solent, nihil tamen mihi contingere potuisse optatius, quàm à te tali viro, omnib. & virtutis ornamentis, & fortunæ ac nobilitatis prædito, mei absentis famam innocentiamq́; defensam esse, cùm eßem iniustis criminib. appetitus. Quid enim à me alienius,

quàm

quàm velle deflectere ab eis maiorum nostrorũ sententijs, in quibus constanter & firmè retinendis salus & beata nostra vita consistit? Sed siue ille fuit quorundã error, siue religionis, vt videbatur, defendendæ studiũ: (non enim adducor, vt maleuolentiam fuisse credam) tu mihi ea officia præstitisti, quæ vel frater fratri, vel filio præstare indulgens pater solet. Nã & testimonijs tuis meam integritatem commendauisti, & illas falsas quorundam de me suspiciones ægerrimè ferre præ te tulisti. Quæ si aliquo meo erga te merito tributa mihi abs te eßent, permagni tamen essent æstimanda. Cùm verò tu nullis meis prouocatus officijs, ita tamen parteis meas tutandas susceperis, vt si frater tuus fuissem: quo me studio gratiæ, quóue obligationis vinculo tibi eße obstrictum putas? Equidem gaudeo te eum virum eße, cui optimo iure omnis honos debeatur, etiam si nulla fortè deberetur gratia. Quid enim ingenio & doctrina tua, quid prudentiæ & virtutis laude illustrius? Cùm verò ad hæc tot tamq́ eximia in te ornamẽta, illud etiam accedat, vt maximo tuo beneficio tibi deuinctus sim: crede mihi Antoni Suriane optime atq́ ornatißime, inter eos qui te amant et colunt, quorùm, cùm tu talis, tamq́ benefica & liberali natura præditus sis, magnam profectò necesse est esse copiam: me ita primas appetiturum esse partes, vt nihil sis vnquã in me ipso quod in constanti & fideli amicitia requiratur desideraturus. Itaque & quantum virtuti debetur honoris, id tibi à me nunquam deerit. Et quantum beneficio gratiæ totum tibi à me ita paratum est, vt omnia mea

offi-

officia & studia in te potißimum semper sim collaturus. Quòd si aliqua mihi oblata fuerit occasio, qua me tibi gratum et memorem probare poßim, agam id ipse per me: sin à te fuero admonitus, efficiam vt intelligas, neminem te habere, cui aut fidentius imperare quæ velis, aut de quo plura tibi & maiora polliceri queas. Quæ quidem non ad opibus fortunæ, quæ tenues mihi sunt, sed ab amore & fide constantis amicitiæ poßint proficisci. Interea iucundam nominis tui memoriam summa cum fide beneuolentiaq; cõseruabo. Vale. IIII Non. Nouembris. M.D.XXXVI. Romæ.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Antonio Pulleoni Siculo S. P. D.

IVcundißimas accepi tuas literas XVIII. Calendas Octobris datas: quibus perspexi curam & sollicitudinem animi tui, quã de salute mea suscepisses, cùm audiuisses (vt scribis) totum fermè id bellum, quod in Gallia prouincia gestum est, ad nos esse translatum. Quod aũt adiungis in eisdem literis, gaudere te, quòd à summo pontifice accersitus, honestißima ratione ex illis periculis essem emersurus: equidem recognosco amorem tuum pristinum erga me, teq; in ea sententia esse planè mihi persuadeo. Sed profectò mi Pulleo alio ego modo metior pastoris & episcopis officia, ac tu fortasse putas esse metienda. Non enim illi terrores aut pericula terrere me debuerunt, vt discedere illinc cuperem: sed magis gregis mei timor ac perturbatio, in eius me custodia retinere, vt in vigilando et gubernãdo tali eius tẽpore eßẽ attentior. Quod & feci: omnemq; rationẽ

& periculi, et salutis meæ cùm vicib. meis communicaui: nec ab illis cepi separatim vllum consiliũ, quod mihi vni præsidio esse posset. Itaq; cùm in medio ipso tumultu belli ac periculo literæ Pontificis ad me essent allatæ, quæ me huc accirent: eo animo fui, vt nisi prius Ciues meos extra omne discrimen positos viderẽ, non fuerim venturus. Sed dei immortalis benignitate ac clemẽtia haud ita multò pòst pacatis reb. paceq; illis regionibus reddita, nõ duxi tergiuersandum, quin me conferrẽ ad hanc vrbem. Inuitus quidem & gemens, quòd nil mihi magis contra animi sententiã potuit accidere, quã cogi relinquere studia & literulas meas in pace, in quib. antea bello fuissem interpellatus. Verũ tamen ea causa afferebatur accersendi mei, atque is mihi proponebatur optimorum consiliorum fructus, vt me impium aduersus Deũ iudicaturus fuerim, si non paruissem eius mandatis, qui me ad præclarissimas actiones vocandum cẽsuisset. Itaq; hoc animo è meis locis sedibusq; egressus, Romæ nunc sum: expectoq; quàm mox aliquid agatur, non modò dignũ Optimi Pontif. virtute ac prudentia, sed etiam leuandis horum temporum calamitatib. necessarium. Eo enim statu (quod te non latet) Christiana est resp. vt nisi aliquid noui remedij adhibeatur, omnia omnino ruitura sint. Sed hoc Deus viderit. cuius ego numini & voluntati totũ me dedo permittoq;. De me autem ipso, meoq; animo erga te, sic existimare debes Pulleo (quod tamen te facere tuæ indicant literæ) nihil te mihi esse in amore amicitiaq; coniũctius. Nam & iudicium quod semper de te feci, cùm de tua integri-

tate,

tate, virtute, prudētia, honorificētißimè iudicaui, permanet idē apud me: & in suscepta erga te beneuolētia cōstantißimè maneo: partim spōte, & consuetudine naturæ meæ: partim verò maximā tuo in me perpetuo atque insigni amore ꝓuocatus. Cognoui enim te in omni tēpore mihi esse amicißimū. Itaq; q̃ me putas cupere, vt tu nobiscum vnà hic adesses? atq; his interesses negotijs (si modò vllum tractabitur negotium) cùm intelligam tuam præstantèm prudentiam magno Reipubl. posse eße adiumento? Quòd si mea pondus haberet autoritas, contenderem & eniterer, vt tu vocarere, tuaq; nobiscum consilia conferres. Nunc optare id licet, sperare haud ita licēt. Quanquam te honore & administratione honestißimi muneris à summo Pontifice ornatum eße tua causa vehementer gaudeo, tibiq; eam rem laudi atque emolumento esse opto. Sancius tuus ægrotabat cùm ego ad Vrbem veni, neque adhuc morbo satis leuatus est: itaque eum nec videre potui, nec alloqui. Quod sanè mihi fuit incommodum: hominis enim & probi, & experientis, opera atque opportunitate carendum fuit: quem ego mediusfidius & tua & ipsius causa nō mediocriter diligo. Paulus nobiscum est vnà, magnopereq; me in rebus omnib. adiuuat, particepsq; est curarum consiliorumq; meorum. Is tibi præstat beneuolentiam quam debet, nec mētionem tui ferè intermitti sinit. Nos ambo te singulariter amamus, saluūq; & florentem esse cupimus: petimusq; à te more tamen magis, quàm ꝙ neceße sit, vt solitam tuam erga nos beneuolentiā tueàre, atq; conserues. Vale. Idib. Nouembris.

bris, M.D.XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.
Benedicto Accolto Cardinali, S. P. D.

NOn potuit amantius neq; liberalius scribi, quam scriptum est à te in eis literis, quas IIII. Non. Nouembris, ad me dedisti. Planè enim referta illæ fuerunt humanitatis, suauitatis, beneuolētiæ: & (quod in eiusmodi re mihi prope admirabile visum est) singularis etiam prudentiæ. Video enim te, cùm fortiter & inuictè feras casus humanos, in cōmemoratione tamen nostræ necessitudinis, & in amicitiæ memoria remollescere animo, quod est bonitatis: molesteq; ferre, quòd me & videre, et alloqui prætereuntem non potuisses. Quo mihi quoq; ipsi nihil accidere potuit durius. Cùm enim rediturem ad eam vrbem subinuitus, vnde, bonis etiam rebus meis, certo consilio discesseram: vna illa consolatione sustentabar, quòd reuisurus eram amicos veteres, & in eorum congressu ac colloquio mœrorem omnem depositurus, quicunq; mihi iucundissimum otium relinquenti, & in eosdem, quos prius, fluctus è tutissimo ac tranquillissimo portu me referenti, ad animum obrepsisset. Quod etsi mihi aliqua ex parte contigit, (certè enim multorū sum & vultu & animo amicissimo exceptus) te tamen vnum abesse, caput amicorum omnium, molestissimè ferebam. Itaq; te tanto interuallo videre amplectiq; incredibiliter cupio: quod appetente vere faciundum mihi est. Constitui enim in Vrbe hyemem hanc manere. Qua confecta, aut ad Conuentum publicū profecturus Mantuam sum, si modo vllus is agetur: aut in

Galliam

Galliam, meam ad propriã stationem reuersurus. Istac vtique iter facturus, vt optatißimo conspectu & sermone tuo ad arbitrium meum perfruar. Quãquam nõ diffido summum hunc pontificem, vt est singulari bonitate & clementia, honoris tui, ac dignitatis rationem quandoque habiturum. Quod autem scribis ad me, iucundum tibi esse, me in pristina erga te obseruantia voluntateq; permanere. Ego mi amplißime Accolte, si is esse volo qui debeo, colam te atq; amem summopere necesse est. Cuius enim habeo plura erga me amoris & liberalitatis indicia ac monumenta? Quid virtus tua? Quid humanitas? Quid illa & crebro & vehementer repetita amoris tui erga me significatio? Quid doctrina? Quid literæ? per quas suauißimo vinculo communium studiorum coniuncti inter nos sumus, parúmne ista valent ad animum meum tibi obligandum, totũq; in ditionem et potestatem tuam tradendum? De tua autem in me beneuolentia hoc velim tibi persuadeas, neq; me existimare honorificentius quicquã me assequi posse, quàm abs te sic diligi: nec aliquid animo meo accidere posse iucundius. Ludouicus medicus tuus, homo (vt mihi visus est) & peritus, & prudens, idemq; studiosißimus tui, offendit me in via, cũ lectica veherer, quod nondum etiam eram ex recente morbo confirmatus. Cum eo sermonẽ habui de te, quẽ illum ad te pertulisse arbitror. Iter item mecum ad Vrbem faciebat Molsa, summo ingenio & summa eloquentia vir, atque is quoque amantißimus rerum omnium tuarum. Sed est quod mihi ignosci à Ludouico peruelim. Egi enim cum eo

parum sanè humaniter: qui cum sermones inter nos cō sereremus, sisti lecticam non iusserim. Cuius me mei erroris acriter postea pœnituit. Consideranti enim post mihi, nihil visum est agi potuisse magis rusticè. Sed siue torpor quidam mentis atque ingenij ex morbo (vt arbitror) contractus: siue ipsa commemoratio de te, plena lætitiæ partim, partim etiam doloris, ita consilium mihi excussit, vt quid tum deceret, nequierim perspicere. Huius meæ culpæ, cuius recordatio etiam nunc mihi molesta est, & abs te, & ab illo veniā peto dari, mihiq́; ignosci peto. Reliqua mea officia in te, atq; in omneis tuos fidelißimè semper amantißimeq́; constabunt. Vale. XII. Calend. Decemb. 1536. Ex Vrbe.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT.
Cosimo Gereo Fani Episc, S. P. D.

LVdouicus Beccadellus familiaris tuus conuenit me, multamq́; tuis verbis salutē mihi nunciauit: adiunxitq́; in sermone, te molestè ferre, quod cū ego per ista loca ad Vrbē proficiscens iter facerē, tu istic nō affuisses: cupereq́; te in meo reditu, si eadem via iter facerē, videre me, & alloqui, hospitioq́; excipere, quem iam antè in amorem & in beneuolentiam tuam recepisses. Quæ cuncta mi optime Geri mihi abs te iucūda & grata accidêre. Nam cùm de te iampridem in eam opinionem venerim, vt de virtute & humanitate tua mirificè sentiam, multorum bonorum testimonijs in hunc sensum adductus: tum verò hæc significatio tuæ erga me voluntatis & meum pristinum de te iudicium confirmat: & facit, vt te etiam mihi magis præcipua quadā bene-

beneuolentia diligendum putem: quem anteà cõmuni illo studio, quod virtuti debetur, tantũmodo diligebam. Siquidẽ nihil est, quod me vehementius impellat ad amãdum, quàm cùm intelligo me amari. Quod quoniã mihi abs te contigit, sic velim tibi persuadeas, neque in fide amicitiæ, neq; in beneuolentiæ studeo, quicquam à viro bono desiderari conuenire, quod tibi à me non prõptum & paratum futurum sit. Meq; & tuam istã voluntatem, quam erga me eximiam ostẽdis, maximi facere: & tuis tantum tribuere virtutibus, vt existimem hanc modo inter nos initam amicitiam, mihi non solũ voluptati, sed honori etiam permagno fore. Quare ita sentias & constituas volo, me tibi prorsus esse amicißimum. De hospitio quod mentionem facis: crede mihi, si te præsentem istic offendissem, perlibenter certè ad te diuertissem. Quid enim mihi tuo aspectu & familiaritate occurrisset dulcius? Neque recuso, si in reuersione mea in Galliam per eadem ista loca transiero, per quæ, vt nunc est, transiturum me arbitror: quin ad te rectà me conferam, tecumq; et apud te diem & noctem sim. Sed et pueri familiaresq; tui, te absente eam mihi sedulitatem diligentiamq; præbuerunt, vt facilè appararet ex disciplina domestica, qui tu, & quam liberalis hospitum receptor esses. Nullum enim certè officium prætermiserunt, quod tam breui tempore, & peregrino, & hospiti potuerit præstari. In quo declararunt, cùm me tam studiosè inuitarent & colerent, quantòpere illud tibi gratum iudicarent fore. Quæ cùm omnia redeant eodẽ, vt sint amoris erga me tui indicia atq; signa:

ne viuam, mi Geri, si cōcessurus tibi sum, vt tu plus me diligas, quàm ego te diligo. Itaq; & pro collegio & pro amicitia, paria tibi à me studia polliceor ac defero, atque illa sunt, quæ tu in me contulisti: & si fieri poterit, etiam ampliora. Sed de his satis. Ego genus tuum vitæ, consiliumq; in ecclesia tua commorandi, vsque adeò probo, vt non desinam id & laudare summè, & admirari. Deumq; immortalem quæso, ut dignum tua ista virtute animiq; constantia fructum atq; euentum consilio tuo largiatur. Vale III. Cal. Decemb. 1536. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARVM LIBER X.

IAC. SADOL. S. R. E. CARDInalis Herculi II. Duci Ferrariæ, S.P.D.

Voniam habeo te inter eos quos mihi eximiè semper colendos, obseruandosq; proposui: ideò putaui mihi faciendum esse, vt ad te mea manu scriberem, nuntiaremq; id quod mihi contigit. Heri enim nihil cogitans, ac ne cupiens quidem, sed præter omnem opinionem meam creatus sum Cardinalis. Cuius honoris magnum onus & splendidum, meis tamē humeris perquàm graue est: non enim videtur meæ fortunæ tenuitas id posse perferre. Sed tamen ferám vt potero: & si copijs opibusq; deficiar, in eo elaborabo, vt fide,

fide, integritate, amoreq; in Remp. muneri meo satisfaciam. Tibi vero præstantissime Dux, cuius nomini clarissimæq; familiæ iampridē valde deditus sum, ita mea studia officiaq; polliceor ac defero, vt tibi cupiam persuasum esse, ea tibi imprimis præsto semper fore: neq; eorum nemini qui te amant et colunt, quorum pro amplitudine & nobilitate tua, magna copia est, vnquam concessurum: semperq; ea libentissimè facturum, quæ honori tibi & ornamento esse possint. Sed hæc, cū vsus venerit, re magis præstabo, quàm verbis. Tu vt me diligas, habeasq; in numero tuorū, vehementer à te peto. Vale. Ex Vrbe, X. Cal. Ianuarij. M.D.XXXVI.

IAC. SADOLETVS S.R.E CARD.
Petro Bembo, S. P. D.

NEq; hilariter possum, neq; tristib. etiam verbis ad te scribere: quod in altero mihi animus meus repugnat, in altero hominū opinio atq; iudiciū. Qualecūq; tamen id sit q̄ mihi accidit, scire te volo, me his proximis comitijs à Paulo III. Pont. Max. in amplissimū ordinem S.R.E. Cardinaliū esse cooptatum. Quod sit ne lætandum, nécne sit, equidē ignoro. Scio enim me aliàs huiuscemodi occasiōes vitasse: & nūc quidē certè quod factū est, neq; ex voluntate mea, & præter oēm expectationē factū est. Ac singularis quidem Pont. Max. voluntas declarata est aduersum me, qui iudicauit eo honore me dignū, quo forsitan non sum dignus: vel potius planè nō sum. quis enim est tā arrogās, qui audeat ipse de se facere iudiciū dignitatis? Sed quod ego sine ambiguitate & sine vllo errore iudico, onera quæ honorē ei

næ Reip. salutem, & suscipiendæ fuerint, et tractandæ: vt etiam si virtute tibi impar, voluntate tamen proximus sim futurus. Sed de his aliàs. Nũc tibi ex animo gratulabor, teq; videre quà primũ opto: vt mutua nostra beneuolentia, quæ semper animo potius rententa, quã officijs inter nos vsurpata est, propter disiunctionem videlicet nostram & vitæ, & locorum, nunc assiduitate consuetudinis, & communicatione consiliorum, vberiorem multo amoris fructum nostrum vtiq; afferat. Tu vale, & ignosce breuitati meæ: plura enim scribere meæ occupationes non sinunt. Iterum vale. Romæ, V. Calend. Ianuarij, M.D.XXXVI.

IAC. SADOL. S. R. E. CARD. Mario Aligerio Rheatis, & Laurentio Granæ Signiæ Episcopis S. P. D.

CVm me nihil tale cogitantem, ac præter omnem expectationem meam, optimus Maximus Pontifex in sacrum collegium S. R. E. Cardinalium cooptasset, nõ existimaui tantum mihi curarum et solicitudinis ab ipso honore, qui certè maximis occupationibus est impeditus, afferri oportere, vt officij obliuiscerer, quo mihi videor ambobus vobis esse obstrictus. Tanta est humanitas earum literarum quas mihi rescripsistis: adeoq; vestram propensam & beneuolam erga me voluntatem visus sum agnoscere. Quòd profectò gratissimum mihi accidit. Talibus enim viris, quales estis vos, probatum me esse, præcipuum præmium mihi videtur esse virtutis. Quæ quidem virtus si tanta in me existeret, quanta à uobis magis prædicatur, quàm à me ipso

ipso agnoscitur, gaudere maiore in modum iudicio doctissimorum & amicissimorum. Nunc etsi opinionibus de me vestris imparē esse me sentio, amore tamē erga me vestro nihilominus lætor: facileq; patior, videri vobis maiora quæ beneuolentia vobis depingit, quàm quæ veritas ipsa fert. Sed de his satis. Ego hoc honore factus sum vobis non amicus melior, sed aliquanto ornatior. Qui quidem honor magis mihi erit & optatus & gratus, si ex eo facultas mihi affuerit, bene de vobis, & de vestri similibus promerendi. Non enim alium ex illo fructum aut specto, aut percipere cupio. Vos si pristinam vestram beneuolentiam erga me conseruabitis, & humanitati constabitis vestræ, & facietis mihi gratissimum. Valete. Scriptæ erant hæ literæ, cùm tuas eodem die Mari doctissime accepi literas, & simul alteras ad Paulum Granæ nostri, vtrasq; honori nostro gratulanteis: quas nimirum libentissimè legi. Gratulatio uestra optimi animi index mihi pergrata est. Vtinam ego talem me præstare possim, qualem vos describitis. Conabor quidem certè: & si aliud nihil, egregiam vtiq; voluntatem ad Christianam Remp. afferam: cuius salus atq; amplitudo semper erit mihi mea vita charior. Vobis autem duob. hoc nunc habeo quod pollicear ac spondeam, vos neq; constantiam in beneuolentia erga vos mea, neq; in amicitia fidē esse desideraturos. Sicuti quidem & virtus vestra, & mea vitæ perpetua consuetudo à me postulat. Iterum ac sæpius valete. Romæ.

IAC. SADOL. CARD. MARIO MAFFæo Caualliceñsi Episc. S. P. D.

Etsi

ETsi nihil adhuc abs te ad meas priores literas erat responsum, quib. ita flagitabam aduentum tuum, vt nihil fieri posset ardentius: tamen cùm postea fato nescio quo, aut ne fato quidē, sed optimi ac præstantissimi Pontificis nimis beneuola erga me voluntate, ignarus, & incogitans, in sacrum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus essem, nō duxi prætermittendum, quin ad te literas hac ipsa de re darem; quanquā erā, quod te intelligere puto, maximis curis occupationibusq́; distentus. Sed tamen amor meus erga te, & officij ratio, eius quod nostræ amicitiæ debitum est, nullo impedimēto teneri potuit, quin communicarē tecū hoc quicquid esset, siue gratulandum id sit, siue non gratulandum, vt ambo id vnà communiterq́; faceremus. Non enim quicquam à te seiunctum mihi esse potest: nec tu aliena tibi ea, quæ mihi accidunt, debes existimare. Sed cū iam diu mutuus inter nos amor animos nostros in vnū quodam modo conflauerit, debet vterq́; nostrum in altero semetipsum æstimare & pendere. Ergo si ornatior ego hoc honore factus sum, quàm anteà, horum mihi ornamentorum pars æqua tecum est: si minus ornatus, minorisq́; faciendus, (nam certè liber minus, et minus beatus redditus sum) tu leuare debes onus nostrum, æquæ oneris parte mecum subeunda. Sed quoniam res impræsentia ad iudicandum difficilis est, egetq́; disceptatione maiore & tempore, illud vtique scire interim te volo, si te præsentem hic habuero, maximas partes lætitiæ & hilaritatis mihi fore restitutas. Nam & erit in cuius amore consilijsq́; requiescam: & nulla tam graui

cura solicitudineq; opprimar, quàm aspectus tuus, et familiaris sermo noster nō continuò tollat, atq; auferat. Tu vt valetudini tuæ seruias, mi suauissime Mari, et te huc aliquādo conferre mea causa animū inducas, vehementer à te peto. Vale. V. Non. Ianu. M. D.XXXVII.

IAC. SADOLETVS S.R.E CARD.
Andreæ Gritto Duci Venetor. S. D.

CVm accepissem Amplitudinis tuæ literas, & Laurentij Bragadeni, hominis virtute & sapientia ornati, legati vestri verba audissem, qui suo sermone egregiè subsecutus est grauitatem earundem literarum: equidem non mediocriter sum lætatus, tale fieri iudiciū de me abs te, & ab isto ampliss. senatu, in quo ego vestigia antiquæ dignitatis atq; autoritatis residere intelligo, vt me quoq; non inutilem ministrum ad subueniendum Christianæ Reipub. esse existimetis. Verùm ista lætitia affert profectò secum maiorem etiam solicitudinem. Magis enim video mihi laborandum esse, vt iudicio vestro respondeam, quàm lætandum, quòd sic de me vos iudicetis. Quòd si recta administratio huius honoris ac muneris, quod mihi nullo meo merito, sed quadā bonitate præpotentis Dei suscitantis de terra inopem, & de fimo pauperem erigentis, delatum est, à me ipso mihi speranda atq; expectanda esset, diffiderem profectò, à vobisq; peterem, vt ne talem de me opinionem haberetis. Quid enim ego sum, si per memetipsum æstimer, nisi plebis abiectio? Sed quoniā ad clemētissimum Deum toto animo conuersus, illius vnius & benignitati confido, & opem expeto: cupioq; illi, quanquam pec-

catis oppressus, studio tamē bonæ voluntatis inseruire: spe teneor posse me diuino auxilio fretum, aliquando & Reip. afflictæ, & bonorum de me expectationibus ali qua ex parte satisfacere. Præsertim cùm hæc noua atq; inaudita multis iam penè seculis summi pontificis Pau li tertij bonitas ac sapientia, & collegarum meorū præ stantissimorum hominum, virtus ac religio, animū me um excitet atq; erudiat: quorū ego vestigijs consectan dis, virtutibusq; imitādis, errare minimè potero. Qua re in hoc mihi nouū vitæ genus hoc animo sum ingres-sus. Primum, vt Deo omnipotenti, eiusq; sanctæ fidei, omni studio, opera, labore, sanguineq; deseruiam. Dein de, vt sanctam sedem Apostolicā præsidemq; illius Pau lum ita meritum de me, vt omnes sciunt, quātū in me erit, in omni sua autoritate ac dignitate tuear, atq; cō seruem. Tertio loco, vt ea agam & mediter, quæ pro-bis, & doctis, & amantibus mei, poßint & honestati esse & commodo. Quo in genere gratias amplitudini tuæ agens, quod ad me tam humane & tā amāter scri pseris, & tibi et isti amplissimo Senatui ita mea studia polliceor ac defero, vt quoad per me rectè fieri pote-rit, paucos mihi pares in amore & cupiditate vestra-rum rerum secundarum sitis habituri. Vale. XV Cal. Februarij, M.D.XXXVII.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. CLAVdio Rangono Comiti, S. P. D.

QVas ad me & ad Paulum meum misisti literas, grata mihi maiorem in modum fuerunt. Reco-gnoui enim in illis pristinam illam tuam erga nos be-

neuo

neuolentiam, quam ego amare tantopere sum solitus. Præsertim adiunctis maximis virtutibus & animi & ingenij, quas ego in te ab ineunte tua adolescentia prospexi, easdemq; ad frugem bonam postea perductas cognoui. Quòd honore nostro lætatus sis, tam facilè tibi credo, quàm mihi ipsi. Quòd verò honos ipse magni æstimandus sit, disputas tu quidem & ornatè & subtiliter. Sed, crede mihi, alia erant potiora, quæ quidem ego magno animo eram persecutus. Nunc vereor ne me ipso factus inferior sim. Sed si erit locus Deo inseruiendi, nauandæq; Reip. fortiter atq; constanter, maximo me honore affectum arbitrabor. Quod quidem aut hoc optimo prudentißimoq; Pontifice gubernacula tenẽte sperandum est fore, aut nullo alio. Quotus enim quisq; in hunc altißimum honoris & dignitatis gradum iam dudum sublatus est, cui Resp. fuerit cordi? Sed hæc Deus viderit, cuius potestate & arbitrio reguntur omnia. Te ego amo, vt debeo, meq; à te amari vehementer opto. Imprimisq; id cupio, vt de meo optimo animo et voluntate erga te persuasißimum tibi habeas. Vale. Romæ. XIII. Idus Ianuarij, M.D.XXXVII.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. FRANcisco Bellencino Mutinensi, S.P.D.

AVdieram sæpe ex Paulo meo, qualis tu vir, & quã mirificè deditus liberaliori bus studijs esses, ad quæ ab iure Ciuile, in quo eras multis iam annis omni cum laude versatus, etiam curam omnẽ animumq; transtulisses. Quod quidem erat apud me animi ingenui & præstantis indicium. Sed crede mihi, tuæ literæ non mo

do

dò confirmarunt opinionem de te meam, verùmetiam auxerunt. Ita enim perfectæ atq; elaboratæ in omnem partem sunt, vt statuere satis non possim, vtrum elegã tius scriptas putem, an amantius: ita omnia in illis et in genij luminibus, & amoris sunt lita. Ex quo gratulari mihi in mentem venit communi patriæ, quæ tot ingenia ex sese, et talia effert in hoc tempore, vt artiũ eam optimarum tanquam officinã quandam esse videamus. Quare quod mihi eloquentiæ laudem tribuis, feci equidem quod in me fuit, vt digitum intenderem in eam viam, per quam ad summum humanæ dignitatis gradum perueniri posse sum arbitratus, primus hanc ipse, aut certè cum paucis inirem. Sed nũc tam multi tãto cum studio in eam se inijciunt, vt mirabilis concursus sit. In quo ego æquissimus spectator aliorum laudis, multos partim antecedentes iam me, partim etiam consequentes, mira cum voluptate conspicio, faueoq; impensius bonis ingenijs. Quo in numero cùm te vel imprimis cõstituam, debes existimare, gratum mihi accidisse istud studium quod prætefers, & colendi (vt tu ais) & diligendi mei. Nam quòd honorem mihi hunc nouum gratularis, agnosco beneuolentiã tuam: sed magis iure me diusfidius illam pristinam meam vitam mihi esses gratulatus: qua ego beatiorẽ aliam nunquam iudicaui reperiri posse. Vt nunc res se habet, quando in hunc locũ euectus sum, dabitur opera à me Deo bene iuuante, vt noster honos neq; inutilis Reip. nec bonis & doctis viris infructuosus sit. Quibus quidem si non re & fortuna, at opera certè & voluntate non deero. Nullumq;

maius præmiũ me aßecutũ esse putabo, q̃ si facultatẽ e ro nactus, bene de illis quacũq; ratione ꝓmerẽdi. Tu vt valeas, nosq; diligere pergas magnopere à te peto. Vale. XII. Cal. Aprilis, M.D.XXXVII. Romæ.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Petro Bembo S. P. D.

R*Edditæ à te breui tempore epistolæ mihi sunt duæ, quarũ in vna honori nostro amicißimè gratularis. altera habet defensionem facti nostri, ita accuratã & grauem, vt summus in ea amor tuus cum singulari pru dentia certare videatur. Sic enim occurris omnibus du bitationibus nostris, sic omnia quæ contra dici poßunt, rationibus tuis diluis atq; refutas: vt animus noster am biguis antea & vacillans, metuensq; ne quid admisisset in sese, quod à reliqua via me videretur discrepare, tua nũc autoritate firmior, & in suscepta ratione constantior multo factus sit. Quanquam illa grauißima omnium ad consolandum est ratio: si mihi in hoc lo co constituto, tribuerit fortuna facultatem bene de bo nis & doctis promerendi: hoc si contigerit, cætera moderatè feremus. Nam quod ad ipsum me attinet, noli existimare, mi Bembe, non me aliquantum animo com moueri, cùm considerem qui fuerim, quàm beatè, et q̃ meum ad arbitrium olim vixerim. Nunc autem ex illis amplißimis atq; amœnißimis libertatis spatijs, in breuem gyrum seruitutis sim redactus: præsertim cùm hic etiam honos non maiorem modò virtutem et sapienti am, quàm mea est: sed longè opulentiorem fortunã requirat & postulet. Sed quoniam tuis præceptis con-*

stan-

stantia animi suscipienda est, & mollicies abijcienda, simus sanè in omni huiusmodi perturbatione fortes. Nostram perpetuā beneuolentiam inter nos, amorēq́; incredibilem ac singularem quo coniuncti sumus, equidem à mea parte tueor, tueborq́; diligētissimè, citiusq́; à vita deserar, quàm vt is vllum vnquam detrimentū apud me vel minimum patiatur. Tu vt eodē animo erga me sis, quo semper fuisti, non equidem te rogo: (nō enim vereor vt secus facturus sis) sed tamē nescio quo pacto, vt optem mihi in mētem venit. Vale mi charissime atque humanissime Bembe. XV. Calend. Febru. M.D.XXXVII. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD. Andreæ Alciato S. P. D.

PLenas amoris atque officij tuas accepi literas: quæ & quòd profectæ à te, & quòd amicè atque eleganter erant scriptæ, plurimum mihi voluptatis attulerunt. Gaudebam enim Alciate tibi tali viro honorem nostrum probari: quo cum iuncta quidem est repentina propemodum totius vitæ commutatio, & ea mihi molesta, nisi interdum solicitudinem animi mei doctissimorum hominum atque amicissimorū, cuiusmodi es tu gratulatio & lætitia leuaret. Etenim scis ipse profectò, quam vitam antea viuere eram solitus, quàm beatam, quàm liberam, quàm omnibus ijs fluentem rebus, quæ iucundæ hominibus in vita accidere solent. Quibus omnibus nunc carere est necesse, longeq́; diuersa & studia & instituta sequi. Sed si hoc mihi vni incommodum, cæteris fortaße vtile, ac Christianæ impri

mis Reipub. futurum est, vt tu suauissimè atque amantissimè auguraris: subeatur omne onus, & cuiuis iugo ceruices subdantur. Quanquam nil video esse in me aptum publicis commodis, præter bene et rectè faciendi voluntatem: quæ mihi quidem nunquam aberit. Est enim nõ cura mea aliqua, sed diuino in nobis beneficio innata, quæ si sola, & eis nuda præsidijs quæ ab ingenio et pruduntia suppeditantur, potest quicquam prodesse rebus communibus, opera quidem mea non desiderabitur. Cætera in potestate Dei erunt, ad quem nos omnia sumus relaturi. De te verò mi Alciate, nunquã dubitaui quin summam lætitiam esses capturus quacũque ex re, quam mihi honestam & vtilem fore arbitrareris. Noui enim animum tuũ tum propẽsum erga me, tum suapte sponte bonis omnibus fauentem. Neque id me primum literæ docuerunt, sed hæ tamen iucundæ atque gratæ quòd testes extiterunt, non beneuolentiæ solùm, verùm etiam memoriæ mei tuæ. Quas ego legens videbar tecum loqui. tanta in illis suauitas, tantaq; declaratio amoris tui erga me inerat. Quare te etiam oro, vt interdum ad me, cùm ocium tibi erit, scribere ne grauere. Ego quod meæ voluntatis in te proprium est, sic te statuere, & tibi persuasum esse volo, qui te pluris quàm ego faciat habere te neminem. Quamobrem quicquid ego sum, aut esse vnquã potero, totũ tibi cõfidas et tuis cõmodis paratũ. Vale. XIIII. Calendarum Februarij, M.D.XXXVII. Ex Vrbe.

IAC. SADOL. CARD. S. R. E. Romulo Amasæo S. P. D.

Non

NOn erat opus mecum tot vti excusationibus: non enim vnq̃ dubitaui quin tu me dilig res. Sed tamen in te quodammodo excusando cùm adhibuisti nõ mediocrem diligentiam, simul et illud, quanti tu me faceres, ostendisti. Quo ego tuo vel de me iudicio, vel erga me animo mirificè delector. Virtutẽ tuam, quã amabam & excellens ingeniũ, quo es præditus, totum expreßum vidi in tuis literis: quibus nihi elegantius nec ernditius legi à me potuit. Omnino egregiè sustines nomen q̃ adeptus es. De quo tibi nõ minus gratulor, quã tu honori meo es gratulatus. Cui ego honori vtinã par esse poßim, vt ne obruar expectatione eorum, qui magna à me postulent, & maiora quidem, quàm queã præstare. Sed in hoc misericors Deus nos adiuuerit. Ego te diligo Romule, & de tuis virtutib. honestißimè sentio: meq́ vicißim cupio à te amari, paratus, si q̃d fortè vti opera mea volueris, ea tibi præstare, quæ ab amicißimo homine iure expectanda sunt. Pompilium tuũ hîc sæpe video, eiusq́ probitate, et ingenio, ac in meipsu n obseruantia summopere delector. Vale Romæ.

IAC. SADOL. S.R.E. CARDINAL. Achilli Bocchio Bononien. S. P. D.

NVlla fuit antehac mihi tecũ familiaritas. Verum literæ tuæ, quas proximè ad me misisti, eam inter nos beneuolentiam conciliauerunt, quæ instar antiquæ neceßitudinis haberi poßit. Ita patuit mihi animus tuus, & vera visa est gratulatio, quæ ab optimo animo profecta est. Itaque te planè existimo hoc honore nostro vehementer esse lætatum. Qui quidem honos vtinam

nam

nam sit eiusmodi, vt ex eo ego, & Christianæ Reipub. (sicut tu sanctißimè atque amicißimè optas) prodesse poßim, & doctis vnà & probis viris, in quos mea semper fuit propensa & est voluntas. Sed vereor ne quod pie volo, id re præstare minus idoneus sim. Non enim enim ea virtus in me, neq; ea est doctrina, q̃ tu fortasse arbitraris. Sed cùm ad præpotententẽ Deum et tu omnia referas, & ego ad eundem confugiam: spes est, si is nobis fauerit, fuerítq; adiumẽto, aliquid aliquãdo nos effecturos esse, quod ad illustrandam ipsis gloriam, & ad aliquod commodum Reip. pertineat. Verùm hoc, vt illi fuerit placitum. Ego & gratulationem tuam gratißimè accipio, & te in suscepta erga me beneuolentia cupio permanere. Quod vt constantius facere debeas, pari ego te cõpensabo voluntate. Vale. Idib. Ianuarij, M.D.XXXVII. Romæ.

IAC SADOLETVS CADINA. LAzaro Bonamico S. P. D.

B*Inas abs te acceptis commendatitijs literis, ijs quos mihi commendaueras, & vultu & verbis ostendi, quantum valeret apud me tua commendatio. Atq; illi cùm adijssent me primò, responsúmq; tulissent, tua me causa omnia quæ ex me vellent, libẽter esse facturum: cùm reuersi postea non sunt. Credo, quòd me vidissent, & sese noscendos mihi obtulißent, satis putasse in præsentia se esse consecutos: redituros, cum opus fuerit. Tu verò ita constitue de me, & tibi ita persuade, quicquid tua agere causa cõtigerit mihi, id gratius mihi semper futurum, quàm tibi ipsi. Secutæ sunt postea tuæ gratulato-*

latoriæ literæ, qua Deus bone eloquentia? qua copia, quibus ingenij, et amoris refertæ luminibus? quæ cùm mihi redderētur, casus interuenit mirificus. Eramus enim in senatu, et prope me amplissimi viri Contarenus & Polus: à quibus lectæ, laudatæq; mirabiliter. Farnesio lectissimo adolescēti deinde sunt traditæ, qui postri die domum mihi eas remisit. Ad eas quemadmodum debeam respondere ego planè ignoro. Video enim te tantum permittere amori, vt ex iudicij tui, alioquin recti & boni, regionibus, non parum egrediaris. Túne tanti me facis, et vsq; eò de me bene existimas, vt statuas magnum aliquod ex me commodum Christianæ posse euenire Reip. Vtinā hoc ita esset. Essem enim & fortunatior mihi ipse, et certè amicꝰ tibi ornatior. Quid enim est quod magis cupiā in vita, quàm huic tali tuo de me iudicio satisfacere? Quòd si tu de voluntate mea ita iudicas, nihil profectò falleris. Sin aūt de facultate: quid, quæso, tantùm est in me virtutis & sapientiæ, vt huic muneri obeundo egregiè aptus sim? Sed tamen cùm voluntas sæpe si acriter sit incensa, inuenire sibi viam ad res gerendas poßit, dabo equidem operam, vt si non omnino, at aliqua ex parte opinioni tuæ industria mea respondeat. Quòd de Paulo Tertio optimo maximoq; Pontifice & sentis præclarè, & prædicas: certè mi Lazare nouum hoc exemplum à præstantißimo Pontifice in Remp. introductum est, vel reuocatum potius ex ipso more maiorum, & longo interuallo repetitum: vt in mandandis honorib. non gratiæ, sed virtutis ratio habeatur. Quod in meis Collegis maximè patet. Quis e-

nim est eorum non singularibus atq; eximijs virtutibus ornatus & praeditus? quorum ego numero vtinam adscribi dignus essem: constaretq; in me summi Pontificis iudicium, sicut in alijs constitit, qui item ab eo sunt in hunc amplissimum ordinē adlecti. Sed (vt dixi paulò antè) hoc diligentia vtar maiore, quò ingenio imbecillior sum. Tibi porrò quid ego scribam? nisi et agere me tibi gratias, qui tantopere meo honore gauisus sis, pristinumq; tuum amorem erga me, omni mihi tempore probatum & perspectum, hac etiam in re totum exposueris atque ostenderis: & tibi polliceri, meam illam beneuolētiam, qua te semper mirificè sum complexus, non modò stabilem & saluā consistere apud me, sed factam etiam, quàm anteà, aliquantò auctiorē. Siquidē magna ex parte spes laetius traducendae vitae in hoc ipso honore, qui mihi caeteroqui grauem seruitutem affert, in eo mihi posita est, si amicis & familiaribus meis, in quibus tu principem penè locum obtines, & laetitiae potero esse & commoditati. Vale. XV. Calend. Februarij. M.D.XXXVII. Romae.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Augustino Beatiano S. P. D.

ELegans tuū carmen mira quadam suauitate me demulsit: vel propter lumina ingenij, quae in eo multa extant: vel ob memoriam nostrae mutuae beneuolentiae dulcissimaeq; consuetudinis, quae nunquam mihi quidem ex animo lapsa est, sed nunc grata recordatione repetitur. Quòd gaudeas honore meo, non mihi nouum est, neq; inopinatum: eodem enim tempore tuo ipsius ho-

nore

nore lætaris. Quid enim est amicitia, nisi communio rerum & secundarum, et aduersarum? Vtinam modò hæ secundæ sint, per quas auulsum me à rebus mihi iucundissimis video. Sed si quid hîc boni erit, in eo inerit, si et Reip. & amicis ego vsui potero & ornamento esse. In quo dabo vtiq; operam, vt quæ didici in otio, in negotijs expromam. Potestas modò detur agendi aliquid, quod sit viro dignum, meam constantiam & studium non desiderabis. Ego tuæ gratulationi ago gratias: maximeq; opto, vt eadẽ qua fuisti erga me voluntate, semper sis: de meq; ita cõstituas neminem te habere, in amore tui superiorem me, paucos pares. Vale. Romæ.

IAC. SADOL. S. R. E. CARDINAlis Lilio Greg. Gyraldo, S.P.D.

GRatæ mihi tuæ literæ, testes tui perpetui erga me amoris, qui semper mihi iucũdius accidit. In quib. quòd honori meo gratularis, agnosco eandem beneuolentiam tuã: & in eo etiam magis, quòd me existimas alicui vsui fore Christianæ Reip. quod vtinam ita eueniat. Non enim tum me beatiorem vitã amisisse existimabo, quæ mihi in otio & tranquillitate posita erat: si aliqua via operis & negotij, eandem beatitudinem potero consequi. Non enim minus ad felicitatem labore honesto, quàm quiete animi peruenitur. Cuius facultatis si dederit mihi Deus occasionem, nõ committam, vt frustra quisquã meam operã, et officiũ boni viri videatur requisiuisse. Te cupio valere, et me à te diligi etiã opto, sicut ego quidẽ te diligo: quod re tibi declarabo, si acciderit, vt aliquando possim. Vale ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Hieronymo Vidæ Albæ Episcopo, S.P.D.

GRatißimæ mihi fuerunt literæ tuæ: quæ & veteris nostræ amicitiæ memoriam mihi renouarunt et declararũt, in te non parum adhuc amoris erga me ipsum residere: quo mihi nihil optatius, neq; iucundius accidere potuit. Nã cùm te semper ingenij & virtutis tuæ causa plurimũ dilexi: tum verò optaui vicißim diligi à te. Id rectè existimans, coniunctionem tecum meam mihi magno honori semper fore: quòd tuum de quoque homine iudicium in vtranq; partẽ magnam vim habe ret. neq; solùm impræsentia honorificum existeret, sed illucesceret in omnem etiam posteritatem. Quanquam hæc quæ notißima sunt, noua cõmemoratione mea non indigent. Venio nunc ad gratulationem tuam, quæ mi hi magis propter animum tuum propensum & beneuo lum erga me, quàm propter rem ipsam, de qua gratula ris, iucũda extitit. Gaudeo enim à te tali viro honorem meum comprobari: ipso autem honore non tantopere delector. Qui etsi magnus, & expetendus omnibus videtur: mihi tamẽ boni multò plus abstulit, quàm dedit. Abstulit enim otium, quietem, libertatẽ. Alia quædam reddidit, quæ nequaquam cum illa felicitate prioris vitæ, meo quidem iudicio, erant comparanda. Sed quoniam oppreßi subitò optimi Pontif. beneficio, spatij ad consulẽdum ac deliberandũ nihil habuimus: pareamus sanè Deo, qui nos huic subiectos oneri esse voluit. Illud tamen curemus, in eoq; elaboremus, vt quoad vires nostræ ferre poterunt, hæc nostræ dignitatis accessio,

Christianæ Reipub. & huic sanctæ Apostolicæ sedi possit esse vtilis. Quod conabimur quidem certè. Quantũ autem præstare efficereq́ possimus, id iam ad Deum ipsum referendum totum est: qui faciat nos idoneos ministros suæ voluntatis. Sed de his satis. Ego te doctissime Vida & amaui semper, vt paulò antè dictum est; & tuo præstantissimo ingenio, eximiaq́ doctrinæ plurimum tribui. In qua etiam nunc & opinione eadem sum, & voluntate. Tibiq́ hoc de me esse persuasum volo, si quem mihi aliquando locum tibi gratificãdi dederis, magno me abs te affectum beneficio esse arbitraturum. Tu vt valeas, & me vt diligas, magnoperè à te peto. III. Februarij, Romæ.

IAC. SADOL. S. R. E. CARD. GERmano Brixio S. P. D.

SEmper hoc ferè euenit in tuas literas, mi humanissime Brixi, vt longo interuallo postq̃ à te datæ sunt, ad me illæ perferantur. Velut has, quas recẽs acceptas, plenissimas amoris, humanitatis, officij, summa cum voluptate perlegi. Scriptæ enim à te XIII. Calen. Februarij, octauo Idus Martias mihi sunt redditæ. Credo, vt quò suauiores mihi & iucundiores sunt, hoc me diuturniore expectatione torqueant. Sed nihil agit fortuna: cùm enim tuas literas non habeo, neque lego, tui tamen memoria cogitationeq́ delector: quæ ita mihi infixa est intimis in medullis, vt auelli nõ possit. Neq́ verò ego fructũ in vera amicitia, qualis profectò nostra est, esse vberiorẽ vllum puto, quàm habere amicos animo suo præsentes, quos locorũ lõginquitas ab oculis distraxit,

straxit. Hoc ego in te cùm faciam aßiduè ac perdiligenter, quod te idem in me facere arbitror: vtrunq; videor mihi consequi, vt neq; crucier tuarum literarum desiderio: & cùm eas accipio, vehementißimè gaudeam. Itaq; quibus quæso, putas me elatum esse lætitijs, cùm eas legerë quas proximè accepi, copiosas, graueis, suauißimè atq; ornatißimè scriptas: quodq; pluris est quã cætera omnia, ea indicia amoris præ se ferentes, vt iam non beneuolẽtiam erga me tuam videar agnoscere, sed singularem quandam atq; eximiam charitatẽ? Quid enim prætermissum est in declarando amore tuo erga me, cùm vel tantùm te honoris nostri accepto nũtio lætatum esse scribis, quantum vix alius quisquam? vel de me ita laboras, vt cùm extimescas (timidus enim solet esse amor, præsertim in viris prudentibus, & circunspicientibus omnia) ne meus hic mihi honos animũ cõmutet, aliamq; personam, tanquã in scena, induere me faciat hoc extremo iam vitæ meæ actu, atq; à principio indutus fuerim: non solùm monitis, sed precibus etiam agis mecum, vt me eundem præstare studeam in celebritate, qui fuerim in frequentia: & quem Romana ambitio florentiore ætate nõ mouerit, eadem deflexa iam, & penè exacta, ne moueat. Fateor hoc tuum consiliũ, prudens, & imprimis fraterni animi à me existimari. Sed tamen mi Brixi, res longè aliter se habet, ac tu suspicatus es. Non enim mihi adhuc videris perspicere, qui sit status causæ meæ, & quàm mihi hac amplificatione dignitatis (sic enim populus fortaße existimat) non modò non lætandum, sed etiam dolendũ esse

putem: qui à verè beata et plena iucunditatũ vita, nie hac inani specie, graui ea quidem & molesta certè, distrahi sim passus. Quanquam non ego ita sum passus, vt me æquo animo duci permiserim. Sed cùm ignarus omnium & nihil minus cogitans, nocte ea primũ quæ antecessit comitia, certior Pontificis voluntatis ipsius nuntio factus essem, nec temporis haberẽ ad deliberandum satis: animo autem incredibiliter æstuarem, quòd neq; res tota admodum mihi placebat: et tamen tantã voluntatem Pontificis optimi erga me, illudq́; quod de me faciebat iudicium repudiare atq; aspernari superbum existimabam, detuli rem ad amicos, non tam quidem de re, vt sententias illorum exquirerem, (eram enim prorsus ad recusandum paratus) quàm vt recusandi modum honestiorem quærerem: quẽ ego animo perturbato videre satis non poteram. Maxima autem afficiebar cura, vt me ita gererem tractaremq́; in recusando, vt & iustam penè iracundiam optimè meriti de me Pontificis ex repudiato illius beneficio, & famam stultitiæ ab omnibus hominibus vitare possem. Atque hîc illi qui à me consulti sunt, cùm me grauiter increpuissent, quòd resistere conarer vocanti me Deo: cuius ego consilium & voluntatem sequi deberem, etiam si quò illa tenderet minus perspicerem: cumq́; sanctissimum mihi Reipublicæ Christianæ nomen opponerent, neque concederet vllo modo, vt meas priuatas rationes anteponerem publicis: fecerunt, & ego è meis pristinis consilijs depulsus, ex tranquillissima vita, & iucundissima rerum omnium libertate, commoditateq́;, non in honorem

rem amplitudinemq́, cuius minima cura mihi semper fuit: & si vlla fuißet, non difficile fuisset superioribus tẽporibus eadẽ hæc assequi, quæ ego tũ sponte libensq́ fugi: sed in durißimam (vt ego intelligo) seruitutẽ pru dens ac sciens cõÿci me sim passus. Quæ ego iccirco ad te scribo, quòd tu, qui vtranq; vitam nosse deberes, & quid intersit huic ab illa optime callere, quippe qui vtranque es expertus: addo etiam, cùm tantũ ingenio valeas, tantum literis atq; doctrina: cumq́ probitate & religione erga Deum sis admodum præditus, eosq́ fructus ex te quotidie ingenÿ & studiorum tuorum feras, quibus nihil dulcius neq; vberius sentiri poßit: debuisti (vt mea opinio fert) potius ad me consolationẽ mittere, q̃ gratulationem: hortariq;, vt ferrem forti animo, quòd tot suauitatibus pristinæ vitæ, eiusdemq́ multò beatioris, essem priuatus. Nã vt tu scias, quod iuratus tibi confirmo, vixisse ego mihi videor, nõ iam amplius viuere. Non enim appellanda vita est, quæ tota ad alienum arbitrium ita degenda est, vt nihil tibi liberi, neq; vacui tẽperis ad animo obsequẽdum tuo relinquatur. Quanquam potest ea quoque habere suas partes voluptatis ac lætitiæ, alio tamen ex genere: si vsus fortè veniat, vt seruire Reipublicæ & satisfacere præpotenti Deo, & agere aliquid dignum viro poßis: studiumq́ tuum ac industriam, adde etiam autoritatẽ, si placet, in vtilitatibus publicis collocare: quo genere actionum maiores nostri sanctißimi homines, maximã sibi apud homines laudem, apud Deum gratiam gloriamq́ comparauerunt. Quorum ego vestigÿs insistere, factaq́ imita-

imitari summopere cupio. Quanquam cæteris rebus omnibus longè impar, (agnosco enim imbecillitatē ipse meam) sed nemini tamen studio & voluntate cōcedo. Itaq; hac mente nouam hāc viuendi viam sum ingressus, vt me à libera, vera, honestaq; sententia, nihil vnq̃ omnino deflexurum sit. Sed studia interea nostra, mi Brixi, quo abierunt? illa inquam studia, in quibus & tu iudicas, et ego sentiebam, beatam verè vitam esse repositam? In hac tu vita solicita fortuna, & misera propè dicam conditione rerum, etiam vereris, ne quid arrogantiæ mihi aut durioris ambitionis obrepat? qui sum quàm antè fui, multò abiectior, & mihi metipse vehementißimè displiceo: habeoq; iam nihil in quo libenter acquiescam. Sed etsi hæc omnia ita sese habent, amorem tamen tuum valde exosculor: tibiq; de prudētibus monitis tuis atq; consilijs gratias ago, habeoq; pignus animi erga me tui. Nisi enim me summè diligeres, nunquam tantùm de me curarum ac solicitudinis suscepisses. In quo mihi præstitisti id quod frater debet fratri, tametsi in nostra coniunctißima voluntate & amicitia, cùm fraterna ipsa charitas, tum omnia sanctarum necesßitudinum nomina inclusa sunt. Quam quidem ego amicitiā et meam perpetuam beneuolentiā erga te, sanctè semper atq; inuiolatè conseruaturus sum. Tu vt idē aduersum me facias, etsi minimè rogandus es (quid enim te fieri potest constantius?) tamen consuetudinis causa, te mi doctißime Brixi enixè atq; vehemēter etiam atq; etiam rogo. Gratißimum quoq; mihi feceris si eos omneis præstantes viros atq; doctos, qui tibi de

nostro honore gratulati sunt, meis verbis saluere pluri mũ iußeris. Vale, et scribe ad nos q̃ creberrimè. Ex Vr.

IAC. SADOL. CARDINALIS FRID. Nauseæ S. P. D.

CVm propter diuturnam absentiã meã ab hac Vrbe, nimus mihi noti essent docti atq; insignes viri, qui in ista Germanica natione florerent: atque ego nuper Romã euocatus à summo Pontifice præter omnem etiam expectationem meam, in hunc sacrum ordinem S.R.E. Cardinalium adscitus essem: accepi tuas literas, plenißimas amoris, humanitatis, officij: quarum lectione mirificè delectatus (erant enim & piè & eleganter scripta) consului Antistitem Brundusinũ, quòd is diu in istis locis versatus est, hominem, vt tute nosti, summi iudicij, optimi animi, excellentisq; doctrinæ: atque eum de te accuratè percõtatus sum, qui mihi ea de te narrauit, tuasq; egregias virtutes tot apud me laudibus prosecutus est, vt nõ solùm tibi rescribere, sed gratias etiã agere, quòd prior ad me scripseris, debere me confitear. Quid enim mihi optatius, quàm adipisci bonorum beneuolentiã, vel ipsorũ humanitate, vel meis studijs atq; officijs erga illos, conciliatam mihi atq; paratam? Quod quoniam mihi in te, atq; adeò per te contigit (non enim vlla merita antecesserãt erga te mea) crede mihi, mi Nausea, ad te amandũ non mediocriter sum accensus. Facit enim apud me hoc virtus, vt quod in cæteris vsus & longa effecit consuetudo, ea repentè me ad eos in quibus ipsa inest, diligendos alliciat. Atq; ego, qui ad instituendas cum bonis amicitias promptus

&

& facilis sum, idem in eis tuendis soleo esse constantissimus. Quare sic tibi volo esse persuasum, omnia officia, quæ ab amico vetere, & multis in rebus probato, iure expectari possunt, tibi & esse à me, & fore semper parata: quemadmodum reipsa, si vsus venerit, cognosces. De concilio quod quæris, Pontifex stat in sententia. Et quanquam permulta sunt, quæ nos hîc retineant, imprimisq; discordiæ nostrorum principum, atque eius periculi suspicio, quod à Turcis grauiter impendet: quoq; omnia itinera omnibus penè in locis infesta sunt, vt qui conueniant ad concilij diem futuri non sint, præter admodum paucos: sicut & vobis Germanis patere ac perspicuum esse non dubitamus: tamen & de profectione Pontifex loquitur, & iam ad iter aliqua parare incipit: nosq; sumus moniti, vt expediti ad tempus esse debeamus. Itaq; puto fore, vt exacto tempore ieiunij hinc proficiscamur. Vtinã, mi Nausea, auspicijs bonis, hoc est, fauente bonis cogitationibus Deo: quanquam ille quidem semper ijs fauet. Sed tamẽ multa mihi veniunt in mentem, quæ tibi item venire certò scio, quamobrem de toto exitu rerum timendum magis mihi, quàm sperandum esse videatur. Etenim partim mores hominum, partim etiã maiorum opiniones ita corruptæ sunt, vt medicinam nullam salutarem inueniã, præsertim exasperatis animis & aduersus verum contumacibus. Quod tu malum, quoniam istic es, & ab errorum fontibus propius abes, facilius potes & sentire, & noscere. In quo tua quidem præstans atque eximia laus elucet: quòd vir doctissimus, idemq; conciona

tor eloquentißimus, recta semper, firmaq; tenuisti summi Dei, & sanctæ ac Catholicæ religionis vexilla: quo etiam nomine ego tibi plurimum debeo. Habes de cõcilio sententiã meã: quòd si tu mihi scripseris, qui sint habitus animorum apud vos: & quid istic agant, & moliantur, qui nouitates, & dißidia in fide Catholica quærunt: et sint ne ad æquitatem animi modestiamq; parati, nécne sint: cũ nos certè æqui, & faciles ad obsequendum, & indulgendum, quoad recta perscribet ratio, futuri simus: dabis mihi materiem sæpius ad te scribendi. Quod quidem & libenter, & studiosè faciã: tecumq; hanc societatem libentißimè inibo, vt ambo & coniunctè, & pro sua parte vterq;, huic tanto incendio, quantũ nobis datum fuerit, subuenire studeamus. Sed iã de his satis. Tua mei honoris gratulatio gratißima mihi est, proficiscitur enim ab optimo animo, et studiosa mei voluntate: q̃ ego potiorem ipso honore duco. Nã honor sæpenumero temerè à fortuna datur: talia autẽ studia talium virorum, qualis tu es, assequi solius virtutis est: cuius ego fructum cæteris rebus omnibus antepono. Vale. VIII. Calend. Martias M. D. XXXVII. Ex Vrbe.

IAC. SADOL. CARD. IO. BELlaio S.R.E. Cardinali S. P. D.

Literæ tuæ non minus scriptæ sapienter, quàm elegãter, dici non potest, quàm valde me delectauerunt. Habuerunt enim nõ honoris huius, quo nuper affectus sum, gratulationem, (id enim vulgare admodum & quorumuis hominum est) sed quod & tua prudentia acutißimè perspexit: & causa maximè postulabat mea,

conso-

consolatione potius mecum es vsus. Vidisti enim omnium hominum ferè vnus, quid mihi extracto ex illo beatissimo ocio, in quo cum omnibus artibus & studijs honestissimis dulcis mihi consuetudo, & commercium erat quotidianum: libertate præterea adempta, ad leandã animi mei molestiam opus esset. Itaq; tuum excellẽs ingeniũ, quod ego imprimis admirari sum solitus, eo potissimum adhibuisti, vt lenires dolorem meum, non vt augeres lætitiam: quæ nulla à me sanè suscepta est. Et si intelligo diuinis consilijs esse nobis acquiescendum, eaq; res vna ad æquitatẽ animi me reuocat. In quo vsque adeò mihi profuerunt literæ tuæ, vt quoniã non datur mihi tui præsentis potestas, illæ tuam vicem me & consolaturæ semper sint, & quemadmodum in hoc munere me gerere debeam, ad omne tempus eruditura. Quanquã, quod tui in me amoris maximum argumentum est, videris mihi tu plus aliquanto tribuere, quàm ego agnoscam. Quòd me liberè atq; integrè dicturum in senatu sententias putas, in eo minimè falleris. Quòd verò aut mea eloquẽtia (sic enim scribis) aut apud sũmũ Pontificem autoritas multum sit profutura Reip. in neutra re video quid aßentiri poßim. Nam neq; consilio & oratione tantum valeo, quantum fortasse esset opus: & si maximè valerem, tamen Pontifex optimus & sapientißimus non aliorum consilio in rebus agendis vtitur, sed suo. Sed tamen vtcunq; est: ego certè, quod partium est mearum, neque studio vnquam, neq; fide, neq; opera, neque perpetua mea vt rectè omnia agantur voluntate, Christianæ Reipub. deero. Vtinam ha-

berem te autorem,& moderatorem consiliorum meorũ:præclarè profectò inter nos cõueniret. Sumus enim ambo ab eisdẽ propè disciplinarũ fontib.profecti: tua & dignitas & doctrina longè est illustrior:sed certè animis non difficiles sumus. Verũ hæc viderit Deus, qui nos agit& versat,in quãcunq; illi partẽ est placitum. Ego,mi præstantissime Bellai,de me tibi sic persuadeas volo:cùm te antea semper coluerim atque amauerim, vt quẽ maximè:nunc in hac noua status mei conditione,amori meo & obseruantiæ erga te, potius additum permultum,quàm quicquam detractum esse. Sicut tamen & tua eximia virtus,& ea qua me prosequeris beneuolentia postulat:à te peto , vt eadem sis voluntate erga me,qua esse cõsuesti.Vale.Romæ M.D.XXXVII.

IAC. SADOL. CARD. IOAN. SALuiato S. R. E. Cardinali S. P. D.

I*Am diu nihil literarum ad te dedi : quòd cùm non haberem ferme quid scriberem, (quæcũq; enim hic agerentur,ad te perscribi à tuis sciebam)nolui te inanibus literis meis obtundere,& me hercule etiam id causæ fuit,quòd hoc nouo mihi vitæ genere à studijs meis abstractus, ægrè ad scribendum referre me poteram, & tamen quæ quotidie in senatu agerentur, admonitu meo ad te Antonius tuus scribebat:neque ea sanè multa, nosti enim ipse quàm pauca nobiscum communicet Princeps.Nunc prorogata Concilij die, & ea collata in Calend.Nouembris, has ad te duxi dandas esse literas : vt tuas elicerem,atque ex te scirem, quid constitutum haberes : rediturús ne esses ad nos, an istic vbi es,alióue*

quopi-

quopiam loco per æstatem mansurus. Alterum meæ cupiditati tuæ videndi magis aptum est: alterum tuæ forsitan valetudini, cui tamen potius inseruiendū est. Salubrem igitur & amœnum locum aliquem tibi deligas censeo, in quo æstatis tempus trāsigas: cùm præsertim de nostro aduentu in istæc loca, animo iam poßis esse ocioso. Ita enim prorogatum concilij tempus est, vt certus locus nullus ad conueniendum constitutus sit. Id accidit ex ea causa, quòd Dux Mantuæ concursum tot aduenarum in vrbem suam reformidans, hoc (vt scribit ipse) turbulento & suspiciosißimo tempore, Mantuam se conuentui sine firmo militum præsidio commissurum negauit. De hoc præsidio actum bis in senatu, omniūq; sententijs decretum, nullum omnino militare præsidium esse dandum, ne Luterani, qui nos suspectos sibi esse nunc simulant, si intra arma & præsidia nostra venturi essent, verè atque ob rem id facere viderentur. Eius igitur loci spe adempta, alius erat nimirum constituendus locus, quod fieri commodè inconsultis Christianis principibus non poterat. Porrò cùm adeßet iam concilij dies, neque ad eam diem de voluntate principum constare nobis poßet; visum est necessariò concilium eße prorogandum. In hanc sententiam discessere ferè omnes. Vna duntaxat Campani sententia, et mea, prorogationem dissuasit, cùm videretur nobis plus multò vtilitatis in concilio habendo, quàm detrimenti in loci mutatione existere. Eligebamus autem ego Placentiā, Campanus Bononiam: ille commodiorem nobis locum secutus, ego Germanis opportuniorem. Ita enim Pla-

centia Cæsarianis est propinqua, qui armis atq; exercitu in præsentia valent, vt abstergere omnem metum eò aduenientibus Luteranis possit. Etsi illi quidem diserte conuentu Smalcadæ habito, negauerũt se venturos. Vterq; autem nostrum in eo consentiebat, vt quem nobis locum non voluntas nostra, sed necessitas offerret, eum nos non statam concilij sedem, sed diuersoriũ tantisper vocaremus: quoad ibidem de cunctorum consensu eorum qui adessent, certum agendi conuentus locum constitueremus. Altera non mediocris opinionum dissensio: quòd ego in vrbe Pontificem retinebam, legatosq; mittendos esse censebam: ille eum ipsum quoque Bononiam extrudebat. Sed, vt dicebã, nobis frustra dissuadentibus, decreta nihilominus est prorogatio. Vtinam consilio bono, et prospero Christianæ Reipub. euentu: vehementer enim extimesco, ne hæc procrastinatio nostra aliquod magnum malum sedi apostolicæ pariat. Certè enim quos adhuc ex illa propè auersa & alienata natiõe in officio retinemus, vereor ne amittamus. Sed nos fortasse Deus benignius iuuerit. Paulum Sacratum sororis meæ filium, propediem istic affuturum esse confido: quem & fidei commendo & liberalitati tuæ; vt quoniã semel nos omneis tua beneuolentia complexus es, mihiq; recepisti te illius rationem, cùm affuisset occasio, esse habiturũ: meminisse velis, nos tibi ita obstrictos esse, ob tua erga nos merita, vt tu humanitati ac liberalitati tuæ, nos tibi ipsi omnia debeamus. Antonius tuus funebrem Christi Domini nostri orationẽ in delubro (vt mos est) ædium Vaticanarum habuit,

ſanè luculentè. Ea nunc oratio verſatur inter manus, et ſumma cum laude ab omnib. legitur: in quo tui quo que abſentis honorem & memoriam non mediocriter intelligo verſari. Vale. Romæ, M. D.XXXVII.

IAC. SADOL. CARD. REGI-
naldo Polo S.R.E. Cardinali S. P. D.

POſt diſceſſum tuũ, nihil adhuc ad te dedi literarũ, quòd de publicis rebus acta omnia ad te mitti ſciebam. De tuis autem nihil mihi nominatim mandaras proficiſcens, quod me tua cauſa facere aut ſentire oporteret. Quòd ſi feciſſes, beneuolentiã tibi meam & præſtitiſſem re ipſa, & literis ſæpe declaraſſe: etſi ad meum tibi amorem teſtificandum, non opus puto eſſe literis. Hîc nos in magno metu Turcarum aſſiduè ſumus: præſidia tamen adhuc nulla, quæ quidem appareant, comparata habemus: niſi illud vnu maximum nobis eſt præſidium, quod poſitum eſt in Principis conſilio & ſapientia: qui iam ſæpius nobis confirmauit, ſe in communi tuenda ſalute, animo excubare. Et tamen arbitror à rerum peritis dictum, niſi extremo Sextili menſe liberũ ad nos curſum claſſem habere hoſtium non poſſe. Tuos conatus non eum habuiſſe exitum quem cuperemus, doleo equidem vehementer. Sed hoc æquiore fero animo, quòd ita fore præuideram. Tu modò ſaluum te nobis exhibeas, atque reſtituas: occaſiones aliæ non deerunt, non enim eundem tenere ſtatum diu poſſunt, quæ tanto pere ſunt commota. Nos hîc in fortuna tenui ſuſtinemus tamen onus dignitatis, quoad poſſumus: rectam adhibemus voluntatẽ, reliqua Deo permittimus. Te ama

mus & colimus, vt debemus, amariq́ item abs te cupimus. Tu si quid fortè mihi per literas mandaueris, efficiam, vt te non frustrà id fecisse intelligas. Episcopum Veronensem nostrum plurimum meis verbis saluere iubeas velim. Vale. Romæ, 4. Non. Iulij, M. D.XXXVII.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI EPISTOLARVM LIBER XI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. Georgio Duci Saxoniæ S. P. D.

Iraberis fortasse, Dux præstantissime, quid mihi ego nunc volens, literas ad te dederim: qui neq́ vlla tibi familiaritate coniunctus, nec nomine ipso penè sim notus. Faterer mirandum hoc esse, nisi illud magis mirum futurum fuisset, cùm nihil ad alliciendum amorem virtute præstantius sit, si tua virtus insignis & spectata, tuum excellens Christianæ pietatis studium, tua religio, non me & iampridē in amorē tui impulisset, & nunc animum tibi meum, quando coràm non possum, literis vt indicarem, suaderet atq́ hortaretur. Non enim veritus sum, ne tibi ingratum officium hoc meum accideret: nec dubitaui, quin tu, qui virtutibus reliquis excellis, etiam humanitatis, quæ cæterarum decus lumenq́ virtutum est, maximas partes feras. Hac spe de te fretus, quod facere sæpe cogitaui, vt & meum amorem tibi patefacerem, & tuum concilia-

ciliarem mihi: id agere nunc aggredior, incensus cupiditate tecum ineundi sanctissimi illius fœderis, quod Amicitiam appellamus: cuius inter nos auspex & confirmator Deus futurus sit, quandoquidem ambo illi puro corde, & religione integra seruire cupimus. Etsi in hac quidem coniunctione amicitiæ nostræ, tuam ego mihi duntaxat beneuolentiam expeto: ea enim mihi maximi muneris loco futura est: à me verò tibi non solùm beneuolentiam deberi confiteor, sed summam etiam obseruantiam & pietatem. Cur autem in hunc vsque diem dilata sit mea hæc voluntatis erga te, & beneuolentiæ significatio, patere, quæso rationem à me repeti aliquando longius: quo & ipse tibi notior fiam, & tu intelligas melius qua mente ad scribendum nunc sim adductus. Ego cum apud Leonem Decimum Pontificem Maximum (quod te meminisse aliqua ex parte arbitror) honestissimum locum tenerem: atq; illo tempore exorta essent noua hæc & turbulenta Luteranorum dogmata: aliqua hinc quidem etiam culpa, sed tamen maiore temeritate eorum, qui ab odijs hominum ad inimicitias Dei sunt progreßi, vt qui essem Christo & Christianæ fidei vehementer addictus, sanctúmque & inuiolatè seruandum morem maiorum esse ducerem, maximo ex illis rebus afficiebar dolore: neque quicquam vnquam vidi mea in vita tristius, quàm illud factum esse inter nos dißidium, quo non religionis solùm vnitas atque concordia, sed salus tota Christiani nominis in discrimen vocabatur. Augebat dolorem meum, quòd multa quoque ab hac parte fieri vide-

bā parum accommodata temporibus illis. Nam neque ea, quæ huic malo apta poterant afferri remedia, nulla afferebantur: nec vox audiebatur bene monentium & suadentium: vt quæ mansuetudine, & à quibusdam rebus abstinentia temperantiaq; poterant vulnera sanari, ea ne ferro & asperioribus quasi medicamentis incrudescere cogerentur. Excessit è vita Leo, breuiq; interiecto Adriani tempore, successit Clemens: vir natura bonus, idémque colens recti atque honesti, si perpetuò constare sibi ipse, & in consilijs suis manere potuisset. Hoc ego Pontifice speraui modum repertum iri pacandis dissensionibus. Nam & ipse hoc maximè agebat, volebatq;: & ego assiduus hortator illi aderam. Tunc agi cœptum est de conuocandis Episcopis ex omni regione orbis terrarum, quorum & doctrina emineret & integritas, vt eorum quasi opera atq; consilio, sacerdotum mores, qui vehementer videbantur esse labefactati, in veterem statum redintegrarentur. Tunc cœpta iaci fundamenta sanctius colendæ & seruandæ religionis, sacerdotijq; ex sordibus & maculis extrahendi. Res denique procedere cœperat: cùm bonus, & mitis & religiosus Pontifex, verum idem in suis consilijs retinendis aliquantulum imbecillior, quorundam artificijs, qui nimio plus apud eum, quàm Principi honestum sit, poterant: in bella & Principum inimicitias descendere, & à sanctis suis cogitationibus desciscere est coactus. Hic ego spe erepta, posse amplius per me Reipublic. consuli: priuatum autem meum commodum, neque in honore, neque in fortuna ad

na admodum quærens, potiusq́ eligens, & Deo, & mihi, & peculiaribus populis meis satisfacere, trans alpeis me meam ad Ecclesiam Carpentoracte contuli, adiutus tum etiam singulari Dei beneficio, quòd viginti diebus ipsis ante Roma sum egreßus, quàm clades illa horribilis ec direptio huic vrbi incideret. Iam quemadmodum in Ecclesia mea per decem annos manserim, quomodo populos mihi creditos gubernarim, si non religione exemplóque præstabili, at animo pio & beneuolo certè quantopere optimis atque honestißimis cum Philosophiæ tum sacrarum literarum studijs fuerim deditus, nil me commemorare nunc attinet, cùm nec tua intersit ista intelligere. Illud commemorabo, quod huic tempori magis est appositum: me, cum animo, obfirmato constitutum haberem, nunquam amplius abire ex eis locis, in quibus essem Deo quasi consecratus, nec stationem illam relinquere, in qua me volens ipse volensq́ collocassem: coactum tamen concilij nomine, & binis huius sapientißimi et optimi Pontificis literis ad Vrbem me euocantibus, per causam quæ erat ascripta, vt tractarentur antè et deliberarētur ea, quæ mox in Concilio agi expediret: & vt morum ecclesiasticorum honestati ac decori consuleretur, Romam reuertisse, mœrentem quidem & inuitum, si spectentur cætera hoc vno me consolātem, quòd tantæ causæ Dei omnipotentis pro mea parte nō adesse, alienum mihi ab officio & pietate Christiana esse videbatur. Veni igitur, & imperio parui, atq́ ibi paucis illis diebus cùm essent mitia augendo numero S.R.E. Cardinalium facta,

facta, ego quoque inscius, & nil tale cogitans, iudicio tacito Pontificis Max. in amplissimum ordinem cooptatus sum. Habes seriem & rationem rerum mearum gestarum. Nunc ad ea quæ principio mihi fuerunt proposita reuertar. Ego Georgi clarissime & optime, cùm semper tuum nomen, tuaq́ue fidei Catholicæ propugnatio, iam inde ab initio temporum & dissensionum illarum omnibus in ore & in sermonibus esset, celebrarenturq́ue aures quotidie meæ tuorum dictorum, factorum, consiliorumq́ue ad vnitatem concordiamq́ue spectantium nuntijs & fama: cumq́ue & splendorem nobilitatis tuæ intuerer, & reliqua in te cognoscerẽ nobilitati paria: illam autem constantiam, & virtutem, & magnitudinem animi tui vel imprimis semper essem admiratus, quòd in tantis Germaniæ motibus, tantis defectionib. eorum qui excursum et licentiã suis cupiditatib. quærẽtes, sobrium illum et abstinentẽ morem maiorum aspernabantur passim et reijciebant, quorum etiã nonnulli honoribus tibi et propinquitate erant coniuncti: tu tamẽ perpetuo in optima ratione constans, et in sanctis consilijs fortissimus extitisses: tantũ iã tunc erga te amoris obseruantiæq́ue suscepi, nihil vt vehementius cuperẽ, quã aliquo tibi facto meo posse, aut dicto, incredibile animi mei studiũ declarare. Fecit autem discessus meus, et lõgum absentiæ nostræ interuallũ, vt minus adhuc id agere, moreq́ue in eo mihi ipsi gerere potuerim. Nunc autẽ non modo retractus in hanc Vrbẽ, quã sponte prius reliqueram, verùm etiam in eo honore hoc munereq́ue affixus cùm manendũ mihi posthac in hac senatoria quasi

vigi-

vigilia esse intelligam, tempestiuum duxi, scribere ad te: meq́ ipsum totum tradere tibi, atq; dedere. Itaq; omni studio animi mei te rogo, si amor, si officium, si obseruantia erga te mea, si par atque idem in vtroque nostrum sensus, & religionis tuendæ sancta conspiratio, si deniq; amicißimi et beneuolentißimi hominis voluntas, in tua illa nobilißima mente, omnibus ornata, et virtutis & humanitatis laudibus, locum reperire sibi aliquem ad animum tum mihi conciliandū potest: Primùm, vt me in amicitiam tuā recipias. Deinde, quoniam nihil mihi magis est propositum, quam fidem meā & operam Deo omnipotenti dicare, consilijs etiam tuis, & monitionibus iuues: mihiq́ significes, quid tibi per me agi suscipiue posse, ad subueniendum his afflictis rebus, & perturbatis temporibus videatur. Polliceor enim tibi, si ad me interdum scribere, et tui cōsilij prudentiā mecū communicare volueris, me effecturū, vt appareat nullus vnq̄ hominis autoritatē apud quenquam plus valuiße, quā apud me tuā. Quod hoc fidentius tibi promitto, quòd cùm habeamus summum Pontificem nil aliud cogitántem dies & noctes, quā quo pacto ista, quæ dißidijs & alienationib. animorum distracta sunt, in vnum rursus quasi corpus coalescant: eundemq́ consilio & sapientia singulari: hoc tanto munere Dei immortalis, ad commune bonū Christiani nominis, omnibus vti nobis licebit. Extremum illud est: quod fidelis beneuolentiæ est propriū vt omnia mea tibi officia ac studia, omnemq́ quātula ea cūq; est in me, autoritatem deferam atq; pollicear. Proinde scito, nullo me

abs

abs te maiore affici beneficio poſſe, quàm ſi occaſionem mihi dederis in tuis & tuorum commodis atq; honoribus operam, curã, laboremq́; omnem meum in hac urbe & curia ponendi atq; impendendi, ſi quid ſcilicet acciderit, in quo amici tibi hominis diligentia requiratur. Etſi enim qui maioribus opibus, amplioreq́; gratia tibi affuturi ſint, multos habiturus es: tamẽ qui pari amore ac ſtudio id agat, habebis profectò neminẽ, ſicut tamen eadẽ probitas tua præſtans & admirabilis, meũq́; perpetuum de tuis maximis virtutibus iudiciũ, requirit & poſtulat. Vale. Romæ, 14. Cal. Iulij, M. D. XXXVII.

IAC. SADOL. CARD. GEORgio duci Saxoniæ, S. P. D.

QVòd nõ tam cito tuis literis reſcripſerim, præſertim tam accuratè, tamq́; prudẽter ſcriptis, ignoſce (quæſo) mihi. Non ea mea fuit culpa, ſed cùm emergere cœpiſſem ex graui morbo, quo quatuor penè menſibus oppreſſus, periculum vitæ non ſemel adij, allatæ eæ mihi ſunt, meq́; ſumma & incredibili quadam voluptate affecerunt. In eis enim non ſolùm recognoui tuã priſtinam virtutem, et ſapientiam, quã ſemper anteà ſum admiratus: ſed ſingularem etiam & nouam quandam humanitatem cognoui. Sic enim benignè atque amanter me in amicitiam tuam recipis, vt mihi qui hoc ſummè ſemper concupiui, vt tibi aliquo amoris vinculo coniunctus eſſem, nihil accidere potuerit optatius. Non enim ego, Georgi præſtantiſſime, diuitiarum aut pecuniæ amator ſum, nec honores & potentiã magno ſtudio requiro: ſed amo viros animo & virtute excellentes,

lentes, inq; eorum amicitia & mutua erga me beneuolentia incredibiliter acquiesco. Itaq; tua nunc erga me voluntate perspecta, crede mihi tanto in te studio sum accensus, vt nemini vnquã concessurus sum, qui aut ardentius te diligat, aut maiore cultu atque honore tuas præclarißimas virtutes prosequatur. Quòd si locis disiuncti, congredi vnà & colloqui coràm inter nos non possumus, literis tamen & crebris scriptionibus idem ꝑpemodũ assequemur. Sed de rebus, quæ in tua epistola graues, & magnæ, & grauiter sunt, tunc tibi respondebo, cùm summum Pontificẽ fuero allocutus, atq; ipse quoq; factus ero firmior. Nunc eum nec mente adhuc, nec corpore satis consistam, accipe (quæso) breuem hãc epistolã, testem animi et amoris erga te mei. Cum primùm facultas dabitur, vberius ad te scribam: nec te patiar officium in eo meum desiderare. Tu vt valetudini operã des, nosq; diligere pergas, magnopere à te peto. Vale. Romæ IIII. Calend. Ianu. M.D.XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Georgio Duci Saxoniæ S. P. D.

SVperioribus diebus, cùm accepißem tuas, non solùm elegantißimè, verùm etiam prudentißimè scriptas literas: ipseq; ex graui morbo nõdum recreatus, etiam tum nonnihil loborarem, vt domò pedem nequirem efferre: non potui ita cito illis vt cupiebam respondere: quanquam mè & officium stimularet, & amor: mihiq; eam curam inijceret, vt sapientißimi Ducis, et optimi, partam mihi beneuolẽtiam, qua munus nullum maius à quoquam expectare potui, studiosè ac diligenter mi-

bi tu

hi tuendam putarem. Sed, vt dictum apud veteres est, necessitati ne Deos quidem ipsos repugnare, sic me corporis imbecillitas differre totũ hoc negotiũ coegit, maxima mea quidẽ cum molestia. Quid enim mihi iam optatius, q̃ quo vno modo fieri potest, per literas videlicet colloqui tecum? quem habeo propè vnum hoc tempore, de cuius virtute, sapiẽtia, pietate, præstantissimũ iudicium faciam: & in cuius humanitate & beneuolentia erga me, animus meus præcipuè requiescat? Sed, vt dixi, vis fuit quæ me impediјt, quo minus quod summè cupiebam, facere id exequiq́; possem. Quam tu vim, et quam meã tarditatem cunctationemq́; in rescribendo, pro tua illa singulari naturæ clementia æqui boni consules. Etsi his paucis dieb. dedi ad te literas: breues illas quidẽ, sed tamen testes huius eiusdem & animi mei, et voluntatis. Post illas aũt datas, cũ factus essem aliquando firmior, nihil antiquius habui, quã adire ad summũ Pontificem, eiq́; literas tuas ostendere. Quæ, vt erant, sic illi videbantur planè accuratè scriptæ, & persapienter. Neq; verò ille tacitum habuit, neq; de tuis virtutibus non amplissimè est locutus. Sed cũ maxima significatione sui erga te amoris, & commendatione laudum tuarum, totum penè curriculum vitæ tuæ mihi exposuit: Quid tibi ipse, quid sancta apostolica sedes deberet, quibus tu non operibus solùm, sed etiam beneficijs cunctum Christianum nomen cõprehendisses. Hæc egò etsi vel omnia, vel multò maxima ex parte per me intelligebam: tamen non mediocri afficiebar lætitia, cùm audiebam summũ virum, summi etiam principis voce

& testimonio laudari. Itaq; hoc tibi planè confirmo, si qua sit res, quæ tibi videatur ad commodum, aut honorem tuum pertinere, quam Pōtifex ipse efficere poßit: facile te apud eum, & autoritate & gratia, vel me ipso interprete, vel alio quouis valiturum. Non enim ipse minus gratus est quàm prudens Et cùm per prudentiam optimè discernat, qui sint de Republica meriti: tum autem bonitate & beneficentia erga eos est propensus. Sed hæc hactenus. Nunc veniamus ad eas partes epistolæ tuæ, quæ maximam curam in respondendo requirunt. quarum omnium præclarè abs te positum illud fundamentum est, te semper existimasse, statum orbis terræ commodè regi non posse, si qui præsunt, & imperium obtinent, ij non singulari inter se consensu animorum sint coniuncti. Praeesse autem Pontificem Maximum ecclesiæ, Imperatorem orbi, vt ambos necesse sit pia conspiratione ad salutem cunctorum esse copulatos. Hæc ratio conspirationis & concordiæ inter duos summos Principes, & mihi maximè probata est, & abs te verißimè affertur. nec dubitarem quin valitura eßet, idq; efficeret, quod tu potißimè optas, si talia semper essent Principum ingenia, quale tuum est, Dux sapientißime, quale eorum qui Reipub. bono non suis cupiditatib. addicti sunt, quorum minima semper, vt tute optimè nosti, fuit multitudo. pauci enim omnibus extiterunt seculis, quibus potior eßet publicæ, quàm priuatæ rei cura, qui singulari quidem sua cum gloria, & in veterum monumentis, & in nostris sermonibus adhuc viuunt. Sed tamen ille virtutis splendor, animis

praua affectione corruptis, minimè notus est. Cũ ergò aut Pontifex sui officij immemor, posthabita ratione recti atq; honesti, priuatas suas vtilitates persequitur: & vnde maximè eas se adepturũ sperat, eò totus fertur cupiditate & studio: aut Imperator libidine dominandi, Pontificibus metum appetitæ ecclesiasticæ ditionis inijcit: tum illa contingunt, quæ tu & piè & grauiter detestaris. Quæ quoniam vtraq; sæpius facta sunt, & vt Pontifex priuatum sequeretur cõmodum neglecto publico, & Imperator nonnunquam Pontificium ius vendicare sibi contenderet: iccirco exorta est tacita quædam cunctorum opinio, non posse ipsos inter se firma & fideli beneuolentia iungi. Quo quidem ex dissidio maximas tibi assentior Christianis populis inuectas esse calamitates. Sed quemadmodũ vetera transacta sunt, ex antiquis Annalib. edocemur. Quid autem euenturum sit, nobis incertum est, nisi q illud nõn tam explanandum nobis nunc quidem est, quã quodammodo significandum, fore aliquando vt reperiatur remedium, si hæc consilia tua in mediũm proferre licitum fuerit, quæ meis in hoc genere planè sunt consentanea. Nõ enim si tu me, & cæteros prudentia vincis, quòd profectò facis: id tibi etiam concedo, vt religione & studio bene agendi vincas. Si ergo promere tales rationes, & eos qui audierint velle illis obtemperare rationib. contigerit: non dubito fore locum sanctißimis optatis tuis: vt & perpetua inter duos hosce principes concordia constituatur, & è Repub. mala omnia tollantur. Quanquam quod optamus, & de quo disputamus admirabili Deí

li Dei beneficio hoc tempore videmur consecuti. Nam & Pontifex is est, qui nulla cupiditate extraordinaria se transuersum agi, neq; ferri passus est: qui patrem se omnibus communem præbet: qui nullas partes dissentientium est secutus. Et Imperator optima mente, summo consilio, ac studio in tuenda Christiana Repub. propè singulari. quodq; imprimis ad rē pertinet, ambo inter se coniuncti cùm amicitiæ fide, tum eisdem penè studijs ad communem salutem & voluntatibus. Quorum consensionem & beneuolentiam mutuam, qui labefactare & conuellere fictis suis sermonib. & iniquis delationibus conati sunt, illa suspicione freti, de qua dixi paulò antè, per quam inter eos existere posse amicitia non putatur: ij non virtutē & voluntatem optimorum principum mutauerunt, sed magis improbitatem ostenderunt suam. Quorum talium vtinā aut minor copia, aut ea minus idonea ad nocendum esset. Sed cùm tui desiderij euentū iam bona ex parte videamur nacti, duob. his principibus amicitia iunctis, bello tetro atque exitioso per inducias dilato, aut (quod ego malim) penitus sublato: spe pacis iniecta, quam auidissimè cuncti & ardentissimè expectamus: reliqua est cura & cogitatio conuentus publici: qui in vrbe Vicentia, loco opportuno & libero, omnibus qui in Christiana religione censentur, est indictus, post aliquas temporum prorogationes, quas necessitate fuisse expressas, qui sine cupiditate iudicant, possunt facilè cognoscere. Eo in couentu si concursus fuerit is, qui ad rem tantam requiritur, non diffido fore, quin ad iniustam cuiusquam potentiam,

sed ad bonum commune consilia conferantur. Præsertim si tu, & qui virtutum ac religionis tuæ imitatores sunt, concilio interesse studuerint. Nam Pontifex quidem noster optimo animo & summa temperantia præditus, multa vestro, & tuo imprimis consilio, recta existimaturus est, quæ nunc contrarijs ex partibus disputantur. In quib. tua imprimis & cæterorum bonorum autoritas plurimum valitura est. Neque ego sanctis & salutaribus Christianæ Reipublicæ consilijs vllo loco deero. Sed est hîc quiddam quod mihi à te petẽdum sit: scilicet consilio vti me iuues : quando nil fugere tuam excellentem prudentiam potest. Peto autem, nõ quidẽ quo pacto in concilio me geram : scio enim debere hoc me Deo, et fidei meæ, vt nihil in eo dicam, aut sentiam, nisi quod mihi rectũ esse videatur : à quo ego proposito nunquã ne digitum quidẽ sum discessurus. Noui enim quid hæc professio nostra, quid sacerdotij munus, quid Dei omnipotentis timor à me postulet. Quæ si non essem literis & libris edoctus, in quibus omnem meam ætatem contriui, atque consumpsi: negotia tamen, & rerum tantarum longus vsus, in quantis ego versatus sum, facilè potuerunt me instruere & docere. Non igitur quæro, quo pacto in concilio me geram : sed quemadmodum erga aduersarios Luteranos mihi agendum sit: qui primum dubito interfuturi sint concilio, necne. Quanquam si pax vobis diuino beneficio donata fuerit, Imperatore Carolo soluto à bellicis curis, facilè (ut arbitror) cogi poterunt, vt intersint. Sed siue id fiat, siue nõ, anceps animi sum, quomodo cum eis agam: vtrũ

acri-

acriter ac uehementer, an mansuetè et comiter. Primū quàm malè processerit ijs, qui via illa ingressi sunt, intelligo. Alterū ego cùm experiri conatus sim, literasq; ad eorum nonnullos dederim humanè, ac satis etiam honorificè scriptas: sentio quàm malè sim à multis in ista Germanica natione acceptus, qui me aut scripsse ad hæreticos homines, aut illo modo scripsisse arguunt, ac reprehendunt. In quo ego si consilio lapsus sum, studio certè & pietate erga Deum non sum lapsus. Quid enim aliud ego quæsiui, quàm dum honorificè & comiter ad illos scribo, vt ipsi quoque ad parem moderationem & quandam etiam beneuolentiam mei inflecterent se, atq; adducerentur? Quod si essem adeptus, speraui maiora me multò & commodiora ad spem concordiæ & rationem publicæ vtilitatis esse facturum. Quæ voluntas mea certè reprehendenda non est. Nam de iudicio, & vtrum id sapienter à me factum fuerit, an secus, tuum præcipuum iudicium Dux præstantissime requiro: quod apud me maximum semper & grauissimum futurum est. Tu enim mihi propositus es, qui & norma consiliorum meorum, & actionum omnium regula, quæ ad istiusmodi res & negotia pertinebunt, futurus sis. Facit etiam amor in te meus, & fides institutæ iam inter nos amicitiæ: ut meas abs te potissimùm actiones aut probari velim, aut corrigi: cùm approbatio summam mihi animi voluptatem, correctio autem maximam vtilitatem sit allatura. Siquidem tuis castigationibus & monitis fiam melior. Summopere igitur te rogo, ut de hac re scribas mihi sententiā tuam. Nam

si susceptum mihi hoc negotiũ scribendi ad Luteranos, & cum eis humaniter agendi, ad quod ego accedere cœpi studio concordiæ & Christianæ consensionis adductus, tu non improbaueris: pergam vt institui, & plures hoc genere officij comprehendere, ac mollire contendam. Sin autem hæc tibi tota inanis actio & minus honesta esse visa fuerit, tuum ego cõsilium potißimum sequar: nec vnquã tam firmus vlla in opinione ero, (de his loquor opinionibus, quæ ad quotidianas rerum gerendarum deliberationes pertinent) quin tuum iudicium anteponam meo. Verùm de his satis. Ego in amicitia hac nostra, cùm & officiosi animi tui, & optimæ erga me voluntatis, ea indicia habeam, quæ habere semper concupiui, dabo profectò operam, idq; meo incredibili erga te amore perpetuaq; & singulari obseruantia cõsequar, vt me tibi iunctũ amicitia esse nunquam te pœniteat. Vale Dux præstantißime. Romæ XVII. Calend. Februarij, M. D. XXXVIII

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Georgio duci Saxoniæ, S. P. D.

NOn possum sine aliquo dolore animi scribere ad te, & tuis humanißimis ac prudentißimis literis respondere. Quæ cùm redditæ mihi essent illo ipso tempore, quo mihi proficisci ex vrbe necesse erat, & summum Põtificem qui antecesserat sequi: nõ habui tum spatium quicquam rescribendi. Nec verò itinere toto vsque ad Nicæam, vbi principum congressus cum summo Pontifice erat futurus, data est mihi facultas, non modò mandandi literis cogitationes meas, sed ne cogitandi

tandi quidem quippiam: quod & itineris molestia & difficultas, mihi ex superiore morbo nõdum penitus recreato, & renouatus deinde Placentiæ morbus, qui me ad interitum penè perduxit, impedimento fuit, quò minus ad te, ad quem maximè cupiebam, et quem mihi assiduè ante oculos propositum habebam, literas darem. Cùm interim meus in te amor perpetuus atq; cõstans animum meum requiescere non sineret: inq; eo mihi viderer peccare, in quo non peccabam. Ita enim cogitabam tacitus, atq; hæc menti meæ subijciebam: quid ille nunc talis vir, & Princeps, cuius tu amicitiam præstã tißimis illius virtutibus permotus tam cupidè appetijsti: si literas flagitat tuas; per teq; potißimum de rebus quæ aguntur cupit fieri certior, tuũq; repentinum admiratur silentium literarum: quã tu eius suspicionẽ de tua negligentia & tarditate excitabis? credè mihi Georgi clarißime atque optime, hæc animi mei solicitudo ad morbum adiuncta, ipso mihi morbo aliquantum erat grauior. Etenim si quisquam est qui officium colat diligenter, & indulgeat amori, vbi eum semel erga quenquam susceperit: ego me illum esse existimo: ergo omnes quidem, in quibus aliquæ insunt causæ cur debeant amari: (nihil enim est mea natura ad amãdũ, & ad fauẽdum bonis propensius (in te ipsum verò hoc acrius ac vehementius, quòd nec dignior quisquam ab vllo vnquam hominum qui ametur delectus est: nec eis virtutibus ornatior, quæ non solùm officia beneuolentiæ requirunt, sed obseruantiæ etiam summæq; venerationis. Quæ cùm ita sint, cumq; ego tibi iamdudum

meum omnem amorem, studium, honorem, obseruantiamq́ detulerim: te rogo atque oro, vt hanc meam prætermissionem officij in eam partem accipias, quasi hæc culpa non mea sit, vt certè non est, sed fortunæ: quæ fecit, vt nec ego meæ cupiditati ad te scribendi obsequi possem, & tu diutius, quam par erat, literis meis careres. Habes causam meæ taciturnitatis, quam tibi pro tua singulari bonitate & sapientia planè probatã iri confido. Nunc audi reliqua. Nicæam veni quomodo quidem potui, delatus lectica, omni ratione adnitens, vt interessem consilijs, in quibus de summa Republica agebatur: cùm tamen quotidie aliquot horas leui febricula laborarem, essemq́ inualidus: qua in valetudine adductus non sum vt desisterem à muneribus publicis. Non enim mihi corpus esse magnifaciẽdum duxi, dum aliquam operam nauarem tum ipsi immortali et omnipotenti Deo, tum puræ illi sanctæq́ Christianæ fidei, q̃ nos erga eundem Deum constanter retinemus. Cuius tu quidem fidei Georgi hoc tempore præcipuus es, & propugnator, et signifer. Itaq; in senatu, cùm his haberetur, semper interfui: dixiq́ de pace, de concordia, de statu Christianæ Reipub. sententias. Collaudaui summum Põtificem bene institutam ab eo, susceptamq́ pacificandi prouinciam vehementer comprobaui: precatus sum vt pergeret, instaret, rem vrgeret. Nosti iã cætera, quæ in hanc rationẽ dici possunt. Id quoq; egi priuato officio, vt cum vtroq; principũ colloquerer, deq; eisdem rebus cum illis agerem suaderemq́, vt ciuilibus exinctis discordijs, Christiano nomini ob eorum dissẽ-

siones

ſiones præcipuè laboranti, et ab hoſtibus Turcis in extremum penè iam diſcrimen adducto, cõiunctis animis ferrent opem, hoſtésque conprimerent: relinquerent hanc tanti nominis tantæq; gloriæ hæreditatem liberis ſuis. Quæ quidem hæreditas neq; ijs qui illam reliquiſſent, neq; ijs qui accepiſſent, unq̃ eſſet interitura. Nam cætera quæ ſunt à fortuna, opes, diuitias, honores, imperia, omnia fluxa & caduca exiſtere: neq; quenquam ea ſcire quandiu ſibi aut ſuis mãſura ſint. Hoc pietatis erga Deum ſpecimẽ, hoc officium vere Chriſtianorum Principum, ſine vlla controuerſia fore ſempiternum. In his ſermonibus cùm vterq; Princeps aptè admodum mihi, atque humanè reſponderet, perſpexi optimum animum Chriſtianiſſimi Regis: Cæſaris autem virtutem & animi magnitudinem vehementer probaui. Poſt cõſecuta ea ſunt, quæ tibi nota eſſe certò ſcio. Primum, q̃ ad inducias decem annorum attinet. Deinde quod ad colloquia ipſorum Principum, eorumq; inter ſe cõplexus, congratulationes, lacrymas: vt omnia optatæ à nobis & deſideratæ pacis, non ſolùm ſigna atq; indicia, ſed certiſſima etiã pignora habeamus. Quæ mihi cùm ſua ſponte iucundiſſima ſunt, (nihil enim vidi in vita quod lætius mihi, aut optatius acciderit) tum verò cumulatur gaudium meũ cogitatione illa, qua te quoq; ſummo ob eaſdem res frui gaudio non dubito. Itaq; & ſæpius relegens epiſtolam tuam hanc, quæ poſtrema ad me miſſa eſt, in qua imago vera optimi Principis expreſſa cernitur: & ea memoria repetens, quæ ſæpius à me tibi ſignificata ſunt, & mente & voluntate ſummi

Pontificis à dissidijs aliena, de coniunctione eiusdem cũ Cæsare, de rebus cæteris: valde sanè delector, & meam fidem apud te constitisse, & ea quæ optando in literis tuis sanctissimè prudentissimeq; designas, ex sententia tibi atq; eadem etiam mihi Dei immortalis incredibili beneficio feliciter euenisse. Sed de his satis: etenim vereor ne hæc ipsa epistola modum iam transierit. Ego à Nicæa Carpentoracte ad meam ecclesiam diuerti, loco rum vicinitatem, & spem commodiorẽ ex morbo conualescendi secutus. Vbi nunc sum, nec me hac hyeme in Italiam transiturum arbitror, vt postea melius confirmatus ad vrbem proficisci possim, atq; ibi Reip. atq; amicis operas meas impendere. Nunc tibi mitto oratiun culam quandam meam, quam ego Romæ confeceram ante discessum, modò Carpẽtoracti relecta ea à me est, & aliquot locis commutata. Ea continet sanè modestã (mihi vt videtur) & cuilibet rectè iudicanti probabilem sanctæ Romanæ Ecclesiæ & totius sacerdotij defen sionem, aduersus probrosas & penè quotidianas Luteranorum vituperationes. De qua oratione aut continenda aut inuulgãda tuum iudicium potissimum expecto, si eam vtilem, si profuturam existimas. Nanq; ego irri tare neminem prorsus volo, nec serere contentiones: hortator enim sum pacis & autor: id scribere opto, ꝙ nec Luterani iniquo omnino animo ferant, & Catholici accipiant æquissimo. Hoc tu Dux optime diligenter animaduertes, mihiq; sensum animi tui significabis, & suadebis quid agendum sit. Te, & item Cochlæum, & Iulium, tuos viros optimos, & optimè de Christiana re-

na religione meritos, quos ego quoq; valde diligo, rogatos volo, vt antequam ad me quid sentiatis, rescripseritis, egoq; vobis responderim, in alienas manus orationē meam ne exire patiamini. Vale. Capent. XI. Calendas Octobris, M.D.XXXVIII.

IAC. SADOL. S. R. E. CARDINA. Iulio Peflugo decano Misnensi. S.P.D.

Noli mirari, si tuis sanè iucundis mihi & suauib. literis serius respondeo, quàm æquum fuit. Cùm enim in illo ipso nostro ex vrbe Roma discessu, quo Nicæam omnes contendebamus, eas accepissem: neq; tum spacium habui rescribendi, & toto illo itinere incertis febribus doloribusq; intestinorū grauissimè vexatus, vix vitam potui retinere: quæ certè fuisset amissa, nisi Dei summi bonitas & clementia opem mihi tulisset. Quanquam vtrum mihi magis expediat vtiliúsque sit, viuere, an mori, ego nescio: neq; horum alterutrū mea multum interest, idq; ad Dei voluntatē totū reijcio. Literis quidem tuis, vt primum commodè licuit, respondere non prætermisi: quas mihi scito fuisse gratissimas. Nam & ingenij tui specimen mihi detulerunt, & iudicium erga me non mediocris amoris. Quorum alterum facit, te dignum omnium beneuolentia iudicem: alterum, vt ipse quoq; te diligā. Quod quidem ita necesse est, si is volo esse, quem tu tibi aliàs cognitum ita humanum & comem esse scribis. In quo profecto non aberrat à natura mea prædicatio tua: sum enim ad fauendum bonis mirificè propensus. Itaque quod meam in fidem & patrocinium contulisse te scribis, ego verò

te Iuli

te Iuli chariſsime in ius et in amicitiæ fidem libenter recipio, vel tuæ virtutis, vel cognati tui hominis ampliſsimi collegæ mei cauſa, quem ego & viuum dilexi ſemper, & mortuum eadem beneuolentia proſequor, nec vnquam illius eximias virtutes officiaq; erga me è memoria deponam. Eſt et illa cauſa, cur te debeam amplecti, quòd videre mihi videor in literis tuis pietatem eã qua erga Chriſtianam Remp. es affectus. Sic enim quereris, ſic luges rerum præſentium ſtatum, vt appareat te meliora valde cupere. Cui cupiditati tuæ, meæq; vnà earundem rerum voluntati, vtinam præpotens Deus ſecundos aliquando exitus concedat. Sed hæc hactenus. Ego impræſentia Carpentoracti ſum, à Nicæa huc digreſſus, quieſcendi aliquandiu & valetudinem curandi gratia. Tu ſi quid opera mea indigueris, dum in his ſum locis, per literas, cùm Romæ fuero, vbi me vere proximo futurum eſſe arbitror, præſens ipſe ita te & res tuas tuebor, ut quoad eius fieri poterit, te aliquod in me præſidium tuis & rebus & fortunis conſtituiſſe nunquam pœniteat. Vale. Carpentoracti, XI. Calen. Octobris, M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARD. IOanni Cochlæo, S. P. D.

TVas literas XVII. Calen. Auguſti Miſnæ datas, ego Carpentoracti VIII. Calen. Decem. accepi. Eas tu me Romæ, aut in itinere ſperaſti accepturũ. Quæ opinio nonſolùm te, ſed me ipſum etiam fefellit. Nam ſummum Pontificem ad cõciliandos Principes Nicæã proficiſcentem, ego ex vrbe proſecutus, toto illo itinere

Placen-

Placentiæ præsertim, grauiter ægrotaui. Nec tamen desiti quin peruenirem Nicæam, illisq́ sanctis & salutaribus negotijs interessem. Pòst conuentu soluto, locorũ vicinitatem, & cœli salubritatem secutus, Carpentoracte meam ad ecclesiam me recepi, vbi etiã nunc conmoror, nec ante proximũ ver in Italiã rediturus sum. De his omnibus, deq́ inducijs & compositione inter dissidentes antea inter se Principes facta, scripsi superiorib. diebus ad clarissimum virum Ducem tuũ: quas ad eum literas hoc tempore arbitror esse perlatas, & cum eis vnà oratiunculam quandam meam, quam ego Romæ conscripseram antequam inde proficiscerer, ad hæc ipsa negotia videlicet, & Germaniæ & Luteranorum pertinentem. De qua oratione tum Georgij ipsius optimi, doctissimi, religiosissimi principis, tum tuum etiam iudicium exquirebam: edendáne esse videretur, an potius domi continenda: quod ut magis putem tuæ literæ faciunt. Scriptæ enim sunt & accuratè, et prudenter. Videtur enim (quemadmodum tute scribis) disceptatio ad vos, ad nos autem iudicatio magis pertinere. Itaque ego, qui de tua & doctrina, & probitate, semper optimè sensi: nunc ex his literis tuis, & ex eo libello, quẽ ad Sturmium misisti, qui à me lectus summa cũ voluptate est, addidi etiam aliquid ad opinionẽ pristinã. Non enim solùm mihi doctè, verũ etiã moderatè, & leniter scribere videris: quam ego scribendi rationem & viam imprimis probare soleo. Dederam sanè ego quoq́ ad Sturmium literas, eum leniter obiurgans: quarũ exemplum misi ad te, vt si tibi etiã viderentur

inuul

inuulgandæ, tuo arbitratu statueres. Decet enim nos istorum insolentiam non exasperare cõuitijs, quo in genere maximè exultant ipsi: sed mansuetudine retundere, quod proprium officium Christiani hominis est. De concilio spem non amisi, bene enim sentio de Pontifice maximo. Hæc certè postrema eius prorogatio, rogantibus & contẽdentib. ambobus principibus, facta est. Quare ego quoq; ad id temporis quo auspicandum cõciliũ est, in Italia esse cogito. Albertum Pighium, hominem meo quoq; iudicio doctissimum, audio ex te libros edidisse de Ecclesiæ Principatu: quos equidem habere cuperem, libenter enim lego eius hominis scripta. Quòd verò in quibusdã tibi videatur nimis ille exaggerare summi Pontificis autoritatem, idq; tametsi verè fiat, tamẽ in hoc tempore nonnihil periculosum esse: noli ægrè ferre. Vtinam tam mores nostri probati essent hominibus, quàm est Pontificis potestas sine vlla dubitatione maxima. Neq; hoc nocere publicæ causæ (vt ego arbitror) potest. Reliquum est, vt à te petam, vt ad me frequenter scribas, faciasq; me de istis rebus Germaniæ quã sæpissimè certiorem: quò nihil gratius expectare à te possum. Mea & beneuolentia & opera semper est tibi, & erit parata. Vale, & Georgium ducem præstantissimũ omnium, meis verbis iube saluere quàm plurimum. Carpent. Pridie Calend. Decembris, M.D.XXXVIII.

IAC. SADOLET. CARD. IVLIO Peflugo, & Ioanni Cochlæo, S.P.D.

COmmunes ad vos dedi literas, quòd eram multis occupationibus impeditus: vestras autem amborum

& diligenter, & non sine aliquo animi dolore legi. Quæ statum mihi Germaniæ ante oculos posuerunt & infelicem, & miserum: & cui (vt perspicio) non à nobis, sed à summo Deo auxilia sunt petenda. Quanquã ego quidem pro mea parte non deero. Sed quid possum vnus, aut certè cum paucis? video enim omnino paucos quibus ista negotia sint cordi. Concilium futurum sit, nécne, non possum affirmare certò. Spe tamen teneor, Pontifici Maximo, hanc rem fore curæ: optimè enim ipse & loquitur & sentit. Quo autem tempore aut quo Christiani populi commodo sit futurum, nõ habeo quid dicam. Primum pendet non è Pontifice solùm, sed Christianis etiam ex principibus, qui maioribus curis districti mihi videntur: præsertim tanto conflato aduersus Turcas bello. Alterum, quidnam euenturum ex cõcilio sit, nec satis scio, nec si sciam ausim dicere. Maxima mihi videtur ratio fore constituendæ Christianæ Reipub. si Pontifex vnus ad corrigendos mores ecclesiæ incubuerit. Quod ipse tamen prædicat & promittit se facturum. In vestris porrò literis tua pietas in Christi rem & fidem mihi Iuli probata est, et beneuolentia erga me iucunda, neq; ego tibi propter virtutem tuã propterq; eum Principẽ, cuius tu cõtubernalis, ego amantissimus & studiosissimus sum, vllo vnquam loco sum defuturus. Tu verò Cochlæe, nihil mihi gratius facere potuisti, quã me de illis in oratione mea partim meis, partim etiam librarij erratis admonere, quæ ego corrigi iussi. Hoc tu, si me amabis, semper vt me admoneas facies. De oratione edenda scripsi ad Clarissimũ Ducem Georgium

giuum

gium quid mei consilij sit. Tu illas leges literas, & ages quod vtile tibi videbitur Christianæ esse Reipub. Librũ tuũ in illas vesanas Luteri declamationes, legi summa cum voluptate, vehementerq; probaui. Arbitror posse me affirmare, rarò adhuc vidisse in eo genere quicquã editum, quod distinctius mihi, & accommodatius scriptum videretur: atq; ex ea quidem doctrina, quam ego maximè probo: non spinosa & cauillosa: sed plana, atque illustri, è puris sacrarum literarum fontib. deprompta. Quamobrem miror illum hominẽ impurissimum, ita ferreum os ad contentionum studia afferre, vt eum neq; vitæ neque impietatis suæ pœniteat. Sed illum vlciscetur improbitas sua. Ego quodam alio in opere, quod nunc cudo, habeoq; in manibus, nonnulla insector Lutherana dogmata, eorũ quæ maximè ad reuellendã Christi religionem intenta sunt. Rectène an perperã, tuum & aliorum erit iudicium. Mihi quidem voluntas bona est, et ad tutandã autoritatem ecclesiæ animus paratus: sed vires interdum me deficiunt. Quicquã tamen erit à me, ad Dei gloriam & fidelis populi salutẽ totum erit. Tu vt scribas ad me crebro Cochlæe, atque adeo ambo vt scribatis, vobisq; psuadeatis me omnia cupere & velle vestra causa, à vobis peto. Valete. Carp.

IAC. SADOLET. CARDIN.
Ioanni Cochlæo, S. P. D.

BInas à te vno ferè tempore accepi literas, quæ vtinam ad me nunquam fuissent allatæ. Tristissimum enim mihi nuntium attulerunt, de Georgij morte optimi & sapientissimi Principis. Quem ego propter præclarissi-

clarißimas illius virtutes, æquitatem, religionem, integritatem, prudentiam, summo in honore habebam: eumq́ ita amabam, vt si fuißemus eodem ex vtero geniti, neq́ maior meus erga illum, neq́ iustior potuerit esse amor. Itaq́ tanto dolore sum affectus, vt moderari mihi ipse non queam. Quid enim est quod me amantissimum & talium virorum, & rei Christianæ publicæ, maiore vulnere conficere potuerit, quàm tanti Principis mors?, quæ, vt ipsi forsitan matura, rei quidem publicæ extitit peracerba. Mihi verò tantum mœroris, tantumq́ luctus attulit, vt penè mihi solus in hac calamitosa conditione temporum videar esse relictus. Qui cùm die noctuq́ de Repub. cogitans, in eo curas consumerem omnes meas, vt aliquando reconciliata ecclesiæ vnitate, in pace & otio debitum cultum Deo tribueremus: maximam eius rei spem in illo sapientißimo Principe repositam habebam. Quo nunc sublato, quid est quod sperare amplius, aut quod nostris conatib. & consilijs confidere debeamus? Quanquam solet Deus, cùm ad desperationem penè res ipsa nos deduxerit, subitas interdum spes & improuisa auxilia fidelibus suis ostendere. Quem equidem supplex omnibus precibus obtestor primùm, vt animæ illius præstantißimi viri clemētiam & misericordiam suam tribuat. Deinde, nobiscū ita agi pmittat, vt ne cogamur eū nimis sæpe, nimisq́ acriter & dolenter desiderare. Etenim video pericula quæ impendent: tuq́ satis planè ad me omnia perscribis. Sed tibi mi Cochlæe, quantū in me est, quodq́ meæ exiguæ fortunæ mihi concedunt, ita beneuolentiā meā

polliceor, vt nulla sim vnquam in re tibi defuturus. Cũ hæc ad te scriberem, aberam ab vrbe, deq; meo illhuc reditu nondum quippiam certi constitueram: vt te nõ possem Pontifici Max. præsens commendare. Sed quod absens efficere possum, scribam ad amplissimum virum Gasparem Contarenum, vt is et suam et meam vicẽ in te commendando suscipiat: addatq; ad amorẽ eum quo te ipse diligit, aliquid præterea mei honoris, & meæ erga te volũtatis causa. Quod facturum illum non dubito, tanta est virtus hominis, & in omneis bonos beneficentia. Ego, quæ meæ erunt partes, nomen & memoriam sanctissimi Principis mortui, charissimè semper diligentissimeq; custodiã. Tibi autem & Iulio ita ero affectus, vt plus quidem vos in me facultatis ad vos ornandos, amoris autem & studij nequaquam plus sitis desideraturi. Tu cura vt valeas, et in omni fortuna eã patientiam præsta, quam Christiana virtus postulat. Carpentoracti, VII. Idus Iulij, M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Ioan. Cochlæo, S. P. D.

DOlore non paruo affectus ex tuis literis, quas abs te mense Augusto datas, ego VI. Idus Nouembris accepi, statim has ad te scripsi: non sine aliqua aduersus fortunam querela. Quòd cùm iam antea tibi, & illi præstantissimo Duci Georgio de mea ad Germanos oratione non vulganda rescripsissem: deinde ex binis literis tuis, primùm de obitu filij, deinde de ipsius etiam morte certior factus, tibi quoq; tum respõdissem, illius religiosissimi Principis obitum, & simul Reipub. Christia-

stianæ calamitatem deplorans: intelligo nihil mearum ad te literarum allatum fuisse: cũ tamen absens adhuc & in ecclesia mea manens Carpentoracti, meis qui in vrbe sunt, præcepissem, vt omneis meas ad te literas per Ambrosium Theutonem, quem tu mihi nominas in literis, ad te mittendas curarent, quod ita factum esse ab illis non dubito. Sed fortuna profectò mihi mœrorem renouare voluit, quem ex Georgij optimi et sanctißimi Principis morte acceperam, cuius mihi mentio et nomen ita hæret in intimis sensibus, vt nunquã Deo pro mortuis supplicẽ, quin illum nominatim et imprimis diuinæ misericordiæ commendem. Sed hæc quæ ad priuatum officium pertinent, non tam nobis commemoranda, quàm præstanda sunt. De te mi Cochlæe velim hoc tibi maxime persuadeas, eam me suscipere cogitationẽ, quam frater de fratre suscipere solitus est. Amo enim te, tum probitatis, religionis, doctrinæq; tuæ causa, quam ego magnifacio: tum etiam quòd intelligo me abs te amari. Itaque facultates meas, quantulæcũque eæ sunt, omnes tibi libenter defero. Si cætera te deficiant, quæ aliunde maiora & vberiora expectare potes, digna virtute & laborib. tuis, apud me quidem receptus tibi est, et communicatio fortunarum mearum: quæ etsi pertenues sunt, animis tamen à cupiditatibus liberis, & maioribus virtutis ac literarũ subsidijs præditis, exiguæ opes ad bene viuẽdum sufficiũt. Si Romæ essem, plura polliceri tibi possem: nunc cũ sim in his locis, neq; illhuc (vt nunc est) me conferre cogitem, causis & multis & necessarijs adductus, vt Euangelij ver

bis vtar, quod habeo, mi Cochlae, hoc tibi do. Tu certè nunquam in me nec fidem, nec officium, nec amicitiæ memoriam, nec beneuoli hominis animum desiderabis. Iulium tuum quem singulariter diligo, cupio tecum omnia habere prospera. Faueo certè vtriq; vestrũ & vestro proprio, & communis religionis nomine. Quæ scribis ad me de Ecclesijs istic disertis à cultu Dei, deq; concionibus aduersariorum nostrorum, periculisq; omnibus quæ pijs & probis hominibus impendent: ita mihi acerba & luctuosa visa sunt, vt non audeã ea, tanquam vulnera animi mei, verbis refricare. Deum supplex oro, vt aliquãdo ipse benigniorib. oculis nos respiciat. nõ. n. iam vllis nostris in consilijs, sed in eo vno sunt omnia, ad quem spes nostras penitus habere cõuersas debemus. Vale. Carp. Pridie Idus Nouẽb. 1539

IAC. SADOL. CARD. GVLIELmo Bauariæ Duci S. P. D.

CVm ab Carpentoractensi ecclesia mea Romam redijssem Põtificis maximi iußu non modò euocatus, verùm etiam compulsus, nihil habui antiquius, quã vt ad te literas darem: per quas testarer, illum ipsum amorem, illam insignem beneuolentiam simul & obseruantiam, qua te & fratrem tuum clarißimum virum, vniuersamq; domum & familiam vestram semel sum, nõ casu, nec fortuitò, sed propter maximas virtutes, vestraq; in Christianam Remp. egregia merita complexus: manere & perseuerare eandem. nec ob meæ absentiæ diuturnitatem quicquam ibi detrimenti, aut diminutionis accidisse: neq; eo esse animo, quo semper fui:

vt vestro honori, commodo, dignitati, ornamentisq; omnibus, incredibili animi studio sim addictus. Sic enim & summa virtus vestra nobilitasq; meretur, & meæ constantiæ ratio postulat, & tempora ipsa præcipuè requirunt: in quibus turbato statu orbis terrarum, diuinis humanisq; legibus penitus contemptis atq; reiectis, vestra imprimis pietas, & sapientia, tanquam in tenebris lumen elucet. Itaq; ego, qui ob propinqua pericula quæ instant nomini Christiano atq; imminent, dies noctesq; aßiduè solicitor, nec vllam partem capio quietis: vehementißimè equidem optarim habere Stocamerum nostrum, aut alium quempiā tuorum, qui cū ea quæ me angunt & solicitant, cōmunicare tutò possem. Profectò enim si cæteris auxilijs, opibusq; deficior, quas si haberem, libentißimè tibi deferrem: non omnino monita, consiliaq; mea tibi aut ingrata essent interdum, aut inutilia. Sed tamē ita Stocamerū habere velim, si id quoque reliquis tuis rationibus conducat. Etenim scito me grauiter angi, quòd video nos omnes in extremum iam ruere discrimen. Quando ista auxilia apparatusq; Germaniæ, qui feruntur, me quide non consolentur, sed perterreant. Quamobrem & quibus de causis, non est epistolæ committendum. Sed hæc hactenus. Et quando iam Romæ, & apud Summum Pontificem sum, ita hîc tibi operā, fidē, studiū, beneuolentiamq; meam defero atq; polliceor: vt tibi hoc esse persuasißimū velim, neminē te vnqnā reperturū esse, aut amantiorē tui, aut qui maiore studio et diligentia tuis reb. deseruiat. Vale. Romæ, VI. Idus Maij, M.DXLII.

IAC SADOLETVS CARDINA. GVlielmo Duci Bauariæ S. P. D.

ACcepi tuas Dux præstantissime literas, ex quibus duplici lætitia affectus sum. Nam & de tua, fratrisq; tui clarissimi viri salute & incolumitate nunciū mihi optatissimum attulerunt, et vestrā mei erga vos amoris memoriam declarauerunt apud vos vigere. Quorum vtrum mihi iucūdius acciderit, iudicare difficile est. Sed quod pertinet ad eas curas, & solicitudines quibus cū ad te scribebam, vehementer eram districtus, & ob quas Stocamerum hîc adesse cupiebam: vt satisfaciam desiderio tuo, qui te cupidum cognoscendi esse scribis, quæ me res tantopere solicitum tūc habuerit: scio me, cùm dolerem vehementissimè & angerer, regnum Vngariæ ab immanissimo hoste nominis nostri Turca Christianæ Reipub. esse ereptum. Maiore quoque in metu præterea fuisse, ne expeditio ista Germaniæ, & conatus vester regni illius recuperandi, cumularet potius clades & ruinas nostras, quàm leuaret. Cur autem ita pertimescendum putarem, has habebā causas. Primùm, videbam exercitum conflatum ex varijs nationibus, non facilè in vnum posse consensum cōspirare: vt omnium prorsus eadem esset, & vis & voluntas. Deinde, intelligebam nullum esse certum nostri exercitus ducem eiusmodi, qui scientia rei militaris regere, autoritate & fama rerum antè gestarum, milites ad promptè alacriterq; parendum cogere & compellere posset. Tùm autem territis altero iam, aut tertio aduerso prælio nostrorum animis, non magnopere

con-

confidendum putabam. Postremò, vt essent tollerabilia cætera, videbam tamen in vno prælio periclitari fortunam totius Christianæ Reipubl. quæ, si fusi, fugatiq; essemus, (quod quidem Deus omen in suos hostes conuertat) nullum mihi videbatur præterea habitura præsidiũ, quo aut se sustinere diutius, aut vnde niti ad se vindicandam posset. Etenim quis nõ intelligat, si victus sit noster exercitus, Austriam cõtinuò in hostium ditionem concessuram? Germanos Principes vt quisq; proximus Austriæ sit, differendi supremi exitij causa, pactiones & fœdera cum Turcis quæsituros? Maximũ subitò equitatum hostium in Italiam irrupturum: omnia deniq; terrore et tumultu cõpletum iri? Atq; hæc cùm timerem, grauius etiã illa re exterrebar, quòd contrà apud hostes omnia se habebant. Vnus Dux summa potentia, et autoritate, exercitus numero infinitus, cõcors inter se atque consentiens, idem consuetudine vincendi ad pericula audax: equitatus præterea propè innumerabilis: quem quidem equitatum quomodo nostri sustinere possent, non facilè rationem inueniebam. Hæc cùm cogitarem, Dux optime, & perhorrescerem casum propinqui certaminis, non immeritò (vt arbitror) quietem animo non percipiebam. Nunc pars mihi aliqua timoris adempta est, si Rex hostium (vt aiunt) ad exercitũ nõ est venturus. Quanquã his paucis diebus contrarij venere nuncij: qui pertulerunt, illum ad iter sese, & ad bellum accingere. Habes rationem angorum & solicitudinum mearum. Sed de his satis. Ego tibi et fratri tuo, totiq; familiæ vestræ ita sum

animo beneuolentiaq́ addictus, vt nihil sit quod vehementius optem, quàm & diligi à vobis, & meum vobis amorem omnibus in rebus praestare atque ostendere. Romae, X. Calendas Augusti, M.D.XLII.

IAC. SADOLETVS CARDINAL. Guliel. Duci Bauariae S. P. D.

QVòd post reditum meum ad Vrbem, non cõtinuò dederim ad te literas: nec veteris meae erga te obseruantiae beneuolentiaeq́ memoriã renouarim: nõ mea negligentia, neq́ adeò obliuione mutui nostri amoris: sed potius pudore quodam accidit. Cùm enim saepius iam conatus essem, exoluere me his vrbanis curis atq́ negotijs, & in ecclesia mea Carpentoractensi Deo, & mihi, & populis meis dũtaxat viuere, studiaq́ ea persequi, quorum & liberalissima est cognitio, & fructus iucundissimus, nescio quo meo fato siue iniqua potius conditione fortunae, (namq́ ego meas partes sedulo & accuratè egi) contingere tamen mihi non potuit, vt animo meo morem gererem: colerem q́ eã vitã, in qua qui doctiores & sapientiores semper existimati sunt, munia beatae vitae maximè posita esse censuerunt. Sum enim quotiescunq́ illuc me contuli, toties huius Pontificis Maximi, à quo etiam praesertim mihi assentiẽte, commeatum obtinueram, iussu atq́ imperio in hanc vrbem reuocatus. Quae si meae, ac non alienae voluntatis commutatio varie asq́ extitisset, puderet me vehemẽter inconstantiae m ae, neq́ auderem quicquam hoc ad te tempore scribere. Quid enim esset quod polliceri alteri de me possem, si mihi ipse & consilijs meis non consta-

starem? Sed cùm, si qua in hac re culpa inest, ea certè mea non sit, totiusq́ tempori & rebus quotidie nouis, quàm consilio cuiusquam aut voluntati illa sit attribuenda: peto à te Dux humanissime atq́ optime, vt quòd ego toties domicilium cõmutasse visus sim, id Põtificis voluntati tribuas: quòd suam ille voluntatẽ, id assignes tempori. Proxima enim causa illinc me extrahendi & Romam euocandi, concilij habendi necessitas fuit et cogitatio. Quod vtinam consilium bonum ac prosperum Christianæ sit & religioni & Reip. Etsi Deum quidem confidere debemus tandem aliquando populis suis esse consulturum: sed tamẽ, vt se nunc res habent, quid spei certæ sequamur, non videmus. Illud quidem in hac tanta perturbatione temporum, singulari tamen nobis est lætitiæ & voluptati, quòd apud omnes bonos tuum nomen in summa est gloria. Nihil enim tam celebre, neq́ tam commemoratum est, quàm tuæ virtutis, cõstantiæ, pietatisq́ prædicatio: quæ vna & consentienti omniũ voce in cœlum meritò fertur. Itaq́ ego qui tuã amplitudinem iam diu omnibus meis studijs officijsq́ sum complexus, quotidie non beneuolentia quidẽ (nã ea ad summum iam peruenerat) sed meis dictis, testimonijs, scriptis, ad te colendũ honestandumq́ sum propẽsior. Gaudeoq́ vehementer, & tibi gratulor; quòd in reddenda tuis clarissimis virtutibus debita laude, ego qui tantum cæteris studio erga te amoreq́ anteeo, prædicatione tamen tuorum meritorum superior esse non possum? tantus est consensus omnium, de te omnia præclara egregiaq́ memorantium. In quo non magis homines, quã

Deus ipse, cuius tu integram & veram religionẽ sustines atq; defendis, de tua fide & sapientia illustre testimonium fert. Sed hæc quæ theatrum maius & grauiorem operam desiderant, in tempus magis idoneũ differenda sunt. Ego sicut tibi sæpe aliàs scripsi, quicquid in me est, quantulũ id quidem est, ingenij, diligentiæ, studij, autoritatis, totum tuis cõmodis et voluntatibus ita polliceor ac defero, vt si quid vsu venerit, in quo tua causa mihi sit elaborandum, id sim alacrius multò, libẽtiusq; facturus, quàm si mea ipsius causa idem mihi cōnandum et suscipiendum esset. Quod cùm acciderit vt agam, cura quidem & amore satisfaciam tibi: studium autem et cupiditatem meam satisfaciẽdi nunquã assequar. Nunciatum est nobis fratrem tibi decessisse ornatissimum, atq; nobilissimũ: quod mihi auditu sanè quã molestum fuit. Amaui enim illum semper tecũ vnà, dignissimumq; illo loco & honore iudicaui. Quòd si de tua virtute & sapientia non eam haberem opinionẽ, quam certè habeo, aggrederer fortasse aliquid ad te consolandum · exponendisq; rationibus quare tu hunc casum animo æquo ferre deberes, leuare dolorem tuũ adniterer. Sed cùm tu aliorum consilijs non indigeas, magisq; ipse ad consilium alijs dandum sis paratus, supersedebo hoc genere orationis. Tantùm te hortabor, vt animum illum, illamq; prudentiam, quam in cæteris reb. eximiã præstas, eandẽ in hac quoq; re adhibere meditere: vt oẽs homines intelligãt, nihil tibi deesse, quò minus et in secundis reb. et in aduersis, par & perfecta vndiq; & virtus sit, et constantia tua. Iterũ et sæ-

pius vale. Romæ, XVII. Calend. Augusti, M.D.XLV.

IAC. SADOL. CARD. GVLIELmo Bauariæ Duci S. P. D.

CVm ex literis tuis multiplici sum ac varia animi lætitia et voluptate affectus, tū quod in extremis illis à te est positum, grauißimisq́; & ornatißimis verbis explicatum, id mihi maximè iucundum, et de tua singulari eximiaq́; virtute etiam admirabile accidit. Sic enim scribis, te hāc piā et sanctā Catholicæ fidei, et Christianæ religionis causam, quæ omnium bonorum Principum cōmunis, et quorundam etiam magis propria esse deberet: nulla iactura & periculorum, quæ plurima iam adijsti, habita ratione, & amplexatum esse adhuc constanter ac fortiter, & ad vltimum vsq; spiritum amplexaturum esse. Quibus tuis verbis quam expreßiorem habere desideraréue poßimus Principis optimi et præstantißimi imaginem, non video. Faxit ille ipse omnipotēs Deus, quem tu in literis tuis omni cum fide & pietate inuocas: vt talem animum, dignamq́; omni ipsius gratia & beneficentia mentem, ea præmia consequantur, quæ & in cœlo & in terra debeant iudicare maxima. Quanquā cui in hac vita pacatus cum Deo animus, & secum ipse concors, in altera domicilium beatæ immortalitatis est propositum, is semper maximis & verißimis præmijs à Deo affectus esse videatur. Sed tamen ne hæc quidem quæ in his locis expeti solent, tibi defutura confido. In tanta enim rerum omnium confusione, quantam alia ætas nulla vnquam vidit, aberrantibus ferè cæteris omnibus, & propè men-

tè dimoto, quibus harum rerum gubernandarum et regendarum potestas erat data: consiliaq; sua nō ad salutem publica n, sed ad propriam ipsorum (vt illi putāt) vtilitatem, vt autem res indicat, et magis etiam quotidie indicatura est, perniciem conferentibus, stare & eminere vnum, in cuius animum atq; virtutem, cū hæc temporum mala damnaq; incurrunt, tanquam fluctus saxo, sic illa eius consilio sapientiaq; frangantur: non solùm his temporib. nouum quodam modo & penè inauditum est: sed apud bonorum iudicia imprimis admirabile. Itaque necesse est, posteaquam satis fuerint debacchati, qui ex incommodis publicis sua priuata commoda venari & captare soliti sunt: posteà quàm edormierint sui erroris crapulam, & nihil inuenerint verarum diuitiarum in manibus suis: vt experrecti tandem aliquando & resipiscentes, cum stupore quodam maximaq; admiratione intueantur eos, qui in tanta iactatione tempestatis publicæ, soli tenere portum & voluerunt, et valuerunt. Quorum vtinā quidem magnā copiam haberemus. Sed tua insignis virtus atque constantia, Gulielme præstantissime, multorum in eo nobis Principum vicem præbet. Es enim tu & castæ integræq; religionis illustre exemplum populis Christianis omnibus, & in omni posteritate consequentiū temporum, futurus es veræ sapientiæ veræq; virtutis egregium documentum. Quam cunctorum de te summam existimationē, nō video posse fieri, quin aliqua terrena etiam, non modò quæ è cælo sint, præmia comitentur. Hac igitur ego tu a laude & Christianæ pietatis summa

ma

ma gloria (vt initio epistolæ scribere fuerã orsus) præcipuè sanè delectatus sum. Cætera quæ scribis de tuo animo erga me amico ac beneuolo, deq; ea cupiditate, quàm prætefers, factis mihi probandi qua voluntate in me sis: sunt mihi quidem gratissima & iucundissima omnia: sed vno (vt mihi videtur) amicitiæ nomine cuncta continentur. Sic enim ego memetipsum donaui dicauiq; tibi: sic tu me tua humanitate & beneuolentia es amplexus, vt quod iam bonorum virorum, & fidelis amicitiæ proprium est, certare officijs inter nos debeamus. In quo ego quæ ad tuam amplitudinem colendam & obseruandam pertinebunt, omnia summa cum fide beneuolentiaq; præstabo. Tu si me dilexeris, charumq; habueris, maximum hunc me adeptum ex tua amicitia fructũ semper sum existimaturus. Vale. Romæ, VI. Idus Decembris, M.D.XLV.

IAC. SADOLETVS CARD. FRANcisco Fregepani Vngaro, Episc. Agriensi S. P. D.

ACcepi tuas literas mihi gratissimas: in quibus illud perhumanum, quòd mea ergate officia plurimi facere videris. Quasi verò non ego ita agere debeam: aut sit quicquam, quòd à me tuæ eximiæ virtuti & amori erga me non debeatur. Imò verò, quæcunq; mihi dabitur tibi commodandi, & rem gratam faciendi occasio, sic ea vtar, vt eodem tempore beneficium me abs te accipere sim arbitraturus. Quid enim est, quod potius agamus, quàm vt faueamus bonis, & virorũ insignium virtutes, cuiusmodi tu profectò es, iustis honorib. afficiamus?

ciamus? præsertim tāto amicitiæ fundamēto inter nos iacto, quod non solùm beneuolentia mutua, sed iure etiam hospitij sancitū sit. Noli enim putare me obliuisci posse illius humanitatis, qua tu adductus, Carpentoractę vt me inuiseres diuertere voluisti. Quo quidem tēpore cepi fructum permagnum è conspectu & sermonibus tuis. De quibus scripsi ad Pontificem ea quæ mihi videbantur: illud præcipuè spectans, vt si quid anteà ille fortè in tua natura fuisset offensus, animaduerteret & sciret, inter elationē animi & libertatem plurimū interesse. Quod de ecclesiarū dilatione confirmationis scribis, cùm mihi tuæ literæ sunt redditæ, vnà itē Roma scriptum à Ioāne Marsupino tuo est, omnia esse iam trāsacta: præsertimq; quod ad te attinet fuisse perfectum. Quo equidem nuntio valde gauisus sum. Illud tantū dolui, me non fuisse in senatu, cùm mētio de te facta est: iustis enim & debitis laudibus dignitas & virtus nō caruisset. Quanquā illa quidem sine cuiusquam nostrum testimonio per sese splendida ipsa est. Ego illa verba in literis tuis maximopere probo: tibiq; imprimis conuenientia esse duco: quib. te cōfirmas nullis vnq. iniurijs ab honore et cultu sanctæ sedis apostolicæ esse discessurum. Certè sic facere decet eos, qui Deum, non qui homines intuentur: quiq;, vt tu grauißimè & sanctißimè scribis, spectant ea quæ non videntur, non ea quæ oculis & sensibus subiecta sunt: in quib. homines falli & errare iam quotidianum est: Sed de his satis. Tuæ epistolæ longißimæ mihi forent suauißimæ. Nam quas accepi, perbreues visæ mihi sunt, tanta à me cum

voluptate sunt lecta. Qui si Romæ essem, lacessere te crebro meis scriptis. Nunc longè gentium absum, neq; sanè mihi constat quod ad tempus sim sim in Vrbẽ reuersurus: nam neq; quicquam adhuc video quod me illuc attrahat: & multa sunt hic quæ me detineãt. Proinde scito, labare meum illud primum cõsilium Romã redeundi. Quicquid tamen egero, faciam te certiorẽ. Tu me vti diligas, Regiq; tuo meam et fidem offeras, et obseruantiã Brodericũq; plurimũ meis verbis salutes, valde te rogo. Carp. VII. Idus Iulij. M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARD. FRANcisco Fregep. Vngaro, Episc. Agriensi S.P.D.

ACcepi tuas literas datas Viennæ extremo mense Iunio, ad me Septembri ineunte perlatas. Ex quibus cognoui, quod mihi fuit iucũdißimum, te rectè valere, & apud Regem Romanorum esse Reipubl. causa: accepißeq; optatum nuntium de confirmatione vestrarum ecclesiarum. Quæ diu antè debita, aliquot de causis dilata, postremò tandẽ à summo Pontfice facta est. Qua etiam ego de re dederam ad te literas, quas te accepisse posteà arbitror, & meam de omnibus tuis commodis lætitiam, ex eis cognouisse. Etenim noli existimare optime Francisce, quicquã mihi posse euenire optatius, quàm audire taleis viros ad gubernacula ecclesiarũ deligi, & vocari: qui tantum onus & consilio regere, & virtute tueri, & religione ac pietate illustrare etiam poßint. Cuius quidem generis hominum quæ sit penuria his afflictis temporibus, vtinam potius priuatis incommodis nostris, quàm publicis calamitatibus sentiremus.

mus. Sed de his viderit Deus, quem tantũ orare atq; obsecrare reliquum nobis factum est. Quid autem geratur, quid paretur, quò tantis damnis eatur obuiam, nihil dum cernimus. Sed vt ad propositum redeam: ego honorem tibi delatum vel cõprobatum potius, & tibi honestum, & Reip. Christianæ vtilem esse foreq; non dubito. Mihi quidem certè, qui te vehementer diligo proboq;, iucundißimum. Qua eadem in causa Broderico etiam nostro gratulor: à quo habeo literas, quib. ille à me quiddam petit, nimirum Romæ me nũc esse suspicans. At ego nõ dum de ecclesia mea decessi: vbi multas habeo commorandi causas, nullam adhuc aliò mẽ conferendi. Quòd si Romæ fuissem, & vobis id significassem, & nullum meum officium, quod ad vos quidẽ pertineret, desiderari essem passus. Nunc absens, id quod queo, vos absenteis amo. Vbi proficiscar ad Vrbem, oẽs meæ & operæ, & diligentiæ fructus, vobis imprimis promptos atque expositos esse intelligetis. Ioannes Marsupinus tuus planè mihi satisfacit: est enim in scribendis ad me rebus vrbanis admodum diligẽs. Idem tibi apud me maximas sæpe ait gratias, tuæq; erga se beneuolentiæ & liberalitatis complura iam indicia non desinit prædicare. Quæ mihi quoque ipsi grata sunt, eaq; vt persequare à te vehementer peto. De rebus Turcicis nihil habeo quod placeat mihi ad te nunc scribere. Tu quò propior illi es, hoc melius nosse omnia potes. Nos illud timemus, (in quo vtinam fallamur) ne iam de nobis ac Christiano nomine actum penè sit: ita laboramus intestinis externisq; malis, nec quicquam firmi auxilij

para-

paratum nobis esse vlla ex parte cernimus: nisi quòd in Deo vno sunt omnia. Sed hæc hactenus. Vina Gallicana te interdum optare, suaue admodum mihi est intelligere ex tuis literis. Quod longè esset suauius, si te illorum possem facere participem. Non enim mihi bibere illa tā foret iucundum, quàm tecum bibere. Quod forsitan Romæ aliquando licebit vtriq; nostrum. Regi tuo optimo & clarissimo Principi, plurimam meis verbis salutem dic. Vale. Carpentoracti, IIII. Idus Octobris.

IAC. SADOL. CARD. FRANcisco Fregep. Episc. Agriensi, S.P.D.

ETsi literæ tuæ tardissimè ad me fuerant perlatæ, tamen cùm esset occasio Romam scribendi, nolui prætenire, quin ad eas responderem. Quāquam mutata tēporum conditione, te iam extra periculum & timorē huius anni esse suspicarer. Nihil enim hostes adhuc mouerāt, quod quidem fama ad nos pertulisset. Neq; dū tamen pax inter vos dicebatur esse constituta. Cū autem præcipitante æstate, hyems antè videatur affutura, quàm administrari bellum possit: spes est, aut discussum iri, aut in longius tempus collatum id malum, quod te pro tua pietate curaq; Reip. solicitat. Equidem video res Principum Christianorum ita contractas, vt nihil neq; sperari boni possit, neq; non metui mali. Sed erit ingenij, & virtutis, & prouidentiæ tuæ, primum agere omnia, quantum in te sit, quò imminentibus isti regno è Turca periculis occurratur. Id si autem non poteris, neq; erit tuæ facultatis prouidere: tum tibi ipsi parare aliquod subsidium, quo, si ita res cadat, sustentare

fugam atq; exilium tuum poßis. Quanquã quod ad nostram amicitiam & amorem mutuum attinet, ego memet tibi, & mea defero omnia, quantulacunq; ea sunt. Sed tamen te tuis fortunis frui malo, quã alienis egere. Si tamen aliena dicenda sunt, quæ ab amicißimis hominibus libenter deferũtur. Id aũt cùm in potestate nobis non sit, videanturq; casu magis & temeritate, quã aut hominum consilijs, aut prudentia Principũ regi, & pẽdere omnia: ego qui tutiores et ab omni periculo remotiores oras incolo, perfugium habeo paratũ eis omnib. quos & propter neceßitudinem, & propter virtutem dignißimos statuo, qui à bonis diligãtur. Quo in numero tu mihi inter primos propositus es. Sed de his satis. Diplomata vestrarũ ecclesiarũ nondum vobis esse reddita demiror: videoq; vbi resideat culpa. Est enim genus quoddã in nonnullis hominib. sapientiæ, quod quib. modis res geri tractariq; cõueniat, penitus nescit. Itaq; etiam quæ bene facta sunt, sæpe ingrata accidũt illis, in quorum gratiam & vtilitatẽ sunt facta. Sed tamẽ habebam ex vrbe à Marsupinis literas, Ius tibi, consecrationem, & Põtificatus (vt mos est) insignia accipiẽdi, esse datum. Quod idem valere debet, ac si ipsum diploma commendatæ tibi Agriensi ecclesiæ testimonium habuisses. Quòd libertatem tuam homines perperam interpretentur: eamq; magis velint superbiam existimare quam libertatem: noli mirari, Francisce optime, in tam corrupto seculo, tamq; seruilibus moribus. Vtinã verò semper apud nostros Principes libera vox valeret; cuius inopia & egestate est factum, vt aut nulla

aut ra

aut rara consilia ineantur, per qua decus atque splendor, salus etiam & incolumitas Christiana Reipub. restitui posit. Sed hac qua ab hominibus aut prodita, aut deserta sunt, diuinis consilijs gubernabuntur. Te quidem sensisse hominum perfidiam, neque suis promissis stetisse eos, qui te in spem illam adduxerant, iccirco non agerrimè fero, quoniam nihil video quod sit expetēdum in eo pramio, quod fuerat tibi ostentatū. Quin lator magis, quod magnitudinem animi tui agnosco: q̃ vehementer probo: magisq́; virtuti & constantia tua gratulandum à me eße arbitror, quàm consolationem vllam adhibendam. Se hac hactenus. Ego etiam nunc Carpentoracti maneo: nec cōgitationem vllam habeo digrediendi ex his locis. Litera tua, quanquam tristioribus curis referta, me quoque tecum in eandem penè solicitudinem & societatem mœroris attraxerunt, tamen in eo mihi fuerunt periucunda, quòd magnum mihi dederūt testimonium tui erga me amoris: qui me potißimum delegisti, cū quo omnia qua te angebant, communicares. De qua re velim sic constituas, te neq; fideliorem deligere potuiße quenquam, neq; amantiorem tui. Vale. Brodericum nostrum diem suum obijße molestum mihi fuit: amicum certè hominem, et eūdem uirum bonum prudentemq́; amisimus. Iterum Vale. Carpentoracti, X. August. M. D. XL.

IAC. SADOL. S. R. E. CARDINAL.
Friderico Nauseæ, S. P. D.

Titubās, infirma manu, contra valetudinis commodum, hac ad te mi Nausea scribo, vt succensere mi

bi desinas. Etenim scito, biduo post, aut triduo, quā accepi tuas literas, & illam eruditissimam orationē, qua me nihil vnquā delectare potuit magis, me in grauem morbum incidisse: febribusq́ vexatum et adductum fuisse, vt aliquando de mea vita desperatum sit. Quo tamen periculo Dei clementia liberatus, in ipsa remissione morbi nondum nec mente nec corpore satis consisto. Quòd si tu humanos casus cōsiderare voluisses, omnia prius cogitare debebas, quàm me neglecti officij accusare: etsi gratum id quidem mihi accidit. Video enim et beneuolētiam erga me tuam et desiderium literarū mearum. Ad hominē illum scripsi, bono, vt mihi visus sum, consilio: sancto quidē, et pio certè. Neq́ enim aliud quæsiui, nisi cōciliare mihi eius voluntatē. Quod si ex sententia mihi successisset, crede mihi, aliquo præclaro munere Christianā Rempub. affecissemus. Cur autē eæ literæ tantopere reprehendantur, causa certè nō est: nihil enim est in illis, nisi priuata familiaritate præscriptum. Fortassè aliquando humilius, quàm nostra dignitas ferat: sed ego inter homines grauitatem meam cōseruo, in causa Dei depono. Siquidem & Dauid ante arcā Dei pietatis memor fuit, nō dignitatis. Nā quòd ego ad Luteranos desciscam, quis suspicari ex illa epistola potest? cùm testificer in ea, me opinionibus ab eo dissentire? Amo ingenium hominis, doctrinam laudo, sententias certè non probo. Ex quo mirum mihi valde accidit, id quod tu scribis: videri me ijs literis & summum virum Symonetam, & totum collegiū nostrum quasi perstringere. Hoc tu, quæso, quibus ex verbis epistolæ

stolæ meæ colligere potuisti? Ego collegis meis omnem vbiq; honorem defero, et in Catholica veritate constã tissimus sum, eroq; quoad viuam: potiusq; de vita, quã de sententia decedam. Cupiebam plura, sed languor animi corporisq; prohibet. Cùm valetudinem recuperaro, crebritate literarũ tibi satisfaciam. Interea quando in imprimenda epistola mea id agere cœpisti, de quo ago tibi gratias, famam & existimationem meam tibi commendo. Vale mi Nausea. Vale, & perpetuò dilige. Romæ, X. Calend. Decembris, M.D.XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARD. IOAN. Archiepisc. Vspaliensi Gotto, S. P. D.

AD XV. Calend. Ianuarij cum essem in mea ecclesia Carpentoracti, quò post discessum à Nicæa summi Pontificis me cõtuleram, accepi tuas literas Tertio decimo Calend. Nouembris Venetijs datas. Ex quibus cognoui iustissimam querelam tuam, et dolorẽ eum, quẽ ex publicis incommodis, tuisq; priuatis, nõ sine magna ratione susciperes. Itaq; tuis literis ad dolendum tecũ vehementer permotus, optaui equidem esse Romæ, quo tibi præstarem eadem officia quæ apud summum Pontificem antea præstitissem. Sed cùm id fieri non possit, absum enim ab Vrbe passuum sexcentis amplius milib. nullum habens remedium quo à me posses iuuari, cum sim ego quoq; in angustijs positus: has constitui scribere ad te literas, quib. de mea erga te voluntate certior fieres: & quoniam operam meam non posses, animum saltem meum in te propensum beniuolumq; recognosceres. Quod scribis perniciosum fore fidei Catholicæ, cõ-

cilium habitũ non esse, nostrosq́; aduersarios ea de causa iã insolentiores esse factos: nihil sanè mihi significas noui. Ego enim & hoc prouidi ita futurum: & postea quam contigit, vt concilij habendi spes omnis extinguetur, auctos animos eorum, qui contra Romanã inuehuntur ecclesiã, multorum nuncijs literisq́; cognoui. Quin quotidie aliqua ad aures meas perueniunt de opinionib. illorum hominũ, aduersus Deũ impia, ob multitudinẽ cum illis consentientiũ periculosa: neq; adhuc video quid nobis iã reliquum ad spẽ rerum meliorum esse possit. Etsi Pontifex Maximus (quod ego scire tum potui) ad omittendũ concilium non sua sponte, sed duorum summorum principum consilio fuit adductus, qui negabant tempus idoneum esse tantæ agẽdæ rei, quæ & tranquilliorẽ Christianæ Reip. statum & otium à Turcis ac fidei hostibus requirebat. Itaq; ego eodem consilio vsus quo tu, pariq́; dolore affectus de Christianæ Reipub. incommodis: optimum factu mihi constitui manere in hoc portu, & in hoc meo exiguo gubernando grege Deo ac fidei meæ satisfacere. Cùm præsertim in optimarum et sanctissimarũ literarum studijs assiduus sim: Christiq́; fidẽ, quam autoritate & opibus non possum, meis quoad licitum est scriptis, meisq́; vigilijs in veterem dignitatẽ restituere coner. Alia tua causa est, qui non portum tenes, sed tempestate iactaris, et fluctibus. Quod mihi quidem dolori est: eoq́; magis, quòd quemadmodum tibi opituler non habeo. Sed si diligentius tecum ipse scripturæ sanctæ documenta recolere volueris, intelliges, talibus potissimum qui propter defensionem veritatis & iustitiæ, hominum impiorum odia in

sectationesq́ perpetiuntur, regnum cælorum et promissum esse & paratũ: in q̄ per ærumnas & huius vitæ calamitates oportet nos ingredi. Non afferam scripturarum testimonia: quæ tibi nota sunt: illud dicã, Nullum mihi malum in ista tua misera afflictaq́ fortuna videri inesse, si modò tu is es, quẽ te mihi Romæ ostendisti. Cùm ego & scientiã tuã bonarum literarũ artiumq́ adamarẽ, & constantiã animi in rebus aduersis laude ꝓsequerer. Nec verò vllum cuiquã malum dominari potest, cui Deus prorsus, & suũ in Deo summũ bonum sit repositũ. Sed hæc hactenus: non enim arbitror te egere nostris admonitionibus. Ego quoniã Romæ non sum: tibiq́ in ea vrbe operã nauare nõ queo, scribo ad Cõtarenũ talem virũ, qualem tu nosti, sciẽtia, religiõe, integritate, omnib. præstantẽ: vt is causam tuã, & suo & meo nomine apud Pontificẽ agat. Ad quẽ si tu quoq́ dederis literas, measq́ hasce ante tuã profectionẽ in Germaniam acceperis: non dubito, quin aliquo genere subsidij à summo Pontifice tibi subueniatur. Vale. Carp.

IACOBI SADOLETI S. R. E. CARD. EPIST. LIBER XII.

IAC. SADOLETVS CARDIN. ALEXANDRO Farnesio S.R.E.Card. S.P.D.

VENIONE cùm essem, adierunt ad me cõsules cum multitudine honestissimorum ciuium: sacerdotum etiam ordine adiũcto: vehementerq́, à me petierũt, vt cùm ipsi scripturi ad te essent, et

cùm vir amplißimus legatus idem esset facturus, ego item scriberem: vt oẽs vno consensu te rogaremus, quo velles tam nobilem & tam illustrẽ ciuitatem ornatam esse abs te Episcopo, qui vicem tuam sacris praeesset, aßidueq; in ea commoraretur. quando quem tu huic curæ & muneri præfecisti, is & abest multo maximam partem temporis, & rarò Auenionem commeat. Accidunt autẽ ferè quotidie multa in tanta vrbe, quæ egeant Episcopo: præterquam quòd non mediocre sibi ornamentũ deesse ciuitas putat, si Episcopus præsens non adsit. Hac de re cùm ipsi ad te accuratè dant literas, tũ ego quoque optime Farnesi summo animi studio te rogo, vt satisfacias florentißimæ ciuitati: præsertim quæ in te vno spes suas omnes collocatas habet. Facies enim eis gratißimũ: meq; qui pro illis rogo, magno ornamento affeceris, si passus fueris preces meas, illorumq; vnà autoritatem, quæ certè parui non facienda est, apud animum tuum, ad impetrandum quod petimus, valere. Ego cùm te semper optimo ingenio, egregiaq; natura præditũ esse cognoui: tum illud tibi imprimis curæ esse debere arbitratus sum, vt istam felicitatem atq; fortunam, quæ te complexa est, in iis præcipuè actionibus adhibeas, atq; exponas, quæ ad beneuolentiã hominum virtute ac beneficiis tibi conciliandam sint accommodatæ, ne tibi postea vlla rerum temporumq; commutatio nocere poßit: tuq; iudicio & prudentia tua magnus semper sis, non casu. Sed ego fortasse ineptus, qui hæc ad te scribam: cùm tu domesticis & admonitionibus et exemplis quotidie fias doctior. Verùm ignosces mihi,
maio-

maiorem amoris mei erga te, quã eius officij quod mihi conueniat, rationem nũc ducenti. Quem maximè apud se cupiant esse Episcopum. Auenionenses ipsi ad te scribunt. Hortor & oro, vt eorum voluntati morem geras: & tamen praescribas, quibus eum finibus vti velis potestate, quem sacris rebus tuo nomine tractandis agendisq; praeficies. Quo maximè modo sine vllo honoris & famae tuae periculo, tuis per te populis & ciuitati nobilissimae erit consultum. Sed haec hactenus: non enim vereor ne iustissimae preces locum apud te non habeãt. Summus Pontifex mihi mandarat, cùm me in haec loca ex Nicaea essem recepturus, vt curã & vigilantiã adhiberẽ, quod ad hosce populos in recta religione continendos pertinet: quòd audiebat Luteranos in his regionibus valde increbrescere: quod idem ego quoq; multorum literis cognoueram. Itaq; huc postquã veni, quid egerim & Carpentoràcti et Auenione, quomodo insidias omneis eiusmodi rerum, suspicionesq; cõpresserim, quã nunc omnia composita sint & sedata, malo eũ ex literis aliorum cognoscere quã ex meis. Certè eam & voluntatem, & obedientiã, quã illius sanctitati debeo, perpetuam praestabo. Et quoniam vt hic maneam vsq; ad proximum ver, & multas & necessarias causas video me coacturas: rogo te amplissime, Farnesi, mihiq; meritò charissime, vt in tuis cum Pontifice Max. sermonibus, interdum mei mentionẽ facias, neq; memoriam mei apud eum intermori totam sinas, habeasq; tibi & fortunas & dignitatem meam apprimè commendatã, si tamen tua officia apud hominẽ gratum positurum te

intelligis. Vale. Carpent. IIII. Calend. Octob. 1538.

IAC. SADOLETVS CARDIN. ALExandro Farnesio S.R.E. Card. S.P.D.

GRatæ mihi tuæ literæ tantúmne? imò verò & peroptatæ, & dulces: quæ aliquā mei memoriam residere apud te mihi indicarunt. Quod ego quanti faciā, non nunc scribo: aliud erit tempus ista commemorādi. Hoc dico, in tuis iucundißimis literis illud tamen offensionis fuiße, quòd hæ tardißimè ad me perlatæ sunt. scriptæ enim à te VII. Idus Septembr. tertio Idus Octobris mihi sunt redditæ: sexto & trigesimo die videlicet postquam tu eas dederas. Sed quod ad rem pertinet, vtinam Farnesi amplißime vobis vocantibus, quemadmodum quidem cuperem, subitò parere poßem: neminem profectò promptiorem ad obtemperandum vobis inueniretis. Sed quæ me impediant causæ quominus statim accedam, scribo ad Pontificem Max. scriboq; non tam sapienter, quā ingenuè & liberè. Quod Pontifex ipse pro sua perpetua præstantiâ, humanitate in bonam partem accipiet. Earū ego literarum exemplum ad te mißissem, nisi illas cōmunes tecum fore existimassem: quod certè ita futurum est. In ijs ego peto atq; oro, vt tempus meæ absentiæ mihi prorogetur vsque ad proximum mensem Aprilem: quo tempore in Italiā reuerti mihi in animo est. Hac in re Farnesi optime, te mihi aduocatū eße cupio, vt facilius impetrem, quod æquißimè à me petitur. Neq; tamen recuso, si vos omnino ita statueritis, quin primo quoq; tempore istac veniam. Sed cùm neq; magnum fructum ex me istic percipe-

cipere possitis, quòd in tot sapientissimorum patrũ con silijs, & prudentia, parum eminere opera mea potest: et ego magni mea interesse sentiam, aliquãdiu hic ma nere: erit humanitatis & liberalitatis vestræ, faciles vos præbere in eo, quod vobis parum admodum, mihi autem plurimum profuturum sit. Sed de his reijcio me ad eas literas, quas Pontifici scribo, futuras (vt dixi) ti bi etiam communes. Te quidem ipsum rogo, vt mei ab sentis famam atque fortunas in tua fide & patrocinio esse patiare: talemq; te mihi præstes, qualem ego ani mum erga te in omni tuo honore dignitateq; tuenda, si res ita ferret, plenum amoris & diligentiæ afferrem. Vale. Idibus Octobris, M. D. XXXVIII. Carpentor.

IAC. SADOLETVS CARDIN. ALExandro Farnesio S.R.E. Card. S.P.D.

SVperioribus his diebus tuis literis, quibus me Romam euocabas, respondi: reddidiq; rationem meæ hic non modò iustæ, verùm etiã necessariæ vsq; ad certum tem pus commorationis. Quod item aduersus summum Pon tificem feci, cui mea acta atque consilia imprimis cu pio esse probata. An verò mea excusatio in bonam acce pta partem à vobis fuerit, nondum equidem sciebam: nullas enim ea de re acceperam literas. Sed tamen con fidebam, vestræ naturæ clementia & bonitate fretus, non frustra vobis oblatas fuisse preces & obtestatio nes meas. Itaq; sedato eram animo, totus ad literas & studia conuersus, nescio quid excudebam, quod in hac perturbatione temporum alicui fortassis vsui esse pos sit. Postea venerunt ad me ex vrbe literæ, omnia de vo

bis læta nunciantes, quà de nuptijs & affinitate Cæsaris: quà de vestræ familiæ aucta & amplificata dignitate: quod vtrunq; mihi iucundißimum auditu fuit. Cùm enim habeã summũ Pontificem auum tuum omnis mei honoris & dignitatis autorẽ, omnia ego vobis debeam necesse est. Itaque ex hac vestra amplificatione fortunæ tantum lætitiæ capio ac voluptatis, quãtum ex mea aut meorum, si isto ego loco essem, profectò non caperem. Deumq; supplex oro, vt ista vobis rata & perpetua eße statuat. Et tamen, vt timidus est amor cogitãti mihi rerum vicißitudines, & temporum, atq; in secundis & prosperis varia & dubia semper pertimescenti, videbantur vestra hæc, siue fortunæ, siue etiam humanæ prudentiæ præmia, clauo vt dicitur trabali firmiter ad diuturnitatem temporum figi posse, si quam sapientiam hoc tempore in amplificanda generis ac familiæ suæ dignitate, summus Pontifex adhibuit, eandẽ ad religionem Dei redintegrandam, sanctosq; mores in sacerdotum ordine reuocandos, quemadmodum quidem initio agere aggressus est, vsq; ad præclarißimi operis affectum adhibuerit. Quod mihi sanè videtur nõ diuturnæ consultationis, sed magni animi & parati fore negotium. Vt enim nauis aduersus vim et metũ impedientis tempestatis duabus anchoris religari solet, quarum maior altera dicitur, altera minor: sic vos maiore anchora fortunarum vestrarum in ipso Deo iacta atq; firmata, ab omnibus tempestatibus tuti atque muniti, secundos semper cursus tenebitis. Sed ego ineptus qui ad ista progrediar, quasi verò aut virtus vobis de-

sit,

fit, aut consilium: quod vtrunq; in vobis cernitur abundare. Illud meum est, Farnesi amplissime, vt & vobis gratuler, quod equidem libentissimè facio, et optem vestris secundis rebus perpetuitatem: quod semper animo amicissimo sum facturus. Vale. Carpentoracti, pridie Calend. Decembris, M.D.XXXVIII.

IAC. SADOL. CARD. ALEXAN.
Farnesio S.R.E. Cardinali S. P. D.

ETsi aliquãto antè idem cognoueram ex literis meorum, quod tu ad amplissimum nostrum collegam Polum de amplificata Bembi summi viri dignitate & præstantissimo erga eum Pontificis Maximi beneficio scripsisti: tamen omnia illa tuæ literæ mihi vberiora, lætioraq; fecerunt, cùm essent abs te ipso scriptæ, qui autor etiam tam præclari operis extitisses. Scito enim nos certiores esse factos, maximè insignem atq; egregiam in illo ornando, operam tuam, autoritatemq; fuisse. Quod etsi tu liberalitati, nobilitati, virtutiq; tuæ præcipuè tribuisti: quo his initijs, & veluti fundamentis tua in posterum præcellens dignitas in immensum quasi cresceret, tamen quoniam eius beneficij magna quoque pars ad me ipsum peruenit, qui pro homine amicissimo, & fraterna mihi necessitudine coniuncto, amplius etiam quàm pro me ipso egissem, & vehementius laboraui: sic habeto, maximas me tibi pro eo & agere & debere gratias, neq; ex multis officijs, quæ tua mihi insita in animo & in memoria sunt, vllum me habere, cui iustius & libentius me obligatum esse confitear, quàm istud ipsum, per quod, in Bembi mei honore

me

me nō mediocriter à te eſſe ornatum intelligo. Verum in his tua tibi virtus & liberale ingenium, etiam ſi minus gratiam nos referre poterimus, qui animo quidem ſumus alacres, ſed parum valemus opibus, maximu fructum & veriſsimæ animi voluptatis, & ſingularis laudis afferet: nos certè id agemus, quod eſt gratorum hominum, vt beneficia veſtra memoria & prædicatione noſtra, pioq́ animo ſemper proſequamur. In quo cùm ego neque erga te, neq́ erga ſummum Pontificem facere ſatis animo & cupiditati meæ poſsim, rogo te ampliſsime atq́ ornatiſsime Farneſi, atq́ omnibus precib. vehementer oro, vt tu meam vicem Pontifici agas gratias: quantumq́ me ille ſibi hoc nouo munere deuinxerit, quem tot iam vinculis habuerat antè obſtrictum, explices & exponas facundiā tua: quando ad magnitudinem rei mea vox ſatis viriū non habet. Quod abs te gratiſsimum mihi, et ſimile futurum eſt tuorum omnium. Polus tuus, vir fortiſsimi animi, virtutisq́ non eximiæ ſolùm, verùm etiam admirabilis, (quod ipſe et aliàs ſæpe, & nunc cùm maximè, in hac iniquitate fortunæ, acerbisq́ ſuorum euentibus declarauit) ſumma mea cum voluptate nunc eſt Carpentoracti. Itaq́ ab omnibus colitur, & in honore habetur, vt non hominē noſtri temporis, ſed quaſi è cœlo demiſſum, aut ab antiquitate nobis redditum, videantur intueri. Tanta eſt is ſapiētia, modeſtia, humanitate, religione: quod quidē etiam in gloriam veſtri nominis cedit: cùm videāt hæ nationes, cuiuſmodi vos viros ad ſedis Apoſtolicæ gubernacula acciendos eſſe putaueritis. Sed hæc notiora

ſunt,

sunt, quàm vt noua commemoratione indigeat. Tu valebis Farnesi optime, & nos gratia ac præsidio tuo tuebere. Vale. Carpentoracti, Calen. Maij, M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARD. ALEXANDRO Farnesio S.R.E. Card. S.P.D.

TVus subitus discessus, & festinatio Romam perueniendi fecit, vt quod maximè cupiebam, atq; optabam videre te et alloqui, id mihi fuerit ereptum: tamē iudico te quicquam nisi bona adductum ratiōe fecisse: quòd vel pietas tua erga tuos, vel desiderium rerū vrbanarum, quòd sæpe ætate iam prouectis, nedum adolescentibus, magnum calcar affert: vel forte Pontificis imperium & voluntas approperare te coegit. Tamen in expectatione maxima tui videndi & complectendi cùm essem, quòd mea me spes frustrata est, non possum non colere. Qui si tuo inductus nuntio non fuissem, quo me Carpentoracti subsistere, & tibi hospitium parare iussisti: obuiam certè tibi Auenionem processissem: & si non omnem, at aliquam tamen partem cepissem speratæ voluptatis. Nam & conspectus tuus mihi iucundissimus, & mea tibi obseruantia (vt arbitror) non ingrata extitisset. Nunc cùm neq; hic, neq; alibi cōspicere te potuerim, measq; tecum rationes familiariter cōferre, cumq; ciues mei, penè populariter, summa cum alacritate & lætitia obuiam tibi prodire, festumq; diem agere aduentus tui constituissēt: potes pro tuo ingenio existimare, fuisse nobis molestum, quod tu in alium repētè sensum, & aliud iter te conuerteris. Sed si hoc quod nobis cecidit perincommodè, tibi idem commodum atque oppor-

opportunum accidit: & si iter totum sic ex sententia confecisti, vt ad tuos saluus incolumisq; redieris (quod ego & spero, & Deum quæso vt ita sit) vincat sanè vtilitas tua cupiditates nostras: sitq; nobis potior tua salus & voluntas, quã omnes eæ rationes, quibus nos sperauimus ex congreßu tuo gaudium nobis & lætitiam posse comparari. Nam quæ ego coràm tecum erã acturus, parum sanè intereſt, vtrum ea voce, an per literas exponam. Quod verò summæ voluptatis & lætitiæ ex tuo aduentu ad nos percipere potui, id amissum, sic animo æquo fero, si tibi id fuit gratius, atq; optatius. Dabitur enim mihi (opinor) aliud tempus, meam tibi obseruantiã, & gratam in omneis tuos voluntatem declarãdi. Nunc vt veniam ad id quod egi tecũ, cùm fuisti Aueniore, de diuturniore mea mansione in his locis: id te oro atq; rogo Farnesi amplißimè, vt in memoria habeas excusesq; me apud summũ Pontificem, totumq; me deniquè & tuendum tibi, & defendendum suscipias. Ego nec vllo patrono possum eße munitior, quàm te, si modò dignus à te fuero iudicatus, qui in fide & clientela tua sim: nec tu opinor, dedecus vllũ ex tua erga me humanitate suscipies. Ita enim me geram, & eã operã dabo, vt te mihi præsidio adiumentoq; fuiße ne vnquã pœniteat. Cur autem istuc venire nõ poßim, causæ partim necessariæ sunt, partim habent in se honestatem et laudẽ. Neceßitas in confitendo nõnihil pudoris affert, ingenuis præsertim animis: quam tamen neceßitatem vos intelligere, etiam tacente me, potestis. Nec tamen propterea ambio à vobis quicquam, aut flagito. Sed si ego

ego ea natura præditus sum, vt nemini velim sumptui esse, & oneri: decet vos quoque ea esse benignitate, vt me cōmodum meum sequi, & vestræ liberalitatis insignibus ornatum, vbicunq; sim, duplicem vobis habere gratiam patiamini, & maximi honoris ac beneficij, quod in me contulistis, & summæ benignitatis, qua me morem mihi gerere, & meo obsequi animo indulgentissimè permittitis. Sed (vt dixi) necessitas verecundiā quādam habet: honestas est prædicabilior. Dico igitur, me hîc manere non inuitum: quod & inter amantissimos mei versor, et multa quotidie ex me commoda atq; adiumenta his populis proueniunt: quòd diurnis nocturnisq; meis cogitationibus hoc consequar, vt & pace atque concordia eos contineam: & propulsem hinc impios, qui veritatem catholicæ religionis conantur euertere. quorum, nisi ego huc venissem, magna iam copia in his locis existeret. Nunc meis vigilijs atque curis fit, vt illi non modò ad nos, sed ne ad vicinos quidē nostros se audeant conferre. Contingit enim peropportunè, vt cùm apud populos etiam alieniores fides mihi non parua sit: tum verò senatoria consilia quæ Gallicanis præsunt prouincijs, vt Aquense, vt Tholosanum, vt Gratianopolitanum, meo non minimum testimonio moueātur. Itaq; cùm his paucis diebus diploma ad me pontificium esset allatū, quo datur mihi in Luteranos inquirendi atque animaduertendi potestas: accepi equidem illud venerabundus, & gratulans: gratiasq; de eo summo Pontifici egi, qui tantū mihi honoris suo iudicio detulerit: quas etiam à te Farnesi optime meis illi verbis

agi, cupio, idq́ vt facias rogo. Sed quod ad vsum istius potestatis pertinet, equidem si necesse erit, vtar: dabo operam tamen ne sit necesse. Nam quibus ego armis libentius vtor, ea vt leniora sunt ad opinionem atq; aspectum, ita ad conuincendos improborum animos longè sunt validiora: cū non terror ab illis neq; suppliciū, sed veritas ipsa sed et Christiana imprimis māsuetudo, cōfeßionem erroris, corde magis quàm ore prolatam exprimit. Est autem hoc loco quod vobis à me apertè indicandū sit: de quo tecum habui si recordaris, mentionem cùm tu in Hispaniam iter haberes: deq́ eadem re tecum posteà, me absente amplißimus Polus collocutus est: cui tu, & mihi benignißimè es pollicitus de Iudæorum negotio videlicet: quibus aliquando frænū aliquod imponi profectò est necesse, si non illorum auaritiæ infamiam, qua gens illa præter cæteras laborat, transferre ad nos totam volumus. Agam fortiter, vtarq́ libertate, quam tribuit mihi Deus: neq; eum Principem, cui omnia debeo, cuius eximiam laudem virtutis, probitatis, sapientiæ, vllis hominum sermonibus infringi aut imminui iniquißimo animo patior: falsis assentationibus in errorem inducam. Sed dicam apertè vt se res habet. Quî potest videri amore religionis in suis prouincijs Luteranos persequi, qui in eisdem prouincijs tantopere sustinet Iudæos? Sustinet autem? Imò verò auget, condecorat, honestat? Nulli enim vnquam vllo à Pontifice Christiani tot gratijs, priuilegijs, conceßionibusq; donati sunt, quot per hosce annos Paulo Tertio Pont. honoribus, prærogatiuis, beneficijs, non aucti solùm

lum, sed armati sunt Iudæi. Ac cæteris quidem fidelibus & optimè meritis, noua iuris beneficia, ad propulsandam, si qua illata sit, iniuriam conceduntur: Iudæis solùm ad inferendam. Quanquam non est ista Pontificis optimi culpa, sed eorũ qui ad suum ex Iudæis quæstum, Pontificis nomine abutuntur. de quib. honestius est vos existimare, quàm me scribere. Iudæi quidem opibus referti, fautorib. insolentes, inter has plebes, tanquã inter pecudes lupi grassantur. Oppida iamdudum pleraque vastata sunt, familiæ plurimæ exturbatæ larib. suis & extorres factæ, dispersæ inter finitimas nationes, quæruntur horum conditionẽ temporũ, & miseras fortunas suas: cùm tamen quotidie Iudæi istinc ex vrbe à præfectis ærarij noua ad nos priuilegia deferant. Et in his nuper duo, quæ maximè valentia sunt ad euertendos Christianos, scilicet nutu ibi quod volũt consequũtur, nec est quicquam iam sanctius, & ad reconciliandam ecclesiasticam dignitatem, quæ propè omnis iampridem amissa est, vtilius, quã fouere Iudæos: quib. (quod omnibus seculis inauditum est) licitum sit solis tanta frui apud magistratus autoritate et gratia, vt ad impetrãdum omnia quæ poscunt, eorum accusatio audiatur sine reo, causa cognoscatur sine teste, sententia feratur sine iudicio. Et hæc vos tandem quomodo ab his trans alpes nationibus accipi existimatis, quarum in oculis & in conspectu posita sunt? Quæ rationes carent oẽs hac Iudæorum peste, nec abominantur peius quicquã, quàm Iudæorum nomen, quos tantopere vident istic in delicijs esse. In tantáne defectione animorum omnium

iam à nobis gentium (planè enim dico omnium, quod e-go ita esse intelligo: vos haud ita sentitis, propterea quòd auribus vestris vulgò homines blandiuntur) in tantáne inquam defectione omnium, & propè execratione autoritatis ecclesiasticæ, magnò Reip. præsidio futurum putatis, si sic alueritis, sic extuleritis Iudæos? fideles autem, & pauperes populos vestros sic lacerari ab illis, & diripi neglexeritis? Porrò in hæc loca, quod tu transiens nosse potuisti, prouinciæ maximè concurrunt, Italia, Hispania, Gallia, atque Anglia: è quib. qui hàc iter faciunt homines, conscios eos esse huiusmodi querelarum, easq́; domū ad suos referre, sanè existimationi vestræ et cōmuni saluti non expedit. Sed ego hæc ad te verè quidem & liberè, forsitã aūt dolentius, quã necesse erat, scripsi. In quo ignosce mihi optime Farnesi. Pastor sum populorū horum, non mercenarius. Moueor, si quisquã alius, in improbos stomacho, ergà pauperes misericordia. Fungor officio meo, & fungar. Si potero opem ferre et consulere meis, habebo Deo omnipotenti, et optimo maximoq́; Pontifici gratiam: sin minus, totum hoc onus reijciam in vos, qui principes pastorum estis. Vos et meã vicē et vestram, eidem summo Deo rationē reddetis, quando vestra, nō mea, omnium rerum est potestas. Vnum, quod ad te ipsum propriè pertinet, (dat enim mihi ætas meo, nō autoritas quidē, neq; prudentia, apud te loquēdi veniam) vnum inquã, te admonebo: cùm tu istis initijs nobilitatis, fortunæ, honoris, ingenij, ad summam omniū hominum cōmendationem, & spem præstantissimæ virtutis productus

sis:

sis: si tales causas & huiusmodi patrocinia susceperis, ostenderisq; tibi curæ esse (id quod tamen facis, in quo nos admodum lætamur) æquitatē, iustitiam, pacē populorum, & erga Deum religionem: quæ quidem res sanctißimæ, ac præclarißimæ, nulla re alia magis quā cupiditate lucri, auaritiaq; fœdantur, quàm isti palā præ se ferunt, qui Iudæis tantopere studere se non dißimulant, stabile (mihi crede) & firmum fundamentum in omnem posteritatem tibi subieceris ad dignitatē & gloriā nominis tui quotidie magis augendā, altiusq; extruendā. Quā nunc et magnā admodū, amplāq; esse vehemēter lætor, et maiorē indies futurā eße confido. Vale. Carp. IIII. Calend. Augusti, M. D. XXXIX.

IAC. SADOL. CARD. ALEXAN.
Farnesio S.R.E. Cardinali S. P. D.

ACceperam ex Vrbe literas, te à summo Pontifice è Belgis Romam esse reuocatum: futurumq; in via ad medium mēsem Maij. Quod simul atq; cognoui, statim misi Paulum meum obuiā tibi Lugdunū, & simul cum eo ad te literas, vt quoniā præsens ipse nō possem, illo modo te salutarē, et obirem absens meæ in te obseruantiæ munia, quæ, corā cùm sum, libentißimè tibi præstare soleo. Accidit autem celeritate tua, et studio properandi, vt Paulo non fuerit neceße Lugdunum peruenire. Cū enim abesset ab ea ciuitate diei vnius iter, certior factus est amicorum literis, quibus negotium hoc fuerat datum, te repentè ante omnium expectationem eò venisse, statimq; profectum: nec punctum ferè temporis Lugduni commoratum esse. Quocirca ille meis

Lugdunum missis literis, quæ te, quod fieri posset, consequerentur, ad nos reuersus, hunc mihi nuntiũ retulit. Accepi dolorem scilicet, quòd cupiditas mea mei officij atque amoris tibi declarandi, bis iam conandi mihi, irrita cecidisset. Sed tamen me consolatus sum quòd existimaui studium tuum perueniendi ad Vrbem, meo tui videndi studio anteponendum esse. Nunc rursus cùm ad me scriptum sit, te saluum atque incolumem ad tuos rediisse: magnamq́; esse lætitiam ex tuo aduentu Romæ concitatam, volui tibi his literis non gratulari solũ, quòd faustum et fortunatum iter habuisses, multaq́; ex sententia & tua & aui tui Principis sapientissimi cũ Cæsare confecisses, sicut amãtissimo & deditissimo animo tibi gratulor: sed etiam gratias quàm maximas possẽ agere, quòd tua cõmendatio rerum causarumq́; nostrarum, hoc est prouinciæ huius, quam ex vrbe discedens apud animum Pontificis reliquisti, vsque eò nobis profuit, vt simus omnia quæ voluimus, quæ ad horum fidelium populorum fortunas ac salutem potius, aduersus Iudæorum improbitatem ac fraudes tuendam, pertinebant, ipsius non solùm æquitate & iustitia, sed summa etiam clementia & benignitate consecuti. Qua in re tuus consanguineus Ascanius Sfortia, singulari virtute & supra ætatẽ prudẽtia præditus adolescens, dignissimus eis honoribus, quibus tecum simul fruitur, nobis amicissimè & constantissimè suffragatus est. Quapropter cùm quoquo me verto, habeam vestigia ante oculos vestrorum plurimorum erga me meritorum: nihil iam sit, quod non vobis debeam, vel in honoribus,

vel in vita vel in fortuna: poteſtis exiſtimare, ſi me inſtitutum optimis artib. eſſe cognoſcitis, neminem vos habere, qui maiore ſtudio, beneuolentiore animo, ſanctiore obſeruantia, vobis, & nomini, honoriq́; veſtro inſeruire paratus ſit. Sed hæc hactenus. Ego cùm tecum poſtremò Auenione locutus ſum, viſus ſum videre imaginem in te quaſi floreſcentem in ætate viridi, egregiæ grauitatis, eius videlicet, quæ maximè ſolet decere nobilitatem, quæ ſit cum humanitate comitateq́; coniuncta. Itaque tum à te gaudij plenus diſceßi, nec deſtiti poſtea hoc de te & ſentire & prædicare. Nunc Cæſar Triuultius Epiſcopus Comenſis, vir doctus & prudens, reuerſus è Gallia, idem ait & ſibi & compluribus eorum, qui iudicare ſciunt, in aula Regis, cùm illàc iter feciſſes, fuiſſe viſum: magnamq́; opinionem & ſpem de tua futura virtutis amplitudine, in qua vera ineſt dignitas, in animis multorum conceptam eſſe. Cuius hæc oratio, & de te teſtimonium, priſtinam illam animi mei lætitiã renouauit. Quid enim eſt, quod auribus meis accidere poßit iucundius? Tu verò macte virtute, qui tam diligenter exprimas domeſtica exempla & prudentiæ, & grauitatis. Et nimirum nulla eſt ſpecies vſquam præſtabilior, quàm humanitatem cum grauitate ita habere tẽperatam, vt altera alteri non modò impedimento nulli, ſed decori etiam & ornamento potius ſit. Difficilis omnino res, ſed in quo ea ineſt, is diuino quodam ſpectaculo oculos, atq; animos hominum cunctorum commoueat, neceſſe eſt. Cuius te ab ingenio, & à natura præclarißimi doni, compotem

iam factum esse, vehementissimè lætor. Sed de his etiam satis. Illud amabo te, mi Farnesi, suscipe, & supple quod mihi deest, vt quas ego dignè non possum, tu Pontifici Maximo non meis solùm verbis, sed tuo etiam nomine agas gratias. Nam quæ ad nos ab illo beneficia profecta sunt, ea tibi ab eo primum data, per te verò deinde ad nos transmissa sunt. Quare tu quidem illi, & ego ambobus vobis maximã gratiã debeo, quam equidem sanctam et inuiolatam perpetuò sum seruaturus. Vale. et nos dilige. Carp. Pridie Non. Iulij, M. D.XI.

IAC. SADOLET. CARDINAL. PAVlo III. Pont. Max. S. P. D.

COgit me ratio temporum, & sanctitatis tuæ bona existimatio, quæ iam in animis omnium gentiũ & nationum insita est, eademq́ue mihi omni alia re lõgè est charior: vt quoniam colloquendi facultas cõmoda nondum fuit, scribam ad te id quod animum meum stimulat: & quod ad tuam summam laudẽ, publicamq́ue vtilitatem valde iudico pertinere: satis fidens, te pro tua singulari humanitate et sapientia, libertatẽ hanc meã in optimam partem esse accepturũ. Cùm enim Pater sancte appetere iam incipiat agendi cõcilij dies, idq́ue intelligam ab vniuerso terrarum orbe tantopere expeti, atque omni ratione flagitari, vt nullo pacto differri sine pernicie, aut graui saltẽ periculo posse videatur: nondum tamẽ bene parata aspicio ea arma, quibus muniti contra aduersarios esse possimus. Ac video id quoque, multa etiam forsitan impendere quæ hic nos retineant: sed aduersus ea, difficile illud quidẽ, veruntamen

aliquod inuenietur remedium: propria enim hæc sapientiæ tuæ futura est consultatio. Ego tantum nunc de eo, quod ad concilij rationem attinet, munere atq; officio loquor: in quo etsi spe bona sum Deum omnipotentem nobis & veræ atque honestæ causæ non defuturũ: idq; ego pro mea parte vt ita fiat contendam & elaborabo, cæterosq; item pro sua spero esse facturos: tamen angit me, & solicitum vehementer habet, quòd vnum opportunissimum & imprimis vtile membrum nostri corporis video languere. Non vtar circuitionibus, neq; obscurè aut obliquè tecum agam: sed apertè, atq; vt veritas ipsa & fides mea fert. Incredibile est, Pater sancte, quantum dolorem acceperim, quòd summus et doctissimus vir Hieronymus Aleãder Brũdusinus Archiepiscopus ab eo honore exciderit, ad quem ego vocatus sum: quo adiutore & socio, ambobusq; nobis, vt etiam apud Homerum est, studio loceq; coniunctis, alacris animo eram, planeq; Deo fretus, confidebam, nos nõ modò apertos impetus hostium, sed absconditas etiam insidias facilè propulsaturos. Multa enim collecta sunt in eo homine magna atq; præstãtia, quæ in cæteris singula vix insunt, eaq; omnia maximè et huic tempori, & huic causæ necessaria. Linguarum summa cognitio: conciliorum, rerumq; quæ ad eam rationem pertineãt omnium memoria, scientiaq; admirabilis: vsus et consuetudo cum exteris nationibus, ac cum Germanica natione præsertim, in qua diu, & acriter addo etiam feliciter, negotia Catholicæ fidei tractauit. Quò ergo tãtum bonum à nobis reiectũ est? Nollem detrahere cui-

quam, non enim id natura, nec consuetudinis est meæ: sed tamen sedis apostolicæ amor, qui mihi penitus insitus est, vincet in hoc loco naturam. Etenim si confidit sanctitas tua res bene processuras horum Theologorũ ope, qui in doctoribus istis recentioribus tantùm exercitati sunt: credat mihi ipsa, in quo mentiri cupio, acerbiore dißidio, & multiplicatis hæresibus nos ex concilio esse discessuros. Quamobrem & quomodo hoc futurum putẽ, aut aliàs dicam, aut res ipsa indicabit. Doleo igitur, & vehementer doleo, quòd Aleandrum comitem mihi fortuna inuiderit. Nam cùm in me aliquid fortasse insit, quanquam exiguum id & tenue, at tamen publicæ causæ non inopportunum, id illo comite & adiutore amplius & valentius certè erat futurum. Omnino semper consilium tuum sapiens, nihilq́; nisi summa ratione abs te agi solet: mihi tamen & dolere, & timere necesse est, quòd vereor, ne sit non leuis plaga publicæ causæ iniecta. Atque hîc Deum testor inspectorem cordium, me hoc testimonium de illo viro, neque gratiæ dare, neque vlli cupiditati meæ: sed vnam mihi veritatem, vnam vtilitatem publicã, vnam rationem honoris eius & nominis quod tibi eximium & memorabile partum est, esse propositam. Neque tamẽ audeo à sanctitate tua postulare, id quod postulandum est, neque rogare quod rogandum: prohibet enim pudor meus, præsertim ab eo Principe, cui omnia debeo: ne temerarius à sapientißimo existimer, impudens ab optimè de me merito. Hoc solùm affirmare nõn dubito: si sanctitas tua suã prudentißimam atque

que optimam mentem ad hunc honestãdum hominem deflexerit, præter rei Christianæ commodum & tuam suam laudem, omnes et res & homines tale tuum iudicium atque factum summopere esse comprobaturos. Romæ, M.D.XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Paulo III. Pont. Max. S. P. D.

ACcepi ab optimo atq; amplissimo Cardinale Farnesio literas, datas VII. Idus Septẽbris, mihi autem tardius sanè quàm vellem, hoc est tertio Idus Octobris redditas: quibus ille me hortatur & admonet, ac sanctitatis tuæ verbis etiam mandat, vt iã exacto ferè eo tempore, quod meæ absentiæ abs te præstitum fuerat ad Vrbem quam primũ me recipiam: quò interesse eis consilijs possim, quæ iamdudũ à sanctitate tua innita, Christianæ religioni commoda & salutaria, promere nunc demum atq; exequi tempestiuum ipsa indicat: dignãq; molitur virtute et sapientia sua, cùm correctionem emendationemq; præsentium meorum, tum veteris innocentiæ & integritatis in sacerdotibus, hoc est in Christiano populo vniuerso, restitutionem. Ego verò his acceptis literis, cum insigni quadam lætitia animi ac voluptate, tum non minore solicitudine & molestia affectus sum. Nam cùm lætarer magnopere, & gauderem, quòd intelligebam meum absentis nomen hærere etiam nunc in memoria sanctitatis tuæ, quo nihil mihi euenire optatius potest: illud tamen grauiter molesteq; ferebam, quòd non videbam hoc tempore, quo pacto possem, id quod semper maximè cupio, manda

tis tuis voluntatiq; parere. Itaque cùm pararem ipse me ad scribendũ sanctitati tuæ, vt appropinquãte iam exitu mei commeatus, longiorem mihi à te diem proro gari peterẽ: allatæ ad me interim sunt Farnesij literæ, quæ me sanè admonent, vt id quod facere decreueram, faciam etiam accuratius: nè qua aliena à mea erga san ctitatem tuam obedientia et voluntate animum tuum forte subeat opinio. Ego enim Pater sanctißime, cùm semper apud sanctitatem tuam esse cupio, quam habeo autorem meæ omnis dignitatis: tum huic etiam honori & muneri, quod mihi ab eadem commissum est, deesse profectò non debeo. Vt enim solũ amore, qui certè meo in animo erga te flagrans & perpetuus est, sed ipso etiam viri boni officio appetere cogar, tum frui optato & desiderato conspectu tuo: tum senatoria opera munerаq; obire: ea videlicet, quæ ad bonam, et diligẽtem, & amantem Reipub. Cardinalem pertinent, quemad modum certè mihi agere semper propositum est. Quocirca non ego hîc quidem maneo inuitus, in tanta horũ populorum omnium erga me beneuolentia et voluntate, tam salubri cœlo, tot etiam ex me actionibus ad fructum meorum populorum, & ad seruandam in his rectam religionẽ, quæ oppugnabatur, prodeuntib. Sed tamen sanctitatem tuã, vrbemq; Romanã aßiduè ante animum mihi propositam habeo: non quòd meũ priuatum aliquod commodum, aut maior istuc iucũditas me vocet: sed q̃a ratio officij, quæ apud me semper plurimùm valet, desiderare me cogit, vt eo sim in loco, in quo & fidem ac pietatem meã sanctitati tuæ, et Reip. studium

ſtudium atq; operam nauare cõmodius poßim. Verùm mea hæc volũtas, aliquòt domeſticis difficultatibus implicita, valdeq; impedita eſt. quas quidem cõmemorare difficultates tenue eſt, & in tantis tuis curis occupationibusq; ineptum. Tacere autem non licet, ſi me excuſare verè, & is volo eſſe qui ſemper cupij, vt veritate & recta conſciẽtia fretus, nihil ſubticeam eorum, quæ res & cauſa poſtulat: quòd ingenuo animo ac liberaliter inſtituto dignum ſemper duxi, vt nec falſas confingeret eius rei, quancunq; agere ſtatuiſſet, cauſas: nec veras reticeret. Ergo quo minus ſanctitatis tuæ imperio, ac mandatis vt ad ipſam me conferam, obtemperare ſtatim poßim, non iam valetudo prohibet, (ſatis enim planè mihi videor eſſe cõfirmatus) ſed illa res magis, quod prouidendum mihi vehementer eſt, ne dum Reip. animo optimo deſeruio, priuatim in aliquod dedecus incidam: quod fidei meæ, quam habeo vita longè chariorem, maculæ & detrimento eſſe poßit. Hæc me res adhuc hic detinet, ꝙ facilius hîc videor poſſe neceſſitatibus meis ſubuenire, & obuiam ire meæ famæ periculis, quàm in Vrbe facere poſſem: tanto tibi ſumptu in omneis ferè res neceßario, tamq; exiguis meis vectigalibus: quibus præſertim tertia ferè pars in Veroneſi penſione detracta ſit. Quæ tametſi me libente quidem in optimos vſus conſumitur: hoc tamen efficit, vt mihi vrbem Romam incolere non liceat: hac præſertim duriſſima cõditione temporum, de qua multorum ad me literis nuntijsq; perfertur. Nec verò hæc proferẽs, fortunam meam accuſo, quæ mihi ſi locuples fieri vellem,

maxi-

maximas sæpe temporũ opportunitates obtulit: in quibus ego magis officium & abstinentiam, & in omneis homines comitatẽ ac liberalitatem, quàm studium lucri aut pecuniæ sum secutus. Et sanctitati tuæ maximas gratias habeo, atq; ago: quæ totiens iã mihi ferre subsidium ex pecunia sua largè ac liberaliter, annua etiã cõstituta mihi mercede voluit. Quod ego beneficiũ tuum erga me, ita amplum atq; magnum, vt ei nunquã à me referri poßit gratia, cũ animo gratißimè accepissem, re ipsa tamen accipere recusaui. Non ob eam causam quidem vt minus tibi obligatus, sed vt mei magis essem similis: qui ita natus, ita institutus sum, vt neq; pecuniã admodum concupiscam, et parum decorũ esse arbitrer animis ingenuis & dignitatis veræ notionem aliquam habentibus, eiusmodi mercedibus et pecunijs quasi obstringi, nisi quibus à Principe onus aliquod imponitur, et eiusmodi mandatur administratio, quæ maiorem fortè sumptũ, apparatumq; requirat. Tum enim legitima quædam sunt constituta præmia, quæ accipere non fas solùm, sed perquàm etiam honestum est. Neq; ego iudicium animi mei exponens, eos reprehendo, si qui fortè sunt, qui annuas et menstruas mercedes ex ærario accipiant: fieri enim potest, vt illi multò sapientius hac de re constituant, quàm ego iudicem: sed tantùm eam opinionem & sententiã, quæ mihi insita penitus & planè innata est, apud sanctitatem tuam fidenter profero. Sola ea cupio vectigalia nancisci, quæ cùm ecclesiastica sint, posita sunt in medio sacerdotibus dispertienda, habentq; administrationem & procurationem sacerdotio-

dotiorum coniunctam: ad quæ meo iure nonnihil aspirare mihi posse videor: non vt cursem huc illuc, eorum adipiscendorum causa: neque vt ab aliis Principibus ea obtinere cōtendam: sed meam spem duntaxat in tua optima aduersus me volūtate, quam mihi sæpe benignissimis verbis ostendisti, & quam nulla adhuc occasio cōsecuta est, repositam habeam. Tranquillum equidem semper habens animum, & nulla solicita expectatione suspensum, quòd constantiam animi malo & modestiā retinere, quàm plurimos fructus vectigalium ecclesiasticorum acquirere: vt in omnib. pudor meus mihi, nō flagitandi importunitas prosit. Verùm hæc ego fortasse verbosius: cum sanctitate tamen tua, tanquam cum parente egi. Reliqua nunc agam, vt cum domino meo, vt cum Principe. Si iudicarem, Pater sancte, meā istic aut operam, aut præsentiam valde opportunam esse vtilitatibus publicis: nullo expectato tuo imperio, nulla ratione incommodi vllius habita, ad Vrbem statim aduolassem: neque me aut valetudinis meæ, aut etiam periculi cogitatio vsquā retinuisset. Cùm verò in tanto consilio tuo, tantaq; sapientia, adstantibus etiā tibi tot prudentissimis doctissimisq; patribus, quorum tāquam orbis terræ luminum abs te habitus delectus est, mei consilii autoritas parum, aut nihil elucere inter cæteros possit: sanctitatem tuam summè rogatam à me volo, vt cum bona ipsius venia cōmorari hîc vsq; ad ver proximum, quo tempore in Italiam & ad concilium omnino cogito: colligereq; tantisper mearum fortunarum reliquias mihi liceat: in quo magnum in me collatum

tum

tum abs te beneficium ſum arbitraturus. Sin aliter ſan ctitatis tuæ ſententia eſt, eaq́ me vult ad Vrbem omnino accedere, ſi leui modò ſignificatione hāc eius voluntatem cognouero, accurram, & approperabo: neque me cauſa, neq́ difficultas vlla detinebit, quo minus & tibi & cæteris oſtendam, nihil omnium rerum mihi magis eſſe cordi, quàm vt præſto ſim, & paream iuſſis omnibus, ác mandatis tuis. Quodq́ hic manere aliquandiu cupiam, totū neceſſitatis cuiuſdā eſſe: quòd verò in Vrbem et ad ſanctitatē tuā accedere, ipſa iubente paratus ſim, id eſſe propriæ & perpetuæ meæ voluntatis. Vale. Carpentoracti, Idibus. Octo. M. D.XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Paulo III. Pont. Max. S. P. D.

CVm huc eſſet allatus nuntius de creatione Cardinalium, quos ſanctitas tua proximè in Ampliſſimum collegium cooptauit: equidem de cæteris nihil mihi adiudicandum aſſumens, quorum vitā moresq́ ignoro: ſatisq́ confidens abs te omnia & ſapienter, & optima ratione fuiſſe acta: de Scoto illo vehementer probaui conſilium tuum. Perſpexi enim penitus cū altitudinem animi tui, tum vim ſingularis prudentiæ, per quam pati non vis, impium Regem vacantem domeſticū finitimisq́ periculorum ſuſpicionibus, impunè ac licenter in depopulanda Dei Eccleſia debacchari, quod conſilium ſimul & factū ſanctitatis tuæ Deum immortalem fortunaturum eſſe non dubito: idq́ vti ita eueniat, Deum eundem precor. Quòd verò inter cæteros vnum adhuc Venetum in ordinem legēdum noſtrum tibi reſeruaſti,

en Pa-

en Pater sanctæ occasio & locus, quo sanctitas tua potest clarißimo viro, & omni virtute, doctrina, eloquentiaq; ornatißimo, hunc honorem si detulerit, non tam quidem sibi nouam comparare gloriam præclari sui in hominibus diligendis iudicij, quā veterem & iam partam cōfirmare: vt non solùm ab his, qui abs te honestā tur, sed præterea ab omnib. qui in toto orbe terrarum coniectos habent in te oculos, cùm laudibus feratur in cœlum tua virtus, animi magnitudo, sapiētia: tum maxima tibi & perennis gratia habeatur. Est enim omniū commune beneficium, quod confertur in hominem, & bene de multis antea meritum, & paratum ad bene merendum. Qualis certè Petrus Bēbus est, qui hoc etiam magis beneficentia tua videtur amplectendus, quòd cō plures annos diligenter atq; honorificè Romanæ curiæ inseruiuit. Quam vnam in me ipso rationem sanctitas tua secuta est: cùm me non alijs meis meritis, sed sua incredibili benignitate ac liberalitate adsciuit in eum ordinem, vnde mihi celebritas et bona fama magis etiam ex iudicio tuo, quā ex honore ipso acquisita est. Pro quo amplo insigniq; erga me beneficio, si me ꝑpetuò abstrictū tibi, tuoq; cūcto generi & nomini eße sentio: cupio etiā à sanctitate tua intelligi, si Bembū summum virū pari quodammodo eiusdem beneficio collegā fuero nactus, non me vno & simplici vinculo, quanq̄ eo firmißimo & arctißimo: sed pluribus, & nunquā extricabilib. laqueis tibi obligatū fore. Deus omnipotēs omnia et cœpta & cōsulta sanctitatis tuæ ad optatū finē, & eūdem sibi gratū, acceptūq; perducat. Carp. Non. Ian. 1539.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Paulo III. Pontifici maximo, S. P. D.

PRimùm deprecor sanctitatē tuam vt mihi liberius fortasse quàm humilitatem meã deceat, meũ apud ipsam desiderium expromenti, ignoscere ne grauetur: deinde vt quod dicturus sum, pro sua sapientia examinet, & perpendat. In altero enim singularis tuæ sanctitatis humanitas, in qua ipsa quoq; vult, quàm in honoribus fortunæ esse excelsior, dat mihi fiduciam: alterũ, quia cùm vtilitate Reip. & cum tua laude coniunctũ est, dignum mihi videtur, quod & à me proferri, et abs te debeat diligenter considerari. Etenim Pater sancte ego mecum sæpenumero recordans illa præclara initia gerendi Pontificatus, tum cùm sanctitas tua correctione morum sacerdotibus indicta, multisq; viris clarißimis et omni virtutis laude præstantibus, ad summos honores ecclesiasticos vocatis, vniuersum terrarum orbē in spem meliorum rerum erexit (Deum immortalem testor,) cupiui ex eo tempore semper vt illa propria & perennis tua esset gloria: néue eam vnquam in deligendis optime meritis hominibus, aliqua adiuncta obscurior electio infuscaret. Memini enim quanta celebritate famæ, quibus hominum sermonibus, qua admiratione virtutis, prudentiæ, magnitudinis animi tui, illud egregium & commemorabile facinus fuerit acceptũ. Itaq; ego, qui in colenda, amanda, venerandaq; sanctitate tua, arctiore multo beneficij vinculo, quàm cæteri omnes, astringor: propterea quòd alij multum qui-

dem

dem habuerunt in se omnes & virtutis & meritorum, quamobrem beneficium tuum illis quodammodo debitum videretur: ego autem nihil: sed omnis meus honos, meaq; dignitatis amplificatio, liberum fuit iudicium & propria liberalitas sanctitatis tuæ: sicut plus quàm cæteros tibi debere me intelligebam, ita maiore etiam quàm illi, in tanta tua gloria & prædicatione amplissimæ laudis, animi lætitia & voluptate perfruebar: quæ assiduè quoque in posterum frui cupio. Nec mihi quicquam magis est in optatis, quàm audire, sanctitatē tuam, non cupiditatibus huius, aut illius, sed suæ potissimùm sapientiæ, & Christiani nominis vtilitati inseruientem: si supplendus ordo noster sit, quem suppletum iri fama nūtiat, habere hominum dignissimorum, vt solita est, delectum: & optimos ac doctissimos in amplissimum collegium adsciscere. Namq; Pater sancte præter communis Reipub. commodum quæ inclinata iam & propemodum corruens, talibus columnis maximè fulcienda est: hi præterea soli omnino sunt, qui fidem præstant suam honoris sui autoribus: quiq; eos & in ipsis, & in posteritate eorum, semper saluos, honestos, florentesq; esse cupiunt: cæteris (vt sanctitas tua animaduertere sæpe potuit) qui non ex virtute, sed ex ambitione lecti sint, studia & actiones suas, non officio aut honestatis decore, sed emolumenti compendio ferè dirigentibus. Atque hæc quidem tuæ sanctitatis erit consideratio. Illud meum desiderium, de quo agere eram exorsus, vt in habenda Cardinalium cooptandorum ratione vnum tibi hominem nominarē, tua vt dixi, benigni

tate fretus, quem certè dignum omni honore arbitror, & in quo ornando iudicium tuæ sanctitatis summam consecuturum laudem eße non dubito. Is autē est Gregorius Cortesius, Abbas, de quo nemo est profectò qui nesciat, quæcunq; in magno & bono sacerdote postulanda sint, omnia in eo excellenter inesse, ingenium, consilium, eloquentiam, doctrinam, & quæ his quoq; laudabiliora sunt, quoniam Christianis moribus sunt propiora, pietatem præterea, continentiam, religionem. Neque verò aliter de eo sanctitas tua iudicauit, tum cùm eum vocandum in consilium maximarum rerum putauit. Hunc igitur ego in supplendo Cardinalium collegio sanctitati tuæ vehementer cupio esse commendatum. Et eò magis, quòd Federico Fregosio tāto & tam præstante Cardinali nuper amißo, dolorem quem ex illius morte incredibilem accepimus, huius honore, si tua ita voluntas fieret, consolabimur. Atq; ipse quidem nihil omnino huiusmodi rerum cogitat: ego autem laboro, qui & illum diligo, virtutis quidem causa, & imprimis tamē decus sanctitatis tuæ habeo mihi ante oculos propositum. Ad cuius insignem laudem si hoc factum redundaturum est: si consueuit ipsa nihilominus honores ecclesiasticos talib. viris libenter mandare: ne aspernetur quæso preces & obsecrationes meas: meq; dignū efficiat, cuius voluntati suam rectißimam & benignißimam accommodet voluntatem. Equidem Pater sancte si hoc me beneficio, & Christianam mecum vnà Remp. affectā esse videro, qui sum plurimis iam tuis erga me meritis deuinctus, maximo me hoc munere cumulatū

arbi-

arbitrabor: tibiq́ perpetuas & agam, & referam, quo ad licebit, habebo quidem certè & prædicabo gratias. deum omnipotentem oro, vt sanctitatem tuam saluam & florentem diu nobis conseruet. Carpentoracti, VII. Calend. Decembris, M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Paulo III. Pontifici Maximo S. P. D.

FAcere non possum, vbi virtuti et dignitati, multisq́ præterea & magnis erga Sanctam sedem Apostolicam meritis, testimonium mei iudicij tribuendum est, quin id tribuam: partim natura in hanc erga bonos voluntatem adductus, maiore autem ex parte sanctitatis tuæ clementia & benignitate prouocatus. Quæ cùm potestate & amplitudine cæteris hominibus omnibus antecellat: maiorem tamen vult suæ humanitatis esse, quàm potestatis gloriam. Ea igitur fretus, non possum tibi non cõmendare homines eos qui mihi tuo digni iudicio, digni etiam honore, qui fructus est iudicij, esse videantur. Cùm ergo proximis Cardinaliũ comitijs, quæ instare iam iamq́, & propè adesse sermonibus hominũ circunfertur, sit sanctitati tuæ locus, suam, quemadmodum consueuit, liberalitatem et beneficentiam in bene meritos exercendi: putaui ad meam fidem atq́ officiũ pertinere, duos tibi commendare, quos tibi ipsi non dubito esse probatissimos. Quod equidem facio, non illorum precibus efflagitatus, absunt enim ambo à me longè gentium, meaq́ huius cogitationis penitus ignari sunt: sed hoc officium atque operam, virtuti, & veritati, & amicitiæ sponte tribuens. Sunt igitur quos e-

go dignißimos omni honore existimo, Hieronymus Ca poferreus designatus Nicensiũ Episcopus, & Thomas Campegius Episcopus. Feltren. Neq; ego hos duos ita laudo, vt cæterorum laudibus, si qui sunt, qui virtutibus ornati, Curiam istam sequãtur, esse detractum velim: sed quia in his præter eximia animi, & ingenij or namenta, quibus vterque eorum præditus est, illa quoque insunt, quæ maximè mouere animũ tuum et solẽt & debent, vt magnam tibi horum honoris & commodorum habendam esse rationem putes. Alter propè simulatq; natus est, in fidẽ abs te & clientelam receptus, vbi acceßit ætas, quæ declarare animum atq; ingeniũ illius posset, nihil aliud vnquam sibi propositum habuit quã vt suas omneis curas, omneis voluptates. studia omnia in sanctitatis tuæ cultu, atq; obsequijs figeret, & locaret. Multis in vrbe & magnis muneribus ac negotijs abs te præpositus, extra vrbem etiam maximos ad Principes sæpe, maximisq; de rebus missus, nec fidẽ suã nec consilium, nec diligentiam vsquã passus est desiderari: omniaq; præstitit, quanquã penè etiam adolescẽs, quæ à viro prudentißimo, et ætatis vsu eruditißimo re quiri atque expectari solita sunt. Quodq; in eo mihi peregregium & commemorabile imprimis visum est, non ille suos labores, suas vigilias, sua & corporis & for tunarũ dispendia, cùm tibi inseruiebat, ad spem honoris & commodorum suorũ direxit, aut retulit. Sed tan tum illud spectauit, vt domino, et Principi suo satisfaceret: fidemq; et pietatem, non spem vlam propriã sibi habuit propositam. Quæ si rara sunt, & omnib. pro pè se-

pè seculis in paucis animaduersa, singularem quoq; ea promerentur à tua benefica voluntate ac natura, et honorem & beneuolentiam. Quid cætera commemorem, quæ in eo præclara insunt? ingenium, literas, humanitatem, comitatem, liberalitatem, illamq; venustatem & elegantiam moris atque sermonis, qua in rebus gerendis ita aptè vtitur, vt nō minus gratiosum se reddat ijs Principibus, ad quos missus est, quàm illis à quibus missus? Omnia sunt in hoc homine eiusmodi Pater sancte, vt ipsa per se, sine vllius commēdatione & testimonio, vincire animum tamen etiam durioris alieniorisq; Pōtificis posse videantur. Quid mitißimi facient? quid liberalißimi? quid beneuolentißimi? Nō enim dubito virtutes Capoferrei sanctitati tuæ non notißimas modò esse, verùm etiam charißimas. Quare cùm de honore eius certus esse debeam, qui & de gratißima ac beneficentißima tua mente atq; natura certus sum, hoc officio perfunctus, ad alterum conuertar. Atq; hîc ego intelligo, obijci mihi posse nimiam quandam imprimis audaciam, vel temeritatem potius, qui tātis de rebus cum maximo & meo & omniū Principe, tam familiariter & tam liberè agam. Sed in hoc me tamen illa summa & propè incredibilis humanitas tua consolatur. Illud est difficilius, quòd ego quorundam hominum virtutes & merita sanctitati tuæ demonstrans, videor non satis intelligere, quo cum Principe mihi agendum sit, quàm sapiente, quàm sagaci: cuius acre ingenium, summū acumen, admirabilem perspicaciam, nihil est omnino quod fugiat aut lateat. Verùm hic mihi ignoscat quæso san-

ctitas tua, & patiatur me meo animo, & illi beneuolentia qua optimos viros prosequor, more gerere. Si enim de quoquam commodè sentio, si quenquam videor propter eius virtutes, et propter singularia partim erga meipsum, partim verò maximā erga sedem apostolicam studia atque officia diligere debere, Thomas profectò Feltrensis Episcopus, mei & amoris & iudicij, in his rebus omnibus primas partes obtinet. Quòd si ego solus ita sentirem, mea tamen apud te commēdatio aliquid habere deberet, si non autoritatis, at certè excusationis. Sed ego mihi sic persuadeo, eadem in talem uirum & mente & opinione, cùm reliquos, tū te ipsum imprimis existere. Atque ego mitto in eo splendorem nobilitatēq; familiæ, quæ summo honore nuper in Laurentio Campegio eius fratre ornata atq; florens, postq̄ ipso illo honore fortunæ & mortis iniuria spoliata est, videtur ea ab æquißimo clementißimoq; Pontifice in pristinum decus restitui debere. Quæ tua tamen plena bonitatis & prudentiæ consideratio in plurib. iam perspecta est. Mitto etiam literas, Iuris ciuilis Pontificijq; scientiam, bonarum artium cultum, in Theologicis rebus vsum, intelligentiamq; penè singularem. Illud est quod ego sanctitati tuæ potißimum in hoc homine cogitandum propono: quòd nullus eo in Rom. curia publicisq; negotijs laboriosius, fidelius, diuturnius, iustius, his quàm plurimis annis versatus est: cùm interea in tanta varietate rerum gerendarum, nemo vnquā illius superbiam, nemo auaritiā, nemo negotiorū quæ is suscepisset neglectum, nemo vllam vel minimam suspicionē crimi-

criminis in eo annotauit. Varijs laboriosisq́ꝫ munerib. diutißimè exercitatus, libellis postulatisq́ꝫ supplicum aut subscribendis, aut referendis: causis litigantium cõmittendis, iudicibusq́ꝫ dandis: regendo quoqꝫ & in officio continendo scribarum ordine: in quo horum munerum non egregiam fidem, prudentiam, abstinentiamq́ꝫ præstitit? Tanta in audiendis hominib. mansuetudine, in expediendis negotijs diligentia, in rebus omnibus integritate & innocentia, vt præclarum in eo exẽplum verißimi et optimi magistratus, ac sedis apostolicæ ministri, fuerit constitutum. Quod quidem exemplum Pater sancte abs te pro tua gratißima mẽte, admirabiliq́ꝫ sapientia, merito honore afficiendum est. Etsi enim caput ipse es totius orbis, tamen propius atqꝫ coniunctius vrbis Romanæ es caput: in quo tuo præcipuè corpore, mẽbra quæ præstantiora sunt, beneficijs tuis ornare debes: vt inde animi voluptas ad nos, ad te bene iudicãdi laus perueniat. Quanquã non his solùm de causis Thomas Campegius sanctitati tuæ debet esse commẽdatus: sed ex eis quoque laboribus & operis, quas is peculiares tibi præstitit. Toties abs te in legationes missus non solùm difficiles & asperas, verùm etiam periculosas: tam multis negotijs, curationibusq́ꝫ præfectus: quẽ laborem vnquam periculúmue refugit, quo sanctitati tuæ tanquam illi addictus toto & corpore & animo deseruiret? cuius quidẽ ad mandata omnia peragenda, solitam suam secum ipse semper & diligentiam & integritatem: voluntatem autem vnius tuæ sanctitatis, non suam, extulit. Sed non omnia cõmemorabo, (nota

enim tibi sunt) Tantum ego alumnus amatorq́ue Romanæ curiæ, illius honestatem atque decus cordi habens, orabo atque obtestabor ipsius curiæ Principem, & Principem quidem, non solùm potestate, sed magis etiam omni illa quæ isthic plurimum potest, polletq́ue, acie ingenij, electissimaq́ue sapientia, vt in Feltren. Episcopo, doctissimo, iustissimo, laboriosissimo, et nos omnes qui virtutibus fauemus, & ipsas virtutes, et Romanam imprimis curiam, proprium ac præcipuum corpus tuum, quæ illius honore ornari se arbitrabitur, hocq́ue impensè ipsa poscit atque desiderat, tibi habeas commendatam. Dominus Deus sanctitati tuæ omnia semper prospera & fœlicia largiatur. Ex Feliciano Carpentor. diœc. VI. Idus Augusti, M.D.XLIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Paulo III. Pontifici Max. S. P. D.

ACcepi sanctitatis tuæ literas, per quas illa dignum me duxit, quanquā nullius admodum pretij hominem, perinde tamen ac si momenti alicuius futura sit præsentia isthic mea, ob hæc Reipub. tempora, ad vrbē Romam accersere. In quo quantum mihi officij onus impositum sit, sanè intelligo. Sed ego paucis ant diebus scripseram Amplissimo Cardinali Farnesio, rogans eum & obsecrās vt si quid tale accideret, vt vocarer: mihi ipse apud sanctitatem tuam testis esset, cupidum me quidē esse parendi, et obtemperandi: sed ob domesticas multas magnasq́ue difficultates, hoc tempore nullo modo venire posse. Quem quidem, qua diligentia atque humanitate est, officio functum esse non dubito. Etsi nō

videtur

videtur egere hæc causa apud sanctitatem tuã testib. Sed tamen quoniam sæpe hoc iam cõtigit, vt vocarer: egoq́ maiorem in eo voluntatis tuæ quàm incommodorum et difficultatũ mearum rationem habui, ijsq́ propterea etiam magis nunc oppressus teneor: cogor nunc necessariò omnem meam causam eidem sanctitati tuæ breuiter exponere: audaciùs fortasse, quàm aut humilitati meæ, aut summæ illius amplitudini cõueniat. Sed opinor illa admirabilis humanitas, quæ tuam maximè ornat augetq́ dignitatem, faciet, vt quod audacter agere videor, id nec temerè, nec inopportunè agam. Dico igitur non latuisse sanctitatem tuam meorum præteritorum cursum omnem tẽporũ. Nemo enim te neq́ ad intelligendum acutior, neq́ ad iudicandum sapientior vnquam fuit. Non latuit ergo te, cùm fungerer negotioso & sat honorifico munere apud duos summos Pontifices, magnamq́ ex eo pecuniã magnasq́ diuitias honestè comparare possem: neglexisse tamen multoq́ maximam illius temporis partem gratis me Reipublicæ & vrbanis, aduenisq́ omnibus seruiuisse, quòd in me nullã cupiditatem quæstus atque lucri natura ingenuerat. Pronuntiatus sum à Leone Episcopus cũ essem absens. Hoc quoque meminit profectò sanctitas tua recusasse me illud onus quoad potuerim, & quietam ac priuatã vitam honoribus semper præferre cupijsse. Honores enim ego tum, non honores, sed tanquam compedes liberioris vitæ esse existimabam. Non multis pòst annis veni ad Ecclesiam meam, cupidissimus in ea perpetuò manendi. Factus est Clemens Pontifex, is statim vehementer

menter à me contẽdit, vt me ad eum conferrem. Itaq; Romã reuersus sum. Non potui enim Pontifici optimè de me merito operam & obsequium meum denegare. Anno illius quarto in ecclesiam meam redij. Sic enim fueram cum illo pactus, in quo ille mihi egregiè fidem suam præstitit. Vrbs non multo pòst capta & direpta est: meæ fortunæ, & antea naufragio, & tum quoque iterum in vrbis calamitate omnes disperierunt. Adhuc quis fuit locus, vbi aliquod meum apparuerit studium, rem meam familiarem augendi & amplificandi? At e go dico, neque tunc me, neq; vnquam antea, neq; adeò etiam pòst, aut pecunia, aut veste, aut argento, aut lau tiore aliqua suppellectili ornatum instructumq; fuisse, sed nec desiderasse me ista cõfirmo. Stultè fortasse, sed tamen solutum animum ab his cupiditatib. habere val de me iuuabat. Tantum annis illis decem, quib. in mea ecclesia commoratus sum, reditus annuos meos quotan nis integros expendebam: ita, vt vertente anno, nec de esset mihi quippiam, nec superesset. Non enim vllum vnquam omnino coaceruandæ pecuniæ studium me te- nuit. Interim sanctitate tua ad summũ Pontificatus ho norem meritissimũ sublata, secundo opinor anno ab ea accitus sum: ad quã, vt debui, statim veni, continuoq; sum ab ea in amplissimũ ordinẽ S. R. E. Cardinalium cooptatus: cuius sui iudicij rationem ipsa nouit. Equidẽ quod ad me attinet, nec meritis vllis, nec virtutib. meis dignum me tam honorifico eius iudicio, & tam eximio honore vnquam arbitratus sum. Quo etiam maior tibi à me gratia debetur: ac prorsus tanta, vt si vitam pro

tuo

tuo honore dignitateq́ʒ profundam, ne minimã quidẽ partem eius beneficij ſim conſecuturus. Acceßit cùm ego ægrotarem, cognoſſetq́ʒ ſanctitas tua multis rebus me egere, vt ſuo illo excelſo & liberali animo cõmota, magnificentißimum donum mihi mitteret, præſentem pecuniam ſatis grandem, & præterea ſubſidium centenûm aureûm nummûm in menſes ſingulos ex fiſco ſuo conſtitueret. Qua ego tã ſingulari et eximia benignitate ac liberalitate penè attonitus permanſi. Atqʒ hic eſt locus, Pater ſancte, in quo ego aliquantũ hæreo: qui tã duro et agreſti animo tũ fui, vt potuerim illud honeſtiſſimum, mihi quidem certè opportunißimum et neceſſarium donum recuſare. De quo etiã nunc rogo & deprecor ſanctitatẽ tuam mihi vt ignoſcat. Non enim profectò aut peruerſitate ingenij, aut moris naturaue contumacia in id ruſticitatis ſum lapſus: ſed quòd diu antè ſtatueram, meorum ſacerdotiorũ fructib. duntaxat viuere, nihil pecuniæ extraordinariæ capere, quodcunqʒ, aut vndecunqʒ vnquam mihi obueniſſet. Itaqʒ conſtantiam illius meæ ſententiæ retinere volui. Quod ſiue rectè egi, ſiue perperam, certè nihil vnquam poſtea ſum aſſecutus, quod ad ſuſtinẽdam molem huius tanti honoris, mihi auxilio eſſe poſſet. In hoc ergo ſtatu meo, conſulo ipſam ſanctitatẽ tuã quid me agere par ſit. Si habuiſſem à principio ſubſidia huic tuendo honori neceßaria, nunquam ego ab eius latere diſceßiſſem. Nõ inficiabor equidem, ſi meum ſit iudicium liberum, me hanc ociòſam & literis deditam vitam, omnibus honorib. & diuitijs antelaturum eße: ſed amor, officium, ipſaq́ʒ cupidi-

piditas referēdæ gratiæ, affixum me tibi semper tenuisset. Nunc tenuibus fortunis, perexiguis facultatibus, re idonea nulla satis instructus, quomodo isthuc veniā, ne cogitare quidem possum. Quòd si tanti ipse me facerem, vt meā isthic operam, præsentemq́; autoritatem vel mediocriter vtilem fore arbitrarer, venirem vtiq́; quoquo modo possem: nec indignitatem, si esset perferenda: nec famem, si eßet patienda: nec mortem, si esset obeunda, pro sedis apostolicæ & tuæ sanctitatis dignitate refugerem. Sed cùm in tanto cœtu prudentißimorum, et doctißimorum patrum, mea opera potius super uacanea futura sit, ego autem impotens omnino adueniendum isthuc sim: rogo, oro, obtestorq́; sanctitatem tuam, uelit aliquando mearum difficultatū grauiumq́; detrimentorū aliquā rationem ducere. Si occasio dederit, vt aliqua eius liberalitate, aliquib. subsidijs ecclesiasticis subleuer, non expectabo donec accersar. Egomet enim adero, meq́; tuæ sanctitati ita adiungam, vt nulla deinde ab eius conspectu & comitatu fortuna me vnquam separatura sit. Nunc si nō venero, cùm iter mihi iam toties per Italiam faciendum sit, inter tot notos et propinquos, & ad eā vrbē accedendum, in qua apparatus, impensæ, domestica onera, meis pusillis facultatib. planè intolerabilia sunt: spero æquißimum animum tuum iustißimam excusationem meam boni consulturū, mihiq́; hic manendi veniam daturum. Quòd si ad Consilium, si modò id futurum est, accedere me oporteret, qua de re ad eundem Farnesium scripsi, nulla harū rerum & difficultatum me impediret. Nam & per igno-

tos liberum ac sine rubore iter, & in Consilio frugalitas laudi potius esset. Quod sanctitati tuæ puto accuratè esse considerandum. Nam si in Germania futurũ est Consilium, verumq; est id, quod à multis mihi nunciatur, meum nomen apud illas gentes nõ omnino esse contẽptui, cùm suspicer magnos in sanctitatis tuæ, & sedis apostolicæ dignitatem, seditiosorum hominum fore impetus, possem fortasse illhic eße, Deo iuuante, idoneus ad prohibẽdum aliquid & moderandũ, si eò sponte mea venirem, quò etiam alij Cardinales, Galli præsertim, priuato suo nomine ituri dicuntur. Sed de hoc, vt dixi, sanctitas tua, si videbitur, cogitabit: cuius volũtati omnes meas ratiões cogitationesq; permitto. Ego quicquid sum, quantulumq; possum & valeo, Deo primùm omnipotẽti, eiusq; sanctißimæ Christianæ fidei: deinde sedis apostolicæ & tuæ sanctitatis nomini, honori, dignitatiq;, deuoueo totum ac dedico. Quo in eodem officio multos doctiores, grauiores, prudentiores habitura est sanctitas tua: fideliorem quidem certè, et officiosiorem quàm me, neminem. Deus sanctitati tuæ omnia sua vota optataq; secundet. Carpent. XII. Cal. Februarij, M.D.XLV.

IAC. SADOLET. CARDINAL. PAVlo III. Pont. Max. S. P. D.

Hodie cupienti mihi accedere ad sanctitatem tuam, coramq; illi dolorem meum declarare, quẽ ex eius domestico mœrore & incommodo accepissem, qui præsertim etiã ad me ipsum mœror, propter eximias præstantißimæ illius fœminæ virtutes, meamq; in illam & eius

eius liberos obseruātiam, beneuolentiamq́; pertineret: cùm hoc ita esset responsum, nolle sanctitatē tuam silentiū & cogitationes suas interpellari: visum tamen non alienum est, hoc quicquid esset mei sensus & animi, ad ipsam scribere, & quod præsens non potui, id per literas efficere: vt hominis amātissimi, & tuæ sanctitati deditissimi officio aliquo fungerer. Quanquā hoc ipsum imprimis mihi dubitandum esse video: vtrum mœstitiā tuam lenire verbis, an constantiæ eiusdem, animiq́; virtuti gratulari debeam. Cùm enim amissa tali filia, qualem tot et tam eximijs ornamentis præditam, virtutis, ingenij, humanitatis, prudentiæ, nostra nos alteram extulisset ætas, nos hesterno die sanctitatem tuam maximo dolore affectam, & prope afflictam esse arbitraremur, essetq́; ei tunc diuina res facienda: nihil ipsa tāto vulnere retardata, in conspectum omnib. sese dedit, obiuitq́; ea, quæ ad religionem et summum Deum pertinebant: neq́; eorum colloquia, qui ab ea aliquid petebant, deuitauit. Talem deniq́; se omnibus in rebus præstitit, voce, vultu, sermōis animiq́; firmitate, vt miraremur cuncti, mutuoq́; inter nos quæreremus, quónā telum illud abijsset, quod tam valide immissum in tuū pectus à fortuna videbatur. Sed profectò res ita se habet, ut nullum sit munimentū nec animi, nec corporis, sapientia præstantius: qua sanctitas tua complures iam annos socia, & adiutrice consiliorū actionumq́; suarū omnium cùm sit vsa, nō est quòd vereamur, ne huic nouo vulneri & dolori carissima amissæ filiæ cedat illa atq́; succūbat. Quòd si tamen, quæ est & naturæ nostræ infirmitas,

tas, & humanarũ rerum varietas, altius fortasse in animo tuo iste insedit dolor, quàm vt facilè posit vel ratione cõprimi, vel ea, quã adhibere in omnib. rebus soles, sapientia tolli: putaui mihi esse faciundum, non vt te quidem docerẽ ea, quæ melius multò ipse nosti, quã quisquam nostrũ, nos omnes homines esse: ea conditione natos, vt nullo habito delectu vel ætatis, vel generis vel fortunæ, in quemuis nostrum liberam habeat mors ipsa potestatem: neq; in re quæ certa sit, de incerti temporis euentu quæri nos oportere: si fortè maturius quã expectaremus, accidit nobis id quod casurum omnino sciebamus. Cũ in hoc præcipuè vis prudentiæ maxima insit, vt ad ea quæ incerta sunt, muniat se et præparet, in rebus autem certis, natura non prudentia, habeat dominatum. Non, inquam, vt hæc & his similia multa cõmemorem: quæ sanctitati tuæ & longo vsu, & doctrina notissima sunt: sed vt tibi redigerem in memoriam, quæ nunc maximè instant, quæ aguntur, quæ premunt, hæc à me opera, coniuncta officio, meaq; in sanctitatem tuam pietati est suscepta: si fortè animus tuus luctu impeditus, minus hæc nũc animaduerteret. Quod tamen in tãta tua sapiẽtia, tantaq; animi virtute, minimè est credibile. Sed tamen in hac orbis terræ perturbatione, cùm alienatis tot gentibus, infensis multis regibus, dissensione de rebus diuinis & humanis vbiq; ferè gentium excitata, atque commota, spes tota rerum meliorũ in vnius sanctitatis tuæ autoritate, prudentia, consilioq; reposita sit: non decet profectò talem animũ, qui maximis vulneribus Christianæ Reipub. medentis at-

quæ ſanādis, Dei hominumq́ꝫ conſenſu idoneus qui præficeretur iudicatus ſit, paruis ipſum ictibus fortunæ cōmoueri: et in quo Pontifice grauitas, & tēperantia, & rerum omniū moderatio, ſedem ac domicilium cōſtituiſſe viſa eſt: in eodem vulgares haſce et quotidianas animi imbecillitates, non ineſſe quidem (nō enim nec veritas, nec mea vnquam opinio huic verbo aſſenſura eſt) ſed tamē tanquā inſint, ab ignaris rerum cōmemorari. Quæ quidem cōmemoratio mihi ſanè quā moleſta eſt. Siue enim magno dolore (vt nonnulli prædicant) afficiare, non poſſum non propemodum æquè atqꝫ tu pro mea in te propenſiſſima voluntate, & in illam mortuā beneuolentia dolere. Siue hoc vt cætera, moderatè agas, & perferas: moleſtum tamen mihi eſt, ſummi Pontificis virtutē ſingularemq́ꝫ animi magnitudinem in aliam ac debeat partem ab imperitis accipi. Sed ego, ſi rectè noui, (vt mihi quidem videor) quæ ſit mens tua, quæ totius vitæ ratio, quæ cura tuendæ ſeruādæq́ꝫ grauitatis: & cùm conſidero te optimè noſſe, quid à te expectetur, qui ſit in te oculorū animorumq́ꝫ noſtrorum coniectus, quā omnia à nutu tuo & arbitrio pendeant: nullo modo dubito, quin poſteaquam naturæ et amori exiguum quid dederis, tantum videlicet, quantū et humanitas poſtulat, & ipſa planè ſapientia nequit recuſare, ad priſtinam tuam animi magnitudinem reuerſurus: & omiſſis his omnibus, quæ populi ſunt et quorumlibet hominum cōmunia, ad id quod in te eſt ſingulare & proprium nempe orbis terræ, & Chriſtiani generis tutelam, regimen, procurationem, celeriter rediturus ſis.

ſis. Cùm præſertim illi, quã lugemus omnes, nihil euenerit triſte nec acerbũ. Sed qua virtute illa inter nos verſata eſt, cùm et gratiam qua plurimum valebat, et ingenium quo admirabili erat prædita, & opes quibus egregiè florebat, ad ſubſidium impotentium, ad tutelam viduarum & pupillorum, ad gratificationẽ omnium qui ad eius opẽ auxiliumq́; confugiſſent, ſemper omnes cõuerterit atque adhibuerit: eadem virtute ſibi ad æternã fruendam beatitudinem muniuerit viam: et velut de domo in meliorẽ domũ, ſic è terris in cœlum, Dei illam clementia excipiente, migrauerit: eiuſmodi ſobole filiorum relicta, quã noſtrûm omnium ſpes atq; opinio, ipſorum autem nota iam atq; perſpecta in pleriſq; excellens atq; eximia virtus, tali dignos matre, tibi auo ſuo iucundos, nobis omnibus gratos & venerabiles reddit. Quæ omnia Pater ſanctè tibi debent eſſe ſolatia doloris, firmamenta animi, monumenta diuinæ erga te indulgentiæ & bonitatis, vt cùm hæc ſanctitas tua meminerit, ſuiſq; cogitationibus propoſuerit, referat ſe ad ſuam veterẽ atq; perpetuam firmitatem animi atq; cõſtantiam, quemadmodum et nos precamur, & reipublicæ tempora imprimis requirunt & poſtulant. Vale. Romæ, VII. Calend. Iunij, M.D.XLV.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
Paulo III. Pont. Maximo.
S. P. D.

C*Vm multa ſint indicia diuinæ erga ſanctitatẽ tuã beneficentiæ, ſummæq́; liberalitatis: tũ nullum eſt præſtantius, quàm quòd eodem dono nunc Deus propa-*

gationem familiæ tuæ, & publicã pacem ac tranquillitatem est complexus. Geminis enim pronepotibus ex summi Imperatoris filia, & nepote tuo in lucẽ nobis editis: addidit ille quidem decus generi, ornamentũ familiæ, subsidium nomini, cuius recens hic partus perpetuitatem quandam denuntiat: sed in tanto priuato sanctitatis tuæ commodo, illa etiam maior in ipsius animo lætitia insidet, quòd omnibus iam suspicionib. penitus elisis, quæ nos solicitos aliquandiu habuerunt, communi Italiæ paci & ocio à Deo est consultum. Duorum enim maximorum principum sanguine in vnum genus, vnamq́ prolem deriuato, atq́ conflato, animos quoq́ eorundem in vnum sensum confluere necesse est. Qui sensus, si tuæ sanctitatis cõsilia valebunt, sicut certè valitura sunt, ad trãquillitatem publicam, ad quietẽ Italiæ, ad conseruationem pacis, cuius ipsa tutrix semper fuit, sine dubio spectabit. Quare agimus quidẽ gratias præpotenti Deo, qui te hoc tanto, & tam eximio dono est prosecutus. Facit enim mea in sanctitatem tuam obseruantia, vt nihil tibi prosperum & fortunatum accidat, cuius non sim ego particeps. Sed agimus etiam ob eam rem maiores, quòd cum tantò in te beneficio, publici quoq́ boni beneficium coniunxit. Nec verò dubium nobis est, quin sanctitatis tuæ lætitia, quæ in illius animo ex hoc expectato atque exoptato partu iure meritoq́ exorta est, hac re longè sit cumulatior: quòd, quo ipsa ingenio, et qua prudentia prædita est, videt planè & prospicit, suum hoc priuatum gaudium cum publicis vtilitatibus esse coniunctum. Etenim habet obsides

iam

iam Respublica duos duorum præstantißimorum Principum liberos, qui vtranque nobilitatem in vnum genis iungunt, qui spondent pollicenturq́; nobis omnib. immotam pacem, securum otium, animorum concordiam Romæ & in Italia fore: quibus quidem müneribus nullum nobis à Deo, in hoc præsertim tempore, accidere potest optatius. Quapropter gratulor equidem sanctitati tuæ, quòd eius res, rationes, commoda, Deo immortali curæ esse intelligo. Sed in hac felicitate magis etiam illi gratulor, quòd non est ipsius commodum à publica vtilitate seiunctum. Quòd si beneficia Dei immortalis erga te tanta iã sunt, vt videatur mens hominis nihil amplius posse desiderare: erit quoque tuæ curæ & prouidentiæ, ea quæ bene cœpisti, de tollendis hæresibus, de sedandis discordijs, de bonis moribus, castaq́; religione in Christianum nomen, ordinesq́; præsertim ecclesiasticos reuocanda: ita gubernare, regere, ad exitum deducere: vt quoad homini fas est, par tot diuinis et singularib. donis abs te gratia relata esse videatur. Deus in sanctitate tua suã benignitatẽ ꝑpetuã conseruet, Romæ, IIII. Calendas Sep. M.D.XLV.

IAC. SADOLET. CARDINAL. GVIdo Ascanio Sfortiæ Cardinali, S. P. D.

CVm tantum in te habeam fidei, quantũ et tua præsens probitas, & ad omnem egregiã ac præstãtẽ magni hominis facultatẽ expectata virtus habere me hortatur: egoq́; pro amore & obseruantia qua te prosequor, non me indignum ducam, cuius tu aliquam habeas & honoris & voluntatis rationem: his de causis

adductus, suscipio onus populo hosce meos tuæ amplitudini commendandi. Quos ego quidem verè paterna beneuolentia complector: proq; eorum salute & commodis laboro, etiam aliquanto acrius, quam pro meis. Sed sine vobis, hoc est, sine auo tuo optimo & sapientissimo Principe, & sine tua apud eum autoritate & gratia, parum ipse per me prodesse illis possum. Ita con fugiam ad vos necesse est: quos tamen non dubito fore ad omnia quæ æqua postulabuntur paratissimos. Atq; hi quidem populi legatos ad Vrbem mittunt, qui aduo catis sibi peritis isthic rerum, Pontificem edoceant, qui bus maxime rebus nunc egeat prouincia. Quæ quidem nullum grauius incõmodum patitur, quàm ex Iudæis: qui maximis priuilegijs, concessionibus, beneficijsq; muniti, grauiter hic vexãt et populantur Christianos. Neq; solùm cladem & miseriam his populis afferunt, sed apud transalpinas etiam nationes ordini nostro, et nomini infamiam non mediocrem: quod te ipsum igno rare certo scio. Non enim ingenua tua mens, et voluntas bonitate prædita, hanc tantam iniquitatem vllo pa cto ferret. Sed tamen quoniam tuum nomen in diplomatis præscribitur, tuq; videris esse indignæ huius rei autor: non putaui alienum à fide mea, eoq; officio quod tibi debere me intelligo, facere te de his rebus certiorem: teq; vel monere pro ætate, vel rogare pro summa mea in te obseruantia, vt hæc animaduerteres, haberesq; existimatiõis, et famæ, ac dignitatis tuæ rationẽ: nec tuũ nomen in re tã inhonesta interponi sineres. Nã quid est turpius, quã tantopere suffragari Iudæis, idq;
con-

contra Christianos: & eorum causa ius, æquitatē, vinculum religionis, pauperum iniurias, calamitatesq; negligere? Cùm præsertim pateat omnibus, & perspicuum sit, quid sit, quod Iudæos efficiat tam valde gratiosos. Ego, qui tuæ laudi tantùm faueo, vt non plus certè meæ, quiq; & spero ipse de te, & cæteris sum autor eadem sperandi, nos te in nostro collegio, & amplißimo ordine, magnū & grauem virū & omni præstantem autoritate visuros esse: cupio ea abs te iaci iuuentæ tuæ fundamenta, super quibus postea ampla dignitatis molem extrui poßit. Quapropter hoc animo fretus, & liberiùs hæc ad te scripsi, & tamen non dubito, te in optimam partem omnia accepturū esse. Extremum est, vt te orem, vt horum meorum populorū commodis & saluti tua benignitate & gratia faueas, & suffragere: quod mihi à te futurum est rerum omniū grauißimum. Præstantißimæ omnium fœminarum matri tuæ, quam ego in summo honore habeo, ac mirificè colo, plurimā quæso dic meis verbis salutē. Vale. Carpentoracti, Pridie Non. Octobris. M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Guido Ascanio Sfortiæ S. R. E. Cardinali, S. P. D.

IN eis literis, quas proximè à te accepi, quib. mihi de re & negotio Iudæorum diligenter respōdes: sic imago tota virtutis, ingenij, & probitatis tuæ expressa est, vt ego, qui te mirabiliter diligo coloq;, sæpius in eam intuens, mihiq; de eo quod iamdudum: feci de te iudicio gratulans, tuas etiam atque etiam literas, & in

illis te absentem, animo & beneuolentia sim exosculatus. Video enim atque perspicio, quod mihi maximè in optatis est, id genus, eamq; familiam, cui ego omnia mea honoris atq; vitæ ornamenta refero accepta, non solùm florere virtute & prudentia maiorum natu, eorum videlicet, qui res summas administrãt: sed habere etiam in liberis et adolescẽtibus paratam certissimam spem, nihil eos à parentum grauitate & sapientia esse defluxuros. Quod mihi, qui vobis nõ minus faueo, quã si ex meo sanguine essetis geniti: quiq; omnia mea officia atq; studia vobis & laudi ac dignitati vestræ penitus addicta esse volo: non sperare solùm de vobis, sed experiri iam, & reipsa nosse, iucundissimum est. Facilè enim indicant literæ tuæ, verissimumq; dicũt testimonium, cuiusmodi tu ingenio, & qua naturæ bonitate præditus sis. Sed hæc & aliàs dicta sunt, & sæpius, vt video, dicentur. Quod ad rem ipsam & ad Iudæos pertinet, noli quæso existimare, humanissime Sfortia, me quicquam illiusmodi rerũ abs te ipso vnquam profectum putasse: noui enim integritatem, & ingenuitatem tuam: nec sum tam iniquus, vt cuiquam vitio vertam id, quod ab illius abesse iudicem culpa. Alios quosdam suspicatus sum, neq; nunc secus suspicor, ad suos, et sibi non insolitos quæstus tuo nomine fuisse abusos. Quod cùm in aliquam notam recideret tui honoratissimi, et mihi charissimi nominis: pro meo amore erga te, proq; ea qua tuam amplitudinem prosequor obseruantia, existimaui liberè tibi à me hanc suspicionẽ & querelam deferri oportere. Quare quem tu in meis literis

stoma-

stomachum, aut quam tecum grauiorem dicas expostulationem, non intelligo. Scripsi equidem commotiore animo: verùm nõ iracundia adductus, quæ mihi nec admodum vsitata aut familiaris est: et in te certè semper existeret non iniusta solùm, verùm etiam inepta: quo vtroq; à vitio plurimũ me abesse cupio. Sed meum animum misericordia mouerat eorum, quibus non in pecunia & bonis, (nam id esset aliquo modo tolerabile) sed in libertate et corpore, ab hoc improbissimo hominum genere quotidianas inferri iniurias videbã. Porrò quorum salus mihi ab Deo tanquàm parenti et pastori est concredita, eorum me incõmodis et calamitatibus permoueri, mirúmne cuiquã videri debet? Et quidem scio obsoleuisse iam magna ex parte hæc Episcoporum munera atque officia: plebium enim passim & gregis cura negligitur: aliarum rerum maior ratio ducitur. Verùm ego clara voce pronuntio atq; testificor, me nunquam fuisse, neque adeò fore de numero eorum, qui hanc animi labem propè inexpiabilem, in alterã illam vitam ante cõspectum Dei secum deductã velim. Satis multis aliorum generũ criminibus & delictis premor: ab hoc equidem crimine cauebo, quantum Deo adiuuãte potero cõsequi, vt qui meæ tutelæ et fidei erunt crediti, non eorum salutis & cõmodorum maiorem suscipiam curam, quàm meorum. Nec vero huius me animi & sententiæ esse pœnitet: tantam experior in bene agendo, & in virtutis, atq; officij ratione ducenda, inesse voluptatem: quam nosse non possunt, (crede mihi optime Sfortia, qui & ætate longè iam prouectus, &

multarum ac magnarum rerũ vsu diu edoctus sum) nõ inquam nosse possunt hanc animi lætitiam, voluptatẽ, pacem, qui spirituali imperio populis præfecti, omissa cura & diligentia consulendi commendatitijs suis, ad suas potius priuatas opes, & ad hunc externũ splẽdorem atque fastũ studia omnia conuertunt. Quorum quidem cunctorum exitus atq; casus, si commemorare nunc vellem, id quod & verè, & copiosè poßem facere: equidem vererer, ne ex epistola tragœdiam viderer efficere. Quare ab hoc toto genere sermonis abstinebo: tantùm te rogabo atq; hortabor, vt quam spem & expectationem tuæ præstantis eximiæq; virtutis, tuæq; futuræ summæ amplitudinis nobis excitasti: eã tu spem in nobis, & in cæteris omnibus, præclarè semper agendo, & virtuti ac veræ dignitati seruiendo, tueri, augere, confirmareq; nõ desinas. Quod tibi futurum est (vt aliàs etiam dixi) in omni & fortuna, & varietate tẽporum, maximũ, tutißimũ, iucũdißimumq; perfugiũ. Sed vt reuertar ad Iudæos, quòd illi ferri & sustineri apud nos debeant, fateor Christiana hoc eße humanitatis: estq; ita nobis à sacris patrũ decretis præscriptũ. Qui si priuilegijs etiam muniendi sunt, ne afficiantur ipsi iniuria: muniantur sanè: nihil ego in hac re magno pere repugno. Non enim hominibus infensus sum, sed hominum illorum vitijs. Vt verò ad inferendas vltrò iniurias, ad circumueniendos, euertendosq; Christianos, tot quotidie decretis conceßionibusq; instruãtur, atq; armentur: potéstne hoc vllius hominis recta, & pretio ac pecunia non contaminata ratio, æquum eße arbi-

arbitrari? Liberius tecum loquor, quòd te expertem omnis omnino in hoc genere suspicionis esse non dubito. Quid enim mihi tua probitate, moderationeq; perspectius? Sed habeo quos timeam, quos etiam facilius animo designare, quàm exprimere oratione possum. At mos hic iam inueteratus est, talibus Iudæos priuilegijs ornandi & fulciendi. Scio, et noui: veruntamen idem ego & video, & scio, propter huiusmodi morem, aliosq; multos similes, orbis terræ populos, & prouincias iā permultas, ab istius sanctæ sedis nomine & fide defecisse. quas vtinam cæteræ non sequantur, quod ne accidat, paruula modò aliqua mutatione Principū facta vehemēter cogor pertimescere. Sed ne plura de his. Ego si in meis literis, aut prioribus, aut in his quas nūc scribo, aliquid insit dictum inconsideratius, quodq; animo tuo minus accidat gratum: peto à te, mihi vt ignoscas. Non enim animo lædendi quempiam, teq; omniū minimè, quem incredibili quodam amore et planè optima opinione prosequor: sed studio subueniēdi meis, qui bus sum sanctißimæ neceßitudinis vinculo obstrictus, liberius interdum cogor scribere. Quæ libertas si imprudentia appellanda est, non obstabo quin ita appelletur: dum ea cum pietate, & cum pastoris boni officio intelligatur esse cōiuncta. Etsi tuæ quidem naturæ bonitas vt confidam facit meas preces & postulationes à te in meliorem partem acceptas fuisse: qui mihi liberalißimè rescribis, te & daturum per te operam, et apud Pont. Max. curaturū, vt restrixius posthac & cautius cum Iudæis agatur, quàm adhuc actum sit. Quam ego

tuam promissionem in earum rerum numero repono, quæ mihi charissimæ & iucundissimæ sunt. Nō enim ea solùm mihi spem facit, forte tua ope & autoritate populis meis melius consultum: sed eadem id confirmat, quod ego de te et sentire et prædicare libenter soleo, magnū in te nostro ordini ornamentum, magnos ex te fructus aliquando ad Christianam Remp. esse venturos. Quorum vtrunque nobis vt ex sententia eueniat, & tu operam dabis, & ego Deum assiduè obsecrabo. Sed hæc hactenus. Meum erga amplitudinē tuā studium, meaq́ grata in omneis tuos volūtas, honosq́ præcipuus in lectissimā omnium fœminarū matrem tuā, perpetuò vobis cōstabit. Vale. Carp. Pridie Id. Ianuarij, M. D. XL.

IAC. SADOL. CARD. GVIDO ASCANIO Sfortiæ S.R.E. Cardinali S. P. D.

ETsi acceperam iampridem à te literas, quibus mihi significabas negotia huius prouinciæ, quà pertinet ad Iudæos, ita per te confecta, easq́ Iudæis esse viuendi leges impositas, vt nihil iā nos posthac, quod hoc nomine possemus iure conqueri, habituri essemus: tamen in maxima mea, quam ex eius literis cepi, lætitia, assiduaq́ cogitatione tuæ virtutis, quæ mihi in animo semper infixa est, ad eas adhuc nihil rescripsi: non negligentia, sed valetudine retardatus. Nam cùm tuæ essent eo tempore mihi allatæ literæ, quo cōtigit vt minus belle me haberem: postea verò quàm melius mihi esse cœpit, esset iam in expectatione legatorum reditus, qui harum rerum agēdarum causa Romā missi, de suo iam ex Vrbe discessu literis significarant, commodissimum duxi

eos

eos antè audire, quàm ad te ſcriberem, Qui vt tandem aduenerunt, ad VII. Cal. Iulij, omnibus rebus expoſitis quas in Vrbe geſſerãt, diplomatisq́ prolatis, quæ ibidẽ obtinuerant: maximas apud ſuos ciues gratias egerũt: Primùm Põtifici Maximo, cuius iuſtitiam, clemẽtiam, ſapientiam, ſummis in cœlum laudibus extulerunt. Deinde tibi, quo vno autore adiutoreq́ potiſsimo perfectum eſſe dixerunt, multis contra nitentibus, & pro Iudæorum cauſa acriter pugnantibus, vt aduerſus æquũ atq́ bonum, contraq́ cõmoda & ſalutem Chriſtianorum, nihil Iudæorum aſtutia, nihil importunitas, nihil pecunia, nihil promiſsio donorũ largitionũq́ valeret. Quam ego laudem tuæ innocentiæ, rariſsimæq́ virtutis, iſta præſertim ætate tua, hisq́ hodiernis morib. omnium honoribus atq́ fortunis longè anteponendam iudico. Itaque mihi credas velim, cùm magna voluptate afficerer, legatis talia cõmemorantibus, ex lætitia & gratulatione meorum ciuium, quos, verè dicam, patrio animo & Chriſtiana charitate amantiſsimè complector: tum illud mihi etiam magis ad nouã quandam & ſingularem animi iucũditatem valuit: quòd te in cuius amore & beneuolentia ardens ſum, quem colo atque obſeruo, habeoq́ ſemper in intimis meis mihi propoſitum ſenſibus, iuſtiſsimam videbam gloriã conſecutũ, non ſolum æquitatis & integritatis, ſed ſingularis etiã conſtãtiæ, eximiæq́ animi virtutis. Etenim quid vel in bona ratione firmius ea mente & voluntate dici aut cogitari poteſt, quæ honeſtate ſibi dignitateq́ propoſita nullis hominum artibus & machinis à recto ſenſu ſe

dimoueri passa est? vel ea iracundia & permotione animi generosius, qua tu iure optimo incensus, eorũ interpretationes & additamenta, qui diplomatis sententiam ad commodum Iudæorum detorqueri valebãt, calamo sumpto obliterasti, omniaq́ue ad splendidam & veram rationẽ redigi voluisti: cùm tu homo adhuc adolescens, fortunæ quidem muneribus insigniter ornatus, sed naturæ bonitate ingenioq́ue ornatior: senum morbos & vitia, tua prudentia corrigeres: nec virtutis tuæ lumen aliorum tenebris commaculari sineres. Ac, vt de ipsa ratione iuris aliquid loquamur, si maiorib. nostris, sanctis illis & diuinis viris, non solùm verum pietatis & religionis testimonium, sed etiam doctrinæ & summæ sapientiæ tribuimus: viuatur legibus illis, quas de Iudæis illis constituerunt. Quòd si quæ sunt præterea amplius Iudæis data, concessa, permissa, facilè ipsa se ostendunt quibus è radicibus nata sint: cùm perspicuum sit apud omnes, non fuisse illa æquitate impetrata: sed nescio quopacto, occultis certè artibus, & tãquam cuniculis obtenta. Quid est, quòd isti tam diligẽter exquirũt mala iura Iudæis, qui in Christianis optima, prædita, & profligata iacere patiuntur? Neq́ue tamen is ego sum, qui antiquam illam continentiam, seuerissimamq́ue rationem redigi omnia contendam oportere, planè enim intelligo hoc contrarium esse temporibus nec facilè mores nostros posse pati id quod plus diuini in se quàm humani contineat: ideoq́ue Dei misericordiæ amplior apud nos est locus, quòd delicta seculi etiam crebriora existunt. Sed tamẽ modus omnibus in

rebus

rebus, et modestia quadam seruanda est. Si sit dandum aliquid Iudæis, semper ita detur, vt ne apertè Christianorum commoda oppugnemus: vt pupillos, vt viduas, vt homines rusticos & simplices, cæterosq́ item, qui cum labore corporis victum sibi, & liberis, suis manibus quærunt, vel egestate vel inscitia paratos decipi, ab eorum insidijs & circunscriptionibus custodiamus. Etsi hoc meum quidem optatum serum iam est: sic enim omnia hæc genera hominum oppreßa hîc atq; obruta ære Iudæorum sunt, vt nisi subsidio fuerit tua virtus, & Pontificis optimi sapientia, pecuniarum Iudæis debitarum exactio sine maxima clade & vastitate totius prouinciæ, fieri nullo modo poßit. Quanquam & tu bona ex parte his malis prouidisti: et nos ad eundem Dominum & patrem, non modò nostrum, sed totius nominis Christiani confugiemus, vbi res postularit: cuius tantam benignitatem atque iustitiam in his ipsis curandis de quibus agimus prouinciæ vulneribus paulò antè experti sumus. Nunc cùm res hoc tempore in optimum locum Pontificis Maximi beneficio, & tuo simul adducta sit: populisq́ hisce, dignis certè multas ob causas quorum magna habeatur ratio, vel ad remunerandum eorum fidelitatom, vel ad vestræ benignitatis exemplum, quo quidem circuniectas vndique huic regioni maximæ nationes cõmoueri neceße est, optimè ac liberalißimè à vobis sit consultum: reliquum est amplißime, & mihi omni ratione charißime Sfortia, vt quæ bene acta & constituta sunt, nulla apud vos cuiusquam machinatione labefactarentur. Scio fore nõ pau

cos, qui Iudæorum pecunia cõducti (nulla enim alia potest subeſſe tam iniquo patrocinio cauſa) hæc ipſa, quæ per vos nobis conceſſa ſunt, conabuntur euertere: non ſolùm obliquis vijs, ſed interdum etiã recta, & palàm: onera & tributa Iudæorum exponentes, eaq́ verbis & querimonijs adaugentes, quæ ærario Principis ab illis inferuntur: quæ dependere, niſi habẽant ipſi creditarum pecuniarum ſuo arbitratu exigẽdi facultatẽ, Iudæi nequaquam poſſint: vt animos veſtros non ſplendore honeſtatis, qui apud vos præcipuè ſemper debet valere, ſed vtilitatis & lucri mentione commoueant. Quos contra dicendum eſt, Iudæos in his regionibus abundare non pecunijs ſolùm, ſed & agri etiam, & prædiorum, & horum bonorum quæ loco moueri non poſſunt, eſſe ditiſſimos, quæ bona ad publicum principis tributum perſoluendum abundè ſufficiant. Ad priuata fortaſſe tributa nonnullorum, neceſſaria illiuſmodi eſt exactio, quæ vt cum iniquitate & iniuria impunè fiat, iccirco illæ clàm aliquibus ſuppeditantur pecuniæ. Sed ne hæc impræſentia verbis pluribus diſputemus: illud à vobis petimus, quod æquiſſimum eſt, ſi quid fortè aliquando venerit in controuerſiam, resq́ aliquas reſcindi aut commutari petitum fuerit: vt vos meis ciuibus vocatis, locum illis quoque ſuæ tutandæ cauſæ præbeatis. Quanquam non hæc nunc admodum nobis pertimeſcenda ſunt, te patrono & defenſore rectiſſimi iuris, qui & in præteritis rebus tuæ optimæ mentis dediſti documentum, & de futuris facis vt eadem confidamus. Nam per Deum immortalem, ſi

nos

nos excellens aliquod consilium, & magnam quandam sapientiam quærere studuissemus, quæ his populis rationem suæ expediendæ salutis ostēderet, qui potuimus maiorem, quam in te ipso reperire? Si fidem, virtutem abstinentiam, integritatem tanta ea in te eluxit, tãq; illustri in causa declarata est, vt laudis tuæ splēdor, non contētus iam Italiæ terminis, ad nationes exteras progrediatur. Quorum quidem alterum in tua ista ætate admirabile valde est, alterū in his moribus. Sed vt hæc missa faciamus, aut in aliud tempus ea reseruemus: ego de meo erga te officio pauca tibi exponam. Iamdudum enim est optime Sfortia, cùm de indole tua et spe præstantissimæ virtutis præclarum iudicium feci: porrò ea mihi de te quotidie magis duplicatur opinio. Non enim iam initia in te virtutis, sed virtutē ipsam intueor, & quidem expressam atque perfectam omnium bonarum artium & partium lineamentis, quæ verùm tibi honorem & veram dignitatem semper allatura est. Nam opes hæ, & diuitiæ quæ extra nos sunt, si animus intus à bonis artib. vacuus sit, nihil omnino ad nos pertinent. Vna, & sola est virtutis integritatisque possessio, quæ nos faciat beatos. Quam te iam adeptu esse, in eiusq; possessione consistere, & gratulor tibi, & pro tantis erga populos meos meritis debitas gratias ago: quas vt aliqua ex parte aliquando referam, iam nunc mihi magnopere videndum & cogitandum est. Nos hic confecta messe consilium totius prouinciæ conuocaturi sumus, vestraq; beneficia in medium coram omnibus prolaturi: quo tempore dabitur à me opera, vt quam ad

rem hæ gentes suapte natura & sponte propensæ sunt, meis etiam monitis hortationibusq; excitentur, vt non obscuro videlicet aliquo indicio eorum grata erga vos voluntas, & memoria accepti beneficij appareat. Vale. Carpentor. Pridie Non. Iulij. M.D.XL.

IAC. SADOL. CARD. MARCEL. Ceruino Episcop. Neocastrensi, S.D.

SCriptum mihi à meis est, te Pontificis Maxi. beneficio, omnium bonorum consentiente lætitia, collegis meis amplissimis patrib. libenter prompteq; sententias dicētibus, in eum ordinem cooptatum esse, qui maximè istam virtutem, prudentiam, integritatem, quæ in te est, requirit & postulat. Quo ego nuntio ita gauisus sum, vt si germanum fratrem meum eodem honore esse affectum cognouissem, nō maius ad me gaudium peruenire potuerit. Faueo enim virtuti: & si quisquā est, qui probos & doctos viros ad honores & publica munera prouehi lætetur, eum ego me esse confiteor. habeo enim arctam, & habui semper, cum bonis necessitudinem: nec plus valere apud me sentio sanguinis coniunctionem, quàm virtutis. Qua cùm tu ex mei animi iudicio egregiè sis prædutus: cumq; tui mores, pudor, ingenium, grauitas, semper mihi summè placuerint, quæ hoc enim illustriora sunt, quòd artium liberalissmarū cognitione & scientia sunt ornata, non potui non magnopere, & episcoporum ordini gratulari, & Pontifici Maximo, Farnesioq; nostro clarissimo & spectatissimo iuueni agere gratias, qui talem virū ad Christianæ religionis gubernacula induxerint: cuius similes quàm

multos

multos si haberet nostra ætas, non tam graui infamia atq; odio apud omneis ferè nationes sacerdotum nomē laboraret. Vides ipse profectò (potuisti enim iter faciens multa cognoscere) quanta in inuidia simus apud omnes, quàm malè quisque de nostris moribus sentiat. Cui quidem incōmodo remedium est opportunißimū, si præficiantur hi ecclesiarum administrationi, qui ad eas gerendas non cupiditatem quæstus, nec popularem pompam & iactationem: sed fidem, sed iustitiam, sed religionem afferant. Quod quidem Paulus tertius Pōtifex maximè omnium, quos ego nouerim, Pontificum effecit. Est enim semper in cœlum tollenda iustißimis laudibus præstantißimi Pontificis virtus & voluntas. Tantum cuperem, vt quod ipse per sese facit, cæteros quoque, qui habent nominandi facultatem, agere idem, atq; obseruare cogeret. Sed ego in hæc paulisper digressus sum, vt intelligas Marcelle mihi charissime, quod in negotium, & quam in curam sis vocatus: quàm splendidā, quàm amplam, quā difficilē (hoc quidem tempore) & penè inusitatam: etsi non eges tu quidem cuiusquam admonitione. Veruntamen amor in te meus suscipere me partes beneuoli certe, si minus necessarij monitoris coegit. Sed quod extremum est, ego & tibi tuoq; isti honori, quem iampridem meritus nūc demum adeptus es, & ecclesiæ tuæ Neocastrensi, quæ tam spectatum præsidem sit nacta, valde ex animo gratulor. Deumq; oro, vt ista res vobis bene feliciterque eueniat: tuq; maioribus quotidie honoribus dignus existimere. Quod quidem factū perfacile tibi erit, qui &

probitate,& prudentia instructus es:nosq; qui te ama mus,tuæ nunquam laudi dignitatiq; deerimus. Quandoquidem sanctis honestisq; consilijs, cuiusmodi tua confidimus semper futura, Deus, & fortuna,& bonorum amor aßiduè suffragatur.Vale.Carpentoracti,X. Calend.Octobris,M.D.XXXIX.

IAC. SADOL. CARD. HIPPOLYto Estensi S.R.E.Cardinali, S. P. D.

POsteaquàm nuntiū accepi de amplificatione dignitatis tuæ,teq; in ordinem amplißimum S.R.E.Cardinalium magno omnium consensu cooptatum esse cognoui,tantū cepi ex isto honore tuo voluptatis, quantum & virtus tua,& mea perennis, ac meorum omnium,ab vltimis vsq; maioribus penè nostris in familiam tuam obseruantia, & fratris tui clarißimi Principis aduersus me beneuolentia postulat:cuius ego ita multa signa amoris erga me habeo,vt ei me deuinctum nō mediocriter putem. Maximum porrò illud meæ in te obseruantiæ & voluntatis vinculum,quòd sub ditione familiæ vestræ omnes mei ferè & nati,et educati:neq; solùm hi qui nunc sunt, verùm etiam anteà qui fuerunt, & suam ipsi fidem constanter atque integrè vobis præstiterunt, & à vobis ciuilibus sæpe honoribus & præmijs, virtutis causa sunt honestati. Quam ego neceßitudinis memoriam & vetustatem sanctißimè mihi cōseruandam esse iudico. Atque huius mei animi cùm Alfonsus pater tuus optimus esset testis, si viueret, cuius ego temporibus, quantum salua fide mea mihi licuit,omni in varietate rerum nunquam defui:tum fratrē tuum

um arbitror non leuia mea huiusce voluntatis signa in diciaq́; perspexisse. Sed hactenus præterita. Nunc quod huius est temporis, cùm tua virtus & nobilitas aditum tibi præstantißimo in honore, ad tuam declarandam animi magnitudinem, eamq́; volũtatẽ, quam erga Christianam Rempub. habes, aperuerit: quæ quidem Resp. si aliàs vnquam, hoc cùm maximè tempore talibus & viris, & subsidijs eget: primùm gaudeo, tibi oblatã occasionem, omnibus ostendenti, quo è genere, quaq́; ex disciplina, hoc est, quibus ex fontibus honoris, virtutis, nobilitatis, ad commendationem hominum, famamq́; processeris: deq́; eo tibi, & generi tuo, nostræq́; communi patriæ vehementer gratulor. Deinde, polliceor tibi atq; confirmo me in tua colenda amplitudine, ea semper officia tibi præstiturum, vt nunq̃ me non tui cupidißimum atq; obseruantißimum sis iudicaturus. Et quoniã diuino quodam consilio in eandem Reip. gerendæ societatem ambo vocati sumus, si tu ad capescendam Remp. senatoriaq́; munera obeunda dare te volueris, quod tamẽ imprimis à virtute tua expectatur, estq́; in nostri ordinis hominib. ab Deo omnipotente præcipuè propositũ, vt sententijs in senatu dicendis rectè & fortiter publicæ saluti consulamus: promitto me tibi in ea ratione gerendi honoris ita aßiduum comitem futurũ, vt præeunte semper prudentia & virtute tua, te meæ quoq; societatis, & optimæ in Remp. voluntatis nunquam pœniteat. Vale. Carpent. M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Petro Bembo Cardinali S. P. D.

PVtò esse iam maturum aliquid me ad te scribere: nō gratulandi quidē causa, nam etsi tuæ dignitatis amplificatio mihi æquè grata & iucunda accidit, atq; acciderit tibi, quo etiam nomine optimo Pontifici Paulo tertio me obligatiorem factum esse confiteor: tamen quoniam multa insunt in ea, quæ puram & liquidā lætitiam ad nos peruenire non sinant, ego ex mei animi sentētia de tuo sensu iudicans, statui illo gratulationis munere mihi supersedendū esse. Idq; etiam fuit causa cur nullas adhuc ad te literas dederim, quòd nesciebam quo me potißimum vti argumento conueniret. Nunc dimissa mentione tui honoris atq; status, (quem tamen honorem Deum tibi & diuos omneis fortunare volo) fraterno nostro more atq; instituto hæc pauca ad te exarare constitui. Ex quibus nosse posses, valere me, hæreréq; mihi in animo perpetuam memoriā tui absentis. Nihilq; mihi magis in optatis esse q̄ vt te florentem bene valentē in omneis partes audiam saltem, si minus tam maturè quàm ego cupijssem congredi, & de rebus nostris coram alloqui contigerit. Nam ego quidem partim caritate et penuria earum rerum omnium, quæ ad victum pertineant, quo incommodo audio Italiam, & ipsam præcipuè Vrbem premi: partim domesticis meis difficultatibus impeditus, (vt ea tantùm commemorē impræsentia, quæ necessitatem mihi in his locis consistendi afferunt) in Italiam hoc anno transire non cogito. Quod hactenus quidem mihi molestū est, quòd multorum amicißimorum & suauißimorum hominum familiaritate atque conuictu, mihi carendum erit, atque impri-

imprimis tuo. Nuntiatum enim mihi est, te primo quoque tempore ad Vrbem profecturum esse, atque ibi aliquandiu mansurũ. Qui certè si adessem, & tua dulcissima consuetudine ipse fruerer, & tibi quoq; ex me aliquas voluptates darem. Nunc hãc ægritudinem animi eis leniam cõmodis, quæ mihi hîc multa nec iniucunda suppetunt præsertim his quæ capio ex optimarum artium studijs, quæ me sola adhuc detinent: delectationibus cæteris aut consenescentibus omnibus, vt penitus iam extinctis. Quanquam quod ad suauitatem amicitiæ & familiaritatis attinet, multorũ mihi amicorum vicem præstat vir clarissimus Polus, qui apud nos complures iã est menses: quo homine caue mi Bembe quenquam existimes aut dulciorem in congressibus, aut fideliorem in consilijs, aut sanctiorem in omni parte vitæ optimisq; morib. existere: præterea summæ ipsum doctrinæ, summiq; iudicij. Sed quid ago? tibine ego eum laudo, qui tibi ipsi melius notus est, quàm mihi? illud affirmare possum, hòc illius sermones mihi etiam gratiores esse & iucundiores, quòd in magna copia & varietate rerũ, de quibus colloquimur, sæpe nobis de te in loquẽdo incidit mẽtio, in qua diutius cõmorari solemus, Priuulo præsertim tuo materiã & copiã sermonib. suppeditante. Florebellum meum tam humanè à te, tamq; liberaliter tractari, gratissimũ mihi est. Ego illum iuuenem non mediocriter diligo: summaq; in spe sum, fore eũ huic seculo & suis temporib. ornamento. In quo tua quoq; laus nõ minima futura est, quòd ex domo tua atque ex disciplina, tale ingeniũ prodeat. Is maximas ti-

bi sæpenumero apud me per literas agit gratias. Quare eum tibi ne commendo quidem, video enim minimè esse id necesse. Hoc te scire volo: quicquid in eum comitatis & beneuolentiæ tuæ contuleris, id me existimaturum in me abs te collatū esse. Vale mi charißime Bembe. Carpent. VI. Idus Septemb. M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
Federico Fregosio Cardinali, S. P. D.

PRimo illo nuntio, quo te, quanquam absentem & totius negotij ignarum, preclaro tamen Pontificis Maximi de tua virtute & dignitate iudicio, magnoq́; consensu bonorum omnium, in amplißimum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatū cognoui, cepi equidem eam voluptatem, quam vetus nostra coniunctio, & insignis ac mutuus inter nos amor postulabat. Sed verè dicam, in ea animi mei lætitia et gratulatione, maiorē duxi rationem meæ cōmoditatis, quàm aut vtilitatis, aut dignitatis etiam tuæ. Nam tibi quidem ipsi pro tui nominis fama, et multarum ac magnarum celebritate virtutum, quæ in te elucent, non multum mihi afferre atque addere videbatur ista honoris acceßio. Ego verò qui talem collegam eßē nactus, socium in consilijs, coniunctum olim quidem in vita & in amicitia, nūc etiā in Repu. omni laude virtutis prudentiæq́; præstantem, charißimis mecum constrictum summæ beneuolentiæ vinculis, non potui nō efferri maximo gaudio: reputās identidem ipse mecum, spem fruendæ tuæ optatißimæ consuetudinis, qua mihi quondā neq; dulcius quicquā fuit, neq; honorificentius, aut restitutam mihi denuò,

aut

aut certè ostentatam esse. Video enim, si ita res tulerit, vt mihi ad Vrbem omnino sit redeundum, habiturũ me tecum familiaritatem quidem eãdem quam prius, vtilitatem autem in eo genere maiorem, quòd te optimorum in Rep. consiliorum non tam comitẽ, quàm ducem habiturus sum. Quod vtriq; nostrum hoc etiam arbitror futurum esse iucũdius, quòd habebimus magnos viros, omniq; praeditos virtutis & religionis studio, integerrimos ornatissimosq; Cardinales, Contarenum, Polum, Bẽbum, aliosq; satis multos, qui de Republica optimè sentientes, & animorum concordia & suauitate conuictus nobiscum coniuncti erunt. Haec igitur erant, quae primo illo tui honoris nuntio ego cum animo meo tacitus agitabam, non tam de te, quàm de me ipso cogitans: qua quidem cogitatione non mediocriter oblectabar. Tibi autem ipsi vt ne tum subitò gratularer, illa res effecit: quòd statuebã mihi prius expectandum & factum esse, & iudicium tuum. Anceps enim animi eram, neq; certum habebam, quid esses facturus. Memineram enim superioribus comitijs, quibus nos adlecti in senatum fuimus, te vel recusasse quodammodo honorem eundem istum, qui ad adipiscendum facilis tibi fuisset: vel certè non curasse. Qua ex re etiam magnam te laudem consecutum intelligebam. Sic enim tum omnes iudicarunt, te magnitudine quadã animi praeditũ propè singulari, plus in te ipso & virtutibus tuis honoris, quàm in externis istis insignibus repositum putasse. Nũc mutata tota ratio est. Vt enim magni tum animi fuit, negligere honores: sic nunc oblatos vltrò repellere

& Pontificis optimi liberalitatem aspernari, superbum certè extitisset. Quam te vitasse offensionẽ, & Dei vocationi, ac Principis voluntati non restitisse, & mea, & tua, & Christianæ Reipublicæ causa vehementer gaudeo. At nunc tibi gratulor, idq́; ago & animo amicissimo, & incredibili cum lætitia: serò fortasse, si dierum & temporis ratio sola putetur. Sed huius tarditatis culpam infirmitas meæ valetudinis sustineat, quæ me perdiu detinuit, vt fungi ipsemet officio scribendi nõ posse. Nec tamen in gratulando ero longior, quando nec tibi id magis, quàm Reip. est tribuendum: & tu etiam me tacẽte animum probè nosse & perspicere meum potes. Illud, quod ad priuatum meum erga te officium pertinet, libentius commemorabo. Ego cùm te amaui semper, omniq́; honore & obseruantia dignissimum duxi: tum tuis plrimis beneficijs affectus atq; ornatus, cui plus debere me confiterer, quam tibi, habui vnquàm neminem. Nõ enim oblitus sum perpetuæ tuæ erga me liberalitatis, & contubernij olim nostri: quo tempore domus & familiaritas tua maiori etiam honori mihi fuit, quàm commoditati. Quarum ego rerum memoriam conseruo, & gratissima mente prosequor. Tulit autem posteriorum temporum fortuna, vt diuersis locis occupationibusq́; distracti, frui suauitate nostræ consuetudinis non possemus: cuius nunc repetendæ ac recuperandæ spes mihi est oblata. Quæ si mihi, vt cupio atq; opto, sic ex sententia processerit, perficiam profectò, vt meæ in te obseruantiæ, summique amoris, tu fructus eos percipias, qui maxmè vestra amicitia

& tua

& tua amplitudine digni, tibiq́; præcipuè à me debiti sunt, Vale. Carpent. IX. Calend. Maij, M.D.XL.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Gregorio Cortèsio Abbati S. P. D.

FRuctus nostræ amicitiæ, qui ex vsu & congressu quotidiano, communicationeq́; sermonum & cogitationum omnium, percipi vberrimus solet, fuit ille quidem nobis multa & rerum varietate & temporum interruptus: quòd in simili & voluntate, & natura, dissimilitudine quadam curarum atq; actionum, & longinquitate regionum fuimus ferè disiuncti. Sed tamen & tua eximia virtus, præstansq́; optimarum artium scientia, te animo meo præsentem semper constituit: & amicitiæ fides (sicut ego mihi persuadeo) item me tuo: vt si absfuimus corporibus, animis tamē proximi, copulatiq́; fuerimus. Ac nunc tāto interuallo literarum inter nos facto, quòd propter consuetudinem ad te scribam, ne forsitan mireris, ratio tibi à me mei facti reddenda est. Ego te, Cortesi optime, & doctissime, cùm talem iamdiu virum esse cognouissem, qualem omnes existimāt, omnibus ingenij, humanitatis, doctrinæ ornamentis præditum, amare cœpi ab initio non mediocriter: nec communi illo, quo omneis bonos diligimus: sed præcipuo quodam, & singulari amore. Quā animi mei propensionē erga te, secuta aliquot locis inter nos, breuis quidem illa, sed iucunda congressio, confirmauit. Neq; verò postea memoriam vnquam tui, quanquā absens, intermisi. Sed quod vsu venire interdum solet, vt accidant res occasionesq́; nonnullæ, quibus ad acriorem

amicorum absentium recordationē animus commoueatur: id mihi nunc contigit, aduentu ad nos, vel reuersione potius, Anto. Florebelli nostri. Quem & ipsum doctissimum iuuenem, mihiq; carissimum, cùm per se libētissimè vidissem: tum accessio ad eā voluptatem, quam ex eius aduentu cœpi, non exigua fuit, quòd is de absentibus amicis ac necessarijs meis, ea quæ scire cupiebam, exposuit mihi omnia: in quib. multus de te nobis sermo, isq; iucundissimus. Faciebat aūt et conditio temporum & necessitas rerum communium: quas hodie videmus in graue discrimen adductas, vt in percontandò de te diutius commorarer: partim id mihi sumens ad animi solatium & oblectationem: partim, in eam solicitudinem atq; curam, quam pro Repub. capio, conuertens & referens. Ac mihi quidem in magno meo ac penè intollerabili dolore, quem ex Federici Fregosij, vtriusq; nostrum, vt tute scis, amicissimi, summi præterea & singularis viri ac Cardinalis, morte acceperam: non mediocris leuatio erat tuarum insignium virtutū, & mutuæ inter nos beneuolentiæ commemoratio. De Repub. autem ita cogitabam, cùm ea tali suo tempore, ex tanti viri interitu grauissimè esset affecta, debere nos omnes, qui eam saluam & incolumem esse cupimus, dare operam, & elaborare pro sua quenq; parte, vt ad ipsius gubernacula ij admoneātur, qui ferre illi opem, & subuenire periclitanti possint. Quo quidem è numero tu cùm semper aptus, tum hoc tempore præcipuè præstans eximiusq; iudicaris: cùm reliquis tot tam luminibus extinctis, eluceat virtus, & doctrina, & integritas tua.

tas tua. His ego curis & cogitationib. excitatus, prater & meã & tuã expectationem, vt ad te scriberẽ adductus sum: non memoriã tui & beneuolentiã, tanq̃ obsoletam renouans, quæ semper apud animũ meũ incolumis seruata est: sed hoc recens tibi consiliũ meum scribens, qui decreui, & statutum habeo, curare atq; eniti quantum in me est, vt ab ijs quos penes est potestas, tui honoris ratio, & vtilitatis simul Reip. habeatur. Hoc si si in vrbe & curia præsens adessẽ, agerẽ fortasse accuratiùs & vigilantiùs. Nũc quando absum longè gentiũ, sicut ipse perspicis, ita contendã tamen, vt mea mihi teste animi cõscientia, quã ego omnium rerũ facio longè plurimi, nullum à me officiũ, quod sit vel amicitiæ vel Reip. debitum, prætermittatur. Tu interim, vt valetudini seruias, saluumq; te nobis conserues, & Isidorum Clariũ tuum, hominem doctissimum, virumq; optimũ meis vt saluere verbis iubeas, abs te peto. Carp. 1541.

IAC. SADOLETI S. R. E. CARDINALIS EPIST. LIB. XIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E CARDINALIS Gaspari Contareno S. R. E. Cardinali, S. P. D.

POLVS collega noster, optimus atq; amplissimus vir, dignissimus illa fortuna in qua erat natus, nõ hac quæ nunc illi obstat, grauiterq; infesta est, iter faciens in Hispaniam, Carpẽtoracte ad me diuer-

diuertit: suoq; mihi aduentu cùm non mediocrem dolorem, tum magnam etiã attulit voluptatem. Videre enim & aspicere hominẽ eum, quẽ summè diligo, et affari præsentem, quem absentẽ desiderare sum solitus, insigni quadã lætitia me afficit. Audire autẽ ex eodem acerbos familiæ suæ casus, & nobilissimã immanitate teterrimi Tyranni penè extinctã domũ intelligere, sanè vsq; eo mihi miserũ et crudele visum est, vt nisi eiusdẽ Poli, cui erat illa calamitas inflicta, virtute & sapiẽtia lenitus essem, modũ meo dolori facturus nõ fuerim. Verùm ille, quia suis in rebus omnib. animi cõstãtia et moderatione est, cùm Deo semper se subijciens, atq; illius voluntati obtemperare paratus, de suis acerbissimis rebus, tanquã de alienis loqueretur: suum domesticũ quidem incommodũ fortiter ferebat: de publico verò Christiani nominis incõmodo grauius commouebatur. Cùi certè communi Christiano nomini ab impio Rege (si Rex est appellandus is, qui feritate animi & magnitudine crudelitatis iam ne hominis quidem appellationẽ retinet) noua atq; inaudita omnibus seculis iniuria allata est. Quod tamen ego diuina prouidentia fretus non diu illi inultum futurũ esse cõfido. Sed cum Polo nostro reliqui sermões habiti, qui sunt partim de Rep. rebusq; vrbanis, partim de amicorum et familiariũ nostrorum statu, gratia, autoritate, periucũdi nobis fuerũt. In quibus nimirùm de te plurima mentio. Nam nec mihi percontandi, neq; illi commemorandi de tuis dictis factisq; omnibus satietas erat vlla: tanta est vtriusq; nostrũ virtutis tuæ opinio, iure illa quidẽ à nobis suscepta. Quid

enim

enim tua prudētia, integritate, sanctitate est illustrius? Sed quò ista in te maiora præstantioraq; sunt; hoc noster amor in eundem te ardentior, disiunctionē à te meam (de me enim præcipuè loquar) molestiorē mihi facit videri. Itaq; quanquam hîc multa sunt, quæ me nō inuitū detineant: locorum amœnitas, cœli salubritas, earum rerum omnium, & quidem optimarum copia, quæ ad vitam victumq; pertinent: tum autem vel imprimis amor horum populorum, qui vt à me diliguntur, ita me vicißim diligūt ipsi, omnesq; in meo vultu atque in excubijs quodammodo meis acquiescunt. Tamen vt Romam interdum desiderem, vos, vos amici mei facitis: & imprimis tu optime Contarene, cui omnes mei sensus ita valde sunt consentiētes, vt nulla nostram non fortuna, sed iudicio contractam familiaritatem, atque amicitiam, labefactura ætas sit. Sed nimis lōgè progredior in his rebus, quæ nec modum vllum, nec finem habent. Quæ enim mea ergate beneuolentiæ simul & obseruantiæ par inueniri poßit oratio? Quare, vt in pauciora conferam, scito, me tui absentis memoriam summa cum fide & beneuolentia retinere. Heri vesperi accepi ab Vrbe literas, in quibus mihi illud iucundißimum, quòd mei certiorem me faciunt, te libenter meo rogatu recepisse causas Ducum Bauariæ summo Pontifici commendandas: quo nil mihi gratius efficere potuisti: neque item (vt arbitror) tuæ virtuti, autoritatiq; conuenientius. Illi enim fortißimi ac nobilißimi Principes, & in causa Dei religionisq; firmißimi, dignißimi profectò sunt, quorum ab omnibus nobis,
quibus

quibus Christiana Respub. est curæ, honoris ac dignitatis ratio vel maxima habeatur. Quapropter abs te peto, vt & pro amicitia nostra, & pro constantissima fide tua, quod iam susceptum abs te est, in eo nauiter persistas: remq́; ita geras, vt Duces illi intelligant, me etiam absente sibi non deesse in vrbe Roma optimorum & diligentissimorum Cardinalium patrocinium. Iisdem de rebus scripsi ad Ambrosium Gupembergum, hominem vsu multarum rerum præditũ, ad te vti adiret, communicaretq́; tecum cogitationes quasdam suas & cõsilia, quibus commodissimè rationibus obuiam iri Luteranis, & consuli eius nationis populis ac principibus possit. Quem tu pro tua singulari humanitate diligenter audies: reliquaq́; ages apud Pontificem maximum, quæ tibi Reipu. vtilia esse videbuntur: imprimisq́; ipsum Ambrosium in finem tuam vti recipias, & quoad honestè facere poteris, faueas illi tua autoritate & gratia in eis rebus consequendis quas ipse optat, te amplissime Contarene rogo atque oro. Vale. Calend. Februarij M.D.XXXIX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Caspari Contareno Cardinali S.P.D.

TE & amici, & optimi atque integerrimi hominis officio apud summum Pontificem, & reliquos nostros collegas functum esse gaudeo. Id certè egisti, quod ab vno te potissimum, & à tua præstantissima virtute potuit expectari: cùm idem tu & grauissimus testis, & verus amicus, & maximè peritus earum rerum, de quibus agebatur, existeres. Quare hoc quoque sit in ma-

gno

gno numero tuorum erga me meritorum. In epistola mea ad Geneuates, ea quæ notas legi perdiligenter, totamq; rem cum eruditissimo Polo cõmunicaui. Quòd in ea scripsi, visum esse Spirituisancto & mihi, in eo nihil sum equidẽ elatum neq; arrogans meditatus: quinetiam me deprimere volui, ne si tantũmodo mihi visum id fuisse dicerem, plus mihi ipse tribuerem, quàm ferri posse videretur. Atque illud dictum tamen dupliciter sum interpretatus: nam & scripturæ sacræ morem loquendi imitari me dixi, & re vera ita esse, vt quæcunque recto & pio erga Deum aguntur animo, ex Spiritu sancto cuncta sint. De iustificatione & iustitia, placet mihi vehementer tuarum rationum contextus & distinctio ex Aristotele sumpta. Sequitur enim certè charitas cursum illum antecedentem, quo ad iustitiam peruenitur: non tamen sequitur eadem charitas (meo quidem animo opinioneq;) iustitiam, sed eam ipsa constituit: vel potius charitas ipsa est iustitia. Habet enim formæ vim charitas: forma autem est id quod ipsa res. Cùm ergo acceditur præeunte illa præparatione ad iustitiam, acceditur vnà et ad charitatem: ad quam cùm est peruentum, tum iustitia per ipsam charitatem constituitur. Iustitiam voco, nõ vulgari, neq; Aristotelico nomine, sed Christiano more & modo, eam quæ omneis virtutes complexa continet: neque id humanitus, sed instinctu influxuq; diuino. Quam ipsam iustitiam quòd talis ea & huiusmodi sit, hoc est Christiana atq; diuina, charitas sola efficit. Hæc orationem fortasse longiorem requirerent, nec mihi fuit in alijs scriptis occa-

sio ista explicandi. Sed quod ad rem nunc pertinet; scito me sentire tecum: ita tamen vt charitas non iã partam iustitiam subsequantur, sed formet ipsa & constituat iustitiam. Qua tamẽ in sentẽtia tu quoq; videris esse. Sed (vt dixi) pluribus hæc fortasse verbis essent exponenda, nec facilè committi epistolæ possent: præsertim his qui iam flagrare incipiunt caloribus. In quibus mei suburbani horti hoc mihi amœniores iucundioresq; sunt, quòd eos interdum amplissimus vir Polus noster visere humanissimè, & mihi cupientissimo suauitatis suæ copiam facere non grauatur. Vtinam, iterum dico vtinam, te nobiscum vnà optime Contarene haberemus, disceremus profectò simul viuendo & lætando quibus in rebus beata verè consistat vita. Sed hæc alias. Vale, XIII. Calend. Iunij, M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Caspari Contareno Cardinali S.P.D.

POlus noster, qui à nobis hinc discessit, ita magnum sui mihi reliquit desiderium, vt à cogitatione & dolore auocare animum non possim. Non solùm enim beneuolentia erga illum moueor, verùm etiam indignissimæ illius fortunæ misericordia: quæ talem virum tam acerbè opprimit, vt omninò virtuti inimicam se offerre videatur. Sed certè hos non illius tantùm priuatos, sed publicos Christianæ Reipub. casus, quos principes nostri tam lentè ferunt, Deus sibi sumet & prouidendos, et vindicandos: atq; vtinã nõ iam cepisset vlcisci. Ego enim quantũ humana ratione assequi possum, non video quem exitum Principum consilia sint habitura: à quĩ

à quibus vtinam aliquando optimus Pontifex noster se emergat. Pro cuius honore & salute excubo animo, gratiamq́; me illi maiorem habere iudico, qui de me optimè meritus est, si timeã ea quæ accidere multa possunt, quã si præsenti illius fortunæ sim gratulatus. Sed quoniam de his aliud erit loquendi tempus, id quod mihi fuit in scribendo propositum, nunc potius exequar: vt tibi optime et mei amãtißime Cõtarene, meos hosce populos omni studio commendem: in quos ego sum tanta beneuolentia affectus, vt parentum charitati ergà filios non cedam. Ipsi legatos mittũt ad vrbem, qui de incommodis prouinciæ summum Pontificem edoceant: petantq́; remedia suis rebus necessaria. Præcipuè contra Iudæos, quorum est dominatus in his locis non ferẽdus. Nam tot priuilegijs istinc muniti sunt, vt planè domini Christianorum sint effecti, cum maxima quidem pernitie & tanquam strage horum populorum: è quibus quotidie aliquos cedere bonis, & suis laribus familiaribus emigrare cogunt. Quod nationibus finitimis omnibus, quæ carent prorsus hac Iudæorum peste, & mirabile videtur in sedis Apostolicæ imperio, & non sine graui infamia nostra est diuulgatum. Sed ego singula non colligam. Statum & salutẽ huius prouinciæ tuæ fidei, integritati, iustitiæq́; commendo: vt faueas, vt suffragere, vt te apud summum Pontificem interponas, quo ea quæ honestè petierint, facilè etiam consequantur. In quo quàm gratum mihi sis facturus, ne conabor quidem tibi exponere: cùm tu id per te satis cognosse queas. Tuum equidẽ amorem, studium, diligen-

tiam, si alia vlla in re, in hac permaximè flagito. Verū pluribus apud te vti verbis, nostræ fortaßis coniunctißimæ necesßitudini non conuenit. Quare hîc finem faciā: de te id semper optans atq; sperans, quod mihi ipsi summo quantum possum: vt reposita omni in Deo nostrarum rerum spe, læto & iucundo animo vitam traducamus. Vale amplißime, & mihi charißime Contarene, etiam atq; etiam vale. Carpentoract. Prid. Nonas Octobris, M.D.XXXIX.

IAC. SADOL. CARD. GASPARO Contareno Cardinali, S. P. D.

SVperiore anno cōfeceram quidem secundum meum de Aedificatione ecclesiæ librum: sed non retractaueram, quod deinde æstate proximè exacta feci: eumq; describendum curaui: quam nunc ad te mitto, tuæ & prudentiæ & doctrinæ totum me permittens: teq; enixius rogās, vt ea qua soles humanitate & beneuolentia, me & corrigere, & admonere ne graueris. Forsitan facio interdum temerè, qui sententias meas aduersus tuas argumentationes defendam. Sed debet hoc esse (vt ego iudico) in nostra familiaritate liberū: ne aßentari inter nos, sed amicorum uti officio videamur: præsertim cùm editio libri in longum tempus sit conferenda: & quo ad is excuditur ac perpolitur, licitum sit nobis disputare et ambigere: nec refellere solùm, verùm etiam refelli. Nā cùm edendi quidem dies aduenerit, nihil omnino sine tuo consilio faciam. Nec verò habeo in præsentia aut doctiorem quenquam, cuiq; magis confidam, quàm ipsum te: aut amantiorem etiam mei. Atque ego quidem obtun-

obtundere te non desino, & in tua grauiora studia importunus irrumpere. Sed ignosce mihi, facere aliter nõ possum: ea est opinio mea de te, ea spes & expectatio amoris erga me tui, vt quicquid ego agã, quoquóue modo me geram, nihil omnino assequi mihi videar, nisi id & cõmunicatum tecũ, & abs te potissimum approbatum fuerit: Facit aũt naturæ tuæ bonitas, humanitas, liberalitas, vt nõ liberius solùm ad te adeam, uerùm etiã audacius. Sed vt ne de his plura, (etenim vereor, ne hæc quæ dicta sunt, in tanta nostra cõiunctione amoris & animorũ, etiã nimis multa esse videantur) habes librũ, quẽ vt perlegas totum, & accuratè excutias rogo. Multa sunt in eo de sacramẽtis ecclesiæ cõscripta cõtra Luteranos: in quibus si non doctrina & ingenium, mea tamẽ voluntas in veræ pietatis studio egregiè constãs apparebit. De quibus rebus, omnibus exquiro iudicium tuum: idq́ præterea te precor, vt cum amplissimis collegis nostris, & concordissimis fratribus, Fregosio, Bembo, Polo, meam lucubrationem communices. Neq; vrgeas tamen, nisi tantum, quantum eos videris in legendo oneris atque curæ libenter velle suscipere. Nè fortè dum ego meam vtilitatem quæro, alijs molestus sim: & præsertim ijs, quorum ipse omnes solicitudines & molestias meo labore atq; ærumna redimere paratus essem. Ad horum numerũ addes Rodulphum Pium collegam nostrũ, dignissimũ (meo iudicio) qui in summorum & optimorum Cardinalium numero censeatur: eundemq́ præterea amantissimum mei. Sed ne tibi præscribam omnia, ages in meorum scriptorum lectio-

ne & correctione, quod tibi ex fide tua et amicitia nostra æquum rectumq́; videbitur. Nos hic optimè valemus: in literis aßidui sumus, nec in suauitate huius vitæ quæ mihi in his locis proximè accedere ad cœlestem illam vitã alteram videtur, quicquã habemus quod nos angat atq́; turbet: nisi interdum Reipub. statum, quam video quotidie in deterius ferri. Quòd si priuatim quoque aliquid aliquando sentimus molestiæ, id omne nascitur ex eo desiderio, quo tecum & cum cæteris similibus tui nonnunquam esse, & viuere cuperemus. Sed hæc Deus viderit. Tu vt valeas tibiq́; vt persuadeas, me ex omni mente, et ex omnibus sensibus penitus esse tuum, à te optime atq́; amplißime Contarene peto. Carpent. III. Calend. Februarij, M.D.XLI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
Reginaldo Polo S.R.E.Card.S.P.D.

QVanquam literæ tuæ, quas Idibus Nouembris Verona dedisti, serius ad me allatæ sunt: easq́; ego ineunte Ianua. accepi: tamen quoniam in illis tuum nomen, & tua mihi perspecta, eademq́; semper dulcis, insignis erga me beneuolentia se ostẽdebat: nõ illæ semel à me, sed sæpius etiam atque etiam perlectæ sunt, cùm te mecum quasi loquentem in illis viderer audire: tuamq́; illam mihi non ignotam virtutem, humanitatẽ, comitatem, in eisdem recognoscere. Qua dum frui mihi fuit licitum, quãdiu videlicet mecum in his locis cõmoratus es, nihil meæ fœlicitati deesse existimabã. Nũc absentem ita animo requiro, vt in magno dolore dirempta suauißimæ consuetudinis nostræ, tui tamen nominis me-

nis memoria et recordatio mutui nostri amoris, magnopere me sustentet. Atq; ego quidem post discessum tuũ cùm solicito diutius animo nuntiũ de te expectans, tandem aliquando literis tuorum, quas Paulus acceperat, certior factus essem, te in eũ locum, quò maximè optaras, hoc est Veronam, & ad vtriusq; nostrum hominẽ amantißimum, ipsumq́; dignißimum qui ab omnib. nobis ametur, Episcopum Veronensem, tutò peruenisse: statim exhilaratus animo, literas ad te dedi, quas tardius suspicor ad te fuiße perlatas: aut ne perlatas quidem. Siquidem habeo Roma sat recentes, in quib. fasciculi nostri mentio nulla fit, cùm tamen dierum ratio aperte indicet, literarum reddendarum tempus iam præteriiße. Sed quicquid acciderit de literis, nõ est in chartis, neque in atramento positus noster amor: sed in cordibus vtriusq; nostrum, nõ tam inscriptus ille quidem, quàm inustus, vt deleri non poßit. Quod quoniam neutri nostrum de altero potest eße dubium, huius sanè rei commemoratione omissa, ad ea quæ sunt huius temporis veniamus. Quanquam quòd Simonetæ nostri mortem in tuis literis defles, nihil facis alienum humanitate tua: planeq́; ego agnosco quantũ mihi in eo tribuas. Scio enim te mea imprimis causa, illius summi viri casum ægrè ferre: quem mihi amicißimum, & tu esse intellexeras, & ego re ipsa quotidie experiebar. Sed etsi tu rationes affers, quare minus dolendum nobis sit: egoq; & sapientiæ, & autoritati tuæ assentior: tamen illud efficere non possum, vt meo arbitratu dolori moderer. Non sum equidem ita institutus, sed ita sum na-

tus, vt quos amare semel cœpi, (quod multis de causis sæpe accidit: præcipuè autem eam ob causam, cùm me amari intelligo mutuò) eorum amißionem molestius feram, quàm videatur hominis in rebus fortuitis multum exercitata ratio postulare. Quamobrẽ facere non possum, quin desiderem illum mortuum: multisq́ue et magnis illius officijs virtutibusq́ue priuatus, non incommodum meum lugeo (est enim id degeneris animi) sed familiaritatem hominis, sed integritatem, sed fidem, constantiamq́ue amicitiæ, quam ille mihi cumulatißimè præstabat, vehementius requiro: quod absque dolore animi fieri non potest. Vt enim illi nihil euenerit mali, quod quidem ita esse persuasus sum, cùm audio eum cum sua pietate, tum Dei fretum bonitate & clementia, non solùm alacriter, verùm etiam libẽter è uita excesßisse: habet tamen amor aculeos quosdam, quos difficillimè vitare viri boni possunt: qui me pungunt & stimulant, & in recordatione faciunt dolorem. Sed opinor his nos modum constituemus. Symonetæ memoriã et nobis ipsi seruabimus, & in precationibus eam Deo subijciemus: quod vnicum iam est fidelis nostræ amicitiæ officiũ. De te ipso mi Pole, quòd Romã saluus perueneris, quòd ipso primo in introitu in duo lumina nostri ordinis incideris, Contarenum & Bembum, quod fueris ab optimis, amicißimis, præstantißimisq́ue hominibus summa cum lætitia & hilaritate acceptus, & gratulor tibi, & mihi plurimũ gaudeo. Videor enim mihi quasi vobiscũ vnà adfuisse. Etenim quid tandẽ interest, vtrũ gaudeas ipse an lætantibus amicis simul gaudeas? quin maior etiam

(meo

(meo iudicio) voluptas est, gaudere gaudiũ amicorũ, quàm suum. Siquidem vbi plus officij sit, ibi maior esse animi lætitia solet. Vos ergo inter vos congressu complexuq; vestro, ego absens auditu vestræ iucundissimæ congressionis lætatus sum. Si tamen ego absens, qui & ipse per me suspicor, & ex tuorum literis intelligo, plurimùm vobis inter vos sermonẽ de me fuisse: cũ in ore trium optimorum, atq; omnis penè memoriæ, honore, ingenio, innocẽtia, doctrina ornatissimorum hominũ, meũ nomen versaretur. Quos ego iure iamdudũ treis elegi, in quibus mea studia omnia et officia collocarem: quos haberem in amore & in obseruantia omni eximios. Hîc est tibi Pole videndum, ne, quod in literis tuis facis, vt mea erga te officia verbis magis augeas, quàm illa merita sunt, facias idem apud alios: ne ea in te, quæ cæteris in rebus abundat, in hac re vna duntaxat prudentie requiratur. Quid'enim ego egi, quod si vel minima laude dignũ, aut quod non tibi multo maius à me officiosiusq; deberetur? Si cõmunia quædam officia, quæ in mediocreis etiam homines conferri solita sunt, in vnum omnium præstantissimũ virtute, nobilitate, dignitate, contuli: iccircóne videbor magnum quid egisse, quodq; tu tam gratis & amantib. verbis prosequaris? Imò ego, qui te certè amo coloq; mirabiliter, rusticitatis tamen meipsum condemno, qnesciui quẽadmodum voluißem, et quemadmodum tua excellens dignitas postulabat, beneuolentiam in te meã tibi declarare. Quare cùm tua commemoratio meorum erga te officiorum ruborem mihi potius incutiat, quàm vllam afferat cau

ſam, in hoc genere quidem, bene de me ipſo exiſtimandi: quæſo obteſtorq́;, vt conſeruato inter nos neceſſitudinis vinculo, quo ad æternam (vt ego ſtatuo) amicitiā & beneuolentiam coniuncti ſumus, reliqua alter alterius officia, non tam efferamus verbis nos quidem, quā cùm opus erit, mutuo requiramus. In quo tuæ ſemper partes ampliores futuræ ſunt, & gratificandi, & beneficijs afficiendi: cùm non ego ſolùm, ſed mei hi populi omnes, in tua ope, autoritate, patrocinio, magnam ſpei ſuæ partem repoſitam habeant. Quicquid porrò meis commodatur, mihi certè commodatur, qui illorum cauſa nunc cùm maximè laboro. Etenim vt tu ſcias, dilatio data debitoribus Iudæorum, cuius tu vel imprimis extitiſti auctor, ad exitum iam adducta eſt: neque quicquam vltrà iam in expectatione eſt, niſi vt ſecundum hoc biduum, compleatur carcer hominum miſerorum, & ad ſoluendum impotētium, duriſſimo tempore anni, annona cariſſima, pauperibus peſſimè affectis. In quo magnus quamplurimis luctus, mihi animi dolor paratus eſt: cùm tamen interea actorem Prouinciæ ſatis pridem in vrbe habentes, nihil adhuc humanitatis & miſericordiæ potuimus conſequi. Id credo fit ſummi Pontificis occupationibus, propter quas fortaſſe aditus ad eum non fuit. Nam illud quidem mihi perſuadere non poſſum, tam ſapientē Principem, ſi cognouerit incommoda ſuorum populorum, nō opem illis & remedium allaturū. Nos interim patiemur acerba, & (ut ego iudico) minimè æqua: ſed ſunt qui cōtra putēt Verùm ſuus cuique ſenſus, ſuaq́; exiſtimatio eſt. Apud

nos

nos minimũ vtilitas, plurimũ semper valebit officium atque fides. Nullaq́ erunt bona veritate & virtute nobis potiora. Sed hæc hactenus. Habeo à Bembo suauissimè scriptas literas: quibus impræsentia valetudine impeditus, accuratè respondere non possum. Epiphora enim tentor, eaq́ mihi in dentes & gingiuas dolorem injicit: qua etiam molestia coactus sum aliquod hosce dies studia intermittere, hasceq́ ad te literas negligentius scribere, quàm voluntas mea ferret. Quin Paulus quoq́ leniter ægrotat: verùm id perbreue futurum est, omniaq́ iã illi sunt ad salutem explorata. Ille verò & Paulus alter vnà, uel tota potius nostra domus, quæ tua eadem est, eiusmodi & tui & tuorum memoriam conseruat, nihil vt fieri possit, neq́ in amore, neq́ in desiderio vehementius. Tu Contareno, & Bembo, Ludouico item, & Priulo tuis, plurimam à nobis omnibus salutem. Legi sanctissimæ & prudentissimæ fœminæ Victoriæ Columnæ ad te literas, in quib. illa mei mentionem facit, videturq́ hic nostrã stationem approbare, quod ego incredibiliter gaudeo, mea consilia tantæ esse et virtuti, & sapientiæ probata. Te quidem rogo vti operam des, quò hæc illa ex te, meamq́ præterea in se obseruantiam beneuolentiamq́ quàm primum intelligat. Nos hîc audiuimus quæ comitia habita sunt, ad quæ tu tempore ipso aduenisti: nihildum tamen earũ rerũ quas cupimus, cognouimus: quæ vbi singula ad nos certiùs & distinctiùs fuerint allata, tum constituemus, quid nobis etiam agendum sit, & quibus, quatenusq́ gratulandum. Tu valebis, & nos diliges, etiam atque etiam Vale.

Vale. Carpent. XVI. Calendas Februarij, M.D.XL.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Reginaldo Polo S.R.E. Card. S. P. D.

TVis literis mense Februario ex Vrbe datis, quòd ad huc nō responderim, iusta mea hæc apud te erit ex cusatio, quòd minus cōmodè valui. Multa enim pituita & alui fluxionib. diu conflictatus, laboraui morbo, non tam periculoso illo quidem, quàm molesto: abfuit enim febris. Sed tamē et meæ vires debilitatæ, et corpus vsq; eo fuit extenuatum, vt non esset certa, neq; explorata mihi ratio salutis. Nūc cū Dei benignitate melius mihi sit, iamq; ad literas & studia mea pristina reuerti cœperim: non putaui mihi prætereundum esse, quin ad te primo quoq; tempore literas darem. Scito igitur tuas mihi fuisse iucūdißimas. Etsi enim constituta amicitia, et amore mutuo perfecto, studiū scribendi videtur esse superuacaneū, nisi si quid sit eiusmodi, quod absentiū amicorum scire atq; intelligere intersit: tamen omnis semper cōmemoratio beneuolentiæ iucunda est, etiam si non sit necessaria. Priulum quidem meū concertasse tecum, causamq; meā tueri & defendere conatū esse, quēadmodum mihi scribis, ita credo. Sed tamē vereor ne magis suum ipse ostentare ingeniū, quàm ius meum tutari voluisse videatur. Solent enim magni isti patroni, qui suæ eloquentiæ plurimū confidunt, suscipere interdū nō bonas causas, vt cū iudicio vicerint, non iuris veritas illi suffragata, sed ipsi ius sibi fecisse, et veritatē causæ appinxisse videantur. Qui si in disputatione quā habuit tecū, me amantißimū tui esse dixisset, nec sine

aliqua solicitudine animi fuiße, quoad tuis de rebus certior fierem: verè illa egißet, eaq; dixißet, quæ mihi vsu certè euenerunt. At nō hoc fuit satis ingenioso homini, suamq; dicendi copiam vbiq; ostendenti. Iam enim illa non vera, te culpam admisisse, mea multa & magna erga te officia extitiße. Quorum primum in tuam naturam virtutemq; non cadit, alterum ego non agnosco. Quicquid enim egi tua causa, si quid modò egi, inferius id multò est, quā tuæ præclaræ virtutes postularint. Nec verò video me egiße quicquam, nisi quod prætermitti sine scelere non potuit. Quin interdum memetipse rusticitatis arguo. Tali enim à me viro, qualis es tu, non animus, neq; domus, quæ communia sunt, sed salus ipsa & vita debuit eße exposita. At tu, quantum, quæso, honoris mihi habuisti? quantum etiam fidei? qui te mihi potißimum & meis tectis cōmisisti? quod tuum testimonium meæ integritatis, atq; officij, cùm mihi vehementer honorificum fuerit, si id cogitaßet, & sibi proposuißet Priulus, non ille te in me negligentem, sed me in te potius minus gratum differuißet. Sed tamen, quando amore mei adductus, fauere mihi voluit, & quodammodo aßentari: diligam hoc nomine etiam hominem neceße est, & amantius cōplectar, quòd meas absentis partes defendendas susceperit. Quare tu illi plurimam à me etiam atq; etiam dices salutem.

Dialogos de me cū summo Pontifice à te habitos libentißimè legi, tuamq; pristinā erga me beneuolentiā recognoui: cui nunquā parem gratiam referre potero. Hæc enim ea sunt officia, quæ me vehementißimè obligant.

gant. Illud mihi accidit optatiſsimũ, quòd de me reuocando verbũ ab eo nullum. Ad quod, quæſo incumbe mi Pole, vt mihi viuere in honeſto ocio liceat: quando iſta negotia placere mihi non poſſunt. Qui ſi noſſes quæ nunc ſint rumoribus hominum peruulgata, etſi ea fortaſſe ſcis, (non enim obſcura ſunt, ſed paßim in circulis angulisq́; omnibus iactãtur) dolore animi mecum vnà tabeſceres. Erumpunt porro omnia in illius caput & nomen, quẽ nos & veneramur, & diligimus, & cuius beneficijs maximè obſtricti ſumus. Quæ ego non commemorabo, ne & augeam dolorem meum, & tibi moleſtiam afferam. Illud certè patet & perſpicuum eſt, quicquid eueniat in Repub. Chriſtiana aduerſi atq́; mali, de eo ſtatim homines culpam in nos, & crimen conferre paratos eſſe, vt occultari diſsimulariq́; non poßit, quæ ſit omnium mortalium de nobis & de moribus noſtris planè iã exiſtimatio. Sed abeamus ab his, quæ præter modum moleſta ſunt. Contarenus noſter valdè humanè egit mecum, qui me voluit abſentẽ nihilominus participẽ eſſe earum pecuniarũ, quæ noſtro ordini attributæ, diſtribui ſolitæ ſunt dũtaxat inter præſentes: quod ego profectò nec cogitaui vnquam, nec poſtulaui: quò etiam illius benignitas erga me eminentior. Nam quod à Caſulano mẽtio fuerit facta, ille ſponte ſua hoc egit, nullo admonitu meo. Non enim meum eſt aucupari lucra, nec ea quæ mihi non debeantur flagitare. Sed et Caſulanus vir optimus, qui me admodũ diligit, mei cõmodi curã, me etiam inſcio, ſibi habendam putauit: & apud illam præſtantem atque eximiam Contareni

noſtri

nostri virtutem, humanitatē, integritatē, video monitore nihil fuisse opus, per se enim ille propensus ad me iuuandum, & omnibus beneficijs afficiendum assiduè est. Cui vtinam aliquando referam meritam gratiam: habebo quidem semper. Nam etsi mihi nullum emolumentum, nullaq; vtilitas ita est cordi, vt vel minimum velim de mea dignitate propter eam deperdere: tamen habere hæc indicia amoris à summis viris, maximam ego arbitror esse dignitatem. Quapropter abs te peto, vt illi & meis, & tuis etiam (si tibi videbitur) verbis agas gratias. Prouinciales hîc nostri te maximum in modū diligunt, atq; colunt: suamq; tibi salutem referunt acceptam. De meis studijs nihil possum tibi impræsentia polliceri: instat enim æstas, quod ego tempus consumere in mansuetioribus literis soleo. Librum tuum magna ex parte legi, animumq; in eo tuum magnum atq; præstantem, copiamq; vnà & eruditionem, imprimis verò studium pietatis ac religionis vehementer probaui. Da operam vt valeas. Carpent. IX. Cal. Maij, M. D. XL.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Gulielmo Poieto Cancellario Galliæ, S. P. D.

ACcepi literas tuas tertio Idus Nouembris Lutetiæ datas, plenißimas amoris, humanitatis, prudentiæ, quæ meum, quod ego diu antè de tua præstanti virtute & dignitate feceram iudiciū, nō modò confirmarunt, verùm etiā auxerūt. Ita enim scriptæ sunt, vt nullum omnino in illis officium, quod vel à sapiente homine expectandum sit, vel benignitati & amicitiæ debitum

esse

esse videatur, abs te sit prætermissum. Quodq́ me mirificè imprimis delectauit, omnia in tuis literis sic aptè, ornatè, grauiterq́ explicata, tum verbis, tū sententijs, vt mihi videaris, id quod magnorū quidem virorū est, sed tamen non tam valde occupatorum sicut tu, cùm rerum gerendarum prudentiæ, elegantiam quoq́ orationis vt coniungeres, non mediocriter laborasse. In quo genere laudis (dicā enim quod verum est) expectationem meam longè superasti. Cognoram equidem antea excellens ingenium tuum, & in arduis rebus agendis atque administrandis consilium, diligentiam, industriāq́ perspexerā. Non enim mihi tuus animi sensus, & ad laudem impetus fuerat ignotus. Sed re vera in tāto cumulo ponderéq́ negotiorum, quæ tibi maximis curis occupationibusq́ districto, quotidie affluant, & superfluāt necesse est: quòd aliquam quoq́ partem cogitationum tuarum & temporis liberalib. studijs impertires, non mihi venerat in mentem de te existimare. Quod quoniā nunc habeo ex tuis literis exploratum & cognitum, si quid ad eam addi beneuolentiā potest, qua ego te iā pridem singulari sum complexus, erit hæc etiam causa vnà cum reliquis & sancta & grauis, quamobrem tu à me plurimi videare esse faciendus. Sed hæc quæ longiorem desiderant orationem, in aliud tempus differenda sunt. Venio nunc ad ipsas literas, in quibus mirari mihi visus es, quod ego in graui meæ dignitatis & libertatis dispendio, tantula de re (ita enim scribis) tantopere laborarem. In quo si pecuniariæ iacturæ causa id laboris & molestiæ suscepisse me existimes, obsecro te Poiete cha-

iete chariſſime vt me hac tam graui infamia deſinas o nerare. Nihil ego turpius eſſe iudico, quã moueri pecunia: et quidem moueri in vtranq; partẽ, vt vel adaucta nobis magnam lætitiã afferat, vel ablata moleſtiã. Et tamen recordor ſcripſiſſe me tibi, pecuniam mihi leuiſſimam, honeſtatem aũt grauiſſimã ſemper eſſe. Quare deſiſte, ſi me amas, hoc tam iniuſtum de me facere iudicium, quod alienum certè & mea natura, & noſtra neceſſitudine eſt. Si verò, ꝙ meã læſam dignitatẽ apud te ſum cõqueſtus, id leuius à me factum arbitraris: quæſo, quid apud te futurum graue eſt, ſi leuis fuerit dignitas? Sed ego hæc quæ nunc loquor, non ita accipi volo, quaſi doleam hæc à te mihi fuiſſe ſcripta, non enim ita eſt: ſed quia cupio doctis & ſapientibus viris, cuiuſmodi tu es, meam & cognitam, & probatam naturam eſſe, ac voluntatem, quæ ab hiſce vitijs illiberalitatis et ſordium longè profectò aliena & abhorrens eſt. Ac ne ad ea quidem reſpondebo, quæ à te ſcripta ſunt de poteſtate eorum iudicum, quibus vos eccleſiaſticas cauſas & iudicia commiſiſtis. Satis enim in literis prioribus ſum teſtatus, exiſtimare me, nihil neque à te, neque ab iſto præſtantiſſimo Rege, ſine magna ratione & conſilio factum eſſe. Ad id potius me conuertam, quod & huic tempori eſt aptius, & meæ naturæ certè conuenientius: vt & tibi, & noſtro optimo maximoq; Regi agam gratias, quòd meæ & quietis, & dignitatis, pro veſtra ſingulari bonitate rationem habueritis. Tametſi intelligo, eas nequaquam à me ſatis dignè agi poſſe: vincit enim & Regis beneficentia, et tuum erga

me officium, facultatem in hoc genere meam. Ago tamen quantas possum maximas, meq́; huius vestri erga me beneficij memoriam perpetuo seruaturū polliceor. Quanquam nec ad meam in summū Regem obseruantiam quicquā videtur posse accedere: nec ad eam quam erga te iamdudum suscepi voluntatem. Sed tamē, siue in hoc portu, in quo me locatū per literas gratularis, & quidem iure, (in eo enim diurnis nocturnisq́; cōmentationibus rerum, vt ego arbitror, altißimarum simul & sanctißimarum sum deditus) siue in negotijs & fluctibus actionū, in quos me redire fortasse erit necesse, (non enim ego illam conditionem vitæ asperner, si mihi ea offeratur, quæ in rebus cum virtute & cum prudentia religioneq́; tractandis, futura sit occupata) siue ergo hîc, siue illic, ego meam omnem operam, studium, fidem, amorem, diligentiam, autoritatemq́;, quæcunq; ea in me fuerit, & nostro Christianißimo Regi, et tibi optime Poiete defero atq; dico. Cui quidem Regi quòd meum interdum te nomen in memoriam redacturū polliceris, est hæc tua mihi gratißima voluntas: idq́; vti facias, te vehebemēter rogo. Quid est enim quod malim, quàm me illi Regi in memoria esse, cui propter altitudinem, nec tam fortunæ quidem, quàm ipsius virtutis & humanitatis, vel notū duntaxat esse, summus honos censendus est? Et quidem imprimis ac maximè illius erga me beneuolentiam quæro: hac mihi nihil potest euenire optatius. Cætera quæ ab illius liberalitate possunt proficisci, quæ à me vt fluxa, & caduca negligi scribis, non eo quidē sum animo vt mihi negligenda esse videantur

antur: sunt enim bene institutis mētibus egregia instru menta bonitatis & liberalitatis: non tamen per ambitum & cupiditatem iudico esse petenda. Itaq; ego, qui hæc quæ obtineo, quantula ea cunq; sunt, aliena sponte omnia, non mea cura & contentione sum consecutus, si quid mihi quandoq; eo modo deferatur, magis iudicio Principis, quàm meo cōmodo lætor: ob eamq; etiā causam bene de me merentibus maiorem gratiam habeo. Sed de his etiam satis: Tu mi doctißime Poiete me amabis, & totum tuū duces: dabisq; operam, vt valeas: hoc mihi facere gratius nihil potes. Vale. Carpentoracti, XV. Calend. Itnuarij. M.D.XL.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARD. GVlielmo Poieto S. P. D.

CVm neminē habeo ad quem libentius scribā, quàm ad te: tum verò id libentißimè facio, cùm quis & tua dignus beneuolentia et mea meis tibi literis cōmendandus est. Quod si aliâs vnquā mihi accidit facere vt deberem, nunc profectò maximè debeo: quòd eum tibi commendo, cui aut neminē, aut paucos certè, in omni laude doctrinæ & literarum iudico esse pares. Nec tamen dubito, quin tibi Alberti Pighij nomē sit auditum: tanta id & celebritate est omnibus penè in gentibus, & eruditionis fama. Nos quidem qui cōplura eius ingenij monumenta legimus, non solùm probamus scientiam hominis, & doctrinam, quæ multiplex in eo, & varia, & referta est: sed etiam propositū animi, & insignem Christianæ pietatis cultū. Incredibile est enim quantum hic vir de fide Catholica, & Christiana reli-

gione sit meritus. Is ergo istuc veniens, vt salutet ac veneretur nostrum Regem, agatq; cum eo quibusdam de rebus suis tum sponte sua (est enim tui nominis amantissimus) tum suasu etiam meo: magnam spem habet in te suorum negotiorum bene expediendorum positam. Quæ ne eum spes fallat vehemētissimè te rogo. Multa sunt mi Poiete, quæ præclara et egregia facere potes: dedit enim tibi summū ingeniū natura, fortuna etiam facultatem. Sed certè nihil videris facere posse præclarius, quā tales viros in fidem et patrocinium recipere: eisq; adesse vbicunq; sit opus, opera, gratia, beneuolentia, autoritate. Quòd nisi tua præstans humanitas mihi esset perspecta planè & cognita, vterer verbis pluribus. Nunc tantum dico, quicquid in Piphium contuleris officij & studij, id à bonis omnibus in eam partem acceptum iri, vt si tu id, non in hominem, sed in virtutem ipsam & doctrinam contulisses: tantum nos & ipsius eruditioni tribuimus, & tuæ laudi gloriæq; fauemus. Illud extremū erit, vt te velim id quoq; existimare, si eum amāter, comiterq; mea etiam causa exceperis, mihi in ea re gratissimum te facturum. Vale. Carpentoracti, Idibus Nouembis. M.D.XLI.

IAC. SADOL. S. R. E. CARD. GVlielmo Poieto S. P. D.

PVto te audisse, nos omneis qui de Cardinalium collegio sumus, summi Pōtificis literis ad Vrbem esse accitos. Itaque, etsi ægrè ab ecclesia mea diuellor, mihiq; cùm hoc iter, tum verò in Vrbe mansio in omnem partem incommoda futura est, tamen quando excusatio,

tio, qua vsus fueram, accepta non est: ea quæ huic itineri necessaria sunt, comparo: meq́; his viginti circiter diebus, profecturum hinc arbitror. Memor autem nostræ mutuæ insignisq́; beneuolentiæ, statui meum ad officium pertinere, scribere hæc ad te, & tibi, si vnquam aliàs, nunc quidem quàm maximè, meam operam, studiū, beneuolētiamq́; deferre. Futurus enim sum in eis locis, in quibus, quo sim in te animo, multo illustriùs tibi declaraturus sum, q̃ declarare potuerim in his, in quibus ad hoc tempus fui. Itaq; quæ de laude, de honore, de virtutibus tuis mihi agenda, & commemoranda erunt vel in nostro senatu, vel ad Pontificem, vel apud reliquos ordines, agam ipse per me: nec expectabo de ea re literas et admonitiones tuas. Si quid præterea erit, quod tu meā operam diligētiamq́; requiras, si me feceris literis tuis certiorem, dabo operam vt intelligas, te id non frustra fecisse. Vnum est, q́ ego multo vsu rerum & obseruatione præteritorū euētuum edoctus, animaduerti à vobis, & in memoria haberi cupio: id porrò est, vt sedis apostolicæ honorē & autoritatem, coniunctionemq́; cum ea, vobis cordi esse omnibus signis ostendatis: hoc enim si fiet, omnia vobis profectò erunt faciliora. Sed sapiēti pauca, vt dicitur. Illud etiā à te mi humanissimè Poiete postulo, vt omne quicquid ego sum, aut esse poßū, regi nostro meis verbis pollicere & deferas. Parum latè fortasse & prudentia mea & autoritas patet. Sed certè quæ ab integerrima fide, & summo amore postulanda sunt, ea illi à me non deerunt, si quid vsu venerit, in quo gloriæ il-

lius et maiestati inseruire possim. Extremũ est, vt meas absentis, & meæ ecclesiæ res, negotia, iura, itēq; huius patriæ mihi charissimæ salutem & tranquillitatē, tuæ humanitati, fidei, virtutiq; cōmendem: abs teq; petā, quod tibi ꝑ tua præstanti autoritate agere facillimum est, vt ne quid aut mihi absenti aut meis hîc præsentib. oneris, molestiæ, iniuriæq; à vestris inferatur. Vale, & nos mutuò dilige. Carp. XIII. Cal. Martij, M.D.XLII

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. GVLIelmo Poieto S. P. D.

ET ijs quæ tibi dudum aduersa euenerūt, pro nostra amicitia vehementer dolui: et nunc, quod audio te tibi esse atque tuis restitutũ, pro eadem nostra coniunctione gratulor: etsi videntur fortunæ tuæ aliquid fortaße detrimenti accepiße. Sed in tanta tempestate, & maximorum periculorum procella, quam tibi inimici & inuidi tui concitarant, cùm et caput, & fama, & fortunæ tuæ essent in discrimen adductæ, saluo capite quoquo modo euadere, magnũ profectò fuisset visum: nisi illud etiam maius multò esset, quòd in tantis inimicitijs potentissimorum hominum, tot insidijs, tam multorum contra te concordi et consentiente calumnia, ad extremum tamē innocentia ipsa tua, exitum sibi ac viam ad salutem inuenerit. Quam ego tibi maximam eorum incommodorum, quæ cepisti, consolationem esse non dubito. Quid enim nobis est interius, magisq; coniunctum, & quo lætari magis iure debeamus, quàm cōsciētia cuiq; suæ bene actæ vitæ? quæ in quocunq; inest, is & in aduersis rebus interitus, & in periculis fidens, et

et cōtra omnem calumniam fortißimo animo est: quē-admodum quidē te fuisse ipsa res est indicio. Equidem nunquā ipse de tua virtute ac fide dubitaui. Sed vt vulgus est hominum, apud quos Principum longè pollens & grauis est autoritas, vt quisq; in crimen, & in iudicium vocatus est, ita statim non Regi, sed reo criminis culpa infertur: quasi ipsi Reges errare non poßint. Quam nunc de te hominum suspicionem, si qua fuerat suscepta, hæc rebus omnib. diligentißimè excußis, post longam & grauem disquisitionem, tui liberatio penitus extinxit. Itaq; qui antea virtutis tuæ lumen nō bene perspexerant, postquàm illa prodire in publicum, & certare palàm cum iniuria & cum iniquitate coacta est, vicitq; tandem ipsa fraudem & improbitatem, non solùm videant illud, sed laudent etiam, & admirētur necesse est: vt maior nunc quidem apud omnes vir appareas, quàm paulò antè fuisti, tum cùm in illa occupata & negotiosa vita, tamen eras maximus. Sed illic inuidia, & æmulatio, & iniquorum fraudes plus potuerunt, quā integritas tua. In hoc autē ocio ad quod es compulsus, fœlici (vt ego quidem iudico) & optanda calamitate, cùm tantū valeas ingenio, quantū mihi optimè notum est, sisq; non iuris ciuilis, scientia duntaxat, sed optimis etiam et liberalißimis artium ingenuarum studijs instructus, quæ tibi maximè iucunda atque grata in tali tuo tempore esse possunt: teq; (vt antè dixi) et casus tui, et ipsorum inimicorū tuorum de te iudicium, ab omni iā indigna suspicione vindicet: debes (opinione quidē mea) nō solū pacato ferre animo ea quæ

acciderunt: sed gaudere etiam et lætari, quòd ex turbulento et agitato tot ambitionum ac insidiarum fluctib. mari, in tutum et tranquillum portũ aliquando sis peruectus. Quòd si (vt decet virum fortẽ magnumq́;) & senseris ita et egeris, cùm meã pristinã de tua virtute opinionem confirmaris, tum istius tuæ firmitatis atque constantiæ vberem apud omnes fructum laudis feres. Ego, sicut fides mea, et nostra mutua beneuolentia postulat, cùm tibi defero quicquid in me est, aut opis ad leuandum, aut ingenij ad consolandum incommodum tuum, tũ tibi imprimis hoc esse persuasum volo, neminẽ te habere fortasse, qui tui amantior, quàm ego sim, esse possit. Qui verò fidelius aut cõstantius amicitiæ memoriam tueatur, habere te quidem certè neminem. Vale. Romæ, V. Idus Nouembris, M. D. XLVI.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. IOAN. Petro Carafæ. S.R.E. Cardinali S.P.D.

MAxima, cũ animi mei lætitia legissem tuas literas (significabant enim humanitatem & beneuolentiam erga me tuam, quam in alleuando fidei mei onere adhibuisses: quod ego tuũ imprimis erga me officium à tua virtute et prudẽtia postulaueram) nisi eadem ad me literæ detulissent querelam quandam multarũ molestiarum, quas sustines, & non obscurum iudicium doloris tui, quem video tibi in animo exortũ propter temporum calamitates, quibus & intus & extra sic premimur & vrgemur, vt consolationem vllam vix possit quisquam, quamuis sapiens, inuenire. Sed ego qui ad dandum tibi consilium aptus non sum, tamen confido

do te, cùm temetipsum respexeris, nec ex ijs quæ extra te, sed quæ in te ipso sunt, expenderis, multas repertu- rum ad te consolandum vias. Omnino cuncta & ab impetu hostium infesta, & seditionibus ac sectis, quæ inter nos ipsos ardēt, grauiter vexata sunt: animis præsertim hominum, qui vbiq; sunt his temporibus ac moribus vehementer infensis. Sed tamen in quo culpa nostra non est, id animo æquo omnes ferre debemus. Sed non ingrediar ad disputandum, neq; tibi meam sapientiam ostentabo, quæ prorsus nulla, magisq́; ea mihi abs te est mutuādа. Quod partium est mearum et mei muneris, id facere conabor: vt tibi agam pro tuo erga me singulari merito gratias, quas equidē habeo agoq́; maximas: teq́; obsecro: vt quæ restant ad res illius monachorum ordinis, qui meæ fidei crediti sunt, constituendas, eodē quo instituisti consilio prudentiaq́; gubernes: quo quidem nihil mihi accidere potest gratius. Vale. Carpent. II. Nonas Septembris, M.D.XXXIX.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. FRANcisco Quignonio Cardinali sanctæ Crucis S. P. D.

QVas postremas accepi à te literas, eis non respondi, quoniam tu ex Vrbe per æstatem in alia loca salubriora secesseras; quod mihi idem facere fuit necesse. Et sanè ipsis in caloribus difficilis esse solet scribendi, & quippiam accuratius agendi ratio. Nunc æstate exacta, cùm frigidiora tēpora etiam maturius aliquāto aduenerint, quàm soleant, egoq́; ad intermissa mea studia reuerti cogitem, nihil mihi prius faciendum pu-

taui,quàm vt ad te darē literas:primumq́ gratias agerem de omni significatione tuæ erga me voluntatis, quam ego mihi beneuolam plurib. in rebus iam expertus sum: quas quidem tibi & habeo & ago maximas. Deinde etiā tibi amantißimè suadenti, vt aliquādo ad Vrbem me referrem, eas dicerem causas, quæ me hîc retineant: vt neq; tuo prudentißimo consilio, neq; meæ tibi obtemperandi volūtati satisfacere tam citò poßim. Nam cùm mea istic præsentia aut nullius omnino, aut parui certè momēti in rebus publicis sit: eadem hic his populis nō solùm commoda est, verum etiam salutaris. Quod enim vel ad verā religionis normam, vel ad pacem concordiamq́ inter ipsos pertinet, non leue habet pondus mea apud eos hortatio & autoritas. Deinde multa alia sunt pastoris boni officia, quæ hic præsens melius quàm absens exequi poßum: imprimisq́ hac caritate annonæ, cùm impendere fames videatur, com pluribus egenis ferre opem potero. quod, Romæ si essem, facere certè non poßem. Vectigalia enim ecclesiæ meæ, quæ per sese magna non sunt, dabunt tamē hic mihi aliquid ad alijs subueniēdum facultatis: quæ si in Vrbe domicilium haberē, ne meæ quidē ipsius familiæ neceßitati sufficerent. Quod etiam ipsum per se considerandum est, quomodo Romæ in hoc tanto honore, sine idoneis vitæ adiumentis, quæ in re familiari & vectigalibus annuis posita sunt, retineri dignitas poßit: præsertim cùm alienis opibus viuere prorsus indignum ducam. Hæc me Pater amplißime, & optime, adhuc hic detinent. Nec tamen hæc cùm ego narro, ambio, aut fla

gito

gito à quopiam quicquam: non enim meus hic mos, nec mea vnquam flagitatrix fuit natura: sed eius fortunis quæcunq; ad manum sint, bene & liberaliter vti, semper magis proprium viri esse existimaui. Pontificē porrò maximum, cui me totum & debeo et iamdudum tradidi, video ipsum carere hac distribuēdi ecclesiastica vectigalia facultate, principib. omnia ad suum arbitrium trahentibus: quibus me subijcere, & ad eorum accedere fores, consilium non est. Nec tamen ita vrgeor cupiditate habendi, vt nō hoc statu, in quo sum, possim esse contentus. Viuo enim inter hos populos & diligens eos patria charitate: et (vt videre mihi videor) ab eisdem etiam dilectus. Quæ amoris mutui consensio vitā beatam facit: præsertim cùm est ad Deum, & ad summum bonum relata. Quos ego nunc populos tuæ commēndem fidei, iustitiæ, integritati, est necesse. Illi enim ad Vrbem nuntium mittunt, quò doceant summū Pontificem de incōmodis prouinciæ, quibus illa premitur. Eos igitur tuæ æquitati & sapientiæ ita trado atq; cōmendo, vt maiore animi studio cōmendare non possim. Quicquid certè in illos beneficij, patrocinij auxilij, cōtuleris: id mihi sic futurum est gratum, vt ex tuis plurimis erga me meritis, hoc vel maximū semp̃ omniū sim iudicaturus. Vale. Carpento. pridie Nonas Oct. 1539.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. DIOnysio Cardin. Sancti Marcelli S. P. D.

AD eam voluptatem, quam acceperam ex amplificatione tuæ dignitatis, (quòd iste honos cùm similib. tui, hoc est doctis viris prudētibusq; defertur, gaudere sem-

semper soleo) accessit suauitas literarum tuarum, quæ me ita affecit, cùm commemoratione tui pristini erga me animi, tũ declaratione præsentis voluntatis: vt ego, qui te antea tacito potius quodam de tua virtute iudicio, quàm aperta amoris significatione diligebã, quòd nulla admodum inter nos intercesserat consuetudo: nũc ex literis tuis, tam amãter, tamq́; honorificè de me scriptis, non amem solùm, sed tanquã amicissimũ, & familiarissimum, omni animi mei studio & beneuolentia te amplectar. Equidem sentiebã optimè de te, nec tã mea sponte, (non enim fuerat notitia inter nos, egoq́; multis & magnis meis difficultatib. abstractus, diutius in Vrbe esse nõ potui) sed eorum testimonio, quos ego vehemẽter cùm probarem, intelligebam ab illis te quoq́; probari. E quibus vir clarissimus, & mihi quoad vixit amicissimus Symoneta, multa mihi narrare de te solitꝰ erat. Sed iam nullũ amplius quæro de te testimonium: tuæ.n. virtutis, tui ingenij, tuæ humanitatis, satis mihi graues et certas literas tuas misisti testes. Quæ ita scripta sunt, vt neque ornatus in verbis, neq́; in sententijs prudentia desit. Quanquam in eis mihi tu quidem plus tribuis, quã ego intelligo me posse sustinere. Sed hoc amori in me tuo assignandum est, et illi, de qua modò locutus sum, humanitati. Quod autem ad amicitiæ fidem pertinet, quæ iam inter nos & pro collegio, & pro similitudine studiorum debet esse instituta, atq́; cõiũcta, primũ de isto honore, qui in te iure ac meritò collatus est, tibi gratulor, deq́; eodem mihi gaudeo: si quidem omnium rerũ inter amicos communicatio esse debet.

bet. Deinde memetipsum tibi, & mea omnia studia, omnemq́ beneuolentiā ita defero atq; trado, vt sim gratissimū habiturus, si tu in eis, à quibus te diligi putas, me Principem locum velle obtinere duxeris. Quem ego animum cùm cæteris tuis virtutibus & ornamentis debeo, tum ei præcipuè, quam singulariter præ te fers, beneuolentiæ tua erga me, & voluntati. Vale. Carpentoracti, Idibus Februarij. M.D.XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
Dionysio Cardin. Sàncti Marcelli, S.P.D.

ALteras habeo iam à te literas, similes prioribus & humanitate et beneuolentia: quæ mihi fidem prorsus faciunt me abs te diligi. Quod cùm ita sentiam, certoq́; opiner: debes existimare, si me arbitrare dignum eis studijs, quæ ambobus nobis cōmunia, & ad integritatem morū ingenuitatemq́; naturæ animos informarūt; in quibus ego & ætatē meā consumpsi, & tu excellente, vt video, ingenio versaris: non tibi me concessurum, vt in amore, aut vllis in officijs me vincas. Nam si quoties mihi datur occasio, fauere soleo doctis viris, idq́; mea sponte, nulla intercedente nec re, nec familiaritate, quòd vno tantum doctrinæ nomine ad eos amādum & complectēdum adducor: quid facere debeo erga te, à quo sum prouocatus? præsertim cùm & tua præstans doctrina, compluribus alijs virtutibus, & virtus summo honore præclaroq́; omniū hominum, Pontificis imprimis maximi, & totius nostri ordinis de tua dignitate iudicio, non comprobata modò, verùm etiam ornata, illustrata, & in altum edita sit? Quæ res etiam effecit,

vt ad cæteras mutui inter nos amoris causas, Collegij coniunctio, & sanctißimæ neceßitudinis vinculum accederet. Sumus enim vterq; nostrũ diuino quodam nutu, in societate bene gerendæ Reipub. non solùm eiusdẽ munere officij, sed animorum etiam, & studiorum consensione copulati. Quæ cùm se res ita habeat: nec iacta solùm inter nos amicitiæ fundamẽta, sed ipsa superextructa, & planè iam confirmata amicitia sit: dabimus operam vterq;, vt in amore omnibusq; officijs, alter alteri satisfacere contendamus: in quo erimus semper fide & beneuolentia pares. Cætera vt fors feret, aut ego te factis ipsis atq; officijs vincam, aut æquißimo animo à te vincar. Illud quidem prior faciam, in quo tuæ partes iam apparebũt superiores, te vti rogem, vt meã absentis dignitatem, vbi opus erit, defendas et tueare. Vale. Carpent. IX. Cal. Maij. M.D.XL.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARD. DIOnysio Card. Sancti Marcelli
S. P. D.

NOn mihi opus esse arbitror longo tecum proœmio vti, & laborare in ipso scribendi principio, quò tua mihi beneuolẽtia cõcilietur. Satis enim ea mihi, nõ meo quidem merito, sed tua humanitate parta & quæsita est. Cũ enim ad me binas literas misisti, obsides tuæ erga me beneuolentiæ & voluntatis: tum tu te ipse mihi dedidisti: tum te obligasti, quasi ex pacto & conuento, nihil quod amicitiæ & officio deinde deberetur, te mihi negaturum. Itaq; fidenter accedo ad te, nõ minus te mihi obligatũ ex literis illis, et fide viri boni esse existi-

stimans, quàm si te omnibus sponsionum verbis obstrixisses. Sed grauius ne aliquid expectes aut vereare: scito id me petere à te, quod & mihi ad petendum honestissimum sit, et tibi ad tribuendum largiendumq; facillimũ. Id porrò huiusmodi est. Annus hic agitur tertius, ex quo ego, cùm me Carpentoracte retulissem, aggressus sum opus laboriosũ sanè, atq; magnũ, vt de ædificatione Catholicæ Ecclesiæ conscriberẽ: illud mihi præcipuè propositũ habens, vt quoniã hæc quæ nunc est, & nominatur Ecclesia, vehemẽter labefactata est, nec potest (vt ego ex omniũ gentiũ aduersus nos odijs, et graui apud cunctos inuidia nominis nostri, magnũ in timorem venio) ab extremo suo periculo longè abesse: ego pro loco, et pro pietate, qua Deo cõseruatori meo sum obstrictus, exemplũ eius incolumis atq; integræ, quoad per me posset, absolutum et perfectũ in literis expressum relinquerem. Quo liceret vti, si quis attẽdere animum vellet vel ad hãc fulciendam reparandamq; ecclesiam, quæ iam ad procumbendum vehemẽter prona est, & inclinata: vel ad nouam & firmiorem aliam, super idem tamen fundamẽtum, constituendam. Hoc ego animo erga Christianam Remp. affectus, sumpsi onus huius laboris atq; officij, maximè id conuenire honori et professioni meæ reputãs: iamq; instituti operis duos libros absolui, & tunc in tertio lucubrando versor: neque laboribus in eo, neq; vigilijs parco, Contendo denique, atq; nitor, vt habeat hoc à me Resp. cùm boni & amãtis ciuis sacerdotisq; officium, tum testimoniũ meæ perpetuæ sententiæ & in se voluntatis. Sed horum duorum

rum qui confecti sunt librorum, prior anno superiore à me ad Vrbem missus, in manus tuas (vt opinor) non incidit, neq; habeo impræsentia idoneum eius exemplum quod ad te mittam: idq; cùm habebo, certè sum missurus. Nunc cùm secundum mitterem ad amplißimos viros, mihiq; et Reip. imprimis amicißimos, Contarenū, Fregosiū, Polum, Bembū: mandaui isthic meis, vt postquam ij legissent, meum ipsi librum continuò ad te deferrent: quem, te oro atq; rogo Dionysi doctißimè, vt attento animo perlegas: meq; tibi monendum, & vbicunq; opus sit (erit aūt opinor in multis) etiam reprehendendum et corrigēdum suscipias. Nā ego quidē hoc corrigendi reprehendendiq; officio, modò id ingenuè & beneuolo animo fiat, nullum ab amico homine nec gratius possum expectare, nec optatius. Quid enim est reprehendi, nisi alieno labore fieri meliorem? Et sanè is ego sum, qui in meis scriptis, præsertimq; recentib. minimum mihi cōfidam. Itaq; audio libenter cunctorum opiniones: iactariq; in manibus doctorū hominum mea scripta, atque excuti cupio: quo deinde ex omnium iudicijs atque dictis, quod melius sit, & verius mihi eligatur. Interea quidem (id quod me impetrare æquißimum est, petere & precari ab omnib. soleo) vt ne quis ex meis scriptis, quoad illa sunt sub alienum iudicium subiecta, quicquam decerpat, in quo se putet quasi consignatam ratamq; habere meæ sentētiæ autoritatem. Etenim qui se submisit aliorum iudicijs, nihil adhuc ipse habet decreti & iudicati. Qui verò non expectato idoneo tempore, res etiam nunc dubias, tanquā certas accu-

accusant, & in earum autores inuehuntur (quo à genere hominum & mihi est nonnunquam, & multis sæpe probis negotium facessitum) hi profectò magis maleuolentiam suam iudicant, quā alterius innocentiæ labem & detrimentū afferūt. Sed hæc aduersus aliquos fortasse necessaria: tecum quidem, mi Dionysi, neq; oportuna, neq; apta est oratio: nisi quatenus querelam et dolorem horum temporum conferre cum amico, & communicare iucūdum est: quod ego sanè tecū et amāter, & liberè facio. In quo verò & mei opotati ac postulati ratio, & tuæ virtutis atq; humanitatis vis tota cōsistit: te obtestor atq; oro, vt legere accuratè meū librū, meq; admonere & docere audacter omnibus de rebus velis: vt quoniam ego et in doctrina, et in beneuolentia tua maximā spem repono, id per tuam fidem ac diligētiam consequar, vt ex fontibus scientiæ & eruditionis tuæ, mei tenues riui vberius irrigentur, tuaq; opera & ope fluant pleniores. Cui ego tuo officio, magnam profectò gratiam, & eam perpetuam debiturum me confiteor. Vale. Capent. XVIII. Cal. Aprilis M.D.XLI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD. Dionysio Cardin. Sancti Marcelli, S.P.D.

Contigit mihi in te, quod haud scio an nemini, vt cū te luxissem mortuum, repentè nec opinato nuncio tuæ salutis & incolumitatis, ex summo dolore ad summam lætitiam traducerer. Sic enim fuerat ad me scriptum, te contracto in Hetruria morbo, in oppido Lucæ opinor, grauiter ægrotum, delatum Florentiam, post aliquantum temporis diem extremum tuū obijsse: quæ

res animũ meum valde perturbarat: Nam cũ propter insignem beneuolentiam, qua te sum complexus, & quæ est cum amicitiæ nostræ, tum tuis virtutib. debita: tum verò etiam, quòd breui tempore post meum à vobis digreßũ, multis ex nostro ordine clarißimis viris, e isdemq́; mihi amicißimis, & me & Rēp. fortuna spoliarat: mihi tua mors cumulum maximum attulisset doloris, nisi meliora Deus de vtroq; nostrum constituens, et tibi salutem, nobis quidem peroptatam, reddidißet: & mihi molestiam, ac mœrorem abstersisset. Cui quidem Deo omnipotenti & immortali maximas (vti debeo) et meritas gratias ago. Nunc mi Dionysi, quoniã saluus & sospes nobis es restitutus, tuæ erit posthac virtutis et diligentiæ, dare operã, eniti, efficere deniq; vt valetudinem benã tuearis & custodias: nosq́; qui te diligimus, lætis de te nũtijs quotidie afficias: quod erit nobis abs te omnium rerum gratißimum. Illud quidem arbitror à me peti non oportere, vt conserues memoriam nostri: nõ enim dubito, quin par mihi in officio & in omni fide beneuolentiæ esse velis. Tantum te rogo, tibi vt persuadeas, me & percupidum & peramantem eße tui. Vale.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
Marcello Ceruino Cardinali S.P.D.

CRedo amorem nostrum mutuum non egere testib. Etsi enim non admodum magno inter nos vsu & familiaritate coniuncti fuimus, propter occupationes quidem vtriusq; nostrum, quæ impedimento fuerũt: tamen neq; ego vnq̃ de tua erga me beneuolentia dubitaui, neq; tu potuisti dubitare de mea. Itaq; & cũ de te, tuaq;

tuaq; virtute, modestissimisq; moribus, optimum semp iudicium fecissem, lætatus sum maiorē in modum incremento & amplificatione tuæ dignitatis: & posteaquā in istum locum atq; honorē sublatus es, quo esses erga me animo liquidius etiā cognoui: optimo videlicet atq; amantissimo: quemadmodū et Ludouici Beccadeli, hominis officiosi & prudentis, sæpe literæ, et tua in meis meorumq; negotijs opera ac benignitas aliquoties iam declarauit. Quare cum constitutā habeamus inter nos eam amicitiæ necessitudinem, quæ ex morum, et studiorum, & (vt opinor) etiam sententiarum similitudine maximè stabilis et sancta existere solet, mutuaq; illam et pari inter nos volūtate tueamur: æquum est, vtrūq; nostrum alterius ope atq; consilio, in his quæ vsu quotidie veniūt, ita vti, vt eiusdem amicitiæ officia nō verbis tantum, sed factis etiam & rebus ipsis vsurpemus. Ac vt breue faciam, quod abs te postulo, id huiusmodi est. Cùm esses anno superiore in Gallia, legisti primum meum de Aedificatione catholicæ ecclesiæ librum. Sic enim ad me scripsit Triuultius noster: id fuit mihi non mediocriter gratum, verùm gratius etiam fuisset, si idem fecisses quod ille, vt me de his, quæ tibi visa essent minus commodè in eo libro à me scripta, admonuisses. Soleo enim ego hoc maximè à doctissimis expetere, vt eorum labore & annotationibus lucubrationes meæ fiant meliores: neq; arbitror alia in re magis elucere officium id, quod amicitiæ debeatur, quàm in hac solicitudine atq; cura, quam quis suscipit, quò alterius famæ & existimationi bene sit consultum. Hoc ego à te &

tunc desideraui, & nunc expeto: ut tu ingenuo quidē et beneuolo animo, sed tamen audacter libereq́, reprehendas, quicq̄d tibi videbitur in meis scriptis esse reprehendendū. Ego.n. cū aliorū opiniones & sententias audio, cū mea in manib. iactata scripta, & multorū obiectiobus veluti excussa sunt: tū colligo memetipsē, habeoq́, delectū, & q̄ probabile mihi ac verū visum sit, id sine vlla priuata cupiditate in meas lucubrationes libenter transfero: mutoq́, facilè sententiā, si rectius esse videatur. Veruntamen anteq̄ hoc fiat, dūq́, mea scripta sub alienū iudiciū subiecta sunt: nō arbitror eße rectum, ex meis dictis, si qui fortè in illis error aut non bona ratio sit deprehensa, de me ipso iudicari: qui .n. aliorū iudicium expectat, nondum vtitur suo. Quare iniqua est eorū ratio, qui scriptorē accusant de ijs rebus, quæ ipsi illi qui scripsit, nondum sunt probatæ nec ratæ. Sed tu nō eo de numero es, qui natura ingenua, & liberali doctrina; & singulari tēperantia ac bonitate es præditus. Cū igitur mitterē ad vrbē secundum mei illius operis librū ad Amplißimos collegas nostros, Contarenum, Polum, Fregosium, Bembū: mandaui meis, ut posteaquam ij legißēt, illum ad te deferrent. In quo oro te atq́, rogo mi optime Marcelle, vt hanc eius perlegendi operam, siue etiam molestiam, non grauatè recipias meæ vtilitatis causa: tribuasq́, hoc cum amicitiæ nostræ, tum humanitati etiā tuæ: vt tuo labore, cura, diligentia, meus liber efficiatur correctior: primùm in his, quæ ad integritatē religionis pertinēt: quā ego sanctè, atq́, piè semper per me eße cultam volo. Deinde, ne mea fortè in scribendo

liber-

libertas cupiã molesta esse possit: præsertim eorum, qui bus omnia me debere & nunc confiteor, & semper pro fessus sum. Nã q ego Christiano animo cupiã videre e mendatiorẽ ecclesiã, q̃ ea nunc sit, nunquã certè inficia bor. Quòd verò huius præclari operis gloriã atq; fructũ ad eos optarẽ potissimũ peruenire, qui à me summo ho nore & obseruantia coluntur, Deum immortalem te stor, nihil me vnquam cupijsse ardentius. Et fuerat qui dem abinitio egregium susceptum iter, sed postea ne scio quo pacto aliquantum de via declinatum est. Nec tamen video, quid ad illam præclaram & sempiternã laudem, firmamentum non nominis solum atq; famæ, sed posteritatis etiam & generis, horum mortalium et terrenorum bonorum possit comparari. Sed de his satis Fac mi Marcelle humanissime vt valeas, nosq; tui a mantissimos vt diligas. Vale. Carp. 17. Cal. Apr. 1541.

IAC. SADOLETI S. R. E. CARDINALIS EPIST. LIB. XIIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E CARDINALIS Ioanni Mariæ Montio S. R. E. Cardinali, S. P. D.

DVENTVS huic Poli amplissimi collegæ nostri, & magnum mihi dolorẽ attulit, vt tu quoq; futurum videras: & non minorẽ etiam voluptatem. videre enim hominẽ amicissimum vtriq; no strum, summa ipsum virtute, summa temperantia, mo

destia, sanctitate vitæ præditum, sanè iucundißimũ mihi fuit. Eundem autem videre tot appetitum iniuriis, atque alienæ impietatis & crudelitatis scelere, in tantas, et tam graues coniectum calamitates, certè nõ mediocriter mihi molestum accidit: cùm præsertim non amici solùm in eo incõmoda, sed Christianæ etiam Reipub. vulnera, vno & eodem tempore, dolere & miserari cogerer. Atque ipse quidem, quo animi robore, & qua erga Deum pietate munitus est, ferebat res aduersas fortiter atque constanter. Ego verò qui nequaquã simili virtute præditus sum, cùm me afflictarem in eius acerbis casibus, illo ipso cõsolatore subleuatus sum, cui me afferre solatium magis oportebat. Atque is vnum diem apud me cùm fuisset, ita à me discesit, vt præter pristinam meam de illo opinionem, nouam etiam admirationem suæ spectatißimæ virtutis in animo meo relinqueret. Sed quo mea tamen in eius aduentu lætitia foret vberior, tuæ suauißimæ & mihi iucundißimæ literæ fecerunt: quas cùm auidè legerem sic familiariter scriptas, ita mihi Deum propitium esse opto, vt omnes meos sensus intimos incredibilis quædam voluptas pertentabat. Videbar enim mihi tecum tunc esse, & in tuo illo familiari vultu requiescere: cuius si mihi præsentis facultatem fortuna tribuerit, crede mihi eos exigam fructus, qui nescio quo pacto olim à me prætermißi sunt, cùm tua ista dulcis amabilisq; natura nõdum se mihi totam patefecißet. Illud nollem, quòd in Epistola tua mihi nimis magnũ imponis onus iudicij et testimonij tui. Et si verum audire vis, is mihi visus est

in tua

in tua simplici, & aperta scribendi comitate, quasi quidem naeuus interuenire: quòd à nostris familiaribus epistolis abesse debet. Nam si de eo, in quo me laudas, respondendũ à me tibi sit, nihil ego video esse in me, quod non idem in te multò sit præstãtius. Alia præterea multa tibi egregia adsunt, quæ ego commemoraturus impræsentia non sum nec commissurus, vt à quo te genere scribendi abstinere cupio, in id ipse genus incidã. Quare agamus inter nos, vt cœpimus, cùm liberè, tum amãter: ad quod (vt mihi intelligere videor) vterq; nostrũ natura propensus est, quanquã aguntur à te omnia venustius. Ego meũ in Italiam reditũ, nisi Põtifex isthuc, aut ad concilium venerit, vsq; in mẽsem Septembrem differre cogito. Deq; ea re dedi ad summum Pontificẽ literas. Hîc non desino & legere, & scribere: quid essecturus operis sim, nescio: meditor certè præclara. Sed non vt volumus (inquiunt) verum vt quimus. Quicquid egero, vtar tuo quoq; iudicio. Tu vt valeas mi Mõti suauissime atq; amplissime, totumq; me tibi addictũ esse persuasum tibi habeas, amoremq; istum tuum erga me mihi perpetuum cõserues, te etiam atq; etiam rogo. X. Cal. April. M.D.XXXIX. Carpent.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Nicolao Rodulpho Cardinali, S.P.D.

NOli putare, me, quòd ad te adhuc nil scripserim, tui immemorem factum esse: nõ sic virtus tua nec mea natura postulat. Nostra autem inter nos vetus necessitudo cum summa mea erga te obseruantia coniuncta, etiam illud exigit, vt celam te cùm præsens, tã ab-

sens, præcipuo quodam officio & insigni beneuolentia: quod facturus semper sum, abs teq́ vicißim peto, vt quem mihi amorem tuum multis in rebus præstitisti, eundem pro tua præstanti humanitate conserues: meq́ absentem omnibus rebus, quibus fuerit opus, defendas & tueare. Ego si quid vsu venerit, quo tuum patrocinium mihi sit expetendum, confugiam ad te, nisi tibi id molestum futurum sit: nō propter naturam quidē, sed propter occupationes tuas. Nam illa semper in te plenißima humanitatis fuit. Occupationes verò efficiunt interdum, vt non sit nouis curis & cogitationibus locus. Sed tamen in tuis aßiduis studijs, procurationeq́ Reip. nonnihil mihi loci vacare in tuo animo vehementißimè cupio: quo sit mihi receptus vbi ad tuam fidem confugiendum erit: quod potest in dies singulos contingere. Nō sum oblitus, nec verò vnquam obliuiscar, quibus me officijs & beneuolentiæ significationibus prosecutus fueris, cùm proximè Romam veni: quo quidem tempore non prius penè pedem in Vrbe, quam in tuis beneficijs posui. Cura enim potißimum ac diligentia tua domum egregiè instructam atq́ ornatam ipso meo in ingressu statim sum nactus. Quæ tua bonitas ac liberalitas altius mihi tum hæsit, quàm vt facile sit verbis explicare. Non enim ego is sum qui meum commodum magis, quàm ipsius commodi autorem amem. Fontem enim beneficiorum magis specto, quàm ipsa beneficia: qui quidem fons amor est. Eundem igitur in me animū tuum si conseruaueris, Rodulphe humanißime, gratißimo omnium & optatißimo beneficio me affeceris. Sed

ne nul-

ne multis, totum me tibi & tuæ fidei beneuolẽtiæq́; de do, atq; cõmendo. Vale Idib. Ianuar. 1539. Carpent.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. NICO laoRodolpho Cardinali, S. P. D.

NOn obliuione mutuæ beneuolentiæ nostræ, rarius ad te do literas, quàm forsitan vsus veteris nostræ cõiunctionis postulet: sed pudore quodam id fit potius: quòd vereor, ne tuis grauioribus curis intempestiuus obstrepam. Nam mihi quidem otium est (vt tute scis) absenti à negotijs publicis: si tamen in tantis calamitatibus Reip. otium cuiquam aliquod esse potest. Sed tamen ex alterius volũtate nõ dependent actiones meæ, quas ipse mihi ad meũ arbitrium comparo. Itaq; mihi ad scribendum tempus suppeditat, et soleo ego amicos libenter salutare literis. Sed ea (vt dixi) ratione deterreor, quod metuo, ne occupationibus illorum molestius interueniã: tuisq; præsertim, qui publicis negotijs priuata etiã tua & domestica addidisti. Nõ enim tu, vbi à senatu dimissus es, refers te continuò in otiũ, aut ullam partem temporis desidiæ & cessationi das: sed Reipub. curas, illa domi præclara artium optimarum studia excipiunt, in quibus ætatem tuam recte collocandam putasti. Est autem hoc tempore non modò prudens hoc cõsilium, verùm etiam vnicum propemodum et solum salutare: parare sibi quenq; domi ad bene beateq́; viuendum copias. Cũ enim videamus quantò labantur in deterius quotidie rationes publicæ, cur non domesticis bonis nos ipsos muniamus? quorũ bonorum (vt tu optimè nosti caput omnium est, cùm cæterarum quidem libe-

ralium artium, tuũ Christianæ imprimis Theologiæ scientia. Quãquam vos quoq; arbitror, sub sapientissimo Pontifice aliquid isthic opis atq; auxilij cadenti Reip. esse reperturos. Equidem qui lætis rebus, & ex sententia fluentib. à strepitu isto Vrbis & curiæ ab honorib. & pompis æquo animo absum: idè si quid durius increpuerit (quod quidem Deus omen in barbaros hostes cõuertat) prõptissimè accurram: nec tam vt præsens consilio vos iuuẽ, (istud enim in me exiguũ sanè, et parui admodum momenti est) quã vt pietati meæ erga Rẽp satisfaciã. Sed vt ad id quod primo proposueram reuertar, cupio maiorẽ in modũ, doctissime humanissimeq; Rodulphe, vt me, siue loquẽtem tecum per literas, siue etiam tacentẽ, manere tamen semper in eodem amore & obseruantia erga te, tibi planè persuasum habeas. Vale. Carpent. VII. Calend. Decemb. M.D.XLI.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Ioanni Saluiato. Cardin. S. P. D.

NE me fortè putes tui oblitum esse, & quoniam de gloria librum, quẽ tuo nomine scribẽdum susceperam, non sum persequutus, in alias me curas & cogitatiões remotas à nostræ amicitiæ memoria aduersum esse: accipe argumentum multò grauius; (vt ego arbitror) & vtriusque nostrum personæ accommodatius: q ego de Extructione catholicæ ecclesiæ exorsus sum, tuoq; id nomini dicaui, vt quoquo modo possem, tuis erga me meritis gratiam aliquam referrem. Huius ego operis duos iam libros confeci: sed cum prior liber aliquanto videretur esse limatior, non duxi procrastinandum,

dum, quin mitterẽ eum ad te, vt perspicere primò quo que tempore posses Saluiate amplißime, quam in intimis meis sensibus fortiter inhæreres. Videbantur duo adhuc restare libri, quos vt absoluam atq; perficiã, maxima quidem mihi cura est. Sed omnino magnitudinẽ rerum impediebatur vis ingenij nostra: etsi animo quidem sumus alacres, sed copijs haud ita firmi. Est autem quòd Deo habeatur à nobis gratia, quod hoc otium, quod oblatum fuit nobis quasi fortuitò, ita fuit expetẽ dum, vt nobis diuina quadam sorte donatũ fuisse videatur: quo in hisce curis, & splendißimis (vt ego iudico) animi mentisq; agitationibus, traducere tempus possemus. Qanquam non desunt in hac quoq; licet exigua mea ecclesiastica diœcesis procuratione, occasiones honestißimæ, quæ virtutem prudentiamq; requirãt: quã vtinam nos præstare sic possemus, vt ea & sæpe à nobis, & vehementer exquiritur. Sed tamen cùm illam animi iucunditatem, quæ ex rectè factis suauißima percipitur, præcipuè nobis propositam habeamus, Deo bonis (vt scribitur) mentibus occurrente: nihil est quod non illius ope et auxilio freti, in nostro munere obeundo, & suscipere posse, & agere confidamus. Quod ad studia bonarum artium pertinet, quando quidem nec mihi in otio consenescendi consilium est, & nihil nunc præstantius propositum est quod agamus, potes existimare, Saluiate, me & diurnis & nocturnis lucubrationibus ac vigilijs, aßiduam operam daturum esse, quo laboranti Christianæ Reip. si non subsidium per me repugnantibus temporibus, ac subueniendi tamen cupidi

tas,

tas,& boni sacerdotis officium præsto esse videatur. In quo duplicem assequar fructum. Nam & religioni præstabo pietatem quam debeo,& multorum à me insigni um præstantiumq; virorum, quorum mihi & virtus et dignitas est cordi, nomen ac memoria literis mandabitur. Verùm hæc posterius. Illud te rogo, vt cùm liber satis apud te fuiße videbitur, Romam postea illum ad Cōtarenum nostrum remittas: ad quem ego hac de re scribo, vt ibi quoq; tanti viri grauitate & scientia,& eorum quos ille adhibuerit iudicio, diutius perpendi & omni ex parte excuti diligenter poßit. Quando quidem quæ de religione scripta sunt, non erratis solùm, sed etiam omni vel minima errorum suspicione carere debēt. In quo nos libenter doctorum hominum iudicia reprehensionesq; subire semper parati sumus. Tu valebis optime Saluiate,& nos quod facis diliges. Carpentoractii, V. Idus Decembris, M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Alexandro Cæsarino Card. S. P. D.

NOn sum ausus dare ad te antehac quicquam literarū, quòd cùm res non eßet vlla digna quæ scriberetur, inanem sermonem literarum tibi iniucundū fore putaui. Etsi me quidem ad scribendum sæpius stimulabat cùm mea insignis erga te obseruantia, simul et beneuolentia: tum illud iudicium quod ego de tuis eximijs virtutib. præclarum iampridē feci: posteaquam cognoscere cœpi in senatu tuis audiendis notādisq; sentētijs, quæ tua esset in Christiana Rep. mens, quā rectius sensus: vt prudens, & apta consilijs explicandis, ex tuo

ore

ore manaret oratio. Verũ, vt dixi, veritus occupationẽ et grauitatem tuam, nihil adhuc ad te scripsi. Nunc cũ & magna res mea agatur, (siquidem nihil mihi ab his populis qui in fide mea sunt, esse disiunctum potest) & in tua non solùm autoritate & gratia, quam ego permagni facio, uerùm humanitate etiam et bonitate, magnam mihi spem habeam propositam, ea consequendi, quæ huic prouinciæ salutaria esse possint: constitui scribere ad te, et tibi vel imprimis causam populorum meorum commendare: omni te animi studio deprecans, vt quãquã mea erga te merita nulla admodum sint, quæ cùperem equidem permulta esse, quo meum erga te studium atq; animum cognoscere potuisses: tu tamen nobilitate & liberalitate naturæ tuæ adductus, suscipias horum patrocinium populorum: atq; in eis rebus obtinendis, quas ipsi iustas honestasq; petierint, fautorem illis & patronum apud summum Pontificem præbeas. In quo nõ mihi solùm rem gratissimam feceris: hancq; tibi gentem in perpetuum obligaris: sed consules etiam officio & dignitati tuæ. Nam & nobilitatis est, plurimos homines beneficijs comprehendere: & horum populorum in istã sanctam apostolicam sedẽ ea est fides, tam insignis constansq; obedientia, vt non videã qui illis in hoc genere virtutis & fidelitatis pares habendi sint. Itaq; quicquid illis datur, id sedi apostolicæ & ecclesiasticæ autoritati datur. Quapropter eos tuæ etiã atq; etiam fidei, benignitati sapientiæq; commendo. Quid postulent, & quas querimonias deferant, ipsi te per legatum & suarum rerum actorem edocebũt. Nec

tamen grauiore malo premuntur, quàm Iudeorũ, qui, incredibile est, quantis & q̃ varijs hanc totam prouinciam damnis iniurijsq́; afficiant. Quos ita ferre, vel ita fouere potius, non solũ his plebibus pernitiosum est: sed nomini etiã nostro apud transalpinas nationes turpe. Verùm tu hæc melius pro tuã summa prudentia cõsiderabis. Ego pro officio meo, & quòd hos populos verè paterna charitate complector, tantũ capio de commodis et rebus eorum omnibus curam, vt maiorem certè de meis capere nõ poßim. Quo etiã maius tuum erga me hoc beneficium futurum est, quàm si pro meo ipso aliquid laborasses: cùm horum hominũ susceperis defensionẽ, quorũ mihi salus et tranquillitas in intimo corde penitus infixa est. De hac eadem re dedi ad sacrum collegium nostrum literas: quas tecum iußi antea communicari, vt cũ iudicasses reddẽdas, tũ redderentur. Vale amplißime Cæsarine, et mei absentis tibiq́; deditißimi, res (vt præcipuè decet nobilitatem) tibi habe commendatas. Iterum & sæpius Vale. Carpentoracti. Pridie Non. Octob. M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Alexandro Cæsarino Card. S. P. D.

QVa virtute, qua autoritate & constantia, causam horum populorum in Vrbe tutatus esses, fuerat mihi quidem à meis scriptũ, inprimisq́; à Carolo Gualteruccio, qui & mihi amicißimus est, & tuæ amplitudinis (vt multis ex rebus cognoui) studiosißimus. Sed nouißime legatus prouinciæ huc reuersus, apertius omnia & certius explanauit: idemq́; demonstrauit Ciui-

bus

bus suis, quòd vetera iura & beneficia Romanorũ Põtificum, quæ huic nationi, pro singulari eius erga istam sanctam sedem fide, & obedientia sæpius concessa, tributaq; sunt, noua Pontificis approbatione firmata fuerint: tua id potißimum autoritate & gratia fuisse effectum. Quam legati orationẽ commemorationẽq; maximi abs te accepti beneficij, summa ab his populis laus & summa beneuolentia consecuta est. Itaq; nomẽ hic tuum in magna nunc gratia & gloria est. Nos autem cogitabamus, vt primum esset meßis facta, conuocare totius prouinciæ consilium, facereq; omnes, earum rerum, quæ in Vrbe essent gestæ, participes. Quod cùm fiet, si bene ego horum hominũ animos perspectos habeo, non commissuros puto, vt in ingratos tantũ tuum donum collatum esse videatur. Nec tamen vltra progredientur, quàm vt de fructibus prouinciæ aliquid in istã Vrbem mittant, quò patronis & defensoribus suis optimum suum animum poßint declarare. Sed hæc quæ alienæ potestatis sunt, parcius à me sunt prædicanda. Quod autem propriè ad me ipsum pertinet, cùm intelligam, te in hoc patrocinio populis meis præstando, magnam honoris mei habuisse rationem: & ad tuam præstantem beneficamq; naturam aliquid momenti et ponderis addidisse eam beneuolentiã qua me prosequeris: vellem equidem, sed non inuenio apta verba, quib. tibi agam meritas gratias. Sed tamen quas oratione exponere non possum, vt tibi aliquando rebus ipsis referam, omni amore, fide, studio, diligentiaq; curabo. Quapropter hoc officium in tempus aliud magis cõmodum reij-

cia-

ciamus. Ego, quod semper maximo opere optaui, postquam sum tua bonitate consecutus, vt in fidem tuam clientelamq́; recipere: te rogo atq; oro Cæsarine præstantissime, vt eodem erga me animo esse perseueres. Principia mei absentis tuendi, atq; fouendi, à tua nunc libera voluntate profecta sunt: fuerũt enim tota humanitatis & liberalitatis tuæ. Nunc legem tibi ipse benignitatis constantiæq; tulisti: qua quidẽ lege summi viri, & nobiles, et magnitudine animi præcellentes, libenter astringi solent. Quorũ tu similis & par, etiam hoc genere virtutis atq; officij nemini futurus es secundus: vt qui se tibi semel addixerunt, eos tu semper tua gratia autoritateq́; protegas. Ego quæ mea erunt partes, operam assiduè dabo, vt neq; de tua erga me beneuolentia, neq; de mea in te obseruantia rubore vnquam vllo afficiare. Vale. Carpentoracti, Prid. Non. Iulij. 1540.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. IACObo Symonetæ Cardinali, S. P. D.

ACcepi literas tuas, datas XVIII. Calen. Septemb. cùm tu Vincentiæ id temporis esses: quibus summa cum mea voluptate, non semel, neq; bis, sed sæpius lectis, in mentem mihi venit cogitare, quid tu tibi tãdem appetens, cũ multarum iam sciẽtiarum gloria laudeq; floreres, nostras etiã artes nobis ereptũ veneris: in quib. nos, qui ætatem in illis consumpsimus, cedamus iam necesse est tuorum scriptorum vbertati & elegantiæ. Ita enim scriptæ literæ tuæ grauiter, ita ornatè, ita copiosè sunt: vt non quæ in iurisconsulto, sed quæ in summo requiritur oratore copia facultasq; dicendi, ea in te

omnis

omnis insit. Sed profectò verum est quod dicitur, qui egregio ingenio sit praeditus, cū ad omnes artes, omnia disciplinarum genera, facilem aditum introitumq́; habere. Quod tibi doctißime Symoneta contigit: qui cùm inter iureconsultos nostrae aetatis habeare omnium iudicio consultißimus: non contentus vna laude, vt caeteris quoq; in literis ingenuis & liberalibus emineres, studio tibi omni esse elaborandum putasti. Verū mittamus haec quae satis sibi ipsa perhibent testimonium, meo vt testimonio nihil indigeāt. Ad illam tuam eximiam praestantemq́; humanitatem conuertor. Tantùm ne, quaeso, amori tuo erga me indulgere potuisti, vt eis me laudibus afficeres, quae longè iustius conueniunt in te, quàm in ipsum me? Etsi ego quidem illa legens, quae tu mihi in tuis literis tribuis, gaudio quodam afficiebar penè singulari. Nō ea quidem in me cognoscens, sed de tua in me tam insigni beneuolentia mihi ipse gratulās. Quanquam eo quidem me esse animo non inficior erga Remp. quo tu praedicas. Sed mūlta nimirū me deficiūt, vt illi poßim & vtilitati esse, & ornamento, quae ego à te petam, cùm vsus fuerit: teq́; ducē mihi et autorem rectorum consiliorum tam in ipso senatu, quàm in caeteris rebus propositum habebo. De oratione mea sic volo te existimare monita mihi omnia valde tua placuiße sed accidit casus sanè mihi molestus: vt in ipso motu rerum, cùm Roma migrandum nobis esset, iterq́; Nicaeā versus ingrediendum, schedula illa deperierit, in qua annotationes tuae perscriptae erant, cùm saluas tamen literas tuas mecū extulissem. Quare postea orationem

meam relegẽs, quantum consequi memoria potui; correxi ea omnia quæ tu minus probaras. Si quid fortè à me tum obliuione prætermissum est, si quando edenda erit oratio, iterum ad te meam lucubratiunculam mittã, vt de integro abs te corrigatur. Eius ego orationis vnum tantum exemplum adhuc in Germaniã misi, ad Georgium Ducem Saxoniæ: sapientem & pium Principẽ: nullo meo inscripto nomine; magno opere rogãs, vt ea contineatur domi, quoad is de suo ad me omni iu cio præscripserit. Alterum cogitabam Patauium mittere ad meos familiares doctissimos homines: sine titulo tamen, & sine inscriptione: vt (qui meus est mos) amicorum iudicijs mea scripta submitterem. Sed de his quoq; satis. Te Romam incolumem peruenisse, nondum quidem mihi erat auditum: sed tamen cõfidebam, te iam venisse: itineris tui rationem dierum mecũ ipse supputans, quomodo ea à te in literis tuis scripta est. Sum tamẽ in aliqua animi solicitudine, et cura: quoad certò cognouero, vbi sis, & num rectè valeas: quod mihi profectò maximè (vt debet) curæ est. Ego in his locis hyemem hanc commorabor, cùm sponte mea, tum tuo etiam amantissimo consilio adductus. Sed cùm Farnesius summi Pontificis verbis atq; iussu, me per literas euocarit, ad quas ego me excusans respondi: te vehemẽter rogo, vt causam meam apud Pontificẽ agas, meãq; hîc mansionem tranquillã & liberam, ad diem vsq; cõcilij, tua mihi autoritate præstes & tueare. Vale. Carpentoracti, VI. Calend. Nouembr. M. D. XXXVIII.

IAC.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARD. Iacobo Simonetæ Card. S. P. D.

IVcundißimæ mihi literæ tuæ. Iucūdißimæ solùm? immò etiam salutares. Quòd enim te saluū mihi et sospitem nuntiarūt, per eas mihi quoque incolumitas est restituta: de qua re, & tibi gratulor, & mihi gaudeo: Deumq́ supplex oro, vt te in optimo statu diutißimè valere iubeat. In ijs quòd tuam mihi opem & beneuolentiam paratam semper ostendis, iamdiu est cùm ego ita iudico, neminem me habere neque amicum nec patronum, ad quem fidentius omni meo in negotio, quàm ad te ipsum confugere poßim. Quanquam facis tu quidem secus, quàm cæteri omnes. Alij enim prius pollicētur, quàm quicquam præstant: tua beneficia liberalisq́ natura bene mereri antè incipit, deinde etiā verbis benignitatis officia prosequitur. Sed hæc & mihi aliâs dicta sunt, & suis dicentur locis. Curā quam adhibes in conualescendo, laudo atq́ proboteq́ vehementeter hortor, vt nullum tibi studium sit salute tua potius: quæ ipsa quoque nobis tui amantißimis cōmunis tecum est: & in ea tamen est fons studiorum officiorumq́ omnium. Signandorum libellorum ius, dandorumq́ iudiciorum, quòd vltro tibi à Pontifice Maximo delatum sit, non ego miror in hoc factum optimi Pontificis: cui ita facere, si suæ sapientiæ constare voluit, fuit necesse. Quis enim te peritior in eo munere sustinendo? quis iustior? quis iurisconsultior? Nec tuo commodo gaudeo, res enim plena est solicitudinis & laboris: sed cōmuni hominum vtilitati & commoditati gratulor. Ad eum

enim hominem ea collata est potestas, qui & sciat, & velit ius vnicuiq; suũ tribuere. Quare tu quidem eadẽ & integritate, & prudentia hoc munus tractabis qua cætera solitus es. Sed mihi accidit peroportunè, vt q̃ facturus fueram omnino, nunc propensius faciã: quando & pro amicitia, & pro æquitatis patrocinio, quod tibi cùm semper antea, tum nunc maximè susceptũ est, (siquidem factus es magister æquitatis, qui eras antea fautor) confido fore, vt me hi abs te populi facilius & melius, quæcunq; æqua postularint, cõsequãtur. Quos notum tibi esse arbitror, quanta beneuolentia, & quo amoris studio, iam inde ab initio, cũ Dei volũtate meæ fidei & curæ cõcrediti fuerunt, amplexus sim: verè vt parentũ liberos charitati mea in illos beneuolentia nõ cedat. Hi ergo nonnullis incommodis publicè oppressi, maximeq; iniquitate et perfidia vexati Iudæorũ: quos nimium multis istinc honorib. priuilegijsq; insolentes, eorum calida crudelisq; auaritia huic hominũ generi perniciosos reddit: mittunt legatum ad vrbem, à summoq; Pontifice, & à sede apostolica remedia suis sanãdis vulnerib. quærunt. Quos ego tibi quibus verbis cõmendẽ, nescio: cũ illud te scire velim, multò plus, in eos si beneficia tua contuleris & si eorum causas vt cognoscas & defendas fueris adductus, quàm si in me ipsum eadem contulisses, me tibi deuinctum, obligatumq; futurum: quanquam fortaße nõ est noua iam in me obligationi locus. Sed tamen sic habeto. Ex omnibus tuis in me meritis, quæ plurima sunt, hoc me vel imprimis magnum existimaturum. De rebus suis ipsi te edocebunt,

neq;

neq; ita manēte, tua imprimis ope auxilioq; nitentur. Eos ego tuæ iustitiæ fideiq; commendo. Dedi etiam ad sacrum collegium nostrum super hac re literas: quas tu leges & perpendes, & tuo omnia arbitrio sapientiaq; moderabere. Polus amplissimus vir, certe incredibili quadam virtute animi & sanctitate vitæ præstans, totus tibi deditus est, plurimamq; tibi reddit salutem. Is in viam se daturus est hodie, aut cras, vt proficiscatur ad vos: cuius ego abeuntis desiderium non sine magna molestia perferam. Vale, & me, quod facis, dilige. Carpentoracti, V. Calend. Octob. M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
Francisco Turnonio Cardinali, S. P. D.

PRimū tibi ago maximas (vti debeo) gratias, quòd tua opera & autoritate est factum, vt nos hîc qui hybernis militum grauissimè pressi eramus, Regis clementia e. benignitate leuaremur. Quod tuum in meos hosce populos beneficiū hoc mihi accidit gratius, quā si in me ipsum propriè collatum fuisset, quò plus apud me ratio officij valet, quàm commodi. Certè enim nihil est homini optandum, quod ego malim meū esse, quàm eorum qui meæ fidei & custodiæ ab ipso Deo crediti & commendati sunt. Sed grati animi nostri erga te declarandi alius dabitur locus. Nunc instat occasio vt eandem tuam humanitatem requiram, quam erga me propensam sæpe iam expertus sum. Albertus Pighius, cuius tibi quoque nomē propter virtutis & doctrinæ excellentiam, auditum esse arbitror, istuc venit, aditurus Regem aliquot de causis. Hunc ego tuæ fidei huma-

nitatiq́ diligentiſsimè commendo. Amo enim hominē, idq́ maiorem in modum. Nec ſolùm amo, verum etiā admiror. Facile enim intelligo, idq́ audacter non dubito confirmare, eorum qui ex cæteris nationibus doctrinæ & literarum nomine ad cognitionem meam peruenerint, neminem neq́ doctiorem, neque varijs ſcientijs instructiorem atque ornatiorem, quàm hunc, mihi notum fuiſſe. Accedit, quòd Theologiæ ſcientiam, qua mirabiliter eſt præditus, ad eos vſus conuertit, qui maximè ſancti & ſalutares populo Chriſtiano ſint. Semper enim fidem catholicam, et eccleſiam Romanā noſtram acri & inuicta propugnatione, plurib. egregijs voluminibus editis eſt tutatus: vt hoc quidem nomine noſter illi ordo plurimum debeat. Quocirca cùm ita ſe habeat res, tuaq́ in huiuſmodi homines propenſa ſemper & benefica extiterit voluntas: oro te ampliſsime Turnoni, et omnibus precibus rogo, vt hominem in fidem & patrocinium tuum receptum, tua apud Regem gratia, quæ maxima eſt, foueas & tueare: atq́ ad eam benignitatem, quam tua ſponte illi eſſes præſtiturus, aliquid quoq́ præterea mea cauſa addas, quo mihi facere nihil gratius potes. Illud tibi cōfirmo, ſi hominem hunc humanitate tua et liberalitate fueris complexus: maximam gratiam ab omnibus ijs, qui vbiq́ terrarū optimis artibus deditiſunt, initurum te eſſe. Vale. Carpentoracti, Idib. Nouembr. M.D.XLI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.

Ambroſio Catharino Polito, S.P.D.

NOn potui perferre diutius deſiderium tui, quin ſciſcitari

scíscitarer ex te per literas, quid ageres rerum, quomodóue valeres: quod tamen æquius fuerat me cognoscere ex tuis literis: tuæq; in illis erga me beneuolentiæ habere testimonium: nec tamen puto me totum tibi ex animo affluxisse. Etsi enim habes patronum eiusmodi, præ cuius ingenio, virtute, elegantia, nos tibi fortè sordere videamur: tamen vt ille præstantia & grauitate dignitatis suæ superbũ te aduersum nos reddere potuit: sic humanitate idem et comitate, qua singulari est præditus, docere te debuit, non esse absentium amicorum memoriam deponendam. Sed iam serio, mi Catharine: cupio vehementer audire quid agas. In studijs te esse arbitror: quod enim iam aliud tibi est negotiũ? Veruntamen si mihi aliquando indicasses, quæ tibi opera nunc sint in manibus, valde mihi rem gratam mediusfidius fecisses. Ego hîc quanquã familiaribus curis grauiter implicatus, quòd multa necesse habeo extricare, quæ anteà contraxi: tamen scribendi & elucubrandi curam non desero: volumenq; contexo, quod si Deo bene iuuante ex sententia processerit, nonnihil certè arbitrabor esse actum. Habeo autẽ propositum argumentum, vt tu scias, de ordinib. & constructione catholicæ ecclesiæ: reliqua iam tu nosti. Magna res est, meisq; viribus longè superior: sed tamẽ quoniam semel suscepta est, non est per ignauiam abijcienda. In tanta re vtar ope & concilio tuo cum opus fuerit. Nunc volui te fieri participem consilij mei, vt videres et animaduerteres, me ne in otio quidem otiosum esse posse. Otium porrò est vbi Roma non est. Sed hæc hactenus. Tu vt me dili-

gas, quemadmodum quidem soles, valetudinemq; tuā diligenter tueare, à te etiam atq; etiam peto. Vale. Carpent. V. Idib. Decembris, M.D.XXXVIII.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. AMBROsio Catharino Polito, S. P. D.

M*Axima mea cum voluptate eum accepi librū, quē ad me de peccato originis misisti: in quo vt inscriptiones tituliq; indicant, sunt & alia præclara multa. Sed huius loci planè cognoscendi summa quidem cupiditate sum affectus. Itaque quanquam solennibus occupatisq; diebus (hodie enim dominicæ mortis memoria recolitur) tamen cùm hæc pauca scriberē ad te ante lucem, iam bonam partem disputationis tuæ, nō tam legeram quidem, quàm eram helluatus. Tātam titulus ipse in me legendi cupiditatem excitarat: cū tuam præsertim lucubrationem scriptoris autoritas & doctrina mihi magnopere commendaret: & sanè omnia mirabiliter placebant. Sed ego ad aliam accuratiorem & attentiorem lectionem me reseruo. Quod tamen hactenus perlectum mihi est, & subtiliter & perdoctè mihi videtur scriptum. Tu quod facis, vt perpetuò facere poßis, Deum immortalem quæso, vt te diu nobis incolumem conseruet: multa enim profectò tuo isto singulari ingenio, quæ in obscuritate diu iacuerunt, poterūt illustrari. Vale. et nos dilige Carp. XXV. Apr. 1541.*

IAC. SADOLETVS S.R.E CARDI. Ambrosio Catharino Polito. S. P. D.

A*Ccepi literas tuas plenißimas amoris: quibus à me petis, vt de tuo libro, quem de originali peccato edi-*

edidisti, & quem penè totum maxima mea cum voluptate, impeditißimis dieb. illis, me quasi deuorasse ad te scripseram, proferam tandem quid sentiam & sensum meũ tibi explicẽ. Addisq; humanißimè, si quid in sit, quo minus mihi placeat, te mihi aut ratione, aut emendatione satisfacturum. In quo agnosco equidem æquitatem et facilitatem tuã. Sed non est de hoc controuersia, quid mihi in tuis scriptis placeat, aut secus: cùm omnia mihi tua perplaceãt, siue ingenium in illis, siue in dicendo lepos et copia, siue ipsa rerum, quas tractas, enodatio subtilitasq; pendatur. Illud est, quod tibi à me indicandum esse puto, cùm perlegissem librum tuũ, visum quidem mihi esse, tuam opinionem, et sententiã refelli, reijciq; nõ posse: tãta est vis in argumentis, tantus & tam inter se aptus rationum contextus, tantum acuminis & probabilitatis in dicendo. Sed vt solent qui vincti sunt, habere quidem constrictum corpus, & ad eius nutum necessariò paratum qui eos constrinxerit: quosdam tamen motus inchoatos & imperfectos eiusdem corporis sibi retinere, quibus frustra & inaniter nitantur: sic mihi, cùm mea mens & cogitatio tuis argumentis capta & colligata esset, restabat tamẽ adhuc in animo nescio quid dubitationis & scrupuli. Itaq; cũ tuum librum bis iam legißem, ad tertiã eiusdem lectionem me parabam: quò tibi posteà liquidius totum animi mei sensum cogitatumq; exponerem. Sed scito hac mutatione rerum, quæ incidit in his locis, Legato superiore vita functo, nouoq; suffecto, tantum mihi laboris & negotij contractum esse, vt non modò legendi, atque

scribendi, sed ne consistendi quidem vllo certo in loco fuerit potestas. Cogor enim homo omniū quietißimus, meorum interdum populorū causa, hoc est, eorum qui meæ fidei & curæ crediti sunt, non mediocreis ærumnas & solicitudines capere. Quòd si aut mihi dabitur otium, aut tu fortè aliquando in has regiones te contuleris, aut scriptis inter nos, aut coràm cōmunicabimus ea quæ de hoc ipso originali peccato, vel dubitanda nobis, vel comprobanda videbuntur. Nunc tibi hoc significo & nuntio: nec tuo mihi libello doctius aut ingeniosius quicquam, nec eo argumento quod tractas difficilius videri poße: & superesse tamen adhuc quiddam, quod mihi à te cupiam diligentius explicari. Nam speculo illo tuo hæreticorum (tertium enim librum de vera iustificatione nondum legi, eisdem, de quibus dixi angoribus animi impeditus) poßum tibi confirmare, nihil me vnquam nec eruditius legisse, nec quod cum singulari eximiaq́ doctrina, plus etiam prudentiæ & veræ religionis coniunctum habeat. Vale, & nos dilige. XIII. Calend. Iunij, M.D.XLI. Carpentoracti.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. AMBROSIO Catharino Polito, S. P. D.

VT primùm otium et tempus scribendi nactus sum, duxi esse rescribendum eis literis, quas ego abs te superioribus diebus mihi iucundißimas accepi. Atque eo magis duxi, quò cùm legissem iterum tuum de perfecta iustificatione librum: atque eodem fermè tempore binæ ad me ab Vrbe essent allatæ schedæ, in quibus erant perscripta capita, de quibus in conuentu Ratisponensi

nensi inter Theologos nostros & aduersarios conuenisse dicebatur: facilè intellexi tuam sententiam ab illiusmodi concordia discrepare. Qua in re mea semper opinio tuæ rationi, quæ in scriptis tuis sese ostēdit, suffragata est. Nunquam enim mihi persuaderi potuit, fidem solam per se sine operibus bonis ad adipiscendum regnum Dei idoneam censeri debere. Tu videlicet & doctius et explicatius ista disceptas. Sed mihi tecū eadē rei summa est, vt iudicem, ad veram iustificationē fidē cum operibus cōiunctam esse oportere. Et scripseram quidem ipse quoq; ad Vrbem quod mihi sentiendum in hac causa esse videbatur: cuius meæ pagellæ misissem ad te exemplū, ni omnia in tuo libro multò diligētius enodata declarataq; reperissem: qui liber mihi mirificè probatus est. Misi autem earum exempla pagellarum, quæ ad me ex Vrbe perlatæ sunt: vt videres, et animaduerteres, ecquid ea concordia Christianæ rei vtilis & salutaris haberi deberet. Verùm tu hæc considerabis diligentius. Ego tuam de prouidentia & prædestinatione lucubrationem summopere expecto: spero enim hausturum me inde nitidissimas aquas, quib. mea diuturna sitis, & illarum rerū auiditas cognoscendi, summa mea cum voluptate aliquando expleatur. Tu, quæso, da operam, vt illam primo quoq; tempore accipiamus: quod facilè tibi erit factu, propterea quòd inter bibliopolas Lugdunenses et Parisienses frequens est harum rerum commerciū. Ego vt scripsi ad te anteà, à literis aliquandiu feriatus fui, & nunc æstiuis caloribus impedior, quo minus (quemadmodum vellem) ad earum consuetudi-

tudinem me referam: quod tamen paulò pòst videor esse facturus. Tu quòd Lugduni commorari annũ hunc statueris, mihi valde gratum: spei enim nonnihil habeo fore vt interdum nos (quod commodo tuo facere possis) inuisas. Illud me pupugit in extrema tua epistola, quòd optimum & coniunctissimum collegam meũ Nicolaum Gaddum, laborare febricula scripsisti: quo nihil mihi potuit accidere molestius. Incredibile est, quãti ego illum, quanti summam illius humanitatem, mitissimos mores, imprimisq́; notam mihi et perspectam erga me beneuolentiam faciam. Quapropter si me amas, vise eũ quamprimùm meo nomine, meisq́; verbis amãtissimè saluta: et hortare etiã atq; etiã vt omnem curã et diligentiam ad conualescẽdum adhibeat. Abs te autem peto, quæsoq́; vt primo quoq; tempore facias certiorem. Vale. Ex suburbano nostro Carpentoractensi.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. HERmanno Archiepisc. Coloniensi, S. P. D.

CVm legissem commentarios, quos tu de cõcilio episcoporum prouinciæ tuæ, more maiorum per te habito actoq́; de corrigendis moribus sacerdotum, deq́; ecclesiæ sacramentis eruditissimè scriptos, in lucem edidisti: equidem cõmotus admiratione tui præstantissimi consilij; eiusq́; actionis, qua nulla maior hoc tempore, nec Christianæ Reip. vtilior suscipi potuit: auxi maiorem in modũ beneuolentiã erga te meam, quã aliquot de causis conceptã anteà habebã: teq́; et magnum virũ & optimum antistitẽ, omniq́; honore ab omnibus dignissimum iudicaui. Nõ enim solùm tu primus aliquot

iam ſeculorum ſpatio eam adritè & ſanctè gerendum ſacerdotiū tuum, viam tibi aperuiſti, quæ anteà ob diuturnam deſuetudinem, tāquam impeditiſſimis ſtirpib. penitus erat obſepta: ſed etiam cæteris exemplum illuſtre præbuiſti, vt te imitarētur, ſi qui vellent, & ſi quorum in cordibus pietas & religio Chriſtiana locum aliquem haberet. Nec tamen omnibus hoc liberum fortaſſe, nec par atque eadem cunctorū conditio eſt: Vidi enim ego, cùm in Vrbe eſſem, & cùm in ſenatu noſtro hæc de communi omnium Epiſcoporum concilio habendo, cauſa ageretur: multa reuera oſtendi impedimēta, quæ Pontificis Maximi ſtudium retardarent. ~~Sed tamē~~ ego ~~& tunc ita ſenſi, & nunc ſentio, aut vna hac ratio~~ne conc~~ilij ritè congregandi, ſubueniri poſſe his tot in~~commodis ~~quotidianisq́ detrimentis, quib. vrgetur &~~ ad interitum ~~agitur Chriſtiana Reſpu. aut ſi hoc reme~~dium non ~~ſit profuturum, nullo alio hominum conſilia~~ à peſte ~~ſummi exitij Remp. poſſe prohiberi.~~ Non enim ſi concilium caſtè legitimeq́ habitum non prodcrit, aliæ erit expectanda medicina quæ opē ferat. Sed illud certè ab omnibus no~~bis exiſtimādum, Deum infenſum de~~lictis noſt~~ris, repoſcentemq́ à nobis ſcelerum et pecca~~torum p~~œnas, quæ ipſe ad ſummum~~ intelligat eſſe perducta, ſupr~~emū iam decretū de interitu noſtro~~ feciſſe. Quapropter occurrere illius iracundiæ nos oportet, & precibus atque operibus quæ à vera humilitate in nobis, vera religione, vera pœnitentia veterū maleſactorum, nouáq́ inſequentis vitæ integritate et iuſtitia proficiſcantur, anteuertere vindicātis ſeueritatem, cu-

ius lenitatem tolerantis tādiu despeximus. Hoc enim si egerimus, & confugerimus ad ipsius misericordiam, gemituq; eos ediderimus, quos acer peccati dolor à nobis expresserit: flectetur ipse, & vt bonus est infinitè, ac misericors, conuertetur ab ira sua, simulac nos conuersos à peccato senserit. Quo nobis reconciliato atq; placato, cessabunt continuò ista quæ nos domi forisq; perturbant, non solùm hostilis arma crudelitatis, sed etiam venena domestica perfidiæ. Verùm hæc reconciliatio nullo alio prorsus pacto vniuersa & integra cōmodè fieri potest, nisi generalis concilij quodam quasi feriēdo fœdere sanciatur. Nam si vniuscuiusq; arbitrio (id quod serènūc fit) sua vitæ correctio permittatur: primùm, haud ita multi sunt, qui sua spōte moueantur ad piè religioseq; viuēdum. Deinde, quàm multos esse existimamus, qui iter rectum nesciāt: quā multos, qui in hoc vitiorū regno, quæ nostra hac ætate plurimum pollent vigentq;, multa sibi arbitrentur licere, quæ tamen improba & reprehendenda sint. De quibus etsi possunt à sacris literis, & earum gnaris ac peritis doctoribus admoneri, tamen in hoc penè cōmuni generis humani ad vitia consensu, obstrepit bonis & veris admonitionibus mala consuetudo, magisq; plerique mores suos ex prauis eorum qui præsunt moribus, quā ex eorundem proba oratione effingunt: cùm præsertim seuera lex nulla sit, quæ homines à delinquendo coerceat. Quanquam non desunt quidē leges seueræ, et graues: sed earū fidi custodes profectò desunt, defuerūtq; iam diu: ita vt non prauis solū, & vitia ipsa consultò sectā-

tibus: sed etiā cæteris, quos bona disciplina fortasse, si esset adhibita, efficere bonos potuisset, ampla præbita sit occasio, vel illecebra potius, corruptè, inquinateq́; viuendi. Quibus omnib. dānis & detrimentis, diuinæq́; vnà aduersum nos iræ mederetur sine vlla dubitatione concilium, quod & ritè indictum esset, & ex fide bona ageretur, si in id non solū à Rom. Pontifice, & à nobis, verùm etiam à reliquis Christianis principibus conueniretur. Quod enim publicæ vtilitatis causa comparatum est, omnium debet assensu et comprobatione firmari, præsertimq́; eorum, qui opibus & potentia antecellunt, quorum cæteros possit autoritas permouere. Tale igitur si haberetur, celebrareturq́; concilium, nō dubiū est, quin aspirante bene cœptis rebus Deo, hominū studijs consentiētibus, misera & infelici præsentis nostri status conditione demonstrata, facilis esset & parata in Christiano nomine malorum morū emēdatio: quòd & veteres leges sanctæ & salutares de integro sancirentur, & nouæ promulgarentur: maliq́; pœnarum & ignominiarum metu, cæteri exēplis doctrinaq́; sacerdotum ad veræ pietatis & religionis erga Deum officia redigerentur: totaq́; consentiente in laudem Dei, et in correctionem Christiani populi catholica ecclesia, ex multis personis, vt est ab apostolo Paulo dictum, multiplices preces & gratiæ referrentur ad summū Deum. Quòd si hoc modo coire fortasse consilium non possit (video enim tempora, video difficultates) multum sit omnino de spe nostra detractum. Sed tamen si qua reliqua ratio iniri queat; non tam confirmandæ nostræ quidem

dem nec stabiliendæ, quàm ad tēpus aliquod sustentandæ salutis: ea mihi in isto potissimùm concilio videtur esse posita, cuius tu initiū in tua prouincia fecisti, remq́; omnium pulcherrimam et Deo acceptissimam es auspicatus. Sic enim statuo, post Christi Dei nostri aduentum ad nos, missionemq́; ab eo Apostolorū ad exteras gentes, nulla magis re creuisse, amplificatāq́; esse Christianam & religionem & Remp. quàm his prouincialibus Episcoporum conuentibus, qui per nationes & prouincias anniuersarij fiebant. Qui mos iampridem vnà cùm plurimis alijs optimis & probatissimis, penitus extinctus, magis desiderare nos cogit vetusta tempora, quàm hodiernis confidere. Hunc igitur sanctissimum omnium & præclarissimum morem, quòd tu in lucem & vsum reuocare conatus es, tuæq́; virtutis & religionis exēplo, tanquā quodam altè sublato lumine, aut ostendisti, aut certè in singulos dies es ostensurus, qui sint in Christiano sacerdotio Archiepiscopi aut primates illo honore & loco digni, & qui secus: verè tibi dicam Hermanne optime, & sapientissime nulla mihi laus videtur cum tuo isto facto posse comparari. Et si non his quidem rebus & actionibus laus hominum quæritur, sed ad Deum sunt directa huiusmodi cōsilia: qui vnus nostra merces, nostrum præmium est: et cuius in sancto nomine quæ geruntur, ea sola & recta et gloriosa sunt. Cuius quidem Dei immortalis & omnipotētis remunerationi atque iudicio quoniam sunt bona hominum opera reseruata, æquum est, vt nos hîc de illis parcius commemoremus. Venio nunc ad sacramentorum

rum

rum librum, quod tu Enchiridion appellas, cuius sum le ctione incredibiliter delectatus. omnia enim quæ pro Dei causa, & catholcæ fidei ac religionis propugnatione, aduersus illius inimicos et obtrectatores afferri possunt, sunt à te in eo libro accuratißimè collecta: talibusq; explicata cùm verbis, tum sentētijs, vt cū summa rerum in illis diuinarum cognitione, sedatus planè animus, & in docendo redarguendoq; singularis mode stia coniuncta appareat. Quæ scribedi ratio verè Christiana est. Non enim tantum in verbis pietas, sed etiam in moribus multò magis requiritur: in quibus verior quoq; Christi est imitatio: cui cùm malediceretur, ipse nemini contrà maledicebat. Proinde sit hæc aliorū propria insolentia clamare, maledicere, conuitia iacere, et inuehi petulanter: atq; vtinā ne sit quidem: à cunctisq; potius & animi æquitas, & studium amplectendæ veritatis adhibeatur. Nos sanè mansuetudinem & Christianam charitatem teneamus, quæ à te mirificè in tuo libro retenta est. Itaq; mihi non solùm admirari et laudare doctrinam tuam, sed etiam morem diligere necesse est. Es enim tu, quod hoc tempore rarum est, non solùm sciētia, sed etiam vita Christianus: quā nobis imaginem præstantis & virtutis & eruditionis tuæ, tua scripta repræsentant. Atque hæc hactenus. Vnum tantùm in tuo libro est, quod ego desiderarim, quodq; mihi percontatione dignum visum sit. Sum enim tacitus mecum nonnihil admiratus, quòd tu capite eo libri tui, in quo de sacramento pœnitentiæ verba facis: vbi ad tertium illius membrum, quod satisfactio est, venitur, nul-

lam prorsus in eo mentionem purgatorij facias, cùm et hoc maximè locus ille requirere videatur, & nos cum catholica ecclesia vnà teneamus, illa satisfactionis opera non tam ad declinandas temporarias pœnas, quas in hac vita à nobis pro peccatis nostris Dei seueritas reposcit, quàm ad leuandas illas & mitigandas, quæ in altera vita nobis purgādis proponuntur, vim habere. Nisi hoc fortasse tu eodem modo intelligis, in pœnasq́; temporarias etiam eas includis, quæ subeuntur in purgatorio igne. Est enim temporarium, quicquid non est æternum. Veruntamen (vt mihi videtur) oportuit in eo loco aliquam purgatorij fieri mentionem: ne aduersarijs in hac re fidem catholicæ ecclesiæ impugnātibus, quasi quodam silentio victoria traderetur: qui iniustè certè & sine ratione insimulant Ecclesiam. Nam si remissa nobis culpa à misericorde Deo, pœna tamen aliqua restat, quæ soluenda sit, vt tu quoque piè religioseq́; confirmas: non potest huiusmodi pœna ex his tātum huius vitæ temporalibus incommodis censeri. Primùm quia hæc incommoda Christianis hominib. non semper mala sunt, sed habent plerunque virtutis in se & patientiæ exercitationem: vt sæpe à Paulo repetitum legimus, sæpiusq́; bonis inferuntur à Deo, quàm malis. Siquidem oportet Christi sectatores multa in hoc pati seculo, vt confirmēt erga se promissiones Dei, quēadmodum scriptura sacra multis in locis testātur. Deinde multi, qui grauia & improba multa admiserunt, postquam redierunt ad cor, & ex pœnitētia in gratiam sunt restituti, pœnas tamen hasce in hac vita effugerunt: in quo esset

quæ-

quædam quasi iniustitia summi iudicis, si nullas vsquã hi soluerent peccatorum pœnas, et nimirum nisi pœnæ in purgatorio abeuntibus his ex hac vita, quanquam à culpa absolutis, sint proposita (si tamen pœnæ appellandæ sunt, quæ non puniunt, sed purgãt) videatur vacillare Dei seueritas, & iustitia: cuius ratio reddi idonea nulla potest, quamobrem ex eodem scelere hic in hac vita à Deo puniatur, ille impunitus euadat: nisi, quod & impium est ita de Deo cogitare, & in purgatorio æqua fit omnium compensatio. Deinde, cuius esset erroris accersere sibi quempiam præsentia corporis incommoda, vt futura in hac eadem vita deuitaret: ieiunare, algere, sudare, bona sua elargiri: vt paupertatem in posterum effugeret, vt ærumnam, vt vigiliam, vt famem, præsertim quæ forsitan nõ essent euentura, sicut non omnibus qui peccarunt eueniunt? Non cohærerẽt ista, si effugiendarum huius tantum vitæ temporalium pœnarum causa pœnas quasdam nobis in satisfactione, voluntarias adscisceremus. Sed hæc opera satisfactionis suscipiuntur omnia, primùm obedientiæ & humilitatis causa: Deo enim & sacerdoti sic præcipiẽti obtemperamus: deinde, vt aliquo nostri hîc corporis incommodo aut tollamus omnino, si fortè datum sit, aut certè minuamus alterius vitæ purgatorias pœnas: earumq́; aut magnitudinẽ, aut longinquitatẽ contrahamus. Quæ potior mihi ratio ex sententia ecclesiæ semper visa est, quare nobis sacerdos confeßis peccata nostra, opera illa satisfactoria post absolutionem imperet: quæ etsi valent, aptaq́; sunt ad nos in bono mo-

re recteq́ piéq́ agendi, magis confirmandos, quod et cō fiteor, et tecum vnà, cumq́ ecclesiasticis cæteris docto ribus sentio: tamen id potißimum in illis spectatum est, vt quoad possumus, post extremum diem, semper abun dāte erga nos Dei misericordia, aut nulla aut leuia pur gatorij ignis cruciamenta perferamus, cùm eorum iam nonnullam in hac vita eiusmodi operibus subierimus partem. Hæc habui Antistes optime et præstantißime, quæ tibi à me putarem literis esse declaranda: qui & eximijs tuis virtutibus mirabiliter faueo, omniáq́ tibi cultu & beneuolentia sum deditus, & in qua re ali- quid à te prætermissum putem, ingenuè de eo tecum & liberè loquendum arbitror. Tu si meum erga di- gnitatem tuam studium amoremq́ singularem pari tua in me voluntate exceperis: efficiam profectò, oc- casione oblata, vt neminem tui amantiorem quàm me facilè reperias. Vale. Carpentoracti, III. Calend. De- cembr. M.D.XLI.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Ioanni Hurtado Mendozæ
S. P. D.

I*Acobus, & Martinus monachi Hispani, duo (quantū ego ex breui cum illis sermone perspicere potui) re- ligiosi homines, & egregiè prudentes, cū à superiore vsq́ India in has nostras regiones, adeūdi cōuentus cau sa, qui ipsorum ordini in Italia indictus est, se confer- rent: mandatum sibi abs te esse dixerunt, vt hàc habe- rent iter, mihiq́ salutem tuis verbis dicerent, et de tua erga me insigni beneuolentia narrarent: quam quidē*

non

non solũ ex eorũ sermonibus testimonioq; cognoui, sed ex tuo erudito & pereleganti carmine, quod ad me misisti, aliquanto etiam luculentius. Vidi enim & perspexi ex ipso poemate tuo, & quàm ingenio valeas, quãq; sis liberalibus artibus instructus, & quãtum me, quanquam tibi de facie minimè cognitum, diligas. Quorum alterum facit, vt tu & mea, & omnium beneuolentia dignißimus meritò iudicere: de altero ago tibi atq; habeo magnas gratias. Non enim mediocrem animi voluptatem capio, cùm sentio, me à tali viro, qualis es tu et probari, & diligi. Quòd si me non indignum his studijs, quibus vterque nostrum deditus est, existimas: debes hoc tibi persuaßimum habere, me non concessurum tibi esse, vt in amando sis superior: sed quod & communis humanitas, & mea natura imprimis postulat, omnia me facturum, si oblata fuerit occasio, quamobrem tu de mea erga te voluntate nõ minora indicia habere poßis, quàm ego habeo de tua. Quare, quod ijdem monachi mihi exposuerunt, cupere te quãdam tuam lucubrationem à me perlegi, & meum de ea iudiciũ tibi indicari: vtinam quidem aptus sim ad id præstandũ quod tu requiris. Sed certè quicquid in me est vel ingenij, vel facultatis: etsi est exiguum, tamen ita tibi totum promptum & paratum est, vt eius ad tuum omne arbitrium reuocandi, & quocunq; libuerit tibi, conuertendi, summam habeas potestatem. Hunc ego animum cũ nobilitati debeo & præstanti virtuti tuæ, tum ipsi præcipuè amori, quo iam tibi in perpetuum sum deuinctus. Vale. Carpentoracti, XVII. Calend. Aprilis, 1541.

IAC. SADOLETI S. R. E. CARDINALIS, EPISTOLARVM LIBER XV.

IAC. SADOLET. S. R. E. CARDIN. Herculi Gonzagæ S.R.E.Cardin. S. P. D.

Vm esset nũtius ad nos allatus de morte præstantißimi viri, atque omnibus nobis charißimi, Federici fratris tui, equdem cum cepi animo dolorem, quem & meus perpetuus erga vos amor, & ratio ipsa temporum, conditioq́; afflictæ Italiæ postulabat: quæ alijs compluribus incommodis detrimentisq́; affecta, hoc quoque nunc amisit præsidium, quo videbatur in aduersis rebus nonnihil posse subleuari. Itaque luxi non propriam tantum familiæ vestræ, sed communem Italiæ calamitatem, à qua si noster hic dolor disiunctus esset, cætera sanè ferẽda nobis modicè essent. Non enim mihi conueniret, neque tibi, qui spes in Deo nostras collocatas habemus, quiq́; optimè nouimus, non esse hanc nobis valde expetẽdam vitam, quæ mortalitate fragilis, & semper infesta est: sed illã alterã potius optandam beatã & immortalẽ, ad quam nos pietas et Christiana religio deducit, vnius hominis morte tantopere commoueri: de quo præsertim spe bona nixi essemus, aditũ illi in cœlum, atq́; iter diuina clementia esse patefactum. Non igitur, inquam, id me maximè permouit: q̃ esset fratris tui, non extincta illa quidem, sed translata in melius cõmutata vita. Cogitabã

enim

enim primùm, nihil illi ipsi omnino mali accidisse. Deinde videbam, domui vestræ paratum in tua virtute, sapiētia, amplitudineq́; subsidium: populosq́; eos, qui vestra ditione imperioq́; reguntur, sine vllo penè rerum commutatarum sensu, in eadem erga vos fide officioq́; mansuros. Atq; in omnibus, his rationibus & argumentis appositis ad consolandum, amor tamē ipse tanquā stimulos quosdam doloris admouebat: quot tibi tecum statuo fuisse cōmunes, quanq; tu vnius hominis morte mœres: ego & eadem morte, & tuo insuper dolore non mediocriter moueor. Non enim mea erga te vulgaris est beneuolentia: sed & magna, et multis de causis, iustissimisq́; suscepta. Etenim patiere nunc tu quidem me meum de te liberè proferre iudiciū: non enim blandiēdi causa loquar, sed verè de te dicā quod sentio. Ego paucos homines mihi vidisse videor: quanquam quid dixi paucos? vtinam alter mihi facilè veniret in mentem, qui tecum videretur esse comparandus. Sed tamē paucissimos esse iudico, qui tanta in nobilitate, tantam mansuetudinem: in tam amplis domesticis copijs, tam modestum earum vsum: in tam corruptis horum temporum moribus, tantam æquitatem, temperātiam, moderationem animi præstent atq; exhibeant: quanta in te mihi cognita iam pridem, atq; perspecta est. Sūt alij insignes viri, atq; in Collegio præcipuè nostro, omnium virtutum laudibus excellentes, quibus suus honor, & sua debita laus tribuenda est. Sed tua ista præstans eximiaq́; nobilitas, cōsociata pari adiunctaq́; virtuti, omnia in facit maiora atq; illustriora. Accedit id, quod

maximū est, & quod ego pluris facio quā reliqua omnia, quòd timorē illum Domini, quē initium sapientiæ vocant sacræ literæ, qui aūt eas literas subtiliter et piè interpretati sunt, ex illo non inchoari modò, verum etiam perfici sapientiam disseruerunt; (non enim eum ex eo genere timorem esse, quem eijciat foras atq; expellat, sed quem augeat magis et cōfirmet ipsa charitas) hunc timorem inquam, qui est robur animi nostri, & fortitudo, per quem Deum nobis ante oculos ponimus, arbitrumq; eum, & iudicem omnium nostrarum actionū constituimus: in tuo versari animo atq; hærere sem persensi. Quo non maius mihi, neq; certius argumētū confirmatæ in te ipso virtutis, egregiæq; in Christianā Rempub. volūtatis, vllum offerri potest. Sed quorsum hæc? Non enim sine causa hæc suscepta est in præsentia tuarum à me virtutum commemoratio. Dabit porrò mihi vel ætas mea, vel tua potius humanitas, fiduciā & libertatem, quæ visa fuerint, loquendi. Non enim aut nō vera, aut nō cum maxima tui charitate loquar. Ista in te peregregia quæ dixi, faciunt vt veniam in rerum pulcherrimarum spem: abs teq; requirere & postulare audeam: vt omnium oculos hoc tempore in te putes esse coniectos. Certè enim impositum tibi est regere Mantuæ ciuitatem, illosq; vnà populos, qui familiæ vestræ fidei, curæ, vigilantiæq; commissi sunt. Sic enim fraterna neceßitudo, & tutoris nomen tuaq; imprimis dignitas postulat. In quo uidendum tibi est, Hercules optime & præstantißime, in quem et rerum statum, & temporum, tuum hoc munus incurrat. Habemus patriā

omnes Italiam, quã vt chariſsimam parentẽ diligere debemus. Ea porrò hac ætate quemadmodum perdita afflictaq́ʒ ſit, nec ſolùm domeſticis malis, ſed externis etiam periculis terroribusq́ʒ concutiatur, obſcurum ne mini eſt. Patet enim, neqʒ oculos ſolùm ea res noſtros, ſed intimos etiam ſenſus, et cor ipſum vulnerat. Quid ergo eſt? omnes qui illius ſumus alumni, officio fungi ac pietate debemus: & tanquam parenti optimè meritæ opem pro ſe quiſqʒ & auxilium afferre. Nec tamen imminentibus aliunde & extrinſecus malis obuiã verè vnquam ibitur, niſi prius domeſtica fuerint emendata, atque correcta. Quibus Vtinam mederi vtriuſque noſtrum eſſet, vigeret ſumma inter nos profectò ſalutis & dignitatis publicæ conſtituendæ concordia. Quod etiam non leuiter tentatum quãdoqʒ eſt, vt videremus quid proficere poſſemus. Nunc quando ego penitus excluſus ſum, tuq́ʒ in eum locum adductus, vt ſi non re tota, neqʒ vniuerſa poteſtate, at præclaro tamen rectè imperandi beneq́ʒ regendi exemplo, plurimum opis ferre laboranti patriæ poſsis: ego tibi exponã breuiter, quæ in hac re dicenda meo animo occurrunt, & tu plura etiam, & meliora pro tua ſapientia cogitabis. Omnium malorum, exitiorum, calamitatum, quib. per hoſce annos vexata Italia eſt, et nunc cùm maximè ad interitũ prolabitur, fons & origo (mea quidem ſententia) ex praua ratione gubernandi populos manauit: quibus ad eum modum principes imperant (de ijs loquor qui in culpa ſunt) vt illos non in numero hominũ, ſed in gregibus videantur habere mancipiorum. Ad ſemetipſos

enim in gubernando omnia referunt:non(quæ vera est principatus ratio & via)salutem suorum & commodum spectant populorum. Ita fit, vt nec ipsi iam qui imperant, dignos imperio vlla ex parte gerant animos:et quibus imperatur, hi aßiduitate onerum & acerbitate exactionum exhausti, oppreßi, lacerati, tanquam omnia iam desperantes, lucem quodammodo fugiant, omnémque virilem animi motum atq; sensum abijcere cogantur. Nam dum omnibus rebus, & fructibus, & operis, & aduectionibus, atque euectionib. ipsis etiã itineribus, & vijs, paßim vectigalia imponütur, nominaq; cõquiruntur tributorum indicendorũ, nihilq; tam tenue, neq; tam vulgare, neque tam sordidũ est, quod suo onere portorij permittatur vacare: fitq; ita quotidie, nec in cogendis quacũq; ratione pecunijs tẽpora discernuntur: seruitq; ista exactio delicijs, non neceßitati: primũ illi qui sic imperant, mergunt ipsi sese in curas ignobiles & contemptas: fractumq; minutis illis & quotidianis solicitudinibus animũ, nullam ad rem splẽdidam, & principibus dignam viris queunt attollere. Non enim idem laudis & sordium domiciliũ esse potest: neq; in qua mente pecuniarum summulæ, subductiones, ratiũculæ, omnibus penè versantur horis, in ea mente licitũ est consilijs præstantibus, non modò sedem suam, sed ne vestigium quidem ponere. Nemo igitur, huiusmodi iã populorum rectores amplum aliquid de Rep. & de sua dignitate cogitare existimat: & vnde lumen aliquod poßit miseræ Italiæ, atque extrema metuenti, melioris spei salutisq; illucescere. Quid? qui seruiũt his,

&

& subiecti sunt, sic tractati, exinaniti, et vexati, afferentne vnquam animos ad laudis spem & ad cupiditatem gloriæ erectos? vt eorum aut in pace consilijs, aut fortitudini in bello possit acquiesci? Minimè istud quidem. Itaq; quod accidere te sequi talia in gubernando consilia necesse est, omnia & in moribus hominum nostrorum, & in voluntatibus, hac quidem ætate, vsque eo sunt inquinata, peruersa, corrupta, conturbata, nullum vt antiquæ illius virtutis & præstātis disciplinæ, in genere hominū suapte natura nobilissimo eodemq; fortissimo, vestigiū appareat, quod totū ex praua & imperandi consuetudine, & parendi vsu, euenire cernitur. Et sunt qui mirentur, cur generosos illos spiritus, & magnificos animos, quorum apud maiores nostros tanta redundauit copia, tādiu parere & procreare Italia desiterit? Quasi verò nō videamus, etiamsi indoles & natura seminis bona sit, praua tamē cultura, et præpostera educatione eam corrumpi. Esset eadem nimirū Italia, quæ iam fuit, si eadem qua quondam, disciplina, eisdem item consilijs institutisq; regeretur. Cuius ineundæ rectè gubernandi rationis & viæ, cùm Principum virorum sit potestas: iccirco paulò antè dixi, licere nunc tibi diuo quodam (vt arbitror) cōsilio, præclarum imperij & populorum gubernationis exemplum, tua ipsius virtute atque prudentia, ante oculos omnium ponere & constituere, quod imitentur, si qui fortè erunt, qui semetipsi, et ancipitem ac dubium suarum fortunarū statum, exitiumq; impēdens parenti nostræ Italiæ respicere velint. Quæ tibi profectò facilis (si be-

ne vim ingenij & altitudinem animi tui habeo cognitam) imperandi, & moderandi populos ratio futura est. Nã & laxare eos angustis tot illis & concisis exactionibus oportebit, locumq́ illis & spatium respirandi concedere: eaq́ tantùm vectigalia retinere, quæ non ad domesticas delicias, superuacaneosq́ apparatus, sed ad continendam & vinciendam communem vtilitatẽ pertineant. Homines autem eos qui tibi sunt subiecti, pro cuiusque genere, institutis, & vita, appellare liberaliter, excipere, adhibere: à plebe propulsare famem, atq́ iniurias: lautioribus ciuibus communem te affabilemq́ præbere: aduocare tibi interdum in consiliũ eos, qui ingenio & rerum vsu politiores cæteris esse videãtur: castigare verbis errantes: honestis studijs & actionibus deditos laudare, atque extollere: & si incidat vt commodè fieri poßit, beneficijs etiam eos tuis munerari: quòd his maximè modis & rationibus in hominum animis inseritur, & quasi ingeneratur, amor ille virtutis, & cupiditas acrior quædam comparandæ sibi laudis & gloriæ. Quæ quorum insedit in mentibus, et accensa est: hos illa fortes, & fideles, & ad omnia adeunda pro suo Principe pericula paratos facit. Quo maximè hominum genere & nostra ætas, & communis patria Italia indiget. Atq́ hi qui sic reguntur & instituuntur, qui temporibus tranquillitatis & otij liberè agere res vrbanas suas, et soluto animo rusticari poßũt: neq́ illis semper exactor, semper tributũ, semper crux aliqua ante oculos est proposita: ijdem vbi tempestas & periculi terror intonuit, non opibus solùm, sed studijs

dijs etiam suis, & animis, ad propulsandum tanq̃ commune incendium alacres concurrunt. Sed ego longius labor, præsertimq́ tecum, qui abundas ipse per te consilio: nec mea aut cuiusquã admonitiõe indiges. Quod mi ignoscas sanè velim, non enim te docendi, sed et beneuolentiæ meæ erga te declarandæ, & mei sensus atq; animi, quem in Rempublicam habeo testificãdi causa, vlterius fortasse quàm decuit, aliquantum sum prouectus. Et tamen arbitror omni hac mea scriptione esse patefactum, quid de tua eximia excellenteq́ natura ego sentiam: et quàm ea abs te expectẽ, quæ nisi à viro fortißimo, & ab homine sapientißimo non queunt expectari. An ego, cùm viderim (quod sanè sum non leuiter admiratus) honorem hunc quo vterq; nostrum sacra collegij neceßitudine coniunctus est, maximum illum quidem, et in Ecclesia Dei amplißimum (quem cæteri ferè omnes tanto sibi ambitu expetere consueuerunt, non spiritualium ornamentorum, ad quæ institutus est, sed terrenæ, & mundanæ dignitatis consequendæ causa: atq; vt oculos hominum fulgore purpuræ, nõ animos religione & continentia vitæ permoueant) cũ inquam, viderim, hunc honorem ipsum, in quo tibi præcipuè tanta in familia nato, concedi posse videbatur, vt altior ex eo atq; honoratior inter homines incederes: tamẽ à te intra suos fines ita esse reuocatum, vt is tibi, quemadmodum quidem debet, pietatis erga Deũ monumentum aßiduum sit, non instrumentũ ambitionis: idẽ ego verebor expectare à te, aut petere, vt errorem alterum seculi nostri, in re quidem dispari, ex ipsa tamen igno-

ignorantiæ cæcitate parem: quo terrena ista dignitas, non exercitatione prudentiæ, nec consilijs consequendæ laudis, sed voluptatib. & delicijs, & exquisito corporis ac cubiculorum cultu, imprimisq; bene plenis ac refertis nummarijs thecis penditur, corrigas, atq; tollas? cùm rei huius aut perficiendæ, aut certè tentandæ, & ad imitandum cæteris proponẽdæ, magna tibi facultas oblata sit: tuq; in ea opinione apud nos omnes sis, vt omnia ampla atq; egregia à tua virtute reqri debere videantur? Certè si te hanc curam, Hercules Gonzaga, actionemq; contuleris: tum tu præclarás, perpetuóq; cõmemorabiles in Dei hominumq; cõspectu, exequias fratri tuo duces: nosq; tui amantißimos maximo gaudio cõmulabis: ipse verò vberrimũ tuarũ virtutum fructũ, sempiterno beatitudinis in cœlo: in terris, et famæ, & celebritatis præmio diuinitus consequere. Vale. Carpentoracti, VIII. Calendas Octob. M.D.XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
Tho. Campegio Episc. Peltrensi, S.P.D.

V*Ellẽ posse ad te hilariore animo scribere, cuius mihi amor hæsit in intimis sensibus: longo ille quidem tempore antè iam conceptus, sed ex eo amplificatus & auctus, cùm tu mihi à summo Pontifice Romam accersito, disciplinæ publicæ corrigendæ, & meorum imprimis vrbanorum causa, amicißimo ac fidelißimo animo præsto fuisti: & qui in vrbe aßiduus fuißes, me post annnos decem tanquam postliminio in eam redeuntẽ, diligenter & studiose, pro tua in Christianam Remp. voluntate, docuisti: quæ tibi vel soluta à vetere discipli*

na,

na, vel à bonis moribus detorta, vel mala consuetudine deprauata, contaminata, corrupta, egere nouis remedijs, aut restitutis antiquis legibus videbantur. Quae ego tua tum admonitione factus sum ad dicendas illis de rebus sententias paratior. Noli enim existimare, mi optime Campegi, tuum id studium atque officium non mihi in animo haerere: cuius quidem officij, quoad ego viuam, nulla vnquam obliuio me capiet. Sed quominus ad te familiariter & iucundè (vt cuperem) scribam, mors Laurentij fratris tui viri clarissimi facit. Quae me quidem ita conturbauit, vt vobis, qui illi sanguine eratis coniuncti, in deplorando tanto communi incommodo non cedam. Etsi nulla quidem maior potuit esse coniunctio, quàm ea, quae inter me atque illum fuit: qui amicitia primùm, pòst collegio, deinde consensione animorum et voluntatem, in capiendis de Republica consilijs, sic copulati eramus, vt videremur ad salutem & vtilitatem Reipub. vno propè sensu & eodem spiritu duci. Quare pro me quidem ego tristi illo nuntio ita sum affectus, vt consolari ipse me non queã. Quos etiam minus sum ad vos consolãdum accommodatus. Difficile enim est, eum qui sibi moereat, aliorum opitulari moeroribus: & qui animo ipse perturbato sit, ex aliorum animis turbidos motus eijcere. Sed cùm meo ipso in dolore, amor item ille meus emineret, quo te, quo Alexandrum Episcopum Bononiensem, quo reliquam omnem Campegiorum familiam semper com plexus sum: nõ duxi alienum necessitudine nostra, pauca ad vos verba facere: quae si non solatiũ vobis, at mihi

certè

pentoracte redij, vt hîc domicilium non solùm corporis et fortunarum, sed omnium rationum cõsiliorumq; meorum: totius deniq; meæ vitæ perpetuum collocarẽ. Itaq; & literis ijs quæ huius maximè loci sunt & muneris, tum me penitus dedidi: & quod solent hi qui frugalitate et rebus exiguis delectantur, nec veste, nec argento, nec supellectili lauta, domum meã ornare atq; instruere vnquam curaui: tantum meos reditus annuos in eos sumptus qui obtingebant integros erogabam, vt vertente anno nec deeßet mihi quicquam, nec superaret. In hac mihi iucundißima & verè beatißima conditione vitæ, cùm decem annos ferè exegissem: repentè ab hoc summo Pontifice Romã accersitus, in sacrum vestrum istud Collegiũ, nihil tale suspicãs, cooptatus sum. Cuius quidem tanti beneficij gratia à me huic Pontifici maximo debetur sempiterna. Sed magnꝰ honor, et meis longè superior viribus, infirmis admodum & imbecillis ad sustinẽdum humeris meis impositus est. Ego enim qui nec pecuniam vnquam numeratam possederam, et instrumento omni honestiore carebam, meosq; fructus annuos, qui mille ferme & sexcentos aureos efficiunt, (tot enim ad me omnibus deductis possunt peruenire) vniuersos expendere eram solitus: nouis subitò & magnis oneribus sumptibusq; oppressus, magnum æs alienum cõflare necesse habui: nec mihi posteà rem familiarem meam explicare licitum vnquã fuit. Acceßerũt tot itinera, tum multæ et crebræ vltrò citroq; præternectiones, ex Vrbe in Galliam, & ex Gallia rursus ad Vrbem: vt nunc planè omnibus consumptis atq;

detritis, non solùm equis, mulis, veste, instrumento ad hoc iter idoneo nullo munitus sim: sed ne spem quidem videam aut rationem vllam reliquã instruendi mei, cũ nihil omnino sub cœlo habeã quod meum propriumq́; sit, quodq́; si sumendæ mutuæ pecuniæ sint, (quod tamẽ ipsum in hac iam ætate est miserum) creditorib. pignori & fiduciæ esse poßit, præter vnam tantummodo vineam, quæ mihi in Vrbe est, quæ ne ipsa quidem à creditorib. est libera. Has meas difficultates ipse summus Pontifex non ignorat: qui mihi etiam sæpe ostendit, se meis commodis consulturum, idq́; aliquo ecclesiastico reditu: nam alio genere subsidij non delector. Quod cũ ille adhuc non fecerit: non voluntate quidem, quæ optima certè illius erga me est: sed difficultate temporum impeditus: æquum erit mihi ignosci, si necesßitate cogẽte, cui diuina etiam cedere veteres Philosophi dixerũt, ad Vrbem me conferre non potero. Etenim voluntas quidem mea prompta ad parendum est, sed facultas penitus mihi erepta. Quamobrem peto à te, precorq́; Ioannes amplißime, vt pro tua autoritate, quæ meritò maxima apud omnes est, tueare, vbi opus esse videris, & causam et famam clientis tui: neq́; meum factum in aliam partem, quàm vt à me tibi res est exposita, accipi, impetrariue patiare: si tamen iure & rectè te id facere posse existimas. Nanq́; ego qui mearum rerum satis mihi conscius sum, eum, qui magis etiam est conscius, Deum omnipotentem testor, & inuoco, me non videre, quemadmodum poßim ita in Vrbe domicilium constituere, vt illas impensas vrbanas sustineam: præ-

sertim qui nec petitor vnquã, nec flagitator, nec sacer dotiorum auceps esse animũ induxi. Sed semper his fui contentus, quæ aliena sponte, non meo flagitatu delata mihi fuerunt. Sũma hæc est: cũ omnes meæ facultates & fortunæ, tenues ipsæ per sese, æri etiam alieno multisq; alijs onerib. hoc quidem tempore impeditæ sint: egoq; præterea & à pecunia, & ab omni itineris instrumento imparatus sim, atq; nudus: nullo modo hone stè me posse de meo aduentu ad Vrbem cogitare. Quòd si aliqua in hoc motu rerum, & expectatione propinqui (vt homines fuerunt) concilij, opera mea requiritur, (quanquam ego in tanto cœtu sapientißimorũ & doctißimorum patrum infimus sum omnium) tamẽ et per amplißimum Cardinalem Farnesium antea Ponti fici maximo, et denuo per meas literas paratum me esse ostendi, ad concilium ipsum (si ei videatur) ire: etiã priuato meo nomine, si ita magis placuerit. Eaq; ibi, quantum mea infirma & tenuis autoritas patietur, of ficia & studia sanctæ apostolicæ sedi, & summo ipsi Pontifici præstiturum: vt mea & integra & grata in eius sanctitatem maximè extet voluntas. Etenim pote ro cõmodius illò, quàm ad vrbem accedere. Propterea quòd quæ in vrbe Roma ordini nostro indecora sunt, il lic arbitror fore honorifica: tenuitatem, frugalitatem, comitum paucitatem, & omnium rerũ humilem sum missamq; modestiã. Habes causam meam, quã totam tuæ fidei, virtuti, humanitatiq; cõmendo. Tu quicquid in me studij, officij, beneuolentiæq; contuleris: persuadeas tibi velim, te in hominem gratißimũ, & tui obser

quantissimum esse collaturum. Vale. Carpentoracti, XIIII. Calend. Februarij, M.D.XLV.

IAC. SADOLETVS CARD. RAnutio Farnesio Card. S. P. D.

QVæ in hanc Vrbem de tui ingenij, summiq́ue ad omnem liberalem percipiendam doctrinam studij, fama & laude perlata sunt, eademq́ue vno & constanti omnium sermone cõfirmata: tantũ mihi ea voluptatis attulerunt, vt id literis satis explicare non possim. Fuerunt enim & eximia, & noua, atque eiusmodi, vt non modò lætitiam omnibus qui te diligunt, verũ etiã ignotis & alienis, amorem erga te, & admirationẽ potuerint excitare. Sic enim dictum, et percelebratum est, te ista ætate, quæ nec dum matura ad cognoscendam percipiendamq́ue vim scientiæ & virtutis esse solet: et ista fortuna, quæ cum amplior atque opulentior facta est, præsertim in pueris & adolescentibus, sæpius ad optimas artes capessendas est impedimẽto: tãtos tamẽ fecisse in virtute doctrinaq́ue progressus, vt nihil eruditius, nihil à quoquã viro ingeniosius, ne in moribus quidẽ totiusq́ue vitæ modestia, cõpositius possit expectari. Quod magno in cõuentu amplissimorũ hominum, magnis de omni literarũ genere disputationib, cũ omniũ admiratione declaratũ in te aiunt esse atq́ue perspectũ. Quam ego tuã non iã spem, neq́ue indolem, sed præsentem laudem vberemq́ue fructũ eximiæ virtutis, cùm te pro mea in vniuersam domũ & familiam tuam perpetua singulariq́ue, & voluntate & obseruantia in filij loco diligã, ad magnũ quoq́ue animi mei fructũ duco pertinere. Siqui-

quidem non minus fruimur aliorum bonis, cùm ex ea re gaudemus: quã illi fruantur ipsi, qui ea bona obtinent. Quod hoc etiã mihi in te cumulatius cõtigit: ꝙ nõ vulgaribus tuis, neq; communibus bonis: sed summis & singularibus gaudeo atq; lætor. Atq; in ista tua admirabili progreßione ad virtutẽ, in qua lõgè ætatem tuã ipsa industria superat, agnosco quidem vim generis, virtutẽ sanguinis, fortunã familiæ tuæ, quæ semper istiusmodi viris atq; ingenijs fuit referta. Etenim quis hominũ vnquam tuo auo sapientior, quem ad summum in orbe terrarum sanctißimi honoris principatũ, ipsa sapientia prouexit? Quis fratre tuo Alexandro probior, liberalior, moderatior: qui cùm & fortuna, & dignitate, summis antecellat: humanitate tamen omnibus vult esse par? Non cõmemorabo cæteros: sunt enim omnes ex eadem stirpe & sanguine procreati. Ad te ipsum reuertar, in quo virtus & nobilitas generis tota relata planè, & præclarè expressa est: teq;, quod mei iam in te amoris est propemodum paterni, hortabor & rogabo, vt hoc cursu quo cœpisti, ad summam laudem sic contendas & enitare, vt statuas, tibi hominũ expectationem, quæ magna & incredibilis de te excitata est, non modò explendam, sed omnibus partibus & numeris absolutißimæ virtutis etiam superandam esse. Quod etsi perquam difficile videtur eße, tuis tamen ingenij neruis, & tuæ naturæ præstantia dignum est: optimeq; id & commodißimè fiet, si bonorum morũ velut firmo fundamento substrato, studia deinde & genera doctrinarum ita super extrues, vt in eligendis, quæ

opportunißimæ ſint, & in addiſcendis quatenus poſſunt eſſe vtiles, non ſolùm cura atque conſilio, ſed diuina etiam ſorte quadam adiuuere, Qua de re dabitur aliquando nobis tempus inter nos colloquendi. Nunc q̄ à me breuiter ſignificatum eſt, non id docendi tui cauſa à me eſt ſuſceptum (nō enim tu ingenio neque optimis monitoribus indiges) ſed volui mei etiam beneuolentiæ erga te, & voluntatis, aliquod ad te teſtimoniū peruenire. Vale. Romæ, V. Cal. Octobris, M.D.XLV.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS Ranutio Farneſio Card. S. P. D.

CApio non mediocrem curam debitam illam quidē egregiæ indoli tuæ, & ei opinioni quam ego de te iamdudum maximam concepi: vt quæ commota eſt hominum expectatio (cùm fere omnes in te & oculis, & mentibus cōuerſi ſint) ea cùm ingenij tui laudo, tū virtutis & probitatis gloria expleatur. Quod etſi difficile videtur eſſe, quòd nihil à te expectatur aut vſitatū aut mediocre, tamen proprium eſt generis & præſtantis animi tui, eò velle conniti, quò nemo alius non modò peruenire, ſed ne aſpirare quidem poſſe videatur. Mihi quidem pro mea ſumma erga te beneuolentia, ſæpe deſideranti congreſſum atq; conſpectum tuum, et ob hāc cauſam te in Vrbe videre cupienti, illa leuatio deſiderij ſemper propoſita eſt, quòd intelligo, te dum abes à nobis, id agere tamen, & ei rei operam dare, vt cum Romam tibi fuerit reuertēdum, maior multò ad nos atq; ornatior redeas. Sic enim nobis de te pollicentur eximiæ illæ artes & præclara ſtudia, in quibus tu, con[illegible]entiente

te omnium fama, noctes & dies aßiduè versaris. Etsi (quòd mihi magnæ fuit admirationi) nouus quidā hominum sermo percrebruit, auum tuum, & dignitate et sapietia omnium principem, tibi iam autorem esse, magnopereq́; suadere, vt omißis his liberalioribus studijs, ad ius ciuile perdiscendum te dedas. Noua res, & mihi inexpectata: sed tamen, si ille ita vult, & si hoc illi statutum est ac deliberatum, nil contradico: parēdum est summæ autoritati, summæq́; potestati: præsertim cùm nihil illè sine maximo consilio, maximaq́; ratione facere existimandus sit. Sin autē, quod magis puto, magisq́; credibile est, non ille imperantis modò, sed veluti tentantis, & quasi communicantis, hac de re tecum locutus est: videlicet, vt eliceret sensum animi tui: existimaui mei officij esse, quid in hac re mei sit iudicij, breuiter ad te perscribere. Nā si tu natus in fortuna tenui, exiguis ad magnā dignitatem assequēdam præsidijs munitus esses, laudarem ipse etiā huiusmodi consiliū, tibiq́; vt ad ius ciuile te cōferres, autor existerē. Est enim aperta & omnib. patens via, ijs qui humilitate generis, et rei familiaris angustijs laborant, ab studio iuris ciuilis atq; scientia ad magnos sæpe honores opesq́; perueniri: neq; aliā ob causam ius ciuile discitur, nisi vt p illud ad aliquam cognitionem hominū, et meliorem fortunā conditionē veniatur. Tu verò qui illustriore multò ratione nēpe Dei immortalis beneficio, & virtute maiorum tuorū, in excelso et fortunæ et honoris gradu iam constitutus es: eaq́; adeptus sine vllo labore, ad quæ iurisconsulti tantis contētionib. aspirant: quî tibi nunc

re qui versantur, vel iudicando, vel causas agendo, cũ vident tantum hominum pecuniæ vel quærendæ, vel retinendæ studium, ipsi quoq; vehementiore aliqua pecuniæ cupiditate sæpenumero tangũtur. Quod vnum ad adipiscendam animi virtutem maximè homini infestũ atque aduersum est. Et sunt tamen ex numero iurisconsultorum clari aliqui et præstantes viri, quales in senatu nostro non paucos cernimus, aptos ad populos ciuitatesq; regendas: verùm illi bonitate ingenij, & naturæ præstantia, non iuris ciuilis studio tales effecti sunt: præsertim si ad legum scientiā, id quod plerique eorum fecerunt, optimarum quoq; artium cognitionē addidere. Illud quidem certè nō est inficiandum: probi iurisconsulti munus humano generi esse perutile: quòd legum imperio et prouidentia, cohibita vi fraudeq;, hominem inter ipsos societas conseruatur. Sed tamen legum tot vis in re familiari sua cuiq; conseruanda, non in homine ipso ornando magnificandoq; cōsumitur. At philosophia relictis eis solicitudinibus atq; curis, quæ ad compendium & quæstum pertinent, atq; illis prorsus ꝓ nihilo habitis: ipsummet suscipit hominē formandum sibi atq; expoliendum: vt ex hac extractum cōmuni infirmitate, quoad eius fieri posit, similem Deo constituat, nihil sibi quod externum et fragile sit, auidè appetentem: consulentem libenter cæteris, omnia sua bona in virtute posita ducētem. Quæ quidem virtus gratuita sit, nihilq; foris quærat, quodq; omnium summũ et præstantissimum est, omnibus in rebus, quid deceat, intelligentem: quæ est vna omnium difficillima generi

humano ſcientia. Ille enim decori ſplendor, quo ad Dei proximè imitationem accedimus, vſque adeò hoc tempore oppreſſus & perturbatus eſt, auaritia, ambitione, cupiditatibus cæteris, quæ tenebris & caligine animos hominum infuſcāt, vt ne minimam quidem partē luminis ſui videatur obtinere: qui tamen è philoſophia bonis ingenijs inſerendus atq; inſinuandus eſt: ſi qui videlicet ſunt, qui verè magni viri, & in ſeipſis perfecti homines cupiant euadere. Nam quod ad regendos & moderandos alios pertinet, nulla eſt ſcientia, nulla ars omnino, ad hanc docendam prudentiam, quàm philoſophia, præſtantior. Illa enim cùm in conſilijs præpotentis Dei veſtigandis atq; indagandis quotidie verſetur, quibus ille hunc mundi complexum, tamq; immenſam molem, et conſtituit ab initio diuina quadam ſapientia & aßiduè continet, vegetat, moderatur: verēdum erit credo, ne nos parū doceat, quæ ſit ratio optima gubernandi: & quemadmodum hominum cœtus, quas ciuitates appellamus, regendi à nobis ſint: cùm præſertim in eo genere nil melius agere poßimus, quàm vt omne noſtrum conſilium ad illa præcelſa & ſempiterna Dei cō ſilia referamus: qui ex illis bonis, quæ nobis ſuppeditat, nullum ſibi ipſe appetit: ſed ſuis quibuſdam maioribus multò, longeq; eximijs contentus eſt. Quam præclarißimam rationem noſtræ virtutis, ac prudentiæ in gubernatione populorum exercendæ, ſola philoſophia tradere nobis & docere poteſt. Quemadmodum eſt de Pericle Athenienſi ſcriptum: qui cùm illā Remp. quadraginta annos continuos rexiſſet, mirarēturq; homi

nes

nes qui potuisset populum illum, suapte natura admodum insolentem, et fastidientem crebrò rectores suos, tam longo tempore gubernare: intellectum est, ea id ratione accidisse, quòd Pericles Anaxagoræ in Physicis auditor, & in illa rerum naturalium scientia, percipiendis naturæ consilijs exercitatus & doctus, animum quem summis rationib. erudierat, prudẽtiamq; quam maximam inde compararat, ab illis altißimis rebus, ad hæc inferiora tractanda agendaq; transtulisset. Sed quid ago? epistolam instituueram scribere, ea autem crescit in volumen. Finem igitur faciam: teq; & orabo et hortabor, vt (quod aui voluntate fiat) ita ad philosophiã animũ tuũ applices, vt statuas, ex illa, nec aliunde vsquã, verã tibi laudẽ, verãq; dignitatẽ acquiri oportere. Vale. Romæ, XII. Calẽd. Octob. M.D.XLVI.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. CHRIstoph. Madrucio Episc. Tridentino S.R.E. Card. S. P. D.

AD eum amorem, quẽ antea erga te susceperam, & ad eã obseruantiã quæ tuis plurimis magnisq; virtutibus à me tribuebatur, incredibile est, quantum accesserit ex eis literis, quibus proximè ad meas respondisti: plenißimis amoris, officij, humanitatis, elegantiæ: deniq; talibus, quales à doctißimo, & liberalißimo, omniq; dignitate & prudentia ornatißimo homine debuerunt proficisci. Quib. ego certè ita sum delectatus, vt nulla re vnquã magis. Nã si diligi et probari à summis viris, homini nõ inhumano solet eße iucundißimũ, quid est in tuis literis, hoc quidẽ in genere, quod abs te

mihi

mihi tributum non sit? Potuitne aut amantius scribi, quàm scriptum est, aut honorificentius sentiri de me, quàm abs te est factum? Quāquam ego de iudicio ipso, quod tu de me facis, multum tibi remitto: de amore quidem nihil. Nā amari à te cupio, et volo: idq; quàm maximè: nec est quicquam quod mihi euenire possit optatius. In quo etiam enixurus sum, vt merito id meo à te fiat. Nō enim neq; in amore, neq; vllo in officio tibi sum concessurus. Tanti verò fieri à te, quantum tuæ literæ declarant, neq; postulo, neq; me admodum esse dignum arbitror. Sunt in me fortasse vmbræ aliquæ virtutū magis, quàm virtutes. Sed hæ tenues, & subobscuræ, nec illustribus satis ductæ lineamentis: quas cùm tātopere ipse auges atq; ornas, facis tu quidē quod natura tua, et cādor animi eximius postulat. Sed in eo bonitatem, & liberalitatem, et virtutem tuam magis ostendis, quā illustras meam. Quòd enim me cū Polo meo, tua opinione sent ētiaq; cōiungis, homine summa eruditiōe, summa pietate, summa prudentia prædito: optasq; de nos vtriusq; nostrum similes, si fieri posit, existere: quorū fide, vigilantia, consilijs afflictæ Christianæ Reip. subueniatur: est quidem hoc & tuæ probitatis, ac religionis argumentum maximū: & eius opinionis, quàm de me habes conceptam, indicium insigne. Veruntamen scito, cū iam diu sit, quòd ego virum illum & colo, & admiror, nunquam me optare esse ausum, vt cum eo cōpararer: tantum sat mihi duxisse, si illius modò persequi vestigia, vel procul obseruando atq; imitando possem. Itaq; habeo eum & in vita, & in disciplina, & in omnibus

so-

forẽsibus, senatorijsq́; actionibus, ducẽ ac magistrum. Quem quòd tu quoque tam studiosè laudas & probas, periucundum id mihi est: propriumq́; eiusdem præstantis animi tui, de quo iamdudum loquor. Pares enim cũ parib. (vt est in prouerbio) facilè cõiunguntur. Sed mihi sæpe in mẽtem venit optare, qualem vos ambo Christianam Rempub. esse cupitis, talis vt ea, si non hominum opera, at diuino tandem aliquando beneficio constituatur. In quo tua autoritas, & erga Deum religio, aliaq́; complures animi ingenijq́; virtutes, plurimum eidem Reip. profuturæ sunt. Sed de his satis. Ego quod mei iam priuati erga te officij est, et maximas tibi gratias ago, habeoq́;, quòd tantam, & tam beneuolam voluntatem erga me susceperis: & tibi vicissim spondeo atque polliceor, qui maiore cum fide, ardẽtiore studio, fideliore obseruantia colat te & diligat, te non alium facile esse reperturum, quòd si venerit vsus vt reipsa declarandum sit, me tui cupidissimũ semper esse cognosces. Vale. Romæ, XIII. Calend. Febr. M.D.XLVI.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARDINAL. Christoph. Madrucio S.R.E. Card. S.P.D.

CVm huc allatum esset, fratrem tuum Aliprandum, virum clarissimum, diem suum obijsse: etsi ego quoque hoc nuntio grauiter eram perturbatus, quòd & illius mortui virtus, & mea in te beneuolentia communem mihi eam calamitatẽ faciebat: tamen non alienũ duxi amicitia esse & coniunctione nostra, quæ mihi venirent in mentem ad tuum dolorem leuandũ, aliqua ad te perscribere. Non quòd dubitarem, quin à te ipso cõmodè

modè & ſapienter id fieri poſſet: ſed quia forſitan dolore impræſentia impeditus, minus illa perſpiceres. Atque ego, cùm te ipſum abſens intueor animo & contemplor, cumq; de virtute tua, de vſu rerum maximarũ, de optimis artibus, quibus es egregiè et liberaliter inſtructus, cogito: vix videor poſſe credere, te cedentem fortunæ oppugnationib. de ſtatu diſcedere grauitatis tuæ. Rurſus, cùm mecũ reputo quem virum amiſeris, cuiuſmodi tibi frater ſit ereptus, quò & quàm inſigni lumine atque ornamento orbata ſit domus & familia tua: cogor ignoſcere humanitati, & veniam dare, ſi mollius fortaſſe aliquanto fers, quàm conſtans & firma ratio magni hominis poſtulet. Sed tamen ſi quid tibi rei nouæ accidiſſet, quod apud cæteros eſſet inuſitatũ et inſolens, poſſes iure tu quidem propriam aduerſus te fortunæ iniuriam accuſare. Sed ſi hoc omnibus planè eſt propoſitũ, vt moriendum ſit: neq; vllum in eo inter claros & obſcuros, ſenes & adoleſcentes, bonos & malos, omnino diſcrimen eſt: cur mœremus illius obitu, qui expleuit ſuæ ætatis curſum, ſi non annorũ numero, at certè rebus geſtis, & magnitudine honorum, quos ſumma cum laude eſt adeptus? An non vides & cogitas, nõ modò in longa, ſed mediocri etiam in ætate, omnibus propè mortalibus vſu hoc uenire, vt circunfuſi ſtrage amicorum & beneuolorum, quos varijs caſibus amiſerint, deſertam propè à priorib. neceſſitudinibus, quæ maximè ſolent eſſe iucundæ, reliquam vitam degant? Quod mihi quidem hoc tempore præcipuè & præter cæteros accidit: qui et multis antea partim cognatis, partim ho-

mini-

minibus amicißimis & iucundißimis, & proximè duobus propè animi mei pignoribus, Bembo meo, & Victoria Columna, sanctißima, atq; omni tũ animi, tum ingenij laude præstantißima fœmina, priuatus sum. Sed quis finis lugendi sit, si cũctos quos amauimus, velimus amissos mœrore diutius & lacrymis prosequi? Nos verò tollamus potius animos ad immortalitatis spem: & illud cœleste regnũ quod nobis Deum in CHRISTO *ritè colentibus, ab eodem Deo oblatũ propositumq; est omnibus nostris viribus studeamus adipisci: intelligamusq;, nos ad agendum res præclaras, non ad plorandũ esse natos. Sicut & ipse frater tuus optimè intellexit: qui in omnibus vitæ suæ consilijs & actionibus, non vt diutißimè viuere posset, sed vt fortem & illustrem vitam ageret, semper est meditatus. Quem nũc ablatum nobis, & in eam vitam quæ multò melior est multoq; præstantior, cùm suarum virtutum merito, tum diuina imprimis benignitate translatum, laude quidem debemus & pia commemoratione, non autem lamentis & complorationibus prosequi. Qui si vixisset, teq;, quod potuit accidere, ante se vita functum lugere necesse habuisset: nónne vides, qua ille in te fuit pietate & beneuolentia, quàm duram et asperam fati conditionem subijsset? qui nunc ab omni eiusmodi cura periculoq; solutus, in summa gloria fœlicitateq; versatur. Atqui si illũ amabas, vt profectò amasti, patere quæso meliorẽ hoc esse illius conditionẽ, quàm tuam, quòd ille in vera perpetuaq; lætitia, tu inani nunc in dolore positus. Quẽ tamen dolorem dies tibi ablatura est, etiam si ratio & vir-*

virtus tua cessauerit. Quapropter vide quid tibi sit necesse: omnes de te ita opinamur, & sentimus, vt de fortissimo & constantissimo homine sentiendum est. Qui si tuis tot alijs egregijs ornamentis, hanc vnam deesse virtutem senserimus, patientiam in rebus aduersis, & in retinenda animi firmitate constantiam: non nos quidem mirabimur, humanum enim hoc, & commune est peccatum: veruntamen non magni illius est viri, quem & tu præstare te debes, & nos optare vt talis ab omnibus esse cognoscaris. Ego beneuolentia erga te inductus, hæc ad te pauca scribenda mihi duxi: quibus multò plura & meliora, & ingenium tuum, & quibus semper operam dedisti, doctrinæ studia tui suppeditabunt. Quòd si aliquid erit à me his literis effectũ, quod valeat vel ad mitigandum dolorem tuum, vel ad virtutem animi excitandam: habebo amicitiæ nostræ magnam gratiam, quæ me hoc vt facerem non solùm suasit, sed etiã impulit. Sin autem tua prudẽtia ista nõ requirẽte, ego minus necessario officio fuero functus: tu tamen pro tua humanitate & bonitate, hæc nostra ab optimo animo & propensissima erga te voluntate profecta accipies. Reliquum est, vt tibi redigam in memoriam, me ab eo tempore quo te amare cœpi, tuis humanissimis literis prouocatus, mansisse semper in amore, & mansurum esse: atque ita, vt dies potius allatura semper aliquid incrementi sit, quàm quicquam de mea in te singulari beneuolentia detractura. Vale. Romæ. III. Idus Martij. M.D.XLVII.

IAC.

in eas cœli regiones, quæ pijs & probis mentibus propositæ sunt, fruitur præmijs pietatis & integritatis suæ, quibus, per Dei præcipuè clementiam & benignitatē, dignus effectus est. Ego verò, qui hoc animo sum erga collegas meos, vt quoniam in eadem tempora incidimus, & in eodem orbe Christianæ Reipu. versando, & moderando, sub optimo et prudentissimo Pontifice vnà exercemur, arcto me omnibus illis vinculo amoris atq; obseruantiæ esse obstrictum sentiā: nō possum non affici dolore & desiderio, quòd talem atq; tantum, non collegam solùm, verùm etiam amicum, & defensorem veterem amiserim. Cuius interitu, nō orbus quidem senatus, multis summis viris ordinem eū ornātibus: sed res certè publica non mediocre detrimentum passa est. At nobis priuata forsitan res vestra nunc quidem curæ est: quod ego non reprehendo: est enim humanitatis domesticis suis incommodis angi. Sed tamen ex eo consolari vos potestis, quòd tibi in fratre, cæteris qui ex familia vestra sunt, in suo cuiusq; aut patre, aut patruo humanis rebus exēpto, quicquid contigit damni, id cōmune omnibus etiam alienioribus cōtigit: tanti autem viri famæ laudisq; perpetuitas, propria ad perēnis vestra futura est. Sed ego longius prouehor, amore videlicet impulsus: nec satis animaduèrto, me ad viros fortes, & artibus optimis; disciplinisq; instructos, nec consolationis à quopiam egentes, orationem habere. Quare finem faciam. Tantū te admonebo mi Thoma, id quod meæ erga te beneuolētiæ est proprium, amisisse te quidem in fratre tuo, quod maximum in eo fuit, & quò

nos aspirare non possumus, summam virtutem nimirum summamq́; autoritatem, quæ in illo vtraque per egregia fuerunt. Amorem autem & charitatem erga te nequaquam amisisse, quandoquidem ego illi in te amando par, & in reliquos omneis tuos, qui genere ex eodem sunt, simili animo atque erat ille, & eadem voluntate affectus sum. Quod tu illis & denunciabis à me omnibus, & mea fide pollicebere. Studium tuum, & cura quam suscepisti, quo pars illa ædium Vaticanorum, quam frater obtinebat tuus, mihi aßignaretur, gratißima mihi fuit: sicuti cætera omnia, quæ pro me facis, aut dicis. Sed ego habita ratione temporum, non duxi esse tentandum, quod non confidebam posse obtinere. Quem tamen morem omnibus in rebus teneo. Si enim mihi mea dignitas, & pudor meus non prodest, extorquere & eripere Principis beneficia non postulo. Quæ si minus crebra ad me perueniunt, idq́; mihi à nõ nullis tribuitur inertiæ, quam mitiore vocabulo, nimiã illi molestiam appellant: scio ego quid agam. Nam & extra competitorum certamina, atq; cõtentiones, quæ molestiarum plenæ, & grauium offensionum sunt: extraq́; periculum repulsæ, qua ingenuis et liberis animis nihil accidere potest acerbius: placatus interim, atque tranquillus vitam ago. Quiq́; meæ fidei & gubernationi populi commißi sunt, & quarum mihi rerum administratio est tradita, in ea ita me gero: studijsq́; præterea in talibus artium optimarum & præstantißimarum versor, vt alia quadam via, & quidem certiore ea multò, ac magnificentiore, in hominum beneuolentiam

&

& bonam existimationẽ me vindicem. Vale. IIII. Calend. Septemb. M.D.XXXIX. Carpentoracti.

IAC. SADOLET. S. R. E. CARDIN.
Ioan. Morono Card. Legato Bononię S.P.D.

TE honorifico Põtificis maximi, totiusq; apostolici senatus consensu atq; decreto electum esse, qui Bononiensi ciuitati praesses, partem Italiae vel florentissimam regeres, & legatione illa nobili fungerere, summopere et tibi gratulor, et mihi ipsi gaudeo. Quòd enim video honorem esse habitum virtuti atq; prudentiae, quam ego in te semper eximiã esse iudicaui, laetor duplici de causa: & quòd homini amicissimo praemium meritum persolutum est, & quòd ego memet in illo simili pene honore affectum arbitror. Etsi enim impari laude, neq; eodem fructu, ego easdem arteis semper secutus sum, in quibus tu excellis: tamen quicquid virtuti datur, quoniam ego eius perquam studiosus sum, id mihi quoq; ipsi dari et tribui puto. Sed meus quidem à me iam penè aetatis cursus confectus est: tu viridi etiã nũc aetate, cùm tam maturè in tantas laudes ingressus sis, quò te sperare debemus esse peruenturum, & existimationis, et amplitudinis? Equidem pro mea summa erga te beneuolentia hunc legationis honorem, & hanc summam hominum de tuis clarissimis virtutibus opinionẽ, Deum tibi fortunare, et quotidie magis augere cupio. Hoc doleo, me tibi non potuisse praesentem gratulari: cognosces enim apertius quo in te animo affectus sim. Atq; vtinam suauissimam tuã consuetudinẽ diu antea mihi expetitam, deinde breuiter, et quasi in transitu

ostentatam, tum cùm ego Roma in Galliã legatus proficiscerer, continuare diu inter nos potuißemus. Neq; ego humanitatem tuam, nec tu meam erga te obseruãtiam desideràsses: tum autem de nostris inter nos rebus ambo familiariter & liberè collocuti fuissemus. Sed posteaquam id non contigit, sumusq́;, non regionibus locisq́; solùm, sed dißimilitudine etiam actionum consiliorumq́; distracti: erit tuæ integritatis & fidei, idem facere erga me, quod ego me tibi præstaturum esse polliceor: vt nunquam nomen tuum, neq; ea beneuolentia qua te iamdudum sum complexus; ex animo & ex sensibus egrediatur meis. Atq; hæc hactenus. Nunc aptum atq; opportunum mihi visum est, patefacere fores benignitatis tuæ, vt per eas homini omni virtute doctrinaq́; ornatißimo mihi charißimo, ad tuam ipsius amicitiam & beneuolentiam sit aditus. Is est Hieronymus Gratus ex ista ipsa ciuitate cui tu præfectus es, & ex nobili in ea genere familiaq́; procreatus: qui primo ætatis suæ tempore, cùm ad iuris ciuilis disciplinã se contulisset, media fermè in adolescentia, omnium cõsensu promeruit, vt ad id docendum, quod licet præmaturè, tamen præclarè videbatur didicisse, se dederet. Itaque conductus honestißima mercede, ius ciuile aliquot annos in patria sua docuit. Pòst quærendum sibi nomen atq; famã in externis nationibus existimans, sanè forti animo patriam suam domesticosq́; penates liquit, & huc in transalpinam Galliam peruectus est: vbi celeriter cognitus, habitusq́; in honore & admiratione, Valentiæ diu magno stipendio, & maiore sui nominis fa-

ma,

ma, iuri ciuili docendo, & consulentibus respondendo qui vndiq; ad eum penè certatim confluebant, insignẽ operam dedit. Itaq; clarus his gẽtibus, egregieq; probatus, cùm de eius augendis commodis mercedeq; amplificanda quotidie ab eis cogitaretur: repentè decreto ciuium suorum & seuero & vehementi in patriam reuocatus, istuc parat proficisci, reuisens quidem patrios lares libenter, sed tamen magnum desideriũ sui his nationibus relinquens, quo ipsius quoque animus non potest non commoueri. Eum ego aduenientem, vt tu humanissime Morone omni tua comitate et beneuolentia amplectare, quanto animi possum studio te vehementer etiam atque etiam rogo. Quãquam de isto quidem fortasse non es rogandus. Quid enim tibi familiarius, quàm tales complecti viros, & amore & beneficijs tuis? præsertim qui sint ex eo genere hominũ, qui tuæ fidei & curæ commissi sunt. Sed ego ad illam tuam solitam erga bonos humanitatem, liberalitatemq;, accedere aliquid abs te insignius mea causa opto: vt Hieronymus ipse cognoscat re ipsa & experiatur, valde sibi profuisse commendationem apud te meam: seq; proptea amplius quiddã et maius assecutũ q̃ communis tua bonitas et natura cæteris largiatur. Hoc ego à te ita expecto, vt nihil sit ꝙ possim expectare gratius, aut optatius. Vale. Carpent. IX. Calend. Iulij, M.D.XLIIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E CARD.
Greg. Cortesio Cardin. S. P. D.

M*Vtua nostra vetusq; beneuolentia, quam sanctè et fideliter ab vtroq; nostrum cultam esse intelligo,*

facit, vt in meis maximis rebus, quæ nunc quidem in sacrarum literarum studio omnes mihi cōstitutæ sunt, tuum imprimis amorem, tuamq́; eximiam excellentemq́; doctrinam, mihi requirendam esse putem. Cùm enim (vt tute scis) cōmentarium quendam de peccato originis iampridem confecissem, hacq́; maximè re & ratione, facultatem in has regiones reuertendi à summo Pontifice essem consecutus: quod me (quoad posse) otium & tranquillitatem nactum, literis & scriptis sanctam fidem Catholicam, decusq́; & autoritatem apostolicæ ecclesiæ defensurum pollicitus essem: statui mihi, vt primùm huc me retuli eundem esse librū accuratiùs retractandum. Quod cùm diligentißimè fecissē addidissemq́; non pauca, quæ mihi ad rē vberius explicandam idonea visa sunt: illum tanquā meæ diligentiæ testem, Pontifici ipsi maximo autori mei otij mittendū putaui: scripsiq́; ad amplißimū Cardinalem Farnesiū vt eum quibusdam ex collegio nostro, tibiq́; imprimis legendum, & considerandum traderet. Quod factū fuisse, etsi certi nihil dum scio, vt confidam tamen adducor. Nunc alterum ὑπόμνημα iam elucubratū, in manibus habeo: nondum illud quidem expolitum, quemadmodum & res ipsa, & mea diligentia postulat: sed tamen eiusmodi, vt ex eo, quanquam imperfecto, intelligi poßit, quid ego habeam de purgatorio persuasi atq; certi: quæ res vna omnium maximè, hoc perturbatißimo tempore, ab ecclesiæ (vt scis) hostib. oppugnatur. In quo ego catholicæ suffragor ecclesiæ: quod sanè mihi in omnibus meis & curis & actionibus semper est

pro-

propositum. Eum ego librum statui mittendum ad te esse, vt tu mi optime doctissimeq; Cortesi, pro tua in me beneuolentia, proq; ea fide quā ego tibi habeo summam, laborum meorum multarumq; vigiliarū partē aliquam mecum subeas: meq; adiutum velis opera et sapientia tua. Primùm, vt quæ scribūtur à me, ea sanctè, & rectè, & ex integra veraq; religione scripta sint: deinde, quæ pertinent ad politiores literas, quando vtriusq; facultatis summum tuū est iudicium, de his etiam me admoneas: neq; patiaris quæ aptè et ornatè imprimis oportet scribi, ea me barbarè & inconditè scribere. Quanquam hoc leuius fortasse est. Illud grauissimum, vt ne quid prorsus à nobis effluat, quod cuiquam bene intelligenti, queat vel minimum aliquem spiritū peruersæ religionis afflare. Etsi enim ego in hoc quidē offirmantissimo sum animo, ita vt corpus & vitam potius, quàm studiū veræ pietatis amittere paratus sim: idemq; cum Catholica Ecclesia arctissimè sum coniunctus: propter tamen imbecillitatem ingenij mei, tenuitatemq; doctrinæ, diffidere mihi cogor, & doctiorum, ac sapientiorum quàm ego sim, hominumq; præsertim nostri ordinis iudicia implorare. Quo è numero cùm mihi præcipuè occurras qui cōsulendus sis: mihiq; iamdiu persuasum sit, te & velle mea causa, & pro singulari doctrina, qua es præditus, posse plurimum mihi opis et subsidij afferre: omni animi studio te obtestor, vt quicquid futurum est negotij & laboris in legendis duabus hisce nostris lucubrationibus, eisq; acriter expendendis, id ne te pigeat summo tuo in me beneficio

suscipere ac perferre, cùm honoris mei, tum aliorum etiam vtilitatis causa: cũ omnes qui in hoc gradu tanti honoris locati sumus, hæc aut agere ipsi, aut agentibus adesse fauereq́; debeamus. Vides tempora, vides hominum mores: vt quisq; nostrum aliquid edit in publicũ, quod aut cõtra falsas religiones, aut pro veris scriptũ sit: non modò qui palã aduersantur nobis & repugnãt, (nam hi fortasse minus pertimescendi sunt) verũ etiã qui nostrarum ipsarum sunt partium, quasi ex insidijs repente egreßi, circunsistunt, accusant, inuehuntur: veluti proditionis insimulant: nec quicquam hoc tempore periculosius est, quã de rebus bonis sanctisq; disserere. A quo genere scribendi si abstinere velimus, cautiores forsitan sapientioresq́; iudicabimur: iustiores certè, & meliores non erimus. Non enim qui talentum condidit sub terra, sed qui id exercuit, fructumq́; ex eo quæsiuit, is à Domino in Euangelio laudatus est. Quem quidem ego negociatorem bonum studeo imitari: ita animo paratus, vt omnibus ijs qui me redarguũt, meaq́; mihi errata indicant, modò vt ipsi sine cõtumelia id agant, nõ solùm nõ succenseam, sed magnarum etiam illis gratiarum debitorem me confitear. neq; enim quicquam facere erga me poßunt, quod mihi accidere queat vel vtilius, vel gratius. Quamobrem mi optime Cortesi, cùm ego & iudicio tuo plurimum, & voluntati erga me omnia tribuã: simq́; ipse (vt tute nosti) sempq́; fuerim tui cupidißimus & amantißimus: da mihi hãc operam quæso, & in hac re officio veræ amicitiæ inserui: vt meæ lucubratiunculæ tua sint doctrina & lima emendatio-

datio-

datiores. Vale, & nos dilige. Ex Feliciano Carpentoractensis diœcesis, V. Idus Iunij. M.D.XLIIII.

GEOR. CORTESIVS CARD. IAcobo Saboleto Card. S. P. D.

ETsi ratio officij postulabat, vt post tuum à nobis discessum crebras ad te literas darem, quibus & de rebus publicis, & de priuato rerum mearum statu fieres certior: (hoc enim & constitutæ inter nos amicitiæ, & maximis beneficijs in me tuis fuisset consentaneum) nescio tamen quopacto factum esse dicam, vt cùm dies nullus esset, quo non id facere cogitarem, omnes tamen re (vt ita dicam) infecta elaberentur. Cùm verò tandem me diuturni silentij suppuderet, constituissemq; omnino in posterum eiusmodi negligentiæ maculam epistolarum frequentia delere: repente redditus est mihi à te fasciculus, in quò non solùm ad me, & ad complures amicos literæ fuerunt: sed elegans etiam de Purgatorio loco libellus: cuius (vt facilè intellexi) maxima apud omnes expectatio iam anteà concitata erat: quod dum tu Bononiæ esses, nescio quid de ea re & doctis, & tui amantissimis fuisses pollicitus: visum est nobis nihil opportunius accidere potuisse. Quod enim prius, cùm nihil haberem quod scriptione magnopere dignum esset, facere cogitarā, vt ad te scriberem: nunc tali proposito argumento longè facilius mihi videor esse facturus: etsi adhuc quidem accidit incommodissimè: tanta enim fuit flagitātium molestia, vt vix semel libelli legēdi, & id ipsum cursim, facultas nobis data fuerit. Qui enim literas tuas reddidit, nescio qua ra-

tione intellexerat, librum in eundem fasciculum fuisse coniectum: cumq́ id ex eo cognitū fuisset: non potuit à me, amicis postulantibus, diutius denegari. Ex eo tamē quod primis, vt aiunt, labris gustare licuit, intellexi maximè obscurum locum, & à nullo anteà satis diligenter tractatum, & nescio an omnium qui nunc præcipuè in controuersiam venêre, longè difficillimum, à te & tractari commodè, & luculentißimè explicari. Qua de re tamen, non solùm quid ego sentiam, cùm ex amicorū manibus librum recuperauero, sed & quid ipsi iudicauerint, summa fide & diligentia te faciam certiorem. Nunc ea tantum de causa ad te scripsi, ne fortasse, vt nunc sunt tempora, suspicareris, literas tuas ad nos non peruenisse. Quod ad publicas res attinet, scito, omnium animos de rerum euentu hîc magnopere esse solicitos: nec quieturos prius quā ad huius miserrimi belli exitum peruentum fuerit. Etsi enim non magnopere adhuc Romæ tumultuatum est, summi Pontificis consilio singulari et prouidētia: cùm tamē omnia armis vndique circunsonent, vix fieri potest, vt ex aliorum calamitatibus, nō cogamur de proprijs periculis cogitare. Tu, quando honestißimum otium nactus es, et in eo potißimum oppido, in quo & tui sacerdotij munera præsens obire potes: & quod cœli clementia, & amœnitate locorum, maxima te potest afficere iucunditate: partem velim credas magnam felicitatis te esse assecutum, præsertim cùm propè omne tempus insumas in opprimenda extinguendaq́ perditorum hominū impietate: qui non iam, vt anteà, occultis cuniculis: sed apertè ar-

cem ipsam caputq; totius religionis inuasere. Vale. Et recuperato ab amicis libello, longiores à me literas expecta, Romæ, Calend. Iulij.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARDINAL. Iacobo Sabello Cardin. S. P. D.

ANtonius Florebellus, maximus laudator & obseruator tui, ex Italia reuersus ad nos, cũ multis alijs de rebus me docuit, quæ in istis locis publicè gerantur: tum ea de meis priuatis amicitijs ac necessitudinib. mihi nuntiauit, quæ ego maximè audire expetebã. In quibus id mihi fuit gratissimum, quòd eorũ quos ego diuturno iam amore & fideli beneuolentia prosequor, animum mutuũ erga me, & parem voluntatem esse declaraui. Quo equidem nuntio mihi vnquam possum audire optatius. Nam cùm natura mea eiusmodi semper fuerit, vt omnem propemodum meam delectationẽ vitæ in bonorum et doctorum amicitijs habuerim constitutam: nũc cùm vna hæc mihi, cæteris aut iam planè amissis, aut certè extenuatis exolescentibusq; voluptatibus, remaneat iucunditas, quòd in amicorum cogitatione & memoria suauiter acquiesco: cùm de eorũm officio ad me perfertur, nihil est ex quo lætitia affici maiore possim. Ac ille mihi de alijs quidem multa: de te verò Sabelle optime atque humanissime ea mecũ locutus est, quæ ego cùm in te etiam tum adolescente multis primo mihi nuntiantibus, deinde breui illa consuetudine nostra, tanquam florescentia perspicere cœpissem, gaudeo ferre illa nunc eos maturitatis fructus, vt iam nõ sperare, sed admirari tuas eximias et singulares vir

tutes debeamus. Amabam equidem nobilitatem & animi & generis tui, elegantiam morum, in congreßibus humanitatē, in dictis factisq́; constantiam. Sed illæ me res præter cæteras delectabat, quòd videbam, qua volūtate in publicam rem Christianam esses, quo studio erga optimas artes, qua mente ad cupiendum vt rectè omnia fierent mouerere. Quæ tibi egregia et summa animi bona, primùm à natura insita, deinde educatione disciplinaq́; firmata, Dei primū omnipotentis, deinde etiam bonarum artiū literarumq́; auxilio, ad eam nunc frugem perducta sunt, vt habeamus in viridi etiā nunc tua ætate, quam cum grauißimis & probatißimis ordinis nostri patribus conferamus. Atq; hæc ornamenta animi ingeniiq́; tui, etiamsi mihi tecū nihil vnquā fuisset, si non te amore eo prosequerer, quo iam pridē mirifico sum complexus: tamen me ad te amandum nō inuitarent solùm, verùm etiam inflāmarent. Cùm verò de homine mihi & virtutibus suis, et amicitiæ nomine charißimo, tales ad me nuntii perferantur, statuere ipse potes, quanta ex eo lætitia et animi iucunditate afficiar. Sed me cogitantem de te, et penè ante oculos imaginem tuam habentē, etsi vt persistam diutius quasi in colloquendo tecum, beneuolentia hortatur: retinet tamen modestia. aptius enim & liberius de tuis laudibus cum aliis (vt soleo) loquar, quàm cum teipso. Quare finem faciam, si duo hæc prius precatus fuero: vnū, vt tibi ea fortuna sit, quā ista virtus probitasq́; meretur. Alterum, vt in nostra amicitia coniunctioneq́; tuenda, quo ego in te animo sum, tu similem mihi in me diligen

do

do voluntatē præstes. Quo quidem munere nullū à te præstātius accidere mihi potest. Patri tuo clarissimo viro, quem ego omnibus de causis iure facio plurimi, cupio salutem per te plurimam meis verbis nuntiari. Vale Carpent. V. Idus Iunij, M.D.XLIIII.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. ANTOnio Perrenoto Episc. Atrebatensi, S. P. D.

CVm scriberem ad patrem tuum clarissimum virū, non putaui mihi prætereūdum esse, quin ad te quoque aliquid literarum darem: cùm & te non mediocriter diligam, multis quidem de causis, ingenij, doctrinæ, humanitatis tuæ adductus, & de tua in me vicissim beneuolentia persuasus sim. Scribendi autem causa hæc fuit. Ego post pacem factam, qua nullum maius neque præstantius hoc tempore beneficium à summo Imperatore Carolo in Christianā Rempub. potuit proficisci, secutus maiorum exempla, qui testimonium laudis & iudicij sui, optimè meritis principibus libenter dabāt: exaraui oratiūculam, qua gratias Cæsari cōmuni Christianorum populorum nomine agens, illum præterea ad eas res gerendas suscipiendasq; adhortor, quas maximè illius amplitudo & dignitas, reiq; publicæ salus videtur ab eo postulare. Quo genere scribendi veteres summi & doctissimi viri egregios Principes decorare soliti sunt: sicut multorum declarant orationes, ad Philippum, ad Alexādrum, ad C. Cæsarem, ad Traianū, ad Cōstantinum, ad plures alios scriptæ. Item igitur ego, his quidem omnibus ingenio & facultate impar, sed di-

gnita-

gnitate causæ aliquanto superior, instituo suadere Cæsari, vt in eas se conferat curas & cogitationes, quæ illius admirabili prudentia & maxima autoritate præcipuè sunt dignæ. Quod tute nosse ex mea oratione, si eã modò duxeris legendam, facilè poteris. Cùm ergo hanc ipsam orationem ad fortißimum virũ Ferrandum Gõzagam per eum tradendã Imperatori miserim, amicitiam secutus, quæ mihi cum illius omni nobilißima familia permagna est: rogaui patrem tuum per literas, vt addesse in tradẽdo, aut si Ferrãdum fortè aliqua res impedierit, ipse eam per se reddere Imperatori velit. In quo mi charißime Perenote, tuam quoq; operam et beneuolentiam mihi aduoco. Si erit non indigna lucubratio mea quæ agatur, maximum me existimabo laboris mei fructum esse adeptũ: quòd laudem optimi Principis, coniunctam cum ea spe, quam de illius virtute, animiq; magnitudine, Christianæ Reip. futura salutari, iam concepimus, meis literis ornatam illustratamq; videbo. Sin ea sordebit, ego tamen hoc assequar, vt meo exemplo, doctiores alij in eandem curam & studium scribendi se dedant. Sed de his rebus mãdaui tabellario huic meo, vt meis verbis tecum accuratius loqueretur. Ego quod ad me attinet, amorem eum conseruo, quem iam ab eo congressu quo ad Nicæã primũ vnà fuimus, erga te suscepi: in quo meæ in te amando constantiæ plurimum tuarum virtutũ recordatio suffragatur. Tu si pari erga me voluntate fueris, non solùm meæ expectationi satisfacies, sed humanitatem etiam constabis tuæ. Vale. Carpent. V. Idus Nouemb. M.D.XLV.

IAC.

IAC. SADOLETVS S. R. E CARD.
Ioan. Toletano Episc. Burgensi S. R. E.
Cardinali, S. P. D.

Longum interuallum est, cùm literas ad te dedi nullas. Quod accidit, non remißione obseruantiæ in te meæ, nec obliuione virtutis, & humanitatis, & beneuolentiæ erga me tuæ: sed quia multis & molestißimis occupationibus impeditus, fratris etiam mei mihi charißimi morte, qua grauiter affectus sum, omneis meas curas ad luctum mœroremq; reuocante, alia quoq; officia permulta deserere coactus sum. Nunc cùm tempus venerit, quo tempore, si aliàs vnquam, tua mihi & beneuolentia & autoritate maximè sit opus: fretus tua virtute & bonitate, causam omnẽ meam tibi imprimis exponendam commendandamq; putaui. Pontifex Maximus me per te literas ad Vrbẽ vocat: quod ego facturus sim libenter, vocantiq; obtemperaturus, si mihi id per meas rei familiaris angustias, & maximas difficultates facere liceat: eaq; habeam facultatũ subsidia, quibus et itineris sumptum, & vrbanas illas impensas sustinere poßim. Video enim quid mei officij sit: quid postulent sedis apostolicæ tempora: cui si non ingenium atque prudentiam, quæ in me aut nulla, aut sanè quã exigua est: at animum certè bonum, & fidelem operã præstare debeo. Sed ita omniũ ad iter sumptumq; necessariarum rerũ inops atq; egens sum, vt ab omni istuc veniendi & voluntate, et conatu, desistere cogar. Et quoniam te æquum iudicem et sapientem nactus sum, si hoc non alienum tua grauitate existimas, audi quæso breuẽ

mea-

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. ADAmo ab epiſtolis Ferdinando Regi Rom.
S. P. D.

IOānes Marſupinus, homo ea comitate, eoq; ingenio, quod tibi quoque video eſſe notum, atq; idem in reb. gerendis ſumma fide, diligētia, aſſiduitate præditus, ſæpius olim ad me cùm Roma abeſſem, de tuis virtutibus permulta ſcripſerat: taleq; tibi teſtimoniū apud me dederat, vt ego te cùm virum doctum atq; grauem, tum verò etiam imprimis prudentem, et iure iſti clariſſimo Regi gratum atq; probatum eſſe iudicarem. Poſteaquā autem & idem aſcripſit, & ego ad Vrbem paulò antè reuerſus, ex eis quas ad eum dediſti literis ipſe perſpexi, te non ſolùm mei amantiſſimum, ſed ſcriptorū etiā meorum perſtudioſum eſſe, quæ abs te vndiq; conquirerentur, vt quàm plurimum mecum quaſi colloqui poſſes. Dicam id quod res eſt, in tantum tui ſtudium & amorem adductus ſum, vt continere me non potuerim, quin has ſtatim ad te exararem literas: tibiq; et animū meum totum, et ſenſum patefacerem. Nam ſi quiſquā eſt, optime & ſuauiſſime Adame, qui aliqua ſignificatione alterius erga ſe beneuolentiæ capiatur, ego me eum eſſe confiteor: cui nil accidere poſſit optatius, quā à bonis viris, & tui ſimilibus diligi. Nec verò fructum vllum in agenda vita maiorem aut vberiorem percipi poſſe arbitror, quàm primùm quidem mereri: deinde etiam ſi non ita planè mereamur: tamen adipiſci aliquo caſu, vt chara ſit prudentibus viris atque bonis, nō modò ſalus noſtra, ſed etiam memoria. Quod quando non

tam meo quidem vllo merito, quàm tua præstāti humanitate consecutus sum, vt abs te tantopere diligar, tantíq; fiam: nisi par tibi in omnibus officijs beneuolentiæ extitero, hominem ipse me non putabo. Quamobrem velim sic tibi persuadeas: habeasq; certißimū, neminem esse qui tui amātior, quàm ego sum, esse posthac poßit: omniaq; & studia & officia amicitiæ, in quibus ego seruandis ac retinendis admodū sum diligēs, tibi ita à me prompta esse et parata, vt gratißimum sim habiturus, si mihi occasionem aliquam obtuleris, per quam mea erga te voluntas, & animus amicißimus perspici liquidò poßit. De meis scriptis nihil sanè erat quod tibi pollicerer. Habebam equidem inchoata nonnulla, sed nihil erat perfecti: nisi fortè orationem libenter lecturus es, qua ego Cæsari pro pace Christiano nominī concessa superioribus mensibus gratias egi. Eius ego orationis describendæ, si id voluerit, faciam Marsupino nostro potestatem. Atque ipsum Ioannem Marsupinum prorsus amantißimum & studiosißimum tui, etsi minimè opus esse arbitror, tamen ita tibi commendo, vt maiore studio, magisue ex animo, neminem cuiquam commendare poßim. Amo enim iuuenem hunc mirabiliter: cū ingenio ipsius, & singulari probitate, tum plurimis erga me eiusdem officijs adductus. Quare sic existimes volo, quicquid in illum studij & beneuolentiæ tuæ contuleris, totum id abs te in me collatum me esse iudicaturum. Vale. Romæ, V. Idus Iulij, M.D. XLV.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. DIDAco Mendozæ S. P. D.

AB eo tempore, quo tu me primū Carpētoracti vidisti, & cùm illac iter in Italiā haberes, apud me inuitatus familiarißimè diuersatus es: ego iā tum cognita et virtute et humanitate tua suscepi eū amorē erga te, quem etiam nunc summa cū fide tueor: neq; mihi lōginquitas tēporis quod postea intercesſit, neq; locorum distantia, quibus seiūncti fuimus, de meo iudicio quicq̄ beneuolentiaq; imminuit. In qua te eadē puto et amoris constantia erga me mansisse, & voluntate. Secuta sunt tempora quibus vterq; nostrum ad varias deinde & curas, & actiones vitæ distractus est. Ego in hanc vrbem bis, térue accersitus, quanquam ægerrimè à studijs artium optimarum diuellerer, vitamq; illam pristinam plenam suauitatis & otij commutare nollem: tamen Pontificis maximi imperio subire senatorij huius muneris onus, & publicis negotijs me dedere compulsus sum. Tu Imperatorem Cæsarē secutus, cuius magnitudo plurimas orbis terræ & Christianæ Reip. partes complexa est: probata illi fide, industria, & vigilantia tua, magnis ab eo sæpe rebus & negotijs præpositus es. Itaq; ego vt proximè redij in hanc vrbem, à qua aliquot abfueram annos, cùm cognouißem te legatū esse apud Venetos Cæsaris, munusq; illud egregia quadam cum dignitate & gratia sustinere: cogitaui illico scribere aliquid ad te, & renouare illius primæ cōgreßionis nostræ per literas memoriā: vt si tu vinculū illud initæ tunc inter nos amicitiæ firmū retineres, ipse quoq; tibi ostenderē, me non esse tui neq; nostræ cōiunctionis oblitū. Sin te fortè graues aliæ occupationes atq; curæ

ab hac de me cogitatione abduxiſſent, vt inſinuarẽ rurſus me tibi, antequam totus planè ax animo tuo effluerem: Scito igitur me nũc Romæ eſſe, implicitũ quidem his ſolicitudinibus atq; curis, quas & rerum omniũ perturbatio, & duriſſima tempora Reip. ferunt. Quanq; in hac occupatione animi, atq; moleſtia nitor eum tenere curſum, vt nõ in ſermonibus ſolùm communib. qui quotidie incidunt: ſed etiam ſententijs in ſenatu dicendis meus in Repub. ſenſus, meumq; iudicium appareat. Non enim deſino hortari & monere, rectè iam agi neceſſe eſſe omnia, ſi ſaluam Chriſtianam Rempublicam ſiſtere velimus, et veterem illam ſanctitatẽ Chriſtianæ religiõis in mores et ſtudia hominũ reuocari oportere: in qua imprimis ſententia Pontifex ipſe Maximus eſt. Itaque datum ab eo eſt & legatis qui præſident, & concilio patrum qui conuenerunt, negotium, vt conſulant ipſi & conſiderent, quæ videantur eſſe corrigenda, quorum monitis atque conſilijs ipſius diligentia & autoritas minimè defutura eſt. Quamobrẽ venio magnã in ſpem, bene eſt actum iri cum rationibus publicis, ſi & Cæſar tuus vnà cum Pontifice in hoc incubuerit ſtudium, vt in reparanda religione Chriſtiana & Republ. communis quoq; pacis, & omnium dignitatis ratio habeatur: quod ſublatis odijs diſſidijsq;, illaq; æquitate animi moderationeq; ſuſcepta, quæ Chriſtianis principibus maximè digna eſt, ipſo iuuante imprimis & opẽ ferente Deo, ſi eum nos piè deprecati fuerimus, nõ difficiliter poterit obtineri. Verùm hæc ad eiuſdem Dei præpotentis arbitrium ſummumq; concilium reijcienda

da sunt. Quod autem ad priuatum nostrum officium pertinet, ego te mi Didace, nõ solùm diligo, quod iampridem facere institui, sed etiam in oculis fero, quòd meis optatis de te tua virtus atq; industria mirificè respondit. Petoq; à te, vt quoniam propiores iam sumus, quàm fuimus, facilisq; est inter nos missio literarum, ne me tuarum rerum inscium atq; expertem esse sinas: scribasq; interdum ad me, fructumq; hunc vel amoris, vel humanitatis tuæ mihi tribuas, vt ex literis tuis intelligam me tibi esse cordi. Quãquam (quod mihi fuit molestissimum) audiui te laborare quartana febri. Sed fretus prudentia tua, & verni temporis auxilio, quod iam appetit, confido tibi celeriter futurum quemadmodum cupimus: nẽpe vt valeas, firmusq; sis. Quod ex sententia tibi & tua & nostra vt contingat, Deum rogo supplex atq; oro. Vale mi Didace. Romæ, M.D.XLVI.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARD. HENrico Lusitano S.R.E. Cardinali, S. P. D.

ACcepi literas tuas, plenas humanitatis atq; officij: in quibus quòd mihi gratias agis, quòd te mea sententia in sacrum collegium nostrum cooptandum duxerim, eiusmodiq; cooptationẽ non differendam in aliud tempus: quæ antequam locus mihi dicendi datus est, in senatu sententia valere videbatur: sed statim et in præsentia declarandam censuerim: facis tu quidem grato animo, agnoscoq; in eo humanitatem tuam. Sed ego in ea opinione sum, quæ claris & præstantibus viris officia tribuantur, ea non tam gratia ab ijs qui tributa sunt, quàm gratulatione ab omnibus celebrari conueni

re. Ego cùm de tuis plurimis magnisq́ue virtutibus, quæ & ad doctrinam, & ad religionem pertinent, multa sæpe audissem, quæ mihi penitus insederant in animo: essesq́ue tu præterea eius regis frater, quem nos penè vnum verè Christianum Regem hac nostra ætate possumus appellare: purum atque integrum ab omni Christiani sanguinis macula, fidem Christi sanctissimam lõge lateq́ue propagãtem: quid mirum, si omneis meas curas, omneis contentiones, omnia studia ad augendũ honorem & amplitudinem tuam contuli? præsertim cũ is sim, qui erga tales animos incredibili quodam studio beneuolentiaq́ue afficiar. Quamobrem quod ego feci, id summo vestro merito à me factum est. Quod tu autem agis, vt mihi ex eo gratiam te debere agnoscas, magis id bonitati tuæ, quàm vlli meo merito æquum est assignare. Sed de his satis. Illud quod est in literis tuis scriptũ, quodq́ue ego plurimi facio, imprimisq́ue expecto à te vti præstes. Scribis enim te & fidei Catholicæ, et sedis Apostolicæ autoritati, quarũ vtraq́ue magnis in hoc tempore procellis tempestatibusq́ue iactatur, paratum esse vel tuo sanguine subuenire, si ita res ferat: conaturumq́ue id facere omnibus tuis opibus, hoc maiore animo, quò iste honos, atq́ue istius amplissimi sacerdotij dignitas maiorem tibi facultatem eius rei agẽdæ videtur allatura. Iste animus tuus, Henrice optime, tuaq́ue præstans atq́ue eximia in Christianam Remp. volũtas, ea est profectò, quæ te superiorem omni honore facit. Tu verò subuenies, (mihi crede) tuaq́ue opera plurimum et autoritate Remp. adiuuabis. Quid enim est quod tanta virtus nõ

queat

queat efficere, præsertim tot ornamētis fortunæ et nobilitatis adiuta? Sed initium tam præclari operis, nisi ego fallor, tibi inde ducendum est, vt frater tuus, clarissimus Rex, veterem suam & suorum maiorū omnium in hanc sanctam apostolicam sedem obseruantiā: quæ vestræ regiæ familiæ et nomini vestro maximā semp laudem attulit, nullis hominum insidijs, nullisq; machinationibus patiatur interrumpi. Quod vō scriberem, nisi mihi quædam intuenti, nōnulla extimescenti, tu opportunissimo tempore visus esses vocatus ad eum honorem diuino propè consilio, in quo tuæ partes præcipuè futuræ essent pacis & amicitiæ stabilis retinendæ. Quod quidem à tua virtute atq; prudentia maximè expectatum est. Sed de his quoq; plus etiam satis. Extremū est, vt tibi omnia tua studia mihi pollicēti, non solùm agā, vti debeo, gratias: sed pari voluntate & beneuolentia ita respondeam, vt amicitiæ fides, et bonorum virorū mos & natura ipsa postulat. Quare sic habeto, me & permagni facere amorem erga me tuum, & in omnib. reb. quæ ad dignitatē tuā pertinebunt, ea semper actu rum esse, eaq; sensurum, ex quib. meus vicissim amor in te summus, & singularis obseruantia appareat. Vale. Romæ, XII. Calend. Septemb. M.D.XLVI.

IAC. SADOLET. S. RE. CARD. Georgio Cælio Lusitano S. P. D.

Literæ tuæ quas mense Septēbri Vlixipone datas, ego ad tertium Idus Aprilis accepi, summā quam à

mihi atque incredibilem voluptatem attulerunt. Vidi enim in illis & perspexi, non solùm qui tu vir esses, quo ingenio, qua doctrina, qua etiam eloquentia praeditus: sed etiam quantopere me diligeres: quo munere atque honore, à tali viro praesertim, nihil habeo quod vel optare possim praestantius: quanquam tu in me l u-dando aliquanto es effusior. Sed vt ego eas in me laudes non agnosco, sic beneuolentiam tuam erga me amicissimè compector, parq; in me amoris & voluntatis studium refero tibi, atq; reddo. Poema tuum (quod patere omnibus necesse est) omni ex parte elaboratum & elegans, magnopere me delectauit: nihil enim video te subterfugisse in eo, quod ad mundiciem Latinae linguae, omnesq; in ea lepores & venustates pertineat, quas apud nos propè iam intermissas, & quasi obsolescentes, tu homo non in Latio natus, tam diligenter consectaris & exprimis, vt aut mutata hominum locorumq; conditio, aut Latiũ hinc ad vos videatur esse translatum. Sed vt caetera in tuo carmine digna approbatione, sic illud maximè laudandum extollendumq; est, quòd verae atque incorruptae religionis patrocinium praestas: quae religio in hoc tempore calamitoso, oppugnata vndiq;, atque vexata, quò pauciores habet à quibus & legitimè & fortiter defendatur: hoc magis ipsa suorum defensorum & nomen & memoriã tueri debet: & cùm illis praemia apud Deum immortalia parata sint, humanos quoque honores impartire. Quorum quidem in numero te egregias tenere partes, praeclara illa Christiana patientia, quam car-

mine

mine tuo tam accuratè illustras, vel in primis ostendit. Sed hæc hactenus. Ego & beneuolentiam erga me tuam magni facio, & meam tibi non minorem polliceor: tibiq; hoc sic persuasum esse volo, me in omnibus officijs, quæ fidelis amicitia requirat, nec studio, nec voluntate tibi vnquam defuturũ. Vale. Carpentoract. V. Nonas Maij. M. D. XL.

IAC. SADOLETI S. R. E. CARDINALIS, EPISTOLARVM LIBER XVI.

IAC. SADOL. S. R. E. CARD. ALBERTO PIGHIO CAMpensi, S. P. D.

VOS libros de Hierarchia ecclesiastica principatu cùm legerem, plurimaq; in illis inuenirem, quæ tua cura & diligentia in lucem è tenebris, quasi vetustatis prolata sunt: scatereq; ibidem omnia optimis & sententijs & autoritatibus cernerem: equidem ingenium, & doctrinam, & notitiam tuam rerum antiquarum sum

admiratus. Probitatem autem & religionem illa mihi res etiam in te ostendit, quòd vidi & cognoui, te opimo animo & consilio adductum, quò Christianæ Reipublicæ tot malis detrimentisq; affectæ, opem pro tua parte ferres, tantum negotij & laboris suscepisse. Quæ res, & mea simul propensa in doctos probosq; homines voluntas, effecit, vt has ad te instituerem dare literas, quibus tibi indicarem, cùm mihi vehementer tua scripta probentur, pietatem tamen, & voluntatem tuam, multo etiam magis probari. Itaq; quod solet sequi necessariò, vt cùm de quopiam bene existimamus, illum etiam diligamus: scito, me tantum suscepisse beneuolentiæ erga te, vt si quid extiterit, quod tibi ex me commodum aut honorificum possit accidere, neminem qui me vincat in amore & studio tibi gratificandi sis habiturus. Ego Romæ nõ eram cùm has scribebam literas: sed in ecclesia mea Carpentoracti, quò Nicæa veneram, vt ex longo & difficili morbo perditam propè valetudinem recrearem: quibus in locis hyems me oppreßit. Nunc in Italiam & ad Vrbem cogitabam: quò cùm his paucis mensibus, vt spero, peruenero, (si mihi id Dei benignitate saluo facere licuerit) ita memoriam tui, & meritorum tuorum apud summũ Pontificẽ Collegasq; meos sanctæ Rom. Ecclesiæ Cardinales excitabo, & calefaciam: vt & ipsi, & cæteri omnes intelligant, doctis & excellentibus viris, quanquam alienigenis & absentibus, magnos tamen fautores in vrbe Roma non deesse. Nec tamen prætermittã, quin inter eadem ad Pontificem Max. literas, debitũm

que impertiam tibi & virtuti tuæ apud illum testimonium: quòd hoc triduo omnino sum facturus. Sed quod ad priuatas meas cogitationes attinet: scito Alberte doctissimè, me ex tuis libris in maximas angustias & solicitudines animi coniectum esse. Versabar enim in eisdem planè studijs, & in eodem argumento elaborabã: iamq; confeceram bonam partem lucubrationis meæ, cùm tui ecce libri mihi inopinanti aduenerũt. Nũc quo me vertam nescio: si pergo atq; insisto, videbor omnia abs te esse mutuatus. quid enim tu cuiquam reliquisti, quod is tanquam nouum aut inexpectatum posit dicere? Si desino, durũ erit frustra à me susceptos fuisse tot labores. Quid igitur agam? quid? opinor id, quod veteres etiam philosophi & iureconsulti faciebant, eisdem de rebus, alio modo. In quo hauriam de fontibus quoq; tuis: nec me tantum scriptorum tuorum excellentia deterrebit (quanquã deterret illa quidẽ, & vt quiescam suadet) quãtum adiuuabit copia: quæ facit, vt maiore etiam animo quàm antea, & minere meo cum labore, confidam, spatium me curriculi mei, in quod ingressus sum, bene & celeriter esse confecturum. Vale, & nos tui amantissimos dilige. Carpentoracti, III. Calend. Martij, M.D.XXXIX.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARDINAL. Lazaro Bonamico.
S. P. D.

ADuentus ad nos Florebelli nostri, cùm mihi per se magnæ voluptati fuit: tum eò etiam gratior, & iucun-

cundior, quòd & tuas is mihi attulit literas, & percontationibus meis quas habui de te, peritissimè respondendo, omnia tua diligenter est persecutus. Quo quidem sermonis genere, in quo videlicet Lázarus meus, is & amicus, & vir, quem ego & iudicio animi, & studio, & beneuolentia complector propè singulari, vltro citróq; versatur, nulli facile possum reperire suauius. Illud cupijssem, vt te tuæ occupationes nõ detinuissent, quo minus ad me longiorem epistolam mitteres. Non enim dici potest, quàm libenter tuas epistolas legam, & quidem longißimam quanque libentißimè: vt illas legens, tecum mihi videar loqui. Quòd si olim in collocutionibus nostris, illud inerat & vsitatum, & dulce, quòd liberè, & sine cura vlla, sine cautione inter nos effutiebamus quæcunq; in buccam venerant, quam nobis licentiam familiaritas dabat: quî nunc conuenit restrictos esse in scribendo, cùm liceat eadem fiducia & libertate loquendi literas conficere, quâ sermones conferebamus? Sed tu vereris fortasse, ne tibi in epistolis tuas facundiæ opes explicanti, postea cùm è suggestu iuuentutem doces, contra causidicos desit oratio: quorum tu, quanquam optimus dialecticus es, captiones tamen vitare nequiuisti. Quid vis fieri? sua cuiq; hominum generi sophismata sunt, quibus captent aduersarios, & in laqueum inducant: quanquam capitaliora fortasse quæ aurum, quàm ea quæ mentem ex suis educant locis. Sed quid ago? cùm ad iocandum minimè idoneum tempus sit: & ego id non cogitans, ad veterem inter nos consuetudinem sic garriendi relapsus sim. Nã

si ve-

si verũ scire vis, mi Lazare, ego cùm has scriberem literas, & in maxima eram solicitudine de Repub. quã vides ipse profectò quo in statu, vel potius quo in motu posita sit: omnia quidem vt aduersa in ea, & aspera horrere debeamus. Et tantum doloris acceperam ex morte summi viri, mihi collegæ, omnibus & amoris, et officij vinculis coniunctißimi, Federici Fregosij, vt ad huc animus illo vulnere æger, ex mœrore & tristitia recreari non posset: cui tamẽ vulnere paulùm quid me dicamẽti lenioris induxit tui absentis recordatio. Nũc reuiuisceret dolor, nisi eum ego ab huius argumento epistolæ penitus exclusum vellem: præsertim cùm alia quadam mea lucubratiũcula tanti viri obitũ satis sim lamentis prosecutus Eam schedam ad te perferet Paulus Sacratus meus, quem ego cupientẽ iamdiu vestrum istud gymnasium Patauinum inuisere, & in eo dare operam non studij solùm artium optimarum, sed studiorum etiam in disputando & cum æqualibus differendo exercitationibus, libenter ad vos dimisi: tua fretus imprimis humanitate, & in nos beneuolentia: non enim dubito, quin eum tu sis eodem loco habiturus, quo ego habere soleo. Itaq; illum ne commendo quidem: satis enim tibi nostra amicitia commẽdat. Tuam ad Donatũ Rullum epistolã legi perlibenter, non solũ quia disertè et eruditè scripta est, ita vt accedat ad antiquitatis laudem: sed etiam, quia ad hominẽ eum missa est, quem ego mirabiliter diligo, tum virtutibus eius, tum etiã officijs erga me, vel beneficijs potius prouocatus: cui ipsi, quæso meis verbis dicito, si nos dignos statuerit, quos ali-

aliquando in hæc loca veniens inuisat, permagnum me ex aduentu eius, et ex conspectu lætitiam esse capturũ. Vale mi Lazare. XII. Calend. Octob. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDI. Romulo Amasæo. S. P. D.

VEnienti istbuc Iacobo Bordingo, qui Scholæ Carpentoractensi triennium præfuit, optimo viro, & Græcis Latinisq; literis eruditissimo, non potui nihil ad te literarũ dare: tum vt cõmendarem tibi hominẽ, quem mediusfidius ego singulari beneuolentia complector: tum etiã, tu vt agnosceres, memoriam me tui cũ summa item beneuolẽtia retinere. Is ea de causa Bononiam proficiscitur, vt quoniã dedit aliquot annos medicinæ operam, id studij & laboris in ista vrbe perficiat, doctorumq; iudicio statuatur dignus, qui ipse quoq; possit eam ciuibus suis artem & scientiam profiteri: quod illud magna cum ingenij & doctrinæ laude adepturũ esse confido. Nũc, etsi non dubito mi Romule, quin quẽ à me, & diligi et probari intelligis, eum sis tuis studijs atq; officijs omnibus prosecuturus: tamen sic volo te existimare, vix quenquam inueniri posse, in quo tua mihi officia accidere possint gratiora, quàm in Bordingo, cui omnibus de causis meritò amicissimus sum: cupioq; eum quàm maximè et celebrari et ornari. Quod tu præter cæteros egregiè mihi præstare potes, qui praes Bononiensi iuuentuti, & elegantibus ingenijs domi-

dominaris, in ea vrbe natis, è qua eruditio, & optimarum artium disciplina, in has transalpinas nationes dimanasse creditur. Porrò autem hæc sunt quæ ego te posco: Primùm vt diligas hominem ipse, & charum habeas: deinde, vt eidem doctos istic viros concilies, reddasq; eum, & meo, & tuo testimonio omnibus notum. Postremò, vt cùm publicè iudiciũ de dignitate Bordingi per doctorum collegium fiet: tu cum tuis omnibus vestro eum comitatu frequentiaq; honestetis. Quanq; summa postulatorum meorum hæc est: te vt ita geras aduersus Bordingum, amore, studio, diligentia: vt intelligat ipse, meam hanc sibi commendationẽ apud te plurimũ profuisse: egoq; in hoc homine experiar, id quod tamen iampridem scio, me abs te non solùm diligi, sed etiam vehementer amari. Vale mi Romule. Carpent. IIII. Calend. Octobr. M.D.XL.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARD.
Scipioni Blanchino,
S. P. D.

BOrdingus meus suis literis, quæ tamẽ ad me tardissimè sunt perlatæ, de eis rebus scribens, quæ istic ipsi honoris sui comitia obeunti, valde fœliciter & ex sententia processêre: cùm multa multorum erga se officia commemorat plena amicissimi in me, qui illum absens meis literis commendaram, studij & beneuolæ voluntatis: tum tibi dat præcipuè, summæ erga se humanitatis, & præstantis cuiusdam liberalitatis testimoniũ: coactumq; tuo diuersatum se esse apud te, & domo tua,

tan-

tanquam sua comiter ac iucundè vsum esse perscribit. Quod ego mi Blanchine in eam partē accipio, vt quanquam tu omnium doctorum virorum & fautor, & obseruator sis: tamen hoc mihi in ipso Bordingo honoris abs te atq; officij tributum esse non dubitem. Nō enim sum oblitus, cùm ego olim isthac iter facerem, Bononiamq; venißem: te mihi ad hospitium publicum praesto fuiße: inuitasseq; domum tuā studiosè, & omnia signa egregij cuiusdam amoris mihi ostendisse. Qua ego tua tum humanitate cùm non essem vsus, quòd mihi iter instabat praeproperum ac neceßarium: recordor tamen, perinde me habuisse, ac si & tecto, & opibus tuis ex labore viae planè recreatus fuißem. Neq; verò postea (vt sum natura factus) ex animo vnquā exceßit meo, illius tui facti officijq; memoria, nunc in Bordingo ipso renouatum per te, factumq; est excitatius: quod nō obsoleuerat quidem in mente mea, sed se ad occasionem aliquam tempusq; reseruabat, studium mea quoque tibi vicißim beneuolentiae aliquibus tibi signis indicijsq; declarandae. Quod quoniam propter diuturnam absentiam meam re ipsa efficere difficilius videtur esse, et spissius: iccirco has ad te interim dare institui literas, quibus tibi significarem, animum tuum istum erga me, & mihi perspectum iampridem, & nuper in Bordingo apertiorem etiam factum fuisse: quē tu honoris mei gratia tam honorificè amanterq; tractaris. Quòd si locum mihi fortuna praebuerit, vt poßim, quanti te faciam, et quid tua causa velim, quēadmodum quidē cupio atq; opto declarare: perficiam vt intelligas, te homini gratißi-

tißimo,& similium tui amantißimo, præstitiße ea offi cia,quæ non ideò solùm permagni æstimãda sunt,quòd à beneuolentia & amore proficiscuntur:sed etiã quòd gignunt ipsa & procreant summam beneuolentiã:quã iam inter nos mutuam conflatam esse, & à mea parte cõscius mihi sum,& è tua confido. Tu mi Blanchine da operã vt valeas: nosq; fac absenteis vt diligas. Mat thæum Curtium medicum apud nos insignẽ,& doctißimum hominẽ, Romulum, totamq; simul Campegiorũ domum,qui omnes in Bordingo suum mihi animum et amorẽ patefecerunt,meis diligentißimè vt salutes ver bis,gratiasq; cunctis hoc nomine agas,etiam atq; etiam à te peto. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS.S.R.E.CARDINA.
Prospero Sanctacrucio
S. P. D.

M*Agna me voluptate affecerunt literæ tuæ:ex quibus perspexi, vigere apud te & memoriam amicitiæ nostræ, & studium propensæ erga me voluntatis: quam ego habui semper carißimã, ab eo tempore vsq;, quo tu Patauij optimis artibus operã impendens, nonnulla iam illhinc ad me tui amoris indicia misisti. Quo quidem tẽpore memoria teneo, me dupliciter ex te lætari esse solitum: cùm ab eisdem testibus cognoscerem, & quantum tu mihi tribueres, & quantum cæteris ipse æqualib. tuis, qui tunc in eodem versarentur cursu, industria & omni laude ingenij antecelleres. Secutum est tẽpus, cùm fuimus Romæ: omniaq; ea quæ inter nos intercesserant tanquam elementa & semina futuræ fa*

V u milia-

miliaritatis,cōgressu nostro mutuisq; sermonibus alta, educta, confirmataq; sunt:nostraq; coniunctio in eum statum adducta, vt et tua mihi obseruātia, et meus tibi animus amorq; patuerit. Sed quorsum hæc? Vt intelligas, mi carissime Prosper, ea quæ tu scribis in literis tuis, de tuo studio & beneuolentia erga me, deq; ea fide ac diligentia quam in causis meorum sis præstaturus, etsi iucundissima mihi fuerint legenti literas, tamen etiā sine literis, animo mihi præcepta, ac minimè dubia fuisse. Carolū quidem meum optimo iudicio vsum esse video, qui te & Aragonium nostrum patronos populis meis asciuerit. Quid enim mihi vtriusq; vestrum fide, doctrina, beneuolētiaq; exploratius? Equidem laboro meorum ciuium causa:idq; me & iustè & piè facere iudico. Agitur enim illorum res:meum autem officium: quod ego ita sanctè diligenterq; tueor, vt nihil sit omnino quod habeā antiquius. Quòd si in humanis actionibus & negotijs, valuit semper apud me ratio officij plurimum, quid facere debeo in diuinis? Ex Deo enim est hæc, non ex hominibus, quæ mihi cum his populis necessitudo contracta est: quā ego dum integrè casteq; custodio, si minus seruio commodis & vtilitatib. meis: illos tamen fructus multò vberiores consequor, quòd pacatus intus, & totus mihi concors, optima cum spe viuo. Cū igitur mei huius laboris atq; officij bona pars ad vos delata vel potius mihi cōmunicata sit vobiscū: peto ambobus à vobis, vt eiusdem etiam mecum & studij & curæ participes: esse velitis. Quanquam non tam hoc petere, quàm me vobis gratias agere oportet:

tanta mihi satisfaciendi voluntas in literis est declarata. Cuius ego certè memoriam perpetuò conseruabo. Vale mi Prosper, & tibi ita persuade, me si facultas & occasio affuerit, fautorem semper fore & amplificatorem tuæ dignitatis. Aragonio plurimam dic meis verbis salutem. Carpentoracti, Pridie Idus Ianuarij, M.D.XL.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARD.
Ioan. Baptistæ Speciano
S. P. D.

SIcuti mea & natura et consuetudo erga amicos postulat, facio hoc & sæpe & libēter, vt absens te absentem meis cogitationib. proponam: gratamq́; recordationem vsurpem, cùm virtutis tuæ, tum mutuæ beneuolentiæ nostræ. Quin illum quoq; diem, quo postremò fuimus vnà, sermonemq́; totum, quem cōtulimus inter nos, in memoria semper habeo: cùm tu mihi Carpentoracte redeunti ad portam Mediolani in diuersorio præsto fuisti: mecumq́; primo amicissimè conquestus, quod non introissem in vrbem: quòd nec tuo, nec summi viri fortissimiq́; ducis Alfonsi Dauali hospitio essem vsus: cùm tibi mei facti atque consilij rationem attulissem, consuluisti boni: ad eaq́; officia mihi tribuenda conuersus, quæ maximè tempus illud meum, & itineris ac periculorū quæ impendebant, ratio requirebat: nihil prætermisisti, quod vel in me adiuuando, studium tuum atque amorem vel in docendo & commonefaciendo, prudentiam desideraret. Quo quidem tempore illud mihi fuit iucūdissimum, quòd vidi, tibi quoq; quem ego alie-

niorem ab huiusmodi sententia fore arbitrabar, meum relinquendi res propemodum perditas, & in solitudinem abeundi consilium, probari. Habebat autem nonnihil controuersiæ & disceptationis res: vtrum liceret homini hoc honore prædito, partesq; eas in Republica obtinenti & autoritatis & scientiæ, quas longa iam ætas, & vsus rerum plurimarum mihi attribuerat, discedere à consilijs publicis, & ad priuatas cogitationes se referre. Quanquam, hoc quidem modo re proposita, nulla videretur esse excusatio, quæ me vindicare à culpa et peccato posset. Quo quid homini, ea quæ gerat, rectè atq; ordine gerere cupienti, poßet accidere grauius? Exponamus igitur causam alio modo, & ita quæramus: vtrum licitũ sit homini in aliquo munere publico & honore posito, cùm aduersis omnium voluntatibus videat nihil se proficere posse, quod ad Reip. pertineat salutem: habeat autem idem domi & priuatim præclaras genere actiones, in quibus versari & se exercere commodo eiusdem Reipub. queat: dimittere curas publicas, et ad priuata studia se conferre quæ præsertim nihilominus in publicam vtilitatẽ reditura esse videantur. Sic enim proposito statu causæ, facilior erit explicatio veræ rationis, & mei facti defensio. Nam si ego operam meam vtilem esse Reipub. existimans, subtraherem me à negotijs publicis, & otij fruendi ac desidiæ causa Vrbem curiamq; relinquerem, ne me ipso quidem iudice, à maximi criminis culpa eßè absoluendus. Etenim quid cogitari potest iniustius, quàm si quæ habeas animi aut ingenij bona, quæ in communi homi-

num vtilitate elucere poßint, ad eaq; exhibēda, tui honoris munere atq; officiosis obstrictus nō illa ad publica emolumenta conuertere, sed quærere tibi ipsi priuatim otium, cùm tuus labor proficere ad plurimorum hominum fructum & commoditatem poßit? Vera hæc est ratio, neq; excusationem habet huiusmodi volūtas. Sed si, quò res collapsæ in suum ordinem et locum restituerentur, veraq; regendi & gubernandi ratio à principibus nostris iniretur: neq; temeritati, & fortunæ, cupiditatibusq; incōsultis permitterētur omnia, multa sæpe à me & dicta & tentata sunt: nihilq; prætermissum, quod vel ad docendum, vel ad cohortandū vel ad rogandum etiam valeret: porrò autem nullæ meæ sint in Republica præterquam sententiæ dicendæ, & consilij explicandi partes: quid facere debui, postquam omnia conatus, niti me frustra, et laborare intellexi? An cōtra fluctum flatumq; (quod aiunt) nauigio tenui, remis velisq; contendere? Quòd si spes aliqua tamē extitisset melius fore aliquando: & si isti, quorū imperium summum est & potestas, non præcipitanter prorsus & præruptè, sed cùm timiditate tamen et cautione aliqua in ea consilia se conijcerent, quæ sunt & ipsis perniciosa, & Reipublicæ potuißem aliquandiu forsitan dolorem pati, potuißem occasionem expectās dißimulare, quoad veniret tempus, in quo ex mei animi sententia, quæ certè in hoc genere rectißima & sanctißima est, poßem opem ferre auxiliumq; Reip. cū conatus meos, & labores omneis, quos pro illa susciperē, fore illi subsidio, nec casuros irritos existimarē. Cū verò nostri prin-

cipes, qui maximè tueri et regere Christianam Remp. deberent, nihil videantur sibi habere propositum, nisi exitium & euersionem earum ipsarum nationum, quarum præcipuè salus à præpotente Deo illorum est fidei commendata, & credita: cumq́ ea illi sola consilia exquirant, et appetant, quæ sibijpsis, omissa consideratione Reip. arbitrātur vtilia: (in quo falluntur quidē sed doctorem monitoremq́ nō recipiunt) seseq́ ita gerāt, vt quasi mercede à Barbaris hostibus Christiani nominis conducti, operam illis ipsis in profliganda re Christiana strenuam studeāt nauare: quid me tādem agere consulereúe oportuit? Spectatorémne me communium miseriarum constituere? Et essem tam ferreo animo præditus, vt atrocitatem illius spectaculi perferre possem? Qui enim mœror meus in calamitate tot populorum, qui animi dolor esset? qui non mihi corporis vel asperrimus cruciatus, leuior tamen illa acerbitate accideret? An cùm in hoc communi tāquam nominis et generis nostri incendio, omnes ferè non ad auxilium, sed ad direptionem conueniant, ego quoque particeps aliqua ex parte illius prædæ esse debui? At mihi prius millies mors acerba eueniat, quàm vt illiusmodi culpā labémue vllam suscipiam: de qua ne cogitari quidem posse sine scelere & parricidio ab homine vllo puto. Ergo id, quod fuit reliquum, atque solum, sumpsi mihi, & constitui: concedendum mihi esse in ea loca, quò nec Pelopidarum nomen, neque facta meas ad aures perlaberentur. Quod etsi non omnino assequor, multas habeo tamen & iucundas à molestissimis hisce curis et

soli-

solicitudinibus animi auersiones, quas mihi potißimũ præclara artium optimarum studia suppeditant. Et si verum scire vis: ego cùm viderem multis & varijs modis ac impugnationibus labefactari rem religionemq́ Christianam: habereq́ eam hostes & externos & domesticos, qui hoc etiã deteriores perniciosioresq́ existunt, quòd illi externi, bona hæc terrena sua sponte caduca per seq́ interitura, nobis eripiunt: hi cœlũ, & patriam illam beatam atq; sempiternã conantur eripere: quæ ad vim hostilem reprimẽdam idonea sunt arma atque consilia, ea principibus terrenis à Deo permissa sunt, si illi nutum & voluntatem summi Dei uoluerint attendere. quibus verò praua huiusmodi opiniones, quæ in CHRISTI fidem veramq́ et puram Dei religionem, magno cum omium salutis beatæq́ vitæ amittendæ periculo, non diu antè irruperunt, coerceantur, & retundantur: illa ego mihi sumo, et ad hoc opus saluberrimum atque sanctißimum studium, operã, laborem, curam, diligentiamq́ meam omnem polliceor atq; profiteor. Itaq; si meis optatis Dei benignitas affuerit, opera ea sum effecturus, quæ si non magnitudine & numero, at perspicuitate & intelligentia, certè multa fidei in CHRISTVM nostræ misteria ita apertam in lucem proferent, vt velut magno illato lumine, facilè sit futurum vnicuiq;, qui animũ modò æquũ attulerit, ad cognoscendum, inter verum atque falsum discernere & iudicare. Quod meum consilium cũ maximè ad commodum & summam Christianæ Reipub. spectet vtilitatem, eiusq́ ad partem illam tuendam fo

uendamq́ pertineat, quæ præcipuè ægra, eademq́ nomini Christiano maximè salutaris sit: ego qui ex illis fluctibus in hunc portum me recepi, & in eis commoror nunc locis, vbi plurimum illi opitulari & prodesse queam, non deseruisse curam cogitationemq́ de Repu. sed illam nunc demũ verè & vtiliter suscepisse sum existimandus. Sed, vt ad prima redeam: cùm antea te dilexissem, & virtutibus tuis multis, & etiam officijs erga me prouocatus: tum verò extremus iste congressus noster, prudentiam maximè mihi tuam et æquitatem animi probitatemq́ aperuit. Vidi enim, vidi, te & lugere eosdem Reip. casus, quib. ego affiictor: et eodem animo appetere honestum otium, quo ego id sum consecutus. Quod etsi fœlicius mihi obuenit, quàm adhuc fortasse tibi: magnum tamen præ se fert probi & sapientis animi indicium, illa eiusmodi mens, quæ tædio malè rerum contractarum, & exitum sibi, & facultatem fruendæ libertatis quærit. Quod solet accidere fermè ijs, qui optimo ingenio & natura ingenua in lucẽ editi, postq̃ diu versati in principum negotijs, aliquando perspexerunt, quàm illa aliena à trãquilitate animorũ, vel potius inimica beatæ & iucundæ vitæ sit viuendi ratio: quippe quæ tota angoribus aßiduis, maximisq́ solicitudinibus, tanquam sentibus & spinis, intestinos sensus nostros lacerat atque cruẽtat: aut è vestigio si poßunt, aut saltem pedetentim & cautè, illis sese laqueis & cõpedibus conantur exoluere. Quæ cùm in vtroq́ nostrũ similis voluntas sit, eodemq́ ambo studio, optimis et artibus et literis dediti simus, ad multas & graues nostræ

con-

coniunctionis mutuaq; beneuolentiæ causas, hæc quoq; similis sensus & communium studiorum ratio, tam magni momenti pondus affert: vt ego amorem quem erga te suscepi, quoad vixero perpetuum sim seruaturus. Quod vt de me tibi polliceor, sic mihi vicissim de te persuadeo. Tu, si eiusdem tibi erga me animi conscius es, id mihi literis tuis si declaraueris, facies rē mihi vehementer optatam atq; gratam. Alfonsum Dauulum, *cuius ego virtutem, nobilitatem, magnitudinem animi, mirifice & cultu & beneuolentia mea prosequor, vt saluere iubeas meis verbis, summeq; me ab eo cupere diligi illi vt confirmes, magnopere à te peto. Vale. Carpentoracti, Idib. Septembr. M.D.XLIII.*

IAC. SADOLETVS SRE. CARD.
Ioan. Bernardo Feliciano
S. P. D.

ETsi in summa expectatione eram, post Rulli mei literas, quibus ad me de Appiano Alexādrino scripserat, illius libri habendi, meaq; in eo legendo explendæ cupiditatis, qua diu fueram huius egregij (vt ego sentio) scriptoris ipsius lingua cognoscendi, non mediocriter accensus: tamen non exiguum fructum eius moræ, quæ mihi afferebatur, tuas accepi literas: quæ, et qui tu vir esses, & quam beneuolentiam erga me suscepisses, planè mihi indicarunt. Sunt enim amanter prorsus, & perdisertè scripta. In his quòd tarditatem negotij tantopere excusas, tua quidē diligentia mihi vehementer grata: sed excusatio nō ita necessaria fuit. Facilè enim intelligo, ea quæ aliena fide operaq; gerantur, non ad-

modum sæpe respõdere votis eorum, qui suum in ijs rebus officium agi putant. Quod tamen officium magis à te ex humanitate tua susceptum est, quàm quòd ego de te vlla in re benè sim meritus. Sed tamen quicquid est, quod abs te actũ est mei honoris causa, id mihi prorsus non modò accidit gratißimum: sed magnã etiam curã attulit, vt si fuerit occasio, coner te cõpensare non impari munere, præsertim cũ videam quanta cum diligẽtia & literarum elegantia scriptus liber, idemq́; à glutinatoribus quàm aptè & cõpositè concinnatus sit: in quo amoris & liberalitatis primas Rullo partes, tibi secundas sine dubitatione defero. Agoq́; propterea ambobus vobis magnas graias. Tibi autem, qui me in tuis literis eis laudibus exornas, quas ego non agnosco: totumq́; id refero amorem ad eundem, qui tuus erga me mihi iam perspectus est: his meis Feliciane literis hoc respondeo: te, etsi nequaquam antea mihi fueris notus, tamen hoc recẽte officio ita animo insedisse meo, vt quidem te posthac in meorum amicißimorum numero habiturus sim. Neque id solùm, verùm etiam optaturus, locum & tempus aliquod mihi dari, quo tu me itẽ tui amantißimum esse intelligas. Vale. Carpentoracti, Idibus Iunij, M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS. S.R.E. CARDInalis Donato Rullo
S. P. D.

SAt longum interuallum factum est, ex quo ego tuas literas accepi, XII. Cal. Aprilis Venetijs datas: Quæ etsi summam significationem tui erga me amoris habebant,

bant, erantq́; ita scriptæ, vt nihil illis suauius, nihil ingenui animi liberalisq́; naturæ significantius fieri posse videretur: tamē quoniam habebant Appiani Alexādrini mentionem, teq́; adhibuisse diligētiam, vt is liber Græcè describeretur, mihique mitteretur, indicabant: non putaui mihi quicquam rescribendum, quod certum scirem, quò allatus ille liber, & cuius fidei ac diligentiæ mihi reddendus commendatus fuisset. Nihil enim erat de hac re in tuis literis scriptum: neque valebam coniectura assequi, vnde illum mihi, aut quo pacto accersendum putarem. Quò cùm longius duceretur, egoq́; in maxima expectatione tui mihi optatißimi muneris eßem: recordor scripsisse ad Priulum, talem virū, qualem tu quoque existimas: hoc est, omnibus ingenij, officij, virtutisq́; ornamentis præditum: vt is re explorata, quamprimùm hac me expectatiōe liberaret. Qui cùm ad me ipse scripsit, tū misit etiam Ioānis Bernardi Feliciani (hominis docti, &, vt perspexisse videor, mei quoque studiosi & amantis) literas: ex quibus dupliciter lætatus sum, quòd in eis luculentum inerat testimonium & tuæ singularis beneuolentiæ erga me, & item suæ. Neque tamen statim liber tunc vnà cum literis, sed post aliquot dies, mihi tādem redditus est. Quē ego, mi suauißime Rulle, ea cum animi lætitia accepi, qua solent, qui magnum honorem aliquem aut regnū concupiuerūt, ad sui desiderij exitum peruenire. Nam mihi quidem regnum atq́; honos literæ sunt: in quibus ita versor, vt non ex illis lucem aut gloriam, sed moderationē animi, & regulam quandam vitæ pacatius traducen-

ducendæ, mihi sumendam putem. Porrò autem hūc au torem semper imprimis admiratus sum, prudentiamq; in eo penè singularem cognoui: etsi cùm Latinum lege rem, neq; verba satis in eo, neque sententiæ constabant: perspiciebam tamen in eius scriptis nescio quid, quod se mihi extollere super communem vsum cæterorū scri ptorum, præsertimq; Græcorum videretur: quod nunc tuo insigni mi Rullæ beneficio melius & liquidius diju dicare potero. Totum enim scriptorem hunc planè pe nitusq; comprehendam, & perscrutabor: ad quod me adiuuabit, quòd ita & scriptus, et glutinatus liber est, ijsq; & literarum intus, et extra pegmatis illustratus: vt non solùm vtilitas, verùm etiam voluptas me ad le gendum vehemēter sit allectura. In quo video tuā sum mam diligentiam, cū summo amore, quē in me habes, certasse. Quare gratias tibi équidem ago pro tua erga me liberalitate, & habeo maximas. Sed in quo etiam gratius mihi es facturus, si me diligis, & si hominem esse me existimas non indignum eis studijs, in quib. am bo educati sumus, persuasissimum tibi habebis, nunquā tui huius officij elapsuram mihi memoriam ex animo: nec modò me adductum beneficio, verùm etiam impri mis beneuolentia erga me tua, curaturum omni studio, vt aliquod aliquādo mei in te amoris et gratissimæ vo luntatis indicium appareat. Vale. Ex Feliciano Car pentoractensis diœceseos, Idib. Iunij, M.D.XLI.

IAC. SADOLETVS. S.R.E. CARDI-
nalis Donato Rullo
S. P. D.

Quin-

Qvintus hic agitur mensis, ex quo tempore ego in hanc vrbẽ me retuli: non mea sponte quidem neq; voluntate huc adductus, sed inuitus, ac dolens Pontificis Max. imperio literisq; compulsus, cùm mihi in otio studijsq; meis honestissimè simul ac libentissimè cõmoranti, hoc sanè iter perincommodum, & valde contra animi sententiam accidisset. Sed vt primũ Romam attigi, fuitq; cum quo de meis rebus loqui familiariter, et liberè possem: id quod & tua erga me officia meritaq; postulabant, & mei animi grata fidelisq; memoria mihi suggerebat: statim de te & de tuo omni statu percõtatus sum. Noli enim putare mi Rulle nõ mihi insidere in animo perpetuam memoriam illius liberalitatis tuæ, cùm misso ad me transalpis vsq; optatissimo libro, non solùm consuluisti studijs meis: sed quo tu esses erga me animo, qua beneuolentia ostendisti. Neq; hoc tantum: verùm illud etiam perspicuè declarasti, singulare quoddam tibi esse ingenium, summumq; iudicium in perspiciendis hominum voluntatibus & desiderijs: tuaq; liberalitate ad illorum vsum tempusq; accõmodanda. Cũ id mihi, homini etiam tum tibi ignoto, muneris destinasti, quo nullum nec tibi in dando conuenientius, nec mihi in capiendo honestius esse potuit. Quæ res fuit ea quidem mutuæ initium beneuolentiæ nostræ. Sed ego longius, pro mea natura, progressus sum. Ex eo enim tempore ita te amare cœpi, vt nullum vnquam studiũ erga te amicissimi hominis intermiserim. Itaq; Romæ vt primum mihi consistere datum est, tu mihi ferè occurristi primus, de cuius statu & incolumitate amicos sisci-

sisci-

ſciſcitarer. A quib. cùm id quod maximè optabam mi hi eſſet reſponſum, te ſcilicet valere in omnem partem, pauloq; ante viſendæ rei pulcherrimæ, hoc eſt publici Chriſtianorum conuentus ſpectandi cauſa Tridentum acceßiſſe: laudaui equidem & animum et ingenium tu um, qui nunquam ab ingenuitate tua, et ſolita tibi pro bitate diſcedas. Etenim videre mihi videor, quā tu ſis cupidus rerum bene reſtituēdarum: quàm in eiuſmodi ſtudio & voluntate flagrans: vt te angat & ſolicitum habeant ea, quæ quotidie afferūtur impedimenta. Sed de rebus illis Deus viderit. Nos quidem optamus, & aßiduè vota facimus, vt quàm rectißimè omnia agantur: veruntamen quid ſperare debeamus, incertum eſt. De te ipſo autē, id quod ad me nunc pertinet, eſtq; mei in te ſummi amoris proprium, nonnulla mihi, Donate, incidit ſuſpicio, & metus quidem, ne ex animo tuo penitus elapſus ſim. Quid enim eſt? quinquéne iam menſes ſunt, fluxitq; tantum temporis, neq; dum mihi abs te quicquam, ne ſalus quidem, aliorum ſaltem literis, tuis verbis nunciata? tantóne tibi labor ſcribendi aut monendi moleſtior, quàm mei abſentis fuit appellatio iucunda? Quomodo ergo hoc lues? opinor ſi & literas mihi miſeris, & doctißimorum hominum contubernalium tuorum, Aloiſij, Priuli, & M. Antonij Flaminij acta aliqua ad me perſcribes. Niſi fortè omnē tuam mentē, cogitationemq; rerū cæterarum, illa propè immēſa ſuauißimi huius tui comitatus voluptas ſic obruit, vt diſpicere in partē aliam non queas: præſertim, omniū hominum longè & virtute, & comitate, & pru

dentia

dentiæ præstātißimo, Polo, tuos oculos animumq́; complente. Quodsi est ita, ignosco tibi equidem, neque te amplius vllo crimine accerso. Sed in magno meo desiderio retinendi tui, illa me res tamen plurimum consolatur, quòd intelligo, plus semper apud me officij ac diligentiæ in tuenda amicitiæ memoria residere. Quare si me amabis, & ipse ad me scribes, & hæc præterea efficies, vt te internuntio, sodales tui & me sui amantißimum esse cognoscant: & ego illos memores intelligam mei. Quod probè eueniet, si illi mihi salutē ex tuis literis dixerint. Quam ego vt illis plurimam à me nunties, vehementer abs te etiam atq́; etiam peto. Vale. Romæ, IX. Cal. Octobr. M.D.XLV.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CAR.
Isidoro Clario Abbati
S. P. D.

Commodum emerseram ex tertiana febri, cùm tuæ mihi allatæ sunt literæ, datæ XVI. Calend. Augusti Tridenti: aliquanto autem serius, quàm dierum & itinerum ratio postulabat, tabellariorum negligentia nobis redditæ: quibus in literis facilè et amorem tuū erga me, & memoriā veteris nostræ consuetudinis recognoui. Sed quominus ad eas tum celeriter respōderim, partim imbecillitas corporis, partim etiā publica hæc negotia, quæ nos hîc anxios & solicitos admodū habent, aliquandiu retardarūt. Video enim Isidore, id quod tu quoque in literis tuis significas, rem cōmunem nostrā, hoc est, causam Christianæ religionis (quid enim est ꝙ magi

magis nostrum esse posit:) eò deductam esse, vt grauis simorum concursum periculorum metuere debeamus? spe præsertim concordiæ penitus sublata, qua anteà sustentabamur. Nam qui anteà, cùm à nobis & ab Ecclesia Catholica grauiter dißentirent, omnia sua tamē cōcilio se esse permissuros pollicebantur: nunc posteaquā indictum conuocatumq; concilium est, cùm retractent promißionē suam, plurimaq; dent indicia, non solū nō cōmutati pristini animi sui, verùm etiam in prauis opinionibus vehementius pertinacis: qua spe possumus niti, vt turbæ hæ, quæ omnia diuina humanaq; permiscuerunt, aliquando pace consensioneq; tollantur? Atq; vtinam, quod tu videris confidere, mea opera atque industria aliquid prodesse posset Christianæ Reip. nos hoc damnum violatæ perturbatæq; religionis, vel nostro ipsorum sanguine libenter redimeremus. Sed cùm neq; ingenio multum, & autoritate nihil posim: quòd tantum mihi tu tribuis, id ego amori tuo erga me, non illi quo cæteris in rebus plurimum vales, iudicio esse aßignandum puto. Verùm quoquo se modo habeant Christianæ res, illa est spes nobis in Deum conijcienda firmior, quòd is p sua summa perpetuaq; benignitate & clementia populos suos seruabit ab interitu: neq; gentem delectam ab sese nonnullorum scelere atq; perfidia dari in exitium volet. Quam ego vnam consolationē, nec aliam præterea vllam, his tot malis reperio. Sed de his satis. Quòd scribis, iucunda isthic multorum cōsuetudine, imprimisq; eorum qui legationis munere apud vos funguntur, amplißimorum, sapiētißimorumq; hominum,

minum, comitate erga te, summaq; liberalitate leuari molestias tuas: facile adducor in eam sententiā, vt tibi ista peregrinatio non defugienda fuisse videatur. Nihil enim potest esse dulcius, quàm cum doctis, cum probis, cum tui amantibus versari. Quibus quidē legatis, quos ego omneis summo cum honore colo obseruoq; plurimam vt salutem verbis meis nunties, non rogo te solū, verùm etiam flagito. Lucianum, sodalem & contubernalem tuū, vidi Ferrariæ, sumq; cum eo bis collocutus, et quantum illo breui tempore iudicare potui, eius excellens ingenium, singularemq;, doctrinam summoperè probaui. Eum tu, & item contubernalem tuū Chrysostomum quem testimonio tuo, & amare cœpi, & virum egregium esse arbitror, meis verbis saluere iubeas velim. Fac valeas, nosq; mutuò diligas. Romæ, Calend Septembris, M.D.XLV.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARDINAL. Isidoro Clario Abbati, S. P. D.

Acceperam tuas vnà & Luciani nostri literas, gratas mihi vtrasq;: sed cùm illi tū aliqua rescripsisse, distuli scribere ad te, quoad haberem absolutum meum de peccato originis librum. Quem nunc tibi mitto, correctum aliquot in locis: non quæ mihi viderentur ab integra in Deū fide esse aliena: sed vt contentiones fugerem quas studio omni semper deuito: si tamē id mihi aliqua ratione cōcedatur: est enim seculum hoc, si quod vnquam aliud, vt tu quoq; scribis, ita paratum ad insidias omnium scriptis lucubrationibusq; tendendas, vt transiri nusquam sine periculo possit. Sed si virilis ani

mi non est, deterreri metu ab actionib. honestis: ne meũ quidem erit, si quid sit in quo prodesse poßim fidei Catholicæ, quam ego sanctißimè & constantißimè colo, desistere à conãdo hominum contentiosorũ causa. Ego pro mei captu ingenij (quod sanè quã exiguum est, sed cupiditate incensum indagãdæ ueritatis) conatus sum, quoad potui, aperire rem obscurißimã: & hoc originis peccatum, quod semper adhuc mihi latuiße visum est, in conspectũ hominũ lucemq; proferre: si id tamen sum assecutus. Quod iã nõ meum, sed aliorũ erit iudicium: & imprimis tuum, Isidore charißime, comitumq; tuorũ vnà Luciani & Chrysostomi: quos ego scio non certandi studio, sed animo cognoscendi, amicè & ingenuè mea scripta lecturos. Habes igitur librum, in quo legẽdo quædam à te peto: primùm, vt attento animo cum perlegas, deq; tota materia non antè quicquã statuas, quàm illa tibi bene percepta & cognita fuerit: habet enim (vt opinor) subtiliores nõnullas considerationes. Deinde, vt cùm legeris, remq; cum familiaribus tuis communicaueris, si qua offendes in eo, quæ apertè videantur à Catholica fide discrepare, mihi antènunties, quàm cuiq; notum facias: vt poßim, id quod maximè opto, non solùm probus eße ecclesiæ filius: sed etiam videri. Equidem laboraui, & adnixus sum: omniaq; circunspexi, ne imprudens inciderem in sententias reprehensione dignas. Nã de industria in eas incurrere perquam impium est: neq; id vnquam sinat me Deus. Inscium autem & oscitantem labi aliquando, & errare, est humanum. Sed tamen, vt admonitu beneuolorum

error

error statim tollatur: quo ego mediusfidius sum animo, vt & auditurus sim libenter errores meos, & illos studiosè emendaturus ac correcturus. In quo mi Isidore tuam imprimis operā beneuolentiamq́ue requiro. Si ergo erit quippiam eiusmodi, me quàm primùm certiorem facies: reliquos celabis, donec tibi à me fuerit responsum. Cùm reliquos dico, tuos comites excipio: quorum ego permultum, & cōfido probitati, & tribuo doctrinæ. Sin autem nihil fuerit quod Christianæ pietati sit aduersarium: erunt autem aliqua, quæ disputationibus trahi in diuersam partem posse videantur: ijs post habitis atque neglectis, librum communicabis quibus cū voles. Nam certè res ipsa et veritas se ipsam tutabitur. Aut si quid erit fortasse, quod nequeat defēdi: tarditas mei ingenij accusabitur, non in Deum fides: quorū primum tolerabilius est, alterum ferri nullo modo potest. In conferendo autem & communicando, rogo te vti habeas potißimum Ambrosium Catharinum: omniaq́ue ita agas & tractes, vt tua in me beneuolentia, & mea erga te mutua postulat. Qanti momenti sit, & quantopere conducat hominib. Christianis, cognoscere hoc originis peccatum, qua in re consistat, et ad fidei nostræ mysteria intelligenda quam habeat vim, differerē pluribus, nisi te optimè id nosse scirem: qúamobrem supersedebo hac parte orationis. Tantum te orabo atque obsecrabo, vt suscipias hunc laborem non inuitus, mei honoris causa: tuamq́ue solitam humanitatem et beneuolētiam sæpe mihi perspectam, in hac re potißimum exhibeas mihi & præstes: quod ego summum à te officium,

& indicium animi amicißimi ſum habiturus. De prædeſtinatione quid ſtatuam, & quàm cum Luciano mea mens conſentiat, ex hoc meo quoq; libro poteris habere cõpertũ. Vale. Romæ, 13 Calend. Febr. M.D.XLVI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD.
Nicolao Peitellio, S. P. D.

PAulus ad me ſcribit, in eo obeundo munere, quod rogatu meo ſuſcepiſti: te & Carpentoractenſibus ciuibus vſq; eo ſatisfacere, vt in ſacris illis concionib. quas ad populum habes, nec religionis ſtudiũ ardentius, nec rerum copia vberior, nec orationis ſubtilitas maior deſiderari poſſe videatur. Itaq; admirabilem ad te audiẽdum hominũ cuiuſq; generis, ætatis, ordinis, concurſum fieri, vt prorſus nunquam iſtic quiſquam maiore hominum vel frequentia, vel admiratione, eius generis conciones habuerit. Quòd mihi quidem, qui præſtantiſſimum ingenium tuum, pari vitæ integritate ac pietate coniunctum, iſtic cùm eſſem facile perſpexi, minimè mirum viſum eſt. Non poſſum tamẽ facilè verbis cõſequi, quàm id gratum mihi & iucundum acciderit. Nihil enim vehementius ſtudeo atq; opto, quã illos homines, quos fidei meæ commiſſos, paterno planè amore proſequor, his tam turbulentis tẽporibus, quibus multi quotidie à vera religione abducuntur, in recta erga Deum fide atq; officio manere. Itaque cùm tu ad eos continendos, tam fidelem, tamq; egregiam operam mihi abſenti naues, incredibili quãdã voluptate afficiar neceſſe eſt. Tibi verò eo nomine tantum debere me intelligo, quantum equidem vix poſſe vnquam videor perſoluere. Sed

tamen, & is primùm, qui pias hominum actiones cœlestibus præmijs remuneratur Deus, cui tu in primis deseruis, tam præclari officij tui amplißimam tibi mercedem reddet: & ipse non desistam, quin tibi pro tantis tuis in me, meosq́; ciues meritis, aliquam aliquãdo gratiam referam. Tu vt ciuitati isti pergas rectam, quemadmodum facis, salutis & immortalitatis viam ostendere: meq́; apud Deum precationibus tuis iuues, vti mihi ad ecclesiam meam regendam redire illius benignitate contingat, abs te vehementer peto. Vale mi Peitelli Romæ, M.D.XLVI.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS
Florentio Voluseno Scoto, S. P. D.

EVm, qui superioribus diebus tuas ad me attulit literas, testimonio tuo adductus, libenter vidi: opemq́; illi & studium meum detuli, vt multum apud me valuisse cõmendationem tuam facilè intelligere potuerit. Nec te tua sanè, quam de me habes, opinio fefellit. Sumus enim, semperq́; fuimus, ad bene de doctis & probis hominibus merendum, si minus opibus & facultatibus instructi, at certè natura studioq́; propensi ac parati. Te quidem, quem & optimis artibus eruditum, & in his de religione dissensionibus optimè sentientem semper iudicauimus, eo quo debemus studio & amore prosequimur. Itaq; quòd sententiam exquiris nostrã, quã viam cùm in patria tua constiteris, in qua maximas de religione contentiones esse scribis, insistere debeas: nos id tibi consilij dabimus, quod & amore nostro erga te, & virtute ac pietate tua dignum sit: quod tamen à te

iam pridem captum esse minimè dubitamus. Nam cùm & sacræ nos literæ, & rerũ euentus ipse docuerit, ecclesiam Dei turbulentis hominum seditiosorum cõsilijs perpetuò infestam esse, & obnoxiã nimirũ id permittente Deo, quò hic bonorum exploretur fides atq; constantia: profectò dubiũ esse non potest, quin quod sanctissimi viri huiusmodi dissidijs et cõtentionib. exortis, semper fecerũt: vt ecclesiæ partes sequerentur, eiq; tã quam firmamento veritatis inniterentur. id hoc quoq; tẽpore optimus & grauissimus quisque facere debeat, & sanctissimam parentem omni pietate & studio constantissimè tueri atq; defendere. Etenim summæ sit nõ dicam imprudentiæ, sed amentiæ, Catholica relicta ac deserta Ecclesia, eiusq; perpetuo consensu, & tot sanctissimorum patrum autoritate contempta, eorum sectam sequi, qui impulsi odio, & furore quodam rapti, tam temerè ac nefariè ab Ecclesia desciscere, eamq; vexare atq; oppugnare ausi sunt. Quos vt corrupti sacerdotum mores grauissimè offenderint, nequaquam ea tamen, aut alia omnino vlla, turbandæ pacis & commouẽdæ seditionis causa iusta esse potuit. Quamobrem te quidem nec consilio, nec cohortatione mea egere arbitror. Sed tamen, quando me, quomodo gerere te in patria tua debeas, consulendum putasti, credo quo autoritate mea consilium tuum confirmaretur: suadeo, hortor, & moneo, vt maiorum nostrorũ vestigijs insistas, atq; ea quæ statuit, decreuit, & tot iam seculis obseruauit Ecclesia: tanquam spiritusſancti, qui illi custos et veritatis omnis doctor perpetuò adest, decreta & instituta

iuta

tuta sanctissimè seruāda esse censeas: vtq; hæc quæ tibi à Deo data sunt, ingenij, doctrinæq; munera, ad eos qui buscum viues, in fide & vera religione (quantum in te erit) continēdos, sedulo vt Christiano homine dignum est conferas. Hæc profectò vna rectissima ad æternam salutē via est: hanc qui insistunt, Deiq; et Ecclesiæ præceptis ac legibus obtemperant, ad illam quæ Christianis hominibus proposita est felicitatem sine vllo errore perueniunt. Sed hæc vt voluntati tuæ obsequerer, non quò te putarem de his rebus non optimè & sentire, & tecum statuisse, iam attigi. Tu velim beneuolentiam erga me tuam cōserues: tantumq; de animo et voluntate mea tibi polliceare ac spondeas, quantum virtus & probitas, & vetus tuum erga me studium postulat. Vale. Romæ, M. D. XLVI.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. GABRIeli Paleoto Bononiensi, S.P.D.

Accepi literas tuas, testes cùm eius ingenij quod ego in te summum esse audio: tum etiam officijatq; amoris, quem erga optimum & clarissimum virū mortuum, quemq; in me ipsum habere te ostendis: quorum vtrumq; nequaquam mihi quidem præter opinionē accidit. Cognoui enim semper vestram familiam cùm ingenij & literarum laudibus, tum probitate & in amicos obseruantia, in ista ciuitate facilè excellere. Quæ penè propria & domestica ornamenta cui generis in teipso non relatum solum, sed etiam cumulatum iri cōfido atq; opto. Quod autem scribis in literis tuis, te arbitrari, collegæ mei, vel fratris charissimi potius Petri

Bembi Cardinalis, importuna morte me grauiter afflictum, & prostratum iacere: non fallit in eo te opinio tua. Nihil enim mihi potuit euenire acerbius, quàm diuelli ab eo, cuius ego amicitiam fraternamq́; coniunctionem quatuor & quinquaginta annos inuiolatã tenueram: quẽ propter ipsius præstantissimas virtutes, summamq́; humanitatem, probitatem, suauitatem, singulari quodam et penè inaudito amore prosequebar: quo cum eram omnibus & studiorum eorundem, & voluntatum, tam in familiaritate & consuetudine nostra, quàm in ipsa Repub. vinculis & necessitudinibus astrictus: vt eo mihi nunc erepto, solus planè, & ab omnibus mihi desertus esse videar. Ex quo non possum non dolere casum meum. Nam illum quidẽ lugere non esset fas. Caue enim putes quenquam vnquam vlla in gente, vllo tempore, vixisset tam beatè, quàm Petrus Bembus est mortuus, siue diuinæ in eum beneuolentiæ indicia spectentur, siue humanæ. Quæ magna quidem mihi est consolatio: sed nequaquam adhuc mœrori meo par. Verùm dabimus operam, quoad Deo adiutore poterimus, vt dolorem minuamus, qui est imbecillitatis: memoriam autem talis viri, id quod ad fidem amicitiæ, & ad illius virtutum gratam commemorationem pertinet, assiduam retineamus. Tu mi Paleote perge, vt cœpisti, atq; ita te confirma, vt ei expectationi, quæ magna de te concitata est, speiq; tuorum cumulatè satisfacias. Fratribus tuis humanissimis ac suauissimis, Galeatio, Camillo, & Astori, plurimam à me dic salutem. Vale. Romæ, V. Nonas Februarij, M.D.XLVII.

IAC.

IAC. SADOLETVS S. R. E CARD.
Francisco Mario Molsæ suo
S. P. D.

COgitanti mihi ad te rescribere, commodum allatæ sunt ex Vrbe literæ, quibus certior factus sum, summum Pontificē in Vrbem ingressum esse, teq́ cum Farnesio tuo optimo ac liberalissimo iuuene esse assiduum: eos quoque, de quibus nonnullam ad me detuleras querelam, quasi illis absens, quibus minimè debebas, esses contemptui, tecum nunc adesse, teq́ illos planè habere in potestate. Quæ res breuiorem me in scribendo facit: res enim tuas in tuto positas, teq́ iam mea nec consolatione egere, nec consilio, nec cuiusquam ope amplius arbitror: cùm sitiens, ab ipsis fontibus restinguere sitim tuam nunc facilè possis. Ego sanè cùm essemus etiā tū Niceæ, de tuis difficultatibus exponens, commoram Pontificis animum: optimumq́ principem sua sponte fauentem tui similibus, hoc est, doctis, & bonis viris, etiam magis vt tibi consuleret atque opitularetur, mihi vt visum fuit, accenderam. Secuta est postea (vt tute scis) distractio omnium nostrum: cùm me huc vt conferrem, valetudinis ratio non modò me hortata est, verùm etiā coegit. Nec tamen dubito, quin mea illa opera, aut tibi attulerit iā fructum, aut certè allatura sit: cùm præsertim tua virtus, excellensq́ ingenium, omnibus sit amabile. Id si factū est, aut certè cū fiet, vt mihi literis tuis significes, planè tibi mādo. Epistolas omneis tuas, quas & ad me, & ad Paulum misisti, legi summa cū voluptate, vehementerq́ probaui. Nec vnquā sane

dubium mihi fuit, quin quascunq; tu ad res ingenium tuum applicuisses, dummodò in vna ratione vnoq; genere scribendi commorarere, futurus fueris omnium longè primus. Sed hæc tu melius. Nos hîc conualescere iam cœpimus: omnino sumus adhuc imbecilli, sed spem timur bona. Nostrum ad Vrbem reditum aliquot menses necessariò differemus. Vale mi Molsa; et cùm erit otium, nos tuis literis sæpiculè appella. Carpentoracti, VIII. Calend. Septemb. M. D.XXXVIII.

FRANCISCVS MARIVS MOLSA, Iacobo Sadoleto S. R. E. Card. S. P. D.

QVibus me absentem officijs complexus sis, Pater amplißime, ex Pauli Sadoleti tui epistola, accuratè admodum ac peramãter scripta, certior factus sum. In quibus cùm iucunda multa acciderunt: tum illud iucundißimũ fuit, quòd à nemine nec leuiter quidem admonitus, me tamen Pontifici Max. his verbis commendaueris, vt mihi singularis cuiusdam beneuolentiæ indicium, ac indicij testimonium, quo nihil grauius esse potuit, impertieris. Quanquam subuereri venit mihi in mẽtem interdum, ne maiorem tua prædicatione de me expectationem (qua tua scilicet in amicis tuendis est diligentia) excitaris, quàm ego sustinere poßim. Vtrunque certè eo studio es persecutus, vt amoris erga me tui, rationibus meis consulendo: iudicij verò de ingenio bene sentiẽdo, egregiam significationem dederis. Amori certè quoad eius fieri poterit respondebo, tuorumq; erga me meritorum memoriam studiosißimè diligentißimeq; seruabo. Iudicij verò si minus satisfecero, mi-

hi ignosces, imò etiam tibi, qui me ad eam laudē vocaueris, eaq; de me fortasse receperis, ad quæ consequenda, cùm vires omnes animiq; cogitationes, operā, diligentiam, cæteraq; omnia quæ in mea sunt potestate attulero, si minus fidem tuam liberabo, omni tamē culpa prorsus sim vacaturus. Quod ad Pont. pertinet, vix dici potest, in eius liberalitate quàm nihil propemodum spei mihi ponendum iudicem: qui eo ingenio est, vt si etiam velit, ita tamē frigidè ac cunctāter velit, vt ei qui illius arcæ confidat, prius sit conturbandum, quàm subsidio aliquo subleuetur, necessitatíue eius subueniatur. Itaque statuo ipsius liberalitatem afferendo æri alieno multò aptiorem esse, quàm dissoluendo. Quicquid tamen inde cōmodi ad nos peruenerit, id totum à te profectum iudicabo. Meas interim angustias (quod nunquam futurum putassem) amare incipiā: quæ mihi causam harum literarum dederūt. Optabam siquidē iam pridem Sadolete vir omnium sanctissime, atq; doctissime, te meis literis compellare: idq; ob eam vnā causam vt tuas elicerem literas. Cur enim ego cupiditate non ardeam, vt aliquo in loco scriptorum tuorum nomē intexi possit meum? cùm ea eloquentia præditus sis, vt si in veteres illos Crassos, Antonios, addo etiā Cicerones ætas tua incidisset, cùm multis tamen nunq̄ numeratus fuisses. Ea verò doctrina, vt nemo illorum temporū neque vberiorib. floruerit artibus, neq; eloquentiam grauiorum disciplinarū instrumento ditauerit. Huius ego rei cùm nullum exitum reperirem, propterea quòd te ista dignitate, grauitate, doctrina, interpellare me posse

se non videbam sine maximo scelere: præsto tandem fuit, adiuuitq; hũc animi mei ardorem, egregia tua ac singularis erga me pietas: qua factum est, vt eam iuuandi mei atq; ornãdi actionem cogitationemq; susceperis, quæ silentio præteriri non poßint. Itaque sum consecutus, vt non modò omnes nihil mihi tam paratum esse intelligãt, quàm operam et autoritatemt uam. Sed etiã scribendi ad te occasionẽ (quod maximè cupiebam) nactus sum: quam mihi oblatam nullo pacto dimittendã censui. Huc acceßit, quòd is qui me in scribendo impediebat, tui interpellandi metus, eò minus nos commouit, quòd te laboribus senatorijs muneribus liberatum, Carpentoracti vestro illo familiari in loco oblectari iam puto. Quod etsi nobis perincommodè cecidit, qui aduentum tuum auidißime expectabamus: non tã mœrendum tamen nostra causa, quàm lætandum tua arbitratus sum: quòd te in domesticam illam sedem receperis, vbi & valetudini tuæ commodè inseruias, & honesto otio ac optata perfruare. Dum id sic tibi sumas, vt tantißper ibidem manendum putes, dum efferuescat calor, tuq; cùm meliusculè tibi erit, id est cùm planè confirmatus fueris, dare te viæ velis, ac Romam redire, quæ virtutis tuæ semper aptißimum domicilium fuit. Hæc scripsi paulò verbosius, timens, ne ad eum vitæ cursum relatus, à quo Reipub. causa inuitus aliquantum deflexisti: veterem viuendi libertatem tibi sequendam statuas: qua te adeò delectari solere nõ sum nescius, vt ab ea vix digredi posse mihi persuadeam. Neque verò est. quod me in his literis facilitate tua abusum existimes.

Non

Non enim eius generis sunt officia tua, quæ gratiarum actionem non desiderent: neque ego is sum, qui nisi aliquem mihi splendorẽ aliunde arcessam, eo non sim penitus cariturus. Vale. Romæ, Pridie Non. Iulij, 1538.

FRANCISCVS MOLSA, PAVLO Sadoleto, S. P. D.

PVtabam ego post tuum et Sadoleti patrui tui ab Vrbe discessum, maximã mihi Quirinales vestros hortos obeundi facultatem datum iri: quorum amœnitate cùm tui desiderium, loco ipso admonente, lenirem: tũ me ipsum maximis solicitudinibus penè confectum colligerem, ac interdum aliquid etiam commẽtarer, quò tibi cum redieris, otij mei fructus extaret aliquis: cuius rationem diligentius, cùm discederes, exacturum cõfirmasse te memini. Atquàm me frustra spes ea consolata sit, accipe. Non modo ego ad illos nullus accessi, sed P. Paulus etiam vester, quasi edicto prætoris prohibeatur ne vidit quidem. Obsecro te, quid est hoc? Tantáne illũ, quem vos præfecistis, parsimonia in rebus alienis vti, vt eos etiam quos vobis sciat esse charissimos, non admittat? Vinitorem, nauum ac industrium hominem quem à vobis sibi commẽdatum in finem receperit, vexet? nam quòd eius superbiam ferre non possit, illum discessisse mihi videor exaudisse. At fructuosas res sibi habeat: Gallina abundet, abundet olea, malo, fama, & rerum rusticarum gloria se duci præ se ferat: horum nihil impedio. Nobis qui animi, vitandiq́; caloris causa, illuc conuenire cõsueuimus, vmbram, apricationem, ac ne me delicijs omnibus bellũ indixisse putes, rosam non inuide-

inuideat. Liceat Curtio, liceat Bino, Sauoiaéq; etiam nostro, mihiq; ex condicto olusculis cœnare, ac tui nominis memoriam nostris collocutionibus tueri, donec tu cùm adueneris, nos apparatioribus (vt soles) epulis accipias: draconemq; istum, qui tuos hortos circumplicatus, nobis omnibus aditum obstruit, exturbes, expellas, extermines. Extra iocum mi Sadolete, P. Paulum gallica illa simplicitate ac libertate imbutum, valde cõmotum vidi, quod eius puer: hortorum aditu esset prohibitus: cùm nihil tamen aliud petitum iret, quàm λευκοΐα, quibus herilem mensam ac puluinum inspergeret. Verùm custodes illi diligentes sanè ac fideles, λευκᾶ ῷα timuerunt de quo illi cùm recepissem, me per literas te facturum certiorem paulisper requiescere est visus. De meo negotio, nihil est quod ad te scribam amplius, in quo Deos omnes mihi iratos planè video. Nam quid minus ferendum, quàm me Mottam etiam ipsum deseruisse, hominem mihi cũ multis officijs, tum amicitiæ vetustate cõiũctißimum? Quod etiam eo indignius videri debet, quod literis Calen. Maij datis, nos in spẽ summmã adduxerat, biduo aut summum triduo, se perfecturum, vt tãdem hac solicitudine liberaremur. Hoc non modò nõ effecit, sed neq; vllam literam ad me: cũ Romam quotidie epistolas mittat, easq; etiam inanes, ac nugarum plenas. At qua tandem in re tantopere laboramus? num vt principem locum, aut honorem aliquem publicum tuear? num vt abacos complures auro argentoq; celato exornem? num vt exquisitioribus epulis mihi cotidie mensæ extruantur? nihil nobis alienius.

Tan-

Tantũ illud laboro, vt ea quæ vsui sunt ad vitam, nõ omnino incommodè agendam suppetant: néue his qui me malè oderunt, despicatui sim, ac ludibrio. Nolo commemorare quibus angustijs premar: hoc tantum affirmo, nullum genus incommodi reperiri posse, quo ego non vrgear. Quod si in eam me expectationem Motta literis suis non vocasset, aliquid certè noui consilij capere potui. Nunc eo res est deducta, vt nec Roma exeundi, nec (quod peius est) remanendi ratio vlla iam proponatur. Adesses tu saltem, minus multum profectò laboraremus. Hæc non eo scribo, quod te his meis angustijs aliquo pacto mederi posse confidã: (nam si id per te fieri potuisset, esset iam planè factum) sed ne hoc quoque ad summum mœrorem addatur, mihi deesse, qui cum liberè omnia communicem, ac quasi mecum colloquar. In quo tuam aliquot iã dierum cessationem ægrè ferrem, ni Sadoleti patrui tui valetudo, cui tamen melius esse intelleximus, eius omnem causam sustineret. Nam literas nostras ad te non perferri quî putẽ, cùm eas semper in fasciculum eum coniiciam, qui à tuis Cardinali ipsi inscriptus, tabellarijs ad vos perferendus datur? Quòd si olim rescribendi aliqua tibi sese occasio obtulerit: scito, te nobis satis non esse facturum, ni tuas epistolas quodam quasi cumulo addito, ponderosiores effeceris: quò nos scilicet de Regum congressu, deq; pacis conditionibus (modò inter eos conueniat) certiores facias, idq; τυπωδῶς, ne nos omnino absfuisse videamur. Hæc ego scribã nono Calend. Iunij maximo imbri, ac Ioue tonante: vtinam etiam approbante: quo quidem tẽpore si

re si rectè itineris illorum tempora dispofuimus, rē satis calere arbitrabamur. Non nihil tamen de vobis adhuc suspenso animo eramus: nec dum satis constituere poteramus, vtrum vós profectos pro certo haberemus, an potius alicubi istorum locorum cōcedisse, ob patrui imbecillitatem arbitraremur. Quapropter cum primum poteris, hic quoque scrupulus nobis tuis literis eximendus erit. Vale, & me ama. Romæ.

IAC. SADOL. S.R.E. CARD. ANTONIO Florebello suo, S. P. D.

ET prius epistolam tuam libenter legeram, & pòst oratione tua huc ad nos allata mirificè eius sum lectione delectatus. Est enim ornatè atq; amplè scripta, teq; ipsum mihi ante oculos constituit: cuius ego ingenium & copiā admodum semper probaui. Pauca sanè quædā adnotaui in ea, quæ haud magni momēti sunt. De quibus mandaui Paulo, vt certiorē te faceret. Nūc mi Antoni, quando eos cursus cepisti, qui ad summam laudē deducere te possūt: perge porrò atq; enitere, vt spes nostra de te indies fiat erectior, magnumq; ex te acccedat nostræ communi patriæ ornamentum. Non eges tu quidē hortatione: sed tamen amor meus non patitur à me prætermitti ne hoc officium quidē: vt te horter & admoneā, vt instare atq; vrgere tantā gloriā ne cesses. Ego ita faueo tibi, vt filio: ita in tuis laudibus acquiesco, vt illis me quoq; existimē ornari. Quare si hoc animo fueris, vt & meā et tuam vicem tibi conandum atq; elaborandum esse putes: nō dubito quin ad summū honorem huius facultatis sis peruenturus. Vale. Ex

hortis

hortis nostris, IIII. Non. Iunij, M.D.XXXVI.

IAC. SADOLET. S.R.E. CARDINAL.
Antonio Florebello suo, S. P. D.

SVperioribus proximis diebus dedi ad optimũ virum Ioannem Nicolaũ patrem tuũ mea manu scriptas literas, quibus cupiditatem illi meam tui reditus ad nos, non mediocrẽ significabam: magnopereq; eũ hortabar, vt is quamprimũ de te nostra huiusmodi voluntate faceret certiorem. Quæ literæ satísne fideliter perlatæ sint, ignoro: nullum enim à te ad eas adhuc accepi respõsum. Cùm autem res ipsa, et tempus meum postularet, vt instarem & urgerem, quòd tua, aut alicuius tui similis (si tamen alij similes) opera, fide, industriaq; vehementer egeo: statui mihi ipsi scribendum esse ad te. cũ neq; haberem quenquam, quem pro meo iure fidentius atq; amantius, quàm te ipsum possem accersere: & si multi essent ad nutum nobis parati, quem præferremus tibi neminem tamen inueniremus. Ac ne mirere, vnde hæc nostra tui euocatio tam incitata & vehemẽs nata sit: scito Paulum tuum, qui mihi in meis omnibus curis, studijs, actionibus, vigilijs, summa cum fidelitate & diligentia præsto semper fuit: suoq; labore, & in omni genere excellenti virtute operaq; effecit, vt te tantisper abesse à nobis æquiore animo ferremus: nouo nunc magistratu impeditum, (huius enim Prouinciæ rector constitutus est) non ita multum esse iam nobiscum: neq; eã, quam solitus est, operam posthac nauare nobis posse. Cuius ego etsi honore laudeq; virtutis vehementer lætor, & quòd in eo munere tractando, ad quod est voca-

tus, ita se gerit, vt cũ maxima laude omniũ summaq́ꝫ & prudentiæ & æquitatis fama, & suam & nostræ familiæ dignitatem reddat illustriorem: tamen nõ queo mearum rerum priuatarum non sentire incommodum et pristinam illius consuetudinẽ vtilitatemq́ꝫ non desiderare. Quapropter cogor alium quempiam sufficere in eius locum: qui et mearum cogitationum particeps, & fortunarum socius existat. Eum ego te esse opto, mi Antoni, & præter cæteros expeto. Tu enim solus, aut certè optimè omnium, & desiderium nostrum hoc lenire, & sarcire incommodum tua præsentia potes. Nam cùm de tuo ingenio, doctrina, probitate, singulare iudicium semper feci: tum te habui proximum, quem æquè penè atqꝫ illum ipsum diligerem. Præterea te mihi obstrictum fide et promisso esse arbitror: Discessisti enim à nobis me concedente & permittente, cùm Patauium es profectus, ea lege & conditione, vt simul atqꝫ inclamassem, opusq́ꝫ esse duxissem, reuolaturũ te reciperes. Quare cùm tui accersendi tempus venerit: egoq́ꝫ te nõ vocem solùm, verũ flagitem etiam, atqꝫ expetam: tuarũ nunc partium est, tuiq́ꝫ etiam pudoris, & eius ingenij, quod optimũ in te cognitum et perspectũ mihi est: non solũ operam dare, vt restituas te nobis: sed vt confestim, & sine vlla mora restituas. In quo ipse volo tibi persuadeas, te à me non modò in consuetudinis et familiaritatis, consortium, sed in omnis fortunæ, tum dubiæ, tum secundæ, societatẽ vocari. Has ego cùm scriberem literas, cupiebam vehementer tibi eas cito reddi: vt tu primo quoque tempore, quid de hac re statutum haberes, fa-

res, facere me posses certiorem. Si enim tua consilia (id quod opto & spero) cum expectatione mea consenserint, ad iter statim te parabis. Sin autē fortè (quod vix fas esse arbitror) aliēo fueris à nostra volūtate animo, nosse aueo tamen, idq; quam primum, consilium omne tuum: vt si mihi præcisa spes tui aduētus fuerit, alium alicubi quæram, qui mihi & ad manū & ad curarum communicationem præsto sit: quem tamen neq; alium, quàm te esse velim: & potissimum omnium te fore confido atq; auguror. Vale, & rescribe. Ex Feliciano nostræ diocœseos, XVI. Calend. Septemb. M.D.XLI.

FINIS LIBRI DECIMISEXTI.

IAC. SADOLETI EPIST. AD PAVLVM SADOLETVM LIBER.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. PAVLO SADOLETO S. P. D.

LTERAS has ad te scribo literas, prouocatus tuis, quas Viglania proficiscens dedisti. Nam cū primas meas scriptas II. cal. Octo. ad 8. item Cal. Auenione misissem, vt celerius illinc ad te perferrētur: postridie vesperi redditę mihi sunt tuę: in quib. mihi illud periucundū, q̄ te asperiorē itineris tui partē sine detrimēto vllo emēsum esse cognoui. Et quidem cū hæc scriberē, in illā opinionē cōiectura ducebar, vt te putarē iā venisse Mutinā: erat .n. sextus hic dies & decimus tui discessus: vt etiam si diē vnū Mediolani, alterū Parmę ponere instituisses, cōmodū tibi tamē fuerit eò per-

 ueni-

venire. Ego verò non solùm prosperum & fortunatum tibi iter, sed facile etiam & expeditum imprimis cupio: si rediturus es ad nos, mea etiam causa: sin id minus, vtique tua, quod tamen ipsum mea maximè interest. Nihil enim est tuum, quod pro paterna mea erga te indulgentia, mihi non meis omnib. aliquãto coniunctius sit. Sed quoniam Mutinę iam mentio facta est, tametsi ego in accuratione diligentiaq; tua magnam spem habeo recte à te omnia & circunspectè gestũ iri: nihilq; te pręter missurum eius officij, quod ad nos pertineat tamen vellem tibi ἐμφατικώτερον mandasse, quod ad Ferrariensium ducem attinet. Quem cùm tantùm & colamus & diligamus, quantum illius dignitas, & erga nos beneuolentia postulat: tum etiam nõ mediocrem illi profectò debemus gratiam, quòd is amorẽ suum erga nos, signis & rebus iam multis patefecit. Quem ego ipsum nunc abs te, nec conueniri tuo commodo, nec præteriri saluo officio posse video. Quare etsi hæc in me non iam suo tempore incidit cogitatio, me tamen illa solicitum vehementer habet. Quòd nisi (vt dixi) in tua prudentia huius quoq; rectè obeundi muneris spem maximam ponerem, penderem animi multò magis: sed me ipse consolor, quòd tibi consuesse hæc venire in mentẽ certò scio Negotia Mutinensia quòd tibi cæteris difficiliora ob animum versari scribis, non video causam cur ita esse debeat. Facilis enim est negotiorum gerendorum ratio, ijs qui fideliter illa atq; integrè tractant. Quòd si aliqui sunt aliquando, qui rationi bonæ recusent assentiri, in ipsis culpa resideat: τὸ δὲ καλὸν μετὰ σοῦ cuius tibi potissima semper sit cogitatio. De rebus nostris hic nihil est sanè noui quod cupias scire: res in eodem statu sunt, quo reliquisti. Nos victus totam rationem domi commutauimus: compulsi enim grauibus periculosisq; distillationibus, cœna abstinemus, cui solebamus libentius indulgere: ad prãdia sumus conuersi: idq; facimus palàm, tricliniumque sterni in maiore aula iubemus. Quod senti-

sentimus familię mirè esse gratum: celebratur enim domus, & simul absentiæ tuæ mœror hac ratione etiam magis lenitur. Conuiuę assidui Verotus, & Augustinus, alijq; pręterea quos interdum sors obtulit. Quin habemus materiem sat bellam hilarius nos habēdi. Medicus est quidam subrufus, breuis statura, oculis defiectis, quē tu nosse fortassis potes, haud enim ita diu est quòd se contulit in hanc vrbem: de eo mihi cùm esset dictum, acutum hominem esse, & Philosophum, iussi ad prandeum vocari. Aderat Stephanus Ruffus, & cum eo cæteri ordinis illius nostri (vt tute scis) in disputationib. concertatores: Isnardus nobiscum vnà. Lacessiui hominē, cùm se excitasset: Ruffus noster suscipit negotium. Diutius ducta contentio est. Ego spectator attentus: quid enim dicam auditor, cùm omnis non audiendi, sed spectandi fuerit voluptas? Quanquam ille quidem in disserendo & argumentando non imperitè se habuit: sed corporis vultus, oculorum eiusmodi agitatio, vt nihil videatur ridiculosius posse reperiri. Itaq; hominem sæpius vocaturus sum. Nam quod ad valetudinem attinet, videor iam nonnihil hoc nouo more, mihiq; insolito, esse consecutus. Vrgeor enim minus, & caput non tam infestum habeo quàm antea. Verū de his dies ipsa exploratius iudicatura est. Nunc ades ad parendum. Recordor enim in mandatis hoc tibi à me vel præcipuum fuisse datum, vt magistrum huic Iuuentuti erudiendæ quæreres. In qua te obtestor Paule, vt laboris & diligentiæ reliquum mihi facias, quo nostri optati compotes nos efficiamur. Nihil est hac curatione neque honestius nobis, nec ciuibus nostris vtilius. Quorum quidem causa cùm cupiamus omnia, cur nō in hoc potissimum officij honestissimo genere, omnibus neruis contendamus, vt & illis, & nobis ipsis satisfiat? Antea castigare illos solebamus, quòd ad suum tantum bonum minus essent attenti: nunc vicissim illi me appellant, atque vrgent: neq; dies ferè vllus est, quin ad me accedant eorū

aliqui rogatum. Quibus respondeo, tibi susceptam esse hanc prouinciam: neq; te quieturum, quoad idoneũ reperis: cum hac spe dimitto illos. Et si quæris, maximo eos studio in hac re ferri video. Proinde enitere atque elabora, vt talem aliquem inuenias, qualem nos cupere nosti: hoc mihi gratius facere nil potes. Plana hodie à legato reuersus, multam mihi salutem illius verbis nuntiauit: eaq; mihi de eo retulit, quæ certè mihi iucunda sunt: perbelle illum valere, gratissimumq; habuisse, quod ego illi iussissem nuntiari: si qua in re tua in Vrbe opera vti vellet, te ei & studio omni & beneuolentia præsto futurum. Egit gratias: nil se de nostro animo dubitare dixit: vsurum cùm res posceret, affirmauit, & quod intelligere facile queas, habuit certè gratũ. Atq; ego hoc egeram dedita opera, vt suspicionib. nõnullis occurrerem, de quibus ad te scripsi Crucianum mecum locutum fuisse, & tamen simplici animo ac syncero omnia à me geruntur. Quid enim minus homine ingenuo dignũ, quàm aliud in corde gerere, aliud habere promptum in lingua? Sequamur igitur vera rectaq; consilia, à quibus deflectere nullam in partem possumus. De rebus vrbanis (vt antè ad te scripsi) tunc & quærendum mihi abs te, & ibi præcipiendum putabo, cùm te Romã peruenisse cognoro. Nũc, vt se res habet, illa cogitatione supersedendum est. Mutinensia acta expectabo interim, quæ in manibus sunt: cætera vt dies afferet, & fortuna dispensabit, sic mihi deinceps literis facias nota. Nos hic fructibus annuis condendis, nõ parum laboris molestiæq; suscipimus, è quib. decumæ vini vsq; eò fuêre vberes, vt eas nullæ neq; cellæ neque apothecæ capere potuerint. Itaq; necesse est, lacus eos ipsos, in quibus musta ferbuerunt, doliorum instar adhibere: quibus à summo munitis compactis asseribus, & ad omnem introitũ externi aeris probè obstructis, confidunt ista qui norunt, vinũ incolume nos seruaturos. Ego hęc non tã quidem intelligo, quàm quę peculiaris mea curatio est.

Hortos

Hortos suburbanos ita pulchrè habeo instructos omni huiusmodi copia, vt optimè prospectum in æstatē proximam sit: ad quod tempus te expectabimus: &, nisi erit maior istic manendi causa, etiam accersemus. Vale mi Paule, & si nos diligis, valetudinem tuam cura diligenter. Florebello nostro & cęteris salutem. VI. Calen. Octobris, M.D.XXXV. Carpentoracti.

ALIA AD EVNDEM.

LAtinus Iuuenalis, homo & ingenio & rerū vsu præstans, mihi iam inde ab adolescentia notus, hàc iter faciens Auenionem versus, rerū illarū quę ad ecclesiam Auenionensem spectant constituendarū gratia legatus à Pontifice: mecum erat pluribus de rebus collocutus, de quibus alijs literis scriptum est à me tibi perdiligenter Verùm cùm istum à me discessisset, tanquam alio itinere rediturus ad vrbē, neq; me amplius visurus: nihilominus mutata sententia, heri vesperi huc se retulit, amanterq; est à me hospitio acceptus. Sumus enim perdiu iam familiares. Cogitabat autem ipse hodie cum prima luce proficisci, (nā hæc ego scribebam ante lucem) & cum eo aderat Raimundus Vitalis noster. Has ei literas daturus sum ad te perferendas, quas cùm acceperis, fac vt cōuenias hominem, eumq; tibi in amicitia adiungas: probum enim virum, & integrum, & magni animi, & bonorum amantē, fautoremq; cognosces. Plura ad te scribam cùm tuas aliquando accepero quas auidè expecto: neq; enim citeriores ijs habebam, quas ad Tarum dedisti. Vale.

ALIA AD EVNDEM.

LIteras tuas pridie Nonas Nouembris, vesperi, & ipsis Nonis postridie manè, cùm in prādio iam discubuissem, essentq; mecum vnà Cæsarista, Cusanus, Oppeda, Vellarenus, multijuges accepi, & Florentię, & Viterbij, & in ipsa vrbe iam bis datas: quarū sum mirifica cura & copia delectatus. Ac primùm illud gaudeo, te itinere toto acto ex sententia, incolumem ipsum atq;

cæteros Romam perueniſſe: ibiq; fuiſſe acceptũ vt maximè volebamus. Sed quoniam mihi ad omnia reſcribẽdum eſt, ſeruabo ordinem, vt priorib. prius reſpondeã. Quod ergo ad negotia Mutinenſia pertinet, matrem & fratres mihi cõmodè valere, peroptatum mihi eſt: teq; ab illis amanter fuiſſe acceptum. De ære alieno matris fratriſq́; demortui, habeo iam rationem atq; conſilium quo illos expedire ab omni difficultate poſsím: quare audacter promitto, eam rem vt rectè agatur fore tibi curę. annuo enim ab vtroq; noſtrum ſpatio ſumpto, quod in tempus facultas ſoluendi cadere nobis poſsit, aureos trecẽtos numerabimus. Puerum q dem ipſum penes me habere cupio, ſi eſt talis, vt ſpes de eo nobis eſſe poſſit, in eum virum euaſurũ, quem quęrimus, & ꝙ de fratre tuo iam confidere cœpimus, facilè nobis ductu futurum, vt fingamus in eo formã illam, q̃ ſit maximè ad decus & ad dignitatẽ idonea. Doctorem huic iuuentuti & magiſtrũ ab te quęri non puto fore amplius opus. Narrabo enim tibi, ſimulq́; tu agnoſces, quanto plus ſępe fortuna polleat, q̃ hominis conſilium. Receperã me forte in bibliothecam nudius quartus, cùm eſſet iam nox: ibiq; attentius libros quoſdam voluebam: cũ cubicularius nuntiat, eſſe qui me conuentum velit. Rogo quis homo? Togatus inquit. Iubeo intermitti. Accedit. Interrogo quid ſibi velit, qui illa hora adeat ad me. (cupiebam enim abſoluere ocyus hominem, & ad ſtudia me referre. Tũ ille repetito altius principio, ita aptè mecum, ita accuratè & modeſtè locutus eſt, vt mihi curã iniecerit cognoſcendi interius, & percunctandi. Itaq; clauſo libro, ad eum totus conuerſus, ſciſcitari incipio, cuius ſit, q̃ diſciplinã profiteatur, quid ſibi quærens in has regiones venerit. Ac ille: Scotus ſum, inquit. Ex vltimáne, inquã, orbis terrę natione? Etiam. Vbi ergo diſciplinis liberalibus operã dediſti? (ꝙ ideo interrogaui, quia eius ſermo & Latinitatem, & ingenium redolebat) In patria primum inquit, complureis annos philoſophiæ operã dedi: de-

di:deinde Lutetię sum eruditus,ibiq; Eboracēsis Card. fratris filium in disciplina mea habui. Pòst cùm patrui mors à puero illo nos distraxisset,ad Bellaium Parisien sem Episc.me contuli, eramq; cum illo Romam profe cturus,nisi morbus me grauis in itinere ab eo disiunxisset. Quid ergo tibi hîc expetis?inquā. Cupiditas,inquit primùm tui visendi, quod maximè optabam, huc me compulit.Deinde cùm Auenione esset mihi dictum,te alicuius hominis indigere,q̃ iuuentutem tuā hanc erudiret,si fortè ego essem isti negotio aptus, offerendum tibi ego me duxi:non tā onus illud appetens quidem,q̃ tibi gratum facere studens:& simul intelligens,fore mihi laudi quodcunq; munus apud te,& tuo iussu, hortatuq; suscepissē.Quid quęris?vsq; eò mihi placuit,vt primo mane Gloceriū consulem,atq; Heliam accersierim: exposui de homine quid sperarem, & quę mihi in eo egregiè complacita essent,omnia narraui. Certè enim eiusmodi modestiā,prudentiam, compositionē oris atque vultus,vix in Italo homine talem expectare potueramus. Neq; hoc contentus,ad prandium inuito, cum Florentium ipsum, (hoc enim illi est nomen)tū medicum nostrum,de quo scripserā ad te antea:itemq; Heliam vnà cum consulibus. Post prandium, statim disputationes me cohortante inductę sunt:argumenta physices assumpta: certatū à medico nostro acriter, obtorto vultu,magnisq; anhelitibus.Ille alter,modestus,placidus,nihil non ad rem,nihil nō accuratè & sobriè,sanè quàm peritè omnia,& intelligenter.Quin cū ego conclusissem argumentum quoddam aduersus medicū tortuosum ac difficile,in quo erat enodādo magnus illi labor:iste petita venia, solutionem protulit quàm maximè fieri potuit doctè,atque accommodatè. Quid quæris?accensi omnes desiderio sunt retinendi hominis,cōsulesq́, eum seuocauerunt. Res pacta est aureis nummis centenis:tanta cum voluptate ciuium,sicuti ego audio, vt oēs nouam quandam felicitatem huic vrbi esse exor-

tã putent. Quin circunferũtur sermones, quos cũ consulibus habuit, ita liberales atque ingenui, vt nil possit supra. Quamobrem spero huic negotio & muneri optime prouisum fore: & spero adhuc, tamen nondũ cõpertum habeo. Sed videbimus reliqua. Habet aũt iste, ꝙ mihi maximè voluptati est, Græcarum etiam literarum ꝙ pueris imbuendis sit satis. Quocirca tu de eo sine cura esse potes. Mutinẽses ciues nostros rectè habere se, tibiq; officia præstitisse quæ in vtrunq; nostrum beneuolentiã significarent, maximè lętor. Quę ad Quirinales hortos pertinent, à me tibi missa, hęc me scribente tibi iam accepta esse cõfido. Erat enim hic vndecimus dies, quo tabellarius qui attulit, discesserat. Respondi literis Florentinis, nunc venio Ad Romanos: in quibus hoc primum lætor, binas iam te ibidem meas accepisse. De Capisucco gratissimum mihi est, & Romæ eum cõmorari, & habere locum quem virtus eius meretur, quanquã non vt meretur quidem, est enim vir summis honoribus dignus: qui quod tui amantissimum se ostenderit, non est aliena illius naturæ & humanitati, hæc comitatis exercitatio. Eum ego maiorem in modum diligo, & diligam semper: summasq; eius virtutes, atq; imprimis humanitatẽ illam qua singulari est præditus, omnibus meis officijs complectar. Eum tu meis verbis & salutes centies, & amplexere etiam velim. Quòd Iudæorũ mentionem intulisti: in causa illa omnes nunc laboramus: itaq; rogatus sum à Delectis huius præfecturæ, quorum de numero sunt qui heri mecum in prãdio fuerunt, vt cum ijs vnà ad legatum accedam: quod libenter annui. Dies dictus est accedendi ab hoc die tertius, quò etiam propero magis, vt ad te antea scribam: ne negotio illo hęc opera distrahatur. Propter quam causam etiam habiturus es literas inaccuratas, atq; illepidè scriptas: nõ enim est otium describendi. Sed vt de re: cùm essent conditiones Iudæis latæ à Delectis, quib. noua illorum iura restringebantur: easq; illi recusassent: interuenit Latinus

nus Iuuenalis, ad quē est aditum à nostris, idq́; meo consilio: petitumq́; vt æquitatē cōcessionum Iudaicarum inspiceret, ad Pontificemq́; referret. Non recusauit laborem, vocauit Auenionem Iudęos: parteis ambas audiuit. Correxit ipse nonnulla, quæ nos heri proposuimus Iudæis, interrogauimusq́;, num illis stare animum inducturi essent. Tēpus postularunt ad respondendum. Biduum datum est, vt perendie, qui dies erat futurus VI. Idus, mane responderent: decretumq́; inter nos, vt responso quocunq; habito, ad legatū statim proficisceremur. Atq; hoc à nobis de industria factum est, vt si repudiassent illas conditiones, Latinū inimicum sibi redderēt, cuius autoritatem tam parui fecissent: quanquā intēpestiuum nunc quidem est de Iudæis scribere. Amicum illum nostrum nōdum inuenisse exitum reb. suis magnopere miror: eiusq́; actiones minimè probo, in quo tu quoq; potes animaduertere Paule, quàm popularis hęc quę videtur sapientia, à vera viuendi ratione, verisq́; prudentiæ consilijs aliena sit. Sed hæc missa. Ego versor in studijs languidius, & de gloria quidem aliquantum processi: sed nescio quo pacto piger magis etiam sum ad scribendum, quàm solebam: legēdi voluptate ducor: sumq́; reuersus ad Aristotelis scripta, quæ quotidie mihi maiora, præclarioraq; videntur. Procœmium de gloria miseram tibi, quod postea mutaui aliquot locis, neq; nunc vellem Saluiato lectum. Sed ego hoc confecto de gloria libro, optimum illum principē omninosum explicaturus, si impedimento nullo fuero tardatus. Cùm huc à me peruentum esset, sustinui scripturam, si quid forte mihi in mentem venire posset, ꝙ præterea esset scribendum. Interim conuertam animū ad literas Contareno scribendas, si & tempus & ingenium mihi suppeditaturum sit: quod sanè diffido. Ad Contarenum non succedit quod scribo. quare in aliud tempus differamus: & sanè sum aliquantū μετέωρος, scriptio autem ad talem virum ab animo vacuo & soluto

luto petenda est. Tandem confeci ad Contarenum literas, quas quoniã examinare, vt soleo, non possum, neq; ingeniũ ad iudicandũ atttẽdere, tibi Florebelloq; ꝑmitto, vt nisi duxeritis idoneas, ne reddatis. Vale, & salue mi Paule: imprimisq; animaduerte, neq; frequens tua ad primores accessio aliquã indignã nobis ambitionis suspicionẽ excitet. Gallicis sanè quidẽ illa moribus, ꝙ Romanis est congruẽtior. Quocirca tẽperato tibi ab ea, & lõgiora spatia intermittito. Iterũ vale. 8. & 7. id. Nou.

ALIA AD EVNDEM.

CVm venissem Auenionem ad XV. Calen. Decemb. ob causam publicam aduersus Iudæos illuc euocatus, protinus mihi ex equo descendenti, literas tuas Vitalis obtulit, 3. Non. Nouemb. scriptas: quas non mediocri cum voluptate legi. Delectabat autem me in illis cum summi Pontificis de te opinio, tot iam signis iudicijsq; declarata, quam tibi & honori & ornamento fore confido: tum veterem amicorum nostrorum, summorum hominum, erga me voluntas non solum non extincta diuturnitate nostræ disiunctionis, vt mihi ex literis tuis cõspexisse videor: verũ etiam beneuolentior facta, postquam tu tuis officijs, tuaq; diligentia acriores quodã modo faces illorũ animis adhibuisti. Sed præter omnia maximè mihi iucũditati fuit Contarenus: cuius ex epistola dici non potest quale de eo iudicium fecerim. Et re vera exemplum mihi illa attulit humanitatis eius, probitatis, benignitatis, prudẽtiæ. Primũ, quod ad me prior ipse scripsit. Obsecro, hoc quanti? Deinde, quòd illo modo, quòd tam ingenuè, tam fraternè, tã amanter scripsit: & cũ ꝓ me omnia sũmma fecisset, non tacuit etiã in literis: in quo me sibi visum ieiuniorem arbitraretur. Crede mihi, amo hominẽ, & tanꝙ alterum me esse iudico, quãdo ita sumus cõsentientib. sensibus, vt simplicitatẽ illam, ꝙ ego tantopere amplector, & ꝙ tibi amplectendã semꝑ magnopere prædico, ambo eodẽ quasi inducti spiritu, tenemus. Ac de magistro quidẽ

lætor,

lætor,& eum illum non esse quem fueramus suspicati, & de omnib. cõtrouersijs inter nos conuentũ esse: quem iã diligere incipio, tuo imprimis testimonio adductus. Proinde, etsi stigmata adhuc in fronte gerimus eius decoris, ꝙ mihi ab illo vel per illum inustum est: facile tamen & libenter obliuiscimur pristini doloris, atq; ad fraternam beneuolentiam animũ nostrũ conuertimus Ad Contarenũ rescribo, cui cũ reddas meas literas, de meo in ipsum animo, deq; maximis obligationib. quibus illi sum obstrictus, tu quoq; ea loquere, quæ ex mea fide & natura esse scis. Bellaio etiã ages meis verbis gratias: ipsiusq; erga nos voluntatẽ neq; vnq̃ mihi incognitã, & semꝑ optatã atq; gratam ostendes esse. Nã ꝙ hortatur vt in Epist. ad Galat. commenter, satis tibi exponere non possum, quàm à scribendo nunc abhorreat animus. etsi hoc fortasse breuis desidiæ sit. Verùm si scribẽdum maximè sit, num tu ad sacrarum rerum commentationes me hortare, quarum scriptio tot insidijs & calumnijs est infesta? Illud me mordet. Pontifici te esse pollicitum: quanquam hoc fuerit bonitatis. Te autem existimare, breui à me tempore elucubrari quicquam posse, quod lectione dignum sit, id sanè in te vehementer sum admiratus: qui nosse tarditatem, & cunctationem meam maximè omnium debeas: qui crebro me desperatione suscepta opera penè abijcientem videris. Tibi ne venisse in mentem, menstruo spatio posse aliquid à me confici? Ne tu in hanc opinionem de me discesseris vnquam: néue tibi persuaseris, eum esse me semper, quem tu interdum expertus es, hoc est in potestate & arbitrio: vel (vt nõnulli dicere solent) in numerato semꝑ orationis copiam habentem. Sed quoniam promisso satisfaciendum est, tuaq; fides exoluenda, quam Pontifici adstrinxisti: magnopere velim te expiscari & indagare, quo ille argumento potissimum lætaturus sit: atq; vtinam ipsemet mihi præscriberet: fierem enim attẽtior illo mihi admoto veluti stimulo. Quid aũt quicq̃d dũ-

modo

modo ne de cōcilijs: quòd in eo genere & permulta ſcrī pta ſunt: & volo fidei meæ teſtimonio derogari, ſi fortè in cōcilio quid ſentirē de his rebus, eſſet mihi expromendū. Poteris igitur, ſi cū eo familiarius loquendi tibi poteſtas fuerit, ſciſcitari de comet, quid ſibi maximè placeat. Ad Farneſiū cōpoſui gratulatorias literas: ſerius fortaſſe, q̃ expectarit: ſed ita accuratè, vt nihil mihi in ea re videatur potuiſſe ſcribi grauiꝰ. Florebellū ſummoperè diligo, & quanq̃ mihi illius abſentia incōmodo eſt, atq; vt priſco vtar verbo, diuidiæ: tamen florere eum in celebritate magis opto, q̃ mecum in ſilentio, & quaſi in ſolitudine viuere: idq; adeo illius cauſa, quem ego dignum omni honore ſtatuo. Gratum ergo erit mihi intelligere, eſſe eum eo loci poſitum, vbi ſpem magnam capere ſuæ liberaliter fortunæ conſtituendę poſſit. Nos hic ſat belle habemus: aſperiorē aliquanto ſentimus hyemem, q̃ in his regionibus ſolita ſit: annona & reliquis fructib. abundamus. Frater tuus quotidiè magis & moribus honeſtis, quod videmus: & literis, ꝙ ſperamus, proficit. Sacratus in officio eſt, cōmodamq; mihi præbet operam. Amici & familiares valent. Reliqua ſi qua ſunt, à domeſticis ad te ſcribi copioſè puto. Carpentoracti, VI. Calen. Decemb. M.D.XXXXV.

Nigrum meum ſaluere plurimum iubeas velim: quē ego amo mediusfidius, & in medullis habeo: eius literis nō reſcripſi, ſatis ſpatij non habens: & tamē nullam ei epiſtolam arbitror te internuncio futuram gratiorē.

ALIA AD EVNDEM.

SCripſi literas ad te ſpecioſas, quas Pontifici oſtendere poſſes: in quib. de tua iſtic manſione, reditú ue ad nos, conſilium illud do, quod vnū in huiuſmodi re viſum mihi eſt dari tibi oportere. Nūc ſcribo has familiariores alteras, vt etiam hoc addam, quod mihi maximæ curæ eſt. Nam cū ego prius quietiore animo eſſem, in reditum tuū expectans ad eam diem, quæ fuerat dicta: hoc eſt, circiter menſem Aprilem, poſtquam tu nō

ſemel,

ſemel, ſed bis iam ſcripſiſti ad me, cupere te anticipare illam diem, et primo quoq; tempore ad nos reuerti, magna ſum incenſus cupiditate videndi tui. Sed tamen, quę eſt mei paterni animi erga te proprium, ſemper cōmodum & vtilitatem tuā meę voluntati pręuerti volo: vt ſi habiturus ſis ſplendidā occaſionem iſtic commorandi, agas quod animo tuo lubuerit, quemadmodū tamen in alteris literis, quæ ad ſpeciem factæ ſunt, conſilū meū tibi de hac tota re explicatū eſt. Illud tantū te admoneo familiarius & propius, vt ita ſtatuas, idq; habeas exploratum, ſi ſemel in illam naſſam te inieceris, liberum tibi poſthac inde exitum non futurū. Nos enim ipſi, id quę tu ſcis, niſi diuino potius quàm humano certè cōſilio, emiſsi ex illis vinculis, tanquam è cuſtodia fuiſſemus, adhuc impediti & conſtricti hæreremus. Neque ego te impedio, nec deterrere te volo, quominus iſtic maneas, ſi commodum tibi ſit. Sed vtrunq; putaui meum eſſe, & quod faceres approbare, & quod ſentirem id verè exprimere. Confeci etiā ad Pontificem epiſtolam, quam omnino conueniet reddi: eſt enim ſcitè (opinor) ſatis & grauiter ſcripta. Quam quidē vt conſcriberem, illa me res præcipuè impulit: quòd noſci ab eo, & à cæteris omnib. volo, firmum animi mei propoſitum, huius qua nunc fruor, retinendæ tranquillitatis, & libertatis meæ, vſq; ad extremum ſpiritum conſeruandæ. Amicos noſtros quidem omnes, ſed imprimis, ac præcipuè Bloſium meum omni à me ſalute & charitate complectere. Vale.

ALIA AD EVNDEM.

Binas à te acceperamus literas, datas menſe Nouembri: nunc accepimus trinas ipſo natali Dei & domini noſtri die. Reſpondebo igitur ad oēs. De tua cupiditate, vt ſis mecum, & mihi audire gratum eſt, & te video poſtremis tuis cognouiſſe iam de eo ſententiam meam: nempe te non minus auidè expectari à me, quā deſiderari me tibi: quamobrem ages quod quandoq; tibi videbitur. Illud tantum te admonitū volo, vt cautè iter

tè iter facias. cùm propter anni tẽpus, eſt enim hyemis: tũ quòd cũ non maximè comitatus ſis, ſiſq́; per ea loca, eoſq́; homines tranſiturus, quorũ mos & natura mihi valde eſt ſuſpecta: nõ ſine animi ſolicitudine eſſe poſsũ: neq; ſoluto animo de te cogitare. Quare fac vt omnem adhibeas cautionem & diligentiam, quò te nobis ſaluũ atq; incolumẽ ſiſtas: fidoſq; habeas & comites, & viarum duces: in quo neq; operæ, neq; pecuniæ parci à te volo. Et quoniam vno aliquo egemus qui à pedibus ſit, Fabritium eram deſideraturus. Sed is retinetur à Florebello, cuius commodũ facilè antepono meo, alium adduces quemlibet, quem tu idoneum & fidelem eſſe iudicaris. Cæſium Cardinalem & amaui, coluiq́; ſemper, (quemadmodum tute ſcis) & valde bene de eius ingenio, prudẽtiaq́; iudicaui: meq́; ab eo diligi etiam ſenſi: quod eſt caput meæ in eum obſeruantiæ, eximijq́; amoris. Qui quòd tibi ſe comiter amiceq́; dedat, habeatq́; nonnunquam de me mentionem: gratiſsimũ mihi eſt: teq́; illi meis verbis & agere gratias, & mea in illum perpetua officia polliceri, planè volo. Lapidem autem illum q̃uin ferat cauſa nulla eſt: quare niſi iam feciſti, facias illi primo quoq; tempore eius auferendi, & ſibi habendi poteſtatem. Marium noſtrum aueo ſcire quid agat, & quo animo procemium noſtrum acceperit: tu ſi ab eo aliquid, continuò facies me certiorem, Gambarum conuentum à te, & meis ſaluere verbis iuſſum, admodum lętor: illudq́; magis, quòd tibi viſum ſcribis fuiſſe, me ab eo diligi. Quod ego non parui facio: eius enim de ingenio, & de nobilitate animi, ſummaq́; humanitate, ſemper exiſtimaui bene: quapropter itẽ meis verbis agẽs illi de hac eius volũtate erga me gratias. Petrũ Lambertũ meum, optimũ ſanctiſsimumq; virũ, eundẽq́; omni virtute atq; humanitate prẹditum, ſic nõ amo ſolùm, verũ etiã colo ac veneror, vt nullius hominis amplitudini & dignitati plus tribuam, quàm eius vnius integritati ac virtuti. Qui quòd me, teq́; diligit,

suamq; omnibus in rebus ostendit aduersus nos beneuolentiam, tam gratè accipio, vt nihil supra. Sed quando tot eius erga nos meritis referetur à nobis gratia? vtinã veniret mihi in mentẽ, qua re possem me illi exhibere, agereq; aliquid, ꝗ tali viro accideret optatum, testimoniũ meæ ardentis erga illum voluntatis. Sed, si omnia ad gratiam ostendendam nobis reliqua sunt clausa, testimonium certè tantæ virtutis ac benignitatis ꝓ virili nostra in posteritatẽ ꝓpagauimus: est.n. mihi ille semꝑ in intimis medullis infixus. Tu ei à me millies salutem, vel centies millies potius: nemo est cui me magis charũ & commendatũ esse cupiam. Quòd aũt ille tibi suadet, vt munus consecrationis, vel facultatẽ potius eius muneris accipias, idẽ ego & ꝓbo, & te hortor. Moroni episcopi Mutinensis nostri virtute & dignitate plurimum lętor: teq; inijsse cum eo amicitiam valde laudo. Caluũ habeo in memoria, fuit.n. semꝑ mei amicissimus: ipse certè (ꝗ nosse de illo potui) ingenio animoq; erectior, ꝗ̃ videretur illius fortuna postulare: quem salutes velim à me: eiq; dicas, gratum illum mihi facere, quòd memoriam mei non intermittit: petereq; ab eo me, vt hoc assiduè faciat. Capisuccum meum, talem tibi beneuolentiam ostendere, tantũq; impartire amoris, quantum scribis, incredibile est quantopere gaudeam, & certè nihil fieri potest illius virtute præstantius, humanitate lenius, familiaritate dulcius. Et tamen hæc in eo antea etiã cognoram: nunc verò, quod tantã fidem præstet amicitiæ, ꝗ ita memor sit eorũ à quib. ipse mirificè diligitur, quanq̃ longè absentium, hoc prope singulare est & summum in hac ætate optimi viri indiciũ: cui ego toto corde & animo penitus sum addictus. Illud doleo, quod cũ ipse facultatem amplam habeat crebro nobis amorem suum ostendẽdi, nos nihil simile aduersus eũ agere possimus. Sed aliquando poterimus: aut ipse eadẽ virtute, animiq; ingenuitate, qua nos officijs omnib. prosequitur, nostram voluntatem erga se pro relata gratia accipiet

píet. Quòd eius omnibus in rebus ope & consilio vteris, facis rectissimè, idq; vt semper facias tibi potissimũ mã do. Ad Gonzagam amplissimum virũ suades vt scribã. Enimuerò quid? præsertim cũ ascribas occupatissimum illum esse. Videtur tibi ne rectum, vt obtundamus eum inanibus epistolis? Ac delectatur stylo & genere meo di cẽdi. Primum, nõ video cur delectari debeat, quid enim est in meis scriptis egregium, quodq; non imprimis humile & serpens humi sit? Deinde, si maximè delectetur, iuuenile est summos viros literis lacessere, quæ nil afferant aliud, præter animi delectationem. Immò verò habeat ille hoc pignus nostrę summę erga eum obseruantiæ, maximiq; quo illum ꝓsequimur honoris, ꝙ vacuas reb⁹ & negotijs literas ad eum dare erubescimus. Quẽ ꝙ scribis omnia summa officia Accolto nostro in illius grauissimis incõmodis pręstitisse, lętor virtute & laude amplissimi ac nobilissimi hominis: multumq; ego quoque hoc nomine illi debere me intelligo. Gratum & id mihi, ꝙ de Vbaldino nuntias, esse eum cum Accolto in amore & gratia, hominemq; sese in illius aduersis rebus pręstitisse. Laudo virtutẽ, officiumq; diligo. Sed de eo ipso est ꝙ expostulam. Tandiune, cùm in Vrbe assiduus fuerit, nihil ad me literarum, ac ne ꝑ alios salutem quidem? at tu illi à me plurimàm. Cui indicabis, etiam si ipse me minus diligat, summè tamen eum à me & amari & semper amatum iri. Hortos nostros Quirinales scripsi vt redimeres: nunc si tibi videtur cõmodius sinere eos vti sunt, ea ratione, ne si ab vno auellantur in aliquem potentiorem incidant, à quo nõ tã facilè postea possint auelli: facies ꝙ iudicaris rectum, totum .n. hoc negotiũ tibi ꝑmitto. Latinum Iuuenalem amo maiorem in modum, meq; ab eo amari opto: tu me illi & mea omnia, et res prouinciæ huius cõmendabis. Aemilius quod à me petit, neque facile id factu est, & certè alienissimum nostrę integritatis. Nos officia amicitiæ illi præstitimus, quoad licitum fuit: sinat nos nunc officij nostri habere

ratio.

rationem. Nam vt nos cogitationibus vrgendis, & aduersarij persona suscipienda, lites prosequamur, neque honestum, neque decorum nobis est: longeq; remotum à more & professione nostra. Libellum hic retinebim9, quoad ipse inueniat qui rem exequendam curet: quem ex prouincia ipsa esse oportet: et tamen magnus numerus eorum hominum solet in Vrbe esse: vt futura sit ei alicuius copia, qui id agat sedulò & diligenter: quando quidem ad talia genus illud hominum est aptissimum. Si qua re honesta Aemylius meam beneuolentiam erga se expectet, experietur semper me amantissimum sui. Ain tu Romæ esse Hieronymũ Aleandrum: quem ego abesse longè putabam: audieram autem esse eum Venetijs: gaudeo mediusfidius, datam tibi facultatem, hominis omnium doctissimi & noscendi, & visendi: quem quòd scribis mei esse peramãtem, moriar ni eo nuntio mirabiliter sum delectatus. Hic de illis Paule est, quos ego imprimis mirari soleo. Incredibile propè est, quæ sit hominis sciẽtia, memoria, cognitio rerum plurimarum, de quo sępe equidem tecum locutus sum. Sed nũc cùm nactus occasionem es, complectere hominem omnibus officijs, & te illi insinua: abibis enim semper ab illius latere & colloquio doctior: quẽ salutari à te meis verbis studiosissimè volo. Tantum vtrunq; nostrum ab amplissimo viro Contareno amari, quãtum tu scribis, summę mihi voluptati est: vtinam ille modò habeat iustas causas id agendi. Ipse quidem illi omni obseruãtia iure optimo sum adductus: cuius legi adnotationes, & tamen est quiddam, in quo leuiter dissentimus: in quo tamẽ meis rationib. allatis illius sententia potissimùm staturus sum. Sed oporteret nos colloqui: quod aut faciemus coacti concilio, si modò vnquam cogetur: nam ego quoque Christiano illi negotio pro mea parte nòn deero. Aut si facultas ea non dabitur, & desperaro posse nos congredi, per literas accuratius & sciscitabor sententiam eius, & explicabo meam: quamobrem tota ista

res in id tempus differatur. Mēdum illud in libro meo, quòd ipse quoq; corrigi debere dicat: probetq; in eo opinionem meam, quæ tamē eadē semper fuit, neq; quo pacto in verbis illis fuerit immutata scio, nec miror, & tantò magis dari à te operam volo, vt in omnib. libris, quotquot fieri poterit, error ille tollatur. Ad postremas venio literas: Saluiatum & Campegium, & Symonetā, quantùm colam tu optimus testis es: qua aūt illi in reb. nostris beneuolentia vtantur, cognoui ego ex tuis literis. Agito igitur illis maximas à me gratias, omnemq; meam obseruantiā, officium, amorē, eisdem defero: quod cōmodissimè facies, cùm commeatum petes ad nos reuertendi gratia. Hortensium lętor bonis ingenijs probari. Octauio Pantagatho optimo atq; eruditissimo viro, cuius officium gratissimum habui, meam item gratam esse & memoriam eius officij, & erga ipsum voluntatē gaudeo. A Steuco accepi literas humanissime scriptas, quæ me maiorem in modum delectarunt. Quòd ad Fregosium scripsisti, laudo. De pensione illa tua petere à rege vt eam autoritate sua comprobet, indignum est. Nostra erga illum officia eiusmodi sunt, vt si fortunam sequeremur, maiora ab illo expectare deberemus. Nunc cū è fortuna nō pendeamus, infringere in re parua magnitudinem animi nostri, ne cadere quidem in cogitationem nostrā debet. Si pensio per Pontificē potest roborari, honesta est actio, & petere non indecorū. Si ad Regē confugiendum est, non est tanti pensio, cur hanc demissionem animi alienam à morib. & natura nostra subeamus Nihil est quod te pigeat reddidisse primò Farnesio literas, & eius opem & gratiam implorasse: non enim dubito, quin negotiū suscepturus ex animo, idq; quod volumus à Pontifice impetraturus sit. Quod si etiam fiat serius, semper tamē futurum est his populis gratū. Non te oblitum arbitror, quod tibi discedēti de Alfonso fratre in mandatis dederim. Id tamen, quoniam (vt debet) magnæ mihi curę est, repetendū his literis duxi,

vt

vt instes contendasq; apud Pontificē Maximum, quò magistratus ei aliquis illius virtute dignus mandetur, in quo posit & doctrinam suam, & integritatem exercere. Non enim diffido optimum Principem, pro sua clementia & erga nos voluntate, habiturum rationē rogationis nostræ: nobisq; ea prębiturum, quæ cōmunia ferè sunt: cùm nos, qui nihil magnum neq; insigne quęrimus, ac ne optamus quidē, neq; ob eas res aures Principis nostri obtundimus, hòc simus qui parua & vulgaria impetremus digniores. Ages igitur cum illo nostris verbis, & diligenter, & audacter: vt habere velit fratris mei rationem, & docti, & prudentis viri: cuius iam probitas, iustitia, & integritas, in alijs magistratibus, quos aliàs perhonorificos gessit, magna cum ipsius laude spectata est. Causas celerioris reditus tui, vel ꝙ iustę sunt, vel quia ego rei ipsi faueo, habeo sanè quā probatas. Tātùm te moneo iterum atq; iterum, vt cautissimè iter facias. Iulium puerum hoc tempore viæ committi non placet: primo vere curabitur vt tutò & commmodè veniat. quod etiā eius deducendi onus Nicolaus Capellus sibi ait impositum à mulierib. fuisse: qui cùm illhuc cupiat redire, comitum penuria etiā nunc detinetur. Literas meas ad Pontificem maximum, quas poscebas, cùm hæc scribā ad te, perlatas esse arbitrabar, teq; illis iam vsum eò quò vtendum putasses. Accoltum doleo excedere ex ea vrbe, in qua ego maximè eum morari vellē: vt enim nobis est amicissimus, sic pluribus rebus nauare nobis posset beneuolentiam suam. Sed ferēda humana. Quas quidem ad eum scripsi literas, nō minore motu animi à me scriptæ sunt, quàm ab illo fuerint lectę. Claudium opto mecum esse, tametsi ego in scribendo & lucubrando factus sum segnior: itaque scito, nihil à me hac hyeme compositum fuisse, quod momenti alicuius sit. De gloria inchoaueram, sed citò intermisi: habeo tamen in animo opus illud persequi, in quo Saluiato, cui tantum debemus, referatur aliqua ex parte à

me gratia: q etiam per te illi volo exponi, & declarari. Tu semper de Blosij Palladij nostri humanitate, comitate, beneuolentia erga nos aliquid ad me scribis: tibi aũt quid ego rescribam? nisi illud, q solenne & fixũ est, cum à me scilicet incredibiliter amari. Quod cùm sum mè faciam, non tamen tantum mihi videor posse facere, quãtum illius erga nos officia postulant. Vellem scripsisses ad me, ecquid habeat gratũ, q ego illum in meo Hortensio intexui: & certè habere debet: non tã, q magnum aliquid ꝓpterea sit assecutus, q̃ quòd ego illi in conspectu propemodum pono vniuersam imaginẽ illorum temporum, in quib. nostrę vtriusq; iuuentę desideria illa ardentia ferbuerunt, quorum est recordatio vtriq; nostrum iucunda. Eum tu meo nomine amplectare, & salutẽ illi plurimã dices. Florentium magistrum huius iuuentutis quotidie magis probo: nisi q videtur mihi factus taciturnior, & solitudinis amantior: in quo mihi est admonendus, (quod facere cogito) vt caueat, ne hoc sit μελανχολίαϛ vitium non animi iudicium: omniq; modo ad hilaritatem est prouocandus. Ei stipendium publicè constitutum est satis amplum. Cuius tertia pars illi à nobis soluetur, quẽadmodum cùm tu etiã adesses, eramus ciuibus polliciti. Frater tuus mihi admodum satisfacit, seq; exhibet & facilem & cupidum obtemperandi mihi: & certè (vt ætas illa est) nihil, aut admodum rarò delinquit. Spero de eo optimè. Sacrat⁹ in suis studijs est assiduus: cæteri familiares bene habent. Nos hîc in suauissimo otio viuimus: copia rerum abundamus (pręterq̃ pecuniæ) penè omnium. Multum mihi tuę ad Bẽbum placuerunt literę: vt, si homo es, magno animo dedere te debeas ad hoc Latinè scribendarum epistolarum genus. Ad postremas tuas literas nihil est q rescribam amplius Satis enim ad omnia arbitror esse responsum. Tantũ Iaccobaccio humanissimo viro vt gratias agas meis verbis mando, atq; vt eidẽ omnia nostra commendes: meq; confirmes memorem semper & ipsi

us of-

tis officiorum erga nos, & patruorũ eius futurum, quos ego vehementer amaui dum viuerent, neq; desisto dili gere etiã mortuos. Adscribam hoc quoq;: nisi ex tuis literis fecero cõiecturã, diutius te isthic, q̃ nunc facturum te ostendis, commoraturum esse, nullas amplius literas me ad te scripturum: sed tempus & curam omnem posi turum in sacrarum literarum studijs: quę narrare tibi ne queo quantopere me delectent. Tu vt eo animo ad nos venias, tanq̃ te in eadẽ studia totum immersurus sis, omnino facito. Vale etiam atq; etiam. Durando cubicu lario summi Pontificis multum intelligo me debere: is enim in te officijs egregiè promeruit, vt ego quoq; il li deuinctus essem: quamobrem ages meis etiam verbis ei gratias: meq; totum suum vt existimet, admonebis. Iterum vale. V. Cal. Ianuarij, M. D. XXXV. Carpent.

PAVL. SADOL. PETRO BEMBO.

EX eis literis, quas ad Lazarum nostum Papia profi. ciscens dedi, me in Italiam venisse, Romamq; iter habere, & quę profectionis nostrę causę, quæ ue con silia essent, cognouisse te arbitror. Illud quidem certè cognosse te nõ dubito, quòd ei nominatim vt te edoce. ret mandaueram, deferre mecum me patrui mei de lau dibus philosophiæ librum, quem is paulò ante absolue. rat: atq; ab illo mandatum habere, vt simul ac constitis sem, statim eum describendum, & fideliter ad te perfe. rendum curarẽ: mirificè enim eum cupere, vt tu illum primo quoq; tempore, atq; omnium princeps haberes: cùm eius amicitiæ, quę inter vos intercedit, causa, (præ sertim cùm tu illum ab eo librum tantopere efflagitas. ses) tum verò vt lucubrationem suam ad iudicium tuũ deferret, tuaq; imprimis opera, cura, diligentia, fide, in illa expolienda vteretur. quod ipsum etiam, postea. quam ad Vrbem veni, diligentius mihi per literas man dare, meq; vt approperarem vrgere nunquam destitit: facilè vt appareat, quanquam magna quædam in eo li. bro se esse conatũ existimet, nõ tamen eum illi librum

antè probatum iri, quã is grauissimo atq; acutissimo iudicio tuo fuerit cõprobatus. Quamobrẽ Matthæo Dandulo ciui tuo, eidemq; tui nominis (vt mihi pspicere visus sum) studiosissimo, mihi ex Contareni Card. familiaritate cognito, & propter eius virtutẽ atq; humanitatem vehementer pbato: cùm in isthæc loca pficisceretur, ipsum descriptum ad te librũ dedi, eiq; q̃ maximè potui cõmendaui: quẽ effecturum nõ dubito, vt is fidelissimè ad te celerrimeq; pferatur. Nunc te Bẽbe optime ac præstantissime, patrui mei verbis etiam atq; etiam rogo, fidemq; à te amicitiæ, q̃ nobis omnib. in rebus diligentissimè præstare consueuisti, in hac re potissimum imploro, vt ad eum legendũ eo animo accedas, non vt si quid laudandum in illo, sed vt quidquid reprehensione dignũ sit, tibi id notandum atq; animaduertendum putes: vtq; ita statuas, nos à te non tam voluptatem vllam ex laudatione tua, quàm maximam ex correctione vtilitatẽ expectare. Id porrò optimè fiet, si in legendo iudicis partes susceperis, amici deposueris. Subuereor. n. interdũ, ne te nimius amor nostri in fraudẽ inducat, tibiq; omnia quæcunq; à nobis proficiscantur, arridere faciat. Quare eum tu Bẽbe amorẽ in iudiciũ ne adhibueris, sanctiusq; apud te sit religionis atq; officij nomen, q̃ illa amoris ac familiaritatis ratio. Quanquam quod certius ac proprium magis esse censendum est amici munus, aut quis ex amicitia capi vberior fructus potest? quàm vt quisq; doctrina, ingenio, magnarum rerum vsu quã maximè excellit, ita ea illum omnia ad amici voluntatem atq; arbitrium summo eius tempore, quàm libentissimè conferre? ijs præsertim de rebus, quæ & iã in manus hominum venturæ sint, & ad posteritatem etiã ipsam forsitan peruenturæ? vt opera ac fides tua à te nobis ita debeatur, vt eadem etiam pertineat ad vniuersos. Illud te admonitum volo, posse legi librum, itemq; ab amicis nostris doctissimis viris describi, Polo, Lazaro, Lampridio. quorũ item quod de eo iudicium sit, valde

auemus scire, imprimi verò atq; edi nequaquam posse: vult enim patruus ampliore temporis spatio facultatē sibi esse, mutandi & corrigēdi, si quid ex tuo præsertim iudicio, emendatione dignum videbitur. Verū eadem hæc patruū per literas tecum egisse confido. is enim ad me proximis literis scripsit, se literas à te, Iulio (vt arbitror) mense datas, tunc demū accepisse, atq; vt ad eas responderet, se parare. Tu cùm scribere ad nos voles, censeo huc ad Nigrum, qui vtriusq; nostrum amantissim' est, ipsas literas mittas, qui eas mihi, quandiu hîc ero, e vestigio reddet: postq̃ aūt discessero, Carpentoracti etiam nobis eas curabit reddēdas: sic enim optatissimę tuę literæ, quanquam paulò longiore errατione, certius tamen, ac plerunq; etiam celerius ad nos ꝑuenient. Quod aūt ad me ipsum attinet, ego cùm in Italiā venire constituissem, ita peregrinationis meæ partes distribuerā, vt statuerem, te isthic in reditu meo inuisere, quem ad mensem Aprilem conijciebam fore. Te autem iccirco videre omnibus votis cupiebam: primùm, vt summum meum erga te studium, singularemq; obseruāntiā qua te iampridem sum complexus, coràm tibi declarare conarer: fruererq; exoptata voluptate videndi atq; alloquēdi eius viri, cuius virtute ac monumētis nostra hæc ætas illustrior, & ad posteritatem commendatior futura est. Deinde, vt etiam ex tua aliquorum dierum consuetudine, aliquid ipse ad vsum meū transferrē, quod ad optimum atq; honestissimum vitę cursum mihi constituendum valeret. Nam cùm hæc sola ferè causa sit, quamobrem hanc à me vrbem, quæ semper domiciliū virtutis atq; prudentiæ optimo iure habita est, visendā atq; inspiciendam putarim, vt scilicet in meis vitæ rationibus prudentior ex eo, atq; moderatior fierē: meq; ad præstantium virorum, qui in ea sunt, exemplum atque imitationem conformarem, quantopere mihi tuus Bēbe aspectus exoptandus est, qui mihi vnus totius vrbis esse instar potes? Quare statuebā (vt dico) te videre anteq̃,

in Galliam me referrem: maneoq; etiam nunc in sententia: modò stet illud q̃ diximus, de tẽpore, ad q̃ cogitabamus reuerti. Nã si expectabim⁹ Aprilem mensem, te omnino videbim⁹. At si quis interuenerit casus, quo hyeme cogar reuerti, id q̃ potius formido, aliud erit mihi cõmodius atq; expeditius iter suscipiendũ: atq; ita, ad molestũ sanè itineris, atq; hyemis laborẽ, illud etiã mihi grauius accedet incõmodum, quòd tuo mihi optatissimo congressu carendum erit. Quicquid autem ceperimus consilij, te de eo certiorem faciemus. Vale. decimo Calend. Decembris M. D. XXXV. Romæ.

PAVLVS SADOLETVS RODVLPHO Pio S. R. E. Cardinali, S. P. D.

DEcimus circiter mensis agitur, cùm ego & F. Molsa noster, Io. Fr. Fallopium ciuem nostrum iuuenem honesto loco natum, ac liberaliter institutũ, amplitudini tuę diligẽter cõmendauimus: à teq; omni studio ac precib. cõtendimus, vt eum mirificè cupidũ ac sitientẽ familiaritatis tuę, velles in fidẽ ac familiã tuã recipere: multaq; addidimus, quamobrem & ille tantopere id cuperet, & tu nolle non deberes. Atq, hoc à nobis (q̃ te meminisse non dubito) quodã die factum est, cũ ad prãdium apud te, certo cõsilio, ego atq; Molsa venissemus: cumq; à te lautè ac peramãter accepti, loquendo (vt fit) ac deambulando, in angustã quandã ac penitissimã bibliothecę tuę partẽ soli tecum vnà peruenissemus, opportunũ sanè locũ, vt nõ inde tu facilè, nisi ea q̃ à te petebamus, venia nobis data elabi posse viderere. In quo illud mihi sanè gratum atq; imprimis iucundum accidit, q̃ prçclarum eo die specimen vidi eximiæ cuiusdã liberalitatis atq; humanitatis tuę. Nã cùm à nobis vehemẽti⁹ p̃merere: ac tibi quominus cupiditati nostrę, quẽ admodum voluisses obsequi statim posses, rei familiaris tuę non paucę (vt tute affirmabas, idq̃ nos etiã agnoscebamus ipsi) difficultates obstarent: vidi te tamen mẽte sępius hęsitantẽ, vtrum maior tibi cõmodi tui ratio

haben-

habenda esset, an studij ac voluntatis nostrę: quasi tibi durius esset, nobis quippiā abs te petentib. nō satisfacere, q̄ contra rei familiaris tuę rationes atq; cōmoda facere. Itaque ea tunc ab amplitudine tua inita est ratio, quę & reb. tuis cōmodior, & ęquè nobis futura esset grata. Petijsti. n. à nobis, vt certos aliquot, 4. opinor mēses) Fallopium ipsum sustinere se, ac cōmodum tuum expectare iuberemus: quo tēpore domesticas tuas difficultates explicari posse sperabas, auctis ꝑ eos dies ex Gallico sacerdotio vectigalibus tuis. Tū enim demum te illi, nobisq; tantopere ꝓ eo laborantib. morem esse gesturum. Quod cū Fallopio renuntiauissemus, magnum se quiddam ꝑ nos adeptum esse arbitratus est: ac cum magnas nobis, tum amplitudini tuę maximas apud nos gratias egit: Sibi enim facilè aiebat fore, quādiu tu velles expectare: vt q̄ nulla necessitate, nullaue inopia ad tuam exoptandam familiaritatē adduceretur: sed sola ea famæ ac hominum prędicatione, quę de tua virtute, & animi magnitudine, summaq; humanitate incredibilis pene est, studio atq; amore tui accēsus & inflāmmatꝰ, cuperet ei viro cultum atq; operā suam dicare, cuius ipse ex nomine & familiaritate fieret ornatior. Accidit, vt tu breui interiecto tēpore, à summo Pont. ad Galliæ Regē legatus de pace mitterere. Et paulò pòst secuta est ipsius Ponti. nostraq; cum ea vnà ab Vrbe profectio: tantæq; deinceps res, te imprimis interprete ac administro, inter maximos principes actæ tractatęq; fuerunt, vt nihil de eiusmodi priuatis rebus, ne cogitandi quidem daretur loci. Nunc autē cùm sedatis illis vrbanarum rerum agitationibus, & publica re bene constituta, vnumquenque ad priuatas suas rationes, atq; ad instituta vitæ consilia reuerti liceat: admonet nos perpetui sui optati Fallopius, sibiq; nunc demū post decimum mensem, patere aditum ad familiaritatem tuam petit: meq; & Molsam sponsores suos appellat. Nos verò, præstantissime, Rodulphe, fidem illi nostram præstare non possumus,

nisi

nisi benignitate ac liberalitate tua adiuuemur. Itaque Molsa quidẽ qui isthic adest, cõmunem hãc causam no strã apud te aget plurib. Quem etsi sciebã, propter ipsius suauitatem excelllentemq; doctrinã, apud te apprimè gratiosum esse, nec verò minus eum valere eloquentia grauitateq; verborum, q̃ gratia: vt vbi ille presens esset, mea vox ac commendatio non magnopere desideranda esse videretur, tamẽ vt ego quoq; meam fidem ac diligentiam homini amicissimo probarem, has ad amplitudinẽ tuã dedi literas: te etiam atq; etiam rogans & obsecrans, vt ęquum te ac facilem postulatis nostris prębere, hominemq; imprimis honestum & probum, necnon singulari quadam industria atq; artificio præditũ, qua de re tecum aliàs sum locutus, benignitate tua amplecti atq; in tuis esse velis: pręsertim cùm ille non casu, vt pleriq; faciunt, ad familiaritatem tuam appetẽdã delatus sit: sed vnum te ex vniuerso amplissimorum isthic viro rum numero, sibi iudicio certo delegerit, quem patronum totius fortunæ constitueret suæ. Hunc si ad te admiseris, atq; in familiam tuam receperis: equidem tibi audeo polliceri, magnã te ex illius fide ac solertia voluptatem esse capturum. Mihi sanè cùm illud gratissimũ erit, ꝓpter amici mei cõmodum, cuius ego causa vehemẽter cupio: tum etiam intelligo, q̃ honorificum apud municipes meos Mutinenses mihi futurum sit ac gratiosum, tanti videri esse apud summos viros cõmendationẽ meã, vt illorum beneuolentiam ac gratiam ciuibus meis conciliare, eosq; opera ac diligẽtia mea iuuare possim. Quod si vides mihi amplũ esse, ac penè gloriosum: existimare debes, me tibi, cuius bonitate ac beneficẽtia eam apud meos fuero laudem assecutus, quàm maximã ac perpetuam gratiam pro tali tuo beneficio habiturum: & ad multas eas & graues, quas cum Patruo meo communes habeo, tui amandi ac omnibus studijs colendi causas, maximam etiam ex hoc tuo in me priuatim ac propriè collato beneficio cumulum accessurum esse.

ſe. Vale. VIII Cal. Nouemb M.D.XXXVIII. Carpent.

IAC. SADOL. PAVLO SADOL. S.D.

DEcimo octauo die poſtquam à te diſceſſeram, Mutinam veni, Idib9 ipſis Maijs: ibi Alfonſum fratrem offendi valentem, & ſalua cętera quæ quidē domeſticas ad res ꝑtinent. Sed illi penè inopinatus fuit aduentus meus. Etſi enim imperiū nouerat, quo ego accerſebar, de mea tamen voluntate fuerat dubius: itaq; affui quaſi improuiſo. Noſtri quidē ciues officioſè atq; amāter viſum ad me & ſalutatum frequētes adierunt. Ego illo triduo Florebellum Bononiam miſi, & ad Farneſiū literas, nihil diſſimulans de mœſtitia mea, & ſimul exponens q̃ mihi grauè extitiſſet venire in Italiā, & alienissimo meo tēpore iter illud ſuſcipere. Petebam aūt vt tranſacto cum Cæſare colloquio, liceret mihi Carpentoracte reuerti, quod ia vnum atq; ſolum à ſummo Pōtifice expeterem beneficium. Erat & illa excuſatio in literis, me non continuò Bononiā profectum eſſe, ꝙ de via feſſus, aliquot dierum quiete, reficiendi mei cauſa indigerem: me tamen quod ipſi imperaſſent eſſe facturum. Reſponderunt, poſſe me Mutinæ ipſorum voluntate reſidere, donec vocandi abeſſet opportunitas. Quo ego nuntio accepto, in Corlianum noſtrum me cōtuli. vbi ſextum diem iam ago, nitēs quoad poſſum, reficere animum: eumq; reuocare ab ijs ſolicitudinibus, quę me præter conſuetudinē vehementer agitauerunt, quod literarum imprimis beneficio bona ex parte cōſecuturū me arbitror: tametſi libris careo, neq; habeo præter duos aut treis. Sed tamen & perfeci librū illum de peccato originis, vt is iā exire in manus hominum me cōcedente poſſit: & alia commentor, quæ ſi res mihi facultatem dederit, in lucē editurus ſum. Illud quidē mihi ſentio vſu venire, vt nunquam ex ſtudijs literarum tantum voluptatis ceperim, quantum hoc tempore: vel quòd nullam aliam habeo ſuauitatē, in qua acquieſcā: vel quòd maior in morbo medicinæ vis apparet. Hic rumor erat

ortus(vt dicebat)Bononię,mihi legationem illam à Pō tifice esse decretā.Sed sine capite hic rumor:nihil enim habebat certi nec constituti:tantū modo sermonib. hominum res iactabatur. Quod quoniā mea neutram in partē interest,vtrum magis velim planè nescio. Ego,si mihi detur optio quid expetā,domum cupio, & reuerti ad vos,& agere vitam cum meis amantissimis.Quòd si procul à meis tāquam in exilio vitam ducere necesse est,reliqua est deliberatio, mihíne expediat habere legationem:Sed de his satis. Aduentus Cæsaris adhuc in expectatione est,nihilq; de eo certi ad nos allatum. Dicebatur tempestatib.retentus conficere cursum non potuisse:& tamen sunt qui nuntient,peruectū eum ad insulas quę supra Massiliam sunt.Quod si est ita, citè Genuę illum habituri sumus. Nostrum quidem illud inuētum ad concordiam pertinens,quod tu quoq; tantopere probabas,scito nō suppressum modò fuisse, sed sicubi fuit illius enuntiandi necessitas, alio atq; erat modo interpretatum:verùm ista viderit Deus.Ego post discessum isthinc meum,nec literas à te nec nuntium vllum accepi,quod mihi molestum est:nihil enim vehemētiꝰ opto,quàm de te audire ea,quę mihi iucundissima sint, vt rectè valeas: vt in magistratu te geras: quid ciues mei, quid reliqui omnes agant, quorum nobis & salus & memoria est iucunda. Tectū Felicianū absolui volo. Viaticum huius itineris,ꝓ ratione dierum qui in itinere consumpti sunt,misi ad Carolum nostrū Gualteruccium vti peteret:res ęqua & legitima nihil habuit difficultatis:trecenti statim numerati sunt,in quo opera Ardinghelli eximia & amor erga me singularis. Illud ex hac mea postulatione mihi accidisse gaudeo, ꝙ desierunt mirari ac reprehendere,ꝙ ducentos illos reddidissem,posteaq̃ viderunt me trecentos poscere. Non enim iā illa morositas mea,sed religio iudicatur. Adhuc hæc erant q̃ tibi ex me nota esse vellem.Si quid amplius euenerit,curabo vti scias: & vel ipse ad te mea manu scribam,

bam, vel delegabo Florebello. Catherinum, Gloceriū, Verotum, & reliquos familiares nostros saluere iubebis meis verbis. Curabisq; præ ceteris rebus omnibus, vt mihi à te literę crebrò longissimæq; reddantur. Vale mi Paule, & Deum precare vt redeamus. Iterum & sæpiùs vale. Ex Corliano, VI. Calend. Iunias, M.D.XLIII.

IAC. SADOL. PAVLO SADOL. S.P.D.

Datis ad te literis illis, quas in Corliano scripseram, hęc secuta postea sunt. Ego cùm angerer animo, direptum me ab eis optimarū artium studijs, in quibus beata mihi vita erat reposita: & reliquisse tamen cū illis vnà, cùm eos homines, qui mihi essent charissimi, tum eas regiones in quibus mihi summa cum libertate animiq; iucunditate, meo arbitratu, viuere erat concessum: tentandū & conandū esse duxi, si quo pacto possē me hinc explicare, & ad vos, quib. cum esse maximè cupio, primo quoq; tēpore me referre. Itaq; cepi cōsilium opinione mea solers plenumq; summę rationis, si tamē ratio omnib. in rebus locum haberet. Scripsi enim literas, quarū exemplum tibi misi: & ad eum scripsi, q maximè mihi suffragari meæ voluntati posse videbatur: idq; ipse nō nolle, quādo eodē his studio mecū, eodēq; erga literas animo est coniunctus. Qui mihi post triduū rescripsit, omnia se summa egisse: longum habuisse cū Pont. sermonem, visumq; sibi illum animo erga me ꝓpēso & beneuolo: certū tamē responsum meis postulatis in ꝓpinquum colloquium reseruatum esse. Et simul eisdem literis me admonuit, vt cùm primum commodo meo possem, Bononiam me conferrem. Erectus eram in spē, vt non diffiderem aliquid posse fieri eorum quę cupiebam: nec tamen planè confidebam. Res ipsa & postulatorum ęquitas me vt sperarem hortabatur. Cur enim difficilis deberet esse Pontifex in ea re mihi concedenda, quæ sine vllo onere ipsius proprio, & laudem illi & genus quoddam honestissimę vtilitatis esset allatura? Rursus conditio temporum, & impendentes quoti-

dian

diani penè vndiq; metus, ab ea spe me abducebant: nō. nihil enim in persona mea ad subueniendū tantis præsentibus Reip. fluctibus hominum iudicio videbatur esse positū. Anceps igitur animi, & dubius, quid casurum esset, Bononiā perrexi Nonis ipsis Iunijs, diuerti ad Paleotos, quorum vetus hospitium nobiscum, hac noua familiaritate renouatum est. Postridie mane Pontificē summū conueni. Acceptus sum ab eo perbenignè: laudauit operas nostras legationis Gallicę, aduentū nostrū ad sese sibi imprimis gratum esse affirmauit: ostendit sibi curæ fore cōmoda nostra, idq; breui nos re ipsa intellecturos pollicitus est. Egi gratias, cōmemoratisq; causis, quib. ad veniendū effectus fueram difficilior, institi repetere eadē q̄ in literis scripseram: nihil me malle in hac iā mea præcipitante ætate, q̄ in ocio viuere, & quib. me donis Deus ornare (si tamē vllis ornauit) voluisset, ea ipsa dona ad illius laudē gloriamq; conuertere: esse mihi in animo laboranti fidei Catholicæ ferre opem, si quā possem: prę sertim q̄ tam multis oppugnatorib. labefactata atq; vexata, paucos qui se defenderent, iam haberet. Hoc aūt dicebam, quòd de duorum doctissimorū hominum morte, Alberti Pighij, & Ioan. Ecchij nuntij huc peruenerant. Proinde rogauit vt mihi reditum concederet in ea loca, in quibus hoc optimè fieri à me & cōmodissimè posset. Respōdit in prę sentia nihil se de hac re constituere posse: videre me statū periclitantis Christianę Reip. in ea regenda egere se ope multorū atq; consilio: in eoq; nonnihil mihi sublanditus est. Hoc sermone habito, dabatur enim eo die senatus Episc. Geneuati nuper in Card. collegiū allecto, tū primū ad Pontificē venienti, sessum oēs cōcessimus. Postridie, qui fuit dies 6. Id. Iunij, senatus iterū vocatus est: causa conueniendi fuit, q cū superiorib. diebus fuisset de cōsilij sentētia decretū, si Cęsar Bononiā venire recusaret (pperare enim dicebatur, nec spatiū habere tā longè ab itinere declinādi) vt ne vlterius pcederet Pōtifex, sed vel illū Bononię

exciperet, vel si id non contingeret, inappellatum abi-re pateretur: cùm tamen si quid in congressu agendum esset, id mittendis nuntijs facilè posset sarciri. Ratio autem ita decernẽdi fuerat, quòd videbatur hoc dignitati & grauitati sedis Apostolicę maximè cõuenire: simulq; ætatem Pontificis pergrandem tot itinerum laboribus obijci non placebat. Ergo hæc eadem res iterum adducta erat in disceptationem: placerétne vlterius obuiam procedi nécne. Nã Cæsar quidem Parmę se ostenderat Pontificem libenter conuenturum: hic quinq; ante me rogati, in sententia pristina manserunt: cũ exceptione tamen, nisi certa spes aliqua de pace esset oblata, quæ iter suaderet: tum enim iri oportere cẽsuerunt. Ego rogatus, contrariam sententiam dixi de valetudine & incolumitate corporis ad Pontificis iudicium reieci. Dignitatem in eo dixi positam, si quæ vtilia & commoda Reip. Christianę essent, agerẽtur: hanc vnam me agnoscere, neq; aliam præterea vllam in ecclesiasticis hominibus dignitatem. Inquirere certam spem in eis rerum euentibus, quos suæ porestati Deus reseruasset, non esse nostrum: velle & conari bona, quod in nobis esset, ad nos id pertinere: me tamen sperare, cùm Cæsar & tempus anni, & Pòntificis ætatem laboresq; conspexisset, habiturum illum officij rationem, & ad pacis consilia si non promptè (quod tamen ipsum à tanto Principe expectandum non esset) attamen, inductum pudoris stimulis, facilius de se daturum. in hac quidem re suadenda plus effecturum esse præsentem Pontificem, quàm si absens per nuntios hæc eadem ageret. Postremò vel hac vna ratione necessariò dixi proficiscendum, vt rumores hominum comprimerentur. Erat enim sermo latè dissipatus, ortas esse Pontifici cum Cæsare simultates: quarũ, si fuisset colloquium deuitatum, non sine periculi alicuius suspicione altius hominum mentib. opinio insedisset. Hac à me sententia dicta, ab omnib. deinceps in eandem est discessum. Itaq; Parmã venimus, he-

riq; Pontifex ingressus vrbem est: cras verò aut perendie Cæsarem expectamus. Is porrò si venerit, poteritq; à nobis conueniri, quod dabimus operam vt fiat, & spatiũ cũ eo habuerimus colloquendi, non deero officio & pietati in Rempublicam meæ: animo equidẽ sum optimo, sed diuina imprimis benignitate est opus. Illud mihi admodũ molestũ est, quòd non potest persuaderi hominibus, ex hoc congressu aliud quippiã quæri, nisi priuatũ aliquorum cõmodum. Itaq; mira iactantur in vulgus, quæ vobis quoq; audita esse arbitror. Ego quoquo animo fuerint alij, integrũ me quidem à labe omni seruabo. Hæc scribebam, 16. Calē. Iulij, cogitans cras conuenire Farnesium, agereq; cũ eo de ijs rebus, de quibus tu ad me scripseras, ut commendem illi causas populorum suorum, qui non voluntate, sed propè necessariò magistratibus imperio minus audientes fuissent. Nec diffido iuuenem illum, vt est clementia insigni & bonitate pręditus, ad omnia ęqua descensurum. Iã sum cum Farnesio locutus, gratum habuit consilium nostrum: omnia vti fierent, quę ego suadebã, præcepit: negotium datum Andringhello est, homini prudenti (vt tute scis) & erga nos imprimis officioso. Tu rem totã quomodo se habeat ex Florebello cognosces. Ego in hac molestiã & dolore animi, quẽ ex publicis reb. capio, hoc tamen me consolor, quòd careo ipse omni culpa, & quæ mihi aut monenda aut accusanda videntur esse, libera vocẽ pronuntio: sumq; hanc libertatẽ perpetuò seruaturus. Omnibus quidem ex locis terra mariq; aduersæ res audiuntur, itaq; mihi impendere videtur iam extremum. De Cæsare adhuc incertum, sit ne, nécne Parmã venturus. Incidũt enim quotidie nodosiora quędã, quę explicatu perdifficilia sunt. cùm enim hodie aut cras expectaretur à nobis, in X. Calend. reiecti repentè sumus. Vtinam mihi liceat aliquando redire ad vos: cui meo optato si fortuna, vel Deus ipse potius fauerit, nunquam istinc viuus amplius exiturus sum. mea me suauissima

studia

ſtudia,& ſtudiorũ amœna diuerſoria,imprimisq; libertatis trãquillitatisq; cupiditas, & vigilantem & in somnis ſemper ad vos rapit: vnumq; iam meum eſt deſiderium,cum hominibus iſtius prouinciæ mei amantiſſimis, viciſſimq; mihi cariſſimis,& habitandi,& viuẽdi,quos tu omnes quidem ,præcipueq; Carpentoractenſes meos,& priuatim & publicè meis ſalutabis verbis : eximieq; eos quos ſcis à me valde diligi,quanquam in amore quidem pares habeo cunctos , in familiaritate non ita. Ioanni Franciſco & cæteris noſtris contubernalibus ſalutẽ dic: ipſumq; imprimis hortare , vt ad me & crebrò & copiosè ſcribat.Si res meas conſtitutas haberem , ſtatuerem quid agendum mihi eſſet , quod pertinet ad eũ & ad cæteros. Adhuc nihil habeo niſi verba , quibus in Septimum vſq; annum iã ſum productus.Sed hęc Deus viderit. Tu mi Paule vale,& nos amanter expecta. Parmæ,XV.Calend.Iulij,M.D.XLIII.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.
Paulo Sadoleto, S. P. D.

ACcepi nudiuſquartus tuas,& Ioannis Franciſci literas,ex quibus illam lętitiam primo aſpectu cepi, ꝙ de vtriuſq; veſtrum valetudine quæ maximè optabam,ea mihi attulerunt. Quin etiam cumulus additus eſt,quòd in ſuis ſacris literis Ioan. Frãciſcus de tua quadã egregia in ſe fouendo & ſubleuando cura ſi ſtudioſè loquitur,vt ſalutem ſuam prorſus tibi accceptam videatur referre. Reliqua quæ ſcribis de Nicolao Peitellio noſtro,ꝙ is mirificè tibi & in concionibus & in vita moribusq; ſatisfaciat,ea mihi iucundiſſima fuerũt:nec eum tamẽ tantopere abs te laudari miror:ſummã enim ego quoq; cùm iſthic eſſem,in eo probitatem , ſummã modeſtiam,excellentem cũ linguarũ,tùm optimarum artium ſcientiam eruditionemq; cognoui.Eiusverò cõcionandi genere nihil arbitror fieri poſſe,nec ſentẽtiarum pietate ſanctius,nec rerum ordine diſtinctius , nec oratione elegantius atq; ſubtilius. Qui quòd tam egre-

giam nobis, ac tam fidelem operam apud ciues nostros nauauerit, eis in recta & à maioribus nostris tradita religione ac fide continendis, & dolis insidijsq; hereticorũ hominum aperiendis, ac tanquam sub aspectum ponendis: dici non potest quantopere illi me in perpetuũ hoc nomine obstrictum esse intelligã. Ei te maximas volo meis verbis agere gratias: quas vti etiam referam maximè mihi curæ est: etsi hanc eius remunerandi rationem propter summam hominis abstinentiam, de qua tu sæpe ad me scripsisti, difficilem fore video: cũ is nullum huiusmodi spectari vnquam à se laborum suorum præmium præ se ferat. Sed quo ille moderatior, hoc omni à nobis honore & remuneratione est dignior. De tuo aduentu ad nos, quòd te paratum adveniendum ostendis, mihi valde gratum. Farnesius mihi certè confirmauit, se tibi successorem hoc Septembri mense omnino missurum esse: quapropter Octobri in viam dare te poteris. Equidem auidè te expecto, cùm propter alia multa, tũ vt de committenda tibi Ecclesia summum consilium capiamus. Ego enim Paule iam nec honores, nec diuitias, nec vllum statum vitæ in quo splendor sit aut dignitas, sed tantum quietem, & silentium, & otium his meis extremis annis peto. Quod non possum quidem adipisci in præsentia, ob ea impedimenta quæ tu nosti. Veruntamen non absum longè ab hac spe, consultum aliquando fore rationib. meis, quæ ad hoc genus vitæ cunctæ respiciunt: qua de re tota, cùm veneris, deliberabimus. Etsi id quoq; mihi est cõcedendum, vt frui aliquãdo tuo optato aspectu, & mei animi sensus mihi conferre tecũ liceat. Quam cõmunicationem nostram sermonum & voluntatum, tibi quoq; olim solitam videri suauissimã recordor. Quòd quæris, vtrùm malim per Fortiam an per Olgiatum accipere hic ex permutatione pecunias: iam te puto intellexisse ex literis Florebelli nostri, conditionem Olgiati multò esse potiorẽ, quòd neque intertrimẽtum vllum cum eo sit, & numminos anticipa-

cipare aliquantum antè est potestas: cuius nunc commoditatis non prętermittendę longè opportunissimũ tempus est, cùm annuum penu totum simul est congerendum. Itaq; tenendus quidē est Fortia, sed tamen quoad licebit hac liberalitatę Olgiati vtemur. Hactenus heri scripseram. Hodie ad me fuit Olgiatus, dixit se habere literas à socijs suis Pantiaticis Lugduno, V. Calen. Iunij datas, quib. illi eum faciunt certiorem, se nummum adhuc nullũ de quadringentis accepisse. Porrò biduo pòst Colybum futurum esse Lugduni, hoc est ad tertiũ Calendas Iunij: ad quē diem si nihil esset solutum, socios non parum detrimenti esse facturos. Sanè dolui, nō tā rem meam quàm fidem in discrimen vocari. Nā quod iacturæ hi facient, si modò quicquam faciēt, ęquum id quidem est resarciri per nos. Quòd verò conductor vectigalium nostrorum fidem meis literis non habuerit: fueritq; veritus, ne fortè ego bis eandem pecuniam accipere m, & hîc, & istic, visusq; sit integritati meæ diffidere, id sanè mirum mihi accidit: quòd is me, quem optimè nosse debeat, non ex proprio quodam meo genere, sed ex cōmuni & quotidiana horum hominũ, qui hodie sunt, cōditione existimet. At ego tibi dico etiā atq; etiam me nō cum Fortia, sed cũ Olgiato pecunias semper permutaturum, quoad scilicet licitum erit. Quamobrem si ad diem dictam pecunia non soluta est, saltem curato vt sciamus quid factum sit iacturæ, vt satisfacere socijs possimus: quando fides mihi quidem quàm vita, nedum quā pecunia longè est carior. De locis sacris violatis, quod perperam fuerit huc scriptum, gaudeo rem vt scribis ita esse: fugiò enim contentiones. Sed eo tamē animo sum, vt temeritati eorum, qui ad hęc audēda facilè adducuntur, nihil sim vllo pacto cōcessurus. Factos Coss. optimos & iustissimos viros, quorum sub tutela & custodia florebit ciuitas, summæ mihi & voluptati: & amo equidem omneis, sed cum duobus Helia & Papio, scis magnum mihi vsum magnamq; familiaritatē

ſemper fuiſſe. Iis igitur tu plurimã meis verbis ſalutem. Nam quod de ſarto tecto diui Siffredi templo præſtando decreuerint, tu continuò ad me ſcribes. Honorati Ebredunenſis hoſpitis noſtri valetudinem magnę tibi curæ fuiſſe, vehementer mihi gratum eſt, gaudeoq; hominì ſanitatem eſſe reſtitutam. Eum ego bonum ſemper virum cognoui, & amantē noſtri, & dignum cuius cauſa laborem libenter ſuſcipiamus. Omnino hęc humanitas, qua vtimur erga omnes, cùm laudanda per ſeſe eſt, tum cùm in bene meritos de nobis confertur, nō ſolùm laudem habet, ſed mirificam etiam quãdam animi voluptatem. Nec verò, cùm multa ſint mea, quę tu expreſſa in tuis moribus refers, quicquam mihi accidere in te poteſt optabilius & gratius, quàm iſta benefica & liberalis erga notos ignotosq;, quam adhibes, uoluntas. Pro legatum arbitror in hortis noſtris abs te bene fuiſſe acceptum: eius ego nuntium comiter hìc excepi, multaq; dixi, quæ ad meam in illum declarandam beneuolentiam pertinebãt. De te quidem ipſo ita cum eo actum eſt à me, & antea etiam à Florebello, vt ille in hanc totus opinionem diſceſſerit, ſe à te non mediocriter diligi. Annibalem quæſiſſe nouas nuptias non reprehendo, affinitatem probo. Doleo de Nicolao. Eorum vtrunq; ſaluere meis verbis iubebis. Nunc, vt de me ipſo aliquid tibi ſcribam. Ego inuitus quidem in hac vrbe maneo, longè alieno loco à meis agendæ vitæ conſilijs. Sed tamen firmo animum ad perpetiendum & ferẽdum, quoad offeratur mihi occaſio honeſtè hinc diſcedendi, quam prætermiſſurus non ſum. Neq; eò dico, quòd me quanti fiam ab hoc populo, & ab hac curia pœniteat, Sed nihil mihi iam dulce eſt, pręter ſolitudinem & ſilentium. Itaque nec Carpentoracte, nec Felicianum, neque hortos iam quoſuis tam mihi propono, quàm locũ aliquē ſolùm vbiuis gentiũ, in quo mihi deponere omnes harum rerum & temporum curas & ſolicitudines liceat. Qua etiam de cauſa cupidius te requiro, quòd mihi nō

videor quicquam agere rectè sine assensu tuo, & sine communicatiõe tecum omnium rerum posse. Ego hoc ipso tempore, quo hæc scribebam, habitabam in ædibus quæ adiunctæ sunt templo Diui Petri cognomine ad vincula. Eæ enim mihi cum titulo vnà obuenerũt: & est earum tamen prospectus, quàm opportunitas, commodior: vnum enim tantùm ordinem cubiculorũ habent, inter se peruium totum, tanquam longam lineam omni latitudine carentem: sed hoc inest commodi, quòd in contignationibus quatuor, quibus domus in excelsum sublata est, in medio duo sunt ordines cubiculorum, alter alteri superpositus: infimus locus culinis cellisq; deseruit: summa omnium est ambulatio longè lateq; prospiciens: frons ipsa ædium ad Septentriones conuersa: itaq; salubris locus existimatur, & matutinis deambulationibus accõmodus: habetq; hoc pręterea boni, q vineę nostrę Quirinali propinquus est. Quę quidẽ vinea etsi à me satis accuratè excòlitur, te tamen, longè studiosiorem, quã me, & meliorem sui cultorẽ expectat. Hęc scripsi dans operã purgationibus, nõ enim satis belle me habebam, & hoc ipso die man potionẽ acceperã. Hoc autem scribendi genere vsurus tecum sum sæpius, si per calores & valetudinem licuerit. Nostri omnes in officio sunt. Camillus noster pudore, modestia, & pietate erga me, egregiè mihi satisfacit. Is te eximiè diligit, ac tuum aduentum auidè expectat. Sperat adolescentem magnæ nobis voluptati fore. Tu fac vt valeas, omnibusq; amicis salutem nuncies, præcipueq; Catharino nostro, quem ego hominem facie quotidie pluris, magisq; & magis diligo, quemadmodum mihi videntur ipsius optimi mores & virtutes eximiæ mereri. Iterum vale. Romæ, VI. Idus Iunij, M.D.XLVI.

FINIS.

JACOBUS SADOLETUS
S. R. E. CARDINALIS
PHILIPPO MELANCHTHONI
Suo S.

Carpentoracti cùm essem, quo in loco statutum habere me credens domicilium perpetuum vitæ fortunarúmque mearum omnium; repente tamen inde discedere et Romam redire, jussu Pontificis Maximi, sum coactus. Sed cùm ibi essem, accidebat mihi fermè quotidie, ut aliquid nanciscerer de Scriptis tuis; quæ ego, et propter excellens ingenium tuum, et propter elegantiam styli atque orationis, libentissimè legere solebam. Quod cùm sæpiùs facerem, magnaque in legendo delectatione afficerer, sensi paulatim mihi incendi animum ad quandam benevolentiam nominis tui, usque eò quidem ut miro quodam studio tecum ineundæ amicitiæ tenerer. Etsi enim nonnulla erat inter nos opinionum dissensio, ea tamen animorum dissidium, apud ingenuè eruditos, minimè faciebat. Jamque mihi erat deliberatum scribere ad te, primásque aperire amicitiæ fores; cùm subitò, ut dicere cœperam, ad Urbem accersitus et

per

per eaudum ... pristinarum... Consilii, earumque rerum tractandarum & considerandarum, quas mox in Concilio agi oporteret, e mea Ecclesia ubi decennio manseram evocatus, Pontifici hujus optimi & prudentissimi ... incrementum, invitus atque imprudens in amplissimum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus sum. Haec res effecit ut mea voluntati tardius ad te literis obsequerer tardius. Non enim dici potest, ut ex illa pristina quieta, atque felice vita in hanc tumultuosam & plenum strepitus traductus sum, quae solicitudines, quam multa graves curae, eaedemque permolestae me exceperint quod quidem mihi necesse fuit accidere. Hanc enim ego vitam & prius judicio fugeram, & alteram illam item judicio fueram persequutus. Quarum nunc utraque, cum mihi contra animi sententiam ceciderit, nec laetari possum habere me quod noluissem, & necessario doleo me amisisse quod diligebam. Sed quoniam Deo parendum est, de nobis sic statuenti, dabimus nos operam, quantum per ejus auxilium opemque, licebit, ut

ho-

honorem hunc rectè integréque admi=
nistremus. Quod autem nostræ est in=
stitutæ scriptionis, non est passus me=
us, mi Philippe, in te animus diutiùs
hoc à me officium differri, quin ut pri=
mùm è turba & molestiis animus e=
mergere coeperat, litteras ad te da=
rem & pignus meæ propensæ in te
voluntatis, & invitamentum in me
tuæ; si id quod ego in te amando meæ
existimationi de tuis eximiis virtuti=
bus tribuo: tu humanitati tuæ, ut me
pari benevolentiâ complectaris esse
dandum duxeris. Quod quidem te rogo
ut facias, neque me sitientem fa=
miliaritatis tuæ deleras. Non enim
ego is sum, qui ut quisque à nobis
opinione dissentit, statim eum odio
habeam. Arrogantis est hoc & elati
animi, non mansueti & comis, quas
me potiùs ad partes natura mea
vocet. Sed faveo ingeniis, virtutes
hominum colo, studia litterarum di=
ligo; in quibus tu ut doctrinæ &
ingenii: sic amoris mei non medio=
cres partes possides. Nec dubito
quin tu eadem mente & volunta=
te sis præditus; etenim animo qui
tam liberaliter artibus [illegible] inge=
nuis excultus sit, nihil agreste, neque
asperum

asperum inesse potest. Quo etiam majorem mihi spem virtus tua facit meas hoc apud te ponderis litteras habituras, ut qui locorum spatiis disjuncti sumus, animis tamen & benevolentiâ conjungamur. Quod ego maximè aveo, expetóque, tibíque prorsus persuasum cupio, in numero eorum qui te diligunt & florentem cupiunt; quorum magna est profectò, pro tui nominis celebritate, multitudo, me principem locum appetere, nihílque vehementiùs cupere, quàm dari mihi locum probandi tibi reipsâ & declarandi amoris erga te mei. In quo tu, si ansam mihi aliquam, occasionémve meæ explendæ hujusce cupiditatis præbueris, magno me abs te beneficio affectum arbitrabor. Omnia quidem, quæ tibi grata esse sensero, tanto studio ac diligentiâ exsequar, ut nec fide quisquam exsequi majore, nec benevolentiâ possit; sicut & mea natura officii in primis colens, & susceptus jam in te amor & perpetuum meum, erga viros doctos, studium postulat. Vale, mi doctissime Melanchthon, & nos tui amantissimos dilige. Romæ XV. Cal. Julii MDXXXVII.

Amantissimus tui Jac. Sadoletus Cardin. Carpentoractensis.